



## รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย “ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ”: พื้นที่การต่อรองของแรงงาน  
ข้ามชาติและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า”

โดย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. เกียรติวาท บัญญัติ

ดร.เบญจพร ดิขุนทด

เจตน์สถิตย์ สังข์พันธ์

กันยายน 2556

สัญญาเลขที่ RDG5510005

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการวิจัย “ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ”: พื้นที่การต่อรองของแรงงาน  
ข้ามชาติและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า”

คณะผู้วิจัย

ผศ.ดร.เกีตถวา บุญปรากฏ  
ดร.เบญจพร ดีขุนทด  
เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์

สังกัด

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์  
นักวิชาการอิสระ  
มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

ชุดโครงการ สายธารความรู้ชายแดนไทย - พม่า  
สนับสนุนโดยกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกว.ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

## บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executive Summary)

ยong จิ อู (Yong Chi Oo Worker's Association - YCOWA) หรือเทียบเคียงความหมายเป็นภาษาไทยว่า “ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ” เป็นองค์กรที่ทำงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่แรกก่อตั้ง จนถึงปัจจุบัน (2542-2555) มีโครงสร้างองค์กรที่ดูเหมือนเล็ก หลวม และยืดหยุ่น ทว่ากลับมีจำนวนสมาชิกกระจายกันอยู่ทั่วประเทศ จำนวนกว่า 700 คน มีขอบข่ายในการทำงานครอบคลุมแทบทุกเรื่องของชีวิต ตรงข้ามกับองค์กรชุมชนอื่นๆ ที่มักจะเน้นด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ (ซึ่งนั่นหมายความว่างานวิจัยนี้ น่าจะสามารถเข้าถึงและทำความเข้าใจกับปัญหาของแรงงานได้อย่างรอบด้าน) กล่าวคือ ยong จิ อู เน้นการช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคมของแรงงานข้ามชาติอย่างไม่มีข้อจำกัดเรื่องสัญชาติ เพศ วัย และประเด็นปัญหา นอกจากนี้ยังมีทิศทางหรือจุดเน้นในการทำงานที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนในแต่ละช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับสถานการณ์แรงงานและบริบททางสังคมในขณะนั้น

ในระยะแรกของการทำงาน ปัญหาที่เกิดขึ้นมากในขณะนั้นคือการหนีภัยจากการสู้รบและต้องการหางานทำ องค์กรจึงเน้นไปที่การอำนวยความสะดวกเรื่องที่พักพิง จัดหาที่พักชั่วคราว จัดหาแหล่งงานให้ ระยะที่สองเมื่อองค์กรพบว่าแรงงานถูกเอาเปรียบทั้งด้านค่าแรงและละเมิดสิทธิมนุษยชนก็จะหันไปเน้นด้านกฎหมาย การฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากนายจ้าง โดยประสานงานกับองค์กรพี่เลี้ยงและองค์กรเครือข่าย เช่น มูลนิธิเพื่อสุขภาพและการเรียนรู้ของแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ (MAP Foundation) คลินิกกฎหมายแรงงาน แม่สอด (Labor Law Clinic - LLC) นับจากปี 2545-2551 เฉพาะกรณีสิ้นสุดคดี สามารถช่วยเหลือแรงงานได้ถึง 1,835 คน รวมค่าชดเชยที่ได้รับจากเจ้าของโรงงาน ( 132 โรง) เป็นเงิน 10,737,428 บาท ถึงกระนั้นก็ยังต้องปรับเปลี่ยนทิศทางการทำงานอีกครั้งเป็นระยะที่สามเมื่อพบว่าการต่อสู้ด้วยกฎหมายเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลายาวนาน แรงงานบางส่วนแสดงความจำนงขอถอนคดีก่อนที่จะสิ้นสุด หรือบางครั้งแม้คดีสิ้นสุดแล้วก็ไม่สามารถเรียกค่าเสียหายได้เพราะนายจ้างที่เป็น “ตัวจริง” อาศัยช่องโหว่ของกฎหมายหลีกเลี่ยงการชดใช้ใดใดให้แก่แรงงาน

การศึกษากระบวนการทำงานของกลุ่มองค์กรเอกชน ยong จิ อู นอกจากจะช่วยให้เห็นถึงกิจกรรม เครือข่ายความสัมพันธ์ต่างๆ ของสมาชิกที่เป็นแรงงานข้ามชาติแล้ว ยังจะช่วยให้เราสามารถทำความเข้าใจเงื่อนไขและกระบวนการต่างๆ ที่สัมพันธ์ไปกับการที่แรงงานข้ามชาติได้กลายมาเป็นฐานสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ชายแดนและการเคลื่อนเข้ามาของทุนข้ามชาติในภูมิภาคนี้ได้ในอีกแง่มุมหนึ่งอีกด้วย

จากความสำคัญดังกล่าวข้างต้นจึงทำให้คณะผู้วิจัยเกิดคำถามว่า กระบวนการเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติเป็นอย่างไร แรงงานข้ามชาติปฏิบัติการกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ใด ๆ อย่างไร และมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดน ณ แม่สอด และเขตปริมาตรอย่างไร นอกจากนี้แล้วกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณมีแนวคิด วิธีการให้ความช่วยเหลือ และสร้างเครือข่ายทางสังคมกับแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งต่อรองกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ อย่างไร

โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ สังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ตามแนวทางของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาหลากพื้นที่ (multi-sited ethnography) ซึ่งเน้นการศึกษาสังเกตการณ์ในหลายๆ พื้นที่ตามแนวทางของมาร์คัส (Marcus, 1995) ที่ให้ความสำคัญกับการเขียนงานชาติพันธุ์ผ่าน “ปฏิบัติการของการประกอบสร้าง” ซึ่งในที่นี้คือการประกอบสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในส่วนของผู้ให้การช่วยเหลือและในส่วนของผู้รับการช่วยเหลือ โดยเลือกที่จะเข้าถึงปัญหาด้วยวิธีการหลัก 4 วิธีคือ 1) การติดตามผู้คนทั้งแรงงานข้ามชาติ เจ้าหน้าที่ยongจิว เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่ NGOs และ CBOs ตลอดจนสถานประกอบการ 2) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม 3) การศึกษาผ่านประวัติชีวิต และ 4) การวิเคราะห์และตีความเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง

ผลการวิจัยพบว่า ยongจิวเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ 3 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มที่ 1 เป็นกลุ่มแรงงาน “ชาจร” โดยขอรับบริการในเรื่องการรับฝากเด็กเมื่อต้องไปทำงานโดยยongจิวดูแลอาหารกลางวัน ในระยะเริ่มแรกการเข้าถึงยongจิวของแรงงานข้ามชาติพบว่าเจ้าหน้าที่ยongจิวเข้าไปพบปะพูดคุยให้ความรู้ในเรื่องสิทธิแรงงานแก่แรงงานข้ามชาติตามฟาร์มเกษตร โรงงานอุตสาหกรรม จึงพบว่าแรงงานข้ามชาติไม่เพียงมีปัญหในเรื่องความรู้ความเข้าใจในเรื่องสิทธิแรงงานเท่านั้น แต่ยังมีปัญหาที่หนักกว่านั้นคือครอบครัวที่ติดตามมาด้วยโดยเฉพาะเด็กถูกปล่อยให้ทิ้งอยู่ตามลำพัง ไม่มีใครดูแลเด็ก จึงหันมาให้ความช่วยเหลือและขยายขอบข่ายงานออกไปอีกโดยอาศัยเงินบริจาคจากแหล่งทุนต่างประเทศ และผู้ที่ชนะเลิศ

กลุ่มที่ 2 แรงงานที่มาพึ่งพิง “safe house” กลุ่มนี้รู้จักยongจิวจากการที่เจ้าหน้าที่ยongจิวเข้าไปให้ความรู้ในเรื่องสิทธิแรงงาน สิทธิมนุษยชนที่หน้าโรงงานอุตสาหกรรมในช่วงพักกลางวัน และช่วงเย็นหลังเลิกงาน นัดประชุมให้ความรู้ในช่วงวันหยุดงาน ให้ความรู้ผ่านการกระจายเสียงรายการวิทยุร่วมกับการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อให้ความรู้ในเรื่องสิทธิมนุษยชนและข่าวคราวความเคลื่อนไหวใหม่ๆ ช่วยเหลือคดีด้านกฎหมายแรงงาน นอกจากนี้ยังอบรม ฝึกทักษะเย็บจักร และหางานให้ หลังจากแรงงานข้ามชาติได้รับความช่วยเหลือแล้วเมื่อกลับไปยังชุมชนบ้านเกิดได้มีการบอกต่อ ๆ กัน

ส่วนกลุ่มที่ 3 แรงงาน “ผู้มาใหม่” เป็นกลุ่มที่อยู่ในที่ลี้ภัยทางไกล มาขอความช่วยเหลือเป็นบางครั้งในด้านสุขภาพจากโอบายคลินิก และกลุ่มที่ข้ามแดนจากบ้านมาขอความช่วยเหลือในการฝึกทักษะเย็บจักร และฝางงานในโรงงานอุตสาหกรรม การให้ความช่วยเหลือดังกล่าวของยongจิวจะต้องอาศัยเครือข่ายองค์กรอื่นในพื้นที่ เช่น MAP-Foundation, LLC และเครือข่ายระหว่างประเทศที่ให้บริการประเมินในการดำเนินกิจกรรม

สำหรับในประเด็นแรงงานข้ามชาติกับเศรษฐกิจชายแดน การพิจารณาถึงการเคลื่อนตัวเข้ามาของทุนนิยมชายแดนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการปรับตัวของแรงงาน ถึงแม้แรงงานข้ามชาติจะเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในชีวิตประจำวันผ่านระบบตลาด กิจกรรมการค้าข้ามแดน เศรษฐกิจในภาคเกษตร และภาคอุตสาหกรรมก็ตาม หากผู้ประกอบการหรือหน่วยงานของรัฐไม่คิดจะช่วยเหลือให้แรงงานข้ามชาติมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้น หรือการขึ้นค่าแรงให้เท่าเทียมกับภูมิภาคอื่นก็อาจส่งผลกระทบต่อระบบการผลิต และอาจส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในระดับมหภาคได้เช่นกัน

งานวิจัยชิ้นนี้นอกจากจะเป็นงานที่สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับงานวิจัยชายแดนแม่สอดอีกเล่มหนึ่งตรงที่เผยให้เห็นกลไกการทำงานที่ร่วมมือกันเป็นเครือข่ายทางสังคมระหว่างภาคีต่าง ๆ อันจะ

นำไปสู่การอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี และการนำข้อมูลไปประยุกต์ใช้ให้เอื้อต่อการดำรงอยู่ของแรงงานข้ามชาติในบริบทสังคมปัจจุบันที่มีการไหลมาของทุนชายแดนแล้ว ยังทำให้เห็นพัฒนาการและปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ในลักษณะของคนล่อรัฐ ตลาดล่อใต้สะพาน กลวิธีในการสร้างเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติในการเดินทางจากมาตุภูมิมายังพื้นที่ชายแดนแม่สอด และการสร้างเครือข่ายทางสังคมของยอจื่อในระดับชาติ และระดับข้ามชาติเพื่อให้สามารถช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติโดยอาศัยเครือข่าย องค์กรชุมชน CBOs และ NGOs ในพื้นที่ องค์กรภาครัฐ และ INGOs ในต่างแดน ตลอดจนสำหรับเป็นข้อมูลพื้นฐานที่ใช้ในการตัดสินใจของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับสวัสดิการแรงงานและสังคม หอการค้า สภาอุตสาหกรรมจังหวัด องค์กรชุมชน CBOs และ NGOs เพื่อให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ และแก้ไขปัญหาแรงงานข้ามชาติได้ตรงจุดที่สุด ที่จะให้ความช่วยเหลือแก่แรงงานข้ามชาติไม่ให้เกิดการเอาเปรียบของนายทุน

**ชื่อเรื่อง** “ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ”: พื้นที่การต่อรองของแรงงานข้ามชาติและความสัมพันธ์กับ  
เศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า

**ผู้เขียน** ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ตถวา บุญปรากฏ  
ดร. เบญจพร ดีขุนทด  
เจตน์สฤกษ์ สังกษพันธ์

**ปี พ.ศ.** 2556

### บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) กระบวนการเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติและความสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติกับกลุ่มอำนาจต่างๆในระบบเศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า 2) . เพื่อศึกษาปฏิบัติการช่วยเหลือกลุ่มแรงงานข้ามชาติของกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณท่ามกลางความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ รวมทั้งปฏิบัติการของแรงงานต่อการใช้ความช่วยเหลือดังกล่าว โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่แม่สอด และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกจากผู้ให้ข้อมูลหลัก และผู้ให้ข้อมูลรองจากเจ้าหน้าที่ของจิว แรงงานข้ามชาติที่สัมพันธ์กับของจิว ผู้ประกอบการ เจ้าหน้าที่รัฐ และองค์กรเอกชนในพื้นที่ สังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจากกิจกรรมของของจิวกับแรงงานข้ามชาติในบริบทต่าง ๆ สังเกตในหลาย ๆ พื้นที่ตามแนวทางของมาร์คัส และเลือกที่จะเข้าถึงปัญหาด้วยวิธีการหลัก 4 วิธีคือ 1) การติดตามผู้คน 2) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม 3) การศึกษาผ่านประวัติชีวิต และ 4) การวิเคราะห์และตีความเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า

กลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณเกิดจากการรวมตัวของแรงงานข้ามชาติและนักศึกษาพม่าที่หนีจากการปราบปรามของรัฐบาลทหารพม่าข้ามมายังพื้นที่แม่สอด ได้เห็นสภาพของการไม่ได้รับความเป็นธรรมในเรื่องค่าแรงจากนายจ้าง จึงมีแนวคิดที่จะให้ความช่วยเหลือ ได้ก่อตั้งกลุ่มขึ้นในปี 1988 ใช้ชื่อว่า “ของจิว” ครั้งแรกได้เข้าไปให้ความรู้ในเรื่องสิทธิแรงงาน สิทธิมนุษยชน สิทธิสุขภาพกับแรงงานข้ามชาติในภาคเกษตร หลังจากนั้นจึงขยายพื้นที่การทำงานไปยังภาคอุตสาหกรรม ให้ความช่วยเหลือกลุ่มแรงงานข้ามชาติที่มีปัญหาเรื่องค่าแรงถูกนายจ้างไล่ออกหรือนายจ้างปิดกิจการโดยไม่จ่ายค่าชดเชยให้ ได้เฉพาะเงินเดือน ซึ่งได้ให้ความช่วยเหลือด้านกฎหมายเพื่อต่อรองกับนายจ้างกำลังอยู่ระหว่างดำเนินคดีหลายคดี และชนะมาแล้วหลายคดี

ของจิวเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ 3 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มแรงงาน “ชาจร” มาขอรับบริการในเรื่องการรับฝากเด็กเมื่อต้องไปทำงานโดยของจิวดูแลอาหารกลางวัน กลุ่มที่ 2 แรงงานที่มาพึ่งพิง “safe house” ของจิว อบรม ให้ความรู้ โดยกระจายเสียงรายการวิทยุร่วมกับ และผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อให้ความรู้ ในเรื่องสิทธิมนุษยชนและข่าวคราวความเคลื่อนไหวใหม่ ๆ ช่วยเหลือคดีด้านกฎหมายแรงงาน ฝึกทักษะเย็บจักร และหางานให้กลุ่มที่ 3 แรงงาน “ผู้มาใหม่” เป็นกลุ่มที่อยู่ในที่ลับตาห่างไกล มาขอความช่วยเหลือเป็นบางครั้งในด้านสุขภาพจากโมบายคลินิก และกลุ่มที่ข้ามแดนจากบ้านมาขอความช่วยเหลือให้ฝึกทักษะเย็บจักร และฝากงาน

ในโรงงานอุตสาหกรรมการให้ความช่วยเหลือดังกล่าวของจีอุจะต้องอาศัยเครือข่ายองค์กรอื่นในพื้นที่ เช่น MAP-Foundation, LLC และเครือข่ายระหว่างประเทศที่ใช้งบประมาณในการดำเนินกิจกรรม

แรงงานข้ามชาติกับเศรษฐกิจชายแดน ประเด็นที่สัมพันธ์กับตลาดชายแดนเป็นเศรษฐกิจในระดับชีวิตประจำวัน กิจกรรมการค้าข้ามแดนหากสัมพันธ์ระหว่างผู้ค้าขายที่เป็นชาวบ้านด้วยกันจะเป็นเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน แต่หากเป็นกิจกรรมการค้าข้ามแดนที่มีทุนสูงจะเป็นเศรษฐกิจในระดับชาติ สำหรับภาคเกษตร และภาคอุตสาหกรรมจะสัมพันธ์กับเศรษฐกิจในระดับมหภาคที่ต้องใช้ทุนสูง

<b>Title</b>	“Flowers of the Dawn”: Negotiated Space of Transnational Laborers and the Economic of the Thai-Burmese Borderland
<b>Authers</b>	Asst.Prof.Kettawa Boonprakarn (Ph.D.) Benjaporn Deekhuntod (Ph.D.) Jedsarit Sungkhaphan
<b>Year</b>	2013

### Abstract

This research has objectives 1) to study process of being migrant worker and relationships between migrant workers with groups in economic system along Thailand – Burma border 2) to study assistance operation to migrant worker by Yong Chi Oo Worker’s Association (YCOWA) among the relationships with power groups including worker responses to the assistance by using qualitative research methodology; collecting data from related previous research and papers, in-dept interview with key informants which are Young Chi Oo staffs, employers, employees, local government officers, NGOs staffs, non-participant observation in Young Chi Oo activities in the methodology of Marcus and approach the issues by 1) follow people 2)participate in social activities 3) study live history and 4) analyze related information.

The study found that:

Young Chi Oo originally has been established by a group of migrant workers and Burmese students who fled from suppression in their home country since 1988 to Mae Sot. They found that the workers in this area receive unfair wages and set up. “Young Chi Oo” as a group to help them, provides information about labour rights, human rights, and health rights and emphasizes on migrant workers in agricultural sector. Later, the group extends their assistance to workers in industrial sector, particularly negotiate with employers about wages and run court procedure for workers.

Young Chi Oo is a social network that assist 3 group of migrant workers; “casual worker” who left their children at the center while they are working, Young Chi Oo provides lunch for them. The second group is workers who need to be in “safe house”, Young Chi Oo gives them news and information through radio broadcasting and printed media, helps them in legal process and provides vocational training. The third group is “new comer”, occasional visit the center to ask for health assistance from mobile clinic and the group who cross the border to find help in

accessing job opportunity. The group also cooperates with their network organization such as MAP-Foundation, LLC and their funder organizations.

Migrant workers have related with the border economic in the daily life level. In case of high cost border trading would be national economic. In agricultural and industrial sector it would relate with macroeconomics that need intensive investment.

## สารบัญ

	หน้า
บทสรุปสำหรับผู้บริหาร (Executives Summary).....	(1)
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(4)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(6)
สารบัญ.....	(8)
<b>บทที่</b>	
1 บทนำ .....	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา .....	1
ประเด็นปัญหาของการวิจัยการ .....	2
คำถามหลักในการวิจัย .....	4
วัตถุประสงค์ของการวิจัย .....	4
ขอบเขตของการวิจัย .....	4
แนวคิดทางทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา .....	5
1. มโนทัศน์พื้นที่ชายแดน .....	5
2. มโนทัศน์เครือข่ายทางสังคม .....	15
3. มโนทัศน์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน .....	32
กรอบคิดที่ใช้ในการวิจัย .....	37
วิธีการศึกษา .....	39
2 แม่สอด: พัฒนาการของพื้นที่และการเข้ามาของกลุ่มองค์กรความช่วยเหลือ.....	43
พัฒนาการของพื้นที่ชายแดนแม่สอด.....	43
1. แม่สอดยุคก่อนสมัยใหม่: พื้นที่แห่งตำนาน เส้นทางสงคราม และเครือข่ายการค้า ระดับภูมิภาค.....	44
2. แม่สอดยุคสมัยใหม่: การทำให้เป็นเมืองชายแดนสมัยใหม่ .....	46
3. แม่สอดยุค “วันวาน” : จากเมืองท่ามกลางป่าสู่การสถาปนา ให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ .....	48
4. แม่สอดกับช่วงเวลาร่วมสมัย: สงครามกับการท่องเที่ยว การค้า และอุตสาหกรรม .....	50
การเข้ามาของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน .....	53
3 แรงงานข้ามชาติ: ขนชายขอบของอำนาจรัฐกับการถูกนิยามความหมาย .....	64
ไม่มีนิยามใดให้กับแรงงานข้ามชาติในยุคที่ไร้เขตแดน .....	64
“ผู้อพยพ” “ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า” “ค่านิยมรัฐไทยที่มีต่อผู้ลี้ภัย.....	67
แรงงานต่างด้าว แรงงานเถื่อน แรงงานผิดกฎหมาย: การนิยามแรงงานข้ามชาติภายใต้รัฐธรรมนูญ 79	
แรงงานข้ามชาติในฐานะความเป็นชาติพันธุ์.....	83

## สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
	“ชื่อ ๆ” “ถ้าไม่มีอะไรอยู่ตรงหน้าก็ไม่ทำ” : การนิยามแรงงานข้ามชาติจากผู้ประกอบการ.. 84
4	ยong จิ อูกับปฏิบัติการในการช่วยเหลือแรงงาน ..... 87
	โลกของยong จิอู ..... 87
	ความเป็นมาและแนวคิดในการก่อตั้งยong จิ..... 88
	โครงสร้างขององค์กร..... 91
	พัฒนาการ และทิศทางในการทำงาน ..... 93
	ท่าทีของรัฐไทยและกลุ่มอำนาจต่างๆ ต่อการทำงานของยong จิอู..... 102
5	แรงงานข้ามชาติกับยong จิอู: เส้นทางชีวิตและเครือข่ายทางสังคม..... 105
	เส้นทางชีวิตของแรงงานข้ามชาติกับเครือข่ายทางสังคม ..... 105
	1. พื้นที่ที่เข้ามา: บ้านเกิดกับเส้นทางข้ามแดน ..... 110
	2. การเดินทางและเครือข่ายความสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติ..... 116
	3. ที่พักอาศัยของแรงงานข้ามชาติในแม่สอด..... 124
	ชีวิตข้ามชาติของแรงงานที่สัมพันธ์กับยong จิอู..... 128
	1. แรงงาน “ชาจร” ..... 128
	2. แรงงานที่เข้ามาพักพิงใน “safe house” ของยong จิอู..... 131
	3. แรงงาน “ผู้มาใหม่” ..... 136
6	คนล่อรัฐ ตลาดล่อสะพาน ..... 142
	สถานการณ์ในพม่ากับคนล่อรัฐพื้นที่ชายแดนแม่สอด ..... 142
	ตลาดชายแดนกับการค้าข้ามแดนพลังขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ ..... 145
	สินค้าข้ามแดน ..... 146
	การค้าล่อใต้สะพานกับเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน และเศรษฐกิจระดับมหภาค ..... 149
	ตลาดชายแดนแม่สอด : กิจกรรมทางการค้าที่ขับเคลื่อนพลังทางเศรษฐกิจ ..... 155
	“ตลาด” พื้นที่ของความสัมพันธ์กับการไหลเวียนของเศรษฐกิจในวันเงินงวดออก ..... 156
	ตลาดนัดกับการเปิดพื้นที่ของการเดินทางและเครือข่ายเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน..... 161
	การค้าข้ามเส้นเขตแดนกับเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน..... 164
	ระบบเศรษฐกิจชายแดนภาคเกษตรผ่านเครือข่ายข้าวโพดไร่ ..... 167
	แรงงานข้ามชาติและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดนแม่สอด..... 173
	สถานภาพของอุตสาหกรรมในจังหวัดตาก ..... 176
	การเผชิญกับระเบียบเศรษฐกิจและการขึ้นค่าแรง ..... 179
7	สรุปอภิปรายผล และเสนอแนะ ..... 181
	สรุปผลการศึกษา..... 181
	อภิปรายผลการศึกษา ..... 183

## สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
ข้อเสนอแนะ .....	188
บรรณานุกรม .....	189
ภาคผนวก.....	204
ภาคผนวก ก รายการสินค้านำเข้าและส่งออกที่สำคัญระหว่างไทย-พม่า ด้านแม่สอด.....	205
ภาคผนวก ข สถิติโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษา .....	215
ภาคผนวก ค บทความตีพิมพ์เผยแพร่ในการประชุมสัมมนาระดับนานาชาติ .....	219
ประวัติผู้วิจัย .....	231

## บทที่ 1

### บทนำ

#### ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก เป็นพื้นที่ชายแดนที่มีแรงงานข้ามชาติเข้ามาทำงานและตั้งถิ่นฐานมากที่สุดแห่งหนึ่ง จากข้อมูลอย่างไม่เป็นทางการของนักพัฒนาองค์กรเอกชนและองค์กรชุมชนในพื้นที่ประมาณการว่า ปัจจุบันมีแรงงานข้ามชาติเป็นจำนวนมากถึง 3 เท่าของจำนวนประชากรแม่สอด (ปนัดดา วรรริน, สัมภาษณ์วันที่ 25 สิงหาคม 2555) จำนวนดังกล่าวนี้สัมพันธ์อย่างซับซ้อนกับบริบททางสังคมของไทยและพม่าอย่างน้อยสามลักษณะ ได้แก่ 1) บริบททางวัฒนธรรมของคนในพื้นที่ที่มีการโยกย้ายหรือข้ามไปมาอยู่เสมอเพื่อประกอบอาชีพเป็นแรงงานรับจ้าง ประกอบธุรกิจ เยี่ยมเยียนญาติพี่น้อง ท่องเที่ยว รักษาพยาบาล และศึกษาเล่าเรียน ซึ่งมีมาตั้งแต่ก่อนการเป็นรัฐชาติสมัยใหม่จนกระทั่งปัจจุบัน 2) บริบททางการเมืองภายในของประเทศพม่าที่ส่งผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนจนต้องหนีภัยมายังฝั่งไทยหลายระลอก ก่อนที่บางส่วนจะถูกส่งกลับและบางส่วนเปลี่ยนสถานะเป็นพลเมืองไทยและ/หรือเป็นแรงงานข้ามชาติ นับตั้งแต่ประมาณปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา 3) บริบทของการเคลื่อนตัวของทุนข้ามชาติที่ทำให้รัฐบาลไทยมีนโยบายผลักดันให้แม่สอดกลายเป็นพื้นที่เขตส่งเสริมพิเศษตั้งแต่ปี 2536 และกำหนดให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษในปี 2553 ซึ่งมีผลอย่างยิ่งต่อการดึงดูดนักลงทุนต่างชาติและการทะลักเข้ามาของแรงงานข้ามชาติทั้งเพื่อทำงานในอำเภอแม่สอดและเพื่อเตรียมตัวเดินทางไปยังแหล่งงานอื่นๆ ทั่วประเทศ

เมื่อเป็นเช่นนี้สถานะและปัญหาของแรงงานข้ามชาติที่แม่สอดจึงมีความสลับซับซ้อนตามไปด้วย และกลายเป็นปรากฏการณ์สำคัญที่ดึงดูดบุคคลและหน่วยงานต่างๆ เป็นต้นว่า องค์กรระหว่างประเทศ (International Non Government Organization - INGOs) องค์กรพัฒนาเอกชน (Non Government Organization - NGOs) นักสิทธิมนุษยชน นักประชาธิปไตย ฯลฯ ให้หลังไหลไปที่ชายแดนตะวันตกเพื่อศึกษาและช่วยเหลือกลุ่มคนเหล่านี้ตั้งแต่ทศวรรษ 2520 เป็นต้นมา โดยในระยะแรกเน้นเรื่องการจัดหาที่พักพิงให้แก่ผู้หลบหนีภัยจากการสู้รบ มีศูนย์พักพิงผู้หนีภัยขนาดใหญ่ที่ได้รับการดูแลจากสหประชาชาติและองค์การระหว่างประเทศ 10 ศูนย์เพื่อดูแลผู้หนีภัยกว่าหนึ่งแสนคน แต่ต่อมาและสืบเนื่องถึงปัจจุบันได้ขยายขอบเขตการช่วยเหลือดูแลออกไปสู่แรงงานข้ามชาติทุกประเภท และทุกด้าน พร้อมทั้งกับการหลังไหลเข้าไปของ “คนนอก” คนในท้องถิ่นและผู้อพยพบางส่วนที่มีศักยภาพในการประสานงานและต่อรองกับหน่วยงานต่างๆ ก็ได้รวมตัวกันก่อตั้งเป็นองค์กรชุมชน (Community Based Organization - CBOs) เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัยและแรงงานข้ามชาติเหล่านี้เช่นกัน จากข้อมูลล่าสุด จำนวนองค์กรชุมชนในแม่สอดมีมากถึง 29 องค์กร (กองอำนวยการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก 2553)<sup>1</sup> โดย

<sup>1</sup> ทั้งนี้ยังไม่นับรวมกลุ่มทำงานในลักษณะเดียวกันนี้อีกกว่า 20 กลุ่มที่ไม่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นทางการ แต่ทำงานแฝงอยู่กับองค์การระหว่างประเทศและองค์กรพัฒนาเอกชน

ทั้งหมดมุ่งเน้นกิจกรรมการช่วยเหลือแตกต่างกันออกไป เป็นต้นว่า ด้านสุขภาพ (MTC, BPHWT) การศึกษา (BMTA, BMWEC, KED, DKF, KEWU) สวัสดิการสังคม (YCOWA) กฎหมายและสิทธิมนุษยชน (BLC, BLSO, CPPCR, ABSDF, HREIB/NDD) ประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงและเด็ก (BWU, SAW) เยาวชน (KYO) และผู้อพยพทั่วไป (NCCM) การฝึกอบรมและฝึกฝนอาชีพ (BMA, MTC, HREIB/NDD, YCOWA) ฯลฯ ทั้งนี้เพื่อให้สามารถเข้าถึงปัญหาของผู้ประสบภัยและแรงงานข้ามชาติได้อย่างมีความเข้าใจ อุดช่องโหว่เรื่องภาษา ความไว้วางใจ และปัญหาพื้นฐานบางประการที่องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรระหว่างประเทศหรือกลุ่มองค์กรช่วยเหลืออื่นๆ ไม่สามารถเข้าถึงได้

นอกจากนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าผู้นำองค์กรชุมชนทั้งหมดล้วนเป็นผู้มีการศึกษา และกว่า 90 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนดังกล่าวคืออดีตนักศึกษามหาวิทยาลัยอย่างกึ่งที่หนีภัยการเมืองเข้ามาเคลื่อนไหวและอาศัยอยู่ในไทยตั้งแต่ช่วงก่อนและหลังเหตุการณ์ “8-8-88” (เกิดเหตุการณ์ 8888 ในประเทศพม่า. 2555) ทั้งบางส่วนก็เคยเป็นแนวร่วมของกองกำลังติดอาวุธในพม่า จึงเป็นผู้มีประสบการณ์ความรู้ มีศักยภาพในการเจรจาต่อรองกับหน่วยงานของรัฐและกลุ่มองค์กรความช่วยเหลือต่างๆ เพื่ออำนวยความสะดวกและแก้ไขปัญหาให้แก่ผู้ประสบภัยและแรงงานข้ามชาติได้เป็นอย่างดี พิจารณาในระดับของความสัมพันธ์แล้วอาจกล่าวได้ว่าองค์กรชุมชนเป็นองค์กรที่สามารถเข้าไปใกล้ชิดและมีแนวโน้มที่จะเข้าถึงปัญหาของผู้ประสบภัยและแรงงานข้ามชาติได้มาก ขณะเดียวกันก็เป็นเสมือนตัวกลางหรือพื้นที่ในการสร้างเครือข่ายทางสังคมและความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับบุคคลภายนอกให้กว้างขวางออกไปทั้งในระดับปัจเจกและในระดับกลุ่ม

ด้วยศักยภาพของผู้นำและกระบวนการทำงานขององค์กรชุมชนที่วางอยู่บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจดังกล่าวนี้ ผู้วิจัยจึงเชื่อว่าการศึกษาแรงงานข้ามชาติผ่านกระบวนการทำงานขององค์กรชุมชนจะทำให้สามารถอธิบายสถานการณ์แรงงานได้เท่าทันและชัดเจนมากกว่าที่เป็นอยู่ รวมทั้งนำไปสู่ความเข้าใจเรื่องระบบเศรษฐกิจชายแดนในส่วนที่แรงงานข้ามชาติเข้าไปเกี่ยวข้องสัมพันธ์ได้อย่างน่าสนใจ อันถือเป็นโจทย์วิจัยหลักของงานชิ้นนี้

## ประเด็นปัญหาของการวิจัย

ในบรรดาองค์กรชุมชนในพื้นที่แม่สอดจำนวนกว่า 20 องค์กรนั้น ผู้วิจัยมุ่งความสนใจไปที่องค์กรชุมชน ยอง จี อู (Yong Chi Oo Worker’s Association – YCOWA)<sup>2</sup> เนื่องจากเป็นองค์กรที่ทำงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่แรกก่อตั้ง จนถึงปัจจุบัน (2542-2555) มีโครงสร้างองค์กรที่ดูเหมือนเล็ก หลวม และยืดหยุ่น ทว่ากลับมีจำนวนสมาชิกกระจายกันอยู่ทั่วประเทศ มีขอบข่ายในการทำงานครอบคลุมแทบทุกเรื่องของชีวิต ตรงข้ามกับองค์กรชุมชนอื่นๆ ที่มักจะเน้นด้านใดด้านหนึ่งโดยเฉพาะ (ซึ่งนั่นหมายความว่างานวิจัยนี้จะสามารถเข้าถึงและทำความเข้าใจกับปัญหาของ

<sup>2</sup> เทียบเคียงความหมายเป็นภาษาไทยว่า “แสงแรกแห่งรุ่งอรุณ” แต่ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยใช้ว่า “ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ” เพื่อสื่อถึงสมาชิกขององค์กรที่ส่วนใหญ่เป็นคนวัยหนุ่มสาว และเลือกที่จะทำงานช่วยเหลือผู้อื่น หลังจากได้รับการถ่ายทอดอุดมการณ์และความรู้จากองค์กรชุมชน ยอง จี อู เหมือนดอกไม้ที่พร้อมจะเบ่งบานเมื่อได้รับแสงแรกจากดวงอาทิตย์

แรงงานได้อย่างรอบด้าน) กล่าวคือ ยอง จี อู เน้นการช่วยเหลือด้านสวัสดิการสังคมของแรงงานข้ามชาติอย่างไม่มีข้อจำกัดเรื่องสัญชาติ เพศ วัย และประเด็นปัญหา นอกจากนี้ยังมีทิศทางหรือจุดเน้นในการทำงานที่แตกต่างกันอย่างชัดเจนในแต่ละช่วงเวลา ขึ้นอยู่กับสถานการณ์แรงงานและบริบททางสังคมในขณะนั้น เป็นต้นว่า ในระยะแรกของการทำงาน ปัญหาที่เกิดขึ้นมากในขณะนั้นคือการหนีภัยจากการสู้รบและต้องการหางานทำ องค์กรจึงเน้นไปที่การอำนวยความสะดวกเรื่องที่พักพิง จัดหาที่พักชั่วคราว จัดหาแหล่งงานให้ ระยะต่อมาเมื่อองค์กรพบว่าแรงงานถูกเอาเปรียบทั้งด้านค่าแรงและละเมิดสิทธิมนุษยชนก็จะหันไปเน้นด้านกฎหมาย การฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากนายจ้าง โดยประสานงานกับองค์กรพี่เลี้ยงและองค์กรเครือข่าย เช่น มูลนิธิเพื่อสุขภาพและการเรียนรู้ของแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ (MAP Foundation) คลินิกกฎหมายแรงงาน แม่สอด (Labor Law Clinic - LLC) นับจากปี 2545-2551 เฉพาะกรณีสิ้นสุดคดี สามารถช่วยเหลือแรงงานได้ถึง 1,835 คน รวมค่าชดเชยที่ได้รับจากเจ้าของโรงงาน ( 132 โรง) เป็นเงิน 10,737,428 บาท ถึงกระนั้นก็ยังต้องปรับเปลี่ยนทิศทางในการทำงานอีกครั้งเป็นระยะที่สามเมื่อพบว่า การต่อสู้ด้วยกฎหมายเป็นกระบวนการที่ต้องใช้เวลายาวนาน แรงงานบางส่วนแสดงความจำนงขอถอนคดีก่อนที่จะสิ้นสุด หรือบางครั้งแม้คดีสิ้นสุดแล้วก็ไม่สามารถเรียกค่าเสียหายได้เพราะนายจ้างที่เป็น “ตัวจริง” อาศัยช่องโหว่ของกฎหมายหลีกเลี่ยงการชดใช้ใดใดให้แก่แรงงาน

การปรับเปลี่ยนทิศทางในการทำงานครั้งล่าสุดนี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาเดียวกับที่ยุโรปเกิดเหตุการณ์วิกฤติเศรษฐกิจเมื่อต้นทศวรรษ 2550 ทำให้แหล่งทุนใหญ่ในประเทศแถบนี้กว่า 90 % ต้องถอนตัวจากความช่วยเหลือหรือลดจำนวนเงินช่วยเหลือลงไป ในขณะที่การลงทุนระดับข้ามชาติและโครงการร่วมมือทางการค้าระดับภูมิภาคระหว่างประเทศต่างๆ ในอาณาบริเวณลุ่มน้ำโขงและบริเวณชายแดนไทย-พม่ากลับเติบโตขึ้นเป็นลำดับ รัฐบาลไทยเองก็ “เปิดทาง” ให้กับแรงงานข้ามชาติมากขึ้นโดยทำข้อตกลงกับพม่าให้แรงงานข้ามชาติสามารถพิสูจน์สัญชาติและทำหนังสือเดินทางเพื่อพำนักและทำงานในราชอาณาจักรไทย ได้มีการจัดเจ้าหน้าที่ทั้งฝ่ายไทยและฝ่ายพม่าประจำการที่สะพานริมเมยฝั่งไทยเพื่ออำนวยความสะดวกในการนี้ มีแรงงานและนายจ้างเข้ารับบริการไม่ต่ำกว่าวันละ 2,000 คน มีบริษัทรถตู้บริการรับส่งแม่สอด-มหาชัยตลอดทั้งวัน และหากการก่อสร้างนิคมอุตสาหกรรมข้ามชาติขนาดใหญ่สองฝั่งระหว่างบริเวณแม่สอดกับเมียวดีแล้วเสร็จเป็นอันคาตการณ์ได้ว่าแรงงานที่ได้รับหนังสือเดินทางเหล่านี้ รวมถึงแรงงานข้ามชาติอื่นๆ ที่มีเอกสารเดินทางอยู่ก่อนแล้วจะสามารถเดินทางเข้าออกเพื่อหาแหล่งงานได้มากขึ้น ซึ่งนั่นหมายความว่ากระบวนการต่างๆ เกี่ยวกับการเป็นแรงงานข้ามชาติก็จะมีมากขึ้นและสลับซับซ้อนขึ้นอีกด้วย

ท่ามกลางสถานการณ์ดังกล่าว องค์กรชุมชนของ ยอง จี อู ซึ่งมีผู้นำระดับสูงเพียง 1 คนและสมาชิกประจำที่สำนักงานแม่สอดเพียงประมาณ 10 คน ได้ขยายเครือข่ายด้วยการให้แรงงานข้ามชาติเข้ามามีส่วนร่วมในการ “เป็นหูเป็นตา” ในฐานะสมาชิกองค์กร มีการรวมกลุ่มอย่างหลวมๆ ในเขตจังหวัดที่มีแรงงานข้ามชาติชาวพม่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก เช่น ที่ภูเก็ต (Phuket Myanmar Association) สุราษฎร์ธานี (Surat Burmese Worker Association) และมหาชัย (Mahachai Worker Groups) ทำให้มีสมาชิกทั่วประเทศจำนวนกว่า 700 คน (ข้อมูลเมื่อปี พ.ศ. 2552) จึงเป็นที่น่าสนใจว่าภายใต้ข้อจำกัดเรื่องงบประมาณสนับสนุนและปัญหาที่เกิดขึ้นกับแรงงานข้ามชาติ

หลากหลายรูปแบบ ยอง จี อู ได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการทำงาน การเข้าถึงปัญหาของแรงงาน และการประสานหรือต่อรองกับอำนาจของรัฐและกลุ่มอำนาจที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์ด้วยอย่างไร

ดังนั้น การศึกษากระบวนการทำงานของกลุ่มองค์กรเอกชน ยอง จี อู จึงนอกจากจะช่วยให้เห็นถึงกิจกรรม เครือข่ายความสัมพันธ์ต่างๆ ของสมาชิกที่เป็นแรงงานข้ามชาติแล้ว ยังจะช่วยให้เราสามารถทำความเข้าใจเงื่อนไขและกระบวนการต่างๆ ที่สัมพันธ์ไปกับการที่แรงงานข้ามชาติได้กลายมาเป็นฐานสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ชายแดนและการเคลื่อนเข้ามาของทุนข้ามชาติในภูมิภาคนี้ได้อีกแง่มุมหนึ่งอีกด้วย

### คำถามหลักในการวิจัย

1. กระบวนการเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติเป็นอย่างไร แรงงานข้ามชาติมีปฏิบัติการกับกลุ่มอำนาจต่างๆ อย่างไร และมีความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดน ณ แม่สอด และเขตปริมณฑลอย่างไร
2. กลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณมีแนวคิด วิธีการให้ความช่วยเหลือ และสร้างเครือข่ายทางสังคมกับแรงงานข้ามชาติ รวมทั้งปฏิบัติการต่อรองกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ อย่างไร

### วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษากระบวนการเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติ และปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของแรงงานข้ามชาติที่สัมพันธ์ไปกับกลุ่มอำนาจต่างๆ รวมทั้งสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า
2. เพื่อศึกษาปฏิบัติการช่วยเหลือกลุ่มแรงงานข้ามชาติของกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณท่ามกลางความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ รวมทั้งปฏิบัติการของแรงงานต่อการให้ความช่วยเหลือดังกล่าว

### ขอบเขตของการวิจัย

งานวิจัยนี้มุ่งทำความเข้าใจชีวิตของแรงงานข้ามชาติ สถานการณ์แรงงาน และระบบเศรษฐกิจชายแดนผ่านกิจกรรมการช่วยเหลือแรงงานขององค์กรชุมชน ยอง จี อู ในพื้นที่อำเภอแม่สอด ระหว่างปี 2542 – 2555 โดยกำหนดประเด็นที่ศึกษาไว้ 5 ประเด็นดังนี้

1. สถานการณ์เกี่ยวกับแรงงานข้ามชาติในอาณาพื้นที่บริเวณแม่สอดและความสัมพันธ์กับกลุ่มต่างๆ
2. เศรษฐกิจชายแดนในระดับจุลภาคที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มแรงงานข้ามชาติในอาณาพื้นที่บริเวณแม่สอด
3. แนวคิดการก่อตั้งกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ กิจกรรมกลุ่ม และการช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ

4. การสร้างเครือข่ายทางสังคมของกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณกับแรงงานข้ามชาติเพื่อให้ความช่วยเหลือในการต่อรองกับกลุ่มอำนาจอื่น ๆ

5. ภูมิหลัง วัฒนธรรมชาติพันธุ์ การข้ามแดน การทำงาน สภาพความเป็นอยู่ การได้รับค่าตอบแทนจากการทำงาน การส่งเงินข้ามแดนของกลุ่มแรงงานข้ามชาติ

## แนวคิดทางทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

จากขอบเขตของการวิจัยดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยเลือก 3 มโนทัศน์ต่อไปนี้เป็นเครื่องมือหลักในการอธิบายปรากฏการณ์แรงงานข้ามชาติในพื้นที่ของการข้ามแดนที่แม่สอด และการสร้างเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติในการเดินทางข้ามแดน ได้แก่ 1) มโนทัศน์พื้นที่ชายแดนของ Wilson และ Donnan (1998) 2) มโนทัศน์เครือข่ายทางสังคมของ Barnes (1968) 3) มโนทัศน์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ de Certeau และในตอนท้ายจะได้สรุปกรอบแนวคิดที่พัฒนาขึ้นมาเป็นแนวทางสำหรับการศึกษา ดังจะเสนอเป็นลำดับต่อไปนี้

### 1. มโนทัศน์พื้นที่ชายแดน

ในส่วนนี้คณะผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์พื้นที่ชายแดนและอัตลักษณ์ในพื้นที่ชายแดน (Borderland and Border Identities) โดยเชื่อมโยงให้เห็นถึงการศึกษาคือพื้นที่ชายแดนที่ผ่านมาโดยแบ่งเป็น 2 ส่วนดังนี้

#### 1.1 ประเด็นมโนทัศน์ว่าด้วยพื้นที่ชายแดนและอัตลักษณ์ในพื้นที่ชายแดน

สำหรับประเด็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดว่าด้วยพื้นที่ชายแดนและอัตลักษณ์ในพื้นที่ชายแดนพบว่า มีงานศึกษาที่น่าสนใจคือ งานศึกษาของ Wilson และ Donnan (1998) นำเสนอหนังสือรวมบทความเรื่อง Border Identities: Nation and State at International Frontier งานชิ้นนี้นำเสนอแนวทางการศึกษาพื้นที่ชายแดนโดยการผสมผสานวิธีการทางมานุษยวิทยาในการศึกษาพื้นที่พรมแดนผ่านกรอบความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเขาชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศเป็นพื้นที่ที่สะท้อนให้เห็นอัตลักษณ์ของผู้คนที่หลากหลายซึ่งเราไม่อาจพบเห็นในพื้นที่อื่น ๆ ของอาณานิคมรัฐ กรณีศึกษาพื้นที่ชายแดนทั้งสิบชิ้นในหนังสือเล่มนี้ไม่เพียงแต่นำมาซึ่งข้อสรุปว่าพื้นที่ชายแดนนั้น เป็นพื้นที่ที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวตายตัว แต่การศึกษาพื้นที่ชายแดนดังกล่าวยังชี้ชวนให้เกิดกรอบในการมองหรือการสร้างกรอบคิดในเรื่องพรมแดนหลาย ๆ รูปแบบ เช่น การศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างศูนย์กลางอำนาจกับความเป็นชายขอบ การศึกษาความเหลื่อมล้ำไม่ลงตัวระหว่างความเป็นรัฐกับความเป็นชาติ การศึกษาพื้นที่ชายแดนในฐานะที่ไม่เพียงแต่เป็นโครงสร้างทางการเมืองของรัฐเท่านั้น หากแต่เป็นโครงสร้างที่เอื้อหนุนต่อการให้นิยามและการเข้าไปมีส่วนร่วมในพื้นที่ทางสังคมอื่น ๆ ด้วย

จุดที่น่าสนใจของงานชิ้นนี้คือปัจจัยทางภูมิศาสตร์ และภูมิรัฐศาสตร์ที่แตกต่างกันจะมีส่วนในการกำหนดหน้าตาและบุคลิกของพื้นที่ชายแดนแต่ละแห่งให้มีความแตกต่างกันออกไป แม้ว่างาน

ชั้นนี้จะรวมการศึกษาชายแดนในพื้นที่ทางกายภาพที่แตกต่างกันไว้อย่างน่าสนใจ ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่ที่จุดรวมของการผ่านแดนเท่านั้น หากแต่ประกอบด้วยเขตแดนที่เป็นธรรมชาติ เช่น แม่น้ำ ภูเขา หรือแม้แต่เขตแดนที่เป็นกำแพงที่มนุษย์สร้างขึ้น ทั้ง Wilson และ Donnan (1998) ได้จำกัดกรอบในการมองที่ยึดติดกับการวิเคราะห์ทางการเมืองกับประเด็นศูนย์กลางอำนาจของความเป็นรัฐมากเกินไป แต่ในความเป็นจริงแล้ว ลักษณะทางกายภาพที่มีความเฉพาะหรือแตกต่างกันในแต่ละที่ไม่ว่าจะเป็นปัจจัยทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง มักถูกมองข้ามจากการศึกษาชายแดนเรื่อยมา นักวิชาการที่ศึกษาพื้นที่ชายแดนมักตั้งคำถามว่าความเป็นพื้นที่ชายแดนที่ตนเองศึกษาแตกต่างจากพื้นที่อื่นอย่างไร โดยมีได้สนใจถึงการให้ความหมายพื้นที่พรมแดนของผู้คนที่อยู่รายรอบพื้นที่พรมแดน

นอกจากนั้นยังมีงานเขียนของ Donnan และ Wilson (1999) อีกเล่มหนึ่งคือ *Border: Frontiers of Identities, Nation and State* งานชิ้นนี้นับว่า เป็นงานบุกเบิกทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนจากมุมมองของนักมานุษยวิทยาการเมืองอย่างเต็มรูปแบบ อาจเป็นงานชิ้นแรกซึ่งนำคำว่า “มานุษยวิทยาชายแดน” (anthropology of borders) มาใช้เรียกกลุ่มงานหรือแนวทางการศึกษาของตนเองอย่างเป็นทางการ จุดเน้นของงานชิ้นนี้แตกต่างจากงานชิ้นก่อน ในแง่ที่ต้องการเข้าไปถกเถียงกับประเด็นความเป็นชาติ อำนาจอธิปไตย และอัตลักษณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่ชายแดนรัฐชาติเอื้อให้เกิดขึ้น งานชิ้นนี้พยายามทำความเข้าใจว่า ผู้คนที่ชายแดนมีประสบการณ์การข้ามแดนในชีวิตประจำวันผ่านทางการค้าขายแลกเปลี่ยน การมีความสัมพันธ์ทางสังคมกับกลุ่มคนที่อยู่ตรงข้ามเส้นเขตแดนผ่านกิจกรรม พิธีกรรม ประเพณีโดยการติดต่อข้ามกลุ่มทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์อย่างไร นอกจากนี้แล้วประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของผู้คนมีผลต่อการมองตัวตนกับความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างรัฐและความเป็นส่วนหนึ่งของชาติอย่างไรบ้าง

อย่างไรก็ตามงานชิ้นนี้ได้เข้าไปสำรวจวัฒนธรรมของผู้คนระหว่างรอยต่อของพรมแดน เป็นการให้ความสนใจต่อศักยภาพในการปรับเปลี่ยน ผสมผสานและต่อรองทางวัฒนธรรมของผู้คนบนเส้นเขตแดน ที่พยายามต่อสู้ และสร้างสรรค์ทางวัฒนธรรมในบริบทที่ถูกกลบเกลื่อนทางวัฒนธรรมจากอุดมการณ์รัฐ-ชาติ ทั้ง Wilson และ Donnan ยังเสนอว่าพรมแดนมีองค์ประกอบ 3 ประการคือ ประการแรก พรมแดนเป็นเส้นที่ทำหน้าที่แยกระหว่างรัฐที่อยู่ติดกัน ทำหน้าที่ในทางกฎหมาย และการเมือง ประการที่สอง พรมแดนเป็นโครงสร้างทางกายภาพของรัฐที่ใช้กำหนดอาณาบริเวณและปกป้องชายแดน รวมทั้งผู้คน และสถาบันต่าง ๆ ประการที่สาม พรมแดน (frontiers) ที่ไม่ใช่อาณาเขตของดินแดน (territorial zones) เป็นพื้นที่ในอาณาบริเวณของการข้ามเขตแดน ผู้คนในชายแดนสามารถต่อรองและให้ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการเป็นสมาชิกของรัฐ-ชาติได้

ในประวัติศาสตร์พื้นที่ที่เป็นพรมแดน (frontiers) สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามรูปแบบทางการเมือง ตัวอย่างเช่น ระบบกษัตริย์ ระบบราชาอาณาจักร ระบบรัฐ-เมืองหลวง ผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตชายแดนของพรมแดน (border's frontiers) มีฐานะเป็นสมาชิกของรัฐ ในขณะที่เดียวกันอาจมีเครือข่ายอย่างไม่เป็นทางการที่ขัดแย้งกับรัฐ เช่น เครือข่ายขนสินค้าหนีภาษีข้ามแดน เครือข่ายการค้านอกระบบ

Wilson และ Donnan (2002, 3-6) มองว่า พรมแดนเป็นพื้นที่ของความขัดแย้งทางอำนาจและวัฒนธรรม นักวิชาการทั้งสองได้โต้แย้งกับแนวคิดที่ว่า ในพื้นที่ชายแดนมีกระบวนการสร้างรัฐ-ชาติให้เป็นหนึ่งเดียว เพราะเขามองเห็นว่า ในความเป็นจริงแล้วพรมแดนมีความหลากหลาย

ทางวัฒนธรรม ดังนั้นกระบวนการดังกล่าว จึงไม่สามารถทำให้เป็นความจริงได้ พรหมแดนจึงเป็นพื้นที่ที่ต่อรองได้ทั้งระดับปฏิบัติการและระดับการนิยามความหมายต่อกิจกรรมต่าง ๆ การควบคุมพื้นที่ชายแดนจึงไม่เพียงแต่ควบคุมการเดินทางของผู้คนหรือการค้า ซึ่งเป็นการควบคุมทางการเมือง และกฎหมายเท่านั้น แต่ได้รวมถึงการควบคุมในระดับการสร้างความหมาย และความหมายเกี่ยวกับรัฐ-ชาติที่รัฐสร้างขึ้นก็อาจถูกถล่มล้างด้วยเงื่อนไขในท้องถิ่นได้ด้วยเช่นกัน ทั้งนี้เนื่องจากรัฐไม่สามารถควบคุมโครงสร้างทางการเมืองที่บริเวณพื้นที่ชายแดนไว้ได้ทั้งหมด

ในพื้นที่อาณาบริเวณชายแดน นอกเหนือจากการมีอัตลักษณ์ของความเป็นชาติแล้ว (national identity) ยังปรากฏอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่หลากหลาย โดยรัฐได้กีดกันให้กลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นชนกลุ่มน้อย ทั้ง Wilson และ Donnan ยังเสนอว่า ลักษณะของผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่อาณาบริเวณชายแดนมี 3 รูปแบบ คือ รูปแบบแรกเป็นลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในรัฐใดรัฐหนึ่งแต่ได้ข้ามเขตแดนไปมาระหว่างรัฐ รูปแบบที่สอง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกแยกให้อยู่ต่างหากจากกลุ่มอื่นในรัฐ ส่วนรูปแบบที่สาม เป็นชุมชนที่เป็นสมาชิกของคนส่วนใหญ่ และไม่มีความผูกพันทางชาติพันธุ์กับรัฐชายแดน

เช่นเดียวกับงานของ Walker (1997) ที่นำเสนอผู้คนที่เป็นมแม่ค้าที่มีการต่อรองทางการค้ากับรัฐ-ชาติผ่านกลไกข้อตกลง ระเบียบ กฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ (regulation) ซึ่งหมายความว่า รัฐ-ชาติไม่ได้มีพลังในการกำหนดกติกาต่าง ๆ ตามชายแดนแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ผู้คนที่อยู่บริเวณแนวชายแดนสามารถที่จะสร้างสรรค์ ต่อรองความหมายเกี่ยวกับเขตแดนผ่านเครือข่ายทางการค้า ดังนั้นพลังอำนาจที่ชายแดนจึงไม่ได้เป็นลักษณะจากบนลงล่างหรือจากรัฐศูนย์กลางไปสู่ชายขอบ แต่เป็นลักษณะการเชื่อมโยงผ่านเครือข่ายและการเคลื่อนไหวโดยผ่านการจัดการและควบคุมระหว่างรัฐและกลุ่มอำนาจอื่นที่ปะทะประสานร่วมกันในฐานะผู้มีส่วนร่วมและผู้รับผลประโยชน์

นอกจากนั้น Walker ยังได้นำเหตุการณ์ที่เป็นปรากฏการณ์ทางกายภาพของพื้นที่ชายแดนของแม่น้ำโขงตอนบนมาวิเคราะห์ถึง พื้นที่พรหมแดนว่า มีกิจกรรมเกิดขึ้นมากมาย ทั้งกิจกรรมของด่านตรวจคนเข้าเมือง ป้อมตำรวจ ประตูที่เป็นทางผ่าน ธงชาติ เครื่องแบบที่เจ้าหน้าที่ใช้ในการสวมใส่ อาวุธปืนประจำกาย และส่วนที่หนาทึบของพื้นที่พรหมแดน ที่เป็นป่า ภูเขา แม่น้ำ ตลอดจนรูปแบบที่หลากหลาย และปฏิบัติการของกฎระเบียบที่นำมาใช้ควบคุมพื้นที่ที่มีการเปลี่ยนสภาพอันเนื่องมาจากโครงการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน การสร้างถนน การปรับปรุงภูมิทัศน์ให้ดีขึ้น ป้อมยาม และการก่อสร้างคลังสินค้า ทั้งหมดเป็นการพยายามที่นำไปสู่เส้นทางการค้า การจัดเก็บภาษี ค่าธรรมเนียม และผลประโยชน์ทางการค้า โดยที่ Walker เน้นไปที่กฎระเบียบที่มีความหมายที่หลากหลายโดยมองผ่านเข้าไปในสถานการณ์ของพื้นที่พรหมแดนของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยที่เขาได้เน้นไปที่การศึกษาประวัติศาสตร์พื้นที่พรหมแดนโดยอาศัยเรื่องเล่าจากความทรงจำของผู้คนในพื้นที่ชายแดน โดยเริ่มตั้งแต่ความเป็นพื้นที่พรหมแดนเป็นสิ่งที่คลุมเครือเป็นพื้นที่ที่เรียกว่าชายขอบที่ไม่มีเส้นพรหมแดนนับตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 จนกระทั่งถึงศตวรรษที่ 20 ที่มองว่า พื้นที่พรหมแดนมีความเกี่ยวพันกับขอบเขตและปฏิบัติการของการกีดกันการแบ่งแยกของรัฐสมัยใหม่ และวิเคราะห์กฎระเบียบที่สร้างขึ้นใหม่โดยมองผ่านบทบาทของรัฐ

งานของ Walker พยายามโต้แย้งว่ารัฐไม่ได้มีอำนาจในการควบคุมได้อย่างเบ็ดเสร็จ แต่ผู้คนในท้องถิ่นยังสามารถต่อรองกับอำนาจรัฐ และอำนาจของผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่น เพื่อผลประโยชน์

ทางการค้าได้ มโนทัศน์นี้ได้ถูกต่อยอดจากงานวิจัยหลายชิ้น ซึ่งให้ความสนใจกับกระบวนการต่อรอง แอ่งซึ่งอำนาจระหว่างกลุ่มต่าง ๆ บริเวณชายแดนมากขึ้น ตัวอย่างเช่น

Gupta และ Ferguson (2001, 40-41) ได้เสนอมุมมองว่า ผู้คนมากมายที่เดินทางข้ามเขตแดนทางกายภาพ ทั้งพ่อค้า นักธุรกิจข้ามชาติ นักท่องเที่ยว ผู้อพยพ และผู้คนอีกมากมายที่เคยถูกระบุว่าอยู่ในประเทศ “โลกที่สาม” ได้อพยพเข้าไปอยู่อาศัยในประเทศ “โลกที่หนึ่ง” เช่น สหรัฐอเมริกา ยุโรป ปრაการณณ์เหล่านี้กลายเป็นปრაการณณ์ที่เกิดขึ้นทั่วไป ทำให้กลุ่มผู้อพยพคนไร้รัฐ และคนพลัดถิ่นทั่วโลกต่างท้าทายมโนทัศน์อุดมการณ์รัฐ-ชาติที่ผูกโยงกับความเป็นหนึ่งเดียวและอำนาจอธิปไตยเหนือดินแดน

ในงานศึกษาของเก็ตลวา บุญปรากร (2551) ศึกษาเรื่อง ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนป่าดงเบขาร์ไทย-มาเลเซีย มุ่งประเด็นไปที่ปฏิบัติการของกลุ่มผู้ค้ามุสลิมที่มีการข้ามพรมแดนระหว่างไทยและมาเลเซีย ผู้วิจัยใช้สนามวิจัยที่เป็นพื้นที่ชายแดนป่าดงเบขาร์ไทย-มาเลเซีย ความน่าสนใจของอาณาบริเวณพื้นที่ดังกล่าว ถึงแม้จะมีการปักปันเขตแดน แต่ก็ไม่สามารถปิดกั้นได้อย่างเบ็ดเสร็จ พื้นที่เขตแดนมีลักษณะเป็นรูพรุนมีการไหลของผู้คน ที่เป็นทั้งผู้ค้า แรงงาน นักท่องเที่ยว ทูนิสินค้า อุดมการณ์ วัฒนธรรมผ่านสื่อเทคโนโลยีอยู่ตลอดเวลา นอกจากนี้พื้นที่อาณาบริเวณดังกล่าวยังมีลักษณะเป็นรอยต่อทางวัฒนธรรมระหว่างพุทธและมุสลิมอีกด้วย ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวก็ไม่สามารถทำให้การหลั่งไหลของผู้คนต้องยุติลงได้

ส่วนผลการศึกษาด้านความสัมพันธ์ทางเครือข่ายการค้าของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดน การที่ผู้ค้ามุสลิมที่อยู่ในป่าดงเบขาร์ไทย จะเข้าไปทำการค้าข้ามแดนได้นั้น จะต้องอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมโดยอาศัยความเป็นญาติ และความเป็นเพื่อนที่เคยค้าขายด้วยกัน โดยการเข้ามาเช่าช่วงร้านต่อจากผู้ค้าชาวมาเลย์ ที่มีร้านค้าอยู่ในตลาดอาเก็ท บางคนได้อาศัยผู้มีอิทธิพลให้หาช่องทางในการเข้ามาทำการค้าในพื้นที่ตลาดอาเก็ท นอกจากนี้ยังพบว่าการแต่งงานระหว่างผู้หญิงไทยพุทธกับผู้ชายมาเลย์มุสลิมเป็นรูปแบบที่ข้ามทั้งพรมแดนรัฐ-ชาติ และข้ามพรมแดนทางชาติพันธุ์ ทำให้สามารถเช่าซื้อร้านค้า ที่อยู่อาศัย รวมทั้งสิทธิการได้รับสวัสดิการจากรัฐบาลมาเลเซีย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมเป็นรูปแบบหนึ่งที่มีส่วนช่วยในการหาช่องทาง และโอกาสในการค้าข้ามแดน

แนวคิดเรื่องเขตแดน ในฐานะเป็นภาพลักษณ์ เริ่มปรากฏตัวอย่างชัดเจน ในงานของนักมานุษยวิทยารุ่นใหม่ๆ ที่ไม่พอใจเกี่ยวกับแนวคิดเรื่องวัฒนธรรมในแบบเก่าๆ ซึ่งให้ความหมายกับแบบแผนของความหมายร่วมกัน (shared meanings) ระหว่างสมาชิกของชุมชน เพราะเป็นมุมมองที่ไม่สามารถทำให้มองเห็นความขัดแย้งและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ นักมานุษยวิทยารุ่นใหม่จำนวนไม่น้อย เติบโตขึ้นในฐานะชนกลุ่มน้อยและอยู่ท่ามกลางความขัดแย้งของกระแสวัฒนธรรม ในหนังสือของเรอานาโต โรซัลโด เรื่อง Culture and Truth (Rosaldo 1989 อ้างถึงใน ยศ สันตสมบัติ 2551) ได้เล่าถึงประสบการณ์ส่วนตัวของตนเองที่ต้องเติบโตขึ้นในวัฒนธรรมชีกาโน อยู่กับพ่อและแม่ที่พูดกันคนละภาษา ต้องพูดภาษาสเปนกับพ่อ พูดภาษาอังกฤษกับแม่ ชีวิตจึงต้องก้าวข้ามพรมแดนอยู่ตลอดเวลา มีความสับสนวุ่นวาย และความขัดแย้งที่เกิดขึ้นตลอดเวลา แต่เขาก็ตระหนักดีถึงสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิต และความรู้สึกสับสนวุ่นวายเหล่านั้น ซึ่งแนวคิดมานุษยวิทยาแบบเก่าไม่สามารถอธิบายได้ ทำให้เขาต้องมองหาวิธีการใหม่ในการทำความเข้าใจกับความซับซ้อนของวัฒนธรรมที่เกิดขึ้น

สำหรับ Rosaldo (1989) นั้น แนวคิดเรื่องพื้นที่ชายแดน (borderlands) มีความสำคัญอย่างยิ่งกับการทำความเข้าใจกับพหุวัฒนธรรมและการก้าวข้ามพรมแดน พื้นที่ชายแดนทางวัฒนธรรม (cultural borderlands) ไม่ได้เป็นเพียงประเด็นที่เกี่ยวกับชายขอบอีกต่อไป แต่กลับเป็นหัวใจของการศึกษาทางมานุษยวิทยา ในเมืองใหญ่ทั่วโลกทุกวันนี้ ประกอบไปด้วยผู้คนจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ สืบเชื้อสาย การเผชิญกับความแตกต่างหลากหลาย กลายเป็นความจริงของชีวิตสมัยใหม่ พื้นที่ชายแดนจึงดำรงอยู่ทุกหนแห่งในชีวิตประจำวัน

Wimmer and Glick Schiller (2002) ได้ชี้ให้เห็นว่าการศึกษาและการกำหนดนโยบายรัฐด้านการย้ายถิ่นข้ามชาติที่ผ่านมา จนถึงขณะนี้ตกอยู่ภายใต้ความคิดครอบงำที่เรียกว่า “วิธีวิทยาแบบชาตินิยม” (Methodological Nationalism) ซึ่งหมายถึง การศึกษาที่มีสมมุติฐานเบื้องต้นว่า รัฐชาติ (nation-state) เป็นหน่วยพื้นฐานทางสังคม โดยมองเสมือนว่ารัฐชาติ เป็นหน่วยที่มีอยู่อย่างเป็นธรรมชาติ และรัฐชาติก็เป็นกรอบการศึกษาสังคมในด้านต่างๆ อย่างไม่มีข้อสงสัย วิธีวิทยาแบบชาตินิยม คือวิธีคิดที่เป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์ (historical construction) โดยเป็นวิชาวิธีระหว่างองค์ประกอบ 3 ด้านคือ แนวคิดชาตินิยม - พัฒนาการความรู้ทางสังคมศาสตร์ - และทัศนะต่อเรื่องการย้ายถิ่นข้ามชาติ ศตวรรษที่ 20 มีการแบ่งแยกการศึกษาโดยมองว่า ชาติ คือหน่วยทางอัตลักษณ์ (domain of identity) หรือหน่วยของประชากรที่มีความร่วมกันในด้านประวัติศาสตร์หรือบรรพบุรุษหรือสายเลือดเดียวกัน อีกด้านคือความร่วมมือกันด้านวัฒนธรรม ซึ่งแสดงออกผ่านศาสนา ภาษา ขนบธรรมเนียม หรือบุคลิกลักษณะ ในขณะที่รัฐชาติ คือหน่วยทางการเมืองที่เน้นไปที่อำนาจอธิปไตยในการปกครองเป็นสำคัญ

ในบทความเรื่อง “Space and the State” ของ Lefebvre กล่าวถึงอาณาบริเวณแห่งรัฐว่าเป็นพื้นที่แห่งการผลิตซ้ำความสัมพันธ์ในเชิงครอบงำของการ ซึ่งมีมิติแห่งการกำหนดกฎเกณฑ์ (regulatory character) สามด้านได้แก่ ในเชิงอุดมการณ์ เชิงปฏิบัติการ เชิงกลยุทธ์และยุทธศาสตร์ อย่างไรก็ตามการครอบงำที่ย่อมไม่สามารถกระทำได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด แม้จะมีการพยายามผลิตซ้ำมิติแห่งการครอบงำในชีวิตประจำวัน เนื่องจากภารกิจแห่งชีวิตประจำวันประกอบด้วยเศษเสี้ยวที่หลากหลายและเกิดขึ้นในพื้นที่ที่หลากหลาย (fragment of space and of social activities) ซึ่งแม้จะพยายามผนึกผสมกันเข้าด้วยกันก็ยังสามารถเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ ดังนั้นทั้งการใช้ความรุนแรงในการควบคุมบงการ และทั้งการใช้ความสงบเรียบร้อยแห่งการกำหนดกฎเกณฑ์ จึงเกิดขึ้นสลับผันแปรกันไปมา (Lefebvre 2003, 96 อ้างถึงใน จามะรี เชียงทอง 2554)

ในการอธิบายพื้นที่ทางการเมืองในระบบทุนนิยม Lefebvre กล่าวว่าระบบการผลิตแบบทุนนิยมต้องมีพื้นที่ทางกายภาพเป็นพื้นที่รองรับระบบการผลิต ซึ่งต้องมีพื้นฐานอยู่ภายใต้ความสัมพันธ์ของการผลิต พื้นที่ที่ตัวนี้ก็พัฒนามาจาก แต่ในขณะเดียวกันก็ได้รับอิทธิพลมาจากนักพัฒนา นายธนาคาร สถาปนิก ชนชั้นกลางในเมือง เมื่อการพัฒนาคลี่คลายไปเรื่อยๆก็จะเกิดเครือข่ายและวงจรการผลิต ซึ่งเป็นเครือข่ายทางสังคมและสร้างความเป็นสังคมการสร้างความเป็นสังคมและสร้างความเป็นชาตินำไปสู่การเกิดพื้นที่ทางการเมืองและหรือความเป็นรัฐ ในขณะเดียวกันพื้นที่ทางการเมืองนี้ก็จะถูกกำกับด้วยอุดมการณ์ทางการเมืองบางประการ

ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยเฉพาะในเขตที่เป็นผืนแผ่นดินที่ไม่ใช่หมู่เกาะ ประวัติศาสตร์ของรัฐในภูมิภาคนี้เกี่ยวกับปัญหาในการควบคุมแรงงานมากกว่าการปัญหาในเชิงพื้นที่

การสิ้นสุดสงครามแต่ละครั้งมักจบลงด้วยการกวาดต้อนผู้คนเพื่อไปเป็นแรงงานให้กับอาณาจักรที่ชนะสงคราม เป็นเหตุให้เส้นแบ่งพรมแดนแห่งอาณาจักรในภูมิภาคนี้ค่อนข้างยืดหยุ่นและผันแปรตามอิทธิพลทางการเมือง เมื่อฝรั่งเศสเข้ามายึดครองพื้นที่ทางตอนใต้ของเวียดนามกลางศตวรรษที่ 19 และเริ่มสำรวจภูมิภาคในประเทศในแถบนี้เพื่อขยายอิทธิพลทางการเมืองและการค้า ฝรั่งเศสได้พบกับความจริงข้อนี้ และพยายามใช้ข้อยืดหยุ่นของเส้นพรมแดนในการอ้างสิทธิเหนือดินแดนที่มีความคลุมเครือเพื่อขยายตัวเข้าไปในกัมพูชาและลาว เมื่อฝรั่งเศสเข้ายึดครองเวียดนาม กัมพูชา และลาวได้แล้ว จึงเรียกดินแดนแถบนี้ว่า อินโดจีน แต่กลับพยายามกำหนดเส้นแบ่งขอบเขตพรมแดนที่ชัดเจนกับสยามที่ฝรั่งเศสไม่ได้เข้ายึดครอง ในขณะที่เดียวกันสยามก็เริ่มต้นตัวกับการรุกคืบเข้ามาของมหาอำนาจทั้งจากฝรั่งเศสทางตะวันออกและจากอังกฤษทางตะวันตกและทางใต้ และความพยายามในการกำหนดเส้นแบ่งเขตแดนที่ชัดเจนเช่นกันในปลายศตวรรษที่ 19 เพื่อป้องกันเขตแดนของตนเป็นกระบวนการที่ธงชัย วินิจจะกูล เรียกว่า การทำสยามให้เป็นแผนที่ หรือการกำหนดตัวตนทางภูมิศาสตร์ให้กับสยาม (Thongchai Winichakul 1994) นอกเหนือไปจากการสร้างตัวตนทางภูมิศาสตร์แล้ว การสร้างรัฐชาติยังต้องประกอบไปด้วยการสร้างความเป็นพลเมืองแห่งรัฐชาติให้แก่ประชาชนที่อยู่อาศัยในกรอบพื้นที่แห่งรัฐชาติอีกด้วย

งานวิจัยของ คมลักษณ์ ไชยยะ (2551) เรื่อง กะเหรี่ยงใน/นอก : ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ ภูมิภาคอาณาบริเวณชายแดน ประเด็นที่น่าสนใจคือ การเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาติพันธุ์บริเวณพื้นที่ชายแดน ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ความเป็นชาติพันธุ์นั้นเป็นสิ่งที่ไม่ถาวร สามารถเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาและบริบทของสังคม ทั้งนี้ก็ขึ้นกับการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมด้วย ซึ่งผลการศึกษาพบว่า กะเหรี่ยงในและกะเหรี่ยงนอก หลายครอบครัวมีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน และมีการติดต่อสัมพันธ์ข้ามพรมแดนกันเป็นเวลานานก่อนการมีเส้นพรมแดนรัฐ-ชาติ แม้ว่ากะเหรี่ยงนอกจะเป็นฝ่ายเสียเปรียบในด้านเศรษฐกิจและการเมือง แต่ด้วยความเป็นเครือญาติใกล้ชิดกับกะเหรี่ยงใน จึงได้ใช้เป็นยุทธวิธีข้ามพรมแดนทางรัฐศาสตร์ ที่เป็นอุปสรรคกันความสัมพันธ์ เพื่อการปรับตัวในการดำรงชีวิตภายใต้ความเป็นอื่นของรัฐ-ชาติไทยได้ ส่วนการชาติพันธุ์ทั้งสองกลุ่มมีความแตกต่างกัน กะเหรี่ยงใน มีแนวโน้มจะละทิ้งทางชาติพันธุ์กะเหรี่ยง และกลายเป็นคนไทยสิ้นเชิงในอนาคต ขณะที่กะเหรี่ยงนอกก็จะเข้าไปแทนที่ตำแหน่งเดิมของกะเหรี่ยงใน

กฤตยา อาชวนิชกุล วรณา จารุสมบุรณ์ และอัญชลี วรารัตน์ (2540) อธิบายว่างานวิจัยที่ว่าด้วยแนวคิดชายแดนที่ผ่านมา ล้วนแล้วแต่ให้ความสนใจกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจรัฐกับวัฒนธรรมท้องถิ่น และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์บริเวณพื้นที่ชายแดน แม้ว่ารัฐจะมีบทบาทสำคัญในการกำหนดนิยามอัตลักษณ์มากมายเพื่อกำหนดขอบเขต และเพื่อควบคุมประชากรเอาไว้ แต่กระนั้นชายแดนก็ยังมี ความหมายที่กำกวม ที่ซึ่งชายแดนและผู้คนที่ตามแนวชายแดนมีอัตลักษณ์ที่หลากหลายสิ้นไหล และบ้างก็หลุดเร้นจากการควบคุมของรัฐชาติ นัยดังกล่าวนี้ ชายแดนจึงเป็นพื้นที่ผลิตความหมาย พื้นที่ของการตีความถอดรหัส และการปะทะขัดแย้งทางวัฒนธรรม ประสบการณ์ในชีวิตประจำวันของผู้คนที่ตามชายแดนได้ผนวกผู้คนเหล่านั้นให้เข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติ ขณะเดียวกันก็สามารถกีดกัน เบียดขับผู้คนเหล่านั้นออกไปในฐานะเป็นคนอื่น

ยศ สันตสมบัติ (2551) มองว่า หากอัตลักษณ์ความเป็นไทยและความเป็นชาติพันธุ์กลุ่มต่างๆ ตามพื้นที่ชายแดนมีความหลากหลายสิ้นไหลและปรับเปลี่ยนไปมา แต่ชายแดนซึ่งเป็นพื้นที่

หรืออาณาเขตของรัฐชาติกลับมุ่งเน้นความแน่นอนตายตัว และอำนาจของรัฐที่ละเมิดไม่ได้ ปัญหาจึงมีอยู่ว่ากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ที่ก่อตัวเป็นชุมชนบริเวณชายแดนจะดำเนินชีวิตและจัดวางตนเองอย่างไร ตรงบริเวณชายแดนและข้ามชายแดน เพื่อที่จะให้ได้มาซึ่งสิทธิการได้รับความคุ้มครองในฐานะที่เป็นราษฎรหรือพลเมือง แต่ในขณะที่เดียวกันก็พยายามที่จะหลีกเลี่ยงจากอำนาจของรัฐที่คอยควบคุมกำกับและจัดวาง

จามะรี เชียงทอง (2554) มองว่า การเคลื่อนย้ายของแรงงานและทุนข้ามขอบเขตรัฐชาติเป็นกระบวนการที่เกิดแพร่หลายเป็นวงกว้าง และครอบคลุมในโลกรุ่นหนึ่ง โลกที่สอง และโลกที่สาม ไม่สามารถใช้เป็นตัวแบ่งประเภทของรัฐ แต่ความเคลื่อนไหวของท้องถิ่นนิยม และชาตินิยม ยังเป็นประเด็นหลักในการกำหนดกลยุทธ์ในการต่อสู้กับสิ่งที่เรียกว่า “ทุนโลก” เพียงแต่เป็นแค่คู่ต่อสู้กับทุน ไม่ใช่รัฐชาติ แต่เป็นหย่อมความเคลื่อนไหวที่แพร่กระจายทั่วโลก การข้ามขอบเขตรัฐชาติไม่ได้เป็นประเด็นเฉพาะแรงงานและทุน ซึ่งเคยเคลื่อนเข้าออกอย่างรวดเร็วจนน่าตกใจ แต่ยังรวมถึงปัญหาการค้าหญิง ปัญหาสาธารณสุขข้ามชาติ เช่น โรคเอดส์ โรคไข้หวัดนก

Appadurai (2002 อ้างถึงใน จามะรี เชียงทอง 2549) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงในยุคปัจจุบันมีการไหลวนกระแสการเปลี่ยนแปลงต่างๆ ที่หลากหลาย และไม่จำเป็นต้องเชื่อมต่อไปในทางเดียวกันและบุคคลสามารถที่จะ “เลือกรับ” และตีความข้อมูลข่าวสาร ความคิด อุดมคติไปในแนวทางที่สอดคล้องกับความเชื่อเดิม (หรือเปลี่ยนแปลงความเชื่อเดิมก็ได้ ขึ้นอยู่เป็นกรณี ๆ ไป)

ปัจจุบันการตลาดและการค้ามีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้พื้นที่ชายแดนระหว่างรัฐชาติซึ่งมีความเป็นพื้นที่พหุลักษณะถูกซ้อนทับด้วยพื้นที่ทางการค้า อันจะส่งผลให้ความสัมพันธ์ทางสังคมมีความซับซ้อนมากขึ้นไปอีก การหลั่งไหลของผู้คน สินค้า และวัฒนธรรม ข้ามพรมแดนของรัฐชาติตลอดจนผลประโยชน์จากการค้า สภาพเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไปส่งผลกระทบต่อชุมชนและพรมแดนทางวัฒนธรรม ทำให้ความภักดีของผู้ที่อยู่บริเวณชายแดนของประเทศ ก็อาจแปรเปลี่ยนไปตามสภาพเศรษฐกิจและการค้าที่ทำร่วมกับคนต่างชาติพันธุ์หรือชาติพันธุ์เดียวกัน ทำให้การกลายเป็นพรมแดนที่ซ้อนทับกับพรมแดนของรัฐชาติ พรมแดนทางสังคม วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

บทความเรื่อง พลวัตความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนไทย-ลาว ในกระแสโลกาภิวัตน์ ของ ศิริพร ทองคนารักษ์ (2551) วัตถุประสงค์ของการศึกษารั้งนี้ เพื่อวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงของชุมชนชายแดนและความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนไทย-ลาว ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงด้านการเมือง สังคม และวัฒนธรรม โดยพื้นที่ศึกษาเป็นเขตอำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ซึ่งตรงกันข้ามกับแขวงคำม่วน สปป.ลาว การศึกษาพบว่า ชุมชนชายแดนไทย-ลาว ยังคงการดำรงความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติที่สะท้อนอยู่ในวิถีชีวิต เป็นความสัมพันธ์ที่มีรากฐานมาจากการมีประวัติศาสตร์ร่วมทางชาติพันธุ์และการก่อตั้งชุมชนสองฝั่งโขงก่อนการเกิดรัฐชาติ ทั้งนี้บริบททางการเมืองและนโยบายความสัมพันธ์ระหว่างรัฐชาติ มีผลกระทบต่อความสัมพันธ์ข้ามพรมแดน ในปัจจุบันรัฐใช้นโยบายด้านเศรษฐกิจจากกระแสโลกาภิวัตน์ตามแผนพัฒนาพื้นที่แนวพรมแดน ชุมชนชายแดนที่ศึกษาจึงปรับใช้โอกาสจากการสนับสนุนของรัฐ เพื่อเปิดจุดผ่อนปรนและตลาดชายแดนไทย-ลาว ซึ่งนอกจากเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจอย่างเป็นทางการแล้ว ยังหมายถึงการเปิดให้รัฐเข้ามาควบคุม จัดระเบียบต่อการเคลื่อนย้ายของผู้คน วัตถุ และสินค้าในวันที่มีตลาดชายแดนควบคู่ไปกับการใช้กฎจารีตท้องถิ่น ในวันที่ไม่มีตลาดชายแดน กลไกสำคัญที่ทำให้การดำเนินการสำเร็จได้ คือ ความสัมพันธ์ส่วนตัวของผู้นำชุมชน

ชาวบ้าน และเจ้าหน้าที่ของรัฐฝ่ายไทยและฝ่ายลาว ซึ่งความสัมพันธ์ดังกล่าววางอยู่บนความเป็นเครือญาติแทบทั้งสิ้น และหากพิจารณาความเป็นพรมแดนตามวิถีปฏิบัติในการดำรงชีวิตของชุมชนชายแดนไทย-ลาว พบว่า มีความหลากหลายขึ้นอยู่กับสถานการณ์ และอยู่บนพื้นฐานของผลประโยชน์ร่วมกันเป็นสำคัญ พรมแดนจึงเป็นพื้นที่ของความกำกวม ไม่ชัดเจน และเป็นพื้นที่ปะทะประสานระหว่างอำนาจรัฐ ท้องถิ่น และโลก

การไปมาหาสู่ข้ามขอบเขตพรมแดนรัฐ ของชุมชนชายแดน กลไกสำคัญของการเกิดความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนคือ ความเป็นเครือญาติ และการมีลักษณะร่วมกันทางสังคมและวัฒนธรรม แม่น้ำโขงจึงเป็นเสมือนเส้นทางหลวงใช้สัญจร ของชุมชนสองฝั่ง มิใช่เป็นแนวพรมแดนกันผู้คนออกจากกันในความหมายของพรมแดนรัฐชาติ ซึ่งแสดงให้เห็นว่า ความหมายของพรมแดนที่รัฐสร้างขึ้น กับพรมแดนในความหมายของประชาชนที่ใช้ชีวิตคาบเกี่ยวบนเส้นพรมแดนระหว่างรัฐชาตินั้นแตกต่างกัน พรมแดนในความหมายของชุมชนชายแดนที่มีความสัมพันธ์ต่อกันมาอย่างยาวนาน แม้จะรับรู้การมีตัวตนของเส้นพรมแดนหรือขอบเขตของรัฐ แต่ในบางสถานการณ์ชุมชนกลับเลือกที่จะเพิกเฉยต่ออำนาจศักดิ์สิทธิ์ของพรมแดนในฐานะความหมายของการเป็นกำแพงจำแนกแยกแยะผู้คนที่อยู่นอกเขตแดนออกไปจากคนที่อยู่ในเขตแดน ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าชุมชนชายแดนจะทำทลายอำนาจรัฐ เพียงให้ความสำคัญกับสิ่งอื่นที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตมากกว่าความหมายพรมแดนตามนัยของวิถีชีวิตที่เกิดขึ้นในชุมชนชายแดนไทย-ลาวบ้านนาคำ สะท้อนให้เห็นถึงการที่รัฐไม่สามารถจัดการควบคุมพื้นที่พรมแดนได้อย่างเด็ดขาด แต่พรมแดนนั้นเป็นพื้นที่แห่งความกลางเลือนพร้อมที่จะถูกขยับขยายหรือลอบออก ซึ่งผู้คนชายแดนสามารถต่อรองเรือสร้าง หรือยอมรับตามแต่สถานการณ์

## 1.2 ประเด็นการศึกษาพื้นที่ชายแดนแม่สอดที่ผ่านมา

สำหรับงานศึกษาพื้นที่แม่สอดที่ผ่านมาจากการสำรวจงานวิจัยพบว่า มีประเด็นที่เกี่ยวข้อง และสัมพันธ์กับพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ภูมิรัฐศาสตร์ และแรงงานข้ามชาติ ตลอดจนการท่องเที่ยวของพื้นที่ชายแดนแม่สอดและปริมณฑลโดยมีรายละเอียดดังนี้

ในงานศึกษาของ Pitch Pongsawat (2007) ได้ทำความเข้าใจพื้นที่ชายแดนแม่สอด ผู้คน และรัฐ ผ่านพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และภูมิรัฐศาสตร์ โดยมองผ่านปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญในแต่ละยุคสมัยโดยพบว่า ยุคก่อนสมัยใหม่เริ่มจากประวัติศาสตร์ของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ และสถานที่ตั้งของแม่สอดในศตวรรษที่ 13 ในช่วงนี้แม่สอดได้ถูกทำให้เป็นตำนาน และกลายมาเป็นเส้นทางการค้าและเส้นทางการสู้รบของราชอาณาจักรสยาม ทั้งสุโขทัยและอยุธยาต่างมีความสัมพันธ์กับพม่าและล้านนา ส่วนในยุคที่สองเป็นยุคสมัยใหม่ ประมาณกลางศตวรรษที่ 18 ไปจนกระทั่งถึงปลายศตวรรษที่ 19 เป็นยุคของความรุ่งเรืองและการตกต่ำของระแหง (ตาก) ในสยามสมัยใหม่ที่ถูกทำให้เป็นชายแดนของภูมิภาคสยาม ระแหงและแม่สอดได้กลายมาเป็นพื้นที่หลักทางเศรษฐกิจเพื่อเชื่อมต่อกับสหภาพพม่าภายใต้อาณานิคมของอังกฤษและอาณาจักรล้านนาในช่วงศตวรรษที่ 19 ยุคที่สามเป็นยุคของ “วันวาน” เป็นยุคที่แม่สอดถูกสถาปนาให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่ที่แสวงหาความมั่งคั่งจากทรัพยากร และการเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในพม่าตั้งแต่ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงทศวรรษที่ 1970 ส่งผลต่อการจัดรูปทรงของพื้นที่ป่าแถบตะวันตกของไทย และยุคของความเปราะบาง

สอดรวมสมัยเป็นเรื่องราวของการทำให้แม่สอดเป็นพื้นที่แห่งการท่องเที่ยว การค้าข้ามแดน และอุตสาหกรรม นอกจากนั้น Pitch Pongsawat ยังมองถึงการเจริญเติบโตของพื้นที่ชายแดนแม่สอดในระดับภูมิภาคไม่ได้เกิดจากการวางแผนการพัฒนาเพียงอย่างเดียว แต่ยังมีประกอบสร้างจากหลายส่วน โดยเฉพาะพลเมืองชายแดน และระบบทุนนิยมที่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจชายแดน และเศรษฐกิจระดับภูมิภาค

เช่นเดียวกับงานศึกษาของวัลลภ ทองอ่อน (2547) ที่พบว่า ทรัพยากรการท่องเที่ยวเป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่ทำให้แม่สอดมีรายได้ไหลเวียนเข้ามาไม่น้อย อันเนื่องมาจากภูมินิเวศของแม่สอดที่มีความหลากหลาย ซึ่งมีทั้งสายน้ำและขุนเขา จึงทำให้เกิดแหล่งท่องเที่ยวมากมายและหลากหลาย ทั้งแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติ เช่น น้ำตก ภูเขา ป่าไม้ และแหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม การที่มีชนกลุ่มน้อยเข้ามาในพื้นที่แม่สอดทำให้เกิดการนำวัฒนธรรมมาเป็นสินค้า จึงทำให้มีธุรกิจที่ตามมาคือ โรงแรม ร้านอาหาร ตลาดพลอย ย่านการค้า การขายสินค้าที่ระลึกของกลุ่มชาติพันธุ์ นอกจากนั้นเมื่อมีการสร้างสะพานมิตรภาพไทย-พม่าจึงทำให้มีการขยายศักยภาพของการท่องเที่ยวจากอำเภอแม่สอดสู่เมืองมะละแหม่งอันเป็นเส้นทางสายวัฒนธรรม ธรรมชาติและการค้าได้อีกด้วย

ส่วนงานวิจัยของภาสกร โกสโยกานนท์ (2547) ได้ศึกษาเรื่อง แรงงานอพยพภาคอุตสาหกรรมในบริเวณชายแดนไทย-พม่า : กรณีศึกษาแรงงานสัญชาติพม่าในอำเภอแม่สอด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) พัฒนาการของอุตสาหกรรมสิ่งทอในพื้นที่ชายแดนอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก 2) ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อที่ตั้งอุตสาหกรรมภูมิภาคชายแดนในพื้นที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก และ 3) ลักษณะของแรงงานอพยพในภาคอุตสาหกรรมชายแดน การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแรงงานอพยพสัญชาติพม่าจำนวน 100 คน ผู้ประกอบการโรงงานผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปและทอเสื้อผ้าไหมพรม เจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน และเก็บแบบสอบถามจำนวน 51 คน ผลการศึกษาพบว่า อุตสาหกรรมสิ่งทอพื้นที่ชายแดนแม่สอดเริ่มจากการเข้ามาตั้งโรงงานสิ่งทอในบริเวณเขตเทศบาลตำบลแม่สอด ตั้งแต่ปี พ.ศ.2538 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดกลางอย่างไรก็ตาม ในระหว่างปี พ.ศ. 2540-2542 มีโรงงานสิ่งทอย้ายการผลิตมากขึ้นและมีโรงงานสิ่งทอขนาดใหญ่เข้ามาตั้งเพิ่มขึ้น โดยกระจายตามเส้นทางของถนนสายหลักที่เชื่อมกับตัวจังหวัดและอำเภอ เนื่องจากความต้องการพื้นที่ในการก่อตั้งโรงงานที่มีขนาดใหญ่ขึ้นและความใกล้กับแหล่งแรงงาน

นอกจากนั้นยังพบว่า ปัจจัยที่สำคัญที่สุดต่อทำเลที่ตั้งอุตสาหกรรมชายแดน ได้แก่ กรณีแรงงานจำนวนมาก และค่าจ้างแรงงานต่ำ ตามด้วยปัจจัยด้านความพร้อมของระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานที่รองรับการผลิตภาคอุตสาหกรรมชายแดนซึ่งภาครัฐให้การสนับสนุนรวมทั้งความสะดวกของเส้นทางคมนาคม ในการขนส่งทั้งวัตถุดิบและผลิตภัณฑ์ เนื่องจากแหล่งวัตถุดิบและตลาดส่วนใหญ่อยู่ห่างจากแหล่งผลิตวัตถุดิบชายแดน สำหรับลักษณะแรงงานอพยพ ในภาคอุตสาหกรรมสิ่งทอชายแดน จากการศึกษาพบว่าปัจจัยที่ดึงดูด นอกจากความต้องการทางด้านเศรษฐกิจแล้วยังมีปัญหาเรื่องของการไม่สงบ และการเมืองภายในประเทศต้นทาง แรงงานอพยพส่วนใหญ่มีอายุระหว่าง 21-30 ปี และมีจำนวนของแรงงานหญิงมากกว่าแรงงานชาย โดยแรงงานหญิงสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีทักษะและความละเอียดมากกว่าแรงงานชาย และมีการรวมกลุ่มน้อยกว่าแรงงานชาย ปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อการควบคุมแรงงาน ทำให้ผู้ประกอบการนิยมจ้างแรงงานหญิง นอกจากนี้อุตสาหกรรมสิ่งทอที่เน้นการผลิตปริมาณสูงในเวลาจำกัด ทำให้ผู้ประกอบการนิยมจ้างแรงงาน

อพยพที่มีความอดทนสูง และเต็มใจที่จะทำงานล่วงเวลา โดยได้รับค่าจ้างและสวัสดิการที่ต่ำ ทำให้ผู้ประกอบการสามารถลดต้นทุนการผลิตโดยรวม อย่างไรก็ตาม เนื่องจากกลุ่มแรงงานอพยพเหล่านี้เข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายทำให้บ่อยครั้งก็นำไปสู่การละเมิดสิทธิมนุษยชน

ศุภิสรา โกอินตะ (2552) ได้ศึกษาพฤติกรรมการค้าและการชำระเงินที่มีความสัมพันธ์ต่อธุรกิจแลกเปลี่ยนเงินตรา ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคในด้านการค้าและการชำระเงินของผู้ประกอบการค้าชายแดนในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก พบว่ามีปัญหาและอุปสรรคเรื่องการแข่งขันในตลาดการค้า ความไม่สะดวกด้านการปิดจุดผ่านแดน การคมนาคมขนส่งไม่สะดวกทั้งในระบบและนอกระบบ มาตรการกีดกันทางการค้าและกฎระเบียบการนำเข้า/ส่งออกของประเทศเพื่อนบ้านไม่มีความแน่นอน อัตราภาษีอากรขาเข้าประเทศเพื่อนบ้านสูง ระบบการชำระเงินยังไม่สะดวก ความผันผวนและความเสี่ยงด้านการแลกเปลี่ยนเงินสกุลจัต ธนาคารพาณิชย์ไทยไม่รับแลกเปลี่ยนเงินจัต และเจ้าหน้าที่ของรัฐใช้ช่องทางของกฎหมายหาผลประโยชน์ตั้งนั้นเพื่อให้การค้าชายแดนมีการค้าชายและพัฒนาอย่างยั่งยืนภาครัฐควรมีการปรับปรุงการใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการค้าชายแดนให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการค้าชายแดน ควรมีการประสานงานเพื่อชี้แจงรายละเอียดและข้อมูลการค้าชายแดนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้ได้รับทราบพร้อมกับเสริมสร้างความสัมพันธ์กับรัฐบาลพม่าและกลุ่มประเทศในอนุภูมิภาคลุ่มน้ำโขงอย่างต่อเนื่อง

ในงานศึกษาของกฤตยา อาชวนิชกุล วรณา จารุสมบุรณ์ และอัญชลี วรารัตน์ (2540) ได้ศึกษาเรื่องความซับซ้อนและความสับสนเรื่องคนข้ามชาติในประเทศไทย โดยอธิบายถึงกระบวนการโลกาภิวัตน์ทำให้มิติทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจและการเมืองเป็นเรื่องที่ไร้รัฐไร้พรมแดน และได้วิจารณ์ถึงรัฐไทยว่า “ไม่มีนโยบายในการจัดการแรงงานข้ามชาติ” สภาพไร้นโยบายนี้อาจเห็นได้ตั้งแต่ความสับสนในการจัดจำแนก ประเภทของคนข้ามชาติ และแรงงานข้ามชาติ ซึ่งทำให้ข้อมูลสถิติของคนข้ามชาติ เหล่านั้นพลอยสับสนตามไปด้วย

ในขณะที่หน่วยงานจัดการเรื่องคนข้ามชาติมีอยู่หลากหลายหน่วยงานและหลากหลายระดับที่ขาดการประสานงานกันอย่างดีพอ ในด้านการจัดการกับกลุ่มแรงงานข้ามชาติไร้ฝีมือซึ่งเป็นกลุ่มคนข้ามชาติที่มีจำนวนมากที่สุด โดยมติดคณะรัฐมนตรีผ่อนผันให้ทำงานได้ ก็เป็นมาตรการเฉพาะหน้า มาตรการนี้ได้สะท้อนทัศนคติหลังต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเห็นแรงงานข้ามชาติเป็นเพียงวัตถุขี้ ใน การสร้างความเติบโตทางเศรษฐกิจ ต้องการเพียงแรงงานราคาถูก เมื่อหมดเวลาแล้วก็ผลักใส่ให้กลับไป มาตรการอาจเป็นประโยชน์ต่อรัฐในการระแວดระวัง เรื่องความมั่นคง และต่อนายจ้างที่ได้คนงาน ค่าแรงถูก แต่ในระยะยาวจะมีผลเสีย ต่อเกียรติภูมิของชาติ รวมทั้งความถดถอยของอุตสาหกรรมไทย เพราะจมอยู่กับ การหาประโยชน์จากค่าแรงถูกโดยไม่สนใจพัฒนาการผลิตให้ดีขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในทศวรรษต่อมา นโยบายการจัดการแรงงานข้ามชาติ ของไทยก็มีพลวัต ในทางที่ดีขึ้น หลังจากที่ใช้มติ ค.ร.ม. เป็นเครื่องมือแก้ไขปัญหา แรงงานข้ามชาติผิดกฎหมายมาระยะ หนึ่ง มติ ครม. ปี 2547 ถือเป็นก้าวใหม่ที่ สร้างสรรค์ คือมีมาตรการขึ้นทะเบียนทั้งนายจ้างและ ลูกจ้าง (ก่อนหน้านี้ไม่ขึ้น ทะเบียนนายจ้าง) สำหรับแรงงานที่ยังไม่มีนายจ้างก็สามารถขึ้นทะเบียนได้ ด้วยตัวเอง เพื่อจะได้มีโอกาสหางานทำต่อไป มาตรการอีกประการหนึ่งคือ การขึ้นทะเบียน ผู้ติดตาม ซึ่งหมายถึงครอบครัวลูกเมียญาติพี่น้องของแรงงาน โดยทุกคนที่ขึ้นทะเบียน จะต้องตรวจสุขภาพและ ทำบัตรประกันสุขภาพด้วย มาตรการประการหลังนี้ แสดงให้เห็นการยอมรับความเป็นมนุษย์ของ

แรงงานที่มีญาติพี่น้อง และการให้ โอกาสเข้าถึงการดูแลสุขภาพของผู้ติดตาม ซึ่งหลักสิทธิมนุษยชน ถือว่ามนุษย์ ทุกผู้ทุกนามไม่ว่าจะเป็นแรงงานข้ามชาติถูกหรือผิดกฎหมาย ก็ไม่มีอะไรมาถ่วงกั้น

กรณีของพื้นที่ชายแดนแม่สอด เป็นพื้นที่ที่เป็นป่าธรรมชาติเป็นจำนวนมาก และมีภูเขาทั้ง เขตแดนระหว่างแม่สอดกับตากในแถบตะวันออก ส่วนแถบตะวันตกมีแม่น้ำเป็นปราการขวางกั้น ระหว่างแม่สอดกับเมยวดี ทำให้พื้นที่เอื้อต่อการเป็นฐานการผลิตที่สำคัญ ทั้งวัตถุดิบ และแรงงาน ราคาถูกที่ข้ามแดนมาจากพม่าจึงทำให้แม่สอดกลายเป็นพื้นที่ที่มีการปะทะประสานระหว่างผู้คนที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และหลากหลายทางวัฒนธรรม ตลอดจนการพัฒนาภูมิภาคแถบนี้ให้ เป็นพื้นที่ทางการค้ามาตั้งแต่สมัยโบราณจนกระทั่งปัจจุบันทุนนิยมชายแดนได้ไหลเวียนและดำรงอยู่ในพื้นที่ชายแดนแม่สอด จึงทำให้มีนักวิชาการจำนวนไม่น้อยให้ความสนใจศึกษาพื้นที่ชายแดนแม่สอดในแง่มุมต่าง ๆ แต่อย่างไรก็ตามการศึกษาของผู้วิจัยได้ตั้งต้นศึกษาถึงกลุ่มที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ตั้งแต่ ปี 1988 ในครั้งที่พม่าเกิดเหตุการณ์สงครามกลางเมือง เป็นกลุ่มของนักศึกษาที่เข้าร่วมกับการก่อ จลาจลครั้งนั้น และได้หนีกองกำลังทหารพม่ามาเข้าร่วมกับกลุ่ม ADBF หลังจากนั้นจึงก่อตั้งกลุ่ม ยอง จิ อู ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มองค์กร CBOs ที่ดำรงอยู่ในพื้นที่จำนวนมาก เพื่อให้ความช่วยเหลือ แรงงานข้ามชาติที่มีวิกฤติเศรษฐกิจและหนีตายจากการสู้รบระหว่างกองกำลังกะเหรี่ยงกับรัฐบาล ทหารพม่า กลุ่ม ยอง จิ อู ดังกล่าวได้เชื่อมโยงเป็นเครือข่ายกับแรงงานข้ามชาติ และภาคอื่น ๆ เพื่อ ช่วยเหลือด้านสิทธิแรงงาน และสิทธิมนุษยชนในพื้นที่ได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ชายแดนแม่สอด และงานศึกษาที่ผู้วิจัยให้ความสนใจ

## 2. มโนทัศน์เครือข่ายทางสังคม

ในส่วนนี้คณะผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์เครือข่าย ทางสังคม โดยเชื่อมโยงให้เห็นถึงการศึกษาคือความเป็นเครือข่าย ลักษณะการเกิดเครือข่าย กระบวนการทำงานของเครือข่าย และการศึกษาโดยใช้มโนทัศน์เครือข่ายที่ผ่านมาโดยแบ่งเป็น 2 ส่วนดังนี้

### 2.1 ประเด็นมโนทัศน์และการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม

การศึกษาและวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมได้แพร่หลายในวงวิชาการทางสังคมศาสตร์ นับตั้งแต่ปี ค.ศ. 1940 เป็นต้นมา ซึ่งได้เริ่มมีการศึกษาการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างสังคมในแง่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และกลุ่มที่มีลักษณะหยุดนิ่งคงที่ (static) มาเป็นการศึกษาถึง กระบวนการ (process) ที่ก่อให้เกิด และเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์มากขึ้น ความสัมพันธ์ทางสังคม จึงไม่ได้ถูกกำหนดให้มีลักษณะตายตัวตามแบบแผนทางวัฒนธรรม หรือตามลักษณะองค์กรทางสังคม และสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปตามกาลเวลา โดยการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมแนวใหม่ ทั้งนี้ เนื่องจากมนุษย์เติบโตมาพร้อมกับสังคม มีการรับรู้และมีประสบการณ์ร่วมกับบุคคล และสถาบันรอบ ข้าง มนุษย์ทั่วไปมีเพื่อน มีครอบครัว มีชุมชนของตนเอง และมีความจำเป็นต้องสัมพันธ์กับคนอื่นอยู่ ตลอดเวลา สภาพปัญหา และภาวะวิกฤตต่าง ๆ ของมนุษย์ย่อมจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ระหว่าง

ปัจเจกชน ครอบครัว และชุมชนอยู่ด้วยเสมอ เพื่อความจำเป็นขั้นพื้นฐานของมนุษย์ และการป้องกันภัยให้กับตนเองจึงมีการสร้างระบบเครือข่ายทางสังคมขึ้นมา (Hoff 1982, 134-144)

แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (social network concept) มีพัฒนาการมาจากพื้นฐานของ ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (exchange theory) โดยมีนักคิดคนสำคัญ คือ Richard Emerson ซึ่งต่อยอดความคิดมาจาก George C. Homans โดยมีฐานคติที่ว่าในเครือข่ายสังคมจะประกอบไปด้วยบุคคล หรือตัวแสดง (actor) ที่มีความสัมพันธ์ (relation) ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ที่แต่ละคน หรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นไม่ได้มีเพียงบทบาทเดียว หากแต่มีหลายบทบาทที่จะต้องสวม ในชีวิตประจำวัน ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในเครือข่ายทางสังคม บางครั้งอาจเป็นไปตามทฤษฎีของการแลกเปลี่ยน เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่คาดหวังในสังคม หรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังขึ้นอยู่กับพื้นฐานของการรับรู้ และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ ในปัจจุบันสถานภาพองค์ความรู้ของแนวคิดนี้ได้ถูกใช้ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม (social network analysis) การสร้างตัวตนของเครือข่ายการแลกเปลี่ยนเชิงบูรณาการ (integrated exchange forming) รวมไปถึงการศึกษาอำนาจและการพึ่งพา (power and dependence) ภายในเครือข่าย

นอกจากนั้นในงานศึกษาของ Emerson ยังกล่าวถึงการเชื่อมโยงระหว่าง จุลภาคกับมหภาค ซึ่งเป็นการเชื่อมโยงปัจเจกบุคคลให้กลายเป็นกลุ่มและพัฒนาสู่การเป็นหมู่คณะที่ใหญ่ขึ้น เช่น องค์การ หรือ พรรคการเมือง (Ritzer 2003, 179) ผลงานของ Emerson มีส่วนสำคัญที่ช่วยให้นำไปสู่การเกิดขึ้นของแนวคิด “เครือข่ายทางสังคม” (social network) ของวงการสังคมวิทยาในปัจจุบัน

Barnes (1968) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมว่าโดยธรรมชาติของสังคมนั้นประกอบด้วยบุคคลจำนวนมากมายซึ่งแต่ละคนย่อมมีความสัมพันธ์ต่อบุคคลอื่นไม่ในลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่ง หากมองภาพของเครือข่ายทางสังคมที่ประกอบด้วยจุดและเส้นโยงใยต่าง ๆ เครือข่ายทางสังคมจะเสมือนร่างแห (mesh) ที่แผ่กระจายครอบคลุมบุคคลจำนวนมากมายไว้ Barnes เรียกเครือข่ายสังคมในมิตินี้ว่า เครือข่ายรวม (total network) แต่ในขณะเดียวกันเครือข่ายทางสังคมยังมีอีกมิติหนึ่งซึ่ง Barnes เรียกว่า เครือข่ายย่อย (partial network) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งในเครือข่ายรวม หากแต่ประกอบด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์กันโดยมีพื้นฐานอยู่บนหลักเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนั้นความสัมพันธ์ทางสังคมจึงก่อให้เกิด เครือข่ายรวม (total network) และเครือข่ายย่อย (partial network) เครือข่ายย่อยเป็นความสัมพันธ์ส่วนหนึ่งในหลาย ๆ ส่วนของเครือข่ายรวม โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกณฑ์เดียวกับเครือข่ายรวม เช่น ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เครือญาติ การเมือง หรือระบบย่อยอื่น ๆ ของสังคมนั้นเอง นอกจากนี้ Barnes ยังเสนอเกี่ยวกับ เครือข่ายตรง (direct network) คือ การติดต่อโดยตรงของปัจเจกบุคคลที่มีกับผู้อื่น อันได้แก่ ครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนบ้าน เป็นต้น มักมีการติดต่อซึ่งกันและกันอย่างสม่ำเสมอ กับเครือข่ายอ้อม (indirect network) ซึ่งเป็นการที่ปัจเจกบุคคลที่เป็นศูนย์กลางเกี่ยวข้องติดต่อกับคนอื่นทั้งที่อาจไม่รู้จักกัน โดยตรงผ่านสมาชิกที่อยู่ในเครือข่ายตรงของตน โดยทั่วไปแล้วภายในเครือข่ายตรงนั้นจะมีตัวเชื่อมของเครือข่ายหลาย ๆ เครือข่ายเข้าด้วยกัน

Mayer (1966) อธิบายว่าในการศึกษาเครือข่ายทางสังคม ผู้วิจัยต้องกำหนดตัวบุคคลที่เป็นศูนย์กลางก่อน เมื่อกำหนดได้แล้วผู้วิจัยจะได้เครือข่ายที่เกิดขึ้นตามลักษณะความสัมพันธ์ทางสังคมของบุคคลนั้นกับบุคคลอื่น ๆ 2 ประเภทคือ เครือข่ายตามการแยกประเภทของบุคคลหรือกลุ่ม ซึ่งเป็นศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย (classification set) โดยผู้ศึกษาต้องรู้ว่าบุคคลที่ผู้ศึกษากำหนดให้เป็นจุดศูนย์กลางของการศึกษาเครือข่ายนั้น เขาได้จัดประเภทบุคคลต่าง ๆ ที่เขามีความสัมพันธ์ด้วยได้อย่างไร กับเครือข่ายที่เกิดจากการปฏิสัมพันธ์ (interactive set) ผู้ศึกษาจะต้องปฏิสัมพันธ์ที่เกิดจากการติดต่อ สื่อสาร การให้ข้อมูล ข่าวสาร การแลกเปลี่ยนสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับบุคคลที่เป็นศูนย์กลางและระหว่างบุคคลอื่น ๆ หรือกลุ่มที่บุคคลศูนย์กลางมีความสัมพันธ์ด้วย

เช่นเดียวกับ Barnes และ Boissevain (1974) เสนอแนวคิดว่าในการศึกษาเครือข่ายทางสังคม ผู้ศึกษาต้องเริ่มต้นจากบุคคลที่เป็นจุดศูนย์กลางก่อน และต้องกำหนดไปว่าเครือข่ายที่จะทำการศึกษานั้นมีขอบเขตมากน้อยเพียงใด รวมทั้งสังเกตประเภทของบุคคลที่เป็นจุดกลางมีความสัมพันธ์ด้วย โดยอาศัยระยะห่างทางสังคม (social distance) เป็นเกณฑ์แบ่ง โดยอธิบายว่าเครือข่ายบุคคลนั้นควรประกอบไปด้วย ปริมาณที่สำคัญอย่างน้อย 3 ปริมาณคือ เครือข่ายใกล้ชิด (intimate network) เป็นบุคคลต่าง ๆ ที่ใกล้ชิดกับบุคคลศูนย์กลางมากที่สุด เช่นสมาชิกในครอบครัว เพื่อน เป็นต้น เครือข่ายรอง (effective network) ประกอบไปด้วยบุคคลต่าง ๆ ที่บุคคลศูนย์กลางรู้จักคุ้นเคยน้อยกว่ากลุ่มแรก และเครือข่ายขยาย (extended network) คือบุคคลต่าง ๆ ที่บุคคลศูนย์กลางไม่รู้จักโดยตรง แต่แนวคิดนี้มีข้อจำกัดคือ ไม่สามารถนำเอาเกณฑ์การแบ่งปริมาณแบบนี้มากำหนดระดับความผูกพันและภาระหน้าที่ที่มีต่อกันและกันได้อย่างเต็มที่ เพราะบุคคลที่อยู่ในแต่ละปริมาณนั้น อาจไม่มีความสัมพันธ์กันเลยก็ได้

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการหลายท่าน เช่น Granovetter (1977) Marsden and Lin (1982) และ Rizer (1922) ยังได้แสดงทัศนะเพิ่มเติมไว้ตรงกันว่าในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมนั้น ผู้ศึกษาควรให้ความสนใจกับ “weak ties” ด้วย เช่น ความเชื่อมโยงระหว่างบุคคลหนึ่ง ๆ กับคนที่รู้จักกันเพียงผิวเผิน (acquaintance) หรือการติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลหนึ่งกับบุคคลอื่นโดยอาจไม่รู้จักกันเป็นการส่วนตัวแต่ติดต่อปฏิสัมพันธ์กันผ่านสมาชิกที่อยู่ในเครือข่ายของตน เป็นต้น ส่วน “strong ties” เป็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสมาชิกในครอบครัว เครือญาติ เพื่อนสนิท เป็นต้น โดยส่วนใหญ่ นักสังคมวิทยามีแนวโน้มที่จะให้ความสนใจกับความเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับ strong ties ของสมาชิกภายในกลุ่มทางสังคมต่าง ๆ (social groups) และมองว่า strong ties เป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากบุคคลที่อยู่ในกลุ่มที่มี strong ties สูง มักมีแรงจูงใจมากกว่าในการให้การสนับสนุนหรือช่วยเหลือสมาชิกคนอื่น ๆ ในเครือข่ายของตน ขณะที่ weak ties มักถูกมองว่ามีความสำคัญเพียงเล็กน้อย แต่มีงานศึกษาเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมจำนวนหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า weak ties ก็มีผลสำคัญต่อการดำรงชีวิตทางสังคมของปัจเจกหรือกลุ่ม กล่าวคือนอกจากจะนำผู้กระทำทางสังคมไปสู่การกระทำเชิงเครื่องมือ (instrumental action) เช่น การหางานทำ การระดมทุนได้มาซึ่งรายได้ของปัจเจกแล้ว ยังช่วยให้ผู้กระทำเหล่านั้นเข้าสู่ตำแหน่งที่สามารถเข้าถึงทรัพยากรทางสังคมต่าง ๆ (social resources) ได้ง่ายขึ้นอีกด้วย weak ties ระหว่างผู้กระทำ 2 คน อาจทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมระหว่าง 2 กลุ่มที่มีลักษณะเป็น strong ties ความสัมพันธ์ภายในกลุ่มหากปราศจาก weak ties เช่นนี้แล้ว 2 กลุ่มนี้อาจถูกแยกออกจากกันอย่างสิ้นเชิง หรือใน

กรณีของปัจเจกบุคคลที่ไม่มี weak ties อาจพบว่าเขาถูกแยกโดดเดี่ยวให้อยู่ในกลุ่มที่มีเพียงความเชื่อมโยงกันภายใน และอาจขาดข้อมูล ข่าวสารว่าอะไรกำลังเกิดขึ้นในกลุ่มอื่น ๆ รวมทั้งในสังคมที่ใหญ่กว่าอีกด้วย ดังนั้น weak ties จึงมีส่วนป้องกันไม่ให้เกิดการถูกแยกโดดเดี่ยว (isolation) ระหว่างบุคคลกับบุคคลต่าง ๆ หรือกลุ่มอื่น ๆ และทำให้บุคคลหรือกลุ่มถูกเชื่อมประสาน (integrated) เข้าสู่สังคมในระดับที่ใหญ่ขึ้น

จากที่ได้อภิปรายในข้างต้นจะเห็นได้ว่ามีความเห็นที่สอดคล้องกันในแนวทางการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคม กล่าวคือนักวิชาการส่วนใหญ่เสนอว่า แนวคิดเครือข่ายทางสังคม (social network) ไม่ใช่ทฤษฎีที่ใช้อธิบายปรากฏการณ์ทางสังคม หากแต่มีฐานะเป็นแนวคิดซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมและจัดระเบียบข้อมูลเกี่ยวกับความสัมพันธ์ทางสังคม รวมทั้งศึกษาโครงสร้างทางสังคม เพื่อนำไปสู่การวิเคราะห์ต่อไป (Knipscheer and Antonucci 1990)

ดังนั้นจึงต้องอาศัยแนวคิดหรือทฤษฎีอื่น ๆ ประกอบในการวิเคราะห์ เช่น ทฤษฎีบทบาท (role theory) เพราะในเครือข่ายสังคมนั้น จะประกอบไปด้วยบุคคลที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันตามบทบาทหรือหน้าที่ที่แต่ละคนหรือคู่ความสัมพันธ์มีอยู่ ซึ่งแต่ละคนนั้นมีหลายบทบาทที่จะต้องสวมในชีวิตประจำวัน และบทบาทแต่ละบทบาทจะมีบรรทัดฐานทางสังคมและความคาดหวังเป็นตัวชี้แนะแนวทางการปฏิสัมพันธ์ หรืออาจใช้ทฤษฎีการแลกเปลี่ยน (Exchange Theory) ประกอบการวิเคราะห์ เพราะบุคคลไม่เพียงแต่ทำตามบทบาทหน้าที่ที่ถูกคาดหวังในสังคม หรือตามบรรทัดฐานที่ได้รับการอบรมถ่ายทอดมาเท่านั้น แต่ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลยังอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนซึ่งกันและกันระหว่างคู่ความสัมพันธ์ทั้งในด้านวัตถุและทางด้านจิตใจ

เสรี พงศ์พิศ (2548) ได้ให้ความหมายไว้ว่า เครือข่ายทางสังคมเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (social network) อย่างหนึ่ง ที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก มีความเป็นรูปธรรมมองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต และเงื่อนไขที่สำคัญของการเกิดเครือข่ายทางสังคมคือ ต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก การเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกของเครือข่ายอาจจะมองเห็นหรือมองไม่เห็นเป็นรูปธรรมก็ได้ ซึ่งการเชื่อมโยงระหว่างกันที่เห็นเป็นรูปธรรมของเครือข่ายมี 3 ลักษณะ คือ เครือข่ายการแลกเปลี่ยน เครือข่ายการติดต่อสื่อสารและเครือข่ายความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน เครือข่ายทางสังคมนั้นไม่มีโครงสร้างแน่นอนตายตัว อาจมีการออกแบบโครงสร้างขึ้นมาทำหน้าที่สร้างความสัมพันธ์ระหว่างคน กลุ่มองค์กรให้ต่อเนื่อง แต่ในเครือข่ายไม่มีใครบังคับให้ใครทำอะไรได้ แต่ละคนหรือกลุ่มองค์กร ต่างก็เป็นศูนย์กลางของเครือข่ายได้พอกๆกัน ดังนั้นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมของเครือข่ายทางสังคมจึงมีความซับซ้อนกว่ากลุ่มหรือองค์กร นอกจากนั้นพระมหาสุทิตย์ อาภากร (2547) ยังได้ให้เหตุผลว่าการสร้างเครือข่ายทางสังคมเกิดจากสถานการณ์ปัญหาและสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นแล้วแต่เกิดจากความซ้ำซ้อน หลากหลาย และขยายตัว จนเกินความสามารถของปัจเจกบุคคล หรือกลุ่ม ที่จะดำเนินการแก้ไข ดังนั้นเครือข่ายจึงเป็นเครื่องมือหรือยุทธศาสตร์ในการสร้างพื้นที่ทางสังคม เพื่อให้เกิดการประสานผลประโยชน์เป็นไปอย่างเท่าเทียม

ส่วนชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543) ได้อธิบายเกี่ยวกับแนวคิดเครือข่ายทางสังคมไว้ว่า หมายถึงสายใยความสัมพันธ์ ทั้งทางตรงและทางอ้อมระหว่างบุคคลหนึ่ง กับบุคคลอื่น ๆ อีกหลายคน เครือข่ายในที่นี้เปรียบเสมือนกรอบแนวคิดที่ใช้ศึกษาเพื่อความเข้าใจความสัมพันธ์ที่มีอยู่ในสังคม อันจะนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องกลุ่มที่ไม่เป็นทางการ องค์กรทางสังคม และโครงสร้างทางเครือข่าย ความสัมพันธ์ทางสังคมช่วยให้บุคคลในสังคมมีความผูกพันซึ่งกันและกันในหลาย ๆ ด้าน ดังนั้นแนวคิดเครือข่ายทางสังคม จึงเน้นให้เห็นพฤติกรรมของบุคคลในลักษณะความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงและหลากหลาย

ในงานศึกษานฤมล นีราทร (2543) ได้อธิบายถึงการสร้างเครือข่ายว่าเป็นกิจกรรมในการก่อให้เกิดกลุ่ม ซึ่งอาจเป็นกลุ่มองค์กร หรือกลุ่มบุคคล เพื่อวัตถุประสงค์ในการแลกเปลี่ยน การจัดกิจกรรม หรือการผลิตระหว่างองค์กรสมาชิก ต้องอาศัยการมีปฏิสัมพันธ์ร่วมกันมาก่อนหน้าที่จะทำให้ความตกลงเป็นองค์กรเครือข่าย โดยอธิบายถึงเหตุผลในการสร้างเครือข่ายทางสังคมนั้นไว้ว่า คนเราต้องการมีเพื่อนในการทำงาน ต้องการมีหมู่ มีพวก ต้องการแบ่งปันทรัพยากรในการทำงาน ต้องการให้มีการรับภาระความเสี่ยงในกิจกรรมร่วมกัน และต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ในการทำงานร่วมกัน รวมไปถึงมีปัจจัยเสริมที่เป็นเงื่อนไขสำคัญ คือ ความเต็มใจที่จะเข้าร่วมเป็นเครือข่าย

เครือข่ายทางสังคม ในปัจจุบันมีความหมายประการหนึ่ง คือ ขบวนการทางสังคม อันเกิดจากการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล กลุ่ม องค์กร สถาบัน โดยมีเป้าหมาย วัตถุประสงค์ และความต้องการบางอย่างร่วมกัน ร่วมกันดำเนินกิจกรรมบางอย่าง โดยที่สมาชิกของเครือข่ายยังคงความเป็นเอกเทศไม่ขึ้นต่อกัน เครือข่ายทางสังคมอาจกล่าวถึงความหมายโดยนัยต่างๆได้คือ นัยของคุณค่าของความสัมพันธ์ นัยแห่งการประสานความร่วมมือ และนัยภารกิจและกระบวนการ ซึ่งได้ถูกนำมาอธิบายในมิติของความสัมพันธ์และปรากฏการณ์ทางสังคมมนุษย์โดยการกล่าวถึงความร่วมมือระหว่างปัจเจกบุคคลหรือ กลุ่ม ที่มีกิจกรรมคล้ายกัน

การสร้างเครือข่ายต่างก็มีจุดเริ่มต้นหรือถูกสร้างมาได้ด้วยวิธีการที่แตกต่างกัน ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการเกิดขึ้นของเครือข่ายมี 3 ประเด็นดังนี้

1. เครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติ เครือข่ายชนิดนี้มักเกิดจากการที่ผู้คนมีความคิดตรงกัน ทำงานคล้ายคลึงกัน หรือประสบกับสภาพปัญหาเดียวกันมาก่อนมารวมตัวกัน เพื่อแลกเปลี่ยนความคิด ประสบการณ์ไปจนถึงร่วมกันแสวงหาทางเลือกใหม่ที่ดีกว่า ในการดำรงอยู่ของกลุ่มสมาชิก อันเป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นภายในกลุ่มเอง เครือข่ายเช่นนี้ มักเกิดในพื้นที่ชุมชนที่มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน มารวมกันเป็นกลุ่ม เป็นชมรมก่อน ต่อเมื่อมีการเพิ่มขึ้นของสมาชิกมีการขยายพื้นที่ดำเนินการออกไป หรือมีการขยายเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ของกลุ่มมากขึ้น กลุ่มก็มักจะพัฒนาขึ้นมาเป็นเครือข่าย เพื่อให้เกิดความครอบคลุมต่อความต้องการของสมาชิก เครือข่ายเช่นนี้ มักมีเวลาการก่อร่างสร้างเครือขายนาน แต่เมื่อเกิดแล้วก็จะมีคามเข้มแข็งยั่งยืน และมีแนวโน้มที่เครือข่ายจะขยายตัวเพิ่มขึ้น เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อเริ่มก่อตั้ง ได้แก่ เครือข่ายอินแปงที่จังหวัดสกลนคร เป็นเครือข่ายที่เริ่มต้นจากครอบครัวเพียงไม่กี่ครอบครัว ในการมุ่งปลดภาระหนี้สินจนกระทั่งปัจจุบันนี้ ได้เกิดการขยายเครือข่ายออกไปสู่หลายอำเภอในจังหวัดข้างเคียง และยังขยายวัตถุประสงค์ของเครือข่ายออกไปได้อีกหลายประการ

2. เครือข่ายจัดตั้ง มักจะมีความเกี่ยวข้องกับนโยบาย หรือการดำเนินงานอาศัยกลไกของภาครัฐผลักดันให้เกิดรูปธรรม ภาคีสมาชิกที่เข้าร่วมเครือข่ายมิได้มีพื้นฐานความต้องการความคิดเห็นความเข้าใจที่ตรงกันมาก่อน การรวมตัวกันจึงเป็นลักษณะชั่วคราวเฉพาะกิจ ไม่มีความต่อเนื่อง และมักจะจางหายไปที่สุดในที่สุด ยกเว้นว่าเครือข่ายจะได้รับการชี้แนะที่ดี อย่างที่ควรจนสามารถสร้างความเข้าใจที่ถูกต้อง และนำไปสู่การพัฒนาเป็นเครือข่ายที่แท้จริงได้ อย่างไรก็ตามแม้ว่ากลุ่มจะยังคงรักษาสถานภาพเครือข่ายไว้ได้ แต่แนวโน้มเครือข่ายก็มักจะลดขนาดลง เมื่อเปรียบเทียบกับเมื่อเริ่มก่อตั้ง

3. เครือข่ายวิวัฒนาการ เป็นไปในลักษณะของกระบวนการพัฒนาผสมผสาน โดยเริ่มจากกลุ่มบุคคล/องค์กรมารวมกันด้วยวัตถุประสงค์กว้าง ๆ และเรียนรู้ไปด้วยกันก่อน โดยอาจจะยังไม่ได้มีเป้าหมาย/วัตถุประสงค์ร่วม หรือเป็นลักษณะที่ถูกจุดประกายความคิดจากภายนอก ไม่ว่าจะเป็นการได้รับฟัง หรือการได้ไปเห็นเครือข่ายอื่นๆ แล้วเกิดความคิดที่จะรวมตัวกัน สร้างพันธะสัญญา เป็นเครือข่ายเพื่อช่วยเหลือพัฒนาตนเอง แต่ถ้าหากสมาชิกมีความตั้งใจจริงที่เกิดจากจิตสำนึกที่ดี ได้รับการกระตุ้น สามารถร่วมกันกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจนให้สอดคล้องกับความต้องการของสมาชิก จนสร้างเป็นเครือข่ายที่เข้มแข็ง เหมือนเครือข่ายที่เกิดโดยธรรมชาติได้เช่นเดียวกัน เครือข่ายวิวัฒนาการที่กำลังพัฒนาตนเองอยู่ในขณะนี้ มีตัวอย่างมากมาย เช่น เครือข่ายประชาคมหมู่บ้าน เครือข่ายผู้สูงอายุ เครือข่ายส่งเสริมสุขภาพ

Lin (1982 อ้างถึงใน ชินสัคค สุวรรณัจฉกรีย์ 2549, 111) ได้อธิบายชนิดของเครือข่ายทางสังคม และรูปแบบของพฤติกรรมทางเศรษฐกิจไว้ว่า ปัจจัยที่เกี่ยวกับการเกิดขึ้นของเครือข่ายทางสังคมสอดคล้องกับยุทธวิธีของพฤติกรรมทางเศรษฐกิจนั้นคือ เครือข่ายทางสังคมถูกสร้างมาจากพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งอันเป็นคุณสมบัติขององค์กรครอบครัว มีความสัมพันธ์กับการเอาตัวรอดของตนเอง ไม่ว่าจะการหางาน และการค้นหาความเป็นไปได้ในการเอาตัวรอดที่อาจต้องใช้ช่องทางที่หลากหลาย ไม่เท่ากับเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อนบ้าน หรือคนที่รู้จักโดยบังเอิญ ทั้งหมดนี้คือ ยุทธวิธีที่กำหนดเส้นทางชีวิต เศรษฐกิจของตนเองได้ เครือข่ายทางสังคมในลักษณะนี้เป็นความสัมพันธ์ด้านการงานและยุทธวิธีเป็นการจัดการ โดยอาศัยความช่วยเหลือ การสร้างความเชี่ยวชาญแก่ตนเองที่สอดคล้องกับพื้นฐานหรือตำแหน่งงานที่มีอยู่ ส่วนงานศึกษาของชินสัคค สุวรรณัจฉกรีย์ (2549) ได้จำแนกลักษณะของเครือข่ายทางสังคมในเรื่องของลักษณะทางการกระทำออกเป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

1. ความสัมพันธ์เชิงซ้อน หรือความความสัมพันธ์ที่มีความหลากหลายอันเนื่องมาจากบทบาทที่มีอยู่ในสังคม ซึ่งหลาย ๆ บทบาทของแต่ละคนจะส่งผลกระทบต่อกันและกัน เช่น ความผูกพันในความเป็นเครือญาติ

2. ความสัมพันธ์ที่มีการแลกเปลี่ยนการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยนระหว่างคู่ความสัมพันธ์ ขึ้นอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้ และการตัดสินใจในการแลกเปลี่ยน ทั้งด้านวัตถุและจิตใจ เช่น สิ่งของเงินทอง และความช่วยเหลือต่าง ๆ

3. ความสัมพันธ์ที่มีลักษณะการให้ และการรับ สืบเนื่องจากการแลกเปลี่ยนก่อให้เกิดความสัมพันธ์ในลักษณะความร่วมมือเป็นการได้รับผลประโยชน์จากกันและกัน และมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ทำให้ความสัมพันธ์ไม่คงที่และเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นการประกอบอาชีพเสริมในชุมชนชนบทจึงเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางสังคมด้วย

4. ความถี่และระยะเวลาที่ได้มีความสัมพันธ์กัน เครือข่ายสังคมของบุคคลมีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เพราะมีการรู้จักคนเพิ่มขึ้น ระยะเวลาที่ได้รู้จักกันมาอาจเป็นเครื่องชี้ถึงคุณภาพของความสัมพันธ์ที่ดีกว่า ดังนั้นการตัดสินใจที่จะกระทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดของชาวบ้านในชุมชนชนบท จะต้องมีความเกี่ยวพันกันบ่อยครั้ง

5. ความเกี่ยวพันกันภายในเครือข่ายสังคมที่มีความเกี่ยวพันกันสูงจะมีหลายช่องทางที่ข้อมูลข่าวสารสามารถเข้าถึงบุคคลต่างๆได้

### กระบวนการทำงานของเครือข่าย

ความเป็นเครือข่ายมีความสัมพันธ์กับงานและสัมพันธ์ภาพระหว่างกัน ซึ่งงานหรือภารกิจและความเป็นภาคีต่อกันนั้นจะนำไปสู่การเรียนรู้และการสร้างกระบวนการความเคลื่อนไหวทางสังคม ดังนั้นกระบวนการทำงานของเครือข่าย สามารถพิจารณาได้จากการทำงาน สัมพันธภาพ การเรียนรู้และความเคลื่อนไหวที่นำไปสู่การจัดการกับสิ่งต่างๆ ภายใต้บริบทที่เกิดขึ้น โดยแต่ละเครือข่ายก็มีกระบวนการทำงานที่แตกต่างกันไปตามสถานการณ์และเป้าหมายที่กำหนด โดยจะกล่าวถึงกระบวนการทำงานของเครือข่ายต่าง ๆ มีลักษณะร่วมกันใน 4 ประเด็น คือ (ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย 2549, 39)

#### 1. กระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานจากจุดเล็กและขยายไปสู่หน่วยใหญ่

ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น ไม่ว่าจะเป็เครือข่ายระดับใดหรือประเภทใด สิ่งที่เครือข่ายต่าง ๆ ดำเนินการในลักษณะที่คล้ายคลึงกัน คือ การทำงานที่เชื่อมประสานจากประเด็นเล็ก ๆ แล้วขยายไปสู่การทำงานที่หลากหลายขึ้น โดยเป็นการขยายทั้งกิจกรรม พื้นที่ เป้าหมาย และการดำเนินการ กล่าวคือ เป็นกระบวนการทำงานที่ต่อยอดจากฐานงานเดิมที่กลุ่มเครือข่ายนั้นมีอยู่ และเป็นการแสวงหาแนวร่วมใหม่ที่จะช่วยให้เครือข่ายนั้นได้มีความรู้ประสบการณ์ และมีพลังอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มผลประโยชน์ต่าง ๆ โดยที่ทุกฝ่ายเข้ามาศึกษาเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ และพัฒนากิจกรรมร่วมกัน เช่น เครือข่ายวิทย์ชุมชนในจังหวัดลำปาง ที่ได้สานต่อและดำเนินกิจกรรมร่วมกับเครือข่ายการศึกษากลุ่มเซรามิก กลุ่มทิวทัศน์ ช่าง เครือข่ายสิ่งแวดล้อม เครือข่ายเศรษฐกิจชุมชน และองค์กรประชาชนใน 13 อำเภอ ร่วมกันจัดตั้งเป็น “องค์กรชุมชนคนลำปาง” ที่ได้ดำเนินการเพื่อพัฒนากิจกรรมการสื่อสารการพัฒนาชุมชน การเสริมสร้างการเรียนรู้ และกิจกรรมเคลื่อนไหวของภาคประชาชนในจังหวัดลำปางการเริ่มต้นจากจุดเล็กและขยายเป็นหน่วยใหญ่ดังกล่าว เป็นกระบวนการหนึ่งของการทำงานในเครือข่าย โดยเป็นทั้งขั้นตอนของการก่อตัวและกระบวนการทำงาน ซึ่งเครือข่ายที่มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและมีความเข้มแข็งนั้น ส่วนหนึ่งมาจากการไม่มองข้ามในจุดเล็ก เริ่มต้นจากการทำงานในสิ่งที่รู้และเข้าใจแล้วค่อยๆ เชื่อมประสานกับองค์กรอื่น เครือข่ายอื่นในประเด็นกิจกรรมที่หลากหลาย ซึ่งเป็นผลให้การทำงานของเครือข่ายนั้นมีความเหมาะสมและสอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่มากขึ้น และกระบวนการทำงานที่เชื่อมประสานของเครือข่ายในลักษณะนี้ เป็นการทำงานที่ควบคู่กันไปทั้งการทำงานในระดับพื้นที่และการสานต่อไปในระดับนโยบาย

นอกจากนี้ในกระบวนการทำงานของเครือข่ายนั้น เครือข่ายส่วนใหญ่จะใช้วิธีการทำงานที่หลากหลาย เช่น การใช้พื้นที่เป็นสถานที่ดำเนินการ การใช้ประเด็นปัญหาเป็นกิจกรรมในการ

ขับเคลื่อนการใช้ศูนย์ประสานงานเป็นที่รวบรวมข้อมูล ฯลฯ ซึ่งกระบวนการทั้งหมดเน้นการใช้ความรู้ ประสบการณ์ที่มีอยู่ มาร่วมกันคิดร่วมกันทำโดยมีการปรับเปลี่ยนวิธีการไปตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น ทั้งนี้อาจประยุกต์การใช้วิธีการต่าง ๆ ในแต่ละช่วงของเครือข่าย ดังนี้

1.1 ช่วงการก่อตัวของเครือข่ายเพื่อหาแนวร่วมในการพัฒนากิจกรรมนั้น ผู้ประสานเครือข่ายหรือแกนนำกลุ่มจะต้องใช้วิธีการค้นหาแกนนำ หาแนวร่วมอุดมการณ์ การแสวงหารูปแบบการสื่อสารที่เหมาะสม และการจัดระบบองค์กร เพื่อให้กระบวนการก่อตัวนั้นเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

1.2 ระยะเวลาขยายตัว จะใช้วิธีการประสานความร่วมมือ การกำหนดกิจกรรมที่เหมาะสมกับระดับความสัมพันธ์ รวมทั้งการหาความรู้ใหม่ เทคนิคใหม่ ในการพัฒนาเครือข่าย

1.3 ช่วงการเคลื่อนไหวทางสังคมหรือการจัดกิจกรรม เครือข่ายจะต้องมีความพร้อมในเรื่องของข้อมูล ทุน การจัดการ และแนวร่วมที่หลากหลาย เพื่อให้การทำงานนั้นมีความต่อเนื่อง

1.4 ช่วงหลังจากการดำเนินการตามเป้าหมายแล้ว จำเป็นต้องมีการรักษาพันธกรณี ความสัมพันธ์ และการสื่อสารที่เป็นระบบ เพื่อให้เกิดขบวนการเคลื่อนไหวแบบใหม่ และเพื่อมิให้เครือข่ายอยู่ในภาวะถดถอย โดยการเพิ่มเติมความรู้ การถอดบทเรียน หรือการประเมินตนเองอยู่ตลอดเวลา ด้วยวิธีการทำงานที่หลากหลาย ทำให้เครือข่ายมีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง สามารถปรับเปลี่ยนตนเอง เพื่อให้เกิดขบวนการเรียนรู้ตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ ในการใช้วิธีการที่หลากหลายของเครือข่ายนั้น ยังหมายถึงการใช้เทคนิค วิธีการ และเครื่องมือที่มีความแตกต่างในการจัดการกับประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้งการจัดการเครือข่าย

## 2. การรักษาสัมพันธภาพโดยการสร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน

การที่เครือข่ายจะดำเนินการต่อไปได้นั้น การรักษาสัมพันธภาพระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เพราะถ้าไม่มีการรักษาสัมพันธภาพระหว่างกันแล้ว กิจกรรมและความเคลื่อนไหวของเครือข่ายอาจมีการยุติลง เพราะขาดภาคร่วมดำเนินการ ดังนั้นในกระบวนการทำงานและการจัดการเครือข่ายจะต้องสร้างความรู้ และความหมายในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพราะคนในเครือข่ายเดียวกันย่อมจะรู้ความหมายของเครือข่ายมากกว่าคนอื่นๆ เพื่อช่วยให้มีมุมมองในการพัฒนาเครือข่ายให้เข้มแข็ง เป็นการขยายแนวคิดและกระบวนการให้กว้างขวางออกไป โดยการสื่อสารจะเป็นช่องทางที่นำไปสู่การสร้างพันธกรณีและการประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การสื่อสารทั้งทางตรงและทางอ้อมของปัจเจกบุคคล กลุ่ม องค์กร จะทำให้เครือข่ายมองเห็นภาพความเคลื่อนไหว และการสร้างความรู้ใหม่อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสามารถนำไปพัฒนาความเป็นเครือข่ายให้มีความเข้มแข็งในการรักษาสัมพันธภาพเพื่อสร้างความรู้ ความหมาย และโลกทัศน์ร่วมกัน สิ่งที่มีความสำคัญในการรักษาสัมพันธภาพ คือ การสื่อสารระหว่างสมาชิกและภาคีในเครือข่ายเพื่อให้ฝ่ายต่างๆ ได้มีโอกาสในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการทำงานร่วมกันดังนี้

2.1 การสื่อสารจะทำให้สมาชิกในเครือข่ายมีโอกาสรับรู้เกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารต่างๆ ได้ทั่วถึง

2.2 การสื่อสารเป็นส่วนสำคัญในการสร้างแรงบันดาลใจให้บุคคลร่วมมือกันค้นหาเป้าหมายร่วมกัน

2.3 การสื่อสารเป็นแนวทางที่ทำให้สมาชิกในเครือข่ายได้มีโอกาสเรียนรู้ ความคิด ความรู้สึก ความเชื่อ และพฤติกรรมของกันและกัน การแลกเปลี่ยน ข้อมูลและข้อคิดต่างๆ การฝึก เปิดใจกว้าง เพื่อยอมรับฟังความคิดเห็นและพฤติกรรม ตลอดจนการพัฒนาสัมพันธภาพระหว่างกัน และร่วมมือกันทำงานให้บรรลุเป้าหมาย

2.4 การสื่อสารมีส่วนสำคัญในการค้นหาและพัฒนาอัตลักษณ์ และบุคลิกลักษณะ ร่วมกันของสมาชิกในเครือข่ายและเป็นช่องทางในการนำเสนออัตลักษณ์และบุคลิกลักษณะดังกล่าวสู่ สังคมภายนอก

### 3. การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัว

เมื่อเครือข่ายมีการทำงานและมีการรักษาสัมพันธภาพที่สร้างสื่อความหมายร่วมกันแล้ว การเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้และการปรับตัวเข้าหากันเป็นสิ่งที่เครือข่ายส่วนใหญ่ได้ดำเนินการ เพราะการเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันนั้นเป็นทั้งแนวคิดและวิธีการปฏิบัติกล่าวคือ การที่ เครือข่ายจะมีความเติบโตและมีความมั่นคงจะต้องมีการแสวงหาความรู้ มีการสะสมประสบการณ์ และมีการปรับบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกับกลุ่ม องค์กร เครือข่าย และ หน่วยงานอื่นๆ ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ในการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น รวมทั้ง เพื่อให้เกิดการยอมรับในกระบวนการทำงานที่หลากหลาย ซึ่งการเสริมสร้างกระบวนการการเรียนรู้ นั้น สามารถใช้เทคนิคและวิธีการต่างๆ เช่น การศึกษาดูงาน การฝึกอบรม การพัฒนาผู้นำ การศึกษา แบบเจาะลึกในพื้นที่ และการถอดบทเรียนร่วมกัน

กระบวนการดังกล่าว เป็นกระบวนการเพื่อเสริมสร้างความเข้าใจในความหมายของเครือข่ายที่จะต้อง มีการศึกษาเรียนรู้ การประสานความร่วมมือ และการรักษาผลประโยชน์ร่วมกัน ในที่นี้หมายถึง การ พึ่งพาอาศัยทั้งในด้านทุน ความรู้ ประสบการณ์ ที่สำคัญคือ ความร่วมมือ เพราะไม่มีใครอยากจะมี ศักยภาพในการพัฒนาที่สมบูรณ์ ดังนั้น การเรียนรู้และการปรับบทบาทเข้าหากันจึงเป็นกระบวนการ ทำงานของเครือข่ายทางสังคม

4. การพัฒนากิจกรรมและความเคลื่อนไหวเพื่อสร้างขบวนการทางนวัตกรรมและวาท กรรมในการพัฒนา ความเป็นเครือข่ายในยุคใหม่ นอกจากจะเป็นการสร้างความเป็นภาคีร่วมกันบน เส้นทางของนวัตกรรมการเรียนรู้ เช่น เครือข่ายอินเทอร์เน็ต เครือข่ายทางอากาศของวิทยุร่วมด้วย ช่วยกันแล้ว การสร้างความเป็นเครือข่ายดังกล่าว ยังก่อให้เกิดกระบวนการทำงานรูปแบบใหม่ที่ผู้คน ในสังคมไม่จำเป็นต้องเห็นหน้าตา และพบปะซึ่งกันและกันหรืออาศัยพื้นที่ดำเนินการ เพียงแต่มี ความรู้สึกร่วมว่า จะต้องร่วมมือและช่วยเหลือพึ่งพากัน ก็สามารถสร้างความเป็นเพื่อน เป็นพี่ เป็น น้อง และความเป็นเครือข่ายได้ การเกิดขึ้นของนวัตกรรม เป็นกระบวนการทำงานของเครือข่ายใน รูปแบบใหม่ที่เน้นการประสานความร่วมมือ และการช่วยเหลือพึ่งพาในคราวที่จำเป็นเท่านั้น โดยที่ ต่างคนต่างอยู่และทำงานของตน แต่เมื่อมีปัญหาเกิดกับสังคมทุกฝ่ายก็มาร่วมมือกัน โดยการใช้ เทคโนโลยีที่เหมาะสมในการติดต่อสื่อสาร กระบวนการดังกล่าว ก่อให้เกิดวาทกรรมในการพัฒนาที่จะ นำไปสู่การสร้างความรู้ ความเข้าใจในสิ่งใหม่ โดยการใช้วาทกรรมใหม่ ๆ ขึ้นมาทดแทนคำพูดเดิม ๆ เช่น ประชาสังคม ประชารัฐ การบริหารแบบบูรณาการ ซึ่งความหมายที่แท้จริงคือ การจัดการที่มี ประสิทธิภาพขององค์กร และการใช้ยุทธศาสตร์ที่เหมาะสม

แนวคิดเกี่ยวกับการสร้างเครือข่าย เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญและถูกนำมาใช้กันอย่างแพร่หลาย ในการอธิบายภาพการเคลื่อนตัวจากกลุ่มสู่การรวมตัวเป็นเครือข่าย เพื่อสร้างพลังในการขับเคลื่อนขบวนการพัฒนาหรือสร้างพลังในการเปลี่ยนแปลงสิ่งต่างๆ โครงสร้างทางสังคมจะมีวิวัฒนาการไปเรื่อยๆ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางพฤติกรรมของสังคม จากสังคมที่ใช้อำนาจไปเป็นสังคมเรียนรู้ การที่จะเกิดสังคมเรียนรู้นั้น โครงสร้างทางสังคมต้องปรับเปลี่ยนจากโครงสร้างอำนาจในแนวตั้งไปเป็นเครือข่ายสังคม เครือข่ายสังคม คือ สังคมกัลยาณมิตรหรือเครือข่ายสังคมเรียนรู้ สังคมต้องสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องจึงจะสามารถปรับตัวให้อยู่ในดุลยภาพได้ ทฤษฎีแนวคิดที่อธิบายการเกิดเครือข่ายในการทำงาน ได้แก่ เครือข่ายเป็นแนวคิดของการสร้างความร่วมมือในการทำงานเป็นรูปแบบทางสังคมที่เปิดโอกาสให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์กร เพื่อการแลกเปลี่ยนการทำงานเป็นการสร้างความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และการมีส่วนร่วมกันทำงานเครือข่ายประกอบด้วยบุคคล กลุ่มองค์กรที่มาประสานกัน มีเป้าหมายการทำงานร่วมกัน และบุคคล กลุ่ม องค์กร เหล่านี้มีฐานะเท่าเทียมกัน

ประเวศ วะสี (2541) ได้เสนอแนวคิดและฐานคิดสำคัญของเครือข่ายไว้ว่า เครือข่ายต้องมีความเชื่อพื้นฐานว่า หลายหัวดีกว่าหัวเดียว ตาข่ายหลายๆคู่มาร้อยเรียงเกาะเกี่ยวกันจึงจับปลาได้ ไยแมงมุมหลายๆใยที่ร้อยรัดยึดเหนี่ยวกันจึงจับแมลงกันได้ ส่วนฐานคิดสำคัญของเครือข่ายมองว่าเครือข่ายเป็นธรรมชาติของสรรพสิ่งเป็นความสัมพันธ์เชิงกระบวนการ เป็นโครงสร้างที่ออกแบบ และโครงสร้างตามธรรมชาติ เครือข่ายยังเป็นระบบความสัมพันธ์ในสังคมมนุษย์ทั้งทางวัฒนธรรม เชิงอำนาจ และในกระบวนการเรียนรู้

ชินสัค สุวรรณอัจฉริยะ (2545, 64 – 106) ได้สะท้อนภาพเครือข่ายทางสังคมในพื้นที่วัฒนธรรมวัดเขาน้อย อำเภอสีชล จังหวัดนครศรีธรรมราช สรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคมวัดเขาน้อยมีอยู่หลายรูปแบบ เช่น ตาข่ายทำงานจ้าง เป็นการทำงานเพื่อปรับสภาพพื้นที่ทำกินของผู้คนในบริเวณพื้นที่วัฒนธรรมวัดเขาน้อย มาใช้ประโยชน์ในการทำมาหากิน ตาข่ายพรรคพวก เป็นเครือข่ายเฉพาะกลุ่มที่ไม่จำเป็นต้องเป็นญาติพี่น้อง แต่จะช่วยเหลือหรือให้ทรัพยากรที่เป็นพื้นฐานสำหรับการเอาตัวรอดจากระบบธรรมชาติแก่คนที่ขาดแคลนในรูปแบบที่ว่า “วันนี้ฉานช่วยเติน ต่อเช้าเตินช่วยฉาน” ตาข่ายรูปแบบโหม หมายถึงเพื่อนที่มีบ้านอยู่ใกล้กัน เคยเที่ยวด้วยกัน เป็นการบอกถึงความเป็นพวกเดียวกันหรือคนละพวก แต่อยู่ในพื้นที่เดียวกัน ตาข่ายคอม (คอมมิวนิสต์) เป็นเครือข่ายที่ช่วยปลดปล่อยคนในพื้นที่หลุดพ้นจากการถูกรังแกหรือไม่ได้รับความเป็นธรรมหรือถูกคุกคามผลประโยชน์จากนายหัว (ผู้มีอิทธิพล) ที่ร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐ นอกจากนี้ยังมีตาข่ายสังคมที่เกี่ยวกับอาชีพ เช่น ตาข่ายหาแร่ ตาข่ายขังตีเหล็ก และตาข่ายจับผึ้ง การสร้างและพัฒนาเครือข่ายมีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 องค์ประกอบ

1. กลไกการประสานงาน หมายถึง คนหรือองค์กรที่จะทำหน้าที่ที่เป็นตัวแทนในการประสาน ต้องมีคุณสมบัติที่สำคัญ นั่นคือ คนที่จะทำหน้าที่นี้ต้องมีหน้าที่เป็นมิตร รับฟัง ไม่ใช่ทำที่ที่เราอยู่ฝ่ายเดียว ต้องมีศิลปะในการสื่อสาร มีเทคนิคในการสร้างมนุษยสัมพันธ์

2. ข้อมูล ถ้าทำให้เครือข่ายมีพลังและมีความยั่งยืน เราต้องมีข้อมูล 2 ชุด ชุดหนึ่ง คือ ข้อมูลที่เป็นเรื่องของความทุกข์ อีกชุดหนึ่งคือข้อมูลที่เรียกว่าข้อมูลศักยภาพ อาจเป็นเรื่องของคนวิถีชีวิต และการเปลี่ยนแปลงที่ดีขึ้น เกิดจากการแลกเปลี่ยนพูดคุยกัน ช่วยให้เราเห็นทางออกแห่งทุกข์

ทางออกของปัญหา เห็นรูปธรรม ของสิ่งที่ดีๆ ที่เขาทำอยู่แล้ว เห็นความหลากหลายและความแตกต่างจึงเป็นเรื่องของการสร้างพลังเพื่อจะนำไปสู่การพัฒนาการบริหารจัดการและแลกเปลี่ยนในโอกาสต่อไป

3. กลไกที่จะสร้างเครือข่ายของการระดมความคิดเห็น ซึ่งถือเป็นเครื่องมือสำคัญเพราะเครือข่ายไม่ใช่การประชุมที่จะบอกเล่า แจ้งเพื่อทราบแล้วจบกันไป แต่ในความเป็นจริงการเชื่อมโยงและถักทอความคิดในเชิงการทำงานร่วมกัน มีเวทีระดมความคิดทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยมีคนที่ทำหน้าที่ประสานเครือข่ายพยายามสรุป วิเคราะห์ และสังเคราะห์ด้วย

## 2.2 ประเด็นการศึกษาเครือข่ายทางสังคมที่ผ่านมา

ประเด็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับเครือข่ายทางสังคม จากการสำรวจพบว่า มีงานศึกษาที่น่าสนใจทั้งงานศึกษาโดยนักวิชาการในต่างประเทศและในประเทศไทยหลายเรื่องโดยผู้วิจัยจำแนกตามประเด็นสำคัญดังนี้

### 1. เครือข่ายทางสังคมกับการเชื่อมโยงวัฒนธรรม และประเพณี

ในงานศึกษาของ Horstmann (2002) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนในพื้นที่ภาคใต้ของไทยและพื้นที่ทางตอนเหนือของมาเลเซียพบว่า เครือข่ายเครือข่ายเป็นสิ่งสำคัญที่ใช้เชื่อมโยงผู้คนในประเทศมาตุภูมิกับประเทศที่พำนัก ผู้คนเหล่านั้นได้รื้อฟื้นและสร้างเครือข่ายพุทธศาสนิกชนข้ามชาติกับเส้นทางแสวงบุญโดยเชื่อมต่อระหว่างหาดใหญ่กับรัฐเคดาห์สร้างเป็น “เครือข่ายเครือข่ายสายเลือดเดียวกัน” ขึ้น ระหว่างคนไทยจากเมืองไทยกับคนไทยพลัดถิ่นในมาเลเซีย เพื่อสร้างความรู้สึกร่วมกันของคนไทยให้เข้มข้นขึ้น นอกจากนี้ Horstmann ได้เสนอว่า ผู้คนในชุมชนชายแดนมีการรับรู้เกี่ยวกับเขตแดนของตนเองไม่ใช่เฉพาะกับเรื่องเส้นกันเขตแดนของรัฐ แต่มีการรับรู้เชิงพื้นที่ที่เป็นศูนย์กลางด้วย เช่น ผู้อพยพเดินทางมาถึงระนองแล้วยังเดินทางข้ามแดนเข้ามาหางานต่อในสงขลา กรุงเทพฯ หรือในมาเลเซีย ที่ขยายจากพื้นที่ชายแดนไปสู่ศูนย์กลาง ดังนั้นเครือข่ายทางศาสนา วัฒนธรรม และภาษาได้ขยายขอบเขตพ้นจากอาณาเขตของรัฐ-ชาติ และยังคงมองว่า เขตแดนมีรอยร้าวไหล และผู้คนที่ชายแดนมีการปรับตัว โดยเฉพาะคนไร้รัฐ คนพลัดถิ่น และคนข้ามรัฐจำนวนมาก ซึ่งทำให้มองเห็นวัฒนธรรมของกลุ่มต่าง ๆ เหล่านี้ งานศึกษาของ Horstmann สะท้อนให้เห็นว่าเครือข่ายทางสังคมมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดการรวมตัวกันเพื่อสร้างความเข้มแข็งในความเป็นกลุ่มที่มีวัฒนธรรมเดียวกัน หรือความช่วยเหลือเกื้อกูลกันในพื้นที่ข้ามแดน

ส่วนงานศึกษาของ Carsten (1998) พบว่าผู้คนในเกาะลังกาวิเดินทางข้ามแดนระหว่างมาเลเซียกับไทย และเชื่อมโยงตัวเองกับเครือข่ายทางสังคมซึ่งเป็นเครือข่ายที่อยู่ในพื้นที่ต่าง ๆ ทั้งในอินโดนีเซีย และภาคใต้ของไทย และยังมีมิติทางวัฒนธรรมนำมาใช้ เพื่อเชื่อมโยงผู้คนที่เป็เครือข่ายเข้าด้วยกัน

เช่นเดียวกับกับงานศึกษาของนักวิชาการไทยตัวอย่างเช่น ประสิทธิ์ ลิบริชา (2545) ได้ให้มุมมองว่า เครือข่ายทางสังคมมีความสำคัญเป็นอย่างมาก ทั้งนี้เนื่องจากไม่ว่ามันจะเคลื่อนย้ายข้ามเขตแดนไปยังพื้นที่ต่างๆ ทั่วโลก มันก็ยังสามารถเชื่อมโยงชาวมันในพื้นที่ต่าง ๆ เข้าด้วยกันได้โดยอาศัยเครือข่ายทางสังคมผ่านพื้นที่อินเทอร์เน็ต นอกจากนี้การที่ชาวมันเคลื่อนย้ายไปยังที่ใดก็ตาม มักจะนำเอาวัฒนธรรมของตนเองติดตัวไปด้วย พื้นที่เขตแดนจึงไม่ใช่ข้อจำกัดของการเคลื่อนย้ายทาง

วัฒนธรรมสำหรับชาวม้ง จากงานศึกษาของ Carsten และงานของประสิทธิ์ ลิปรีชา สะท้อนให้เห็นว่า เครือข่ายทางสังคม และวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญที่เชื่อมโยงผู้คนกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันเข้าไว้ด้วยกัน และมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นอกจากนี้ยังพบว่า การนำประเพณีการทอดผ้าป่าของสังคมนี้อาสาได้เชื่อมโยงคนบ้านเดียวกันให้เข้ามารวมกลุ่มกันช่วยเหลืองานบุญโดยการแบ่งงานกันทำซึ่งปรากฏในงานศึกษาของศิริพงษ์ บุญฤกษ์ (2544)

จำนง แรกพินิจ (2537) ศึกษาเรื่อง “แชร์แรงงาน : ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชาวบ้านภาคใต้” สนใจศึกษาการคลี่คลายของวัฒนธรรมหรือโครงสร้างเก่าและการเข้าสู่วัฒนธรรมหรือโครงสร้างใหม่เกี่ยวกับการแลกเปลี่ยนแรงงานในรูปกลุ่มแชร์แรงงาน หรือพรรคที่เติบโตขึ้นบนพื้นฐานของวัฒนธรรมดั้งเดิมในชุมชน และพัฒนาไปพร้อม ๆ กับการเปลี่ยนแปลงชุมชน โดยเลือกศึกษาชุมชนชนบทไทย จังหวัดสงขลา 3 ชุมชนได้แก่ ชุมชนน้ำขาวในชุมชนพ้อแดงและชุมชนทุ่งโดนต งานศึกษานี้อาศัยทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคม แนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมและการวิเคราะห์ในแนวสังคมวิทยาประวัติศาสตร์ (historical-sociological analysis) มาเป็นแนวทางในการศึกษา

จากการศึกษาพบว่า วิธีการผลิตในชุมชนยุคแรกเริ่มนั้นเป็นแบบยังชีพ กิจกรรมการผลิตที่สำคัญในยุคนี้ได้แก่ การทำนาและทำสวนผลไม้ ชาวบ้านในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนหรือพึ่งพาอาศัยกันในด้านแรงงานระหว่างญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านในรูป “ออกปาก-กินวาน” คือ ผู้ที่ต้องการแรงงานจะออกปากหรือวานคนที่ตนสนิทสนมมาช่วยทำงาน และพร้อมที่จะไปช่วยงานให้แก่คนที่ตนออกปากเมื่อเขาต้องการ ลักษณะการแลกเปลี่ยนเช่นนี้ การให้และรับเกิดขึ้นตามความต้องการหรือความจำเป็นของแต่ละฝ่าย จึงไม่มีการกำหนดระยะเวลาในการตอบแทนแต่ชาวบ้านในชุมชนจะรู้กาลหรือโอกาสในการให้และรับ และการตอบแทนก็ไม่มีปริมาณแน่นอนถือเอาความสำเร็จของงานเป็นเกณฑ์ การแลกเปลี่ยนแรงงานและผลผลิตระหว่างชุมชนทั้งสามกับชุมชนอื่น ๆ ในยุคแรกก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและชุมชน จนปรากฏให้เห็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนระหว่างชาวบ้านและชุมชนในละแวกนี้ เมื่อมีการเติบโตของระบบเศรษฐกิจแบบเงินตรา การผลิตเพื่อขายได้เข้ามาแทนที่ มีการนำพันธุ์พืชและเทคโนโลยีใหม่เข้ามาใช้เพื่อเพิ่มผลผลิต อำนาจการตัดสินใจของชาวบ้านและชุมชนในการใช้ทรัพยากรลดลง ต้องพึ่งพาระบบตลาดภายนอกชุมชน วิธีการผลิตแบบนี้ได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงแบบแผนความสัมพันธ์และวิถีชีวิตของคนในชุมชน กล่าวคือ ชาวบ้านทั้ง 3 ชุมชนเริ่มทำสวนยางพาราพันธุ์ดี และทำการเกษตรกรรมแบบเข้มข้น การออกปาก – กินวาน ไม่สามารถรองรับกิจกรรมทางการเกษตรที่เพิ่มขึ้น จึงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงระบบการแลกเปลี่ยนแรงงานเป็นแบบ “แชร์แรงงานหรือพรรค” (อาจเลียนแบบชื่อมาจากการเล่นแชร์ที่เป็นเงิน) เป็นการรวบรวมกลุ่มทำงานโดยมีแรงงานมาแลกเปลี่ยนกัน มีการกำหนดกฎกติกาอย่างชัดเจนในการแลกเปลี่ยนแรงงาน เพื่อให้เกิดความยุติธรรมและแรงงานที่นำมาแลกเปลี่ยนมีมูลค่าใกล้เคียงกัน และชาวบ้าน 1 คนอาจเป็นสมาชิกได้มากกว่า 1 กลุ่มหรือพรรค แต่ละกลุ่มแต่ละพรรคจึงมีสมาชิกซ้อนเหลื่อมกัน ทำให้สมาชิกต่างกลุ่มหรือพรรคและต่างชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารและประสบการณ์ระหว่างกันผ่านทางคนกลาง (mediator) หรือสมาชิกที่อยู่ตรงปม (node) ของการเชื่อมโยงจนเกิดเป็นเครือข่ายการแลกเปลี่ยนแรงงานที่ปรับเปลี่ยนไปตามโครงสร้างทางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป

ดังนั้นความน่าสนใจของงานศึกษานี้คือ พยายามชี้ให้เห็นว่าการแลกเปลี่ยนแรงงานในลักษณะแชร์แรงงานหรือพรรคจนเกิดการขยายและเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายในการแลกเปลี่ยนนั้นเป็นการปรับตัวและผสมผสานทางวัฒนธรรมของชาวบ้านและชุมชนให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป โดยอาศัยทฤษฎีการแลกเปลี่ยนทางสังคมมาอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านและชุมชนในการแลกเปลี่ยนแรงงาน ทั้งยังโยงใยให้เห็นถึงความเชื่อมโยงของการแลกเปลี่ยนแรงงานนี้โดยอาศัยแนวคิดการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมตลอดจนอาศัยการวิเคราะห์แนวสังคมวิทยาประวัติศาสตร์เพื่อสะท้อนให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนที่สัมพันธ์กับรูปแบบการแลกเปลี่ยนแรงงานระหว่างสมาชิกในชุมชนและกับชุมชนอื่น ๆ

## 2. เครือข่ายทางสังคมในฐานะเครือข่ายทางเศรษฐกิจ

ในงานศึกษาของ Lin (1982 cited in จีนส์คค สุวรรณอัจฉริยะ. 2549, 111) ได้อธิบายชนิดของเครือข่ายทางสังคม และรูปแบบของพฤติกรรมทางเศรษฐกิจไว้ว่า เครือข่ายทางสังคมถูกสร้างมาจากพื้นฐานของความสัมพันธ์ที่แข็งแกร่งอันเป็นคุณสมบัติขององค์กรครอบครัว มีความสัมพันธ์กับการเอาตัวรอดของตนเอง การหางาน และการเอาตัวรอดที่อาจต้องใช้ช่องทางที่หลากหลาย ทั้งกับเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อนบ้าน หรือคนที่รู้จักโดยบังเอิญ ซึ่งเป็นวิธีที่กำหนดเส้นทางเศรษฐกิจของปัจเจกบุคคล ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Kanokraekha Chantarawongkitti and Kettawa Boonprakarn (2013) พบว่า ความหวังของกลุ่มผู้ใช้แรงงานเกิดจากการสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจผ่านพื้นที่ห้วยสัตว์ในการรวมกลุ่มกันเล่นเพื่อให้ได้มาซึ่งความหวังที่จะได้เม็ดเงินมาจุนเจือครอบครัวอีกทางหนึ่งเช่นเดียวกับงานศึกษาของ Arisa Samosorn and Kettawa Boonprakarn (2011) ที่พบว่า การซื้อขายห้วยใต้ดินมีโครงข่ายโยงใยระหว่างกลุ่มผู้ซื้อ ผู้ขาย และนายทุน ซึ่งเป็นไปในลักษณะการพึ่งพาและเอื้อเพื่อต่อกัน การที่เครือข่ายห้วยใต้ดินสามารถดำรงอยู่ในสังคมไทยมาอย่างยาวนานได้ เนื่องจากเป็นความหวังของชนชั้นกลางที่จะได้รับเงินรางวัลจากการซื้อขาย ซึ่งถือว่าการสร้างเครือข่ายเศรษฐกิจอีกรูปแบบหนึ่งที่มีความสลับซับซ้อน

ส่วนงานศึกษาของมณีนัย ทองอยู่ และดุซุญ อายุวัฒน์ (2548) ที่กล่าวถึงเครือข่ายทางสังคมในถิ่นเดิม ว่าเป็นกลไกที่สำคัญเพราะมีทั้งนายหน้าจัดหางาน และเครือข่าย คนรู้จักในชุมชนหรือต่างหมู่บ้านเป็นผู้ช่วยเหลือในการเดินทาง การหางานทำและการลักลอบเข้าเมืองได้ เป็นที่น่าสังเกตว่าถ้าเป็นเครือข่าย หรือคนรู้จักในประเทศลาวและเคยเข้ามาทำงานในประเทศไทยแล้ว รวมถึงความเชื่อถือและไว้วางใจนายหน้าหรือผู้ชักชวนหางาน และมีเพื่อนร่วมเดินทางพร้อมกันหลายๆ คน จะทำให้ผู้ย้ายถิ่นไปอยู่ใหม่รู้สึกมั่นใจและมีความกล้าที่จะย้ายถิ่นเป็นแรงงานข้ามแดนมากขึ้น โดยคนที่เคยย้ายถิ่นไปก่อนจะให้ข้อมูลเกี่ยวกับแหล่งงาน วิธีการลักลอบข้ามชายแดน วิธีการปรับตัว วิธีการส่งเงินกลับจะถูกถ่ายทอดผ่านเครือข่ายที่อยู่ในชุมชน แม้ว่าสมาชิกในครอบครัวจะไม่เคยมีผู้ย้ายถิ่นมาก่อน กลุ่มคนเหล่านี้จะอาศัยเครือข่ายเหล่านี้ช่วยให้เข้าสู่การเป็นแรงงานข้ามชาติได้เมื่อเดินทางเข้ามาทำงานในประเทศไทยแล้ว เครือข่ายทางสังคมของแรงงานลาวที่มีเพื่อนคนลาวอาศัยอยู่ในประเทศไทย มักจะมีรูปแบบการให้ความช่วยเหลือที่แตกต่างกันไปตามเพศ ลักษณะการทำงานเช่น แรงงานชายชาวลาวมักจะได้รับความสะดวกช่วยเหลือที่เป็นรูปธรรมมากกว่าแรงงานหญิงชาวลาว ได้แก่ ความช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วย ความช่วยเหลือเป็นเงินหรือสิ่งของ ที่พัก มากกว่าการให้คา

แนะนำปรึกษาทั่วไป การพึ่งพาด้านจิตใจ เป็นต้น รวมถึงคนที่ให้ความช่วยเหลือแรงงานหญิงส่วนใหญ่ มักจะเป็นเพื่อนสนิท ญาติสนิทหรือนายจ้าง ในขณะที่แรงงานชายจะเป็นเพื่อนสนิทมากกว่า ซึ่งอาจจะเป็นเพื่อนร่วมงานในขณะนั้น ด้วย

### 3. เครือข่ายทางสังคมกับการแก้ไขปัญหาชุมชน

ในงานศึกษาของชนิษฐา มะเท (2556) ศึกษาการสร้างเครือข่ายทางสังคมของเยาวชนกลุ่มย่านอู่ดงลีปิ่นที่ชุมชนบวกันเคย โดยที่ชนิษฐามองว่าเครือข่ายทางสังคมเกิดจากการต่อสู้ดิ้นรนกับภาวะความขาดแคลนในทรัพยากรประมงของชุมชนบวกันเคย ทำให้เกิดสมาชิกกลุ่มย่านอู่ดงลีปิ่น และเชื่อมโยงกันเป็นเครือข่ายกับกลุ่มธนาคารกึ่ง เพื่อเพิ่มพลังในการต่อสู้ เน้นแก้ปัญหาปากท้องที่ตั้งอยู่บนฐานของความคิด ความเชื่อ และการมีวัฒนธรรมร่วม โดยผ่านชุมชนของตนเองในรูปแบบการเกาะกลุ่ม เพื่อคอยช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการแก้ไขปัญหาบนเงื่อนไขธรรมชาติที่ต้องดำรงอยู่ร่วมกันและการจัดองค์กรทางสังคมในพื้นที่ได้มองเห็นทิศทางของความผูกพันในวิถีชีวิตของผู้คนในพื้นที่เด่นชัดยิ่งขึ้นคือ การเรียนรู้ และทำความเข้าใจกับระบบ การให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยครอบครัว เครือญาติ และบุคคลในชุมชน

ส่วนหทัยรัตน์ ทองสกุล และเก็ตถวา บุญปรากการ (2555) ได้สร้างเครือข่ายทางสังคมผ่านกลไกการนิยามความหมายพื้นที่น้ำชาในชุมชนคูเต่า ว่าเป็นพื้นที่ปฏิบัติการทางสังคมของชุมชน การตั้งวงดื่มน้ำชาพูดคุยกันผ่านพื้นที่มีสยิด บ้านผู้ใหญ่บ้าน ศาลาประชาคมเพื่อแก้ไขปัญหาหาเสพติดปัญหาวัยรุ่น ปัญหาการทำมาหากินของคนในชุมชนปฏิบัติการเหล่านี้ ส่งผลให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้และกลายเป็นชุมชนเข้มแข็ง

กัจจเรช ศรีวิสัย (2551) พบว่า เครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของกลุ่มอนุรักษ์ลุ่มน้ำแม่เกาะ ประกอบด้วย 4 ชุมชน คือ ชุมชนบ้านเมืองก๊ะ ชุมชนเผ่าลัวะ ชุมชนบ้านพระบาทสี่รอย และชุมชนบ้านห้วยส้มสุกเป็นชุมชนคนพื้นเมือง และชุมชนบ้านแม่ก๊ะเปียงเป็นชุมชนเผ่ากระเหรี่ยงและม้ง ชุมชนแต่ละเผ่าพันธุ์จะมีวัฒนธรรม ประเพณีที่แตกต่างกันเป็นเอกลักษณ์แต่ละเผ่าพันธุ์ ปัจจัยและกระบวนการสร้างเครือข่ายทางสังคมในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ประกอบด้วย ปัจจัยภายในของชุมชนได้แก่ ภูมิปัญญาด้านการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชน ลักษณะชุมชนและระบบนิเวศ วิถีชีวิต วัฒนธรรมชุมชน และ ระบบเครือญาติ พบว่ามีการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่สัมพันธ์กับระบบความคิด ความเชื่อเรื่องผี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาในหลักคำสอนของศาสนาผ่านกระบวนการทางพิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ ของชุมชนนำไปใช้เป็นแบบแผน แนวทางปฏิบัติในการดำเนินชีวิตสืบทอดสู่ลูกหลาน กลุ่มเครือญาติ และขยายตัวเป็นกลุ่มเครือข่ายที่เข้มแข็ง และที่สำคัญ คือการมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีวิสัยทัศน์ ชุมชนมีจิตสำนึกในการเคารพสถาบันในระดับสูง โดยเฉพาะสถาบันพระมหากษัตริย์ นำไปสู่การดำเนินกิจกรรมของเครือข่ายที่เข้มแข็งจนประสบผลสำเร็จ ส่วนปัจจัยภายนอกเกิดจากการส่งเสริมขององค์กรเอกชน ผลกระทบจากนโยบายของรัฐ เทคโนโลยีที่เข้าสู่ชุมชนจนชุมชนตั้งตัวไม่ทัน ส่งผลกระตุ้นให้เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่าย

นอกจากนั้นยังพบว่า กระบวนการสร้างเครือข่ายมีสาเหตุมาจากหลายสาเหตุคือ 1) การบุกรุกทำลายป่าทำให้เกิดการขาดแคลนน้ำ 2) เกิดการขัดแย้งเพื่อแย่งชิงทรัพยากรกับชุมชนใกล้เคียง และ 3) การได้รับผลกระทบจากนโยบาย และกำหนดมาตรการ การจัดการป่าของรัฐ จึงเกิดการ

รวมตัวกันเพื่อระดมความคิดในการแก้ไขปัญหาชุมชน ทำให้ชุมชนมีพื้นที่เขตป่าอนุรักษ์เพิ่มขึ้น ส่งผลให้มีปริมาณน้ำในลำห้วยเพิ่มมากขึ้น มีระบบนิเวศป่าไม้อุดมสมบูรณ์ สามารถสร้างกฎระเบียบ หรือ กติกาทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ น้ำ และสัตว์ป่าภายใต้ความร่วมมือจากกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนมีการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดแหล่งอาหาร ธรรมชาติของท้องถิ่น สามารถพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว และเกิดกระบวนการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนแนวคิดในเวทีต่าง ๆ ของชุมชนองค์กร และกลุ่มเครือข่ายต่าง ๆ เพื่อสร้างพลังชุมชนในการร่วมกันจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

สำหรับวิไลวรรณ สุวรรณรักษา (2550) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนาเครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้านในจังหวัดสงขลา มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ ถึงการดำเนินงานกองทุนเพื่อการจัดสวัสดิการชุมชนและผลที่มีต่อวิถีชุมชน พร้อมทั้งวิเคราะห์กระบวนการสร้างและพัฒนาเครือข่ายการจัดสวัสดิการชุมชน การศึกษาพบว่า คุรุภูมิปัญญาและสมาชิกของชุมชนรวมตัวกันเพื่อค้นหาวิธีการแก้ไขปัญหาในชุมชน ด้วยการจัดตั้งกองทุนและเริ่มสะสมทุนในช่วงแรก ซึ่งระบบสวัสดิการที่ทั้งสามกลุ่มจัดขึ้นแสดงให้เห็นถึง ความเอื้ออาทร สะท้อนให้เห็นความรัก ความผูกพัน จิตใจที่เปิดกว้างอันเป็นผลมาจากการจัดการความสัมพันธ์ใหม่ระหว่างผู้คนในชุมชน จากความสัมพันธ์ในเชิงแนวดิ่งหรือการสั่งการของระบบราชการแต่ความสัมพันธ์ใหม่ที่ปรากฏตัวขึ้นในชุมชนคือความเป็นเพื่อน เป็นพี่ เป็นน้องที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ นั่นคือ ความสัมพันธ์ในเชิงเครือข่ายแนวราบแสดงให้เห็น ความเอื้ออาทรเอาใจใส่ดูแล ซึ่งกันและกัน การบริหารจัดการกลุ่มจนเติบโตเป็นรูปธรรมของคุรุภูมิปัญญาทั้งสามที่ทำงานสอดประสานเป็นเครือข่ายการทำงานสวัสดิการชุมชนเข้มแข็งเป็นต้นแบบให้ ชุมชนต่างๆ เรียนรู้จากรูปธรรม

#### 4. เครือข่ายทางสังคมกับการค้า

ในงานวิจัยของเก็ดถาว บุญปรากการ (2551) ประเด็นการสร้างความสัมพันธ์ทางเครือข่ายการค้าของกลุ่มแม่ค้าพ่อค้าข้ามแดน พบว่า การที่ผู้ค้ามุสลิมที่อยู่ในปาดังเบซาร์ไทย จะเข้าไปทำการค้าข้ามแดนได้นั้น จะต้องอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมโดยอาศัยความเป็นญาติ และความเป็นเพื่อนที่เค้าย้ายด้วยกัน โดยการเข้ามาเช่าช่วงร้านต่อจากผู้ค้าชาวมาเลย์ ที่มีร้านค้าอยู่ในตลาดอาเก็ด บางคนได้อาศัยผู้มีอิทธิพลให้หาช่องทางในการเข้ามาทำการค้าในพื้นที่ตลาดอาเก็ด นอกจากนี้ยังพบว่ามีการแต่งงานระหว่างผู้หญิงไทยพุทธกับผู้ชายมาเลย์มุสลิมเป็นรูปแบบที่ข้ามทั้งพรมแดนรัฐ-ชาติ และข้ามพรมแดนทางชาติพันธุ์ ทำให้สามารถเช่าซื้อร้านค้า ที่อยู่อาศัย รวมทั้งสิทธิการได้รับสวัสดิการจากรัฐบาลมาเลเซีย ความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมเป็นรูปแบบหนึ่งที่มีส่วนช่วยในการหาช่องทาง และโอกาสในการค้าข้ามแดน ทำให้ในปัจจุบัน ผู้ค้าส่วนใหญ่ที่เข้ามาค้าขายในตลาดอาเก็ดประเทศมาเลเซีย เป็นกลุ่มผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนมาจากปาดังเบซาร์ประเทศไทย

ส่วนงานวิจัยของปณิธิ สุขสมบูรณ์ (2545) พบว่า เครือข่ายการค้าที่เกิดขึ้นในชุมชนนางเลิ้งของกลุ่มแม่ค้าเกิดจากความสัมพันธ์ที่หลากหลายรูปแบบ ทั้งความสัมพันธ์ของเครือข่ายคนบ้านเดียวกัน เครือข่ายการเล่นแชร์ การเล่นหวย เพื่อใช้เป็นทุนในการทำมาหากิน การแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลต่อกัน การพึ่งพาช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นความสัมพันธ์แบบยึดหยุ่น ที่มีการหยิบบ่มเงินกันได้ เพราะต่างก็เป็นบุคคลที่มาจากภูมิลาเนาเดียวกัน หรือเป็นญาติพี่น้องกัน

#### 5. เครือข่ายทางสังคมกับการพัฒนาศักยภาพ การส่งเสริม และการเรียนรู้

งานศึกษาของอรสา บุพโกสม (2550) พบว่า เครือข่ายครอบครัวและญาติพี่น้อง มีส่วนให้การช่วยเหลือผู้พิการทางสายตาเป็นอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นด้านอารมณ์ จิตใจ สิ่งของและเงิน เครือข่ายกลุ่มเพื่อนมีความสำคัญมากในการให้ข้อมูลข่าวสาร ทั้งกับผู้พิการทางสายตา และครอบครัวของผู้พิการทางสายตา เครือข่ายโรงเรียนมีส่วนในการให้การสนับสนุนเรื่องของการศึกษา การฟื้นฟูสมรรถภาพทั้งทางร่างกาย และจิตใจ และเครือข่ายองค์กรมูลนิธิ ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้พิการทางสายตาในด้านการฝึกอาชีพ และฟื้นฟูสมรรถภาพ

การได้รับความช่วยเหลือทางเครือข่ายทางสังคม ทำให้ผู้พิการทางสายตาได้รับการพัฒนาศักยภาพ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านอารมณ์และจิตใจ การดำเนินชีวิตประจำวัน และการประกอบอาชีพ ซึ่งทำให้พวกเขามีความพร้อมที่จะเผชิญเรื่องต่าง ๆ นอกจากนี้ จากการศึกษาพบว่า ผู้พิการทางสายตาที่ได้รับการฟื้นฟูสมรรถภาพแต่เด็ก จะมีความคล่องแคล่ว และมีความชำนาญในการดำเนินชีวิตประจำวัน

ในงานศึกษาของอาจารย์ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณะ (2549) พบว่า การเชื่อมโยงเป็นเครือข่ายทำให้เกิดการศึกษาดูงานระหว่างกันเกิดการถ่ายทอดเทคโนโลยีการใช้คอมพิวเตอร์ในการบริหารจัดการ มีการธุรกรรมทางการเงินและการเกิดการเชื่อมโยงธุรกิจระหว่างกันตลอดจนการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และให้ความช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งมีผลให้กลุ่ม/องค์กรประชาชนมีความเข้มแข็งมากยิ่งขึ้น และมีโอกาสที่จะขยายเครือข่ายให้กว้างขวางต่อไปในอนาคต

นอกจากนั้นประทานพร วังสุรียนันท์ (2546) ได้ศึกษาเรื่องเครือข่ายทางสังคม และการเรียนรู้ของผู้รับหมาก่อสร้าง ในชุมชนชนบท เพื่อศึกษาเครือข่าย ทางสังคมและการเรียนรู้ของผู้รับหมาก่อสร้าง ในชุมชนชนบท ผลการวิจัยสรุปได้ว่า เครือข่ายทางสังคมของผู้รับหมาก่อสร้างมีหลายกลุ่ม ได้แก่ กลุ่มเครือญาติและกลุ่มเพื่อนฝูง เป็นกลุ่มใกล้ชิด ที่รับหมาก่อสร้างมากที่สุด มีการให้ความช่วยเหลือเกื้อกูล ในด้านแรงงาน และการเงิน เป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์แนบแน่น และไว้วางใจซึ่งกันและกัน กลุ่มที่ผู้รับหมาก่อสร้างมีความสัมพันธ์ระดับรองลงมา ได้แก่ เพื่อนบ้าน ผู้รับหมาก่อสร้างด้วยกัน คนงานก่อสร้าง ผู้ว่าจ้าง ผู้ค้าวัสดุและเพื่อนต่างอาชีพ ความสัมพันธ์กับกลุ่มเหล่านี้ เป็นแบบส่วนตัว และในเชิงธุรกิจ ส่วนกลุ่มบุคคลสุดท้ายที่ผู้รับหมาก่อสร้าง มีความสัมพันธ์ในระดับที่ต่ำ มีความเกี่ยวข้องกันเฉพาะธุรกิจ เพียงอย่างเดียวเท่านั้น กลุ่มนี้ได้แก่ เพื่อนร่วมอาชีพ ซึ่งเป็นผู้ว่าจ้าง และบุคคลต่างอาชีพ การพัฒนาการเรียนรู้ของผู้รับหมาก่อสร้าง ในชุมชนชนบท มีลักษณะเป็นการไต่บันไดอาชีพซึ่งเกี่ยวกับการก่อสร้าง โดยเริ่มจากการเป็นกรรมกร แบกหาม หรือใช้แรงงานเป็นหลักก่อน จากนั้นจึงก้าวไปสู่แรงงานกึ่งฝีมือ ได้แก่ ช่างปูน ช่างไม้ ช่างกระเบื้อง และผู้รับเหมาซึ่งต้องใช้ความรู้และประสบการณ์สูง การพัฒนาเรียนรู้ ดังกล่าวมีลักษณะการเรียนรู้ เช่น เรียนรู้จากการสังเกต การศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง และได้รับคำแนะนำจากคนที่ประกอบอาชีพนั้น ๆ จนสามารถดำเนินได้ด้วยตนเอง

อรุณ แก้วตาปี (2541) ได้ศึกษาถึงเครือข่ายชุมชนเพื่อการเรียนรู้: ศึกษากรณีโรงเรียนประถมศึกษาคำเอ้อย่างชุมชนน้อย จังหวัดศรีสะเกษ ผลการศึกษาพบว่า เครือข่ายการเรียนรู้ชุมชนมีปรากฏในทุกชุมชน มีทั้งองค์กรและภูมิปัญญาท้องถิ่น และมีการทำหน้าที่ให้ความรู้กับนักเรียน ให้ความร่วมมือกับโรงเรียน เครือข่ายชุมชนสามารถช่วยเหลือนักเรียนให้เกิดการเรียนรู้

งานศึกษาของไกรวุฒิ วัฒนเสน (2536) ได้ทำความเข้าใจสภาพชีวิต เงื่อนไขต่าง ๆ บนจุดยืนของเด็กเร่ร่อนโดยอาศัยการวิเคราะห์เครือข่ายทางสังคมเป็นแนวในการศึกษาและสะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางสังคมที่เด็กเร่ร่อนมีต่อบุคคลรอบข้างและสังคม ซึ่งเครือข่ายเชื่อมโยงเหล่านี้ก่อให้เกิดแรงสนับสนุนที่ทำให้เด็กสามารถเร่ร่อนและดำรงชีวิตตามลำพังอยู่ได้ในสังคมภายนอก นอกจากนี้ผู้ศึกษายังใช้แนวคิดการแลกเปลี่ยนทางสังคม ควบคู่ไปกับแนวคิดเครือข่ายทางสังคม กล่าวคืออธิบายเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างเด็กเร่ร่อนกับเด็กเร่ร่อนด้วยกัน หรือเด็กเร่ร่อนกับบุคคลรอบข้าง ชุมชนบนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยน รวมทั้งอาศัยแนวคิดการสนับสนุนทางสังคม (social support) ที่มองว่าแรงสนับสนุนทางสังคมมาจากการที่บุคคลเป็นสมาชิกของเครือข่ายทางสังคม ซึ่งมีอิทธิพลต่อพฤติกรรมของบุคคลมาประกอบการศึกษา ผลการศึกษาพบว่า การนิยามความหมายของเด็กเร่ร่อนที่ถูกกำหนดขึ้นจากมุมมองของสังคมภายนอกนั้น เด็กเร่ร่อนสามารถเชื่อมโยงคำเรียกดังกล่าวกับพฤติกรรมของตนเองว่าการเร่ร่อนสะท้อนตำแหน่งของพวกเขาในสังคมในแง่ลบ สำหรับเครือข่ายทางสังคมของเด็กเร่ร่อน สะท้อนให้เห็นว่าคุณค่าแวดล้อมที่มีความสัมพันธ์กับเด็กเร่ร่อน ได้แก่ ครอบครัวเดิม กลุ่มเพื่อน เจ้าหน้าที่ทั้งภาครัฐและเอกชน ตลอดจนบุคคลที่อาศัยอยู่บริเวณนั้น ๆ และกลุ่มเพื่อนดูเหมื่อนจะมีความสำคัญสำหรับเด็กเร่ร่อนมาก การสนับสนุนที่เป็นรูปธรรม เช่น แร้งงาน อาหาร เงิน ล้วนเกิดจากเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมและมีส่วนช่วยให้เด็กสามารถเร่ร่อนและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมภายนอกได้

งานวิจัยของยรรยง ศรีเจริญวงศ์ (2533) พบว่า เครือข่ายทางสังคมของผู้ประสบภัยมีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในครอบครัวเครือญาติ และบุคคลในชุมชนแบบแน่นแฟ้นเป็นส่วนใหญ่ โดยบทบาทของผู้ประสบภัยที่มีต่อบุคคลในเครือข่าย ความถี่ และระยะเวลาของความสัมพันธ์ภายในเครือข่ายมีผลต่อการได้รับความช่วยเหลือจากเครือข่ายผู้ประสบภัยที่แตกต่างกัน และเครือข่ายทางสังคมที่เป็นบุคคลในครอบครัวจะเป็นเครือข่ายที่ใกล้ชิด และมีบทบาทสำคัญในการให้ความช่วยเหลือเกือบตลอดเวลา รองลงมาได้แก่ เครือญาติ และบุคคลในชุมชนตามลำดับ

ส่วนในงานศึกษาของ ม.ร.ว. อคิน รพีพัฒน์ (2520) ได้ใช้แนวคิดเครือข่ายสังคมวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมของชุมชนนี้คือ ผู้ศึกษาให้ความสนใจกับเท้าแชร์ (หัวหน้าวงแชร์) พบว่าในตรอกใต้มีเท้าแชร์ 2 คน คนที่จะเป็นเท้าแชร์ได้จะต้องเป็นผู้ที่มีคนเชื่อถือและไว้วางใจในความสำเร็จ นอกจากนี้ยังต้องเป็นผู้มีอำนาจในลักษณะที่สามารถบีบบังคับคนที่ไม่ยอมจ่ายเงินหรือตั้งใจจะโกงให้จ่ายเงินให้ได้ เท้าแชร์คนแรกเป็นเท้าแชร์ได้เพราะมีฐานะเป็นผู้รับเหมาปุกระเบื้องและสอนการปุกระเบื้องให้กับเด็กหนุ่ม ๆ ในชุมชน จึงเป็น “ลูกพี่” ผู้อุปถัมภ์ใหญ่ในชุมชนนี้ นอกจากนี้ยังเป็นลูกน้องของนายตำรวจใหญ่เจ้าของห้องที่อีกด้วย จึงมีอำนาจเหนือคนในชุมชน ส่วนเท้าแชร์คนที่ 2 เป็นผู้หญิง ไม่มีตำแหน่งและอำนาจอะไร ฐานะปานกลางค่อนข้างต่ำ แต่เมื่อผู้ศึกษาสอบถามประวัติและทำแผนที่ชุมชน พบว่าเท้าแชร์คนนี้เป็นคนเก่าแก่คนหนึ่งของชุมชน มีญาติมากที่สุดและญาติยังกระจายอยู่ทั่วชุมชน ลักษณะเช่นนี้ทำให้สามารถอาศัยความช่วยเหลือของญาติ ๆ ในการบีบบังคับลูกแชร์ทำตามกฎเกณฑ์ของวงแชร์ ปรากฏการณ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงการพยายามทำความเข้าใจความสัมพันธ์ของคนในชุมชนผ่านแนวคิดเครือข่ายทางสังคมและการหาตัวผู้แสดงที่สำคัญ

กรณีของกลุ่มยองจิวหากเรามองว่า เป็นกลุ่มที่ให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติที่มี 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มแรงงาน “ผู้มาใหม่” กลุ่มแรงงาน “รองาน” และกลุ่มแรงงาน “ชาจร” แล้ว การ

สร้างเครือข่ายเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้กลุ่มของจิตูสามารถให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติได้ ทั้งนี้เนื่องจากแรงงานข้ามชาติแต่ละกลุ่มมีปัญหาที่แตกต่างกันและต้องการความช่วยเหลือที่แตกต่างกันเช่นกัน ดังนั้นกระบวนการทำงานของเครือข่ายดังกล่าวข้างต้นจะต้องอาศัยการประสานความร่วมมือ เป็นการทำงานด้วยถ้อยทีถ้อยอาศัยระหว่างสมาชิกและภาคร่วม โดยมีจุดเริ่มต้นจากการทำงานในพื้นที่และประเด็นเล็กๆ แล้วขยายกระบวนการเป็นเครือข่าย ที่กว้างออกไป พร้อมทั้งแสวงหาความรู้ใหม่ วิธีการใหม่ที่เหมาะสมกว่า โดยมีระบบการสื่อสารและนวัตกรรมใหม่เป็นเครื่องมือที่จะสร้างความหมายและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

นอกจากนั้นผู้วิจัยยังพบว่า กลุ่มแรงงานข้ามชาติยังอาศัยเครือข่ายทางสังคมเป็นกลไกสำคัญในการเดินทางข้ามแดนจากบ้านเกิดในพม่า เพื่อแสวงหาสิ่งที่ดีกว่าในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ดังนั้นการเกิดขึ้นของเครือข่ายจึงมีอยู่หลายรูปแบบในวงการศึกษาของชินสัค สุวรรณอัจฉริย (2549, 83) พบว่า รูปแบบที่นิยมนำมาอธิบายคือ รูปแบบของคนที่เคยมีความสัมพันธ์กันมาก่อนในท้องถิ่นหรือชุมชน และก่อให้เกิดกิจกรรมของความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในพื้นที่ ความผูกพันของคนในเครือข่ายคนบ้านเดียวกัน เป็นความผูกพันที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ก่อให้เกิดความผูกพันช่วยเหลือซึ่งกันและกันระหว่างคนที่รู้จักกันตามเครือข่ายที่ตนเองสร้างขึ้นมา ไม่ว่าจะเป็นเครือญาติหรือเพื่อนบ้านอันจะนำไปสู่ความไว้นื้อเชื่อใจ คนที่อพยพมาจากสถานที่เดียวกันและมาตั้งถิ่นฐานร่วมกัน ลักษณะเครือข่ายความเป็นคนบ้านเดียวกันเช่นนี้ ก่อให้เกิดความเป็นเครือข่ายทางสังคมที่ไม่เป็นทางการ นอกจากนี้ยังพบว่าเครือข่ายของผู้อพยพตามชาติพันธุ์เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะเช่นเดียวกับเครือข่ายคนบ้านเดียวกันนั่นคือ เมื่ออพยพไปยังพื้นที่ปลายทางแล้ว กลุ่มผู้มาใหม่จะเข้าไปหาคนบ้านเดียวกันหรือคนรู้จักในพื้นที่แล้วขอรับรองญาติหรือคนรู้จักให้หางานให้เพื่อเข้าสู่กระบวนการทำงานในลักษณะของการขอความช่วยเหลือมากกว่าการเจรจาต่อรองในเงื่อนไขการทำงานที่ต้องทำสัญญา เครือข่ายแบบนี้ให้ความสำคัญในกลุ่มชาติพันธุ์ตนเอง ดังนั้น การทำมาหากินตามพื้นที่อยู่อาศัยนั้นไม่ใช่เรื่องบังเอิญ แต่มีลักษณะที่ “ได้เลือกชนิดของคนที่ตนเองชอบและอยากอยู่อาศัย” โดยเห็นว่าคนบ้านเดียวกันได้สร้างความสัมพันธ์ทางสังคมกันมาก่อน ตลอดทั้งการอยู่ในกรอบของวัฒนธรรมที่คุ้นเคย มีประเพณี ภาษาและความเชื่อทางศาสนา (Bauer and Klaus 1997) ของพื้นที่ทางวัฒนธรรมร่วมกันมาก่อน เหตุผลสำคัญในการเกิดขึ้นของเครือข่ายอพยพมาจากสภาพแวดล้อมในการทำมาหากินที่เปลี่ยนไป และสร้างเครือข่าย เพื่อนำมาสู่การแก้ไขปัญหาชีวิตประจำวันในทุกๆ เรื่องที่ประสบ เช่น การหาสถานที่อยู่อาศัย การหางานทำ การช่วยเหลือในการส่งข่าวสารประจำวัน การติดต่อกับเครือข่ายในการหิยืมทรัพยากร การหาอาหารพื้นเมืองหรือเจรจาข้อตกลง หรือข้อขัดแย้งที่เกิดขึ้น (ปัทมาภรณ์ โสภณ 2554)

### 3. มโนทัศน์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน

ในส่วนนี้คณะผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิด เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับมโนทัศน์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน และงานศึกษาที่ผ่านมาโดยแบ่งเป็น 2 ส่วนดังนี้

### 3.1 ประเด็นมโนทัศน์ว่าด้วยปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน

คณะผู้วิจัยนำมโนทัศน์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน (the practices of everyday life) ของ de Certeau (1988) มาวิเคราะห์ถึงการต่อรองที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในกิจกรรมการข้ามแดน กลุ่มแรงงานข้ามชาติที่หนีตายข้ามแดนมาเพื่อมาสู่สิ่งที่ดีกว่าโดยผันตัวเองมาเป็นแรงงานรับจ้าง ในโรงงานอุตสาหกรรม สถานประกอบการ ฟาร์มเกษตร โดยการต่อรองและสร้างเครือข่ายทางสังคม จากเพื่อน เครือญาติ และกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ

สำหรับมโนทัศน์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ de Certeau มองว่าเป็นวิธีการในการเผชิญหน้ากับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่มีหลากหลายรูปแบบ และมีผันแปรไปตามความแตกต่างของการปฏิสัมพันธ์ ดังนั้นปฏิบัติการประจำวันจึงขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่เกิดขึ้นทั้งหมดอย่างกว้างขวางซึ่งยากต่อการจำกัดขอบเขต แต่คณะผู้วิจัยอาจกำหนดลักษณะเฉพาะให้เป็นชุดของเหตุการณ์นั้น ๆ ได้ หลังจากนั้นก็จะกำหนดแบบแผนของปฏิบัติการ และเทคนิควิธีการในการศึกษา เพื่อปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ที่กลุ่มคนแต่ละกลุ่มกำลังเผชิญหน้า และพยายามปรับตัว หรือปรับอัตลักษณ์ให้สามารถเผชิญกับสถานการณ์ใหม่ที่เกิดขึ้นอยู่เสมอ และบางอย่างเป็นสถานการณ์ที่เคยมีมาแล้ว ส่วนใหญ่ปฏิบัติการประจำวัน เป็นกลวิธี (tactic) ที่มีลักษณะเฉพาะ แนวทางของปฏิบัติการประจำวันเป็นการต่อสู้ต่อรอง การใช้กลยุทธ์คือ ทำอย่างไรจึงจะเรียนรู้การหลบหลีก หรือหากหลีกเลี่ยงไม่ได้ทำอย่างไรจะสามารถอยู่รอดได้

สิ่งที่ de Certeau สนใจคือ วิธีการที่ฝ่ายอ่อนแอหรือถูกครอบงำ โดยใช้จังหวะเวลาและโอกาสที่มีอยู่ ฉวยประโยชน์จากฝ่ายที่มีอำนาจเหนือกว่า เขามองว่าการดำเนินชีวิตประจำวันเป็นเรื่องของการแย่งชิงและต่อรองความสัมพันธ์เชิงอำนาจ (power relations) ระหว่างผู้กำหนดกับผู้ใช้ ทั้งหมดนี้ไม่ใช่ความสัมพันธ์ทางเดียว แต่เป็นวงจรของอำนาจที่หมุนเวียนอย่างไม่สิ้นสุดในชีวิตประจำวัน จึงทำให้ชีวิตประจำวันมีมิติทางการเมือง

ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน ตามแนวคิดของนักสังคมวิทยา มองว่าแนวคิดนี้มีปฏิบัติการที่ซับซ้อน ทั้งการผสมผสานพิธีกรรม การยกระดับการกระทำ การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ให้เหมาะสม และการสร้างเครือข่ายของผู้ปฏิบัติการ นอกจากนี้งานของ de Certeau มองว่า ในปฏิบัติการประจำวันมีการปฏิสัมพันธ์ 3 ลักษณะ คือ ลักษณะแรก เป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ต้องค้นหาสภาพปัญหาในแต่ละสถานการณ์ ตลอดจนวัตถุประสงค์ของการปฏิสัมพันธ์ เพื่อให้เกิดความชัดเจน ประการที่ 2 เป็นการปฏิสัมพันธ์ที่ซ่อนรายละเอียด และข้อจำกัด ตลอดจนจำนวนปฏิบัติการในการปฏิสัมพันธ์ว่ามีความหมาย หรือมีนัยสำคัญอย่างไร และประการที่ 3 ในการวิเคราะห์ปฏิบัติการประจำวัน เพื่อให้สามารถตรวจสอบได้อย่างชัดเจนเป็นรูปธรรมนั้นจะมีวิธีการอย่างไร

### 3.2 ประเด็นการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับปฏิบัติการในชีวิตประจำวันที่ผ่านมา

งานวิจัยที่น่าสนใจของเดชา ตั้งสีฟ้า (2547) นำเสนอในบทความเรื่อง “มองผ่านดวงตาของกะเหรี่ยง “คนอื่น”: สุวีริยาวิทยาเพื่อการศึกษาผู้ถูกบังคับพลัดถิ่นในพื้นที่ระหว่างไทย-พม่า” เดชา ตั้งสีฟ้าได้ทำทนายมโนทัศน์ที่สำคัญของ Appadurai (2000) และตั้งคำถามว่า ใครคือคนที่เคลื่อนย้ายเหล่านี้ ซึ่งแน่นอนว่าผู้คนที่เคลื่อนย้ายย่อมมีความแตกต่างกัน ระหว่างบุคคลทั่วไปที่มีกฎหมายคุ้มครองกับผู้ถูกบังคับพลัดถิ่นที่ไม่มีอาภรณ์ทางกฎหมายห่อหุ้มเรือนกายอย่างเพียงพอที่จะ

รับมือกับปริมาณพลสาธารณะข้ามชาติ และที่น่าสนใจมากกว่านั้นคือการนำแนวคิดวิถีชีวิตในแต่ละวัน (quotidian life) มาใช้ควบคู่กับแนวคิดชีวิตเปลือยเปล่าที่ไม่ถูกรับรู้ (imperceptible naked-lives) โดยให้ความสำคัญกับการกลายเป็นผู้ถูกทำให้ต้องบังคับพลัดถิ่น ในวิถีชีวิตแต่ละวันของ “กะเหรี่ยง” รูปแบบของการดำรงอยู่จะแตกต่างจากวิถีชีวิตของผู้ลี้ภัยหรือผู้อพยพย้ายถิ่น หรือคนพลัดถิ่น โดยทั่วไป ทั้งนี้เพราะสถานการณ์ที่ชนชาติเหล่านี้ต้องเผชิญคือ การที่พวกเขาเปลี่ยนจากการเป็นผู้ถูกบังคับพลัดถิ่นภายในรัฐพม่า มาเป็นผู้หนีภัยจากการสู้รบในรัฐไทย ซึ่งเป็นลักษณะของการดำรงอยู่ที่ปราศจากประวัติศาสตร์หรือตัวตนทางการเมือง ไม่มีแม่แต่สัญชาติหรือการบริการจากรัฐ ทั้งนี้เพราะการสถาปนารัฐชาติไทยและรัฐชาติพม่าได้กำหนดให้ชาวกะเหรี่ยง ชนพื้นถิ่น และชนกลุ่มน้อยอื่น ๆ เหล่านี้ต้องตกอยู่ในสภาพที่ต้องหนีไปยังพื้นที่ที่ปลอดภัยกว่า ซึ่งต้องข้ามภูเขาสูงแล้วลูกเล่า ไม่มีอาหารตกถึงท้อง ปวดร้าวและเจ็บป่วย ดังนั้นงานวิจัยเรื่องนี้ได้เปิดพื้นที่เพื่อให้ผู้ถูกบังคับพลัดถิ่นชาวกะเหรี่ยงมีโอกาสยืนยันตัวตน และให้เสียงที่ไม่เคยมีใครรับรู้หรือได้ยิน เพื่อให้โลกได้รับรู้และได้ยิน

ในขณะที่งานของบุญเลิศ วิเศษปรีชา (2546) ศึกษาเรื่องเปิดพรมแดน โลกของคนไร้บ้าน ซึ่งจะทำให้เห็นรูปแบบชีวิตประจำวันและกลยุทธ์การต่อรองเพื่อความอยู่รอดของคนไร้บ้าน โดยที่ผู้เขียนต้องการทำความเข้าใจวิถีชีวิตของคนไร้บ้านในพื้นที่สาธารณะเป็นที่หลับนอน เพื่อจะค้นหาคำตอบว่า พวกเขาเป็นใครมาจากไหน ทำไมจึงต้องมานอนข้างถนน พวกเขาใช้ชีวิตรอดกันอย่างไร นำหวาดระแวงหรือไม่ และอนาคตของพวกเขจะเป็นอย่างไรในสังคมไทย ซึ่งพบว่าชีวิตของคนไร้บ้านซับซ้อนกว่าที่จะคาดการณได้ และจำต้องยอมรับว่ายังมีเมืองใดในโลกที่รัฐสามารถดึงคนไร้บ้านออกจากท้องถนน เพราะมีคนจำนวนหนึ่งเลือกที่จะอยู่บนท้องถนน เลือกที่จะมีชีวิตสันโดษ และอิสระ การใช้ชีวิตในแต่ละวันของเขาเป็นการต่อสู้ต่อรองที่จะมีชีวิตรอด ทั้งเรื่องการกินอยู่หลับนอน ตลอดจนความปลอดภัยขณะที่นอนหลับในที่สาธารณะ และการเอาตัวรอดจากเหตุการณ์และภัยที่คุกคามในแต่ละวันทั้งจากคนไร้บ้านด้วยกันเอง จากคนกลุ่มอื่น และอำนาจรัฐที่มองคนไร้บ้านเป็นผู้ที่เป็นปัญหาของสังคม

เชษฐา พวงหัตถ์ (2548) มองว่าปฏิบัติการดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของมนุษย์ในการปรับเปลี่ยนสถานการณ์ที่พวกเขาเข้าไปเกี่ยวข้องกับพร้อม ๆ กับสร้างซ้ำเงื่อนไขทางสังคมที่สืบทอดมาจากอดีต ซึ่งแน่นอนว่ามนุษย์ตั้งใจกระทำ สิ่งต่าง ๆ ในสถานการณ์ทางสังคม เช่น การเอาชนะเกมการแข่งขัน หรือการเข้าใจเรื่องใดเรื่องหนึ่ง โดยที่การกระทำดังกล่าวนี้ เป็นการผลิตซ้ำเครือข่ายทางสังคมที่เป็นตัวกำหนดกฎเกณฑ์การแข่งขัน มาตรฐานทางสังคมปทัสสถานในการร่วมมือกัน เป็นต้น ขึ้นมาอย่างไม่ตั้งใจ ในการเน้นถึงความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ความหมายที่แท้จริงของโครงสร้างชีวิตทางสังคมสามารถมองเห็นได้ทั้งในแง่เป็นสื่อกลาง และผลลัพธ์ของกิจกรรมทางสังคม การกระทำของบุคคลหรือกลุ่มนั้นผ่านการรับรู้ว่ามีอยู่และการกระทำนั้นอาจจะไม่ได้เป็นไปตามที่โครงสร้างกำหนดไว้เสมอไป บุคคลจึงมีความสามารถในการคิดและการปฏิบัติการรวมถึงการใช้ระบบในสังคมกำหนดการกระทำของตนเอง

เช่นเดียวกับงานศึกษาของเก็ตลวา บุญปรากการ (2551) ได้ศึกษาถึงระดับปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้สวมใส่เสื้อผ้าข้ามแดนที่มีได้ถูกจัดการโดยบริโณคนนิยมอย่างสิ้นเชิง แต่ได้พยายามต่อรองโดยการปรับเปลี่ยนการสวมใส่เสื้อผ้าด้วยการใช้ประโยชน์เสื้อผ้าในแง่มุมที่แตกต่างหลากหลาย เช่น โอกาสในการสวมใส่ พื้นที่ที่ผู้สวมใส่เสื้อผ้าปรากฏกายหรือแสดงตัวตน นอกจากนี้ยังพบว่า การ

ดำเนินกิจกรรมทางการค้าของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนมีการต่อรองกับกฎระเบียบของรัฐ-ชาติ กฎตลาด และ  
 ต่อรองกับหลักการของศาสนาอิสลาม ไม่ว่าจะเป็นอย่างสิ้นค้าราคาข้ามแดนที่สูงกว่าราคาสินค้าในไทย  
 การขนส่งสินค้าข้ามแดนที่ต้องลักลอบนำสินค้าข้ามแดนจากไทยมาขายยังตลาดอาเก็ด การหลบหลีก  
 การตรวจจับของเจ้าหน้าที่ซึ่งต้องใช้หลากหลายวิธีคือ “กองทัพนมด” “การเตะเข้าเตะออก” “การยัด  
 ใส้” เป็นต้น ทำให้เห็นกลวิธีที่ซับซ้อนและหลากหลายของกลุ่มผู้ค้ามุสลิมข้ามแดน ปรากฏการณ์ดังกล่าว  
 สะท้อนให้เห็นว่าการที่สินค้าเดินทางข้ามแดนจากไทยมีความเสี่ยงและผู้ขนส่งได้ต่อรองกับกฎของรัฐชาติ  
 ที่ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนเป็นการเคลื่อนผ่านความสัมพันธ์เชิงอำนาจชุดหนึ่งไปสู่ความสัมพันธ์เชิง  
 อำนาจอีกชุดหนึ่งที่มีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับงานของ Doorairajo (2002) ได้อธิบายถึงเด็กหนุ่ม  
 นายูที่ออกจากบ้านในปัตตานีซึ่งเผชิญกับภาวะความขาดแคลนของทรัพยากรประมงไปทำงานในร้านต้ม  
 ยำกุ้งที่มาเลเซียต้องต่อรองกับกฎการข้ามแดนเพื่อให้สามารถเอาตัวรอดได้

งานวิจัยของออมสิน บุญเลิศ (2551) ได้ศึกษาเรื่อง การต่อรองและปรับตัวของคนพลัด  
 ถิ่น: กรณีศึกษาชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นในเมืองเชียงใหม่พบว่า การต่อรองและปรับตัวของชาวไทยใหญ่  
 พลัดถิ่น เกิดขึ้นในภาวะที่ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นต้องเผชิญกับการถูกทำให้เป็นอื่นและแปลกแยกจากรัฐ  
 ชาติซ้ำซ้อน ทั้งจากรัฐชาติพม่าและรัฐชาติไทยที่ควบคุมผู้คนภายใต้แนวความคิดความมั่นคงของชาติ  
 ดังนั้น การถูกจัดวางตำแหน่งแห่งที่ในฐานะ “แรงงานต่างด้าว” ของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่น จึงไม่ใช่เพียง  
 ปัจจัยการผลิตในระบบทุนนิยม อีกทั้งการควบคุมและกีดกันชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นไว้นอกสังคมไทยที่  
 ปฏิบัติการผ่านระบบทะเบียน บัตรประจำตัวที่ระบุสิทธิของผู้เป็นเจ้าของบัตร กฎระเบียบ กฎหมาย  
 และการสร้างมายาคติผ่านสื่อต่างๆนั้นก็ไม่ได้มีอำนาจเบ็ดเสร็จเด็ดขาด ชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นปฏิบัติการ  
 ต่อรองโดยการให้ความหมาย และให้คุณค่าใหม่กับสิ่งเหล่านั้นตลอดเวลา ในการมีปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มคน  
 อื่นๆ และยุทธวิธีในการปรับตัวของชาวไทยใหญ่พลัดถิ่นก็หลากหลายสัมพันธ์กับตำแหน่งแห่งที่ และทุน  
 ทางสังคมของเขา/เธอเหล่านั้น เชื่อมโยงกับพื้นที่และสถานการณ์ของการปฏิสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น การนิยามอัต  
 ลักษณะความเป็นไทยใหญ่จึงมีความยืดหยุ่นและหลากหลาย

สำหรับงานวิจัยของพรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข (2551) พบว่า การเดินทางไปทำงาน  
 ต่างประเทศเป็นปฏิบัติการหนึ่งในการต่อรองของชาวบ้านในชนบทกับการพัฒนา ด้วยการปรับสร้างอัต  
 ลักษณะของพวกเขาเมื่อคืนถิ่นท่ามกลางบริบทการพัฒนาที่ให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความ  
 เป็นสมัยใหม่ ดังที่พบว่า แรงงานชายข้ามชาติคืนถิ่นนำเอารายได้ ความรู้ และประสบการณ์จากการ  
 ทำงานในต่างประเทศมาปรับใช้ในการผลิตซ้ำหรือปรับสร้างอัตลักษณ์บางประการ เพื่อเพิ่มพูน  
 สถานภาพของหัวหน้าครอบครัว ในฐานะพ่อบ้าน ผู้หารายได้เลี้ยงครอบครัว โดยแสดงผ่านการบริโภค  
 อุปโภคและการประกอบกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่างๆ ซึ่งสัมพันธ์ต่อการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ทั้งใน  
 ครอบครัว ชุมชน ตลอดจนนำมาปรับใช้เพื่อเพิ่มศักยภาพการต่อรองในระดับชุมชนกับภายนอกเพื่อ  
 นำการพัฒนาไปสู่ชุมชน ทั้งยังพบว่า แรงงานคืนถิ่นจำนวนหนึ่งสามารถนิยามความมีตัวตนของพวกเขา  
 และสมาชิกในครัวเรือนว่าเป็นคนที่ประสบความสำเร็จจากการทำงานในต่างประเทศผ่านการ  
 ครอบครองสินค้าสมัยใหม่หรือหรือการปรับสร้างกิจกรรมก่อรายได้ที่เคลื่อนออกไปจากการดำรงชีพ  
 แบบดั้งเดิม

ในงานศึกษาของไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ (2552) เรื่อง กลยุทธ์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน  
 ของแรงงานข้ามชาติจากชายแดนกัมพูชา-ลาว ที่ทำงานในประเทศไทย ภายใต้กระแสการพัฒนา

อนุภาคกลุ่มน้ำโขง ได้ใช้แนวคิดกลยุทธ์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน มาผนวกกับแนวคิดข้ามชาติของ คนส่วนน้อย เพื่อมาอธิบายชีวิตของแรงงานข้ามแดน นั่นคือแรงงานข้ามแดนที่ผิดกฎหมายที่ข้ามแดน มาทำงาน หลังจากที่มีการพัฒนาอนุภูมิภาคกลุ่มน้ำโขง (GMS) ซึ่งถือเป็นการข้ามชาติระดับภูมิภาค พบว่า การข้ามแดนมาทำงาน ต้องอาศัยกระบวนการค้าแรงงานข้ามชาติ ซึ่งมีนายหน้าที่เป็นคนลาว เรียกว่า “สายใหญ่” ใช้การเดินทางโดยเรือ และเดินเท้าผ่านพื้นที่ป่า เพื่อหลบด่านของเจ้าหน้าที่ ไทย การข้ามแดนของแรงงานแต่ละครั้งต้องเสียค่าใช้จ่ายสี่ถึงห้าพันบาทจะใช้เงินเก็บของครอบครัว ถ้าไม่มีก็ต้องทำงานใช้หนี้ แรงงานเหล่านี้ถูกส่งไปทำงานที่ใช้แรงหนัก เรียกว่า “ถูกขายหัว” ขณะที่ การส่งเงินกลับบ้านต้องจ่ายเงินผ่าน “ธนาคารชายแดน” ซึ่งต้องมีการหักค่าใช้จ่าย โดยพ่อค้าเงิน ทั้งฝั่งไทยและลาว ซึ่งพวกเขาเชื่อมั่นว่าธนาคารชายแดนที่ดีต้องมีความซื่อสัตย์ ข้อมูลดังกล่าวชี้ให้เห็นว่า ผู้ถูกวิจัยอาศัยอัตลักษณ์ความเป็นลาว ทูตทางสังคม ทูตทางเศรษฐกิจ และเหตุผลทางศีลธรรมในการปฏิบัติการข้ามแดน ส่วนคนที่ไม่มีทุนก็จะตกเป็นเหยื่อของกระบวนการแรงงานข้ามชาติ ขณะที่ การโอนเงินข้ามแดนเลียนแบบธนาคารพาณิชย์ แต่คนชายแดนนำเอาศีลธรรมที่เป็นพื้นฐานระบบ เศรษฐกิจแบบเดิมมาต่อรอง

ส่วนในงานศึกษาของมารีญา บิลและ (2555) ได้อธิบายถึงปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ กลุ่มแรงงานรับจ้างข้ามแดนจากไทยไปยังมาเลเซียที่ต้องเผชิญกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในพื้นที่ของการ ข้ามแดนและพื้นที่ของการทำงาน โดยกลุ่มแรงงานรับจ้างมุสลิมข้ามแดนได้ใช้กลวิธีในการต่อรองใน พื้นที่ของการข้ามแดนโดยการหลีกเลี่ยงกฎของการข้ามแดนนั่นคือ กลุ่มแรงงานรับจ้างมุสลิมข้ามแดน ไม่ได้ประทับตราเอกสารเข้า-ออกที่ด่านเป็นประจำทุกวัน และหลีกเลี่ยงการทำใบอนุญาตทำงานใน มาเลเซีย โดยเลือกที่จะหลบหลีกเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มาตรวจเอกสารดังกล่าว โดยการซ่อนตัวในพื้นที่ ตลาด นอกจากนี้ในพื้นที่ของการทำงานพบว่า แรงงานรับจ้างมุสลิมมีการต่อรองกับนายจ้างโดยการ พยายามสร้างความน่าไว้วางใจ และยังใช้ความเป็นตัวตนที่สามารถสื่อสารภาษามลายูต่อรองกับ นายจ้างทำให้เกิดการยอมรับและสามารถทำงานในร้านของคนจีนมาเลย์ได้ยาวนานถึง 7 ปี นอกจากนี้การต่อรองของแรงงานรับจ้างมุสลิมยังต่อรองกับหลักการอิสลามเมื่อเผชิญกับความทันสมัย ในพื้นที่ทำงาน แรงงานหญิงที่อายุน้อยได้แต่งกายตามสมัยนิยมด้วยเสื้อแขนสั้น รัดรูปเพื่อจะได้ขาย สินค้าเสื้อผ้าที่ทันสมัยได้เป็นจำนวนมาก

Murray (1992) ได้ศึกษาเรื่อง “No Money, No Honey : A Study of Street Traders and Prostitutes in Jakarta” ผู้ศึกษาสนใจศึกษาความขัดแย้งระหว่างการใช้ชีวิตประจำวัน (everyday life) กับการอยู่รอด (survival) ของผู้หญิงชนชั้นล่างในชุมชน Manggarai กรุงจาการ์ ซึ่งเป็นพื้นที่เมืองที่ชนชั้นล่างอาศัยอยู่ โดยอาศัยแนวคิดเรื่องเครือข่ายสังคม ชนชั้น ความเป็นหญิง ชาย (gender) มาใช้ศึกษาการใช้ชีวิตประจำวันของผู้หญิงเหล่านี้ ซึ่งชีวิตประจำวันของผู้ที่อาศัยอยู่ ตามตรอก ซอกซอยใน Manggarai หมุนเวียนไปรอบ ๆ ตลาดที่เป็นถนน (street market) และต้อง พึ่งพาอยู่กับกิจกรรมที่ไม่เป็นทางการต่าง ๆ (inform activities) ซึ่งผู้หญิงมีบทบาทสำคัญในกิจกรรม เหล่านี้โดยเฉพาะการค้าขายอาหารแบบหาบเร่แผงลอย ผู้ศึกษาทำการศึกษาผู้หญิง 6 คนที่เป็นแม่ค้า โดยให้ความสนใจกับการใช้เวลาและพื้นที่ในแต่ละวัน รายได้และค่าใช้จ่าย วิธีการดำเนินการค้าขาย (mode of operation) บริบททางสังคมของการค้า รวมทั้งความยืดหยุ่นของเศรษฐกิจนอกระบบที่ เอื้อต่อการใช้ชีวิตประจำวันและการอยู่รอดในสังคมเมือง

ผลการศึกษาพบว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นทางการเป็นเครื่องค้ำจุนหลักต่อชีวิตของชนชั้นล่างที่อาศัยตามตรอกซอกซอยในเมือง และให้โอกาสผู้หญิงมีส่วนร่วมในลักษณะของผู้ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ ในตลาด หรือผู้ค้าขายที่มีแผงอยู่ริมทางเดินเท้า รวมทั้งหาบเร่ กิจกรรมหลักของผู้หญิงเหล่านี้เกี่ยวข้องกับ การจัดเตรียมและการค้าขายอาหาร รวมถึงขยายไปสู่งานในครัวเรือนด้วย ซึ่งสามารถพบเห็นได้ทั่วไปในประเทศโลกที่สามที่การขายอาหารข้างถนนมีอยู่อย่างแพร่หลายทั่วทุกหนทุกแห่ง ผู้ศึกษายังตอบคำถามที่ตั้งไว้ว่าอาชีพค้าขายหาบเร่ แผงลอยนั้นเป็นอาชีพที่สอดคล้องกับผู้หญิงชนชั้นล่างที่อาศัยอยู่ในเมือง เพราะอาชีพเหล่านี้ไม่ต้องใช้ทักษะขั้นสูงและเงินลงทุนในการเริ่มต้นมากนัก ผู้หญิงเหล่านี้โดยทั่วไปมีเงินสะสมเพียงเล็กน้อย มีทักษะต่ำ ดังนั้นจึงมีทางเลือกน้อยในการประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ต้องใช้ทักษะขั้นสูงและเงินลงทุนในจำนวนที่มากกว่า

ผู้ศึกษายังพบว่าผู้หญิงมีความสามารถต่อการปรับตัวเกี่ยวกับกลยุทธ์การอยู่รอดในชีวิตประจำวัน (survival strategy) ที่ต้องเผชิญกับความยากจนและความยากลำบากในการดำรงชีวิตในเมือง ในครัวเรือนที่ยากจน สมาชิกจะตระหนักและเห็นด้วยกับสภาพของผู้หญิงที่มีคุณภาพการต่อการหารายได้ให้กับครัวเรือน ในการประกอบอาชีพค้าขาย แม้ค่าจะมีความยืดหยุ่นในการดำเนินการค้าขายและชั่วโมงของการทำงาน แม้ว่าวิธีการค้าขายแสดงให้เห็นว่ามีการปฏิสัมพันธ์กันเล็กน้อยระหว่างผู้ค้าขายสินค้าชนิดเดียวกัน แต่การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม การร่วมมือกันระหว่างผู้ขายสินค้าหรือบริการที่ต่างชนิดกัน และระหว่างเพื่อนบ้าน สมาชิกในครัวเรือน ล้วนมีความสำคัญอย่างมากต่อการอยู่รอดของผู้หญิงเหล่านี้

การนำแนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวันไปใช้ศึกษาในงานวิจัยก่อนข้างมีน้อย ทั้ง ๆ ที่มีผู้ศึกษาแนวคิดนี้มาตั้งแต่ปี 1984 และในการศึกษาปฏิบัติการประจำวันดังกล่าวจะเป็นการวิเคราะห์ทางด้านภาษาศาสตร์เป็นส่วนใหญ่ ทั้งด้านการอ่าน การพูด การเขียน และปฏิบัติการประจำวันของวัฒนธรรมบริโภคนิยม จากการสำรวจงานวิจัยที่ผ่านมาจะพบว่า งานที่น่าสนใจที่นำแนวคิดชีวิตประจำวันมาใช้เห็นจะเป็นงานของเดซา ตั้งส์ฟ้า (2547) และงานของบุญเลิศ วิเศษปรีชา (2546) งานทั้งสองชิ้นนี้เป็นปฏิบัติการประจำวันของคนตัวเล็กตัวน้อย เพื่อให้รัฐ และคนทั่วโลกได้มีส่วนรับรู้ข้อมูลอย่างแท้จริง เช่นเดียวกับกับแรงงานข้ามชาติ ณ แม่สอด และเขตปริมณฑล ปრაการณดังกล่าวถึงแม้จะเป็นงานในระดับท้องถิ่น ระดับรัฐ-ชาติ และระดับโลกก็ตาม จะพบว่าแรงงานข้ามชาติ เป็นผู้ที่อยู่เบื้องหลังของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ประกอบการ เจ้าหน้าที่ของรัฐ กลุ่มแรงงานข้ามชาติด้วยกัน ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงสนใจที่จะนำแนวคิดปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของ de Certeau มาใช้เพื่ออธิบายปรากฏการณ์การปฏิสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติกับปฏิบัติการของกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ผ่านกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ

### กรอบคิดที่ใช้ในการวิจัย

ประเด็นสำคัญในมโนทัศน์หลักทั้งสามดังที่กล่าวมา นำมาสู่การพัฒนาเป็นกรอบคิดของงานวิจัยนี้ว่า เป็นการวิเคราะห์โลกของ ยอง จี อู กับโลกของแรงงานข้ามชาติ ซึ่งในที่นี้คือ “ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ” : พื้นที่ของการต่อรองของแรงงานข้ามชาติและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า การทำความเข้าใจโลกของยองจีอูโดยมุ่งให้ความสนใจกับกระบวนการทางสังคมต่าง ๆ ที่

เกี่ยวข้องกับภารกิจที่ “ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ” หรือ “ยอง จี อู” ถูกเป็นพื้นที่ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันในการต่อสู้ต่อรองของแรงงานข้ามชาติเกี่ยวกับสิทธิแรงงาน สิทธิมนุษยชนของแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาอยู่เป็นเวลานานแล้ว แต่ไม่สามารถสื่อสาร หรือไม่มีความรู้ที่จะต่อสู้ต่อรองในประเด็นของกฎหมายแรงงานกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ได้แก่ สถานประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรม และพื้นที่ทางการเกษตร โดยที่แรงงานข้ามชาติไม่ได้รับความเป็นธรรมในเรื่องค่าแรง สภาพความเป็นอยู่ ซึ่งยองจีอูได้ให้ความช่วยเหลือในเรื่องกฎหมายแรงงาน การหาหนทางความต่อสู้คดี การให้ความรู้ผ่านสื่อต่าง ๆ เช่น สื่อวิทยุ สื่อสิ่งพิมพ์ โดยอาศัยความร่วมมือกับ NGOs หรือ CBOs กลุ่มอื่น ๆ ที่เป็นเครือข่ายในพื้นที่ และเชื่อมโยงกับพื้นที่อื่น เช่น มหาชัย กรุงเทพฯ

นอกจากนี้ยอง จี อู ซึ่งเป็นองค์กรเล็ก ๆ ยังได้กลายเป็นพื้นที่ของการขยายเครือข่ายทางสังคมท่ามกลางแรงงานข้ามชาติกับองค์กรอื่น ๆ ในการเป็นพื้นที่พักพิง safe house ให้ความช่วยเหลือในการฝึกทักษะในการทำงาน และการหางานทำให้กับแรงงานข้ามชาติที่เป็น “ผู้มาใหม่” จนกลายเป็นที่ยอมรับของแรงงานข้ามชาติ ทั้งนี้การให้ความช่วยเหลือของยอง จี อู ในการเป็นพื้นที่พักพิง และการต่อสู้ต่อรองกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ต้องอาศัยแรงงานข้ามชาติที่เป็นสมาชิกของยองจีอูที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ของการทำงานหลากหลายกลุ่มคอยเป็นหูเป็นตา และส่งข่าวสารภายใต้ความเป็นเครือข่ายคนบ้านเดียวกัน

การทำความเข้าใจโลกของแรงงานข้ามชาติ ผู้วิจัยอาศัยการวิเคราะห์ประวัติชีวิตของบุคคลที่เผชิญกับความยากลำบากจากภาวะวิกฤติเศรษฐกิจและการเมืองในพื้นที่ที่จากมานั้นคือพม่า การเดินทางข้ามแดนที่ต้องเผชิญกับกฎ ระเบียบการข้ามแดน นายหน้า และการเสี่ยงต่อความเป็นความตาย เมื่อเดินทางมายังพื้นที่ชายแดนแม่สอดต้องเผชิญกับการกลายเป็นแรงงานเถื่อน และการจ้างงานที่ไม่เป็นธรรม อันส่งผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตของแรงงานข้ามชาติทั้งในระดับปัจเจก ระดับกลุ่ม ไปจนถึงระดับประเทศ แต่อย่างไรก็ตามแรงงานข้ามชาติได้กลายมาเป็นฐานสำคัญในการส่งเสริมให้เกิดความเติบโตทางเศรษฐกิจที่ชายแดนและการเคลื่อนเข้ามาของทุนข้ามชาติในภูมิภาคนี้

ในระดับของการวิเคราะห์ งานวิจัยฉบับนี้จึงต้องการมโนทัศน์ “พื้นที่พรมแดนและอัตลักษณ์ของพื้นที่พรมแดน” ของ Wilson และ Donnay (1998) ซึ่งศึกษาถึงพื้นที่พรมแดนว่าเป็นพื้นที่ที่ไม่ได้มีลักษณะเป็นหนึ่งเดียวตายตัว พื้นที่พรมแดนในแต่ละแห่งมีลักษณะทางกายภาพที่มีความเฉพาะที่แตกต่างจากพื้นที่อื่น ดังนั้นการตีความพื้นที่ชายแดนแม่สอดจึงต้องอาศัยปัจจัยทางภูมิศาสตร์ และภูมิรัฐศาสตร์ในการวิเคราะห์พื้นที่ชายแดนแม่สอดกับชีวิตของแรงงานข้ามชาติที่สัมพันธ์กับกลุ่มต่าง ๆ เป็นต้นว่า กลุ่มยองจีอู กับโรงงานบ้าน โรงงานอุตสาหกรรม พื้นที่ทางการเกษตร พื้นที่ของการข้ามแดน และผู้คนที่มีส่วนประกอบสร้างร่วมกันในพื้นที่ชายแดนแห่งนี้ในการใช้พื้นที่เป็นฐานการผลิตที่สำคัญ

การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ทางสังคมที่โยงใยกันเป็นเครือข่ายในพื้นที่ชายแดนแม่สอดจึงต้องอาศัยมโนทัศน์ “เครือข่ายทางสังคม” (social network) ของ Barnes (1968) นำมาเป็นแบบในการศึกษาเครือข่ายทางสังคมของคนกลุ่มต่าง ๆ ในพื้นที่พรมแดนที่ประกอบด้วยบุคคลจำนวนมากซึ่งแต่ละคนจะมีความสัมพันธ์ต่อกันในลักษณะอย่างใดอย่างหนึ่ง ทำให้เห็นภาพจุดและเส้นโยงใยต่าง ๆ เครือข่ายทางสังคมจะเสมือนร่างแห (mesh) ที่แผ่กระจายครอบคลุมผู้คนบริเวณพื้นที่ชายแดนจำนวนมากมายาว และความสัมพันธ์ทางสังคมดังกล่าวก่อให้เกิดเครือข่ายรวม และเครือข่าย

ย่อย โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักเกณฑ์เดียวกัน เช่นความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจ เครือญาติ การเมือง หรือระบบย่อยอื่น ๆ ของสังคม ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำมโนทัศน์เครือข่ายทางสังคมมามอง เพื่อให้เห็นถึงการเกาะเกี่ยวกันของกลุ่มของจิตที่มีการเชื่อมโยงกับแรงงานข้ามชาติ และแรงงานข้ามชาติเข้าไปอยู่ในวงจรของเครือข่ายของจิตได้อย่างไร การให้ความช่วยเหลือจากจุด ๆ เล็ก ๆ และขยายใหญ่ขึ้นจนกระทั่งมีสมาชิกจำนวนมากที่ค่อยเป็นหูเป็นตาให้ รวมทั้งการเอื้อกันระหว่างองค์กรต่าง ๆ ที่เป็นเครือข่ายหลาย ๆ เครือข่ายภายใต้โครงข่าย

นอกจากนั้นยังต้องการมโนทัศน์ “ปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน” (the practice of everyday life) ของ de Certeau เพื่อพิจารณาว่า แรงงานข้ามชาติที่กำลังเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ นั้นเขามีกลวิธีในการตอบโต้กับปัญหาต่าง ๆ หรือไม่ อย่างไร ของจิตมีปฏิบัติการในชีวิตประจำวันอย่างไรที่ตอบโต้กับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ เพื่อให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ หรืออาศัยองค์กรเครือข่ายอย่างไร ในฐานะที่เป็นพื้นที่ที่รองรับของแรงงานข้ามชาติ

ทั้งหมดนี้จะนำไปสู่การอภิปรายว่ากิจกรรมหรือปฏิบัติการในชีวิตประจำวัน และเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมของจิต อู กับแรงงานข้ามชาติ ตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไปเป็นอย่างนั้นหรือไม่ อย่างไร และอะไรคือกลไกสำคัญที่ถูกหยิบยกขึ้นมาใช้หรือเป็นส่วนหนึ่งของการประกอบสร้างและสานต่อความต่อเนื่องของเครือข่ายทางสังคมท่ามกลางพื้นที่ของการข้ามแดน ณ พื้นที่ชายแดนแม่สอด

## วิธีการศึกษา

งานศึกษานี้ให้ความสำคัญกับทั้งข้อมูลเอกสารและข้อมูลสนาม เพื่อตอบโจทย์วิจัยและประเด็นในการศึกษา คณะผู้วิจัยดำเนินการดังต่อไปนี้

**1. เก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัย** ที่เกี่ยวกับเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่อำเภอแม่สอด เอกสารเกี่ยวกับการปฏิบัติกิจกรรมของกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ และกลุ่มต่าง ๆ ที่ทำงานเชื่อมโยงกับกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ ตลอดจนเอกสารเกี่ยวกับเศรษฐกิจชายแดนแม่สอด

**2. เก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ และการสังเกต** ทั้งแบบมีส่วนร่วม และไม่มีส่วนร่วม ตามแนวทางของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาหลากหลายพื้นที่ (multi-sited ethnography) ซึ่งเน้นการศึกษาสังเกตการณ์ในหลายๆ พื้นที่ตามแนวทางของมาร์คัส (Marcus, 1995) ที่ให้ความสำคัญกับการเขียนงานชาติพันธุ์ผ่าน “ปฏิบัติการของการประกอบสร้าง” ซึ่งในที่นี้คือการประกอบสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในส่วนของผู้ให้การช่วยเหลือและในส่วนของผู้รับการช่วยเหลือ

“ปฏิบัติการของการประกอบสร้าง” ตามข้อเสนอของมาร์คัส สามารถเข้าถึงได้ด้วยการติดตามผู้คน (follow the people) มองผ่านสิ่งของ (follow the thing) ผ่านอุปลักษณ์ (follow the metaphor) ผ่านเรื่องราวต่างๆ (follow the plot, story, or allegory) ผ่านประวัติชีวิต (follow the life or biography) และผ่านประเด็นความขัดแย้ง (follow the conflict) แต่สำหรับงานวิจัยนี้เลือกที่จะเข้าถึงปัญหาด้วยวิธีการหลัก 4 วิธีคือ 1) การติดตาม

ผู้คน 2) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม 3) การศึกษาผ่านประวัติชีวิต และ 4) การวิเคราะห์และตีความเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

**2.1 การติดตามผู้คน** ในประเด็นนี้ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์และพูดคุยกับหัวหน้าองค์กรและเจ้าหน้าที่ระดับหัวหน้าฝ่ายปฏิบัติการเป็นหลัก โดยจำแนกผู้คนที่ศึกษาออกเป็น 5 กลุ่มใหญ่คือ

2.1.1 กลุ่มเจ้าหน้าที่ของของ ยอง จี อู และเครือข่ายของของ ยอง จี อู ทั้งในอำเภอแม่สอดมหาชัย และจังหวัดสมุทรปราการ เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับกลยุทธ์การทำงานของกลุ่มในการติดต่อประสานงานกับสถานประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรม และการติดต่อประสานงานกับกลุ่มแรงงาน รวมถึงกระบวนการในการช่วยเหลือและการคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้นจากทั้งสองฝ่าย เพื่อทำความเข้าใจประสบการณ์การทำงานขององค์กรในการให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ

2.1.2 กลุ่มเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชนและองค์กรเครือข่ายที่ยอง จี อู ประสานงานขอความช่วยเหลืออยู่เสมอ ได้แก่ มูลนิธิเพื่อสุขภาพและการเรียนรู้ของแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ (MAP Foundation) สำนักงานเชียงใหม่ และแม่สอด คลินิกกฎหมายแรงงาน แม่สอด (Labor Law Clinic - LLC) และแม่ตาวคลินิก เพื่อทราบข้อมูลด้านการให้ความร่วมมือช่วยเหลือต่อแรงงานข้ามชาติและข้อมูลย้อนกลับในระหว่างที่ทำงานร่วมกับเจ้าหน้าที่องค์กร ยอง จี อู อันถือเป็นการตรวจสอบความชัดเจนของข้อมูลอีกทางหนึ่ง

2.1.3 กลุ่มแรงงานข้ามชาติที่ได้รับความช่วยเหลือจากของ ยอง จี อู และองค์กรเครือข่าย เพื่อทราบข้อมูลด้านชีวิตความเป็นอยู่ในประเทศไทยและภูมิหลังทางสังคมในถิ่นฐานเดิม เส้นทางชีวิตของแรงงานข้ามชาติ การเดินทางข้ามแดน ตลอดจนวิธีการในการเข้ามาใช้บริการขององค์กร ยอง จี อู รวมถึงเงื่อนไขหรือข้อปฏิบัติที่เกิดขึ้นหลังจากนั้น โดยในงานวิจัยนี้สามารถเข้าถึงได้เพียง 3 กลุ่มเท่านั้นคือ 1) แรงงาน “ชาจร” ที่เข้ามาขอความช่วยเหลือจาก ยอง จี อู เป็นครั้งคราว เช่น ขอฝากลูกให้องค์กรดูแลในระหว่างที่ตนเองต้องหางานทำหรือในระหว่างต้องทำงานในสถานที่ที่ไม่สะดวกต่อการดูแลบุตร ขอความอนุเคราะห์ค่าเดินทางในการไปทำงานยังแหล่งงานอื่นๆ นอกอำเภอแม่สอด 2) กลุ่มแรงงานที่เข้ามาพักพิงใน “safe house” ของของ ยอง จี อู เพื่อรองานอบรมความรู้และฝึกทักษะการประกอบอาชีพ รักษาพยาบาล รวมไปถึงรอการไต่สวนคดีตามกระบวนการยุติธรรม 3) กลุ่มแรงงาน “ผู้มาใหม่” ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ “ลับตา” หรือห่างไกลชุมชน และได้รับความช่วยเหลือด้านความจำเป็นพื้นฐานและความรู้ในการดูแลตนเองจากของ ยอง จี อู และองค์กรเครือข่าย ส่วนแรงงานซึ่งทำงานในโรงงานและสถานประกอบการต่างๆ ที่เป็นสมาชิกสมทบของของ ยอง จี อู นั้นสามารถเข้าถึงได้น้อยมากเนื่องจากแรงงานส่วนใหญ่พักในโรงงาน ไม่สะดวกต่อการให้สัมภาษณ์ อีกทั้งยังเกรงว่าตนเองจะได้รับผลกระทบจากการให้สัมภาษณ์ด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงอาศัยการสัมภาษณ์จากเพื่อนแรงงานคนอื่นๆ ที่รู้จักบุคคลดังกล่าว สอบถามถึงเรื่องราวที่ต้องการทราบ ถือเป็นข้อมูลชั้นสองที่นำมาประกอบการวิเคราะห์และตีความให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น

2.1.4 กลุ่มผู้ประกอบการที่แรงงานข้ามชาติในข้อ 3 เข้าไปรับจ้างทำงาน ได้แก่ เจ้าของ “โรงงานบ้าน” สองแห่งในอำเภอแม่สอด เจ้าของไร่กุหลาบและเจ้าของไร่ข้าวโพดที่อำเภอพบพระ และผู้จัดการโรงงานอุตสาหกรรมสองแห่งในอำเภอแม่สอด เพื่อทราบข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติ

ต่อแรงงานข้ามชาติ การดูแลแรงงาน รวมไปถึงแบบแผนบางลักษณะที่แตกต่างกันระหว่างแรงงานในโรงงานบ้าน โรงงานอุตสาหกรรม และแรงงานภาคการเกษตร

2.1.5 กลุ่มข้าราชการและบุคคลที่ทำงานสัมพันธ์กับองค์กรชุมชนของ จี อู และ/หรือแรงงานข้ามชาติ เป็นต้นว่า แรงงานจังหวัดตาก เกษตรอำเภอ ปลัดอำเภอ (ฝ่ายปกครอง) สาธารณสุขอำเภอ ฯลฯ เพื่อทราบทัศนคติ แนวนโยบาย และกลยุทธ์ในการทำงานร่วมกับองค์กรต่างๆ เพื่อช่วยเหลือหรือแก้ปัญหาแรงงานข้ามชาติ

**2.2 การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม** ในประเด็นนี้ผู้วิจัยเริ่มต้นจากการอาศัยตารางการทำงานของเจ้าหน้าที่องค์กรชุมชนซึ่งกำหนดไว้ค่อนข้างแน่นอนว่าจะต้องทำกิจกรรมอะไรกับกลุ่มใดบ้างในรอบหนึ่งปี รวมไปถึงกิจกรรมพิเศษหรือกิจกรรมฉุกเฉินเข้ามาเป็นระยะด้วย เป็นต้นว่า กิจกรรมวันเด็กที่อำเภอพบพระซึ่งเจ้าหน้าที่และผู้นำองค์กร MAP Foundation แม่สอด ได้จัดกิจกรรมให้กับเด็กที่เป็นลูกหลานของแรงงานข้ามชาติที่เป็นแรงงานภาคเกษตร ร่วมกิจกรรมวันสตรีสากลซึ่งทางอำเภอกับกลุ่ม NGOs และ CBOs จัดให้มีกิจกรรมในหอประชุมอำเภอแม่สอด ร่วมกิจกรรมในพิธีกรรมวันสำคัญของไทย เช่น วันเข้าพรรษา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา จากนั้นจึงขอเข้าร่วมสังเกตการณ์ รวมไปถึงการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการกับแรงงานและเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องเพื่อค้นหารูปแบบความสัมพันธ์และแบบแผนบางประการของกิจกรรม ที่จะนำไปสู่การวิเคราะห์และตีความปรากฏการณ์ในการศึกษา

**2.3 การศึกษาผ่านประวัติชีวิต** ในประเด็นนี้ผู้วิจัยเน้นให้ความสำคัญกับเรื่องเล่าและประสบการณ์ของผู้คนในบริบทหรือเงื่อนไขเชิงโครงสร้างที่เกี่ยวข้องพัวพันกับเรื่องราวเหล่านั้น กรณีศึกษาในงานนี้คือ ประวัติส่วนตัวและเรื่องเล่าเกี่ยวกับประสบการณ์การทำงานของหัวหน้าองค์กรของ จี อู ประวัติส่วนตัวและเรื่องราวชีวิตของเจ้าหน้าที่ ยอง จี อู ประวัติส่วนตัวและเรื่องราวชีวิตของแรงงานซึ่งจำแนกออกเป็น 2 กลุ่ม ตามระดับความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับองค์กรชุมชนของ จี อู ทั้งนี้เพื่อนำมาประกอบในการวิเคราะห์และตีความร่วมกับข้อมูลด้านอื่นๆ

**2.4 การวิเคราะห์และตีความเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง** เป็นต้นว่า ประวัติการก่อตั้งและพัฒนาการทำงานขององค์กรชุมชน ยอง จี อู ประวัติการเข้ามาทำงานในพื้นที่แม่สอดขององค์กรระหว่างประเทศและองค์กรพัฒนาเอกชน ลักษณะและรูปแบบของการทำงานร่วมกันขององค์กรชุมชนกับหน่วยงานราชการและองค์กรเครือข่ายอื่นๆ รวมไปถึงข้อมูลจากการสังเกตสภาพภูมิโนเวศของพื้นที่อำเภอแม่สอด และอำเภอต่าง ๆ ในจังหวัด ตาก ตลอดจนสภาพวิถีชีวิตของแรงงานข้ามชาติและผู้คนในพื้นที่โรงงาน สถานประกอบการ ร้านค้า ตลาด พื้นที่เกษตร ชุมชนเมือง และชุมชนชายแดน

**3. ประชุมกลุ่มย่อย** โดยจัดเป็น 2 ระยะคือ ระยะแรก เป็นการนำเสนอข้อค้นพบเบื้องต้นหลังจากที่เก็บข้อมูลไปได้ระยะหนึ่งเพื่อรับฟังความคิดเห็นจากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง ระยะที่สองคือในช่วงสุดท้ายของการวิจัย เพื่อรวบรวมข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อ สกว.

**4. การนำเสนอผลการศึกษา** ผู้วิจัยนำข้อมูลจากการศึกษาที่ได้จากการค้นคว้ารวบรวมเอกสาร และการทำงานภาคสนาม มาจำแนกแยกแยะผ่านการวิเคราะห์และตีความเพื่อนำเสนอทั้งในเชิงพรรณนาและสังเคราะห์ออกเป็นบทต่างๆ ดังต่อไปนี้

**บทที่ 1 บทนำ** ว่าด้วยความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา วัตถุประสงค์การวิจัย คำถามการวิจัย และวิธีการศึกษา

**บทที่ 2 แม่สอด :** พัฒนาการของพื้นที่และการเข้ามาของกลุ่มองค์กรความช่วยเหลือ ว่าด้วยการสังเขปประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่แม่สอดกับผู้คนในแต่ละช่วงเวลาผ่านปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญเพื่อให้เห็นสถานการณ์ชายแดนในแง่มุมต่างๆ ที่ซ้อนทับกันอยู่ในพื้นที่แม่สอด ส่งผลให้แม่สอดเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งเอื้อต่อการทะลักเข้ามาของแรงงานข้ามชาติและองค์กรความช่วยเหลือหลากหลายกลุ่ม

**บทที่ 3 แรงงานข้ามชาติ :** ขนชายขอบของอำนาจรัฐกับการถุกนิยามความหมาย ว่าด้วยมุมมองต่อแรงงานข้ามชาติ ทั้งจากรัฐ กฎหมาย นักวิชาการ และนายจ้าง เพื่อให้เห็นภาพรวมของระดับความเข้าใจที่สังคมมีให้ต่อแรงงานข้ามชาติซึ่งได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของชนชายแดนชายขอบของอำนาจรัฐ

**บทที่ 4 ยอง จี อู กับปฏิบัติการในการช่วยเหลือแรงงาน** ว่าด้วยประวัติศาสตร์การทำงานขององค์กรชุมชน ยอง จี อู โครงสร้างองค์กร ภารกิจ การบริหาร พัฒนาการ และทิศทางในการทำงานในแต่ละช่วงเวลา รวมไปถึงวิธีการทำงานและการเข้าถึงปัญหาของแรงงาน กลยุทธ์ในการติดต่อประสานงานกับสถานประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรม กระบวนการในการช่วยเหลือและการคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้นจากทั้งสองฝ่าย พร้อมตัวอย่างกรณีศึกษา ภายใต้คำถามว่า ท่ามกลางข้อจำกัดเรื่องงบประมาณสนับสนุนและปัญหาที่เกิดขึ้นกับแรงงานข้ามชาติหลากหลายรูปแบบ ยอง จี อู ได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการทำงาน การเข้าถึงปัญหาของแรงงาน และการประสานหรือต่อรองกับอำนาจของรัฐและกลุ่มอำนาจต่างๆ อย่างไร

**บทที่ 5 แรงงานข้ามชาติกับยอง จี อู : เส้นทางชีวิตและเครือข่ายทางสังคม** ว่าด้วยภาพรวมของแรงงานข้ามชาติผ่านเครือข่ายการทำงานของกลุ่มยอง จี อู เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจว่าแรงงานข้ามชาติคือใคร มีสถานะทางสังคมที่แตกต่างและสลับซับซ้อนอย่างไร ตามด้วยเรื่องราวชีวิตของแรงงานข้ามชาติที่สัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมกับครอบครัวเครือข่าย เพื่อนบ้าน และนายหน้า รวมถึงปฏิบัติการในชีวิตประจำวันในการเดินทางข้ามแดนรัฐชาติผ่านกระบวนการข้ามแดน และการเข้ารับความช่วยเหลือหรือเป็นสมาชิกของ ยอง จี อู การจำแนกประเภทของแรงงานข้ามชาติตามลักษณะของการเข้ารับและได้รับความช่วยเหลือซึ่งส่วนใหญ่สัมพันธ์กับประสบการณ์ในการทำงาน มุมมองของแรงงานต่อการช่วยเหลือดังกล่าว รวมไปถึงกระบวนการเรียนรู้และสร้างสมความรู้ที่จะปรับเปลี่ยนตัวเองให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสถานการณ์ต่างๆ

**บทที่ 6 คนลอร์ดรัฐ ตลาดลอร์ดสะพาน** ว่าด้วยความสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติกับระบบเศรษฐกิจชายแดนตั้งแต่ระดับจุลภาคหรือในชีวิตประจำวันไปจนถึงระดับชาติ โดยอธิบายผ่านความสัมพันธ์ในกิจกรรมทางการค้าข้ามแดน และกิจกรรมการค้าที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจในระบบตลาด โดยเน้นไปที่ “ตลาดลอร์ดสะพาน” รวมถึงแรงงานข้ามชาติกับระบบเศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรม และภาคอุตสาหกรรม

**บทที่ 7 สรุปและอภิปรายผลการวิจัย** สรุปผลการวิจัย และอภิปรายผลข้อค้นพบ และการถกเถียงกับทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนข้อเสนอแนะของการวิจัย

## บทที่ 2

### แม่สอด : พัฒนาการของพื้นที่และการเข้ามาของกลุ่มองค์กรความช่วยเหลือ

ในบทนี้ผู้วิจัยต้องการสังเขปพัฒนาการความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่แม่สอดกับผู้คนในแต่ละช่วงเวลาเพื่อให้เห็นสถานการณ์ชายแดนในแง่มุมต่างๆ ที่ซ้อนทับกันอยู่ในพื้นที่แม่สอด โดยเน้นไปที่ 2 ประเด็นหลักต่อไปนี้เป็นคือ ประเด็นแรก ว่าด้วยพัฒนาการของพื้นที่จากมุมมองทางภูมิรัฐศาสตร์ผ่านปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อการสร้างความหมายของพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป รวมถึงไปถึงปรากฏการณ์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ของพื้นที่ ผู้คน กับการเมืองภายในประเทศพม่าและนโยบายเศรษฐกิจของไทย ส่วนประเด็นที่สอง ว่าด้วยการเข้ามาและการเกิดขึ้นของกลุ่มองค์กรความช่วยเหลือต่างๆ ข้อเสนอสำคัญของบทนี้คือประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่แม่สอดกับผู้คนในแต่ละช่วงเวลาได้ส่งผลให้แม่สอดเป็นพื้นที่ชายแดนที่ไม่เคยอยู่โดดเดี่ยวจากโลกภายนอกและศูนย์กลางอำนาจทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ยังมีลักษณะเฉพาะซึ่งเอื้อต่อการทะลักเข้ามาของแรงงานข้ามชาติและองค์กรความช่วยเหลือหลากหลายกลุ่ม



ภาพประกอบ 1 แผนที่แสดงที่ตั้งอำเภอแม่สอด

ที่มา : วิกิพีเดีย 2556

### พัฒนาการของพื้นที่ชายแดนแม่สอด

พัฒนาการของพื้นที่แม่สอดในที่นี่ ผู้วิจัยจำแนกเป็น 4 ยุคตามข้อเสนอของพิชญ์ พงศ์สวัสดิ์ (Pitch Pongsawat 2007) ได้แก่ 1) ยุคก่อนสมัยใหม่ กล่าวถึงประวัติศาสตร์ของพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และสถานที่ตั้งของแม่สอดตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 13 เป็นต้นมา อันสะท้อนให้เห็นว่าแม่

สอดได้ถูกทำให้เป็นตำนาน และกลายมาเป็นเส้นทางการค้าและเส้นทางกำราบของราชอาณาจักรสยาม(ทั้งสุโขทัยและอยุธยา) ที่มีความสัมพันธ์กับทั้งพม่าและล้านนา 2) ยุคสมัยใหม่ เริ่มตั้งแต่ประมาณกลางคริสต์ศตวรรษที่ 18 ไปจนกระทั่งถึงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 เป็นยุคของความรุ่งเรืองและตกต่ำของระแหวง (ตัก) ในสยามสมัยใหม่ที่ถูกทำให้เป็นชายแดนของภูมิภาคสยาม ระแหวงและแม่สอดได้กลายเป็นพื้นที่หลักทางเศรษฐกิจ เพื่อเชื่อมต่อกับสหภาพพม่าภายใต้อาณานิคมของอังกฤษและอาณาจักรล้านนา 3) ยุควันวาน เป็นยุคที่แม่สอดถูกสถาปนาให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ และพื้นที่แสวงหาความมั่งคั่งจากทรัพยากร การเกิดความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่เกิดขึ้นในพม่า ตั้งแต่คริสต์ศตวรรษที่ 19 โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และความขัดแย้งทางการเมืองในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 1970 (พ.ศ. 2513) ซึ่งส่งผลต่อการจัดรูปทรงและการให้ความหมายใหม่แก่พื้นที่ป่าแถบตะวันตกของไทย 4) ยุคแม่สอดร่วมสมัย เป็นเรื่องราวของการทำให้แม่สอดเป็นพื้นที่แห่งการท่องเที่ยว การค้าข้ามแดน และอุตสาหกรรม

### 1. แม่สอดยุคก่อนสมัยใหม่ : พื้นที่แห่งตำนาน เส้นทางสงคราม และเครือข่ายการค้าระดับภูมิภาค

ตามข้อเสนอของพิชญ์ พงศ์สวัสดิ์ (Pitch Pongsawat 2007) พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของแม่สอดในยุคก่อนสมัยใหม่ เริ่มนับจากคริสต์ศตวรรษที่ 13 - 18 กล่าวถึงสองเรื่องใหญ่ ๆ คือ เรื่องแรกเป็นเรื่องของตำนานพื้นที่ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงปฏิบัติการทางประวัติศาสตร์ของคนในท้องถิ่น เฉพาะอย่างยิ่งในแง่มุมของการทำแม่สอดให้เป็นสถานที่ทางประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทย (โดยไม่จำเป็นต้องมีหลักฐานทางประวัติศาสตร์ยืนยัน) ประการที่สองคือการพัฒนาแม่สอดบนความสัมพันธ์ระหว่างพม่า อังกฤษ ล้านนา และสยาม ที่นำแม่สอดไปสู่การเป็นศูนย์กลางของภูมิภาค ดังรายละเอียดต่อไปนี้

#### 1.1 แม่สอดในฐานะพื้นที่แห่งตำนาน

ในส่วนนี้ Pitch Pongsawat (2007) สะท้อนให้เห็นว่าในคริสต์ศตวรรษที่ 13 พื้นที่แม่สอดถูกให้นิยามเป็นสองความหมายคือ หนึ่ง ความหมายของการเป็นพื้นที่แห่งตำนาน และสองความหมายของการเป็นส่วนหนึ่งของเส้นทางการค้าและเส้นทางกำราบของราชอาณาจักรสยามทั้งสุโขทัย และอยุธยาในความสัมพันธ์ระหว่างพม่าและล้านนา โดยทั้งสองความหมายนี้ถูกผนวกอยู่ในตำนานวีรบุรุษสองเรื่องคือ ตำนานขุนสามชน และตำนานพะวอ

ในตำนานเรื่องขุนสามชน ทั้งสำนวนของชาวบ้านทั่วไปและสำนวนที่ถูกเรียบเรียงขึ้นโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ขุนสามชนคือเจ้าผู้ครองเมืองฉอด(เชื่อว่าเมืองฉอดคือส่วนหนึ่งแม่สอด บางสำนวนเชื่อว่าเป็นพื้นที่หนึ่งในตำบลแม่ระมาด แต่บางสำนวนเชื่อว่าเป็นพื้นที่ตำบลแม่สอดในปัจจุบัน) ถูกอ้างถึงในฐานะของกษัตริย์นักรบ ทว่ามีความเมตตากรุณาต่อไพร่ฟ้า ใฝ่ในธรรม มีเจตนาดีที่จะรวมคนไทยที่กระจัดกระจายอยู่ให้เป็นปึกแผ่น เช่นเดียวกับ “วีรบุรุษของชาติ” คนอื่นๆ เช่น พ่อขุนผาเมือง พ่อขุนบางกลางท่าวหรือพ่อขุนบางกลางทาว สมเด็จพระนเรศวร สมเด็จพระเจ้าตากสิน มี “ศัตรูร่วม” อยู่สองฝ่ายคือพม่ากับขอม แต่การยกทัพไปตีเมืองสุโขทัยในครั้งกระโน้นเกิดจากความเข้าใจผิดของทางสุโขทัยเอง (ตำนานไม่ระบุเวลาที่แน่ชัดแต่ถ้าเทียบกับบันทึกประวัติศาสตร์ในศิลาจารึกหลักที่ 1 น่าจะอยู่ในช่วงพ.ศ. 1822 - 1841) ดังนั้นขุนสามชนที่ประวัติศาสตร์ชาติมองว่า

“เป็นอื่น” จึงแตกต่างออกไปจากการตีความของชาวแม่สอดที่มองว่าขุนสามชนคือวีรบุรุษท้องถิ่นซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการรักษาเอกราชของชาติไทย (ดูรายละเอียดของตำนานได้ใน เว็บไซต์ศูนย์ข้อมูลกลางทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม)

การตีความในลักษณะเดียวกันนี้ปรากฏในตำนานพะวอเช่นกัน โดยกล่าวถึงพะวอว่าเป็นชายชาตินักรบชาวกะเหรี่ยง ที่สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงแต่งตั้งให้เป็นนายด่านแม่ละเมา คอยดูแลรักษา หาข่าว แจ้งเหตุ เมื่อมีเหตุหรือข้าศึกศัตรูรุกล้ำแดนมา วิศวกรรมอันห้าวหาญของพะวอที่ได้รับการเล่าขานและบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษรในปัจจุบันคือ

“...ลุถึงปลายเดือนสิบเอ็ด ปีมะแมสัปดาห์ พุทธศักราช 2318 ครานั้น...กองทัพอันเกรียงไกรของพม่าเคลื่อนทัพมาถึงด่านแม่ละเมา ในเพลาที่นั้นเจ้าพ่อพะวอตัดสินใจนำกำลังที่มีอยู่เข้าปะทะกับข้าศึกอย่างกล้าหาญ เป็นการขัดตาทัพประวิงเวลา รอกำลังส่วนหนึ่งจากเมืองตากที่ท่านพะวอเข้าใจว่าจะมาช่วยเหลือทัน...แต่น้ำน้อยยอมแพ้ไฟ ท่านและทหารกล้าได้ต่อสู้กับพม่าอย่างเด็ดเดี่ยว ทุกคนยอมตายถวายชีวิต ไม่ยอมหลบหนีศัตรูแม้แต่ก้าวเดียว...” (อ้างจาก [www.pawopnmaesod.com](http://www.pawopnmaesod.com) สืบค้นเมื่อวันที่ 15 กันยายน 2556)

วีรกรรมของวีรบุรุษในตำนานทั้งสองเรื่องซึ่งสัมพันธ์อยู่กับการเสียสละปกป้องชาติบ้านเมือง ดังกล่าวถูกต่อยอดให้เห็นว่ามีอยู่จริง ด้วยการสร้างศาลเจ้าพ่อพะวอขึ้นเมื่อปีพ.ศ. 2509 บนขุนเขาผาวอ เทือกเขาถนนธงชัย ใกล้กับด่านแม่ละเมาอยู่ห่างจากแม่สอดประมาณ 17 กิโลเมตร และสร้างศาลเจ้าพ่อขุนสามชน ในปี พ.ศ. 2523 บนเส้นทางหลวงหมายเลข 105 จากแม่สอดไปจังหวัดตาก ประมาณ 15 กิโลเมตร ทำให้ความเชื่อที่ว่าทั้งขุนสามชนและพะวอไม่ใช่ “คนอื่น” ในสายตาของรัฐไทยยังคงดำรงอยู่ต่อไป ทั้งนี้เพราะทั้งคู่ต่างถูกตีความว่าเป็นวีรบุรุษในสงครามที่คอยปกป้องหัวเมืองชั้นใน แม่สอดเองจากที่เป็นชุมชนเล็กๆ ก็กลายเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์แห่งชาติของไทย จากปฏิบัติการทางภูมิรัฐศาสตร์ของคนในท้องถิ่นครั้งนี้ด้วย

1.2 แม่สอดกับเส้นทางด่านแม่ละเมาของสงครามอาณาจักรและเครือข่ายการค้าระดับภูมิภาค

ปฏิบัติการทางภูมิรัฐศาสตร์ของคนในท้องถิ่นที่ทำให้แม่สอดกลายเป็นสถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ดังกล่าว จะไปกันได้ดีกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับแม่สอด ระบุว่า ด่านแม่ละเมา อย่างน้อยสองประการคือ 1) เกี่ยวข้องกับสงครามครั้งแรกระหว่างราชอาณาจักรพม่า และสยาม โดยถูกบันทึกว่าเป็นกรณีพิพาทระหว่างพม่าและอยุธยาได้ปรากฏเมืองชายแดนชื่อเชียงกราน เรื่องนี้เกิดขึ้นใน ปีค.ศ. 1539 (พ.ศ. 2082) หลังจากจักรวรรดิพม่าครอบครองอาณาจักรมอญ และจากนั้นก็เคลื่อนย้ายไปยังดินแดนสยาม เมืองเชียงกรานที่อยู่ในเหตุการณ์เชื่อกันว่าตั้งอยู่บนฝั่งของถนนที่นำไปสู่เขตแดนของแม่สอดในปัจจุบัน 2) เกี่ยวข้องกับสถานะของแม่ละเมาในอดีตซึ่งเป็นหนึ่งในสองเส้นทางยุทธศาสตร์ของสงครามราชอาณาจักรระหว่างพม่า สยาม และล้านนา เส้นทางแรกคือด่านเจดีย์สามองค์ที่กาญจนบุรีซึ่งเป็นเส้นทางจากมอญไปยังสยาม อีก

เส้นทางหนึ่งคือการเชื่อมต่อระหว่างด่านแม่ละแมกับเมืองตาก แม่สอดเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนเส้นทางของการเชื่อมต่อดังกล่าว

นอกจากแม่สอดจะเป็นชุมชนที่ตั้งอยู่บนเส้นทางสงครามดังกล่าวแล้ว ในช่วงที่อังกฤษซึ่งปกครองพม่าเวลานั้นต้องการสำรวจเส้นทางการค้าของพม่าตอนล่างไปยังเชียงใหม่และภาคใต้ของจีน เส้นทางจากมะละแหม่งไปยังตากได้กลายเป็นเส้นทางหลักทางการค้ารวมทั้งอุตสาหกรรมค้าไม้สักของอังกฤษในพม่าเชื่อมต่อไปยังเชียงใหม่ผ่านแม่น้ำปิงไปยังลำปาง ผ่านทางแม่น้ำวังไปยังแม่ฮ่องสอน ผ่านแม่น้ำสาละวิน ก่อนจะไปสิ้นสุดที่เชียงใหม่

กล่าวได้ว่าข้อเสนอเรื่องการเป็นพื้นที่แห่งตำนาน เส้นทางสงครามอาณาจักรซึ่งสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชาติ และการเป็นเครือข่ายการค้าระดับภูมิภาค ได้ทำให้ชุมชนเล็กๆ อย่างแม่สอดมีความสำคัญขึ้นอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้นยังสะท้อนให้เห็นด้วยว่าแม่สอดไม่ได้อยู่อย่างโดดเดี่ยวทว่ามีความสัมพันธ์กับชุมชนอื่นทั้งในระดับท้องถิ่น (ระแวงและชุมชนใกล้เคียง) และระดับอาณาจักร (อังกฤษ พม่า สยาม ล้านนา)

## **2 แม่สอดยุคสมัยใหม่ : การทำให้เป็นเมืองชายแดนสมัยใหม่**

ในยุคนี้พิชญได้สะท้อนให้เห็นถึงความรุ่งเรืองและการตกต่ำของระแวง (ตาก) ในสยามสมัยใหม่ที่ถูกทำให้เป็นชายแดนของภูมิภาคสยามเพื่อเชื่อมต่อกับอังกฤษในสหภาพพม่าและอาณาจักรล้านนาในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 สังเกตได้จากการที่ภูมิภาคแถบตะวันตกของสยามโดยเฉพาะระแวง กับเชียงใหม่ ล้านนา และกรุงเทพฯ มีการทำงานร่วมกันระหว่างภาคการเมือง เศรษฐกิจ และภูมิรัฐศาสตร์อยู่สองลักษณะ ลักษณะแรกเป็นการทำงานในระดับชาติและระดับนานาชาติ ส่วนลักษณะที่สองเป็นการทำงานในระดับภูมิภาคและระดับท้องถิ่น โดยมีจุดเน้นไปที่ตากและแม่สอดก่อนที่จะถูกทำให้เป็นชายแดนสมัยใหม่ในปีค.ศ. 1868 (พ.ศ. 2411) และก่อนที่จะจัดตั้งอำเภอแม่สอดในปีค.ศ. 1898 (พ.ศ. 2441)

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 19 อังกฤษในพม่าได้ขยายเครือข่ายการค้าและได้รับสัมปทานไม้สักจากล้านนา ส่งผลให้ระแวงเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ นอกจากนี้ในปีค.ศ. 1876 (พ.ศ. 2419) วิศวกรชาวอังกฤษได้มีการสำรวจพื้นที่เพื่อนำเสนอการสร้างเส้นทางรถไฟ (Hallet 1890 quoted in Pitch Pongsawat 2007) การสำรวจนี้ยังได้กล่าวถึงการใช้เส้นทางที่แตกต่างกันของคาราวานไม่น้อยกว่าสิบเอ็ดเส้นทางที่ข้ามเนินเขาระหว่างแม่น้ำเมย (ตองยีน) กับระแวง รวมถึงเส้นทางจากมะละแหม่งไปยังเมียวดี เรื่องราวบอกเล่าถึงการเชื่อมโยงภูมิภาคที่มีอยู่หลากหลายระหว่างมะละแหม่ง กับเชียงใหม่ผ่านแม่สะเรียง และระหว่างมะละแหม่งกับระแวงผ่านเมียวดี ในช่วงนั้นเศรษฐกิจที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมของการค้าภายในท้องถิ่นเพิ่มสูงขึ้น

ในช่วงเวลาดังกล่าวนี้นี้ พื้นที่บริเวณที่เป็นอำเภอแม่สอดปัจจุบันมีชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากและมีการเชื่อมต่อกับพื้นที่ด้านการค้าเพิ่มขึ้นตามแนวเส้นทางมะละแหม่ง - ระแวง (Paturat 1998 quoted in Pitch Pongsawat 2007) สอดคล้องกับบันทึกของชาวเยอรมันที่บอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐานตามแนวชายแดนสยามในช่วง ค.ศ. 1862-1863 (พ.ศ. 2405 - 2406) ว่ามีหมู่บ้านชื่อแม่ทะทะ(Maetata - ปัจจุบันอยู่ในฝั่งพม่าใกล้กับชายแดนแม่สอด) เป็นหมู่บ้านที่มีป่าล้อมรอบ ปลูกพืชริมฝั่งแม่น้ำ มีเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลและเจ้าหน้าที่ป่าไม้ของท้องถิ่น

เป็นผู้ควบคุมดูแลป่าซึ่งเป็นแหล่งที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยไม้สัก ในบันทึกยังกล่าวถึงเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลที่ทำงานในพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้การบริหารงานของระแวง และถูกส่งไปประจำในพื้นที่เพื่อดูแลกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงฤดูแล้ง รวมไปถึงการทำให้แม่สอดเป็นพื้นที่สมัยใหม่โดยการปักปันเขตแดน

ในปีค.ศ. 1881 (พ.ศ. 2424) มีบันทึกการเดินทางเพื่อสำรวจระแวงและแม่สอด พบว่าในช่วงนั้นมีสถานการณ์ที่สำคัญของพื้นที่ชายแดนสี่ประเด็นคือ ประเด็นแรกเป็นเรื่องภารกิจของแผนกสำรวจเพื่อเตรียมการจัดทำแผนที่ของสยาม ประเด็นที่สอง ขุนนางท้องถิ่นอาวุโสได้ต่อต้านการสำรวจการจัดทำแผนที่ ประเด็นที่สาม การสำรวจดังกล่าว ทำไปพร้อมกับการสำรวจเพื่อการสร้างสายโทรเลขจากมะละแหม่งไปยังระแวง ประเด็นที่สี่ การเกิดข้อพิพาทชายแดนระหว่างสยามและล้านนาเกี่ยวกับภาษีธุรกิจไม้สักบริเวณชายแดนทางตอนเหนือของระแวง (McCarthy 1900 cited in Pitch Pongsawat 2007)

ปีค.ศ. 1904 (พ.ศ. 2447) มีบันทึกของนักเดินทางชาวฝรั่งเศสที่เดินทางจากกรุงเทพฯ ไปยังมะละแหม่ง ผ่านระแวง และแม่สอด ในบันทึกกล่าวถึงแม่สอดในช่วงเวลานั้นว่าเป็นเมืองที่อยู่ท่ามกลางป่าลึก มีตลาด และคาราวานพ่อค้าจีน (ฮ่อ) เดินทางจากยูนนานทางตอนใต้ของจีนเพื่อไปยังพม่า นอกจากนี้ยังพบว่า มีบันทึกของชาวเดนมาร์ก กล่าวถึงชุมชนการค้าระหว่างประเทศ และธุรกิจไม้สักในพื้นที่ ซึ่งมีประชากรอยู่ 300 หลังคาเรือน มีผู้คนหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น ฉาน จีน และอินเดีย อาศัยอยู่ในเมืองที่ล้อมรอบด้วยนาข้าว และกล่าวถึงการปรากฏตัวของชาวกะเหรี่ยงที่อยู่ในเมือง ซึ่งเดินทางผ่านไปตั้งถิ่นฐานอยู่บนภูเขาโดยการถางและเผาป่าเพื่อทำการเกษตร

กิจกรรมทางเศรษฐกิจของเมืองได้เชื่อมโยงเข้ากับการขนส่งข้ามแดนที่ยากลำบากผ่านแม่น้ำเมยซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแม่สอดและเมียวดี นอกจากนี้ยังพบว่า สกุลเงินอินเดีย (รูปี) เป็นสกุลเงินที่เคลื่อนไหวในพื้นที่แม้ว่าเงินบาทได้ถูกนำมาใช้ในเมืองแล้วก็ตาม แต่ชาวบ้านต้องการที่จะใช้บริการแลกเปลี่ยนเงินรูปี จึงทำให้ธุรกิจนี้อยู่ในมือของนักเก็งกำไรชาวอินเดีย ทำให้เห็นว่าแม่สอดมีผลประโยชน์ทางการค้าและเศรษฐกิจสูงแต่ผลประโยชน์ก็อยู่ในมือของคนบางกลุ่มเท่านั้น

นับได้ว่าพัฒนาการของพื้นที่แม่สอดในยุคที่สองนี้ได้สะท้อนให้เห็นถึงการที่แม่สอดได้กลายเป็นพื้นที่ที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจมาตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 19 เมื่ออังกฤษในพม่าได้เริ่มสำรวจความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของภูมิภาค การตรวจสอบนี้เป็นทั้งในแง่ของการสร้างเครือข่ายการค้าจากมะละแหม่งไปยังภาคใต้ของจีนผ่านทางเชียงใหม่ และอีกส่วนหนึ่งเป็นธุรกิจอุตสาหกรรมไม้สักในอาณาจักรล้านนา การเจริญเติบโตของตากและการจัดตั้งแม่สอดเป็นอำเภอเป็นผลมาจากการเปลี่ยนแปลงของภูมิภาคดังกล่าว แม้ว่าการปักปันเขตแดนจะส่งผลกระทบต่อสถานที่ตั้งของเมืองแม่สอดในช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ก็ตาม

กล่าวโดยสรุป นับจากที่อังกฤษในพม่าได้เดินทางจากมะละแหม่งไปยังเชียงใหม่เมื่อปีค.ศ. 1829 (พ.ศ. 2372) เพื่อเปิดภูมิภาคจนกระทั่งมีการจัดตั้งแม่สอดเป็นอำเภออันมีความหมายว่าเป็นเมืองที่มีการบริหารจัดการเพื่อดูแลพื้นที่ชายแดนแทนด่านแม่ละเมา ในปีค.ศ. 1898 (พ.ศ. 2441) ได้เผยให้เห็นถึงวิธีการรูปแบบใหม่ของการตั้งถิ่นฐานบริเวณชายแดนที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นทั้งศูนย์กลางของการติดต่อสื่อสารระหว่างพื้นที่ของชาติกับพื้นที่ของศูนย์กลางการบริหารชายแดนรูปแบบใหม่ ทำให้แม่สอด จากเดิมที่เป็นเพียงชุมชนเล็กๆ เชื่อมต่อตนเองกับโลกภายนอกด้วย

สถานการณ์เป็นเส้นทางของสงครามอาณาจักรและเส้นทางการค้าในแถบนั้น มาสู่การเป็นพื้นที่เตรียมพร้อมในการเป็นศูนย์กลางทางการค้าระดับภูมิภาค

### 3. แม่สอดยุค “วันวาน” : จากเมืองท่ามกลางป่าสู่การสถาปนาให้เป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

สอดคล้องกับข้อเสนอเรื่องการเป็นพื้นที่เตรียมพร้อมในการเป็นศูนย์กลางทางการค้าระดับภูมิภาค พิชญ์ (Pitch Pongsawat 2007) ได้ชี้ให้เห็นว่าแม่สอดกลายเป็น “พื้นที่ประดิษฐ์” ของชายแดนในแง่ที่ว่าถูกทำให้กลายเป็นเมืองสำคัญทางการค้าด้วยกระบวนการเปลี่ยนผ่านในระดับภูมิภาค นั่นคือเปลี่ยนพื้นที่ป่าที่ชายแดนตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของสยามให้เป็นพื้นที่ทรัพยากรป่าไม้กับพื้นที่ที่กว้างว่างเปล่า เปลี่ยนเส้นทางคมนาคม เส้นทางขนส่งสินค้า รวมไปถึงเปลี่ยนตัวสินค้าหลักจากไม้สักมาเป็นส่งออกข้าว ข้อเสนอดังกล่าวชี้ให้เห็นพัฒนาการที่สำคัญของส่วนคือ ส่วนแรกเป็นการก่อตัวของพื้นที่ป่าไม้ในภาคตะวันตกเฉียงเหนือของประเทศไทย ซึ่งเกิดขึ้นในช่วงที่ตากมีการเปลี่ยนแปลงจากที่เคยรุ่งเรืองแล้วเสื่อมโทรมลง การเปลี่ยนแปลงครั้งนี้ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการผนวกไทยล้านนากับนโยบายปาสสมัยใหม่ และการสร้างโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการขนส่งเชื่อมกับภาคเหนือ (อดีตล้านนา) และกรุงเทพฯ ขึ้นมาใหม่ ส่วนที่สองกล่าวถึงการเติบโตขึ้นของแม่สอดซึ่งเป็นเมืองชายแดนทางตะวันตกที่ใหญ่ที่สุดของเมืองไทยท่ามกลางพื้นที่ประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ซึ่งได้ขยายตัวอย่างต่อเนื่องตั้งแต่ต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 โดยมีระยะของการเปลี่ยนผ่านดังนี้

#### 3.1 ระแวกกับการเปลี่ยนแปลงสถานะจากพื้นที่รอยต่อของสามอาณาจักรสู่การเป็นจังหวัดชายแดนของสยาม

ดังได้กล่าวมาก่อนหน้านี้แล้วว่าตากเป็นพื้นที่รอยต่อของสามอาณาจักร ได้แก่ ล้านนา พม่า และสยาม มีความมั่งคั่งจากการเป็นจุดแวะพักของสินค้าจากพม่าสู่ล้านนาและสยาม เฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีอุตสาหกรรมไม้สักเกิดขึ้นในแถบป่าตะวันตกและตะวันตกเฉียงเหนือของสยาม และป่าไม้สักจำนวนมากเหล่านี้เองที่นำไปสู่การเจรจาตกลงเรื่องเส้นแดนของสยามกับอังกฤษในพื้นที่แม่สอดมีความชัดเจน นับตั้งแต่ ค.ศ. 1868 (พ.ศ. 2411) ขณะที่เส้นแดนมีความสมบูรณ์ในปี ค.ศ. 1892 (พ.ศ. 2435) และทำให้มีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของจัดตั้งชุมชนชายแดนจากระแวกมาสู่พื้นที่แม่ละเมาและแม่สอด ซึ่งเป็นพื้นที่จุดเชื่อมต่อของอาณาจักรมอญกับสยาม

การเติบโตของแม่สอดในฐานะเมืองชายแดนในช่วงเวลานั้นมีอิทธิพลมากกว่าตาก (มาจนถึงปัจจุบันแม่สอดก็มีความมั่งคั่ง และมีศูนย์ราชการจำนวนไม่น้อยที่แยกออกไปจากตาก) อีกทั้งการพยายามจัดตั้ง “นครแม่สอด” นั้นน่าจะส่งผลสำคัญต่อการสูญเสียความมั่งคั่งจำนวนมากของจังหวัดตาก) อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของการเชื่อมต่อกับล้านนาซึ่งกลายเป็นมณฑลลาวเฉียงและมณฑลพายัพตามลำดับ ผ่านเส้นทางรถไฟสายเหนือที่ตัดขึ้นพิชญ์โลก และเข้าทางลำปาง (ยังไม่นับถึงการมีเขื่อนภูมิพลที่ขวางเส้นทางคลองแม่ปิงในช่วงเวลาถัดมา) แทนที่จะต้องเดินทางเลียบบแม่น้ำอย่างเดิม ปรากฏการณ์ดังกล่าวมีความสำคัญเนื่องจากเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้รถไฟสามารถตัดลำน้ำนาน และ ยม (พิชญ์โลก) เข้าผ่านวัง (ลำปาง) และเข้าสู่ปิง (เชียงใหม่) โดยไม่ต้องผ่านตาก รวมทั้งบทบาทของทางหลวงใหม่ซึ่งในอดีตนั้นไม่ได้สะดวกนัก สิ่งเหล่านี้จึงทำให้

ตากหมดความสำคัญลงในแง่ของเมืองชายแดนที่เป็นรอยต่อกับล้านนาที่นักเดินทางจะต้องหยุดพักก่อนขึ้นไปล้านนา

เหตุผลประการสำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้ตากลดบทบาทลงในฐานะศูนย์กลางของภูมิภาคชายแดนที่มั่งคั่งมาสู่การเป็นเพียงจังหวัดชายแดนที่มีความมั่งคั่งน้อยกว่าเดิม นอกเหนือจากการที่แม่สอดถูกพัฒนาให้เป็นพื้นที่ชายแดนแทนก็คือความเปลี่ยนแปลงในอุตสาหกรรมป่าไม้เมื่อล้านนากลายเป็นส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม และมีการเปลี่ยนแปลงในเรื่องของการใช้พื้นที่ป่าจากเดิมที่เป็นสัมปทานของอังกฤษมาสู่การควบคุมโดยกรมป่าไม้ของราชอาณาจักรสยาม/ไทย รวมทั้งมีการประกาศเขตอุทยานแห่งชาติต่างๆ ที่ทำให้การใช้พื้นที่ป่าไม้ในเชิงพาณิชย์ลดลง และทำให้เมืองต่างๆ ในบริเวณชายแดนกลายเป็นเมืองที่หายไปจากเส้นทางการคมนาคมหลักของการติดต่อกับเชียงใหม่และของเศรษฐกิจในระดับเครือข่ายภูมิภาค อาทิ ฮอด ผาง แม่สะเรียง ขุนยวม และปาย

### 3.2 การทำให้แม่สอดกลายเป็นศูนย์กลางของภาคเหนือ และภาคตะวันตก

แม่สอดเป็นพื้นที่ที่ถูกขับเคลื่อนด้วยการค้าท่ามกลางป่า ในปีค.ศ. 1898 (พ.ศ. 2441) แม่สอดครอบครองพื้นที่ชายแดนทั้งหมดของจังหวัดตาก และได้พัฒนาพื้นที่แม่สอดให้เป็นหน่วยปกครองของรัฐบาลในปีค.ศ. 1954 (พ.ศ. 2497) โดยผนวกอำเภอต่าง ๆ เข้าด้วยกัน หลักฐานที่แสดงให้เห็นว่าแม่สอดเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคคือ การสร้างศาลจังหวัดอยู่ในอำเภอแม่สอด การก่อตั้งโรงเรียนในปีค.ศ. 1915 (พ.ศ. 2458) เป็นที่ตั้งของสำนักงานพาณิชย์และอุตสาหกรรมจังหวัด มีการก่อสร้างสนามบินในปี ค.ศ. 1939 / พ.ศ. 2482 ทั้งหมดล้วนแสดงให้เห็นว่าแม่จะมีสถานะเป็นอำเภอแต่ในความเป็นจริงแม่สอดคือเมืองสำคัญของจังหวัดตาก

ในปีค.ศ. 1950 (พ.ศ. 2483) แม่สอดเริ่มสูญเสียพื้นที่จากการจัดตั้ง 4 อำเภอของจังหวัดตาก ได้แก่ ท่าสองยาง แม่ระมาด อุ้มผาง และพบพระ แต่ในทางเศรษฐกิจ การเสียพื้นที่ดังกล่าวกลับทำให้แม่สอดมีบทบาทเด่นในการเป็นศูนย์กลางของการเชื่อมต่อระหว่างตากกับพื้นที่ภาคเหนือทั้งหมด และเป็นศูนย์กลางการเชื่อมต่อของถนนตัดผ่านแม่สอดไปยังอำเภออื่นอีก 4 อำเภอ รวมทั้งเป็นพื้นที่เชื่อมต่อของระเบียงเศรษฐกิจระหว่างพื้นที่ตะวันออก-ตะวันตกโดยเชื่อมโยงอินเดีย บังคลาเทศ พม่า ไทย ลาว และเวียดนาม หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าแม่สอดได้กลายเป็นเขตแดนด่านแรกและเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคที่เชื่อมต่อระหว่างมะละแหม่งไปยังส่วนเหนือของประเทศไทยผ่านเส้นทางการค้าวัวในระดับภูมิภาค 3 เขตคือ 1) มะละแหม่ง-แม่ฮ่องสอน 2) มะละแหม่ง-เชียงใหม่ และ 3) มะละแหม่ง-ลำปาง (Panturat 1998 cited in Pitch Pongsawat 2007) ดังนั้นเมืองแม่สอดจึงมีสถานะเป็นศูนย์กลางชายแดนของเส้นทางการค้าในทางตอนเหนือ ซึ่งได้ผนวกรวมกับเส้นทางจากสยาม ล้านนา อินเดีย จีน และพม่ารวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในเมืองมานานกว่าศตวรรษ

ความเป็นศูนย์กลางชายแดนของเส้นทางการค้าเด่นชัดขึ้นไปอีกเมื่อแม่สอดถูกยกระดับให้เป็นเทศบาลเมืองและท่าสายลวดได้เลื่อนเป็นเทศบาลตำบลในปีค.ศ. 2001 (พ.ศ. 2544) อันเป็นผลมาจากการเติบโตของประชากรและการเพิ่มขึ้นของรายได้ของเทศบาลตำบลท่าสายลวด และในปียุคเดียวกันนี้เอง รัฐบาลของทั้งสองประเทศก็ได้ก่อสร้างสะพานเชื่อมระหว่างเมียวดีกับแม่สอด ซึ่งมีส่วนสำคัญในการพัฒนาเมืองพื้นที่ชายแดนให้ขยายตัวอย่างรวดเร็ว ในทางตรงกันข้ามของปลายทางการพัฒนา การก่อสร้างสะพานเป็นการผลิตชุดของปฏิบัติการที่ชายแดนทำให้เห็นการดำรงอยู่ของท่าเรือ (เพราะในความเป็นจริงแม่สะพานได้สร้างเสร็จแล้วแต่ผู้คนยังคงใช้บริการท่าเรือสำหรับข้ามแดน)

และปฏิบัติการของคนหลากหลายกลุ่มตั้งแต่ KNU รัฐบาลพม่า และ DKBA ในฝั่งพม่า มาจนถึงปฏิบัติการของผู้คนจำนวนมากในฝั่งไทย ยืนยันได้จากกิจกรรมที่มีอยู่ในพื้นที่เป็นจำนวนมากและการเพิ่มขึ้นของชุมชน จำนวนของแรงงานข้ามชาติ และกลุ่มทุนที่เข้าไปลงทุนทั้งในฝั่งพม่าและฝั่งไทย

#### 4 แม่สอดกับช่วงเวลาร่วมสมัย : สงครามกับการท่องเที่ยว การค้า และอุตสาหกรรม

ภาพของความร่วมสมัยของแม่สอดเกิดจากกิจกรรมข้ามแดนที่สำคัญคือ การท่องเที่ยว ชายแดน การค้าข้ามแดน และอุตสาหกรรมที่อยู่ท่ามกลางความขัดแย้งและสงครามระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์โดยสรุปได้ดังนี้

##### 4.1 การท่องเที่ยว

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาชายแดนแม่สอดน้อยมากเมื่อเทียบกับกิจกรรมอื่น ๆ เพราะธรรมชาติของเมืองแม่สอดเป็นป่าซึ่งยากที่จะเข้าถึง นอกจากนี้ก็อุปสรรคหนึ่งของการพัฒนาการท่องเที่ยวเกิดจากเมื่อพม่ามีการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองเป็นสังคมนิยมคือการที่เมืองเมียวดีได้ถูกลดบทบาทจากการเป็นศูนย์กลางของภูมิภาค (Tassanasuwan 1964 quoted in Pitch Pongsawat 2007) ทั้งนี้เนื่องจากตั้งแต่ปีค.ศ. 1962 (พ.ศ. 2505) เป็นต้นมาธุรกิจในเมืองเมียวดีตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐบาลทหารพม่า

กล่าวอีกนัยหนึ่งคือการเปลี่ยนแปลงการปกครองพม่าเป็นระบบสังคมนิยมทำให้เกิดการยกระดับศูนย์กลางการพัฒนาเมืองจากฝั่งพม่าไปยังฝั่งไทย จากเมียวดีไปยังแม่สอดผ่านการดำรงอยู่ของตลาด และตลาดมืดในแม่สอด ตลอดจนมีโรงแรมหลายแห่งในพื้นที่ พื้นที่ป่ายังคงถูกครอบครองจากผู้คนทั้งสองกลุ่มคือ ชนกลุ่มน้อยกะเหรี่ยงและพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นข้อจำกัดในการพัฒนาการท่องเที่ยว นอกจากนั้นการต่อสู้ระหว่างกองกำลังกะเหรี่ยง KNU กับรัฐบาลพม่าตามแนวชายแดนในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 ก็เป็นปัจจัยสำคัญในการปิดชายแดนและเป็นอุปสรรคต่อการท่องเที่ยวข้ามแดน vudmyh' บริเวณดังกล่าวยังเป็นฐานที่มั่นอันแข็งแกร่งของกองกำลัง KNU ในช่วงปีค.ศ. 1980 (Lonely Planet 1990 cited in Pitch Pongsawat 2007) ด้วย

หลังจากสิ้นสุดการจลาจลในพม่าเมื่อปีค.ศ. 1982 (พ.ศ. 2525) ในปีถัดมานั้นเองก็มีการสร้างถนนทางหลวงแม่สอด-อุ้มผาง ถนนสายใหม่นี้ทำให้แม่สอดเป็นศูนย์กลางของการขนส่งจังหวัดชายแดนด้านตะวันตก จากแม่ฮ่องสอนซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือไปยังอุ้มผางซึ่งอยู่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของแม่สอด ภูมิทัศน์ของป่าในอุ้มผางได้กลายมาเป็นสถานที่ท่องเที่ยวเดินป่าที่มีชื่อเสียงของประเทศไทย

##### 4.2 ชายแดนและการค้าข้ามแดน

ในส่วนของการเคลื่อนไหวของชายแดนและการค้าข้ามแดน แม่สอดถือว่าเป็นสถานีขนาดใหญ่ของการข้ามแดนและการค้าข้ามแดนในพื้นที่ชายแดนไทย-พม่า เนื่องจากเป็นเส้นทางหลักของการขนส่งสินค้าจากเมืองหลวงของพม่าตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นสังคมนิยม หรือมีการปิดประเทศ ในปีค.ศ. 1960 (พ.ศ. 2503) ภายใต้การควบคุมกองกำลังกะเหรี่ยงติดอาวุธ KNU ในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 และกองกำลังติดอาวุธ DKBA ในช่วงค.ศ. 2003 (พ.ศ. 2546) กล่าวอีก

นัยหนึ่งการค้าขายแดนและการค้าข้ามแดนถูกกุ่มอำนาจทางเศรษฐกิจโดยกองกำลังติดอาวุธกลุ่มชาติพันธุ์ เนื่องจากรัฐบาลพม่าไม่สามารถเข้ามาควบคุมพื้นที่ได้

การเข้ามามีอำนาจควบคุมพื้นที่เศรษฐกิจของกลุ่มกำลังติดอาวุธ KNU ในช่วงคริสต์ทศวรรษที่ 1980 จนถึงช่วงกลางคริสต์ทศวรรษที่ 1990 ได้ขับเคลื่อนเศรษฐกิจในพื้นที่บริเวณนี้สองประการคือ ประการแรกมีผู้คนจำนวนมากข้ามแดนจากแม่สอดไปที่มาเนอร์ปโลว์ (Manerplaw) โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากที่เกิดความวุ่นวายทางการเมืองในพม่าในปีค.ศ. 1988 (พ.ศ. 2531) นักศึกษาหัวก้าวหน้ามีการเคลื่อนไหวทางการเมืองและหลบหนีออกจากเมืองร่างกุ้งเพื่อเข้าร่วมกับกองกำลังซึ่งนำไปสู่การขยายตัวของกองกำลัง การที่สอง กองกำลัง KNU ต่อสู้กับรัฐบาลพม่าและควบคุมเส้นทางทั้งหมดที่เชื่อมต่อระหว่างแม่สอดกับร่างกุ้ง เมียวตีอยู่ภายใต้การควบคุมของ KNU จนกระทั่งกองบัญชาการซึ่งเป็นฐานที่มั่น มาเนอร์ปโลว์ ของ KNU ถูกทำลายลงระหว่างการต่อสู้กับรัฐบาลพม่าในปีค.ศ. 1988 (พ.ศ. 2531) และหลังจากปีค.ศ. 1995 (พ.ศ. 2538) รัฐบาลพม่าสามารถเข้าควบคุมเมียวตีได้ แต่ไม่สามารถควบคุมพื้นที่รอบนอกของเมืองซึ่งอยู่ภายใต้อิทธิพลของ DKBA ได้

ในปีค.ศ. 2003 (พ.ศ. 2546) ภูมิทัศน์ของเมียวตีที่ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนคือ ท่าเรือข้ามฟากครึ่งหนึ่งจากทั้งหมด 16 ท่า อยู่ภายใต้อำนาจของ DKBA (ในปี 2007 มี 20 ท่า) กระบวนการของการค้าข้ามแดนและการค้าขายแดนในลักษณะนี้ทำให้เศรษฐกิจค่อนข้างดีขึ้นและเชื่อมต่อกันมากขึ้น เพราะสินค้าสามารถเคลื่อนย้ายไปยังท่าเรือภายใต้อำนาจของ DKBA ได้โดยไม่ต้องผ่านกระบวนการศุลกากรเหมือนกับการข้ามสะพาน

อย่างไรก็ตามเมื่อสะพานถูกสร้างขึ้นในปีค.ศ. 1997 (พ.ศ. 2540) การค้าบางอย่างเริ่มมีการใช้สะพานโดยผู้คนจากเมียวตีจะเดินขนของแบกของข้ามสะพานมาขายยังฝั่งไทย แต่ส่วนใหญ่แล้วทั้งผู้คนและสินค้าจะข้ามโดยใช้ท่าเรือข้ามฟากระยะทางสั้น ๆ ส่งผลให้เศรษฐกิจท่าเรือเติบโตขึ้น ที่สำคัญการอพยพหนีภัยสงครามยังช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจท่าเรือข้ามฟากอีกด้วย<sup>1</sup>

ตลาดชายแดนของท่าทราย และตลาดแม่สอดคือจุดนำเข้าสำคัญของสินค้าข้ามแดน โดยมีวิธีดำเนินการสองระดับคือข้ามแดนระดับเล็กกับระดับทางการ เป็นต้นว่า สินค้าข้ามแดนพวกอัญมณี บุหรี่ และวัสดุราคาถูกจะดำเนินการในฐานะที่เป็นการนำเข้าระดับเล็ก การนำเข้าอาหารทะเลมีทั้งที่ดำเนินการข้ามแดนระดับเล็กและการค้าขายแดนที่เป็นทางการ ส่วนเฟอร์นิเจอร์ไม้สัก และไม้สักอาจก่อให้เกิดความขัดแย้งกันมากที่สุด เนื่องจากการตัดไม้ทำลายป่าถือว่ามีผิดกฎหมาย บ่อยครั้งได้มีการตัดไม้สักจากป่าฝั่งไทย แล้วถูกเคลื่อนย้ายไปยังฝั่งพม่า หลังจากนั้นทั้งไม้สัก และเฟอร์นิเจอร์ไม้สักจะถูกขนส่งกลับไปยังฝั่งไทยผ่านด่านศุลกากรอย่างเป็นทางการ ดังนั้นการนำเข้าเฟอร์นิเจอร์ไม้

<sup>1</sup> สำหรับเหตุผลที่ไม่ใช้สะพานในการเดินทางข้ามแดนของผู้คนและแรงงานข้ามชาติ เนื่องจากผู้ที่ข้ามสะพานจะได้รับใบอนุญาตเพียงหนึ่งวันที่จะอยู่ในแม่สอดภายใต้กฎระเบียบการตรวจคนเข้าเมือง ดังนั้นแรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองผิดกฎหมายจากพม่าเมื่อลงทะเบียนแล้วไม่สามารถข้ามสะพานกลับเข้าไปในพม่าแล้วกลับไปยังประเทศไทยเพื่อดำเนินการจดทะเบียนให้มีสถานะแรงงานข้ามชาติได้อีก ส่งผลให้ผู้คนยังคงข้ามแดนโดยใช้ท่าเรือเพื่อหลีกเลี่ยงการสูญเสียสิทธิผู้อพยพ ซึ่งเป็นสิทธิพิเศษที่ช่วยให้พวกเขาอยู่ในประเทศไทยได้นานนับปี

ลัก และไม้สักมักจะขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงของนโยบายรัฐไทยเกี่ยวกับการอนุญาตหรือไม่อนุญาตให้ นำเข้า

ในแง่ภูมิทัศน์ของพื้นที่พบว่า มีอาคารสำหรับวางขายสินค้าอุปโภคบริโภคของผู้คน นอกจากนี้ที่ตลาดชายแดนท่าทรายยังมีปลาซา มีผู้คนจากเมียวดีแบกบุหรี วิสกี้ ปู ปลา และสมุนไพรมาวางขายยังตลาดขนาดเล็กโดยขายควบคู่ไปกับสินค้าที่นำเข้ามาจากจีน สำหรับร้านค้าเฟอร์นิเจอร์ไม้สักที่ตั้งอยู่ตามถนนใกล้ชายแดนได้มีการจัดส่งสินค้าถึงประตูบ้านจากแม่สอดไปยังที่ต่าง ๆ มีใบรับรองการนำเข้าให้กับผู้ซื้อสินค้าที่ต้องผ่านด่านรอบนอกของเมือง เช่น ด่านที่อยู่ตามทางหลวงไปยังจังหวัดตาก

รายการสินค้าข้ามแดนในช่วงปีค.ศ. 2006 (พ.ศ. 2549) สินค้าที่ส่งออกไปยังพม่าเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค เช่น ผงชูรส น้ำมันดีเซล เหล็ก สังกะสี โทรศัพท์ รถจักรยานยนต์ น้ำมันพืช ผ้าฝ้าย อวน แห ยา ส่วนสินค้านำเข้าไทย ได้แก่ เฟอร์นิเจอร์ไม้ อัญมณี อาหารทะเล โค กระบือมีชีวิต อ้อย แร่สังกะสี มีมูลค่านับแสนล้านบาท (สำนักงานศุลกากรแม่สอด อ้างถึงใน Jiamsripong 2006) ส่วนการค้ายาเสพติดไม่ใช่รูปแบบเศรษฐกิจการค้าข้ามแดนของพื้นที่นี้ แต่เป็นรายได้จากการควบคุมท่าเรือและการเก็บภาษีผ่านแดนของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยง KNU และ DKBA จากผู้คนที่ใช้บริการเดินทางไปยังเมืออย่างกึ่ง จึงทำให้เห็นว่ากลุ่มชาติพันธุ์มีอิทธิพลต่อรูปแบบโครงสร้างทางเศรษฐกิจชายแดน และการค้าข้ามแดนของแม่สอดเช่นกัน

4.3 การกลายเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมกับคนพลัดถิ่นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นพลเมืองชายแดน

ในยุค “วันวาน” ที่กล่าวมาก่อนหน้านี้จะเห็นได้ว่าแม่สอดเป็นศูนย์กลางของการถ่ายโอนสินค้าตั้งแต่สมัยโบราณ และเป็นหนึ่งในเส้นทางการค้าระหว่างอินเดีย พม่า ไทย และตลาดมีดวังซา ซึ่งอยู่ภายใต้อำนาจของ KNU แต่อย่างไรก็ตามในปีค.ศ. 1990 (พ.ศ. 2533) เป็นต้นมา อุตสาหกรรมได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของเมืองจนกลายเป็นอัตลักษณ์ของเมืองแม่สอด

ภูมิทัศน์ของการผลิตในแม่สอดพบว่า สำหรับโรงงานแล้ว สถานที่ตั้งของโรงงานไม่สามารถตั้งอยู่ไกลจากเมืองแม่สอดได้ เนื่องจากความจำเป็นในการขนส่ง และแรงงาน ค่าใช้จ่ายในการผลิตจะอยู่ที่ประมาณ ร้อยละ 10-20 ของค่าใช้จ่ายทั้งหมด ในขณะที่ปัจจัยการผลิตไม่ได้มาจากท้องถิ่นวัสดุจะถูกขนส่งมาจากกรุงเทพฯ ผลผลิตจะถูกส่งกลับไปยังกรุงเทพฯ เพื่อส่งออกไปยังตลาดทั้งในประเทศหรือส่งออกต่างประเทศ

ในปีค.ศ. 2002 (พ.ศ. 2545) พบว่า ในแม่สอดมีโรงงานจำนวน 172 แห่ง มีคนงานทั้งหมดที่ลงทะเบียนทั้งชาวไทยและแรงงานข้ามชาติจากพม่า ร้อยละ 68.65 ของแรงงานทั้งหมดในจังหวัดตาก อัตราส่วนของแรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองผิดกฎหมายจากประเทศพม่า ร้อยละ 84.49 ของแรงงานทั้งหมด จำนวนแรงงานที่มีมากที่สุดเป็นอุตสาหกรรมสิ่งทอ ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่าแม่สอดเป็นเมืองอุตสาหกรรมที่ใหญ่ที่สุดในจังหวัดตาก นอกจากนั้นยังพบว่าในแม่สอดมีแรงงานในภาคบริการโดยทำงานในบ้านเป็นสาวใช้ ทำงานในร้านอาหาร ช่วยเสิร์ฟอาหาร ล้างจาน ทำงานในร้านค้า ในตลาดจะช่วยขายสินค้า และทำงานในสถานบริการน้ำมันขนาดเล็ก และในไร่อีกจำนวนมาก เนื่องจากแม่สอดมีภูมิทัศน์เชิงพื้นที่ที่ใช้ในการผลิตทั้งภาคอุตสาหกรรมและภาคเกษตรกรรม (สภาอุตสาหกรรมจังหวัดตาก. 2545)

สถานการณ์ของการกลายเป็นพื้นที่อุตสาหกรรมในแม่สอด ปฏิเสธไม่ได้ว่าในด้านหนึ่งเกิดจากความขัดแย้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ท่าสงครามกลางเมืองในพม่า และเป็นปัจจัยผลักดันให้ผู้คนหนีหลบภัยข้ามแดนมายังแม่สอด ส่วนอีกด้านหนึ่งเกิดจากการมีงานทำในอุตสาหกรรมที่แม่สอด ทำให้จำนวนของแรงงานข้ามชาติซึ่งเป็นแรงงานราคาถูกมีมากขึ้นและซับซ้อนขึ้น ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

กล่าวโดยสรุป พัฒนาการของพื้นที่ชายแดนแม่สอดทั้งสี่ยุคดังที่กล่าวมาข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่าการที่แม่สอดเติบโตขึ้นจนกลายเป็นเมืองชายแดนและเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการค้าของภูมิภาคนั้น มีมูลเหตุอย่างน้อย 7 ประการ ได้แก่ ประการแรก จากที่ตั้งทางภูมิศาสตร์ของแม่สอดที่เป็นส่วนขยายของพื้นที่การค้าของระแหง(ตาก) มาแต่เดิม ทำให้มีผู้คนมาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินมากขึ้นเรื่อยๆ ประการที่สอง เป็นพื้นที่ที่อุดมไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ เฉพาะอย่างยิ่งไม้สักที่มีมูลค่าทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาลจนกลายเป็นประเด็นนำไปสู่การปักปันเขตแดนระหว่างไทยกับพม่า เพื่อจัดสรรผลประโยชน์ระหว่างอังกฤษเจ้าอาณานิคมของพม่ากับล้านนาที่ถูกผนวกรวมเข้ากับสยาม ประการที่สาม นโยบายร่วมในการสร้างพื้นที่การค้าและการลงทุนระหว่างพม่ากับไทยที่เมืองเมียวดี และแม่สอดเรียกร้องให้เกิดเส้นทางหลายสายตัดผ่านแม่สอดเพื่อเชื่อมต่อระหว่างกรุงเทพฯ ล้านนา พม่า อินเดีย และจีน (ปัจจุบันเชื่อมยาวไปถึงลาวและเวียดนามตามโครงการ East-West Corridors) ทำให้สะดวกต่อการคมนาคมและขนส่งสินค้า อีกทั้งประหยัดเวลากว่าเส้นทางเดิมที่เคยใช้ ประการที่สี่ แม่สอดมีแหล่งปลูกข้าวที่อุดมสมบูรณ์ สามารถส่งเป็นสินค้าออกแทนไม้สักที่เริ่มมีจำนวนจำกัด ประการที่ห้า นโยบายการเมืองในพม่าที่มุ่งให้ชนกลุ่มน้อยจัดการตนเอง ทำให้ป่าแม่สอดบริเวณที่เป็นเขตป่าสงวนและที่รกร้างได้กลายเป็นแหล่งหลบซ่อนของกองกำลังกะเหรี่ยง KNU และพรรคคอมมิวนิสต์ รวมทั้งเป็นที่อยู่อาศัยและที่ทำกินของชาวบ้าน (ส่วนใหญ่เป็นกะเหรี่ยงที่อยู่ในพื้นที่มานาน) คนเหล่านี้ต่างมีบทบาทต่อการค้าทั้งระบบปกติและตลาดมืด ประการที่หก สถานการณ์ทางการเมืองในพม่าที่ปะทุขึ้นมาอยู่เป็นระยะทั้งระหว่างรัฐบาลกับชนกลุ่มน้อยและระหว่างชนกลุ่มน้อยด้วยกันเองส่งผลให้ประชาชนหวาดกลัวจนต้องหนีภัยสงครามและอพยพเข้ามาอาศัยยังฝั่งไทยทางอำเภอแม่สอดคราวละมากๆ หลายระลอก ประการสุดท้าย นโยบายเศรษฐกิจของไทยที่ผลักดันให้แม่สอดกลายเป็นพื้นที่เขตส่งเสริมพิเศษตั้งแต่ปี 2536 และกำหนดให้เป็นเขตเศรษฐกิจพิเศษในปี 2553 มีผลอย่างยิ่งต่อการดึงดูดนักลงทุนต่างถิ่นและการทะลักเข้ามาของแรงงานข้ามชาติอยู่ตลอดแม้ว่าสถานการณ์ทางการเมืองในพม่าโดยรวมจะดีขึ้น รวมไปถึงมีการเปิดประเทศเพื่อการลงทุนในพม่าแล้วก็ตาม

### การเข้ามาของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชน

ในส่วนนี้ ผู้วิจัยต้องการเสนอว่าพัฒนาการของพื้นที่ชายแดนแม่สอดที่กล่าวมาข้างต้น เฉพาะอย่างยิ่งในช่วงตั้งแต่หลังการประท้วงเรียกร้องประชาธิปไตยในพม่าเมื่อ ค.ศ. 1988 (พ.ศ. 2541) เป็นต้นมา คือปัจจัยสำคัญที่ทำให้องค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมากเข้ามาทำงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องมาจนกระทั่งปัจจุบัน โดยในส่วนแรกจะนำเสนอภาพรวมขององค์กรพัฒนาเอกชนตามภารกิจหลักขององค์กร ติดตามด้วยพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย เพื่อให้เห็น

ภาพรวมของการเกิดขึ้น การทำงาน และการดำรงอยู่ขององค์กรพัฒนาเอกชน จากนั้นจึงจะเจาะไปที่กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนในแม่สอด

### **กลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทย**

องค์กรพัฒนาเอกชนเอกชนที่ทำงานในประเทศไทยสามารถจำแนกเป็น 3 กลุ่มตามโครงสร้างการบริหารจัดการและขอบข่ายความรับผิดชอบคือ องค์กรระหว่างประเทศ (International Non Government Organization-INGOs) องค์กรพัฒนาเอกชน (Non Government Organization-NGOs) และองค์กรชุมชน (Community Based Organization-CBOs)

ทั้งสามกลุ่มสามารถจำแนกเป็นประเภทตามหลักการจำแนกสากล (International Classification of Non Profit Organization - ICNPO) ที่ยึดตามภารกิจหลักขององค์กรเป็น 11 กลุ่ม ได้แก่

1. กลุ่มวัฒนธรรมและสันทนาการ (Culture and Recreation)
2. กลุ่มการศึกษาและวิจัย (Education and Research)
3. กลุ่มสุขภาพอนามัย (Health)
4. กลุ่มบริการสังคม สังคมสงเคราะห์ (Social Services)
5. กลุ่มสิ่งแวดล้อม (Environment)
6. กลุ่มการพัฒนาชนบทและเมือง (Urban and Rural Development)
7. กลุ่มกฎหมาย การรณรงค์ และการเมือง (Advocacy, Legal and Politics)
8. กลุ่มองค์กรการกุศลและอาสาสมัคร (Philanthropic Intermediaries and Voluntarism Promotion)
9. กลุ่มกิจกรรมระหว่างประเทศ (International Activities)
10. กลุ่มศาสนา (Religions)
11. กลุ่มสมาคมธุรกิจและผู้ประกอบการวิชาชีพ (Business and Professional Association)

ทั้ง 11 กลุ่ม ถือเป็นกรอบการทำงานที่ไม่เคร่งครัดนัก เพราะในทางปฏิบัติ เราไม่สามารถแยกกิจกรรมบางอย่างออกจากกันได้อย่างเบ็ดเสร็จเด็ดขาด การจัดกลุ่มดังกล่าวจึงเป็นเสมือนการบอกจุดยืนขององค์กรเพื่อการวางแผนดำเนินงาน การเสาะหาแหล่งทุน และการแสวงหาเครือข่ายในการทำงานมากกว่า

### **พัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนไทย**

คำว่า องค์กรพัฒนาเอกชนหรือที่มักเรียกกันโดยทั่วไปว่า เอ็นจีโอ (NGOs-Non Government Organization) ได้รับการบัญญัติครั้งแรกในที่ประชุมสหประชาชาติ พ.ศ. 2503 โดยที่ประชุมในครั้งนั้นเห็นว่าการดำเนินงานพัฒนาประเทศของระบบราชการโดยทั่วไปมักมีขีดจำกัดค่อนข้างสูง การจะอาศัยแต่เพียงภาครัฐอย่างเดียวไม่สามารถจะดูแลแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นจากการ

เปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เพิ่มขึ้นเรื่อยๆ อย่างทั่วถึงได้ จึงมีแนวคิดที่สมควรให้องค์กรภาคเอกชนซึ่งมีอยู่แล้วเข้ามาช่วยดำเนินการบางด้านที่เห็นว่ามีประสิทธิภาพมากกว่า

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติแล้วถือว่าองค์กรพัฒนาเอกชนได้เข้ามามีบทบาทในไทยนานแล้วโดยแฝงอยู่ในรูปองค์กรทางศาสนาที่มีกิจกรรมเผยแผ่พระธรรมคำสอนและให้การช่วยเหลือด้านต่างๆ นับแต่สมัยสุโขทัยเป็นต้นมา นอกจากนั้นยังอยู่ในรูปองค์กรการกุศล ช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยากยามสงคราม โรคระบาด หรือในยุคข้าวยากหมากแพง เป็นต้น ต่อมาเมื่อสังคมไทยขยายตัว มีคนต่างถิ่นอพยพเข้ามามากขึ้น เช่น ชาวจีนโพ้นทะเล ได้เกิดองค์กรการกุศลให้ความช่วยเหลือผู้อพยพ และการช่วยเหลือคนในกลุ่มเดียวกัน ยิ่งเมื่อสังคมไทยก้าวสู่การพัฒนาในด้านต่างๆ การรวมตัวเป็นกลุ่ม เป็นชมรม เป็นสมาคม เป็นมูลนิธิยิ่งเพิ่มมากขึ้นเป็นลำดับ ศรีสุวรรณ จรรยา (2553) ได้จำแนกพัฒนาการเป็น 8 ช่วงตามเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม ดังนี้

ช่วงที่ 1 ยุคก่อเกิด (ก่อน พ.ศ. 2500)

องค์กรเอกชนส่วนใหญ่เป็นองค์กรที่มาจากต่างประเทศ มีภารกิจเกี่ยวข้องกับการบริการสังคมที่เน้นหนักไปทางด้านการศึกษาช่วยเหลือผู้ประสบภัย กิจกรรมส่วนใหญ่เน้นหนักไปทางด้านสวัสดิการสังคมในรูปแบบสังคมสงเคราะห์ และเป็นองค์กรอาสาสมัครเต็มรูปแบบ (Private Voluntary Organizations) (บัญชา อ่อนดำ. 2527) นอกจากนั้น การก่อตั้งกิจการลูกเสือไทยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และสภาอุณาโลมแดง (ปัจจุบันคือสภาอากาศไทย) ก็เป็นต้นแบบสำคัญของงานด้านบริการสังคมสงเคราะห์ เชื่อมโยงมาถึงการสร้างสมาคมสตรีไทยแห่งสยามขึ้นในปี พ.ศ. 2475 และก่อนหน้านั้นยังมีแนวความคิดที่คล้ายๆ กันของ YMCA และสถาบันแมคแคน ที่เข้ามาในประเทศไทยตั้งแต่ปีพ.ศ. 2450 องค์กรพิทักษ์เด็กแห่งสหรัฐอเมริกา (Save the Children Federation) ปี 2475

ช่วงที่ 2 ยุคเปลี่ยนผ่าน (พ.ศ. 2500 – 2516)

เป็นช่วงแห่งการพัฒนา เริ่มมีการวางรากฐานการพัฒนามากขึ้นในสมัยรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เฉพาะอย่างยิ่งในช่วงที่กลับมาจากการไปรักษาตัวในประเทศสหรัฐอเมริกา กล่าวคือมีการนำแนวคิดตะวันตกเข้ามาก่อตั้งสภาพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติขึ้น เพื่อวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ ต่อมาจึงเพิ่มเองงานด้านสังคมเข้าไปด้วย เกิดสภาคทาออลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา ในปี 2501

ช่วงที่ 2 ยุคเสรีเบ่งบาน (2516-2519)

เหตุการณ์ทางการเมืองในช่วงเดือนตุลาคม 2516 กระทบต่อสังคมไทยทุกด้าน คนไทยเริ่มมีส่วนร่วมทางการเมืองมากขึ้น มีการก่อตั้งองค์กรอิสระ และบริหารงานโดยคนที่มีอุดมการณ์ที่มองการพัฒนาสังคมเพื่อแก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำมากขึ้น ทำให้เกิดกระแสการตื่นตัวและการเติบโตของขบวนการนักศึกษา ขบวนการชาวนาชาวนไร่ ที่สามารถเข้าไปมีบทบาททางการเมืองอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในประวัติศาสตร์การเมืองไทย องค์กรเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่มีการจดทะเบียนแต่ตั้งขึ้นตามอุดมการณ์และการรักษาผลประโยชน์ของผู้ด้อยโอกาสในสังคม มีการเรียกร้องให้กระจายทรัพยากรไปสู่คนยากจนในชนบทให้มากกว่าคนในเมือง ประเด็นเหล่านี้ส่งผลให้ขบวนการองค์กรพัฒนาเอกชนในประเทศไทยเติบโตขึ้นอย่างมาก กลุ่มบุคคลและองค์กรจำนวนมากได้สัมผัสกับกลุ่ม

ผู้ด้อยโอกาสทั้งในเมืองและในชนบท เริ่มมีการทบทวนประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาและได้ข้อสรุปที่เรียนร่วมกันในห้วงองค์การอาสาสมัครเอกชน คือเน้นบทบาทของประชาชนในฐานะผู้พัฒนาตนเอง (Subject of Development) ไม่ใช่ผู้ถูกพัฒนา (Object of Development)

ช่วงที่ 4 ยุคชบเซา (2519-2523)

หลังเกิดเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ถือว่าเป็นยุคตกต่ำขององค์กรพัฒนาเอกชน กิจกรรมต่างๆ ถูกจำกัดขอบเขต นักศึกษาและคนหนุ่มสาวจำนวนมากต้องหนีเข้าป่าร่วมงานกับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย การทำงานพัฒนาส่วนใหญ่ทั้งในชนบทและในเมืองเริ่มชบเซามีเพียงงานด้านเด็ก สตรี คนชรา คนพิการ และงานด้านการศึกษาที่ไม่ได้รับผลกระทบมากนัก (เพราะเป็นองค์กรการกุศลของชนชั้นสูง) นอกจากนั้นก็เป็งานด้านรณรงค์ให้ปล่อยตัวนักโทษการเมืองจากเหตุการณ์ 6 ตุลา 2519

ช่วงที่ 5 ยุคฟื้นฟู (2523-2527)

หลังจากที่รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประกาศใช้นโยบาย 66/23 เพื่อสร้างสามัคคีปรองดองของคนในชาติ เปิดโอกาสให้มีการนิรโทษกรรมให้แก่ผู้ “หลงผิด” หนีเข้าป่าไปอยู่กับพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย (พคท.) ให้สามารถเข้ามาร่วมพัฒนาชาติไทยได้ สถานการณ์ต่างๆ จึงค่อยๆ ดีขึ้น องค์กรพัฒนาเอกชนกลุ่มที่ไม่ได้จดทะเบียนก็เริ่มต้นฟื้นฟูกิจกรรมองค์กรของตน เริ่มดำเนินกิจกรรมมากขึ้น ซึ่งส่วนใหญ่มาจากขบวนการนักศึกษา ชาวไร่ชาวนาที่เคยเข้าป่าพร้อมกับมีกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนใหม่ๆ เกิดขึ้นมากมาย มีความเข้มแข็งมากขึ้นตามลำดับ องค์กรพัฒนาใหม่ๆ เหล่านี้เริ่มมาจากกลุ่มชนชั้นกลางมากขึ้น ภายใต้คำถามทบทวนตัวเองว่า บทบาทของการพัฒนาที่แท้จริงควรเป็นเช่นไร นอกจากการมองการพัฒนาชนบทแล้ว การหันมามองการพัฒนาในเมืองเริ่มมีมากขึ้น อันเนื่องมาจากการอพยพเข้าเมือง ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ ในเมืองมากขึ้น ทั้งปัญหาที่อยู่อาศัย แรงงาน และสิ่งแวดล้อม

ช่วงที่ 6 ยุคเบ่งบาน (2528-2533)

มีการเปลี่ยนแปลงภายในของวงการองค์กรพัฒนาเอกชน สืบเนื่องจากช่วงก่อนหน้านี้ มีการผลักดันแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 6 ที่ต้องการให้องค์กรพัฒนาเอกชนต่างจังหวัดรวมตัวกันทั้งในระดับภาคและระดับประเทศ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อให้เห็นรูปร่างขององค์กรพัฒนาเอกชนได้ชัดเจนยิ่งขึ้น และเพื่อสะดวกในการติดต่อประสานงาน จึงทำให้เกิดมีการเลือกผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชนต่างจังหวัดแต่ละภาคเป็นคณะกรรมการ เรียกว่า “คณะกรรมการประสานงานองค์กรพัฒนาชนบท” หรือ กป.อพช. (เรื่อง สุขสวัสดิ์ 2540) นอกจากนั้นนโยบายของการพัฒนาประเทศในช่วงตั้งแต่ปีพ.ศ. 2533 เน้นการพัฒนาอุตสาหกรรมเพื่อการส่งออก อุตสาหกรรมทอ่งเทียว และการกระจายอุตสาหกรรมไปสู่ภูมิภาค เพื่อนำไปสู่การเป็นประเทศอุตสาหกรรมใหม่ (Newly Industrialized Countries-NICs) ซึ่งส่งผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติอย่างมหาศาล อันเนื่องมาจากการปล่อยพิษต่างๆ ออกสู่ธรรมชาติ โดยขาดมาตรการควบคุมที่ชัดเจนเพียงพอ และนับวันจะทวีความรุนแรงเพิ่มมากขึ้น เกิดความขัดแย้งในการแย่งชิงทรัพยากรมากขึ้น เช่น กรณีการปลุกยุงคาลิปโตสในภาคอีสาน (2532) การทำนาเกลือที่ลุ่มน้ำเสียว จังหวัดมหาสารคาม (2533) กรณีแทนทาลัม จังหวัดภูเก็ต (2529) การคัดค้านการสร้างเขื่อนน้ำโจน (2529) โครงการจัดสรรที่ดินให้กับผู้ยากไร้ (2531) การกว้านซื้อที่ดิน

เพื่อทำสนามกอล์ฟของกลุ่มนายทุน การปั่นราคาที่ดิน การส่งเสริมธุรกิจการท่องเที่ยวจนเกินกว่าที่ธรรมชาติจะรองรับได้ มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็ว เกิดช่องว่างระหว่างคนรวยกับคนจนที่นำไปสู่ธุรกิจการค้าผู้หญิง รวมไปถึงการฆ่าตัวตายของคุณสืบ นาคะเสถียร ที่ห้วยขาแข้ง (2533) ก่อให้เกิดกระแสอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมทั่วประเทศ และระดับโลกที่เกิดขึ้นจากการศึกษาของกลุ่มนักวิชาการภาคพื้นยุโรปที่ได้รับการแต่งตั้งจากสหประชาชาติในเรื่องแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development) ก็มีส่วนสำคัญในการผลักดันให้กระแสสิ่งแวดล้อมเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็วในประเทศไทย ก่อให้เกิดองค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมตามมา

#### ช่วงที่ 7 ยุคทำทนาย (2534 - 2540)

ความเคลื่อนไหวที่เด่นชัดของช่วงนี้คือ การเติบโตของกลุ่มประชาสังคม (civil society) อย่างรวดเร็ว อันสืบเนื่องมาจากนโยบายเปลี่ยนสนามรบเป็นสนามการค้า มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจ การค้า อย่างรวดเร็ว มีการพัฒนาก่อสร้างสิ่งสาธารณูปโภค สาธารณูปการอย่างมาก การขยายตัวของหมู่บ้านจัดสรร การเก็งกำไรจากราคาที่ดินจนกลายเป็นปั่นราคาวิกฤตการณ์ข้าวสารเกี่ยวกับประโยชน์ที่สมควรได้จากเงินเปอร์เซ็นต์หรือค่าคอมมิชชั่นจากโครงการต่างๆ ของรัฐบาลและนักการเมือง ข้าวสารเกี่ยวกับการคอร์ปชั่นของข้าราชการและนักการเมืองจนนำไปสู่การยึดอำนาจของคณะรักษาความสงบเรียบร้อยแห่งชาติ (รสช) จากนั้นเมื่อมีรัฐบาลได้ได้มีการปรับปรุงกฎหมายเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมให้ทันสมัยมากขึ้นหลายฉบับ เช่น พระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 พ.ร.บ. การสาธารณสุข พ.ศ. 2535 พ.ร.บ. ว่าด้วยการรักษาความสะอาดและความเรียบร้อยของบ้านเมือง พ.ศ. 2535 เฉพาะอย่างยิ่ง พ.ร.บ. ส่งเสริมและรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อมแห่งชาติ พ.ศ. 2535 ซึ่งเป็นกฎหมายที่ยอมรับบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อม นั่นคืออนุญาตให้องค์กรพัฒนาเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมสามารถยื่นจดทะเบียนเป็นนิติบุคคลต่อกระทรวงวิทยาศาสตร์ เทคโนโลยีและสิ่งแวดล้อม(ในสมัยนั้น) ได้ พร้อมกับให้มีการระบุให้จัดตั้งกองทุนสิ่งแวดล้อม เพื่อเป็นกองทุนในการสนับสนุนกิจกรรมที่สร้างสรรค์ด้านสิ่งแวดล้อมอีกด้วย

หลังจากนั้นไม่นานเมื่อคณะ รสช. พยายามที่จะสืบทอดอำนาจ ทำให้เกิดขบวนการต่อต้านจากสังคมไทยทั่วไป ทั้งนิสิต นักศึกษา ประชาชน และเอ็นจีโอ โดยเฉพาะแกนนำผู้ชุมนุมส่วนใหญ่ที่เป็นคนชั้นกลางในกรุงเทพฯ ที่รับรู้ข้อมูลข่าวสารได้เร็วที่สุด ก่อให้เกิดกลุ่มประชานิยมแนวใหม่คือกลุ่มสังคมนิยม (มือบมือถือ) กลุ่มผู้ใช้แรงงาน ฯลฯ องค์กรที่เกิดขึ้นมีลักษณะเป็นองค์กรชาวบ้าน (peoples organizations) ทั้งในเมืองและต่างจังหวัด รวมตัวกันอย่างหลวมๆ ติดตามประเด็นวิกฤตปัญหาใดปัญหาหนึ่งร่วมกันจนนำไปสู่เหตุการณ์ “พฤษภาทมิฬ” วันที่ 17-20 พฤษภาคม 2535

ประเด็นสิ่งแวดล้อมยังเป็นประเด็นสำคัญในการเจรจาระดับโลก โดยเฉพาะกระแสของการประชุมว่าด้วยความยากจนและการพัฒนาหรือการประชุมสิ่งแวดล้อมโลก (Earth Summit) ณ กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิลในปี 2535 นโยบายภาครัฐเริ่มหันมาให้ความสนใจต่อกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชน (public participate) มากยิ่งขึ้นในโครงการพัฒนาและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมต่างๆ เกิดการผลักดันร่างพระราชบัญญัติป่าชุมชน พ.ศ. 2545 ขึ้น พระราชบัญญัติข้อมูลข่าวสารของทางราชการ พ.ศ. 2540 ผลักดันการกระจายอำนาจ (de-centralization) ก่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการตัดสินใจโครงการพัฒนาใหญ่ๆ ของรัฐมากขึ้น

ในเวทีประชาพิจารณ์ (public hearing) และการบังคับให้โครงการใหญ่ๆ ต้องทำรายงานประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม (EIA)

ช่วงที่ 8 ยุคประชาธิปไตยนายทุน (2540- ปัจจุบัน)

ในช่วงนี้บทบาทขององค์กรต่างๆ มีความเข้มแข็งมาก เห็นได้จากการมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในการแก้ไขรัฐธรรมนูญ ฉบับ 2534 เสียใหม่ กลายเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” และประกาศใช้เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม 2540 โดยมีสาระสำคัญในการส่งเสริมและคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพของประชาชน ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปกครองและการตรวจสอบการใช้อำนาจรัฐมากขึ้น มีส่วนร่วมในการปรับปรุงโครงสร้างทางการเมืองให้มีเสถียรภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้โดยคำนึงถึงความเห็นของประชาชนเป็นสำคัญ

การรวมตัวกันขององค์กรชาวบ้านในภูมิภาคต่างๆ มีมากขึ้น เช่น กลุ่มเกษตรกรรายย่อย ภาคเหนือ – ภาคอีสาน กลุ่มประมงพื้นบ้านภาคใต้ กลุ่มขบวนการชาวนาไทย กลุ่มสมัชชาคนจน กลุ่มเหล่านี้ถือว่าเป็นตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ในท้องถิ่นตนเองเพื่อเรียกร้องผลประโยชน์ ค่าตอบแทนอันเนื่องมาจากการพัฒนาที่ผิดพลาดของภาครัฐ และเนื่องจากช่องทางของการติดต่อสื่อสารกันขององค์กรต่างๆ เป็นไปได้อย่างรวดเร็วผ่านสื่ออิเล็กทรอนิกส์ องค์กรพัฒนาเอกชนจึงทำงานในรูปแบบเครือข่ายมากขึ้น เช่น เครือข่ายสลัม 4 ภาค เครือข่ายการจัดงานสิ่งแวดล้อม เครือข่ายผู้ได้รับผลกระทบจากอุตสาหกรรมมลพิษ เป็นต้น ซึ่งการทำงานแบบเครือข่ายนี้ได้กลายเป็นพลังผลักดันที่มีศักยภาพมากขึ้น และนอกจากจะทำงานเป็นเครือข่ายในประเทศแล้วยังประสานเครือข่ายกว้างขวางในระดับโลกมากขึ้น มีการเชื่อมโยงทั้งข้อมูลและข่าวสารถึงกันตลอดเวลาผ่านสื่ออินเทอร์เน็ต และบางครั้งก็ส่งสมาชิกเข้าร่วมประท้วงนโยบายของประเทศมหาอำนาจในเวทีโลก เช่น การประท้วงการประชุมองค์การการค้าโลกที่โตโฮ ที่เม็กซิโก ฮองกง และที่อื่นๆ

จากพัฒนาการขององค์กรพัฒนาเอกชนดังกล่าวจะเห็นได้อย่างชัดเจนว่า การเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ในแต่ละช่วง มีส่วนสำคัญในการกำหนดแนวคิด และวิธีการทำงานขององค์กรพัฒนาเอกชน (NGOs) ดังปรากฏใน “บันทึกกลับ NGO” ของ ชัชวาลย์ ทองดีเลิศ (2543) ที่กล่าวถึงความเชื่อมโยงระหว่างบริบททางสังคมกับการทบทวนการทำงานของ NGOs ไว้อย่างน่าสนใจ เริ่มจากการวิเคราะห์ว่าเมื่อแนวความคิดการพัฒนาที่เน้นการส่งเสริมที่ไม่สามารถตอบสนองการแก้ไขปัญหาสังคมที่พัฒนาอย่างซับซ้อนมากขึ้น จึงค่อยๆ เริ่มเปลี่ยนแปลงการทำงาน โดยให้ความสำคัญกับการศึกษาวิเคราะห์ ชุมชนไปพร้อมกับมุ่งเข้าไปแก้ไขปัญหาด้านเศรษฐกิจและด้านสังคมเป็นสำคัญ

ตัวอย่างสำคัญที่ชัชวาลย์กล่าวถึงในกรณีนี้คือการริเริ่มโครงการบูรณะชนบท โครงการบัณฑิตอาสา และโครงการพัฒนาลุ่มน้ำแม่กลอง ของนักวิชาการกลุ่มหนึ่งในปีพ.ศ. 2510 นำโดย ดร.ปวย อึ้งภากรณ์ พร้อมกับได้ก่อตั้งมูลนิธิบูรณะชนบทแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ ทำให้นักวิชาการและนักศึกษา จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และมหาวิทยาลัยมหิดล ที่เข้าร่วมในโครงการมีโอกาสศึกษาเรียนรู้ชุมชนชนบทไทย และสังมประสบการณ์ในการทำงานชุมชน อันเป็นพื้นฐานที่สำคัญของงานพัฒนาในช่วงเวลาต่อมา

อีกหนึ่งตัวอย่างที่สำคัญคือ ในปี พ.ศ. 2521 นักพัฒนาที่มีประสบการณ์กลุ่มหนึ่งได้รวมตัวกันอย่างไม่เป็นทางการ มีการจัดเวที แลกเปลี่ยนแนวคิดประสบการณ์ในการทำงานพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งหนุนช่วยซึ่งกันและกันในด้านการงาน และชีวิตส่วนตัว เมื่อนักพัฒนาเข้าร่วมมากขึ้น จึงมีการเลือกกลุ่มคนขึ้นมาช่วยในการงานมีชื่อเรียกในขณะนั้นว่า “คณะกรรมการประสานองค์กรเอกชน” ต่อมาสมาชิกเข้าร่วมมากขึ้นจากทุกภูมิภาค จึงได้เปลี่ยนชื่อเพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นและและปรับตัว ให้เข้ากับสถานการณ์ในขณะนั้น โดยใช้ชื่อว่า “องค์ประชุมการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในการพัฒนาชนบท” (Exchange Forum on Rural Development) เรียกกันย่อๆว่า EFORD

จากเวทีสัมมนา EFORD ในปี พ.ศ.2525 สมาชิกได้ทำการวิเคราะห์และมีความเห็นร่วมกันว่า องค์ประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นได้เริ่มขยายวงเพิ่มมากขึ้นทุกปี การประสานงานและการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ทำได้อย่างมีข้อจำกัด เพื่อให้เกิดความคล่องตัวจึงมีมติร่วมกัน ให้สมาชิกแต่ภูมิภาค ประสานงานและจัดกิจกรรมในภูมิภาคแต่ยังคงมีการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นในงานพัฒนาชนบท ร่วมกันปีละครั้ง นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ในหมู่คนทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชนที่สำคัญคือการมองและวิเคราะห์ชุมชนด้วยทัศนะและมุมมอง ใหม่ จากเดิมซึ่งเป็นการมองเชิงลบ (Negative Approach) มาสู่ความเข้าใจใหม่ว่า แต่ละชุมชนต่าง มีประวัติศาสตร์ของตนเองยาวนาน ชุมชนได้ร่วมกันสร้างสรรควัฒนธรรมภูมิปัญญาในด้านต่างๆ รวมทั้งมีการสืบทอดให้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมแก่คนในรุ่นปัจจุบัน

การตื่นตัวของงานพัฒนาเอกชนจึงมักจะเชื่อมโยงอยู่กับประเด็นปัญหาทางสังคมอย่างแนบแน่น หรืออาจจะกล่าวได้ว่ายิ่งพื้นที่ที่มีปัญหามากเท่าใดยิ่งเป็นการเปิดโอกาสให้เอ็นจีโอเข้าไปทำงานได้มากยิ่งขึ้น ทบทวนหาวิธีการที่เหมาะสมให้มากยิ่งขึ้น เช่นเดียวกับพื้นที่แม่สอดที่ปัจจุบันอาจจะเรียกได้ว่าเป็น “เมืองเอ็นจีโอ” ที่ใหญ่ที่สุดเมืองหนึ่ง สังเกตได้จากสำนักงานขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ตั้งอยู่ทุกถนน ทุกมุมเมือง มีเจ้าหน้าที่องค์กรทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศผลัดกันมาทำหน้าที่หรือเรียนรู้งานอยู่ไม่ขาดจนกลายเป็นภาพเจตา ชวนให้สงสัยว่าภายใต้การทำงานของเจ้าหน้าที่เหล่านี้เชื่อมโยงอยู่กับปัญหาใดบ้างของแม่สอด

### **ประเภทและการเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชนในแม่สอด**

ในส่วนของกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนมากที่ทำงานอยู่ในแม่สอด สามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มดังนี้

1. องค์กรระหว่างประเทศ (International Non Government Organization – INGOs) องค์กรระหว่างประเทศหรือองค์กรสากล หมายถึงองค์กรพัฒนาเอกชนจากต่างประเทศที่เข้ามาทำงานในแม่สอด (หรือที่อื่นๆ ทั่วโลก) ด้วยเป้าหมายหลักคือต้องการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาสังคม ภายใต้ฐานคิดที่ว่าภาครัฐไม่สามารถแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาสังคมได้อย่างทั่วถึงหรือทันต่อเหตุการณ์ หลายองค์กรเกิดจากการรวมตัวของกลุ่มบุคคลในประเทศนั้นๆ และอีกหลายองค์กรเช่นกันที่เป็นการรวมตัวในลักษณะเป็นภาคพื้น เช่น ภาคพื้นยุโรป มีสมาชิกจากหลายประเทศ ทั้งนี้เพื่อศักยภาพในการระดมทุนและสร้างเครือข่ายความช่วยเหลือให้กว้างขวางออกไปทันต่อกระแสหรือวิกฤติทางสังคมในขณะนั้น เช่น การช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติทางธรรมชาติ ภัย

สงคราม ภัยจากความอดอยาก หรือประเด็นที่กำลังเป็นปัญหาและได้รับความสนใจ เช่น ปัญหาสิ่งแวดล้อม ปัญหาโลกร้อน ปัญหาอาชญากรรม ยาเสพติด การถูกกระทำทางเพศ ฯลฯ ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับว่าประเด็นปัญหาต่างๆ เหล่านั้นเกี่ยวข้องหรือสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ขององค์กรเพียงใด

กรณีของแม่สอด องค์กรระหว่างประเทศเริ่มเข้ามาในแม่สอดในช่วงหลังปี 2530 สาเหตุจากการที่รัฐบาลพม่าเพิ่มกำลังการกวาดล้างชนกลุ่มน้อย และเปลี่ยนยุทธวิธีจากเดิมที่กวาดล้างเฉพาะฤดูแล้งและถอยกลับ มาเป็นการกวาดล้างแล้วยึดพื้นที่ รวมทั้งโยกย้ายผู้คนออกจากพื้นที่เดิมเพื่อตัดกำลังสนับสนุนกองกำลัง ในอีกด้านหนึ่งมีการเจรจาหยุดยิงกับกองกำลังต่างๆ กว่า 20 กลุ่ม<sup>2</sup> การสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับกองกำลังของสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยง (Karen National Union – KNU) ซึ่งตั้งฐานที่มั่นและค่ายทหารเรียงรายตามแนวชายแดนมากกว่าครึ่งศตวรรษ มีความรุนแรงขึ้น รัฐบาลพม่าสามารถควบคุมพื้นที่ส่วนใหญ่บริเวณชายแดนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดฐานที่มั่นมาเนอร์ปโลว์ได้ในปี 2538 ทำให้เคเอ็นยู ไม่สามารถยึดครองพื้นที่ชายแดนได้อย่างเบ็ดเสร็จเหมือนก่อนหน้านั้น ผู้นำระดับสูงโยกย้ายเข้ามาอยู่ในเขตประเทศไทย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในอำเภอแม่สอด<sup>3</sup> การสู้รบทำให้มีผู้หนีภัยซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยงอพยพเข้ามาอยู่ฝั่งประเทศไทย เกิดศูนย์พักพิงผู้หนีภัยขนาดใหญ่ที่ได้รับการดูแลจากสหประชาชาติและองค์กรสากลจำนวน 10 ศูนย์ โดยมีจำนวนผู้หนีภัยกว่าหนึ่งแสนคน

ควรกล่าวด้วยว่า องค์กรระหว่างประเทศหรือองค์กรสากลที่เข้ามาดูแลช่วยเหลือผู้หนีภัยครั้งนี้ ส่วนใหญ่เคลื่อนตัวจากชายแดนด้านตะวันออกหลังจากกรณีการช่วยเหลือลาวอพยพและเขมรอพยพสิ้นสุดลงในปีค.ศ. 1981 (พ.ศ. 2524) และอาจจะเคลื่อนตัวต่อไปยังที่อื่นๆ หากภารกิจการช่วยเหลือผู้หนีภัยในศูนย์ต่างๆ บรรลุวัตถุประสงค์ที่วางไว้ อันแสดงถึงธรรมชาติการทำงานขององค์กรระหว่างประเทศดังได้กล่าวมาแล้ว ยืนยันได้จากข้อมูลของกรรมการประสานงานองค์กรช่วยเหลือผู้ลี้ภัยในประเทศไทย หรือ กปชล (Committee for Co-Ordination of Services to displaced Persons in Thailand-CCSDPT) ที่ระบุว่าก่อตั้งเมื่อปี 1975 จากการรวมตัวของ NGOs เพื่อช่วยเหลือผู้อพยพลาวเวียดนาม เขมร พม่า มีสมาชิกมากที่สุดในปีค.ศ. 1981 (ช่วงที่สถานการณ์ชายแดนตะวันออกกำลังร้อนระอุ) คือ 52 องค์กร แต่ปัจจุบันเหลือเพียง 18 องค์กร ได้แก่ Adventist Development and Relief Agency (ADRA), ARC International(ARC), Catholic Office for Emergency Relief and Refugees (COERR), DARE Network (DARE), Finnish Refugee Council (FRC), Handicap International (HI), International Rescue Committee (IRC), Jesuit Refugee Service (Asia Pacific) (JRS), Malteser International (MI), Right To Play(RTP), Solidarités (SOL), Shanti Volunteer Association (SVA), Taipei Overseas Peace Service (TOPS), The Border Consortium (TBC), Première Urgence – Aide

<sup>2</sup> ข้อมูลจาก [www.irrawaddy.org](http://www.irrawaddy.org) ปี 2546 มีการเจรจาหยุดยิงตั้งแต่ปี 2532 ถึง ปี 2540 จำนวน 22 กลุ่ม ในปี 2552 รัฐบาลทหารพม่า พยายามเจรจาให้กลุ่มที่หยุดยิง เปลี่ยนสถานภาพเป็นกองกำลังรักษาเขตแดน ภายใต้การกำกับดูแลของรัฐบาล

<sup>3</sup> ปี 2551 เลขาธิการเคเอ็นยู ถูกลอบสังหารที่บ้านพักในอำเภอแม่สอด

Médicale Internationale (PU-AMI), World Education (WE), Women's Education for Advancement and Empowerment (WEAVE), และ ZOA

ในระดับความรับผิดชอบ องค์กรประเภทนี้จะทำงานในสามลักษณะคือ ลักษณะแรก มีเจ้าหน้าที่ของตนเองเข้าไปทำงานในความรับผิดชอบ เช่น องค์กรที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการส่งต่อผู้อพยพไปยังประเทศที่สามก็จะมีเจ้าหน้าที่ในการติดตาม สัมภาษณ์ และตรวจสอบเอกสาร เป็นต้น ส่วนงานลักษณะที่สองคือ ให้ทุนแก่ NGOs และ CBOs ในโครงการที่สนับสนุนงานของตนเอง คล้ายกับ INGOs เป็นองค์กรแม่ที่จำเป็นต้องอาศัยความช่วยเหลือจากองค์กรลูกในกรณีที่ไม่สามารถทำเองได้ ลักษณะที่สามคือ การให้ความร่วมมือกับภาครัฐในกรณีเกิดเหตุการณ์ฉุกเฉินหรือความจำเป็นเร่งด่วน เช่น น้ำท่วม การอพยพหนีภัยสงคราม เป็นต้น

## 2. องค์กรพัฒนาเอกชน (Non Government Organization - NGOs)

หมายถึงองค์กรพัฒนาเอกชนภายในประเทศ มีทั้งที่จดทะเบียนและรวมกลุ่มทำงานในลักษณะอาสาสมัคร องค์กรประเภทนี้ก่อตั้งขึ้นเพื่อต้องการมีส่วนร่วมกับการพัฒนาและแก้ไขปัญหาต่างๆ คู่มือกับภาครัฐเพื่อตรวจสอบ เฝ้าระวัง และสร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นในสังคม ทำหน้าที่ทั้งการประสานงานกับหลายๆ องค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ร่วมมือกับบุคคล องค์กร และหน่วยงานต่างๆ หลายบทบาทคือ

1) บทบาทในด้านการบรรเทาและช่วยเหลือผู้ด้อยโอกาสในสังคมหรือผู้ประสบภัยพิบัติต่างๆ

2) บทบาทในการเสริมสร้างกระบวนการเรียนรู้หรือการฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นให้กับบุคคลกลุ่มเป้าหมาย

3) บทบาทในการสื่อสาร เผยแพร่ รณรงค์ บอกกล่าวให้สังคมได้รับรู้ สังวร รวมทั้งการนำเสนอแนวคิดใหม่ๆ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาสังคม

4) บทบาทในการตรวจสอบ เฝ้าระวัง และติดตามการปฏิบัติหน้าที่ของฝ่ายรัฐ รวมทั้งนโยบายต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อประชาชน ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม สังคม เศรษฐกิจ และนำเสนอแนะนโยบายที่เหมาะสมต่อสังคม เป็นต้น

ตัวอย่างขององค์กรที่ทำงานอย่างต่อเนื่องในพื้นที่แม่สอดขณะนี้ได้แก่ คลินิกกฎหมายแรงงานแม่สอด (Labor Law Clinic-LLC) ประชาคมแม่สอด (Mea Sot Civil Society) มูลนิธิเพื่อสุขภาพและการเรียนรู้ของแรงงานกลุ่มชาติพันธุ์ (MAP Foundation) มูลนิธิศุภนิมิตแห่งประเทศไทย (World Vision Foundation of Thailand) โดยการทำงานด้วยทุนที่ได้รับจากการบริจาคส่วนหนึ่ง และทำงานร่วมกับองค์กรอื่นๆ ในลักษณะที่เป็นเครือข่ายอีกส่วนหนึ่ง รวมไปถึงให้ความร่วมมือกับภาครัฐเป็นคราวๆ เช่นเดียวกับกลุ่ม INGOs

## 3. องค์กรชุมชน (Community Based Organization- CBOs)

เป็นองค์กรที่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นองค์กรของ “คนใน” เนื่องจากเป็นการรวมกลุ่มก่อตั้งโดยคนในพื้นที่เพื่อคนในพื้นที่ในลักษณะของการประสานผลประโยชน์ อำนวยความสะดวก และให้บริการแก่สมาชิก รวมไปถึงการสร้างความเข้าใจในระดับกว้าง กรณีของแม่สอดการก่อตั้งองค์กรชุมชนหรือ CBOs เป็นไปเพื่อเพื่อให้สามารถเข้าถึงปัญหาของผู้ประสบภัยและแรงงานข้ามชาติได้อย่างมีความเข้าใจ อดช่องโหว่เรื่องภาษา ความไว้วางใจ และปัญหาพื้นฐานบางประการที่องค์กร

พัฒนาเอกชนและองค์การระหว่างประเทศหรือกลุ่มองค์กรช่วยเหลืออื่นๆ ไม่สามารถเข้าถึงได้ โดยมีกิจกรรมการช่วยเหลือแตกต่างกันออกไป เป็นต้นว่า ด้านสุขภาพ (MTC, BPHWT) การศึกษา (BMTA, BMWEC, KED, DKF, KEWU) สวัสดิการสังคม (YCOWA) กฎหมายและสิทธิมนุษยชน (BLC, BLSO, CPPCR, ABSDF, HREIB/NDD) ประเด็นเกี่ยวกับผู้หญิงและเด็ก (BWU, SAW) เยาวชน (KYO) และผู้อพยพทั่วไป (NCCM) การฝึกอบรมและฝึกฝนอาชีพ (BMA, MTC, HREIB/NDD, YCOWA) ฯลฯ รายละเอียดดังตารางสรุปต่อไปนี้

ตาราง 1 รายชื่อองค์กรชุมชน (CBOs ในแม่สอด)

Abbre.	Name	Activity
<b>Org. Assessment / 8 (10) CBOs / Mae Sot</b>		
1. BMTA	Burmese Migrant Teachers' Association	Education
2. BMWEC	Burmese Migrant Worker Education Committee	Education
3. BPHWT	Back Pack Health Worker Team	Health
4. BWU	Burmese Women Union	Women Issues
5. KED	Karen Education Department	Education
6. KWO	Karen Women Organization	Karen Women's Issues
7. KYO	Karen Youth Organization	Youth Issues
8. MTC	Mea Tao Clinic	Health, Training, Advocacy and Capacity Building
9. NCCM	National Catholic Commission on Migration	Migrant Issues
10. SAW	Social Action for Women	Women and Children Issue
<b>Other CBOs in Mae Sot</b>		
1. ABSDF	All Burma Student's Democratic Front	Democracy
2. BLC	Burmese Lawyer Council	Legal Assistance
3. BLSO	Burmese Labour Solidarity Organization	Human Right / Legal Assistance
4. BMA	Burmese Medical Association	Health and Training
5. CPPCR	Committee for the Promotion and Protection of Children's Rights	Human Right / Legal Assistance
6. DKF	Displaced Karen Fellowship	Education
7. FTUB	Federation Trade Union of Burma	N / A
8. FTUK	Federation Trade Union of Kawthoolei	N / A

Abbre.	Name	Activity
9. HREIB/ NDD	Human Rights Education Institute of Burma / Networks for Development and Democracy (based in CM)	Human Rights Training / Education
10. IFGS- (OIA, OIQ)		N / A
11. KEWU	Karen Education Worker Union	Education
12. KNBRC	Krenni Birth Registration Committee	Birth Registration, Adoption
13. KNGY	Kayan New Generation Youth	Youth
14. KRC	Karen Refugee Committee	Cooperation of Karen camp based population
15. KSNG	Karen Student Network Group	Student Network and Training Coordination
16. MAP	Migrant Assistance Program	Migrant Issues, Legal Assistance
17. PWU	Palaung Women's Organization	Women
18. WLB	Women's League of Burma	Women
19. YCOWA	Yaung Chi Oo Workers' Association	Social Welfare / Health

ที่มา: MAP Foundation 2011; Activities Report 2009-2010, 2010; Yang Chi Oo Workers Association's Record 10 Years Anniversary, 2009 ; กองอำนวยการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย อำเภอมะสอย จังหวัดตาก, 2554

จากตาราง 1 จะเห็นได้ว่ากิจกรรมหรือภารกิจหลักขององค์กรชุมชนแต่ละองค์กรมีความซ้ำซ้อนกันอยู่ ซึ่งอาจสะท้อนได้บางส่วนว่าปัญหาต่างๆ ของแรงงานข้ามชาติยังคงดำรงอยู่และเกิดขึ้นใหม่อยู่ตลอดเวลา ในบทต่อไปผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นว่าแรงงานข้ามชาติเหล่านั้นคือใคร ถูกนิยามความหมายจากสายตาของคนนอกรูปแบบใด จากนั้นจึงจะเจาะเข้าไปสู่วิธีการทำงานของยง จี อู ที่สัมพันธ์ไปกับการประสานประโยชน์ให้กับแรงงาน ขณะเดียวกันก็ต้องตรงกับภาครัฐ สถานประกอบการ นายจ้าง และกลุ่มอำนาจต่างๆ

### บทที่ 3

#### แรงงานข้ามชาติ : ขนชายขอบของอำนาจรัฐกับการถูกนิยามความหมาย

ในบทนี้ว่าด้วยประเด็นของแรงงานข้ามชาติซึ่งได้ถูกผนวกรวมเป็นชนชายแดนที่ข้ามแดนมาจากพม่า และได้ถูกนิยามความหมายที่แตกต่างหลากหลายในแต่ละช่วงเวลา ไม่ว่าจะเป็นผู้อพยพ ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า ผู้ลี้ภัย แรงงานต่างด้าว แรงงานผิดกฎหมาย การนิยามความหมายของรัฐที่มีต่อชนชายแดน และแรงงานข้ามชาติดังกล่าว สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองและวิถีคิดของรัฐที่มีต่อแรงงานข้ามชาติ และชนชายแดนในสถานการณ์และบริบททางประวัติศาสตร์ของรัฐ-ชาติ ประเด็นสำคัญที่ทำให้แรงงานข้ามชาติกลายเป็นชนชายขอบของอำนาจรัฐหรือ subaltern group คือการเกิดขึ้นของรัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งอดีต เกิดมณฑล และบุญรัตน์ กาญจนดิษฐ์ (2547) มองว่า ทฤษฎีการทำให้ทันสมัยอย่างตะวันตก ยังคงมีความสำคัญอย่างมหาศาลต่อคนในประเทศโลกที่สามที่มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย วาทกรรมกระแสหลักได้เปลี่ยนฐานะของประชาชนเหล่านี้จากพลเมืองที่มีสิทธิมีเสียงและมีชีวิตมีจิตวิญญาณสู่การเป็นวัตถุที่ไร้วิญญาณที่เป็นได้เพียง “แรงงานราคาถูกในสังคมอุตสาหกรรม” เท่านั้น โดยวาทกรรมกระแสหลักได้ตอกย้ำให้เห็นว่า ผู้อพยพเหล่านี้ทั้งที่มาในนามแรงงานข้ามชาติ หรือผู้ลี้ภัยไม่มีศักยภาพ ทำให้ต้องได้รับการพัฒนาที่ผ่านการควบคุมและจัดระเบียบผ่านเทคนิควิธีการภายใต้ป้ายที่สวยหรู เช่น การจดทะเบียนแรงงานข้ามชาติ การจัดระเบียบผู้ลี้ภัย

แต่ในความเป็นจริงแล้ว แรงงานข้ามชาติ ผู้ลี้ภัย ผู้หลบหนีเข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายในฐานะความเป็นมนุษย์ พวกเขาคือ พลเมืองของพื้นที่ที่จากมา ไม่ว่าจะเป็นพลเมืองของรัฐมณฑลพลเมืองของรัฐกะเหรี่ยง พลเมืองของรัฐไทใหญ่ และรัฐอื่น ๆ ที่ดินแดนของพวกเขาก็ถูกผนวกเป็นส่วนหนึ่งของประเทศพม่าในปัจจุบัน อย่างไรก็ตามชนชายแดนและแรงงานข้ามชาติก็มิได้สยบยอมต่อปฏิบัติการของอำนาจรัฐแต่ฝ่ายเดียว ยังคงมีปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของชนชายแดน และแรงงานข้ามชาติโดยอาศัยเครือข่ายทางสังคม เพื่อให้สามารถอยู่รอดได้ท่ามกลางวิกฤตเศรษฐกิจ และวิกฤตการเมืองที่ผันผวนตลอดเวลา ดังนั้นจึงเห็นภาพของการเลื่อนไหลของการอพยพย้ายถิ่นหลายระลอกทั้งอพยพไปพักพิงยังประเทศปลายทางและอพยพกลับยังประเทศต้นทางเมื่อสถานการณ์ดีขึ้น นอกจากนี้ยังพบว่า การนิยามความหมายของชนชายแดน และแรงงานข้ามชาติยังขึ้นอยู่กับตัวตนของแรงงานข้ามชาติเองนอกเหนือจากคนกลุ่มอื่น ๆ ในพื้นที่แม่สอดมองและให้นิยาม

#### ไม่มีนิยามใดให้กับแรงงานข้ามชาติและชนชายแดนในยุคที่ไร้เขตแดน

ผู้คนในอาณาบริเวณพื้นที่ชายแดนไทย-พม่าด้านแม่สอดในยุคก่อนอาณานิคมหรือยุคที่ไร้เขตแดน การนิยามความหมายในสมัยนั้นไม่มีคำว่า ผู้พลัดถิ่น แรงงานข้ามชาติ หรือแรงงานต่างด้าว แต่จะเป็นคนในเขตปกครองของเมืองนั้นเมืองนี้ และสามารถเดินทางไปแลกเปลี่ยนหรือค้าขาย หรืออพยพไปตั้งถิ่นฐานในพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์หรือปลอดภัย สงคราม ทั้งนี้เนื่องจากทุกคนสามารถที่จะเดินทางไปไหนมาไหนได้อย่างอิสระ เพราะทั้งพม่าและสยามในยุคก่อนล่าอาณานิคมยังไม่ปรากฏแนวคิดเรื่อง “เขตแดน (Boundary)” และ “เส้นเขตแดน (Border/Borderline)” ที่ชัดเจนแต่อย่าง

ใด หากแต่เป็นไปในรูปของพื้นที่ “ชายแดน (Frontier)” หรือชายขอบของอำนาจ (Thongchai Winichakul. 1994, 10-25) ที่ซึ่งอำนาจของศูนย์กลางต่างๆ ค่อยๆ เจือจางและบางเบา จนกระทั่งเป็นพื้นที่ซ้อนทับกันราวกับแสงสว่างที่ค่อยๆ จางลงเมื่ออยู่ห่างไกลออกไปจากเปลวเทียน อันอาจเรียกได้ว่าเป็นอาณาบริเวณที่เป็นเขตปลอดอำนาจรัฐหรืออำนาจการปกครอง ซึ่งอาจจะไม่ได้มีการปลอดอำนาจรัฐโดยสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นอาณาบริเวณที่มีอำนาจรัฐบางเบาและแผ่ไปอย่างไม่สม่ำเสมอและไม่ต่อเนื่องนั่นเอง

อย่างไรก็ตามการปกครองในยุคโบราณจึงยังมิได้มีแนวคิดที่ชัดเจนเกี่ยวกับการจัดการด้านดินแดน ลักษณะเด่นของรัฐโบราณ รัฐจารีต หรือรัฐก่อนสมัยใหม่ มีลักษณะสำคัญที่แตกต่างไปจากรัฐสมัยใหม่ คือประการแรกไม่มีพรมแดนชัดเจนและไม่ได้ถือหลักอธิปไตยเหนือดินแดน ประการที่สอง รัฐและสังคมดำรงอยู่ทับซ้อนกัน โดยผ่านการจัดตั้งสังคมตามระบบไพร่และขุนนาง ทำให้สมาชิกของสังคมเป็นคนของรัฐไปโดยปริยาย ทุกคนมีนาย และรัฐก็ไม่มีกลไกการปกครองที่แยกจากการควบคุมกำลัง ประการที่สาม ประกอบด้วยศูนย์อำนาจใหญ่เล็ก แต่อำนาจไม่รวมศูนย์ หัวเมืองใหญ่มีฐานะกึ่งอิสระ และประเทศราชปกครองตนเอง (Semi-autonomy) โดยพื้นฐาน ประการที่สี่ไม่รังเกียจชาติพันธุ์ในความหมายทางการปกครอง กล่าวคือไม่ได้กีดกันคนออกเป็นคนนอกหรือคนในตามความแตกต่างทางชาติพันธุ์ และไม่มีแนวความคิดเรื่องชาติในความหมายสมัยใหม่ นอกจากนี้ผู้กุมอำนาจยังยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรม แม้แต่ขุนนางก็มาจากหลากหลายชาติพันธุ์ และแสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมได้อย่างเต็มที่ และประการสุดท้าย รัฐมีบทบาทจำกัด แคปกป้องคุ้มครองไม่ให้ข้าศึกศัตรูมารุกราน และรักษาความสงบภายในศูนย์อำนาจไม่ว่าใหญ่หรือเล็กไม่ถือว่าตนมีบทบาทหน้าที่ในการพัฒนาเศรษฐกิจ และการศึกษา (เสกสรร ประเสริฐกุล 2552, น. 1-17)

หากแต่กลับให้ความสำคัญกับการควบคุมกำลังคนมากกว่าการครอบครองดินแดน ดังนั้นแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐจึงไม่เกี่ยวข้องกับดินแดนที่มีอาณาเขตแน่นอน แต่จะหมายถึงเมืองหลวงซึ่งมีอำนาจและการควบคุมได้แผ่ออกไปปกครองดินแดนรอบๆ อำนาจจะลดน้อยลงตามระยะทาง หมายความว่ายิ่งไกลอำนาจปกครองก็จะอ่อนลงไป สำหรับพื้นที่บางแห่งที่ไม่ได้กำหนดขอบเขตอำนาจที่แน่ชัด อำนาจการปกครองที่ซบซบขยายได้ก็สามารถเข้าไปถึงรัฐเพื่อนบ้านได้ ดินแดนชายขอบอาณาเขตเหล่านี้จึงมักจะขึ้นอยู่กับหลายอำนาจ (เจ้าหลายฝ่าย) พร้อมๆ กัน หรืออาจกล่าวได้ว่าการที่รัฐก่อนอาณานิคมนั้นไม่มีพรมแดนที่ชัดเจนตายตัวนั้นเป็นเพราะไม่จำเป็นต้องมี และไม่ใช้แนวคิดที่ใช้กันในระบบรัฐของเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ทั้งนี้เนื่องจากความสัมพันธ์ทางอำนาจแบบโบราณมีจุดเน้นอยู่ที่การควบคุมกำลังคนมากกว่าที่ดิน กระนั้นจากสภาพการณ์ดังกล่าวจึงส่งผลให้อำนาจการปกครองของรัฐมิได้จำกัดแน่นอนตายตัวอยู่กับเส้นเขตแดนแต่อย่างใด หากแต่สามารถแผ่ขยายหรือหดตัวในแต่ละช่วงเวลา ด้วยเหตุนี้จึงส่งผลให้ทั้งพม่าและสยามในยุคนี้ ไม่ปรากฏแนวความคิดเรื่องอาณาเขตหรือดินแดนให้เห็นอย่างเด่นชัด

จากการสัมภาษณ์ชนชายแดน ชนข้ามแดน และอีกหลาย ๆ คนที่ทำงานและอาศัยอยู่บริเวณชายแดนไทย-พม่า ได้เล่าให้ฟังโดยน้อมระลึกถึงสมัยที่ยังเป็นเด็กกว่า ในช่วงก่อนนี้ประมาณปี 2475-2485 ไม่มีใครสนใจเรื่องเขตแดน ถึงแม้ จะมีการปักปันเขตแดนในปี 2452 แล้วก็ตาม การดำเนินชีวิตอยู่กันตามปกติ เวลาเดินทางไปที่ใดก็สามารถไปได้ไม่มีใครห้าม จะลำบากก็ระยะทางที่ต้องเดินทางไกล และไม่มีรถเหมือนสมัยปัจจุบัน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ตลอดความยาวของริมฝั่งแม่น้ำ

เมยทั้งสองฝั่งต่างก็พายเรือข้ามฟาก หรือไม่ก็ทำสะพานไม้ข้ามฝั่งในช่วงที่แคบ หรือไม่ก็เดินข้ามในช่วงน้ำลด ซึ่งเป็นเรื่องปกติของคนแถวนี้ เด็ก ๆ มักจะลงเล่นน้ำ ผู้ใหญ่จะหาปลา เอามาทำอาหารประทังชีวิต และข้ามฟากแม่น้ำเมยเข้าไปเย็นกลับ เพื่อเยี่ยมญาติพี่น้อง บางคนก็ข้ามไปเพื่อหาของป่าล่าสัตว์ เช่นเดียวกันพื้นที่ที่เป็นป่าทึบและภูเขาชาวบ้านก็จะเดินข้ามฟากไปมา เพื่อล่าสัตว์ หาของป่าปลูกพืชผัก โดยมองไม่เห็นเส้นเขตแดน ดังนั้นในยุคไร้เขตแดนจึงไม่มีคำนิยามว่า ขนข้ามแดน แรงงานข้ามชาติ แรงงานต่างด้าว หรือผู้พลัดถิ่น ดังคำสัมภาษณ์ของมะมูและเพื่อน ๆ ดังนี้

“...พ่อเคยเล่าให้ฟังเมื่อก่อนแถบนี้ ไม่มีใครรู้ว่าเขตแดนเป็นยังไง ทุกคนเดินทางข้ามไปข้ามมาตลอด บางคนก็เก็บผักหักพินฝิ่งโน้น บางคนก็ลอยคอหาปลาในแม่น้ำ คนไม่มากเหมือนเดี๋ยวนี้อ...” (มาเหมียว, สัมภาษณ์วันที่ 18 มกราคม 2555)

“...รุ่นปู่ย่าตาทวด ก็ข้ามไปข้ามมาเหมือนเราเดินทางไปหาของป่าล่าสัตว์ เก็บผักหักพิน บางทีก็เดินเก็บเห็ดไปไกลเหมือนเดินไปในหมู่บ้านอื่นสมัยก่อนก็ได้เป็นหมู่บ้าน ตั้งบ้านเรือนกันเป็นหย่อม ๆ ใครยังไม่มีที่ทำกินก็ไปจับจองกลางป่าเอาเอง ไม่เคยได้ยินว่าแรงงานต่างด้าว สมัยก่อนยังไม่มีโรงงาน แรงงานมันก็ไม่ใช่ว่าช่วยกันปลูกผัก ปลูกข้าว หาปลา...” (มะมู, สัมภาษณ์วันที่ 18 มกราคม 2555)

“...คนแถวนี้ก็เป็นกะเหรี่ยง ตอนเหนือของเมียวติก็เป็นหมู่บ้านคนไทย เกิดมาก็เห็นเส้นเขตแดนแล้ว แต่ก่อนไม่มีใครสนใจว่าเป็นเขตแดนของประเทศไหน รุ่นพ่อแม่ก็เดินข้ามไปมาได้โดยอิสระ และไม่มีกรจับกุม หรือจ่ายเงินค่าผ่านทาง สมัยนี้จะไปไหนแต่ละที่ก็ต้องจ่ายเงินค่าผ่านทางตลอดกว่าจะถึงก็หมดเงินไปหลายจ๊ัด (Kyat)...คนส่วนใหญ่ก็จะเรียกตัวเองตามกลุ่มชาติพันธุ์ว่าตนเองเป็นอะไร เช่น กะเหรี่ยง พม่า มอญ.ไทใหญ่ ปะกา กะญอ..ไม่มีใครเคยได้ยินว่าเป็นแรงงานต่างด้าว หรือแรงงานข้ามชาติอะไรทำนองนี้...สมัยนั้นไม่มีโรงงานเหมือนสมัยนี้ ถ้าข้ามมาส่วนใหญ่ก็ทำงานในฟาร์ม ทำสวน ทำไร่ตามฤดูกาล...เป็นญาติพี่น้องก็ช่วย ๆ กันทำงาน ทำเสร็จเขาก็ให้ข้าว ให้ผักตอบแทน...” (มิงเก๊ะ, สัมภาษณ์วันที่ 18 มกราคม 2555)

“...ส่วนใหญ่คนที่เดินทางข้ามไปฝั่งไทยมักจะไม่มีสบาย...ได้ข่าวว่ามีหมอฝรั่งมารักษาที่เดินทางไปหา เป็นไข้ป่า ไม่มียาอะไรป้องกัน เป็นก็รักษาตามมีตามเกิด บางคนก็ตายไป คนที่อยู่ก็หาทางรักษาอาศัยยาจากธรรมชาติ ไม่มีงานให้ทำ หรือไม่มีการจ้างงานส่วนใหญ่ก็ช่วยกันทำงานในหมู่บ้านที่

น้อง คำว่าแรงงานต่างด้าวก็ไม่เคยได้ยิน..เรียกตัวเองว่าปะหล่อง...”  
(มะหน่าว, สัมภาษณ์วันที่ 18 มกราคม 2555)

“...เรื่องการเมืองไม่ค่อยยุ่งใครจะสู้กับใครรบกับใครก็สู้กันไปรบกันไป...เราก็ทำมาหากินกันตามปกติ ส่วนใหญ่สมัยโน้นเขาก็ยุ่งแต่เขา ส่วนคนอย่างเราก็ใช้ชีวิตทำสวนทำไร่ทำนา...สมัยก่อนการเดินทางลำบาก...” (อิมุ่นอู, สัมภาษณ์วันที่ 18 มกราคม 2555)

จากคำสัมภาษณ์ดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่าในอดีต ผู้คนจะเรียกตัวเองว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์นั้นๆ และจะขึ้นอยู่กับผู้ปกครองดินแดน การเดินทางส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะของการแสวงหาอาหารหรือการอพยพโยกย้ายตั้งถิ่นฐานเพื่อหาทำเลที่เหมาะสม บางกลุ่มจะข้ามแดนเพื่อค้าขาย หรือแลกเปลี่ยนสินค้าระหว่างกัน และการทำสงครามของแต่ละกลุ่ม ปรากฏธรรมชาติทั้งแม่น้ำและสันเขาไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางข้ามแดนแต่อย่างใด ผู้คนบริเวณชายแดนเดินทางข้ามไปข้ามมาเป็นสถานการณ์ปกติในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เนื่องจากผู้คนมีความรู้สึว่าพื้นที่ของการข้ามแดนเป็นพื้นที่เปิด ไม่มีคำว่า ผู้อพยพ ไม่มีคำว่าเส้นแบ่ง ทั้งนี้เนื่องจากเส้นแบ่งเป็นเพียงเส้นที่ถูกสร้างขึ้นและถูกนิยามความหมายจากการสถาปนารัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่งในสมัยนั้นยังไม่มี

**“ผู้อพยพ” “ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า”:** คำนิยามของรัฐไทยที่มีต่อผู้ลี้ภัยที่เป็นส่วนหนึ่งของชนชายแดน

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงการนิยามความหมายของแรงงานข้ามชาติซึ่งกลายเป็นชนชายแดนในยุคอาณานิคมของอังกฤษจนกระทั่งถึงยุคหลังอาณานิคม เพื่อให้เห็นภาพรวมว่า สถานการณ์สงครามกลางเมือง “การเมือง” ระหว่างรัฐบาลทหารพม่ากับชนกลุ่มน้อยมีความเคลื่อนไหว ณ ต้นทางของชนข้ามแดนอย่างไร และได้ส่งผลต่อผู้คนที่หลบหนีภัยสงครามออกมายังบริเวณชายแดนไทย-พม่าอย่างไร และการนิยามความหมายของรัฐไทยที่มีต่อแรงงานข้ามชาติ และผู้คนในฐานะ “ผู้อพยพ” และ “ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า” ณ ปลายทางของชนข้ามแดนเป็นอย่างไร โดยมีรายละเอียดดังนี้

### 1. “การเมือง” ณ ต้นทางของชนข้ามแดน

ในส่วนของการนำเสนอคำนิยามของรัฐไทยที่มีต่อชนข้ามแดนที่มาจากพม่าผู้วิจัยได้พยายามค้นคว้าเอกสารทางประวัติศาสตร์ และคำบอกเล่าของผู้คนที่ข้ามแดนในพื้นที่ต้นทางของการข้ามแดน นั่นคือประวัติศาสตร์หน้าการเมืองของพม่าโดยพยายามชี้ให้เห็นที่มาที่ไปว่าเกิดอะไรขึ้นในยุคที่พม่าอยู่ภายใต้อาณานิคมของอังกฤษ ระบบแนวคิดด้านการเมืองการปกครองของพม่ามีลักษณะอย่างไร และหลังการปลดปล่อยพันธนาการ ในยุคหลังอาณานิคมกลับยังเป็นการเพิ่มพันธนาการให้กับกลุ่มชาติพันธุ์มากขึ้นหรือไม่อย่างไร และสถานการณ์ความวุ่นวายจนกลายเป็นการชนกันระหว่างรัฐบาล

เผด็จการทหารพม่ากับกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่ส่งผลต่อกลุ่มชาติพันธุ์ให้อพยพพลี้ภัยไปยังพื้นที่ที่มีความเสี่ยงน้อยกว่าดังจะกล่าวถึงต่อไปนี้

ในช่วงที่พม่าเข้าสู่ช่วงเวลาของยุคอาณานิคมของอังกฤษนั้น กล่าวได้ว่าในยุคนี้ระบบแนวคิดทางการเมืองการปกครองของพม่าได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการลิดรอนอำนาจของกษัตริย์ออกไปและการนำแนวคิดแบบตะวันตกเข้ามาสวมแทนที่ ซึ่งล้วนแล้วแต่มีอิทธิพลมาจากความคิดแบบยุโรปในสมัยนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเน้นในเรื่อง “ดินแดน อาณาเขต และพรมแดน” ที่มีความชัดเจน มั่นคง และแน่นอน ซึ่งแนวความคิดในเรื่องเขตแดนดังกล่าวเป็นลักษณะสำคัญของรัฐสมัยใหม่ โดยได้ถือกำเนิดขึ้นภายใต้สนธิสัญญาเวสต์ฟาเลีย (Treaty of West-phalia) ในปี พ.ศ. 2491 (ค.ศ.1948) เพื่อกำหนดเส้นเขตแดน และการยอมรับอำนาจอธิปไตยของรัฐ เนื่องด้วยความไม่ชัดเจนในเส้นเขตแดนมักนำมาซึ่งความขัดแย้งหรือข้อพิพาทระหว่างรัฐที่มีพรมแดนต่อเนื่องกัน จนกระทั่งกลายเป็นความรุนแรงระหว่างรัฐเพื่อแย่งชิงหรือปกป้องเขตแดนของรัฐมาโดยตลอด และแนวคิดในเรื่อง “ระบบการบริหารราชการแบบใหม่” ที่มีการแบ่งการบริหารออกเป็นกระทรวง ทบวง กรม เป็นฝ่ายต่างๆ แบ่งงานกันทำโดยลดหลั่นกันเป็นชั้นๆ อย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน (ตุลยกาศ ปรีชาธิราช 2554 อ้างถึงใน ปุญญวัฒน์ จิตประคอง 2555)

อย่างไรก็ตามทั้งแนวคิด “อาณาเขต-เขตแดน” และ “ระบบการบริหารราชการแบบใหม่” นับว่ามีความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงรูปโฉมทางการเมืองการปกครองของพม่าเป็นอย่างมาก เพื่อที่จะสรรสร้างชุมชนประเทศพม่าให้ก้าวเข้าสู่สังคมที่เรียกว่า “รัฐสมัยใหม่ (Modern State)” อันมีจุดยืนมาจากมุมมองความคิดในแบบตะวันตก โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดที่เกิดขึ้นมาจากเจ้าอาณานิคมอย่างอังกฤษที่เข้ามาปกครองพม่านั้นเอง ด้วยเหตุนี้จึงทำให้รัฐพม่าในยุคอาณานิคม มีรูปแบบการเมืองการปกครองในลักษณะที่เป็น “การเมืองแบบสมัยใหม่” ในลักษณะที่เป็นเสรีนิยมมากยิ่งขึ้น มีการกระจายอำนาจ แบ่งแยกและปกครอง เพื่อที่จะทำให้รัฐสามารถที่จะเข้าไปสู่สังคมได้มากยิ่งขึ้น อันจะง่ายต่อการทุจริตและกอบโกยผลประโยชน์จากประชาชนได้อย่างสมบูรณ์ (ปุญญวัฒน์ จิตประคอง 2555)

พม่าในยุคหลังอาณานิคมซึ่งอยู่ภายใต้ยุคผู้นำอนุได้ปกครองพม่าผ่านพรรคสันนิบาตเสรีชนต่อต้านฟาสซิสต์ (Anti-Fascist People’s Freedom League : AFPFL) ซึ่งเป็นพรรคการเมืองผสมของกลุ่มทหาร กลุ่มสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ และพรรคการเมืองย่อยอื่นๆ ก่อตั้งขึ้นภายใต้การนำของ ออง ซาน (Aung San) ประธานพรรค จนเมื่อ ออง ซาน ถูกลอบสังหารในการประชุมสภาพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญ ในวันที่ 19 กรกฎาคม 2490 (1947) อนุ (U Nu) รองประธานพรรค จึงได้ขึ้นมาเป็นผู้นำแทน (พรรณี ไทยานนท์ 2520) และได้เลือกเอาแนวคิดทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยแบบมีผู้แทนมาใช้เป็นหมุดหมายสำคัญในการบริหารปกครอง มีการแบ่งออกเป็นสามฝ่ายที่ชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายนิติบัญญัติ ฝ่ายบริหาร และฝ่ายตุลาการ โดยผ่านกระบวนการเลือกตั้งจากประชาชน ซึ่งในส่วนนี้นั้นก็มีขึ้นเพื่อเป็นการสร้างความโปร่งใส และความยุติธรรมให้เกิดขึ้นกับสังคมพม่า (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2544) ในขณะที่อีกด้านหนึ่งของเขตแดนช่วงก่อนพม่าจะได้รับเอกราชจากอังกฤษ ไทยได้เปิดความสัมพันธ์อย่างเป็นทางการขึ้นกับพม่า โดยในเดือนสิงหาคม 2490 (1947) ได้มีการแลกเปลี่ยนพิธีสาสน์ และทำพิธีเปิดสถานทูตพม่าประจำประเทศไทยขึ้นที่กรุงเทพฯ หลังจากนั้นไทยและพม่าก็มีความสัมพันธ์ราบรื่นเรื่อยมาตลอด

ต่อมาภายหลังจากการสิ้นสุดของสงครามโลกครั้งที่ 2 อังกฤษได้ยอมให้พม่าเข้าปกครองตนเองโดยอิสระอย่างสมบูรณ์เมื่อวันที่ 4 มกราคม 2491 (1948) นั้น เมื่อเข้าสู่ยุคผู้นำเนวิน ซึ่งเป็นผู้นำคนถัดมาจากอูนู โครงสร้างทางการเมืองที่สร้างขึ้นทันทีภายหลังรัฐประหารในปี พ.ศ.2505 (ค.ศ. 1962) คือ “สถาปณาวีถี” ซึ่งได้ประสานอำนาจทั้งหมดของรัฐเข้าด้วยกัน ภายใต้อำนาจการสั่งการของนายพลเนวิน ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ระบอบการเมืองการปกครองของพม่าในยุคนายพลเนวินได้มีการเปลี่ยนแนวทิศทางการไปอย่างมากโดยนำรูปแบบการปกครองของนายพลอูนูมาเป็นข้อกล่าวอ้างว่า “ประชาธิปไตยแบบรัฐสภาในยุคอูนูนั้น มีช่องโหว่ได้ใช้อำนาจในทางที่ผิดมากเกินไปกว่าจะมีคุณค่าสำหรับประเทศอย่างพม่าได้” เพื่อนำมาสร้างความชอบธรรมให้กับนายพลเนวิน โดยก่อให้เกิดการสถาปนาพรรคเดียวพรรคหนึ่งขึ้นมาเพื่อนำรัฐไปสู่ระบอบเผด็จการอำนาจนิยมหรือระบอบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ในเวลาต่อมา (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2544)

ในยุคดังกล่าวข้างต้นจึงเห็นได้ชัดถึงการใช้อำนาจที่เกินขอบเขตของผู้บริหาร ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนจากการประกาศนำพม่าเข้าสู่ระบอบเผด็จการอำนาจนิยมในช่วงแรก และตามมาด้วยระบอบคอมมิวนิสต์หรือสังคมนิยมในภายหลัง แต่ทั้งสองระบอบการปกครองล้วนยึดอำนาจรัฐเป็นหลักใหญ่สำคัญ โดยอำนาจนี้จะกุมอยู่ในมือของกลุ่มผู้นำเพียงกลุ่มเดียวเท่านั้น นั่นคือ ภายใต้อำนาจของ “เนวิน” ซึ่งสามารถใช้อำนาจเหล่านั้นในการจัดการบริหารได้อย่างเต็มที่โดยไร้ขีดจำกัด ซึ่งจะเห็นได้อย่างชัดเจนถึงลักษณะความแตกต่างที่เกิดขึ้นระหว่างระบอบการปกครองภายใต้การนำของอูนูในช่วงแรกและเนวินในช่วงหลัง

แต่อย่างไรก็ตามไม่ว่าจะเป็นยุคของอูนู หรือเนวิน ล้วนได้นำเอาแนวความคิดเกี่ยวกับรัฐเอกราชสมัยใหม่เข้ามาใช้โดยมีลักษณะเด่นๆ ที่มีความสำคัญ ได้แก่ การนำแนวความคิดที่มองว่าประเทศหรือรัฐจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องมีรัฐบาลที่มีศูนย์กลางอำนาจที่มีความแน่นอน เช่น การมีเมืองหลวงที่แน่นอนและมีระบบราชการสมัยใหม่ที่มีความเป็นปึกแผ่น นอกจากนี้แล้วยังมีแนวคิดเรื่องอำนาจอธิปไตยที่ชัดเจน ปกคลุมทั่วดินแดน และธำรงอยู่เหนืออำนาจอื่นๆ ภายในประเทศ ด้วยเหตุนี้ภายหลังจากการที่ประเทศเจ้าอาณานิคมอังกฤษได้มอบเอกราชให้แก่ประเทศพม่าอย่างสมบูรณ์แล้ว ส่วนหนึ่งที่ยังมีความคิดหลงเหลืออยู่ และนับว่ามีบทบาทต่ออิทธิพลทางความคิดของประชาชนพม่า นั่นคือ “อุดมการณ์ชาตินิยม (nationalism)” อันเป็นอุดมการณ์ที่ถือเอาชาติตัวเองเป็นใหญ่ หรือการทำให้คนในชาติเกิดความรู้สึกรักชาติของตนเอง ซึ่งแนวคิดดังกล่าวเพิ่งเข้ามาภายหลังจากอาณานิคมและถือได้ว่าเป็นลัทธิที่มีความสำคัญต่อการนำมาใช้สร้างชาติของตนเองให้เป็นปึกแผ่น ภายหลังจากที่ได้รับชัยชนะครั้งยิ่งใหญ่เมื่ออยู่ในช่วงอาณานิคม และสงครามโลกครั้งที่ 2

นับตั้งแต่ปี พ.ศ.2505 (ค.ศ.1962) เป็นต้นมา สถานการณ์การเมืองภายในพม่าได้มีความวุ่นวายอย่างต่อเนื่อง นอกจากจะเกิดการปฏิวัติจากคณะนายทหาร ในวันที่ 2 มีนาคม 2505 (1962) และประกาศใช้นโยบาย “สังคมนิยมวิถีพม่า” (the Burmese way to socialism) จากนายพลเนวิน หัวหน้าคณะปฏิวัติ ซึ่งเป็นระบอบการปกครองใหม่ของพม่า มีการตั้งสถาปณาวีถี ขึ้นมาดำเนินการในการบริหารประเทศ ยกเลิกรัฐธรรมนูญ ยุบสภา และนำเอาระบอบการปกครองแบบเผด็จการทหารเข้ามาแทนที่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยตะวันตกแล้ว ยังมีความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลพม่าและชนกลุ่มน้อย โดยชนกลุ่มน้อยมีความต้องการจะปกครองตนเอง และไม่ขึ้นตรงกับพม่าที่กรุงย่างกุ้ง ในขณะที่รัฐบาลพม่าต้องการให้เกิดเอกภาพทางการเมือง ความขัดแย้งนี้ได้บานปลาย

กลายเป็นสงครามกลางเมือง ทำให้เกิดการสู้รบขึ้นทั่วไปในบริเวณเขตอันเป็นที่อยู่ของชนกลุ่มน้อย ระหว่างรัฐบาลพม่าและกองกำลังของชนกลุ่มน้อย และเป็นเหตุให้ประชาชนในเขตสู้รบเหล่านี้ หลบหนีเข้ามาในประเทศไทยอยู่ตลอดเวลา ในช่วงเวลาดังกล่าวนักศึกษาได้ก่อการประท้วงการปกครองโดยสภาปฏิวัติ จึงได้ถูกปราบปรามอย่างรุนแรงจากสภาปฏิวัติ ทำให้นักศึกษาส่วนหนึ่ง หลบหนีการจับกุมมายังประเทศไทย นอกจากนั้นแล้วยังมีนักการเมือง และประชาชนที่ไม่พอใจคณะปฏิวัติ และสภาปฏิวัติอีกจำนวนมาก จึงนับได้ว่าปีนี้ประเทศไทยได้รับผู้หลบหนีภัยจากพม่าเข้าสู่ ประเทศไทยเพิ่มเติมขึ้นมาจากกลุ่มเดิมที่มีมาเป็นประจำ นั่นคือกลุ่มชาติพันธุ์ (พรพิมล ตรีโชติ 2548)

จากนั้น นายพล ซอว์ หม่อง (Saw Maung) ได้ทำรัฐประหารยึดอำนาจการปกครองและ ประกาศตั้ง "สภาฟื้นฟูกฎระเบียบแห่งรัฐ" หรือรัฐบาล "สลอร์ค" (The State Law and Order Restoration Council- SLORC) และประกาศให้มีการเลือกตั้งทั่วไปในพม่า อีกทั้งยังยินยอมให้มี พรรคการเมืองหลายพรรค (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2544, 86-87) ซึ่งในครั้งนั้น พรรคสันนิบาตแห่งชาติเพื่อประชาธิปไตย (National League for Democracy-NLD) ของ นางออง ซาน ซู จีได้รับ คะแนนเสียงอย่างท่วมท้น 392 ที่นั่งจาก 455 ที่นั่ง โดยที่พรรค National Unity Party ของรัฐบาลทหารได้เพียง 10 ที่นั่ง แม้ว่า SLORC จะทำตามสัญญาในการจัดการเลือกตั้งในปี 2533 (ค.ศ. 1990) แต่ก็พยายามใช้กลยุทธ์ต่างๆ เพื่อทำลายโอกาสในการชนะเลือกตั้งของพรรคฝ่ายค้าน. ในวันที่ 20 กรกฎาคม 2532 (ค.ศ. 1989) นางอองซาน ซู จี ถูกจับกุมและคุมขังภายในบ้าน โดยไม่มีการตั้งข้อหา และจับกุมนักการเมืองฝ่ายตรงข้ามมากขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้นักการเมืองฝ่ายค้านและนักเคลื่อนไหวเพื่อ ประชาธิปไตยหนีการจับกุมมายังชายแดนประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะประเทศไทยมากขึ้นอีก (เกิด เหตุการณ์ 8888 ในประเทศพม่า 2555)

ผู้แทนที่ได้รับการเลือกตั้ง แต่ไม่มีโอกาสจัดตั้งรัฐบาลพลเรือนหลายคนได้หนีออกมาและ จัดตั้งรัฐบาลพลัดถิ่น (The National Coalition of the Union of Burma: NCGUB) โดยมี Dr. Sein Win ซึ่งเป็นญาติกับนางอองซาน ซูจี เป็นนายกรัฐมนตรี ปัจจุบันลี้ภัยอยู่ในสหรัฐอเมริกา NCGUB มีกิจกรรมชัดเจนในเรื่องการร่างรัฐธรรมนูญใหม่ และติดต่อกับองค์กรต่างประเทศในการ เรียกร้องสิทธิอันชอบธรรมในฐานะตัวแทนของประชาชนพม่า แต่ก็ยังไม่ถือว่าเป็นรัฐบาลที่ถูกต้อง อย่างเป็นทางการ (ณัฐวดี ดวงตา 2549, 60). รัฐบาลพลัดถิ่นมีส่วนสำคัญในการก่อตั้งสื่อพม่าพลัด ถิ่น DVB โดยเฉพาะ Dr. Sein Win ซึ่งยังเป็นคณะกรรมการของมูลนิธิ DVB อยู่ในปัจจุบัน

ในปี ค.ศ. 1989 รัฐบาลพม่าเปลี่ยนชื่อประเทศจาก Burma เป็น Myanmar โดยอ้างว่า คำว่าพม่าที่มีความหมายแค่ชนเชื้อชาติพม่าที่มีแต่คนเชื้อชาติพม่า จึงไม่สมควรใช้คำนั้น เนื่องจากใน พม่าประกอบด้วยชนเผ่าต่างๆ มากมาย แต่อันที่จริงแล้ว เป็นการเปลี่ยนคำภาษาอังกฤษให้ตรงกับ ภาษาพม่าคือ Burma (พม่า) เป็น Myanmar (เมียนมาร์) ซึ่งหมายถึงชาวพม่านั้นเอง และเปลี่ยนชื่อ เมือง Rangoon เป็น Yangon ตรงกับเสียงในภาษาพม่าอันถือเป็นการปฏิเสธสิทธิขั้นพื้นฐานทางด้านการเมืองและวัฒนธรรมชนกลุ่มน้อย (ชัยโชค จุลศิริวงศ์ 2541, 494)

ในพม่านางอองซาน ซูจี ดำเนินการต่อสู้ด้วยแนวทางสันติวิธี โดยการใช้วิธีเขียนจดหมาย เขียนหนังสือ บันทึกวีดิโอเทป เพื่อส่งผ่านข้อเรียกร้องของเธอ ต่อรัฐบาลทหารพม่า ออกมาสู่ ประชาคมโลกอย่างต่อเนื่อง ตราบเท่าที่สามารถทำได้ อย่างไรก็ตามความขัดแย้งของพรรค NLD กับ

รัฐบาลพม่าก็ไม่มีที่ท่าว่าจะตกลงกันได้ และรัฐบาลเองก็ยังใช้วิธีการแบบเผด็จการในการจับกุม คမ်းซัง และละเมิดสิทธิมนุษยชนต่างๆ ในการควบคุมผู้ที่ไม่เห็นด้วย ต่อมาในปี 2534 (ค.ศ. 1991) นางอองซาน ซูจี ได้รับรางวัลโนเบล สาขาสันติภาพ นอกจากนั้นผู้นำฝ่ายค้านที่สำคัญคนอื่นๆ ก็ถูกจับกุมและคุมขังด้วย แม้ระยะเวลาจะผ่านไปเกือบยี่สิบปีแต่สถานการณ์ทางการเมือง และประชาธิปไตยของพม่าก็ยังคงอยู่ในวังวนของอำนาจเผด็จการทหารอยู่เช่นเดิม ยังมีการควบคุมตัวและจับกุมคุมขังนักการเมือง นักกิจกรรม และประชาชนที่เรียกร้องประชาธิปไตย รวมทั้งยังมีการละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อประชาชนชาวพม่าและชนกลุ่มน้อยมาโดยตลอด

ในปี 2535 (ค.ศ. 1992) นายพลอาวุโสตัน ฉ่วย (Than Shwe) ขึ้นครองอำนาจต่อจากนายพลชอ หม่องที่ลาจากการเป็นประธาน SLORC เนื่องจากปัญหาสุขภาพ นับแต่นั้นมา ตาน ฉ่วย ได้นำนโยบายใหม่ๆ มาใช้ เช่น การปล่อยตัวนักโทษการเมืองหลายคนยกเว้นนางอองซาน ซูจี มีการจัดประชุมเพื่อร่างรัฐธรรมนูญใหม่ เปิดมหาวิทยาลัยและสถาบันการศึกษาชั้นสูงใหม่ ยกเลิกประกาศกฎอัยการศึกเป็นต้น แต่อย่างไรก็ตาม สถานการณ์ในเรื่องการคอร์รัปชันและการละเมิดสิทธิมนุษยชน ก็ยังคงเป็นปัญหาใหญ่ของการเมืองพม่า

นางอองซาน ซูจี ถูกปล่อยตัวเมื่อวันที่ 10 กรกฎาคม 2538 (ค.ศ. 1995) หลังจากถูกควบคุมตัวมา 6 ปี และถูกกักบริเวณโดยปราศจากข้อกล่าวหาและความผิดอีกเป็นครั้งที่สอง เป็นเวลา 18 เดือน ตั้งแต่วันที่ 21 กันยายน 2543 (ค.ศ. 2000) และได้รับอิสรภาพ จากการกักบริเวณครั้งนี้เมื่อเดือนพฤษภาคม 2545 (ค.ศ. 2002)

เมื่อวันที่ 30 พฤษภาคม 2546 (ค.ศ. 2003) เกิดเหตุการณ์ปะทะระหว่างมวลชนจัดตั้งของรัฐบาล กับกลุ่มผู้สนับสนุน ซูจี ระหว่างที่นางเดินทางเพื่อพบปะกับประชาชน ในเมืองเดพายิน (Depayin) ทางตอนเหนือของพม่า ทำให้ผู้สนับสนุนของนางบาดเจ็บล้มตายไปหลายสิบคน เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้ซูจีถูกสั่งกักบริเวณให้ใช้ชีวิตอยู่แต่ในบ้านพักอีกเป็นครั้งที่ 3 ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2546

ในส่วนของพม่าเองก็มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญอีกครั้งในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2549 (ค.ศ. 2006) เมื่อรัฐบาลประกาศย้ายเมืองหลวงจากกรุงย่างกุ้งไปยังเมืองปินมานา (Pyinmana) ที่ต่อมาถูกเปลี่ยนชื่ออีกครั้งเป็นกรุงเนย์ปีดอว์ (Naypyidaw) อันหมายถึง “เมืองของกษัตริย์” (City of the Kings) ท่ามกลางสายตาแห่งความสงสัยของนานาชาติ แม้กระทั่งในกลุ่มประเทศ ASEAN ด้วยกันที่ไม่ได้รับการแจ้งอย่างเป็นทางการมาก่อน แต่ศูนย์กลางธุรกิจในปัจจุบันก็ยังอยู่ที่กรุงย่างกุ้งเหมือนเดิม เนื่องจากสาธารณูปโภค และโครงสร้างพื้นฐานต่างๆ ในเมืองหลวงใหม่ยังต้องได้รับการพัฒนาอีกมาก นอกจากนั้นปัญหากับชนกลุ่มน้อยก็ยังไม่สิ้นสุด โดยเฉพาะปัญหาผู้ลี้ภัยอันเกิดจากการหนีภัยสงครามกับกองกำลังติดอาวุธและการละเมิดสิทธิมนุษยชนในพม่า ที่ส่งผลกระทบต่อประเทศเพื่อนบ้านเนื่องจากการอพยพพลัดถิ่นเพิ่มขึ้นด้วย ทั้งผู้ลี้ภัยจากรัฐอารากัน เข้าไปในบังกลาเทศ และชาวคะเหรียง คะเรนยี มอญ ไทใหญ่ พม่า ได้อพยพเข้ามาในประเทศไทย

เมื่อวันที่ 22 กันยายน พ.ศ. 2550 (ค.ศ. 2007) พระสงฆ์และประชาชนที่เข้าร่วมประท้วงรัฐบาลทหารได้เดินทางไปยังบ้านพักนางอองซาน ซูจี ซึ่งนางได้ออกมาปรากฏตัวเป็นเวลา 15 นาที โดยการเปิดประตูเล็กของประตูบ้าน พร้อมกับพนมมือไหว้พระสงฆ์ที่กำลังให้พร การปรากฏตัวครั้งนี้ นับเป็นการปรากฏตัวต่อหน้าสาธารณชนครั้งแรกในรอบ 4 ปี นับตั้งแต่เดือนพฤษภาคม 2546 (ค.ศ.

2003). เหตุการณ์เหล่านี้ยิ่งทำให้พม่ากลายเป็น “ปัญหา” ในสายตาของโลกประชาธิปไตยเอง แต่กระนั้นประเทศเพื่อนบ้านในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ก็ยังยอมรับพม่าเข้ามาเป็นสมาชิกของ Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) เมื่อวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ.2540 (ค.ศ. 1997) ท่ามกลางการท้วงติงและคัดค้านจากประเทศทางตะวันตกที่ต่อต้านรัฐบาลทหารพม่า และในปีเดียวกันนี้เองได้เกิดเหตุการณ์ครั้งสำคัญอีกครั้งเมื่อพระสงฆ์ซึ่งเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลต่อจิตใจของชาวพม่ามากได้ลุกขึ้นมาเป็นผู้นำประชาชนในการประท้วงต่อต้านรัฐบาล อันสืบเนื่องมาจากการประกาศขึ้นราคาเชื้อเพลิงหลายเท่าของรัฐบาลตั้งแต่เดือนสิงหาคม ที่ซ้ำเติมความลำบากยากจนแก่ประชาชน ทำให้พระสงฆ์ที่ใกล้ชิดกับประชาชนลุกขึ้นมาประท้วงอย่างสงบและลุกลามไปยังเมืองใหญ่ทั่วประเทศ ในที่สุดรัฐบาลตัดสินใจใช้กำลังจัดการกับกลุ่มผู้ชุมนุม ทำให้มีผู้บาดเจ็บล้มตายจำนวนมาก ตนเหล่านี้ได้อพยพเคลื่อนย้ายหนีภัยสงครามกลางเมืองไปยังประเทศไทยได้กลายเป็นชนข้ามแดน ชายแดน และแรงงานข้ามชาติ

## 2. ปลายทางของชนข้ามแดนกับฐานะผู้อพยพ และคนพลัดถิ่นสัญชาติพม่า

กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยในประเทศพม่าได้อพยพหลบหนีภัยสงครามมายังแนวชายแดนไทยและข้ามแดนมายังไทยซึ่งถือเป็นปลายทางของผู้อพยพตลอดสถานการณ์ความไม่สงบในพม่าที่มีมาอย่างยาวนาน รัฐบาลไทยในสมัยนั้นมองชนชายแดนซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยหรือกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยในบริเวณชายแดนไทย-พม่าโดยให้ความหมายว่า เป็นกลุ่มที่ทำหน้าที่เป็น “รัฐกันชน” แนวกันชนให้กับเขตแดนประเทศไทย โดยมีชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์เป็นเมืองหน้าด่าน และมีบทบาทสำคัญในการนำข่าวคราวความคืบหน้าหรือความเป็นไปในเขตพม่ามารายงานให้กับหน่วยราชการไทย ด้วยเหตุนี้การมีชุมชนของชนกลุ่มน้อยอยู่ตามรอยตะเข็บชายแดนไทย-พม่า จึงไม่ใช่เรื่องเสียหายหรือเป็นภัยต่อความมั่นคงในความคิดของรัฐในยุคสมัยนั้น หากแต่ตรงกันข้ามการมีแนวกันชนตามชายแดนกลับเป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดผลดีต่อประเทศไทย ดังนั้นจึงไม่น่าแปลกใจว่ารัฐบาลไทยจึงไม่กีดกัน ผลักดันให้กลับประเทศ (พรพิมล ตรีโชติ 2548) จนทำให้จำนวนผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง ซึ่งเป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่รัฐบาลไทยจำเป็นต้องรับไว้และให้ความอนุเคราะห์ด้วยเหตุผลทางมนุษยธรรม ไม่สามารถผลักดันคนเหล่านี้กลับประเทศพม่าได้ ประกอบกับขณะนั้นไทยมีความหวาดระแวงว่าระบบสังคมนิยมที่นายพลเนวินประกาศใช้นโยบายมีความคล้ายคลึงกับระบอบคอมมิวนิสต์ และถือเป็นภัยร้ายแรงต่อรัฐบาลไทยในสมัยนั้นจะแพร่ขยายมายังไทย (พรพิมล ตรีโชติ 2548)

ในช่วงนั้นประเทศไทยนำโดยรัฐบาลของพลโทถนอม กิตติขจร ในปี พ.ศ. 2506-2516 (ค.ศ. 1963-1973) ได้มีนโยบายเกี่ยวกับผู้ลี้ภัยซึ่งจัดตั้งเป็นกองกำลังต่อต้านรัฐบาลพม่าขึ้น และมีนโยบายต่างประเทศต่อพม่าดังนี้คือ ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองชี้แจงและทำความเข้าใจผู้อพยพในเรื่องนโยบายของฝ่ายไทย และห้ามไม่ให้มีการเคลื่อนไหวใด ๆ ที่เป็นปฏิปักษ์กับรัฐบาลพม่าโดยเด็ดขาด ให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครองและตำรวจตรวจสอบชื่อ ประวัติผู้อพยพ และกำหนดถิ่นที่อยู่ให้สอดคล้องกับนโยบายความมั่นคงของไทย เพื่อควบคุมและติดตามความเคลื่อนไหวได้ตลอดเวลา ดังนั้นจึงเป็นที่น่าสังเกตว่า การให้คำนิยามในสมัยนี้ทางรัฐบาลไทยได้ใช้คำว่า “ผู้อพยพ” เมื่อเป็นเช่นนั้นบริเวณชายแดนไทย-พม่าจึงมีกลุ่มชาวบ้านทยอยกันอพยพเข้ามาหลบภัยในเขตประเทศไทยอย่างสม่ำเสมอ

ทุกปีในช่วงที่มีการสู้รบในฤดูแล้ง เมื่อสถานการณ์สงบเหล่าผู้อพยพก็ได้เดินทางกลับบ้านเป็นเช่นนี้ประจำทุกปี

ในสมัยรัฐบาลสัญญา ธรรมศักดิ์ ปี พ.ศ. 2516-2518 (ค.ศ.1973-1975) ได้ดำเนินนโยบายสืบเนื่องจากสมัยของจอมพลถนอม กิตติขจร คือการดูแลผู้อพยพจากพม่า ได้มีการจัดตั้งคณะกรรมการควบคุมผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่าขึ้น ทำให้การให้คำนิยามของรัฐเปลี่ยนไปจาก “ผู้อพยพ” เป็น “ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า” และต่อมาได้เปลี่ยนนายกรัฐมนตรีนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ในช่วงปี พ.ศ.2519-2520 (ค.ศ.1976-1977) คณะกรรมการชุดเดิมดังกล่าวยังคงดำรงอยู่และได้สั่งการให้กระทรวงมหาดไทยดำเนินการทำทะเบียนประวัติและบัตรประจำตัวผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า ในปี พ.ศ. 2520 (ค.ศ.1977) โดยจังหวัดตากมีจำนวน 1,241 คน นอกจากนี้ยังพบว่ามีกลุ่มต่อต้านพม่าและผู้พลัดถิ่นซึ่งมีที่ตั้งอยู่ในเขตประเทศไทยอยู่หลายกลุ่มด้วยกันคือ กลุ่มไทใหญ่ กลุ่มคะฉิ่นอิสระ กลุ่มกะเหรี่ยงอิสระ กลุ่มคะยาห์ กลุ่มมูเซอ และกลุ่มมอญ ซึ่งมติคณะรัฐมนตรีในวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2520 (1977) ได้กำหนดว่า ให้รัฐบาลผลักดันออกนอกประเทศและจับกุมตัวกบฏพม่าที่อยู่ในไทยและไม่สามารถไปตั้งถิ่นฐานในประเทศที่สามได้ ต้องไม่ให้มีกิจกรรมทางการเมืองหรือกระทำการใด ๆ ที่เป็นปรปักษ์ต่อรัฐบาลพม่า ส่วนกรณีบุคคลที่ไม่ลี้ภัยทางการเมืองรัฐบาลควรผลักดันให้ออกจากประเทศหรือตกลงร่วมกับรัฐบาลพม่า และในรัฐบาลสมัยพลเอกเกรียงศักดิ์ ชมะนันทน์ ปี พ.ศ.2521-2523 (ค.ศ.1978-1980) ได้เพิ่มมาตรการในการควบคุมผู้พลัดถิ่นอย่างเป็นระบบ โดยมีการกำหนดให้เข้าเมืองโดยผ่านทางที่กำหนด หากเข้าเมืองนอกเหนือจากทางที่กำหนดถือว่าผิดกฎหมาย และมีการกำหนดเขตที่อยู่อาศัย และให้ขออนุญาตจากนายอำเภอหากจะออกนอกเขตหมู่บ้านหรือตำบล หากออกนอกเขตอำเภอให้ขออนุญาตผู้ว่าราชการจังหวัด หากออกนอกเขตจังหวัดให้ขออนุญาตต่อปลัดกระทรวง ถ้ามีผู้ใดหลบหนีออกนอกเขตอำเภอหรือจังหวัดโดยไม่ได้รับอนุญาตมีความผิดตามมาตรา 72 แห่งพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2522 (ค.ศ.1979) อย่างไรก็ตามถึงแม้จะมีความเข้มงวด หากแต่ในทางปฏิบัติยากต่อการควบคุม เนื่องจากพื้นที่ตะเข็บชายแดนไทย-พม่า ส่วนใหญ่เป็นป่าทึบและเทือกเขาสูง เอื้ออำนวยให้ผู้พลัดถิ่นเล็ดรอดเข้าออกได้สะดวก (พรพิมล ตรีโชติ 2548)

ในขณะที่เดียวกันทางรัฐบาลพม่าที่เรียกว่าสภาปฏิวัติได้มอบหมายภารกิจสำคัญให้กับกองทัพบก นอกจากจะมีกองกำลังอยู่ที่ย่างกุ้ง ซึ่งเป็นเมืองหลวงของพม่าในสมัยนั้นแล้ว ยังมีกองบัญชาการของพม่าอีก 8 ภาค กระจายการรักษาความมั่นคงเข้าไปในเขตต่าง ๆ เนื่องจากการกิจที่สำคัญของกองทัพบกเพื่อสะดวกในการปราบปรามผู้ก่อการร้ายทั้งของคอมมิวนิสต์และชนกลุ่มน้อยในขณะนั้น เพราะบรรดาชนกลุ่มน้อยที่ก่อการกบฏนั้นยังเป็นปัญหาของรัฐบาลกลางของพม่าอยู่ แม้ว่าจะพยายามอย่างหนักก็ไม่สามารถปราบปรามได้อย่างเด็ดขาด เนื่องจากกองกำลังกลุ่มน้อยได้ต่อสู้เพื่อเอกราชของตนเองและมีประชาชนสนับสนุนอยู่เป็นส่วนใหญ่ อย่างไรก็ตามการปราบปรามกองกำลังชนกลุ่มน้อยของกองทัพบกของพม่า ส่งผลให้ชนกลุ่มน้อยและชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่รัฐชายขอบ ได้แก่ รัฐกะเหรี่ยง รัฐมอญ รัฐคะยาห์ รัฐฉาน รัฐคะฉิ่น รัฐชิน และรัฐอะร่ากัน (ยะไข่) ได้รับผลกระทบจากการปราบปราม โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตรัฐกะเหรี่ยง รัฐคะยาห์ รัฐมอญ และรัฐฉานซึ่งมีพรมแดนติดชายแดนไทย ต่างพากันหลบหนีภัยเข้ามาในประเทศไทย

การปราบปรามของกองทัพพม่าอย่างหนักดังกล่าว ส่งผลให้กองกำลังชนกลุ่มน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มกะเหรี่ยงได้ถอยร่นจากบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำอิระวดี (the Irrawaddy Delta) มารวมพลกับกองกำลังกะเหรี่ยงที่มีฐานที่มั่นอยู่ในรัฐกะเหรี่ยงบริเวณติดพรมแดนไทย ส่งผลให้กองกำลังกะเหรี่ยง KNU (the Karen National Union) ที่อยู่บริเวณชายแดนไทย-พม่า กลายเป็นกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่มีกำลังเข้มแข็งมากที่สุด นอกจากนี้กลุ่มกะเหรี่ยงแล้วยังมีกลุ่มของคะยาห์ (the Karenni National Progressive Party -KNPP) กลุ่มกองกำลังของมอญ ได้แก่ พรรคมอญใหม่ (the New Mon State Party-NMSP) หรือกลุ่มไทใหญ่หรือกองทัพไทใหญ่ (the Shan State Army-SSA) และยังมีอีกหลายกลุ่มที่อาศัยพื้นที่บริเวณชายแดนไทย-พม่าเป็นที่ตั้งฐานที่มั่น และทำการช่อกสมผู้คนเพื่อต่อสู้กับทหารพม่า ดังนั้นในช่วงสู้รบเมื่อฝ่ายกองกำลังชนกลุ่มน้อยเพลี่ยงพล้ำก็จะหลบหนีเข้ามาอยู่ในประเทศไทย และอาศัยเป็นที่สะสมกำลังอาวุธ เพื่อกลับเข้าไปปฏิบัติการในเขตพม่า

ในช่วงที่สถานการณ์การสู้รบในเขตชนกลุ่มน้อยยังไม่สงบ และดำเนินเรื่อยมาตราบจนถึงทศวรรษที่ 1980 การให้คำนิยามของผู้คนที่หนีภัยสงครามกลางเมืองจากพม่าเข้าสู่ไทยในสมัยนั้นจึงมีสถานภาพเป็นเพียง “คนพลัดถิ่นสัญชาติพม่า” การที่รัฐไทยให้คำนิยามเช่นนี้ เนื่องจากรัฐไทยมองว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้เข้าเมืองโดยผิดกฎหมาย รัฐบาลไทยได้อนุโลมเป็นกรณีพิเศษโดยไม่ดำเนินการลงโทษด้วยการส่งกลับพม่า และอนุญาตให้อยู่ในพื้นที่ตามจังหวัดชายแดนของไทย (พรพิมล ตรีโชติ 2548)

ช่วงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ครั้งสำคัญของพม่า ซึ่งทั้งผู้เชี่ยวชาญและผู้ศึกษาเกี่ยวกับเรื่องพม่าถือเป็นหมายเหตุของการเมืองพม่ายุคใหม่ นักศึกษาพม่าได้มีบทบาทอีกครั้งหลังจากการเรียกร้องเอกราช ในการเป็นแกนนำประชาชน พระสงฆ์ ลูกขึ้นมาประท้วงต่อต้านระบบทหารของนายพลเนวิน และเรียกร้องให้พม่าเปลี่ยนแปลงสู่การปกครองในระบอบประชาธิปไตย นั่นคือวันที่ 8 สิงหาคม 2531 (ค.ศ. 1988) เกิด “เหตุการณ์ 8888” หมายถึง วันที่ 8 เดือน 8 ปี ค.ศ.1988 (“8888 Uprising” ชื่อมาจากวันที่เกิดเหตุคือ 8/8/1988) ในประเทศพม่า โดยนักศึกษา ประชาชน และพระสงฆ์รวมกันนับล้านคนได้ออกมาชุมนุมอย่างสันติที่กรุงย่างกุ้งและตามเมืองใหญ่ ๆ ทั่วประเทศเพื่อเรียกร้องประชาธิปไตยจากรัฐบาลเผด็จการทหารของนายพล เนวิน (Ne Win) ที่ปกครองประเทศมายาวนานถึง 26 ปี ทั้งนี้พม่าได้รับอิสรภาพจากอังกฤษเมื่อวันที่ 4 มกราคม 2491 โดยมี นายพล อุ นู (U Nu) ขึ้นดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนแรก จากนั้นก็ถูกนายพล เนวินทำรัฐประหารยึดอำนาจเมื่อวันที่ 2 มีนาคม 2505 (1962) ตลอดเวลา 26 ปีที่นายพลเนวินยึดอำนาจปกครองประเทศพม่าภายใต้นามพรรคโครงการสังคมนิยมพม่า (The Burma Socialist Programme Party-BSPP) หรือที่เรียกขานกันว่า “ระบอบเนวิน” นำพาประเทศพม่ามาสู่ภาวะที่สภาพการเมือง เศรษฐกิจและสังคมตกต่ำอย่างถึงที่สุด นายพลเนวินต้องลาออกจากตำแหน่งประธานพรรคโครงการสังคมนิยมพม่าหรือ BSPP พร้อม ๆ กับการลาออกของประธานาธิบดีซันยู แล้วตั้งนายพลเส่งลวินที่มีชื่อเสียงในการปราบปรามนักศึกษา และประชาชนขึ้นมาครองอำนาจช่วง 27 กรกฎาคม – 12 สิงหาคม 2531 (1988) ซึ่งในช่วงเวลาระยะสั้น ๆ นี้ เส่งลวินสังเวยนักศึกษาประชาชนอีก 3,000 คน จากนั้นบรรดาผู้นำนักศึกษาก่อการประท้วงอีกในวันที่ 8 สิงหาคม 2531 จนทำให้รัฐบาลเส่งลวินถูกล้มล้างลง ทหาร

ที่ยังประชาชนต่างถูกผู้บัญชาการกล่อมให้เชื่อว่านักศึกษาเป็น “กบฏคอมมิวนิสต์” (เกิดเหตุการณ์ 8888 ในประเทศพม่า 2555)

นายพล ซอว์ หม่อง (Saw Maung) นักกฎหมายในสายของเนวิน ถูกเสนอชื่อ ขึ้นมาเป็นประธานาธิบดี แต่ก็ยังมีการประท้วงรุนแรงและต่อเนื่อง ในวันที่ 18 กันยายน 2531 นายพลซอว์ หม่อง อดีตรัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงกลาโหมก็ทำรัฐประหาร ทำให้เหตุการณ์ในพม่าจบลงด้วย “รัฐอาชญากรรม” (state crime) แบบเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 (1976) ของไทย มีนักศึกษาถูกยิงเสียชีวิตไปอีก กว่า 1,000 คน แต่ตัวเลขของรัฐบาลบอกว่าเพียง 400 คน ซึ่งไม่มีใครเชื่อถือ หลังจากนั้นยังมีการจับและปราบปรามปลดข้าราชการที่มีส่วนสนับสนุนการประท้วงและการหยุดงาน ใน 3 เดือนของการเรียกร้องประชาธิปไตย

การรัฐประหารปี พ.ศ. 2531 (1988) ได้ทำลายการก่อรูปของประชาธิปไตยลง รวมทั้งระบบสหพันธรัฐและเสรีภาพของสื่อ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2544, 86-87) หลังจากนั้นผู้นำทางการเมืองและนักเคลื่อนไหวต้องหลบหนีเข้าไปอยู่ในป่าเขตชนกลุ่มน้อย โดยเฉพาะในเขตของ Karen National Union ของนายพลโบเมียะในขณะนั้น จนปัจจุบัน KNU เป็นกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่ต่อสู้กับรัฐบาลพม่ามายาวนานถึง 60 ปี โดยมีฐานที่มั่นอยู่ใกล้ชายแดนไทย ตรงข้ามอำเภอพบพระและอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ประชาชนบางส่วนลี้ภัยไปเข้ากับคอมมิวนิสต์พม่าแถบตะวันออกเฉียงเหนือใกล้พรมแดนจีน ส่วนหนึ่งหนีไปพึ่งมอญแถบใกล้ด่านเจดีย์สามองค์ จังหวัดกาญจนบุรี ประมาณ 600 คน ได้ไปอาศัยอยู่กับ New Mon State Party: NMSP ของรองประธานพรรคนายโนนลา อีกส่วนหนึ่งอพยพลงมายังเกาะสอง หรือวิคตอเรียพอยต์ ตรงข้ามจังหวัดระนอง การเรียกร้องประชาธิปไตยพม่ากลายเป็น “สงครามกลางเมือง” อันยืดเยื้อและเจ็บปวด (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ 2544, 88) ดังคำสัมภาษณ์ของเมียวซอร์เจ้าหน้าที่ของจิวหนึ่งในนักศึกษาพม่าบ้านเดิมอยู่มณฑลทะเลย์ แต่เรียนอยู่ที่ย่างกุ้งและได้เข้าร่วมการประท้วงและถูกจับกุมไปเป็นทหารในปี 1988 ดังนี้

“...เข้าร่วมประท้วง ถูกจับติดคุก ให้ออกไปทำงานนอกคุกทุกวัน... ไปขนดิน...หลังจากนั้นให้ไปรบกับกองกำลังกะเหรี่ยง ทั้งหมดที่ถูกจับมารวมตนเองด้วยก็ 67 คน ปรากฏว่าทั้ง 66 คน ถูกยิงตาย ตนเองหลบอยู่แล้วทำเป็นตาย ทหารพม่ามานับจำนวนว่าตายทั้งหมด 67 ศพ พอตกกลางคืนก็ลักลอบหนีเข้าป่า และเดินทางมาแม่สอด...ใช้เวลาหลายวัน...” (เมียวซอร์, สัมภาษณ์วันที่ 9 มีนาคม 2555)

จากข้อมูลการให้สัมภาษณ์ดังกล่าวข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของนักศึกษาพม่าที่อพยพข้ามแดนมายังประเทศไทย ปัจจุบันทำงานเป็นเจ้าหน้าที่ของจิว การอพยพดังกล่าวเป็นลักษณะการ “ลี้ภัยทางการเมือง” อันเนื่องมาจากการถูกปราบปราม โดยกลุ่มทหารซึ่งตั้งตัวขึ้นเป็นคณะผู้บริหารประเทศในช่วงที่ประเทศพม่าเกิดสงครามกลางเมืองคือ SLORC (State Law and Order Restoration Council) ส่งผลให้กลุ่มนักการเมืองฝ่ายค้าน ประชาชน และนักศึกษาที่เป็นชาวพม่าที่เคลื่อนไหวทางการเมืองเพื่อต่อต้านรัฐบาลพม่า “ลี้ภัยทางการเมือง” เข้ามาในประเทศไทย และอินเดียซึ่งมีพรมแดนติดกับพม่า และเป็นประเทศประชาธิปไตยเป็นจำนวนมาก กลุ่มเคลื่อนไหวทางการเมือง

โดยเฉพาะกลุ่ม “นักศึกษา” ถือได้ว่าเป็นชาวพม่ากลุ่มแรกๆที่เข้ามาในประเทศไทยอย่างเปิดเผย และเป็นจำนวนมาก เพราะก่อนหน้านี้ประเทศไทยจะเคยชินกับการเข้ามาของ “ชนกลุ่มน้อย” ตามบริเวณชายแดนมากกว่ามีผู้ “หนีภัย” ที่เป็นชาวพม่า (พรพิมล ตรีโชติ 2548)

ในส่วนของประเทศไทยนั้น สำนักงานข้าหลวงใหญ่ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (UNHCR) ได้ให้ความช่วยเหลือ โดยเข้ามาช่วยอนุเคราะห์ และดูแลบุคคลเหล่านี้ที่อยู่ระยะหนึ่งโดยเฉพาะ “นักศึกษา” ได้รับความช่วยเหลือจาก UNHCR ในฐานะ “บุคคลในความห่วงใย” (Person of Concern) เนื่องจากทางการไทยไม่ยอมให้สถานภาพ “ผู้ลี้ภัย” (Refugee) แก่บุคคลเหล่านี้ เพราะรัฐบาลเคยผ่านประสบการณ์อันยาวนานของการบริหารจัดการผู้อพยพอินโดจีน เกรงว่าหากให้สถานภาพ “ผู้อพยพ” นักศึกษาและนักการเมืองพม่าเหล่านี้จะเป็นการผูกมัดอย่างยึดเยื้อต่อไปเฉกเช่นกรณีของผู้อพยพอินโดจีน นอกจากนี้ฝ่ายรัฐบาลไทยยังคิดว่าปัญหาทางการเมืองภายในของพม่าคงจะยุติในเร็ววันและบุคคลที่หลบหนีออกจากประเทศเหล่านี้ก็จะเดินทางกลับประเทศไปศึกษาต่อหรือไปประกอบอาชีพเดิมต่อ ดังนั้นการให้ความอนุเคราะห์และสงเคราะห์จะยืนอยู่บนข้อสันนิษฐานว่าเป็นการช่วยเหลือระยะสั้น

ในปี พ.ศ.2531-2533 (ค.ศ.1988-1991) พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ :ซึ่งดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีในสมัยนั้นได้ประกาศนโยบาย “เปลี่ยนสนามรบให้เป็นสนามการค้า” ถือเป็นจุดเปลี่ยนนโยบายต่างประเทศของไทยกับประเทศเพื่อนบ้านอย่างสำคัญ เพราะเป็นนโยบายที่มุ่งเน้นความสัมพันธ์ในเชิงเศรษฐกิจกับประเทศเพื่อนบ้านมากกว่าเรื่องความมั่นคงของประเทศ และเป็นการให้ฝ่ายพลเรือน โดยเฉพาะกระทรวงการต่างประเทศเข้ามามีบทบาทเหนือฝ่ายกลาโหมซึ่งเคยดูแลความมั่นคงของประเทศมาโดยตลอด และในช่วงเวลาดังกล่าวก็เป็นระยะเวลาที่ทหารของพม่าโจมตีกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่มีอยู่ตามตะเข็บชายแดนไทย-พม่าอย่างต่อเนื่อง และเป็นระบบอย่างยิ่ง กองกำลังที่ได้รับผลกระทบ ได้แก่ กองกำลังมอญ กะเหรี่ยง คะยาห์ และไทยใหญ่ ส่งผลให้มีประชากรที่เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้หลบหนีเข้ามาในประเทศไทยเป็นจำนวนมาก นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2533 (ค.ศ. 1990) เป็นต้นมาและลักษณะการเข้ามาในระยะนี้จะแตกต่างจากการเข้ามาในระยะแรก (2505-2531) คือ จำนวนคนที่เข้ามาจะเข้ามาคราวละมาก ๆ เช่น เป็นจำนวน100 คนเป็นต้นไป บางครั้งมากันทั้งหมู่บ้าน ประมาณ 2,000-3,000 คนขึ้นไป โดยอพยพเข้ามาอยู่ในพื้นที่ทางการเกษตร การเข้ามาครั้งนี้จะเข้ามาอยู่ถาวรมากกว่าในอดีต หรือถึงอยู่ไม่ถาวรแต่จะอยู่นานขึ้น ทั้งนี้เพราะสาเหตุสองประการ คือ 1) กองทัพพม่าไม่ได้ถอนกำลังกลับไปในช่วงฤดูฝน แต่ในอดีตเมื่อยกทัพมาตีแล้วพอถึงฤดูฝนก็ยกทัพกลับไป ประชาชนก็พากันกลับบ้านไปทำมาหากินกันต่อไปแต่ในระยะหลัง เมื่อกองทัพพม่าสามารถยึดครองพื้นที่ได้แล้วจะตั้งกองร้อยประจำการในบริเวณที่ยึดได้เป็นการถาวร ทำให้ชาวบ้านไม่กล้ากลับไปเผชิญหน้ากับทหารพม่า 2) การเข้ามาประจำการของทหารพม่า ทำให้ประชาชนที่เป็นชาวบ้านถูกกระทำร้ายจากทหารพม่าในรูปแบบต่าง ๆ กัน นับตั้งแต่การเกณฑ์แรงงาน การเก็บภาษีตลอดจนการริดไถ ปล้นชิงทรัพย์ และแม้กระทั่งการข่มขืนผู้หญิงในหมู่บ้าน (พรพิมล ตรีโชติ 2548)

สาเหตุสำคัญสองประการนี้ทำให้ชาวบ้านที่เป็นชนกลุ่มน้อยไม่กล้าอพยพกลับบ้านดังเช่นเคยปฏิบัติมาและตกค้างอยู่ในประเทศไทยเป็นจำนวนมากโดยเฉพาะเขตบริเวณชายแดนและเมื่อเหตุการณ์เป็นเช่นนี้ รัฐบาลไทยในสมัยพลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ จึงมีนโยบายการช่วยเหลือด้วย

การจัดตั้ง “ศูนย์แรกรับ” และจัดสรร “พื้นที่พักพิงชั่วคราว” ให้เป็นที่อยู่อาศัยพร้อมทั้งอนุญาตให้ NGOs, CBOs ต่างชาติเข้าไปให้ความช่วยเหลือ โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของการให้ความช่วยเหลือในระยะ “ชั่วคราว” เมื่อเหตุการณ์ชายแดนสงบลงแล้วก็จะส่งชาวบ้านเหล่านี้กลับประเทศ นโยบายและการปฏิบัติในรัฐบาลชาติชายไม่ต่างกับนโยบายชุดก่อน โดยมีความเชื่อว่าการรับชาวบ้านเหล่านี้ให้อยู่ในประเทศไทยจะเป็นการอนุเคราะห์ในระยะเวลาอันสั้น ดังนั้นจึงไม่ได้มีเวลาป้องกันปัญหาในระยะยาว อาทิเช่น ถ้าบุคคลเหล่านี้ไม่สามารถเดินทางกลับประเทศพม่าได้ รัฐบาลไทยจะมีวิธีจัดการกับปัญหาระยะยาวนี้เช่นใด ดังนั้น รัฐบาลไทยจึงต้องปฏิบัติซ้ำรอยเดิมในการเข้ามาเป็นผู้แบกรับผู้หนีภัยจากการสู้รบ โดยไม่มีการกำหนดนโยบายในการแก้ไขปัญหา พม่าที่หลบหนีภัยการเมืองเข้ามาซึ่งส่วนใหญ่เป็นชนกลุ่มน้อยมีจำนวนเพิ่มมากขึ้น

ต่อมาในปี พ.ศ. 2533-2534 (ค.ศ. 1990-1991) ทหารพม่าก็ยังคงโจมตีค่ายทหารของ KNU และสามารถตีค่ายมอเกีย (Mokia) ตรงข้ามกับอำเภออุ้มผาง และค่ายวาเลย์ (Waley) ตรงข้ามอำเภอพบพระได้ในปี 2533 และมีการสู้รบระหว่างทหารพม่ากับทหารกะเหรี่ยง KNU ในทุกพื้นที่ตรงข้ามชายแดนจังหวัดตากตลอดปี โดยเฉพาะพื้นที่ยึดครองของ KNU ส่งผลให้มีชาวกะเหรี่ยงอพยพหนีภัยเข้ามาอยู่ในประเทศทางบริเวณชายแดนจังหวัดตากอย่างต่อเนื่อง ทางราชการไทยเปิด “ศูนย์แรกรับ” ขึ้น เพื่อรองรับชาวกะเหรี่ยงที่หนีภัยเหล่านี้ แห่งแรกคือได้แก่ พื้นที่พักพิงชั่วคราวห้วยกะโหลก หมู่ที่ 4 ตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด

ปี 2534 ก่อนหน้านี้มีแรงงานพม่าทะลักเข้าไทยเป็นจำนวนมาก รัฐบาลไทยให้กวาดล้างแรงงานพม่า การกวาดล้างใหญ่ครั้งนั้นถือเป็นการผิดพลาดในนโยบายของรัฐบาล เนื่องจากเมื่อกวาดล้างแล้ว ตำรวจในแม่สอดได้จับแรงงานพม่าซึ่ง 6 เดือน 3 ปี การกวาดล้างได้พม่าจำนวน 400-500 คน หลังจากแรงงานพม่าถูกจับมาแล้วรัฐบาลไทยต้องดูแล แรงงานที่ถูกจับในแม่สอดให้รับประทานอาหาร 3 มื้อ เช้า กลางวัน เย็น ทำให้เป็นภาระของรัฐบาลในการเสียค่าใช้จ่ายเพื่อเลี้ยงดูแรงงานพม่าทางรัฐบาลไทยจึงได้ติดต่อไปยังรัฐบาลพม่า ผังเมียวดี ทางรัฐบาลพม่าบอกว่าควรให้ปล่อยแรงงานพม่าแบบไม่เป็นทางการโดยให้นำไปปล่อยที่ท่าเรือต่าง ๆ ใครอยากกลับก็ให้กลับ ใครอยากมาแม่สอดก็ให้มา เหตุการณ์ในครั้งนั้นผู้ประกอบการหรือนายจ้างก็ไม่ได้ถูกดำเนินคดี ในฐานะผู้ให้การพักพิงหรือนายจ้าง บางคนเมื่อถูกปล่อยตัวกลับไปแวะเยี่ยมบ้านสัก 2-3 วัน หรือเป็นสัปดาห์ หรือเป็นเดือนเพื่อให้หายคิดถึงบ้าน แต่เมื่อจะเดินทางกลับมาแม่สอดอีก ก็จะมีเพื่อนบ้านตามมาแม่สอดด้วยประมาณ 10-20 คน ปราบกฏการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลดังนี้ (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์วันที่ 8 มีนาคม 2555)

“...กลับบ้านหนึ่งคนกลับมาเป็นสิบ...เพื่อนบ้านตามมาแม่สอดด้วยมากกว่าที่กลับไป...บางทีก็ญาติ พี่น้อง มากันทั้งครอบครัว บางทีก็เพื่อนบ้านมาเกือบทั้งหมู่บ้าน ทำให้มีแรงงานทะลักเข้าแม่สอดตลอดเวลา และทวีจำนวนมากยิ่งขึ้น จับแล้วก็ไปปล่อยบริเวณชายแดน เวลาอยากกลับบ้านก็ทำให้จับได้เดี๋ยวก็ปล่อยที่ชายแดนก็ได้กลับบ้านไม่ต้องเสียค่าใช้จ่าย...” (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์วันที่ 8 มีนาคม 2555)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า แรงงานข้ามชาติได้เข้ามาในพื้นที่แม่สอด ในลักษณะห่วงโซ่ของการย้ายถิ่น ทำให้เห็นถึงการทะลักเข้ามาของคนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อยู่ในพื้นที่แม่สอด ส่วนใหญ่อาศัยญาติ พี่น้อง เพื่อนบ้านในการย้ายถิ่นข้ามแดน

ปี 2535 (ค.ศ.1992) แรงงานพม่าทะลักเข้าแม่สอด ในช่วงแรกที่เข้ามาใหม่ ๆ ยังไม่สามารถสื่อสารกับคนในแม่สอดได้มากนักก็จะมาทำงานในพื้นที่ทางการเกษตร บางส่วนจะมาเป็นพี่เลี้ยงดูแลเด็ก หรือเป็นแม่บ้านดูแลบ้าน หลังจากที่เรียนรู้ภาษาไทยในการสื่อสารจนสามารถเข้าใจและสื่อสารได้บ้างก็จะขยับฐานะจากแม่บ้านและพี่เลี้ยงเด็กเป็นแรงงานรับจ้างขายของหน้าร้าน รับจ้างในร้านขายของชำ ร้านขายผลไม้ และร้านอื่น ๆ ในช่วงนั้น แรงงานที่ทำงานบ้านได้ 300 บาทต่อเดือน หากอยู่กินกับนายจ้างด้วยจะได้ 200 บาทต่อเดือน และจากข้อมูลในปี 2535 พบว่ามีชาวกะเหรี่ยงอาศัยอยู่ทั้งสิ้น 3,545 คน และในช่วงดังกล่าวข้างต้นรัฐบาลได้จัดทำทะเบียนและควบคุมถิ่นที่อยู่ของแรงงานข้ามชาติ

ตั้งแต่ปี พ.ศ.2535-2536 (ค.ศ. 1992 – 1993) ก่อนหน้าที่จะมีการลงนามในสัญญาซื้อขายก๊าซธรรมชาติรัฐบาลพม่าได้เตรียมการขบไล่ชนกลุ่มน้อยออกจากบริเวณดังกล่าวมาก่อนแล้ว ซึ่งกองทัพพม่าได้โจมตีพื้นที่ของกองกำลังมอญและกะเหรี่ยงในบริเวณนี้อย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เพื่อเป็นการเตรียมพื้นที่ก่อนที่จะมีการทำข้อตกลงซื้อขายก๊าซ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า จำนวนผู้หนีภัยการสู้รบด้านตะวันตกของไทยที่มีจำนวนมากเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

ในช่วงปี พ.ศ.2535-2540 (ค.ศ. 1992-1997) รัฐบาลไทยมีความสัมพันธ์กับรัฐบาลพม่าเรื่องการตกลงซื้อขายก๊าซธรรมชาติ กล่าวคือการขายก๊าซธรรมชาติสัมพันธ์กับการขนส่งลำเลียงก๊าซมายังประเทศไทย โดยในการสร้างท่อก๊าซจำเป็นต้องใช้พื้นที่ในการก่อสร้างจำนวนมาก อีกทั้งยังต้องมีการรักษาความปลอดภัยของท่อก๊าซ ทำให้รัฐบาลทหารพม่าต้องเข้าไปเคลียร์พื้นที่เพื่อรับประกันความปลอดภัยจากกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่อาศัยอยู่ในบริเวณที่ท่อก๊าซพาดผ่าน ก่อให้เกิดการรุกไล่ที่ขนานใหญ่ และทำให้ชาวบ้านที่ไม่มีที่ไปต้องหลบเข้ามาอยู่ในประเทศไทยในที่สุด

ในปี พ.ศ.2540 (ค.ศ.1997) ประเทศไทยยังจำเป็นต้องรับผู้หนีภัยจากการสู้รบกลุ่มใหม่เข้ามาอีกเป็นจำนวนมาก ในช่วงระหว่างปี พ.ศ.2542-2543 (ค.ศ.1999-2000) ได้มีเหตุการณ์สำคัญสามประการที่ส่งผลให้เกิดการอพยพนักศึกษา และนักเรียนเมืองชาวพม่า ตลอดจนผู้หนีภัยการสู้รบในพื้นที่พุกผิง โดยมีเหตุการณ์ดังนี้ 1) การบุกยึดสถานทูตพม่าในประเทศไทยโดยนักศึกษาพม่าซึ่งลี้ภัยในประเทศไทย 2) การบุกยึดโรงพยาบาลศูนย์ราชบุรี และจับกุมตัวประชาชนไทยเป็นตัวประกันของสมาชิกกองกำลังกะเหรี่ยงกลุ่มทหารพระเจ้า เหตุการณ์ทั้งสองทำให้รัฐบาลหันมาเพิ่มความเข้มงวดกวัดขั่นกับกลุ่มนักศึกษาพม่าในไทยมากยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังได้เพิ่มมาตรการที่เข้มงวดกับผู้หนีภัยการสู้รบในพื้นที่พุกผิงอีกด้วย 3) การมาเยือนพื้นที่พุกผิงของบุคคลสำคัญของแต่ละประเทศ อาทิเช่น นายโรบินคูก (Robin Cook) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศของประเทศอังกฤษ และนางซาดาโกะ โอกาตะ (Sadako Ogata) ผู้ลี้ภัยแห่งสหประชาชาติ (UNHCR)

ในปี พ.ศ.2543 (ค.ศ.2000) การวิพากษ์วิจารณ์ของนางโอกาตะต่อการบริหารจัดการพื้นที่พุกผิงบ้านถ้ำหิน อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ก่อให้เกิดกระแสความไม่พอใจในหมู่ข้าราชการไทยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้หนีภัยการสู้รบ และพื้นที่พุกผิงอย่างรุนแรง จนกระทั่งนายจัตถัย บุรุษพัฒน์

เลขาธิการสภาความมั่นคงแห่งชาติ ได้ออกมาย้ำถึงนโยบายของไทยต่อผู้หนีภัยการสู้รบอีกครั้งว่าจะดำเนินการส่งกลับให้แล้วเสร็จภายในระยะเวลาสามปี (พ.ศ.2543-2546)

รัฐบาลโดยกระทรวงมหาดไทยกำหนดสถานภาพของกลุ่มบุคคลที่อพยพเข้ามาอยู่ในประเทศไทยด้วยสาเหตุของการสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่าและกองกำลังชนกลุ่มน้อย “ผู้หนีภัยจากการสู้รบ” (Displaced Persons from Fighting) นอกจากนี้ยังกำหนดว่าบุคคลเหล่านี้เป็นผู้เข้าเมืองโดยมิชอบด้วยกฎหมาย (Illegal Entrant) ภายใต้บังคับพระราชบัญญัติคนเข้าเมือง พ.ศ.2522

ในกรณีของประเทศไทยถึงแม้จะเป็นสมาชิกสหประชาชาติ แต่ไม่ได้เป็นสมาชิกภาคีอนุสัญญาว่าด้วยสถานภาพผู้ลี้ภัย พ.ศ.2494 (ค.ศ.1951) และพิธีสาร พ.ศ.2510 (ค.ศ.1967) ประเทศไทยมีนโยบายชัดเจนในการกำหนดสถานภาพของผู้ที่ทำการอพยพเข้ามาในประเทศไทยที่เป็นกลุ่มใหญ่ที่ไม่มีสถานภาพผู้ลี้ภัยและได้หลีกเลี่ยงที่จะใช้คำว่าผู้ลี้ภัยมาโดยตลอด เช่น เรียกผู้ที่เดินทางมาจากประเทศกัมพูชา เวียดนาม และลาว ว่าเป็น “ผู้อพยพชาวอินโดจีน” เรียกชาวพม่ากะเหรี่ยง มอญ ที่อพยพเข้ามาในประเทศไทยก่อน พ.ศ.2519 (ค.ศ.1976) ว่า “ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า” พร้อมทั้งมีนโยบายต่อบุคคลกลุ่มนี้ คือ การปฏิบัติที่ดำเนินไปโดยมิได้ขัดกับกฎหมายไทยและกฎหมายระหว่างประเทศ การช่วยเหลือใด ๆ ให้เป็นไปโดยคำนึงถึงหลักมนุษยธรรมเท่าที่จำเป็นเท่านั้น (พรพิมล ตรีโชติ 2548)

### แรงงานต่างด้าว แรงงานเถื่อน แรงงานผิดกฎหมาย: การนิยามแรงงานข้ามชาติภายใต้นิติรัฐ

ในงานศึกษาของกฤตยา อาชวนิจกุล (2555) กล่าวว่า ก่อนปี พ.ศ. 2531 ประเทศไทยไม่มีประสบการณ์การหลั่งไหล เข้าประเทศอย่างมหาศาลของแรงงานข้ามชาติจากประเทศพม่า กัมพูชา และลาว แต่อย่างไรก็ตามใน พ.ศ. 2535 เป็นต้นมา รัฐบาลไทยมีนโยบาย “ผ่อนผัน” ให้แรงงานข้ามชาติที่หลบหนีเข้าเมืองเฉพาะจาก ประเทศพม่า กัมพูชา และลาวเท่านั้น ที่สามารถขอใบอนุญาตทำงานได้ โดยใช้ช่องทางตามมาตราที่ 17 ของพระราชบัญญัติ คนเข้าเมือง พ.ศ. 2521 ที่ระบุว่า รัฐบาลสามารถผ่อนผันให้ แรงงานข้ามชาติที่ไม่มีเอกสารการเดินทางสามารถขออนุญาต ทำงานได้อย่างถูกกฎหมายชั่วคราวในประเทศไทย

การจดทะเบียนเป็นจริงเริ่มต้นในปี พ.ศ. 2539 โดยมีมติ คณะรัฐมนตรีเพื่อจัดทำกรอบการจดทะเบียนตามกฎหมายของ แรงงานเป็นรายปี โดยแรงงานข้ามชาติได้รับอนุญาตให้ทำงานได้ชั่วคราวในระหว่างการรอถูกส่งกลับประเทศ แต่ในทาง ปฏิบัติ การอนุญาตชั่วคราวถูกขยายเวลามาตลอดทุกปี เนื่องจากภาวะการขาดแคลนแรงงานระดับล่าง แรงงานกลุ่มนี้ มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างความแข็งแกร่งให้เศรษฐกิจไทย ปัจจุบันแรงงานข้ามชาติถูกแบ่งออกเป็นสี่กลุ่มย่อยคือ

1. แรงงานข้ามชาติที่จดทะเบียน มักเรียกว่า “กลุ่มผ่อนผัน” หมายถึงแรงงานที่จดทะเบียนเพื่อได้สิทธิอาศัยอยู่ชั่วคราว (ทร. 38/1) และได้รับหมายเลขประจำตัวประชาชน 13 หลัก จากกระทรวงมหาดไทยโดยเริ่มที่หมายเลข 00 แรงงานเหล่านี้ จะต้องผ่านการตรวจสุขภาพก่อน จึงจะขอใบอนุญาตทำงานจาก กระทรวงแรงงานได้ โดยได้รับหลักฐานจากหน่วยงานของรัฐ 3 ฉบับ คือ ใบอนุญาตให้พำนักอาศัยชั่วคราว (ทร. 38/1) บัตรประกันสุขภาพและใบอนุญาตทำงาน ตัวเลขเมื่อเดือน พฤษภาคม 2555 มีอยู่รวม 886,507 คน

2. แรงงานข้ามชาติที่ผ่านการพิสูจน์สัญชาติ (Nationality Verification – NV) ถูกเรียกสั้นๆ ว่า “กลุ่มพิสูจน์สัญชาติ” ตั้งแต่ พ.ศ. 2549 รัฐบาลได้วางมาตรการที่จะปรับสถานภาพของแรงงานที่เข้าเมืองผิดกฎหมายมาเป็นแรงงานถูกกฎหมาย โดยผ่านกระบวนการพิสูจน์สัญชาติ การพิสูจน์สัญชาติแรงงานข้ามชาติจาก สปป.ลาวและกัมพูชา เริ่มดำเนิน การตั้งแต่ พ.ศ. 2547 โดยแรงงานข้ามชาติจากประเทศลาว จะได้รับหนังสือเดินทางชั่วคราว (temporary passport) ออกโดยกระทรวงการต่างประเทศลาว ขณะที่แรงงานชาวกัมพูชาจะได้เอกสารรับรองตัวบุคคล (certification of identification) ออกโดยกระทรวงแรงงานของกัมพูชา

สำหรับแรงงานจากประเทศพม่า กระบวนการพิสูจน์สัญชาติ เริ่มขึ้นใน พ.ศ. 2552 โดยระยะแรกมีขั้นตอนค่อนข้างซับซ้อน และใช้เวลานาน แต่ปัจจุบันรัฐบาลพม่ายินยอมเข้ามาตั้งศูนย์พิสูจน์สัญชาติในประเทศไทยรวม 5 จังหวัดคือ กรุงเทพมหานคร สมุทรปราการ สมุทรสาคร เชียงใหม่ และสุราษฎร์ธานี แรงงาน จากประเทศพม่าที่ผ่านการพิสูจน์สัญชาติแล้วจะได้เอกสารการเดินทาง และบัตรประจำตัวประชาชนออกโดยรัฐบาลพม่า สำหรับในแม่สอดได้มีการเปิดเป็นสำนักงานพิสูจน์สัญชาติอยู่เป็นจำนวนมาก และได้ส่งเอกสารไปยังบริษัทแม่ที่กรุงเทพฯ เพื่อดำเนินการพิสูจน์สัญชาติต่อไป

เมื่อแรงงานข้ามชาติผ่านกระบวนการพิสูจน์สัญชาติ เท่ากับว่า เป็นแรงงานที่ถูกกฎหมาย เจ้าหน้าที่ไม่สามารถจับกุมหรือส่งกลับ และสามารถเดินทางได้ทั่วประเทศไทย นอกจากนี้ยังสามารถเดินทางกลับประเทศของตนได้ แต่ถ้าต้องการเดินทางกลับเข้ามาประเทศไทย ต้องยื่นคำร้องขอกับเจ้าหน้าที่กองตรวจคนเข้าเมืองหลังจากที่กลับออกไปแล้ว แต่แรงงานกลุ่มนี้ต้องรายงานตัวต่อสำนักงานตรวจคนเข้าเมืองทุก 90 วัน และสามารถขออนุญาตทำงานได้เพียง 4 ปีเท่านั้น (2 ปี 2 ครั้ง) โดยต้องกลับไปประเทศตนเองนาน 3 ปี จึงจะสามารถขอกลับ เข้ามาทำงานในประเทศได้อีกครั้งหลังจากระยะเวลาที่ได้รับอนุญาตให้ทำงาน 4 ปีหมดลง ตัวเลขเมื่อเดือนพฤษภาคม 2555 มีอยู่รวม 653,174 คน

3. แรงงานข้ามชาติเข้าประเทศผ่านบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ (Memorandum of Understanding – MOU) ระหว่างรัฐบาลไทย-รัฐบาลกัมพูชา ไทย-พม่า และไทย-สปป.ลาวใน พ.ศ. 2545 และ 2546 ได้จัดทำกรอบการทำงานสำหรับแรงงานข้ามชาติไร้ฝีมือที่จะเข้ามาและทำงานในประเทศไทยอย่าง “ถูกกฎหมาย”<sup>1</sup> ภายใต้บันทึกข้อตกลงนี้แรงงานจะได้รับสวัสดิการสังคม สิทธิในการได้รับการรักษาพยาบาล และสิทธิประโยชน์อื่นๆ เช่นเดียวกับแรงงานไทยและแรงงานข้ามชาติที่

<sup>1</sup> บันทึกข้อตกลงความร่วมมือในการประสานเพื่อการจ้างงานลงนามโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานของไทยและรัฐมนตรีกระทรวงแรงงานและสวัสดิการ สังคมของลาวเมื่อวันที่ 18 ตุลาคม 2545; ลงนามโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานของไทยและรัฐมนตรีกิจการสังคม แรงงาน การฝึกอาชีพ และการฟื้นฟู เยียวชนของกัมพูชาเมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2546; และลงนามโดยรัฐมนตรีว่าการกระทรวงแรงงานของไทยและรัฐมนตรีสาธารณสุขแห่งสหภาพเมียนมาร์ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน 2546

ผ่านการพิสูจน์สัญชาติ<sup>2</sup> แรงงานกลุ่มนี้ถูกเรียกว่าสั้นๆว่า “กลุ่มนำเข้า” ตัวเลขเมื่อเดือนพฤษภาคม 2555 มีอยู่รวม 100,507 คน

ตั้งแต่ พ.ศ. 2548 เป็นต้นมา เริ่มมีการนำเข้าแรงงานจากสปป.ลาว และกัมพูชาตามบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ แต่สำหรับแรงงานจากประเทศพม่า ต้องใช้เวลาถึง 7 ปีในการปฏิบัติตามบันทึกข้อตกลง และเพิ่งเริ่มมีแรงงานจากประเทศพม่าในปี 2553 เช่นเดียวกับแรงงานข้ามชาติที่ผ่านการพิสูจน์สัญชาติ แรงงานที่เข้ามาผ่านบันทึกข้อตกลงไม่สามารถขยายระยะเวลาการทำงานเกินกว่า 4 ปีได้ (2 ปี 2 ครั้ง) และต้องคอย 3 ปีก่อนที่จะสามารถขอลับเข้ามาทำงานในประเทศได้อีกครั้ง หลังจากระยะเวลาที่ได้รับอนุญาตให้ทำงาน 4 ปีหมดลง

4. แรงงานข้ามชาติที่ไม่ได้จดทะเบียน หมายถึงแรงงานที่ทำงานโดยไม่มีใบอนุญาต ไม่ว่าจะ มีเอกสารการพำนักชั่วคราว (ทร. 38/1) หรือไม่ก็ตาม จำนวนแรงงานข้ามชาติได้ดินนี้ไม่มีตัวเลขชัดเจน แรงงานเหล่านี้มักอยู่ด้วยความหวาดระแวงที่จะถูกจับกุม ถูกข่มขู่และถูกส่งกลับ

ตาราง 2 จำนวนแรงงานต่างชาติและลักษณะการเข้าเมืองจำแนกตามมาตราที่แบ่งประเภท  
แรงงานต่างชาติใน พรบ. การทำงานคนต่างด้าว พ.ศ. 2551  
(ตัวเลข ณ พฤษภาคม 2555 รวม 1,769,485 คน)

ลักษณะการเข้าเมือง จำนวน	จำนวน (คน)	หมายเหตุ
1. คนต่างชาติที่เข้าเมืองถูกกฎหมาย	857,587	
1.1 มาตรา 9 ประเภทชั่วคราว*	830,683	
(1) ตลอดชีพ	983	
(2) ชั่วคราวทั่วไป	76,019	
(3) ชั่วครวนำเข้าตาม MOU	100,507	
(4) ชั่วคราวพิสูจน์สัญชาติ	653,174	
1.2 มาตรา 12 ประเภทส่งเสริมการลงทุน*	26,904	
2. คนต่างชาติที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย	911,898	
2.1 มาตรา 13 ประเภทชนกลุ่มน้อย*	25,391	
2.2 มาตรา 13 ตามมติ ค.ร.ม. ต่ออายุแรงงาน 3 สัญชาติ*	886,507	

\*เป็นเลขมาตราตาม พรบ. การทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551.

ที่มา: สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กระทรวงแรงงาน. 2555

<sup>2</sup> ข้าราชการย้ายถิ่น (จดหมายข่าวของกระทรวงแรงงานประเทศไทย, คณะกรรมการสิทธิมนุษยชนแห่งประเทศไทย, และองค์กรระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้าย ถิ่นฐาน) เดือนธันวาคม 2550

ในขณะที่ความเข้าใจของแรงงานข้ามชาติเกี่ยวกับการจำแนกประเภทโดยยึดเอาพาสปอร์ตเป็นหลักทั้งนี้จากการที่คณะผู้วิจัยได้พูดคุยกับแรงงานข้ามชาติหลายคนทั้งที่ทำงานในองค์กร CBOs และทำงานเป็นแรงงานข้ามชาติในโรงงานอุตสาหกรรมขนาดเล็กที่เรียกว่าโรงงานบ้าน ตลอดจนแรงงานข้ามชาติรับจ้างในร้านค้า ได้จำแนกตนเองออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่มีพาสปอร์ตแล้ว กลุ่มที่กำลังดำเนินการพิสูจน์สัญชาติ เพื่อที่จะขอพาสปอร์ต ซึ่งจะต้องใช้เงินจำนวนหนึ่งตามสถานะที่ดำรงอยู่ และกลุ่มที่ยังไม่มีอะไร ยังไม่สามารถดำเนินการพิสูจน์สัญชาติได้ เนื่องจากยังไม่มีเงินเพียงพอที่จะพิสูจน์สัญชาติ ซึ่งต้องทำงานอยู่ในโรงงานและพักในโรงงาน สำหรับในสถานประกอบการบางแห่ง เช่น ร้านค้าในตลาดพาเจริญนายจ้างส่วนใหญ่จะรับเฉพาะลูกจ้างชายของหน้าร้านเข้าไปเย็นกลับซึ่งจะต้องอาศัยการเช่าบ้าน หรือเช่าหอพักอยู่หรือบางคนสามีเป็นช่างก่อสร้างตนเองก็ช่วยสามีหารายได้โดยการเป็นลูกจ้างในร้านค้า และพักบริเวณที่บ้านพักของคณงานที่มีการก่อสร้าง คนกลุ่มนี้จะเป็นแรงงานข้ามชาติที่รัฐเรียกว่าแรงงานหลบหนีเข้าเมืองแบบผิดกฎหมาย แรงงานกลุ่มหลังนี้มีจำนวนมาก ตัวเลขไม่ชัดเจน และเป็นกลุ่มที่ไม่สามารถเก็บเงินได้ เนื่องจากได้ค่าจ้างน้อย เพียงค่าใช้จ่ายที่ต้องจ่ายเป็นค่าอาหารกินไปวัน ๆ และค่าขนมเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็หมดแล้ว ถึงแม้จะมีความต้องการเก็บเงินเป็นค่าทำพาสปอร์ตและค่าเดินทางกลับบ้านยังเก็บไม่ได้เพราะการเดินทางกลับบ้านต้องมีค่ารถ ค่าเรือ ค่ากินซึ่งต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง ดังคำสัมภาษณ์ของทะนา หม่อนอู มะมา มะชิน ปะหล่อง และปะแหล่มดังนี้

“...คนเขาบอกว่า ผมเป็นแรงงานผิดกฎหมาย...กว่าจะทำให้ถูกกฎหมายก็ต้องใช้เงิน ใช้เวลาพิสูจน์สัญชาติ...อยากเก็บเงินส่งไปที่บ้าน...แค่ซื้อกับข้าวกินก็ไม่พอแล้ว ได้เงินค่าแรงน้อย...วันหนึ่งซื้อขนมซื้อบุหรืสูบก็หมดแล้ว ...อยากกลับบ้านแต่กลับไม่ได้...ไม่มีเงินกลับ...กลัวว่ากลับไปแล้วจะมาไม่ได้...” (ทะนา, สัมภาษณ์วันที่ 8 มีนาคม 2555)

“.....ยังไม่ได้ทำพาสปอร์ต...ไม่มีเงินพิสูจน์สัญชาติ...คนที่เขาทำพาสปอร์ตเขาไปหาหมอที่โรงพยาบาลแม่สอดได้ เวลาผมไม่สบายต้องไปที่แม่ตาว เพราะเขาไม่คิดเงิน...” (หม่อนอู, สัมภาษณ์วันที่ 10 มีนาคม 2555)

“...หนีพม่ามา...ไม่รู้จะพิสูจน์สัญชาติได้มัย...อยากกลับบ้าน...แต่กลัวถูกจับต้องหลบอยู่ในเมืองไทยก่อน...ถ้าซุจีได้เข้ามาบริหารประเทศก็จะกลับบ้าน...ทุกอย่างคงดีขึ้น...เป็นความหวังของพวกเรา...” (มะมา, สัมภาษณ์วันที่ 8 มีนาคม 2555)

“...มาหาเงินเรียน...ได้เงินแล้วจะกลับไปเรียนต่อ แต่ตอนนี้ยังเก็บเงินไม่ได้เลย ค่าจ้างมีพอกินไปวัน ๆ เวลาไม่สบาย...ออกไปแม่ตาวต้องคอยหลบตำรวจ...ไม่ค่อยไปไหนอยู่แต่ในโรงงาน...แรงงานเถื่อนก็อย่างนี้แหละ...” (มะชิน, สัมภาษณ์วันที่ 19 มกราคม 2555)

“...ต้องเก็บเงินส่งไปให้ลูกที่บ้าน...เลยไม่มีเงินเหลือ คนที่มาจากพม่าที่นี่หลายคนนะที่ยังไม่มีอะไรเลย...ก็พักอยู่ในโรงงาน กินในโรงงาน พาสปอร์ตก็ทำไม่ได้ต้องใช้เงินมาก...” (ปะหล่อง, สัมภาษณ์วันที่ 17 มกราคม 2555)

“...เช้าก็ออกมาช่วยนายจ้างขายของในตลาด...พักอยู่กับสามีที่ก่อสร้าง...ยังไม่มีเอกสารอะไรเลย ได้เงินมาก็เอาไปซื้อกินหมด ได้เงินไม่มาก...มีลูกก็เลี้ยงไม่ได้เพราะต้องทำมาหากินต้องเอาไปฝากแม่ที่อุ้มเปี่ยน...” (ปะแหล่ม, สัมภาษณ์วันที่ 25 กุมภาพันธ์ 2555)

“...พิสูจน์สัญชาติแล้ว มีพาสปอร์ตแล้วไปหาหมอที่โรงพยาบาลแม่สอดได้ ก็ไปไหนมาไหนได้ ทำงานช่วยหาคนให้สำนักงานพิสูจน์สัญชาติ ได้เงินบ้างไม่มาก หาคนให้ได้เดือนละ 10 คนก็อยู่ได้แล้ว...” (อิหมุ่น, สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555)

“...รอพิสูจน์สัญชาติเป็นเดือนแล้วยังไม่ได้เลย ถ้าได้พาสปอร์ตอยากไปทำงานที่กรุงเทพฯ แถวมหาชัย เพื่อน ๆ ไปกันเยอะ รายได้ดีกว่า...” (ต้นตันเหว, สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2555)

จากเสียงหลากหลายเสียงดังกล่าวข้างต้นเป็นเสียงของแรงงานข้ามชาติที่แสดงให้เห็นถึงการนิยามตนเอง และถูกคนอื่นนิยามภายใต้นิติรัฐ ว่าเป็นแรงงานเถื่อน แรงงานผิดกฎหมาย นั้นหมายถึงสถานภาพของแรงงานข้ามชาติได้ให้ความสำคัญกับใบอนุญาต และการพิสูจน์สัญชาติ ถึงแม้จะทำงานทำก็ต้องหลบอยู่เฉพาะในโรงงาน เวลาออกไปข้างนอกสถานที่พำนักหรือเวลาไม่สบายจะต้องคอยหลบหลีกเจ้าหน้าที่ตำรวจ และเข้ารับบริการเฉพาะโรงพยาบาลที่สามารถเข้าถึงการรักษาได้ง่ายโดยไม่ยุ่งยาก นั่นก็คือที่คลินิกแม่ตาว ส่วนการจ้างงานของแรงงานกลุ่มนี้จะได้รับค่าจ้างต่ำกว่าแรงงานกลุ่มอื่นที่มีพาสปอร์ตหรือเคยทำงานมานาน

### แรงงานข้ามชาติในฐานะความเป็นชาติพันธุ์

ในการนิยามความหมายแรงงานข้ามชาติในฐานะกลุ่มชาติพันธุ์เป็นการนิยามตัวตนโดยแรงงานข้ามชาติเอง และผู้คนในสังคมแม่สอดที่มีความใกล้ชิดกับแรงงานข้ามชาติได้ให้คำนิยาม ในความเป็นจริงแล้วโดยสำนักทางชาติพันธุ์แรงงานข้ามชาติจะบอกให้ผู้คนในสังคมได้รับรู้ว่า เขาเป็นใครตามที่ผู้วิจัยได้พูดคุยกับวันชัย ตังเหว หม่านตา และไฮบริ พบว่า แต่ละคนล้วนมองตนเองว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดดังนี้

“...คนพม่ามาที่นี่มีหลายกลุ่มชาติพันธุ์ กะเหรี่ยง มอญ ม้ง ปะโอ สะกอรี ปะกาอะญอ...ยะไซ...รัฐบาลพม่าเขียนไม่ถูกในแผนที่ที่เขียนว่า Kayin State ที่ถูกต้องเขียนว่า Karen State พวกเราเป็น Karen แล้วก็มีหลายกลุ่ม...หากใช้ภาษาไม่

เหมือนกันก็เรียกกันคนละกลุ่ม บางทีก็เป็นเพราะที่อยู่อาศัยที่อยู่บนเขาสูง และอยู่พื้นราบ ก็เรียกไม่เหมือนกัน...แต่ยังไงพวกเราก็เป็น Karen...ไม่ใช่พม่า...” (วันชัย, สัมภาษณ์ 2 มีนาคม 2555)

“...ผมเป็นคนพม่า...ไม่ใช่กะเหรี่ยง...คนละกลุ่มกัน...” (ตั้งเหว, สัมภาษณ์ 6 พฤษภาคม 2555)

“เป็นปะโอ...แต่แฟนเป็นยะไข่...เข้ามาทำงานก่อสร้าง แพนตกจากหลังคา ขณะทำงานบนหลังคา...ก็มารักษาที่คลินิกแม่ตาว...ไม่ต้องเสียเงิน ....ไม่มีใบอะไรเลย...พักที่แม่ตาว...ปกติพักในที่ก่อสร้าง...” (หม่านตา, สัมภาษณ์ 9 พฤษภาคม 2555)

“...เป็นสะกอ...ก็กะเหรี่ยงอีกกลุ่ม....ครับผม...” (ไฮบริ, สัมภาษณ์ 10 พฤษภาคม 2555)

จากเสียงหลากหลายเสียงข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การนิยามตัวตนของแรงงานข้ามชาติที่เกิดจากตัวแรงงานเองได้ให้นิยามความเป็นตัวตนของตนเองตามชาติพันธุ์ ตามที่ได้บอกคนอื่นว่าตนเองเป็นใคร

### “ชื่อ ๆ” “ถ้าไม่มีอะไรอยู่ตรงหน้าก็ไม่ทำ”: การนิยามแรงงานข้ามชาติจากผู้ประกอบการ

คณะผู้วิจัยได้พูดคุยกับผู้ประกอบการที่เป็นเจ้าของโรงงานบริเวณตำบลแม่กุเหนือ และร้านค้าที่ขายสินค้าในตลาดพาเจริญ และที่คลินิกแม่ตาว รวมทั้งที่ตลาดนัดพบว่า ผู้ประกอบการหรือนายจ้างได้นิยามแรงงานไทยและแรงงานข้ามชาติตามลักษณะนิสัย และการทำงานโดยจำแนกตามลักษณะการทำงานเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่มที่ 1 แรงงานไทย ผู้ประกอบการมองว่าคนไทยเป็นคนที่รู้เรื่องมาก และมักจะขอขึ้นค่าแรง จึงไม่ค่อยชอบแรงงานไทยเท่าไร

กลุ่มที่ 2 แรงงานพม่า ผู้ประกอบการจะไม่สนใจว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด สนใจว่าเป็นพลเมืองของประเทศใดเท่านั้น และมองว่ากลุ่มแรงงานข้ามชาติที่ข้ามแดนมาจากพม่าจะเป็นคนที่บอกให้ทำอะไรก็ทำ เป็นคนซื่อ แต่จะมีปัญหาอยู่บ้างตรงที่เวลาหายไปก็ไม่บอกหายไปเฉย ๆ และไม่กลับมาทำงานเลย ทำให้มีปัญหาในการหาคนงานใหม่ ดังคำที่ได้จากการสัมภาษณ์ดังนี้

“...ปัญหาของโรงงานคือ คนงานพม่า อยู่ ๆ ก็หายไปเฉยๆ ไม่กลับมา...เวลาทำงานนะถ้าเทียบกันระหว่างคนไทย คนไทยจะหัวหมอ...คนพม่า ซื่อ ซื่อมากๆๆ...รู้ใช้มัยเวลาพูดถึงพม่าก็ทุกกลุ่มชาติพันธุ์แหละ ไม่ว่าจะป็นกะเหรี่ยง ปะโอ สะกอ ยะไข่ เราไม่รู้เราไม่สนใจจำกันไม่ไหว แยกกันไม่ออก แต่พม่าก็มีหลายชื่อ...พอออกจากโรงงานเราไปอยู่ที่อื่นก็เปลี่ยนชื่อใหม่แล้ว...ใครจะไปตามหาได้...ส่วนเราเนอะอยู่ที่

ไหนก็ยังชื่อนายนั่นนายนี้มีบัตรประชาชนก็เอาเลขเข้าไปในคอม...จิ้มแป็บเดียวก็รู้แล้วว่าเราเป็นใคร...ส่วนพม่าไม่รู้เลย...ไม่มีประวัติ...” (เถ้าแก่เส็ง, สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555)

“...ที่ว่าหัวหมอ หัวหมออย่างไร ที่ว่าชื่อ ชื่ออย่างไร...” (ผู้วิจัย, สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555)

“...โรงงานเรานะมีคนงาน 50-60 คน เป็นพม่าเสียส่วนใหญ่ คนคุมก็ต้องอาศัยพม่าที่พูดไทยได้ ก็คอยดูแลแทนเรา...คนไทยหัวหมอ เรื่องมากพอรู้อะไรเข้าหน่อยก็พยายามจะขอขึ้นค่าแรง แต่เวลาทำงานหลบหลีกเก่ง ชอบคุยเจ้าะแจ๊ะ สู้พม่าไม่ได้ไม่ค่อยคุย ทำแต่งงาน...พม่าก็ชื่อจนไม่รู้จะพูดว่ายังไง สั่งให้ทำอะไรก็ทำอยู่ตรงนั้นไม่มีงานก็ไม่ทำอะไร นั่งจนเวลาหมด... ต้องหางานให้จึงจะทำไม่เรียกว่าชื่อแล้วจะเรียกว่าอะไร...” (เถ้าแก่เส็ง, สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555)

“...ผู้หญิงขยันหน่อยสั่งให้หยิบโน่นขายนี้ทำได้หมดเลยจ้างเป็นรายเดือน ส่วนผู้ชายไม่ไหว คอยหลบงาน กว่าจะเรียกให้มาทำงานไม่รู้มีทำอะไรอยู่...ขนาดจ้างเป็นรายวันยังไม่ได้เรื่อง ค่าแรงก็ให้มากกว่าผู้หญิง...ไม่ไหว...พรงนี้ไม่เอาแล้วให้ออกหมด...จีเกียจ...” (ป่าหมอน, สัมภาษณ์วันที่ 7 มีนาคม 2555)

จากปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ผู้ประกอบการหรือนายจ้างจะมองตัวตนของแรงงานข้ามชาติผ่านลักษณะนิสัยใจคอ หรือพฤติกรรมการประจำวันในขณะที่ทำงาน ทำให้มองเห็นตัวตนของแรงงานข้ามชาติจากประเทศพม่าว่าเป็นคนที่ไม่เอาเปรียบคนอื่น แต่ก็ไม่ทำงานนอกเหนือคำสั่ง นอกจากนั้นยังพบว่า แรงงานข้ามชาติที่เป็นเพศหญิงจะทำงานหรือรับผิดชอบงานในหน้าที่ได้ดีกว่าเพศชาย จึงทำให้เห็นว่าแรงงานในกระบวนการผลิตส่วนใหญ่เป็นผู้หญิง และอีกเหตุผลหนึ่งคือค่าแรงถูกกว่าผู้ชาย

ท่ามกลางการพัฒนาประเทศให้เป็นอุตสาหกรรมของไทย แรงงานเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับการเกื้อหนุนการพัฒนาประเทศให้พัฒนาไปได้อย่างรวดเร็วและทัดเทียมประเทศอุตสาหกรรมอื่น ๆ การผลิตสินค้าแรงงานเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้สินค้ามีราคาสูงขึ้น การแสวงหากำไรสูงสุดของผู้ประกอบการจึงต้องลดต้นทุนการผลิต วิธีการหนึ่งที่จะลดต้นทุนการผลิตคือการจ้างแรงงานราคาถูกเข้าสู่กระบวนการผลิต จึงทำให้ผู้ประกอบการจ้างแรงงานราคาถูกโดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานข้ามชาติจากพม่า

การนิยามความหมายแรงงานข้ามชาติที่ผ่านมาจึงขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมในแต่ละยุคสมัยว่ามีเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างใดเกิดขึ้นบ้าง ทั้งในระดับชาติ และระดับชุมชนข้ามชาติ อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละคนที่มีความรู้สึกสำนึกแตกต่างหลากหลายตามความคิดเห็นหรือมุมมองของแต่ละคน แต่ละกลุ่ม แต่อย่างไรก็ตามแรงงานข้ามชาติชายแดนแม่สอดจัดเป็นส่วนหนึ่งของชนชายแดนซึ่งอยู่ภายใต้ชายขอบอำนาจอธิปไตยที่ถูกสร้างให้เป็นอื่นในกระบวนการสถาปนารัฐชาติสมัยใหม่ ซึ่ง

ยังคงถูกกดทับจากอำนาจรัฐ และเป็นการตอกย้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันให้แข็งแกร่งยิ่งขึ้น ผ่านการจัดระเบียบแรงงานข้ามชาติ ซึ่งกลายเป็นส่วนหนึ่งของชนชายแดนที่หลบหนีเข้ามาในประเทศไทยไม่ว่าจากเหตุผลทางเศรษฐกิจหรือเหตุผลทางการเมือง การเปิดให้ขึ้นทะเบียนหรือการผลักดันให้กลับประเทศซึ่งล้วนแต่ทำให้แรงงานข้ามชาติ และชนชายแดนกลุ่มนี้ถูกทำให้อยู่ในซอกหลืบเงามืดมากยิ่งขึ้น

## บทที่ 4

### योग จิ อูกับปฏิบัติการในการช่วยเหลือแรงงาน

เพื่อให้เข้าใจองค์กรชุมชนและแรงงานข้ามชาติมากขึ้นไปอีก ในบทนี้ผู้วิจัยจะกล่าวถึงประวัติศาสตร์การทำงานขององค์กรชุมชน योग จิ อู โครงสร้างองค์กร ภารกิจ การบริหาร พัฒนาการ และทิศทางในการทำงานในแต่ละช่วงเวลา รวมไปถึงวิธีการทำงานและการเข้าถึงปัญหาของแรงงาน กลยุทธ์ในการติดต่อประสานงานกับสถานประกอบการ โรงงานอุตสาหกรรม กระบวนการในการช่วยเหลือและการคลี่คลายปัญหาที่เกิดขึ้นจากทั้งสองฝ่าย พร้อมตัวอย่างกรณีศึกษา ภายใต้คำถามว่า ท่ามกลางข้อจำกัดเรื่องงบประมาณสนับสนุนและปัญหาที่เกิดขึ้นกับแรงงานข้ามชาติหลากหลายรูปแบบ योग จิ อู ได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์ในการทำงาน การเข้าถึงปัญหาของแรงงาน และการประสานหรือต่อรองกับอำนาจของรัฐและกลุ่มอำนาจต่างๆ อย่างไร

#### โลกของयोगจิอุ

จากป้ายหน้าประตูใหญ่โรงพยาบาลแม่สอด แล้วเลี้ยวขวาผ่านชุมชนมุสลิมไปประมาณ 500 เมตร ตามถนนแม่สอด-แม่ตาวจะพบตึกแถว 3 ชั้นอยู่ด้านซ้ายมือ อันเป็นที่ตั้งของสำนักงานของ योगจิอุ ซึ่งจ่ายค่าเช่าเดือนละ 5,000 บาทไว้สำหรับทำงาน และผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์ สื่อเว็บไซต์ มีเจ้าหน้าที่รุ่นเด็ก ๆ ทำงานและพักอาศัยอยู่ตรงนี้ 3-4 คน แต่ถ้าเลี้ยวขวาเข้าไปในซอยตรงข้ามกับสำนักงาน และเลี้ยวซ้ายตรงไปอีกประมาณ 300 เมตรจะเห็นบ้านไม้หลังย่อมสองหลังหันหน้าเข้าหากัน และหันด้านข้างออกถนน ตรงนี้เองคืออาคารเช่าอีกแห่งหนึ่งของ योगจิอุที่เรียกกันว่า safe house

ด้านหน้าของ safe house เป็นประตูเหล็กขนาดใหญ่แต่สามารถมองเห็นเข้าไปถึงด้านในได้ ภายใน safe house จะมีพื้นที่ตรงกลางโล่งกว้าง “สารพัดประโยชน์” เช่น สำหรับการทำกิจกรรมรวมกลุ่มของแรงงานข้ามชาติ เป็นพื้นที่ออกกำลังกาย เป็นที่พักกางเต็นท์นอนเมื่อมีจำนวนสมาชิกเข้ามาใช้บริการมาก แต่ถ้าในเวลาปกติ แรงงานข้ามชาติที่เข้ามาใช้บริการจะถูกจัดให้พักชั้นบนของบ้านหลังใหญ่ ส่วนเจ้าหน้าที่ประจำของ safe house จะพักในอาคารหลังเล็กสีเขียว ด้านล่างของบ้านหลังใหญ่จะแบ่งเป็นพื้นที่เป็นสองส่วน ส่วนแรกสำหรับใช้ประชุม รับรองแขก รวมทั้งเตรียมงานก่อนออกจัดกิจกรรมสนาม ส่วนที่สองสำหรับอบรมทักษะการเย็บผ้าให้แก่แรงงาน มีจักรอุตสาหกรรมซึ่งได้จากการบริจาคจากประเทศนอร์เวย์ วางเรียงรายอยู่ 5 หลัง (จากเดิม 10 หลัง)

ในวันที่นัดหมาย คณะผู้วิจัยได้พบกับหนุ่มสาววัยทำงาน 5 คนรอต้อนรับอยู่ พร้อมกับเชิญให้เข้าไปนั่งรอ “โกโมฉ่วย” ใน “ห้องประชุม” ส่วนตนเองได้แยกย้ายกันทำหน้าที่อย่าง “รู้งาน” สองคนแรกจัดเตรียมโต๊ะและจอสำหรับฉาย VDO อย่างคล่องแคล่ว อีกหนึ่งคนจัดวางเก้าอี้ให้พอดีกับจำนวนคน และอีกสองคนเดินไปยกน้ำและขนมออกมาต้อนรับพร้อมกับเชิญชวนให้คณะผู้วิจัยดูภาพกิจกรรมผลงานต่างๆ ของ योगจิอุที่รวบรวมไว้ในแฟ้มและอัลบั้ม รวมทั้งที่ติดเรียงรายไว้บนผนัง

ทั้งสามด้านของห้องสี่เหลี่ยมเล็กๆ ขนาดประมาณ 3 x 4 เมตรนั้น ลักครู่ชายวัยกลางคน รูปร่าง สั้นท้วม ที่หนุ่มสาวเหล่านั้นเรียกว่า “โกโมฉ่วย” (โก เป็นคำเรียกพี่ชายในภาษาพม่า) จึงเดินยิ้มร่า ออกมาต้อนรับอย่างอารมณ์ดีพร้อมกล่าวขอโทษที่ทำให้ต้องรอนาน

การพูดคุยเริ่มต้นจากการแนะนำสมาชิกทั้งสองฝ่าย การดู VDO แนะนำองค์กร จากนั้นจึง เป็นการสัมภาษณ์โมฉ่วยและเจ้าหน้าที่เพื่อบอกเล่าถึงความเป็นมา ลักษณะโครงสร้างขององค์กร รวมไปถึงภารกิจต่างๆ ภายในเวลาอันจำกัด (ประมาณ 2 ชั่วโมง) ดังนั้น ข้อมูลที่จะนำเสนอ ต่อไปนี้จึงวางอยู่บน “ความจริง” สองส่วนคือ “ความจริง” ที่ยอจิจูต้องการนำเสนอให้กับ บุคคลภายนอกอย่างคณะผู้วิจัยทราบ กับ “ความจริง” ที่ผู้วิจัยสังเกตการณ์ ตรวจสอบ จากการเข้าร่วมกิจกรรม ติดตามคณะทำงานของยอจิจู รวมไปถึงพูดคุยกับองค์กรเอกชนต่างๆ ที่เป็น เครือข่ายของจิจู

### ความเป็นมาและแนวคิดในการก่อตั้งยอจิจู

โมฉ่วย (Moe Swe) ประธานองค์กรคนแรกและคนเดียวเล่าถึงความเป็นมาของการก่อตั้งว่า ในช่วงปี 2531-2532 มีเหตุการณ์สำคัญในพม่าคือ มีการเรียกร้องประชาธิปไตยโดยคนหลายกลุ่ม โมฉ่วยซึ่งกำลังศึกษาอยู่ในสถาบันเทคโนโลยีอย่างกึ่งได้เข้าร่วมเรียกร้องกับกลุ่มขบวนการนักศึกษาและ ประชาชนเรียกร้องประชาธิปไตยในประเทศพม่า (ในปี 2550 ได้เปลี่ยนชื่อกลุ่มเป็น The September Revolution) ถูกรัฐบาลทหารพม่าเข้าปราบปราม จนต้องหนีมาอยู่ชายแดนไทย ในขณะที่เพื่อนร่วมขบวนการบางส่วนขอลี้ภัยไปยังประเทศที่ 3 บางส่วนอาศัยอยู่ในพื้นที่ปกครองคอ ดุเหล่ รัฐกะเหรี่ยง (โมฉ่วย, สัมภาษณ์วันที่ 11 มกราคม 2555)

ในปี 2539 โมฉ่วยได้เข้าร่วมกับองค์กร ABSDF (All Burma Frontier) เพื่อร่วมเคลื่อนไหว ทางการเมืองตามแนวชายแดน แต่ทหารยังคงพยายามเข้าปราบปรามอยู่ตลอด เฉพาะอย่างยิ่งกับ กลุ่ม “นักศึกษาหัวรุนแรง” โมฉ่วยจึงต้องหลบหนีเข้ามาอยู่ในแม่สอดด้วยความช่วยเหลือของทหาร KNU พร้อมกับได้รับมอบหมายให้เข้ามาตั้งกลุ่ม ABSDF ในแม่สอด โดยตั้งสำนักงานอยู่ใกล้กับ โรงงานที่เพื่อนของโมฉ่วยเป็นลูกจ้างอยู่ในขณะนั้น นับเป็นกลุ่มองค์กรเอกชนแรกๆ ที่เข้ามาทำงาน ในแม่สอด

การที่สำนักงานตั้งอยู่ใกล้โรงงานและมีเพื่อนทำงานโรงงานนี้เองที่ทำให้โมฉ่วยได้รับรู้ปัญหา ของแรงงานมากขึ้น ทั้งปัญหาจากการถูกเอาเปรียบจากนายจ้าง ปัญหาสุขภาพ และปัญหาอื่นๆ โมฉ่วยในนามขององค์กร ABSDF จึงหันมาช่วยเหลือแรงงานพม่าในโรงงานต่างๆ ในประเด็น เกี่ยวกับการต่อรองกับนายจ้างเพื่อผลประโยชน์ของลูกจ้างและพัฒนาสถานะความเป็นอยู่ของลูกจ้าง เพราะในขณะนั้นองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ยังมีน้อยและเขาเห็นว่าไม่มีองค์กรใดยื่นมือเข้ามา ช่วยเหลือเลย ในแม่สอดมีเพียงองค์กรพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศเว็ลธวิชั่นอยู่องค์กรเดียวที่ให้ ความรู้เกี่ยวกับโรคเอดส์และการศึกษา

ปี 2540 เมื่อสถานการณ์ความตึงเครียดระหว่างรัฐบาลพม่ากับพรรคการเมืองและทหาร KNU ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่ผลักดันให้มีคนเป็นล้านคนอพยพเข้ามาทำงานเป็นแรงงานอยู่ใน ชายแดนเขตประเทศไทยโดยเฉพาะแม่สอด โมฉ่วยยังพบปัญหาของแรงงานมากขึ้นและต้องการ เคลื่อนไหวอย่างจริงจังกับปัญหาเหล่านี้ เขาจึงนำปัญหาเข้าหารือกับผู้นำหลักขององค์กร ABSDF

แต่ไม่ได้รับความเห็นชอบ หลังจากนั้นเขาจึงขอลาออกเพื่อหันมาทำงานเคลื่อนไหวช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติอย่างจริงจัง

ในช่วงแรกของการทำงานเคลื่อนไหวอย่างจริงจังนี้ โมฉ่วย (สัมภาษณ์วันที่ 11 มกราคม 2555) เล่าว่าเขาพร้อมด้วยเพื่อนชาวอเมริกันหนึ่งคนจะขี่รถจักรยานยนต์ไปตามตลาดต่างๆ ทุกวันเพื่อสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติที่มาเป็นลูกจ้างในร้านค้า เมื่อพบว่าที่แม่สอดมีแรงงานเด็กอายุ 17 ปีมาทำงานในโรงงานจึงเกิดแรงบันดาลใจ รวมกลุ่มกันก่อตั้งองค์กรชุมชนชื่อยองจิว หรือ สมาคมแรงงานยองจิว (Yaung Chi Oo Workers Association - YCOWA) ขึ้นในปี 2541 โดยมีเป้าหมายหลักในการให้ความช่วยเหลือแรงงานพม่าในแม่สอด เน้นแผนการดำเนินงานหลักคือเพื่อส่งเสริมให้มีการรวมตัวกันของแรงงาน ภายใต้ความเชื่อว่าจะหากไม่มีการรวมกลุ่มของแรงงาน เมื่อแรงงานถูกนายจ้างกดขี่หรือเอาเปรียบก็ไม่สามารถโต้แย้งหรือขอความช่วยเหลือได้ แต่เมื่อมีองค์กรจะทำให้มีตัวแทนของแรงงานที่จะสามารถโต้ตอบได้เพื่อปกป้องผลประโยชน์และเรียกร้องสิทธิของแรงงานเหล่านี้ได้ แรกก่อตั้งมีคนช่วยงานเพียง 6 คน (บางช่วงจะมีนักเรียนนักศึกษาอาสาสมัครช่วยงานด้วย)

การทำงานเพื่อช่วยเหลือแรงงานตามเป้าหมายของยองจิวนั้น จำเป็นที่จะต้องประสานกับบุคคลหลายฝ่ายทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ดังนั้นเพื่อให้การทำงานสะดวกขึ้น กลุ่มยองจิวจึงจดทะเบียนก่อตั้งอย่างเป็นทางการในเดือน กรกฎาคม 2542 มุ่งประเด็นไปที่การปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่และการทำงานของแรงงานอพยพชาวพม่าในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก โดยมีกลุ่มนักศึกษาชาวพม่า นักเคลื่อนไหวและแรงงานอพยพชาวพม่าในแม่สอดเป็นกำลังหลักในการขับเคลื่อนภายใต้การบริหารของโมฉ่วย ผู้ซึ่งมีเครือข่ายความสัมพันธ์เป็นอย่างดีกับกลุ่ม ABSDF กลุ่มอดีตนักศึกษาพลัดถิ่นในประเทศที่ 3 ที่เคยร่วมขบวนการเรียกร้องประชาธิปไตยในพม่า กลุ่มกองกำลัง KNU และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งระหว่างประเทศและในประเทศ

ตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นเครือข่ายความสัมพันธ์ระหว่างยองจิวหรือกล่าวให้ตรงคือเครือข่ายความสัมพันธ์ของโมฉ่วยคือ การที่ยองจิวได้ทำงานร่วมกับสหภาพนายความแห่งประเทศไทย มูลนิธิ MAP รวมทั้งองค์กรพัฒนาเอกชนทั้งในประเทศและระหว่างประเทศ เพื่อเรียกร้องความคุ้มครองและสิทธิให้แก่ผู้อพยพชาวพม่า เป็นสมาชิกของ Action Network for Migrants (ANM) ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างองค์กรพัฒนาเอกชนไทย 15 องค์กร ที่ทำงานเกี่ยวกับแรงงาน สุขภาพ และสิทธิหญิง นอกจากนี้ยองจิวยังเป็นสมาชิกของ Asian Transnational Corporation (ATNC) ซึ่งเป็นเครือข่ายเพื่อการควบคุมติดตาม อันมีสมาชิกประกอบไปด้วย 13 องค์กร จาก 8 ประเทศในอาเซียน

การได้รับความร่วมมือจากเครือข่ายต่างๆ ส่งผลต่อการทำงานของยองจิวในลักษณะของการขยายเครือข่ายแรงงานข้ามชาติทั่วประเทศ โดยเข้าไปมีส่วนในการผลักดันให้เกิดการสร้างเครือข่ายกลุ่มแรงงานชาวพม่าในอำเภอแม่สอด กรุงเทพฯ และหลายจังหวัดในภาคใต้ของประเทศไทย เคยมีจำนวนสมาชิกสูงถึง 3,000 คน แต่ปัจจุบันลดลงเหลือ 700 คน จาก 10 โรงงาน เนื่องจากหลังวิกฤตเศรษฐกิจปี 2540 เกิดความเปลี่ยนแปลงหลายอย่าง โรงงานหลายแห่งให้แรงงานออกจำนวนมาก อีกทั้งบางแห่งยังปิดตัวลง ผนวกกับรัฐบาลไทยเวลานั้นมีนโยบายกีดกันแรงงานต่างชาตินานาชาติรวมทั้งแรงงานพม่าเนื่องจากเห็นว่ามาแย่งงานคนไทย ขณะนี้แม้นโยบายของรัฐบาลไทยจะเอื้อต่อการรับ

แรงงานข้ามชาติมากขึ้นแต่จำนวนสมาชิกก็คงเท่าเดิม ไม่ได้เพิ่มตามจำนวนของแรงงานที่เข้ามาทำงานข้ามชาติแต่อย่างใด

จากความเป็นมาในการก่อตั้งที่กล่าวข้างต้น เป็นที่ชัดเจนว่าองค์กรชุมชนของจิว เป็นองค์กรพัฒนาที่เกิดขึ้นจากผลพวงทางการเมือง ดังนั้นจึงสัมพันธ์อยู่กับกลุ่มอำนาจหรือกลุ่มพลังต่างๆ ที่จะสามารถช่วยให้ของจิวสามารถดำรงอยู่และดำเนินการตามเป้าหมายได้ เป็นต้นว่า กลุ่มกองกำลัง KNU ซึ่งมีพื้นที่อิทธิพลในแม่สอด กลุ่มนักกิจกรรม นักเคลื่อนไหวทางการเมืองของพม่าที่กระจายตัวกันอยู่ในพม่า ไทย และประเทศที่ 3 กลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐไทย และกลุ่มองค์กรเอกชนในแม่สอด รวมไปถึงกลุ่มนายจ้างคูกรณีของกลุ่มแรงงานที่ของจิวให้ความช่วยเหลือ นอกจากนี้ยังต้องอาศัยประสบการณ์และความสัมพันธ์ส่วนตัวระหว่างผู้นำองค์กรกับเครือข่ายต่างๆ ด้วย แต่จำนวนสมาชิกที่ลดลงจากเดิมก็เป็นสัญญาณหนึ่งที่ชวนให้ตั้งคำถามว่าจำนวนทุนที่จะสนับสนุนกิจกรรมต่างๆ จะลดลงด้วยหรือไม่ รวมไปถึงคำถามสำคัญว่าการช่วยเหลือแรงงานผ่านการทำงานขององค์กรยังคงมีพลังอยู่จริงหรือไม่ ในส่วนต่อไปผู้วิจัยจะพยายามหาคำตอบเหล่านี้จากการเข้าไปใกล้ชิดโลกของของจิวให้มากขึ้น



ภาพประกอบ 2 สำนักงานของจิว เลขที่ 21/12 ถนนแม่สอด-แม่ตาว และเจ้าหน้าที่ของของจิว  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 12 มกราคม 2555



ภาพประกอบ 3 ภายใน safe house ประกอบไปด้วยที่พัก ห้องประชุมที่ฝึกเย็บจักร  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มกราคม 2555



ภาพประกอบ 4 คณะผู้วิจัยพูดคุยกับ Moe Swe และ Staff ของจิวในห้องประชุม  
ภายใน safe house

ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มกราคม 2555

### โครงสร้างขององค์กร

ถ้าพิจารณาจากจำนวนของเจ้าหน้าที่ประจำ องค์กร ยอง จิว ถือว่าเป็นองค์กรขนาดเล็ก (ภาพประกอบ 5) มีเจ้าหน้าที่ประจำเพียง 8 คน รวมหัวหน้าองค์กรเป็น 9 คน ทุกคนล้วนมีหน้าที่ประจำมากกว่า 1 หน้าที่ และสามารถทำงานแทนกันได้ ยกเว้นกรณีที่เป็นเรื่องต้องอาศัยความรู้เฉพาะ หรืองานที่ต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ เช่น งานด้านกฎหมาย งานการเงิน เจ้าหน้าที่เหล่านี้เรียกรวมๆ ว่าเป็นชาวพม่า สื่อสารภาษาพม่าและกะเหรี่ยงได้คล่องแคล่ว รองลงมาคือภาษาอังกฤษและภาษาไทย ได้รับเงินเดือนมากน้อยตามประสบการณ์ (ซึ่งมักจะสัมพันธ์กับอายุงาน) ตั้งแต่ประมาณ 2,000-5,000 บาท ไม่รวมค่าอาหารและที่พัก เนื่องจากโมฉ่วยอนุญาตให้เจ้าหน้าที่ทุกคนพักใน safe house ได้ เจ้าหน้าที่ที่พักใน safe house จะเป็นกลุ่มที่มีครอบครัวแล้ว จะคอยดูแลแรงงานข้ามชาติซึ่งให้พักด้านบนของอาคารที่ใช้สอนเย็บจักร ทั้งนี้เพื่อความสะดวกปลอดภัยในการเดินทางและการติดต่อประสานงาน แต่จะมีบางคนที่ทำงานฝ่ายผลิตเสื้อผ้าซึ่งจะเป็นเด็กผู้ชายจะให้พักที่สำนักงานยองจิว ส่วนเด็กสาวอย่างเช่น คิคิกกับสุรัตน์จะพักที่ตึกแถวตรงข้ามกับสำนักงานยองจิว สำหรับโมฉ่วยจะพักแยกต่างหากเป็นตึกตรงข้ามกับสำนักงานข้างกับตึกแถวของคิคิกและสุรัตน์

ในการดำรงชีวิตประจำวันของเจ้าหน้าที่ยองจิวจะมีเงินกองกลางสำหรับใช้จ่ายเป็นค่าอาหาร 3 มื้อสำหรับทุกคน โดยจะมีเจ้าหน้าที่คนหนึ่งทำหน้าที่เหมือนเป็นแม่ครัวหลัก เหล่าบรรดาสมาชิกและแรงงานที่มาพักใน safe house ผลัดกันเป็นลูกมือ และจากการที่คณะผู้วิจัยสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติ (ตะวัน, สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2555) พบว่า ทางองค์กรจะให้ข้าวครบ 3 มื้อ แต่กับข้าวจะให้ความช่วยเหลือเฉพาะมื้อเช้ากับมื้อเย็น มื้อกลางวันหาซื้อกับข้าวกินเอง แต่ตะวันจะเล่าให้ฟังว่า ส่วนใหญ่แล้วแรงงานข้ามชาติจะเก็บกับข้าวแบ่งไว้กินมื้อเที่ยงด้วย เพื่อความประหยัดในขณะที่ยังไม่มียานพาหนะ

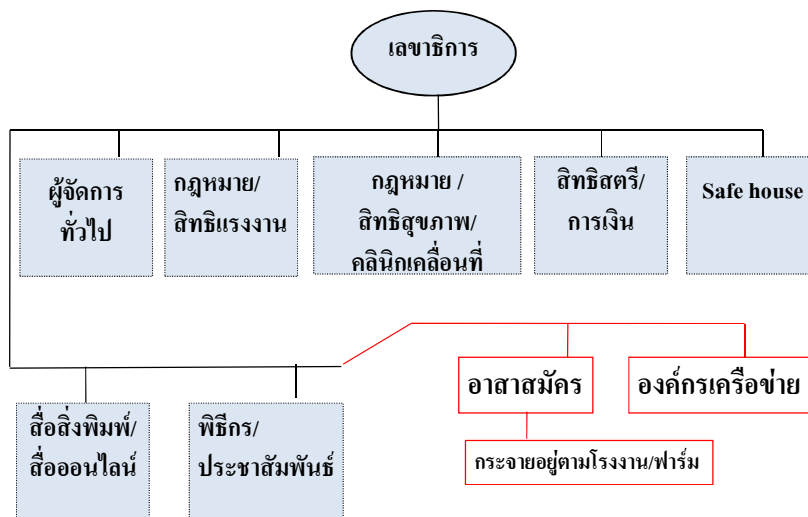
นอกจากเจ้าหน้าที่ประจำแล้ว ยังมีเจ้าหน้าที่ฝึกงานอีกส่วนหนึ่งที่หมุนเวียนกันมาแลกเปลี่ยนประสบการณ์คราวละ 1 เดือนไปจนถึงมากกว่า 1 ปี ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนหนุ่มสาวชาวพม่าที่รู้จักกันในยองจิว เป็นการส่วนตัวอยู่ก่อนแล้ว ส่วนอาสาสมัครชาวต่างชาติ (ยกเว้นชาวไทย) มีมาบ้างเป็นครั้งคราว อีกส่วนหนึ่งเป็นสมาชิกแรงงานและ/หรืออาสาสมัครที่กระจายตัวกันอยู่ตามโรงงาน ตามฟาร์ม เพื่อคอยรายงานข่าวหรือปัญหาเกี่ยวกับแรงงานให้ยองจิวทราบ เป็นที่น่าสังเกตว่าเจ้าหน้าที่ประจำขององค์กรทุกคนจะทำงานแบบไม่กำหนดตารางเวลาที่ตายตัว (เช่น

กำหนดเวลาทำงานจาก 8.30 – 17.30 น. เป็นต้น) ขึ้นอยู่กับว่าจะมีแรงงานเข้ามาขอรับบริการในเวลาใด หรือเกิดเหตุการณ์ที่จะต้องออกไปช่วยเหลือในเวลาใด เจ้าหน้าที่ทุกคนจึงต้องพร้อมตลอดเวลา รวมไปถึงสามารถโทรศัพท์ติดต่อประสานงานกันได้ตลอดเวลา แต่ละคนมีอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับงานที่ตนเองรับผิดชอบได้ หรือหากไม่มั่นใจก็สามารถสื่อสารกับโมฉ่วยได้โดยตรง เข้าลักษณะ “คนคือองค์กร องค์กรคือคน” และวิธีการนี้ยังทำให้การดำเนินงานต่างๆ รวดเร็วขึ้น อันน่าจะถือได้ว่าเป็นลักษณะเด่นประการหนึ่งขององค์กร ของ จี อู

สำหรับโครงสร้างขององค์กรเขียนเป็นแผนผังได้ดังภาพประกอบ 5 โดยมีคนทำงานประจำแต่ละตำแหน่ง และหมุนไปช่วยงานบางตำแหน่งที่เห็นว่าเหมาะสม และบางช่วงที่คนขาดหายไป อันเนื่องมาจากกลับไปพม่า หรือต้องการไปทำงานในกรุงเทพฯ หรือมหาชัย โดยมีคนทำงานดังนี้ เมียวซอร์เป็นผู้จัดการทั่วไปจะเป็นคอยดูแลทุกอย่าง รวมทั้งไปจัดฝึกอบรมและเป็นหัวหน้าคอยต้อนรับแขกที่มาเยือนของจีอู โกแสดจะดูแลสิทธิสุขภาพ คลินิกโอบายโดยทุกวันพุธและวันอาทิตย์จะรับหมอจากในเมืองไปให้บริการที่โรงเรียน Sky Blue ที่บ้านแม่ปะ และยังรับผิดชอบประเด็นสิทธิเด็ก และดูแลโรงเรียนเด็กเล็กโดยซื้อกับข้าวไปให้ที่โรงเรียนทุกวัน (ภาพประกอบ 8) ส่วนมะฉะจะรับผิดชอบด้านสิทธิสตรี การเงิน และ safe house นอกจากนี้ยังมีหน้าที่ไปพูดออกอากาศสถานีวิทยุกระจายเสียงที่ MAP ดูแลในเรื่องสิทธิสตรี สิทธิแรงงาน สู้รบกับคคิกจะดูแลโรงเรียนเป็นครูสอนหนังสือให้กับเด็ก ๆ ที่ผู้ปกครองพามาฝาก นอกจากนั้นสู้รบยังช่วยดูแลประเด็นสิทธิสตรี และดูแล safe house ทำงานคู่กับมะฉะ (คคิกกลับไปเป็นครูสอนหนังสือที่พม่าเมื่อทราบว่าสถานการณ์ดีขึ้น ประมาณเดือนกรกฎาคม 2556) ส่วนทฤษฎาย จะเป็นผู้รับผิดชอบด้านกฎหมาย จะต้องไปอบรมกฎหมายที่ MAP เชียงใหม่ และคอยให้ความช่วยเหลือด้านกฎหมายแก่แรงงาน ดูแลสิทธิแรงงาน สิทธิมนุษยชน สำหรับคนที่รับผิดชอบด้านสื่อสิ่งพิมพ์ สื่อออนไลน์จะเป็นเด็กผู้ชาย 2-3 คน ได้แก่ โกซาน ตีฮะ ธงชัย และมะกะยาลา ส่วนปัญญาจะดูแลกิจกรรมที่ต้องไปออกงานร่วมกับภาครัฐและองค์กรเอกชนอื่นโดยเป็นพิธีกรประจำงานกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับพิธีกรหญิงของอำเภอ สำหรับเมียวซอร์ โกแสด ทฤษฎาย จะรับผิดชอบเพิ่มเติมคือประสานงานกับเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่ม NGOs , CBOs และภาครัฐ เช่น ติดต่อประสานงานกับ LLC และ BLC (Burmese Law Council) เมื่อต้องการความช่วยเหลือ ด้านกฎหมาย ด้านสิทธิแรงงาน หนายความ (ข้อมูลจากการสัมภาษณ์โมฉ่วย และเจ้าหน้าที่ของจีอูวันที่ 26 พฤศจิกายน 2555)

สำหรับแหล่งทุน จะได้จากหลายแหล่ง ได้แก่ สวีเดน ให้เงินทุนสนับสนุนต่อเนื่องจากปี 2012-2015 ช่วยของจีอูในเรื่องของการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์ หนังสือพิมพ์ วารสาร และฝึกทักษะการเย็บจักรโดยบริจาคจักรเย็บผ้าและค่าใช้จ่ายในการฝึกอบรม ส่วนแหล่งทุนอีกแหล่งหนึ่งคือจากประเทศนอร์เวย์ จะเป็นกลุ่มเพื่อน ๆ ของโมฉ่วยให้บริจาคเงินสำหรับดูแลการฝึกอบรมเย็บจักร และบริจาคจักรเย็บผ้า AJWS (American Jewish World Service) จะให้เงินสนับสนุนค่าใช้จ่ายค่าเช่า safe house และค่าอาหาร แหล่งทุนที่สำคัญอีกแหล่งหนึ่งคือ นักข่าว ช่างภาพจากสวิสเซอร์แลนด์ และ MTC (คลินิกแม่ตาว) ให้ความช่วยเหลือเรื่องยาสำหรับดูแลผู้ป่วยใน Mobile Clinic ตั้งแต่ปี 2009 - 2012 และ SAW (Social and Women) ให้ความช่วยเหลือเรื่องหมอบุคลากร Mobile Clinic

โครงสร้างองค์กร : ขนาดเล็ก เจ้าหน้าที่คนเดียว เจ้าหน้าที่ประจำน้อย เจ้าหน้าที่สมทบมาก(อาสาสมัคร) เคลื่อนที่เร็วในลักษณะ “คนคือองค์กร องค์กรคือคน”



ภาพประกอบ 5 โครงสร้างองค์กรของ จี อู  
ที่มา: ยอง จี อู 2555

### พัฒนาการ และทิศทางในการทำงาน

จากการสัมภาษณ์ผู้นำองค์กร เจ้าหน้าที่ และเครือข่ายที่ทำงานร่วมกับยอง จี อู จะเห็นได้ชัดเจนว่าแม่เป้าหมายในการช่วยเหลือแรงงานจะคงเดิมตามเจตนารมณ์ที่วางไว้เมื่อแรกก่อตั้ง แต่การดำเนินการช่วยเหลือในแต่ละช่วงจะมีรายละเอียดและทิศทางที่ต่างออกไป ขึ้นอยู่กับสถานการณ์แรงงาน ณ ช่วงเวลานั้นๆ สรุปได้เป็น 4 ระยะคือ (โมฉ่วย, สัมภาษณ์วันที่ 18 ธันวาคม 2555; เมียวซอร์, สัมภาษณ์วันที่ 26 พฤศจิกายน 2555; โกแสด, สัมภาษณ์ 11 มกราคม 2555; มะอิ, สัมภาษณ์วันที่ 15 สิงหาคม 2555; ทูยหน่วย, สัมภาษณ์วันที่ 15 สิงหาคม 2555)

#### 1. ระยะแรก ช่วงรวมตัวก่อนก่อตั้งกลุ่มเป็นทางการ (พ.ศ. 2539 – 2541)

ในช่วงนี้เน้นการช่วยเหลือเฉพาะหน้าแก่แรงงานข้ามชาติ เช่น ให้คำปรึกษา ช่วยเหลือ ค่าอาหาร หรือหาแหล่งงานให้เฉพาะกรณีที่รู้จักเป็นการส่วนตัว นอกจากนั้นยังเริ่มเก็บข้อมูลเกี่ยวกับแรงงานแม่สอดที่ทำงานในภาคส่วนต่างๆ เช่น ภาคอุตสาหกรรม การเกษตร และทำงานบ้าน เพื่อทราบสถานการณ์แรงงานในแม่สอดที่จะสามารถนำไปสู่การวางแผนช่วยเหลือที่รัดกุมขึ้น โดยเลือกที่จะให้ความสนใจเป็นพิเศษกับกลุ่มแรงงานที่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ด้วยเห็นว่ามีจำนวนมากและมีปัญหามากกว่าแรงงานในภาคส่วนอื่นๆ

ปัญหาของแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรมที่พบในช่วงปี 2539 - 2540 คือ การถูกนายจ้างโกงค่าแรง (ไม่จ่ายค่าแรง หรือหักค่าแรง อ้างว่าทำผิดกฎของโรงงาน) ค่าแรงถูกกว่าที่ควรจะเป็น เช่นเอกสารยินยอมต่างๆ โดยขาดความเข้าใจ สื่อสารกับนายจ้างหรือหัวหน้างานไม่รู้เรื่อง ที่พักขาดสุขอนามัย และไม่สามารถเข้าถึงการบริการด้านสุขภาพ ซึ่งว่าไปแล้วก็คือปัญหาแทบจะทุกด้านของแรงงานนั่นเอง

ปี 2540 ปัญหาดังกล่าวทวีความซับซ้อนขึ้นอีกเมื่อมีคณบดีล้นนอพบเข้ามาเป็นแรงงานในแม่สอด ด้วยสาเหตุจากความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลพม่ากับพรรคการเมืองและกลุ่มกองกำลัง KNU ซึ่งแม้ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในค่ายพักพิงที่ทางราชการจัดให้ แต่ก็มีอีกจำนวนไม่น้อยที่ทยอยกันหลบหนีเข้ามายังฝั่งไทยเพื่อหวังที่จะทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมต่างๆ ทว่าเป็นช่วงเวลาเดียวกับที่โรงงานในไทยได้รับผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจอย่างมาก หลายโรงงานทั่วประเทศต้องปิดตัวหรือลดขนาด ลดกำลังการผลิตลงโดยการให้แรงงานออก เช่นเดียวกับโรงงานที่แม่สอดในขณะนั้น หลายโรงปิดตัวและหลบหนีโดยไม่จ่ายค่าแรงส่วนที่เหลือแก่แรงงาน หลายโรงให้แรงงานออกโดยไม่จ่ายค่าชดเชย บางครั้งถึงขนาดมีเรื่องทะเลาะวิวาทกับนายจ้าง ซึ่งที่สุดแล้วแรงงานเหล่านี้ก็ถูกไล่ออกเป็นโอกาสให้นายจ้างรับคนใหม่ที่ “หัวอ่อน” และต้องการทำงานอีกเป็นจำนวนมากเข้ามาแทน

นอกจากปัญหาเรื่องค่าแรงแล้วยังมีปัญหาลอบทำร้ายร่างกาย ลอบฆ่า และข่มขืนแรงงานข้ามชาติเกิดขึ้นในช่วงเวลานี้ด้วย แต่บรรดาแรงงานข้ามชาติที่ตกเป็นเหยื่อเหล่านั้นก็ไม่กล้าเรียกร้องสิทธิด้วยเข้าใจว่าตนเองไม่มีสิทธิ เฉพาะอย่างยิ่งกรณีของแรงงานข้ามชาติที่ไม่มีบัตร ทำให้ไม่ช่วยและกลุ่มเพื่อนที่มีอุดมการณ์เดียวกันเห็นว่าถึงเวลาแล้วที่จะเคลื่อนไหวเรื่องสิทธิแรงงานอย่างจริงจังและเป็นรูปธรรมจึงรวมตัวกันก่อตั้งเป็นกลุ่มทำงานชื่อ ยองจิว ขึ้นในปี 2541 ดังที่กล่าวมาแล้ว ซึ่งแน่นอนว่าทิศทางการทำงานหลังจากนั้นจะมุ่งไปที่การใช้ความรู้และความเข้าใจเรื่องสิทธิแรงงานมากกว่ามุ่งให้ความช่วยเหลือเฉพาะหน้าดังเช่นที่แล้มา เป็นต้นว่า จัดทำเอกสารภาษาพม่าเกี่ยวกับสิทธิขั้นพื้นฐานของแรงงานข้ามชาติแจกตามโรงงานต่างๆ ร่วมไปกับการออกเยี่ยมแรงงานตามที่พักตามโรงงานในช่วงเวลาหลังเลิกงานเพื่อบรรยายด้วยวาจาและประชาสัมพันธ์ให้เห็นความสำคัญและความจำเป็นของการเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจในการต่อรองกับนายจ้าง ทำให้มีแรงงานสนใจสมัครเป็นสมาชิกรวม 300 คน แต่ละคนกระจายกันอยู่แทบทุกโรงงานในแม่สอดและมีหน้าที่หลักคือ “คอยเป็นหูเป็นตา” แจ้งเหตุกรณีแรงงานไม่ได้รับความเป็นธรรม

## 2. ระยะที่สอง ช่วงการก่อตั้งกลุ่มอย่างเป็นทางการยุคต้น (พ.ศ. 2542-2545)

หลังการก่อตั้งเป็นองค์กรชุมชนอย่างเป็นทางการในปี 2542 แล้ว บทบาทการทำงานด้านสิทธิแรงงานของยองจิว มีความชัดเจนขึ้นและสามารถขยายสู่กลุ่มแรงงานได้กว้างขึ้นและมากขึ้นตามลำดับ เป็นต้นว่า จัดกิจกรรมฝึกอบรมสิทธิมนุษยชน สิทธิแรงงานอพยพ อบรมความรู้เรื่องประชาธิปไตย เพื่อให้แรงงานข้ามชาติรู้เท่าทัน ไม่ถูกละเมิดหรือถูกเอารัดเอาเปรียบ ทั้งนี้โดยการประสานงานกับกลุ่มเพื่อนนักพัฒนาเอกชนต่างๆ ในการจัดหาวิทยากรบรรยาย จัดหาลำมให้แก่แรงงานในกรณีที่เป็น รวมไปถึงของบรรณาณสนับสนุนกิจกรรมบางส่วน นอกจากนั้นยังจัดส่งเจ้าหน้าที่เข้ารับการอบรมทางด้านอาชีพ(เย็บผ้า) ด้านกฎหมายแรงงาน ด้านการสร้างสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการเผยแพร่ข่าวสารของกลุ่ม

ในช่วงนี้สมาชิกเดิมบางคนที่เคยทำงานในแม่สอดได้ย้ายไปทำงานในจังหวัดอื่นๆ มากขึ้น เช่น เชียงใหม่ กรุงเทพฯ สมุทรสาคร ภูเก็ต แต่ก็ยังทำหน้าที่ “เป็นหูเป็นตา” ให้กับยองจิวอย่างเข้มแข็ง ทำให้เครือข่ายของยองจิวเริ่มขยายออกไปทั่วประเทศหรือแทบทุกจังหวัดที่มีแรงงานข้ามชาติชาวพม่าอาศัยอยู่ โมฉ่วยเองก็ได้รับเชิญไปบรรยายเรื่องสิทธิแรงงานข้ามชาติในจังหวัดต่างๆ อยู่เสมอ พร้อมๆ กับการขยายตัวของสมาชิกและเครือข่ายยองจิว โรงงานธุรกิจอุตสาหกรรมในแม่สอดยังคงอยู่ในภาวะที่ได้รับผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจปี 2540 อย่างต่อเนื่อง โรงงานหลายแห่งยัง

ปิดตัว หลายแห่งไม่ยอมจ่ายค่าจ้างแก่แรงงาน (ให้ออกก่อนถึงกำหนดรับเงินเดือน) ในขณะที่แรงงานต้องกินต้องใช้ เมื่อผนวกกับความรู้เรื่องสิทธิที่ได้รับเพิ่มเติมจากยอจิวและองค์กรเครือข่ายในช่วงที่ผ่านมา ได้เป็นแรงผลักดันสำคัญให้แรงงานข้ามชาติที่ถูกเอาเปรียบทั้งหลายก้าวสู่กระบวนการยุติธรรม

ตัวอย่างคดีที่น่าสนใจและกลายเป็นแรงเสริมให้แรงงานข้ามชาติเห็นความสำคัญของการเรียกร้องสิทธิของตนเองคือคดีทหารชั้นประทวนชมชื่นแม่บ้านซึ่งเป็นแรงงานข้ามชาติ คดีนี้เกิดขึ้นในปี 2543 ปีแรกของการก่อตั้ง MAP แม่สอด ยอจิวเป็นผู้รับเรื่องและให้ MAP ดำเนินคดีตามขั้นตอนทางกฎหมาย ผู้เกี่ยวข้องเล่าว่าในช่วงแรกจำเลยพยายามจะให้ขึ้นศาลทหาร แต่ยอจิวและ MAP ได้ประสานงานกับองค์กรทางกฎหมายต่างๆ ให้คดีนี้เป็นคดีแรงงาน ขึ้นศาลแรงงานและใช้กฎหมายแรงงาน พร้อมทั้งจัดหาทนายความที่เชี่ยวชาญเรื่องกฎหมายแรงงานโดยเฉพาะ ดำเนินคดีจนถึงที่สุด ศาลมีคำพิพากษาให้จำเลยจ่ายค่าเสียหายแก่โจทก์และถูกจำคุก 20 ปีโดยไม่ต้องรอลงอาญา

ถัดจากคดีดังกล่าว ยอจิวและ MAP ได้ทำให้แรงงานเห็นพลังในการรวมกลุ่มมากขึ้นไปอีก โดยเป็นผู้นำในการรวมกลุ่มต่อรองด้านกฎหมายเพื่อเพิ่มค่าแรงจาก 35-40 บาท/วัน ให้ได้รับค่าแรงตามที่กฎหมายกำหนด คือ 130 บาท ตามด้วยการเรียกร้องให้มีหน่วยงานสวัสดิการคุ้มครองแรงงานในพื้นที่แม่สอดและลุ่มประจักษ์สถานที่ราชการเพื่อช่วยเหลือแรงงานในการติดต่อสื่อสาร เจ้าหน้าที่ยอจิวและ MAP ที่ร่วมในเหตุการณ์เล่าว่า

MAP ร่วมกับยอจิวรวบรวมแรงงาน 300 คนประท้วงอำเภอ เอาหมอนที่นอน อุปกรณ์ทำกับข้าวมาปักหลักประท้วงอยู่ 7 วัน สำนักงานสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน มีคำสั่งว่าจะแยกสาขาจากตึกมาตั้งสำนักงานที่แม่สอดให้ แต่ดันไปตั้งใกล้กับโรงงานอุตสาหกรรม สมาชิกสภาอุตสาหกรรมก็จะรู้จัก แรงงานก็ไม่กล้าไปที่สำนักงานจังหวัด จึงประท้วงอีก ให้มาตั้งที่ใหม่แต่ก็มีเจ้าหน้าที่มาประจำอยู่อาทิตย์ละ 2-3 วัน และสื่อสารกับแรงงานไม่รู้เรื่อง ก็ประท้วงขอให้มีลุ่ม แต่ลุ่มที่จัดให้กลับเป็นปัญหาเพราะอยู่ฝ่ายนายจ้าง ก็เลยรวมตัวกันเรียกร้องอีก คราวนี้ขอให้มีลุ่มที่โรงพยาบาลด้วย

การดำเนินคดีและการรวมกลุ่มเรียกร้องที่ได้ผลดังกล่าวทำให้ในช่วงปลายยุค ระหว่าง พ.ศ. 2544 - 2545 มีแรงงานข้ามชาติจำนวนกว่า 300 รายยื่นความจำนงให้ยอจิวเป็นองค์กรต้นเรื่องในคดีฟ้องร้องเรียกค่าเสียหายจากนายจ้าง สอดคล้องกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับ MAP องค์กรเครือข่ายที่ทำงานร่วมกับยอจิวมาตลอดคือ “ช่วงนั้นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงคือเมื่อมีคำพิพากษาให้นายจ้างจ่ายเงินให้แรงงานเริ่มมีแรงงานรายอื่นๆ ที่มีคดีความเข้ามาขอความช่วยเหลือมากขึ้นเรื่อยๆ แรงงานพม่าเริ่มคิดว่าไม่มีบัตรก็มาหา MAP เพื่อให้ช่วยได้ รอบ 10 ปีที่ผ่านมา มีแรงงานมาขอความช่วยเหลือกว่า 200 คดี ประมาณ 2,500 คน ปี 2553 กับ 2554 มี 21 คดีกำลังอยู่ระหว่างดำเนินการศาล” (สุทธิศักดิ์ รุ่งเรืองผาสุก, สัมภาษณ์ 12 มกราคม 2555) จึงกล่าวได้ว่าการดำเนินงานด้านสิทธิแรงงานของยอจิวในช่วงนี้เป็นการทำงานจากภาคทฤษฎีสู่การปฏิบัติจริง โดยมีคดีแรงงานข้ามชาติเป็นบทพิสูจน์

### 3. ระยะที่สาม ช่วงการเติบโตของกระบวนการทางกฎหมาย (พ.ศ. 2545 - 2551)

นับจากกลางปี 2545 เป็นต้นมา การเรียกร้องสิทธิของแรงงานข้ามชาติโดยอาศัยกระบวนการทางกฎหมายมีจำนวนมากขึ้นไปอีก เหตุผลสำคัญน่าจะมาจากการชนะคดีของฝ่ายแรงงานข้ามชาติ นับจากปี 2545 - 2551 เฉพาะกรณีสิ้นสุดคดี สามารถช่วยเหลือแรงงานได้ถึง 1,835 คน รวมค่าชดเชยที่ได้รับจากเจ้าของโรงงาน (132 โรง) เป็นเงิน 10,737,428 บาท ช่วงนี้เองที่ยองจิวมีจำนวนสมาชิกทั่วประเทศสูงถึง 3,000 คน

กระบวนการช่วยเหลือดังกล่าวเกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นตอน มีระบบ ภายใต้ความช่วยเหลือขององค์กรต่างๆ ตามระดับความใกล้ชิดของปัญหา ยกตัวอย่างเช่น แรงงานข้ามชาติ ก. ไม่ได้รับความเป็นธรรม แจ้งเรื่องไปที่ยองจิว ยองจิวจะพิจารณาว่าเป็นคดีประเภทใด จากนั้นจะส่งต่อไปยังองค์กรชุมชนที่มีความเชี่ยวชาญในเรื่องนั้นโดยเฉพาะ(โดยที่ยองจิวยังช่วยประสานงานอยู่) เช่น คดีผู้หญิงถูกข่มขืน ส่งต่อไปให้ BWU (Burma Women Union) คดีแรงงานไม่ได้รับความเป็นธรรม ส่งต่อไปให้ MAP-Foundation จากนั้นองค์กรดังกล่าวจะประสานงานกับองค์กรทางกฎหมาย เช่น ALC, LLC เพื่อจัดหาทนายรับผิดชอบคดี ระหว่างดำเนินคดีจะมี safe house ของยองจิวเป็นที่พักให้แรงงานได้อาศัยชั่วคราว ซึ่งสามารถรับได้ประมาณ 50-60 คน หรือเพิ่มเป็น 200 คนด้วยการกางเต็นท์ในบริเวณลานกว้างของ safe house ทำให้ประสบกับความลำบากทั้งสองฝ่าย ฝ่ายเจ้าของสถานที่ลำบากในการจัดหาอาหารและดูแลความเรียบร้อย ส่วนฝ่ายแรงงานที่เข้าพักลำบากที่ไม่มีรายได้จากการทำงาน ต่อมาจึงเปลี่ยนวิธีการในการดูแลแรงงานใหม่ด้วยการให้แรงงานคนอื่น ๆ กลับไปทำงาน/ทำงานในโรงงานได้ตามปกติ เหลือไว้เพียงตัวแทน 7-10 คนให้พักอยู่ใน safe house เพื่อรอคดี

ช่วงที่แรงงานต้องรอดำเนินคดีใน safe house นี้เองที่นำไปสู่โครงการฝึกฝนอาชีพขึ้นในปี 2545 นั่นคือการสอนเย็บจักรอุตสาหกรรม โดยได้รับบริจาคจากประเทศนอร์เวย์ (กลุ่มเพื่อนของโมฉ่วย อดีตนักศึกษาที่เข้าร่วมขบวนการเรียกร้องประชาธิปไตยในพม่า) จำนวน 10 เครื่อง (ปัจจุบันใช้งานได้เพียง 5 เครื่อง) จัดสอนปีละ 6-10 รอบ รอบละ 8-10 คน รวมประมาณร่วม 100 คนต่อปี ควรต้องกล่าวด้วยว่า ในขณะที่รอคดีมีแรงงานบางส่วนไม่ยอมสู้คดีต่อด้วยเหตุผลต่างๆ เป็นต้นว่า “เป็นชาวพม่าไม่ใช่คนไทยไม่กล้าเสี่ยงต่อ” กลัวนายจ้างทำร้าย กลัวจะทำงานกับนายจ้างคนอื่นไม่ได้ (เฉพาะอย่างยิ่งกรณีคนที่เป็นแกนนำ) ที่สำคัญคือในช่วงที่รอเจรจาต่อรองแรงงานจะต้องหยุดงานเป็นเวลา 2-3 เดือนทำให้ขาดรายได้ ในขณะที่ต้องกินต้องใช้ทุกวัน ประจวบกับระยะเวลาดำเนินคดีแต่ละคดีมักจะยืดเยื้อกินเวลานานมาก อย่างน้อยตั้งแต่ 6 เดือนขึ้นไป ทำให้เกิดการเจรจารอมชอมกับนายจ้างเพื่อขอรับเงินชดเชยจำนวนน้อยกว่าที่ควรจะได้รับ ดังตัวอย่างกรณีฟ้องเรียกค่าเสียหายจากนายจ้างโรงงานไฮแอตนิตตั้ง ในปี 2544 ดังต่อไปนี้

กรณีโรงงานไฮแอตนิตตั้งถือเป็นคดีแรกที่แรงงานยื่นฟ้องนายจ้างเพื่อเรียกร้องค่าจ้างค้างจ่ายคือค่าจ้างวันละ 50 บาทลูกจ้างทำงาน 2-3 ปีกว่าๆ ไม่ได้เบิกเงิน แต่พอลูกจ้างหยุดงาน 3 วันนายจ้างไล่ออก เจ้าของกิจการหรือนายจ้างเป็นชาวจีน แรงงานที่รวมตัวกันเรียกร้องเริ่มแรกมีทั้งหมด 43 คน ถอนตัว 10 คนเหลือ 33 คน ที่พร้อมจะดำเนินคดีกับนายจ้าง ทนายจากสภาทนายความ สิทธิศักดิ์ สามสี เป็นผู้ให้ความช่วยเหลือในการดำเนินคดี การเจรจากับนายจ้างใช้เวลา 6 เดือน แต่ยังไม่สามารถตกลงกันได้ ช่วงที่เจรจาต่อรองเกือบ 1 ปี ขึ้นศาลเกือบ 2 ปีกว่ารวม 3 ปีที่ต่อสู้ตาม

กระบวนการกฎหมาย ทำให้มีผลกระทบตามมาคือ ช่วงที่แรงงานดำเนินการฟ้องร้องทำให้ไม่ได้ทำงาน และไม่มีเงินส่งกลับไปให้พ่อแม่ที่ประเทศพม่า เมื่อต้องดำเนินคดีต่อ แรงงานไม่มีเงินก็ต้องกลับไปพม่าเพื่อเอาบ้านที่พม่าไปจำนองเอาเงินไปให้พ่อแม่ถ้าไม่มีบ้านจำนองก็ต้องให้น้องลูกหลานออกจากโรงเรียนเพื่อมาช่วยกันทำงานอีกแรงหนึ่ง ลูกจ้างหลายคนรอไม่ไหว ต่อมานายจ้างเจรจาเสนอเงินให้ลูกจ้าง 30,000 บาท และทำการเจรจากันโดยที่ MAP ไม่รู้ เหลือคนสู้คดีเพียง 12 คน ผู้คดีชนะได้รับเงินชดเชยคนละ 60,000 – 70,000 บาท

อย่างไรก็ตาม ถือได้ว่าการเรียกร้องสิทธิของแรงงานข้ามชาติโดยอาศัยกระบวนการทางกฎหมายเริ่มเติบโตและได้ผล แต่ในขณะที่เดียวกันก็กลายเป็นบทเรียนสำคัญให้นายจ้างหันมาใช้กระบวนการทางกฎหมายเป็นกลยุทธ์ในการเลี่ยงความรับผิดชอบได้อย่างแยบยลด้วย เป็นต้นว่าการสร้างหลักฐานการจ่ายเงินเดือนมายืนยันศาลในขณะที่ฝ่ายลูกจ้างไม่มีหลักฐาน หรือไม่ก็เป็นกรณีวางแผนล่วงหน้าป้องกันการบังคับคดี อย่างเช่นกรณีของโรงงานพานทอง ที่ถูกลูกจ้างฟ้องร้องเรียกค่าชดเชย ศาลมีคำพิพากษาให้ลูกจ้างเป็นฝ่ายชนะ แต่ที่สุดแล้วไม่สามารถบังคับคดีได้ เนื่องจากเจ้าของตัวจริงเป็นนักลงทุนชาวต่างประเทศ แต่ได้จ้างคนไทยที่ไม่มีทรัพย์สินใดๆ ใช้ชื่อเป็นเจ้าของ ดังนั้นแม้จะมีคำสั่งให้ยึดทรัพย์แต่ “เจ้าของเทียม” ก็ไม่มีทรัพย์สินใดให้ยึดนอกจากสามล้อถีบหนึ่งคัน

ตัวอย่างเหตุการณ์ข้างต้น (และอีกหลายเหตุการณ์ที่ไม่สามารถบังคับคดีได้) สะท้อนให้เห็นว่าในบริบทของทุน ที่สุดแล้วแรงงานข้ามชาติก็ยังเป็นฝ่ายเสียเปรียบและมีทางเลือกน้อย แม้แต่ในกระบวนการทางกฎหมายที่ดูเหมือนว่าจะดำเนินไปเพื่อประโยชน์ของแรงงานก็ตาม

#### 4. ระยะที่สี่ การทบทวนทิศทาง (พ.ศ. 2551 – ปัจจุบัน)

กระบวนการทางกฎหมายที่ยาวนานและการไม่สามารถบังคับคดีได้แม้จะชนะคดี มีผลอย่างมากต่อการตัดสินใจของแรงงานว่าจะต่อสู้เรียกร้องสิทธิของตนเองหรือไม่ และมีผลต่อการทำงานของย่องจิ๋วรวมไปถึงองค์กรชุมชนอื่นๆ ด้วย เช่น จากเดิมที่เน้นแนวทางการต่อสู้คดีให้ถึงที่สุด (กรณีของ MAP หากจะมีการเจรจารอมชอมก็ต้องยืนอยู่ที่จุดให้ลูกจ้างได้รับเงินชดเชยที่ควรจะได้ ไม่ต่ำกว่า 70 เปอร์เซ็นต์) เปลี่ยนมาเป็นการให้ข้อมูลกับแรงงานว่าจะเกิดอะไรขึ้นบ้าง จะได้รับอะไรบ้างจากการเจรจาและการต่อสู้คดีให้ถึงที่สุด จากนั้นให้แรงงานเป็นฝ่ายตัดสินใจด้วยตัวเอง โดยวิธีการดังกล่าวนี้ ในด้านหนึ่งอาจถือเป็นการลดภาระของกลุ่มองค์กรที่ให้ความช่วยเหลือและภาระด้านการแบกรับปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างรอดำเนินคดีของฝ่ายแรงงาน แต่ในอีกด้านหนึ่งก็อาจจะนำไปสู่วงจรของการชู้ตรีดแรงงานที่ซับซ้อนขึ้น

ดังนั้น เพื่อเป็นป้องกันหรืออย่างน้อยก็ให้แรงงานรู้จักรักษาสิทธิของตนเอง ในยุคนี้ ย่องจิ๋วได้หันมาให้ความสนใจกับการเผยแพร่ข่าวสาร ความรู้หลายช่องทางเพื่อให้เข้าถึงแรงงานได้มากที่สุด ขยายฐานสิ่งพิมพ์จากแผ่นพับ ใบปลิว มาเป็นนิตยสารรายเดือนภาษาพม่า เสนอข่าวออนไลน์ จัดรายการทางวิทยุ ก่อตั้งสถานดูแลเด็กเล็กซึ่งเป็นลูกของแรงงานที่นำมาฝากเลี้ยงระหว่างไปทำงานต่างถิ่น ตั้งโอบายคลินิกเพื่อให้บริการแก่คนในชุมชนที่ย่องจิ๋วทำงานด้วย (โดยใช้ห้องหนึ่งในโรงเรียนโกแสดเป็นศูนย์รับหมอมจากในเมืองมาดูแลช่วงบ่ายสามโมง หลังโรงเรียนเลิก ตั้งอยู่บ้านสองแคว ใกล้ชายแดน ซึ่งเป็นที่ทิ้งขยะและอยู่ใกล้ ๆ โรงงาน ช่วยดูแลสุขภาพของแรงงานจากโรงงานและชาวบ้านใกล้เคียง มีเจ้าหน้าที่ไปดูแลประจำทุกวันพุธและวันอาทิตย์)

นอกจากนี้ยังให้ความร่วมมือกับทางราชการในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อแรงงาน เช่น การเข้าร่วมกิจกรรมวันแรงงานสากล กิจกรรมวันสตรีสากล โครงการแผนพิทักษ์ส่วนหลังฯ ที่จัดขึ้นเพื่อให้ความช่วยเหลือแก่แรงงานและผู้อพยพในเหตุการณ์สู้รบวันที่ 25 พฤศจิกายน 2551 หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นการทำงานแบบเปิดตัวมากขึ้น โดยยังคงอาศัยทุนสนับสนุนส่วนหนึ่งจากกลุ่มแรงงานที่เป็นสมาชิก อีกส่วนหนึ่งจากองค์กรหรือหน่วยงานเจ้าภาพที่ยองจิวเข้าร่วมกิจกรรม และอีกส่วนหนึ่งที่เป็นหลักคือจากกลุ่มเพื่อนในประเทศที่ 3 ดังนั้นเมื่อเปรียบเทียบกับองค์กรพัฒนาเอกชนอื่นๆ ที่กำลังได้รับผลกระทบจากวิกฤติเศรษฐกิจของยุโรปตั้งแต่ปี 2550 เป็นต้นมา (เจ้าของทุนส่วนใหญ่อยู่ในยุโรป หลายโครงการถูกระงับทุน หลายโครงการถูกลดค่าใช้จ่าย) องค์กรชุมชนของจิว ถือว่าเป็นองค์กรแรงงานที่แทบไม่ได้รับผลกระทบจากวิกฤตินี้เลย

### กิจกรรมการช่วยเหลือแรงงาน

ดังได้กล่าวในตอนต้นแล้วว่า แม้เป้าหมายหลักของยองจิวจะเน้นไปที่การสร้างสำนึกเกี่ยวกับสิทธิแรงงาน แต่ในความเป็นจริงแล้วกิจกรรมดังกล่าวเกิดขึ้นไปพร้อมกับการช่วยเหลือแรงงานในด้านอื่นๆ ด้วย สามารถจำแนกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ๆ ตามลักษณะของปัญหาคือ ปัญหาด้านสวัสดิการสังคม ปัญหาด้านสถานะบุคคล ปัญหาการล่วงละเมิด และปัญหาสิทธิแรงงาน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

#### 1. ปัญหาด้านสวัสดิการสังคม

เป็นปัญหาที่มีขอบข่ายกว้างขวางมาก ครอบคลุมชีวิตแรงงานตั้งแต่เกิดจนตาย ทั้งขณะที่ใช้ชีวิตอยู่ในไทยและอยู่ในพม่า ตัวอย่างเช่น ขาดที่พักพิงในช่วงที่เดินทางมาเป็นแรงงานในไทย หรือถูกนายจ้างไล่ออก หรือระหว่างรอรงาน ซึ่งยองจิวจะช่วยเหลือโดยการให้มาพักที่ safe house หรือกรณีที่เป็นผู้อพยพกลุ่มใหม่ ยังไม่สามารถ “ปรากฏตัว” ได้มากนัก ยองจิวจะประสานกับองค์กรเครือข่ายอื่นๆ เข้าไปสร้างที่อยู่อาศัยชั่วคราวรวมทั้งสนับสนุนเสบียงอาหารที่จำเป็นแก่แรงงานเหล่านี้ บางครั้งกรณีที่แรงงานจะเดินทางกลับพม่า เดินทางไปทำงานในจังหวัดอื่น ไม่มีค่าเดินทาง ยองจิวก็จะจ่ายค่าเดินทางให้ กรณีแรงงานเสียชีวิต ไม่มีที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ยองจิวก็จะช่วยประสานกับวัดต่างๆ จนปัจจุบันแรงงานต่างชาติดีมี “วัดประจำ” เพื่อประกอบพิธีศพได้

นอกจากการช่วยเหลือในลักษณะของการแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าหรือปัญหาที่เกิดขึ้นรายวันดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีการจัดกิจกรรมให้ความรู้ในลักษณะของการป้องกันด้วย เช่น ประสานงานกับแม่ตาวคลินิก จัดวิทยากรไปบรรยายให้ความรู้เรื่องการดูแลสุขภาพ ความรู้เกี่ยวกับเอตส์ แก่แรงงานทั้งตามที่พักและตามโรงงาน โดยเน้นการจัดแบบกลุ่มเล็ก ใช้เวลาไม่มาก แต่จัดถี่ กรณีต้องการทำงานแต่ขาดทักษะฝีมือ ยองจิวก็จะจัดอบรมการเย็บจักรอุตสาหกรรมให้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใดๆ จุดนี้เองที่ทำให้ยองจิวมีอาสาสมัครร่วมทำงานด้วย ถือเป็นการสร้างเครือข่ายแบบปากต่อปากที่ได้ผลดี อย่างเช่นกรณีที่เจ้าหน้าที่ยองจิวคนหนึ่งเล่าให้ฟังว่า

คนที่มาจากพม่าทั้งผู้หญิงผู้ชายที่เข้ามาอยู่ในเมืองไทยที่เย็บผ้าไม่เป็นเขาจะสอนเย็บผ้าให้ฟรี 5-7 วัน ไม่มีเงินเรียนก็จะมาที่ยองจิว แรงงานข้ามชาติมาแทบทุกเดือน เดือนละครั้ง ครั้งละประมาณ 7-10 คน ปีหนึ่งประมาณเกือบ 100 กว่าคนโดยผู้เข้ามารับความช่วยเหลือจะได้รับที่พักและอาหารฟรี คนที่เข้ามาติดต่อส่วนมากจะรู้จักยองจิวจากการบอกกันปากต่อปาก หลายคนที่เคย

ฝึกทักษะกับของจิ๋ว เมื่อออกไปทำงานในโรงงานหรือกลับบ้านก็จะบอกกันต่อไปว่าของจิ๋วให้ความช่วยเหลือ ล่าสุดมีพระ 1 รูป ที่ฟุ้งคดีเสร็จ กลับบ้านไปแล้วไปบอกคนแถวบ้านทำให้คนมาอยู่ที่นี่เพิ่มมากขึ้น และที่สำคัญพระรูปนั้นเป็นคนพาผู้คนเดินทางมาพักที่ของจิ๋ว และฝึกทักษะเย็บจักร คนที่ตายไม่มีญาติพี่น้องของจิ๋วจะจัดงานศพให้ฟรี พ่อแม่ทำอะไรทำนามีเด็กหรือพ่อแม่ไปทำงานกรุงเทพฯ กลัวเด็กถูกข่มขืนหรือไม่มีคนดูแลของจิ๋วเปิดโรงเรียนไว้รองรับคือ โรงเรียนเนอร์สเซอร์รี่ไวท์จัสมิน (สถานดูแลเด็กเล็ก) ที่แม่ดาวแพะและโรงเรียนเด็กโตที่แม่กุ ให้พ่อแม่เอาเด็กไปฝากเลี้ยงได้ เด็กที่ฝากอยู่ได้ 2-3 ปีก็ได้ มีคนดูแล ที่แม่กุมีครู 5 คนเด็ก 80 คน แม่ดาวแพะ มีครู 3 คนเด็ก 20 คน ครูที่อยู่ในแม่ดาวแพะและแม่กุ เป็นคนที่ของจิ๋วส่งไป ได้รับเงินเดือนประมาณ 2,000-3,000 บาท มีข้าวสาร ค่ากิน และค่าที่พักให้

## 2. ปัญหาด้านสถานะบุคคล

ในที่นี้หมายถึงปัญหาที่เกิดต่อเนื่องจากการเป็นแรงงานข้ามชาติ นั่นคือไม่มีสถานภาพการอยู่อาศัยหรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งคือไม่สามารถระบุว่ามีที่อยู่อาศัยในประเทศไทย ถึงแม้ว่าจะขึ้นทะเบียนเป็นลูกจ้างของนายจ้าง ก. หรือนายจ้าง ข. แล้วก็ตาม ตามกฎหมายเมื่อมีคดีความใดๆ หลังจากคดีสิ้นสุดแล้ว แรงงานจะถูกส่งกลับประเทศทันที แม้ว่าคดีนั้นจะเกี่ยวข้องกับกรณีละเมิดสิทธิบุคคลก็ตาม

นอกจากนั้น การขึ้นทะเบียนลูกจ้างหรือหรือที่แรงงานทั่วไปมักจะเรียกว่า “ออกบัตรทำงาน” ก็ไม่ใช่สิ่งดีเสมอไป ตรงข้ามกลับทำให้เกิดปัญหาแรงงานถูกเอารัดเอาเปรียบที่ซับซ้อนขึ้นไปอีก โมฉ่วยวิพากษ์รัฐในประเด็นนี้ว่า

การแก้ปัญหารัฐนั้นผมว่ายังไม่ตรงจุด บัตรอนุญาตทำงานตอนนี้ไม่มีความหมายอะไร ออกกฎใหม่ทุกปีๆ แต่นายจ้างหาช่องโหว่ได้ตลอด ที่แม่สอดนี้โรงงานบางแห่งจะมีคนสั่งสินค้าเข้ามาเป็นงวดๆ นายจ้างจะไล่คนออกหลังเสร็จงานงวดนั้นเลย เขาฉลาดมาก แล้วพอมีคนสั่งงานงวดใหม่มา เขาก็จ้างคนมาใหม่อีกที แล้วเขาจะเก็บบัตรอนุญาตทำงานของคนเก่าไว้โชว์ตำรวจ เขาก็ไม่ต้องจ่ายเงินทำบัตรใหม่ ตำรวจก็ไม่ได้เช็คจริงจังว่าบัตรนั้นตรงกับตัวคนรีเปลา อย่างนี้แรงงานก็โดนหลอกได้ตลอด ผมไม่คิดว่ามันช่วยให้อะไรดีขึ้นมาเลย (เอกภพ ดัซด์ 2550)

ของจิ๋ว ร่วมกับองค์กรเครือข่ายพยายามเสนอประเด็นการไร้สถานภาพการพักอาศัยดังกล่าวนี้ต่อคณะกรรมการสิทธิมนุษยชน รวมทั้งหาทางประวิงเวลาในการส่งกลับ ด้วยการผลักดันให้แรงงานเข้าสู่กระบวนการยุติธรรม ดังได้กล่าวมาแล้ว

## 3. ปัญหาการล่องละเมิด เป็นปัญหาที่แรงงานถูกทำร้ายนอกเวลางาน ถูกรีดไถจากเจ้าหน้าที่รัฐ การถูกข่มขืน รวมไปถึงการถูกด่าว่าเหยียดหยาม แต่ปัญหาที่ซ่อนเข้ามาคือแรงงานเหล่านั้นไม่ทราบว่าตนเองมีสิทธิ ไม่กล้าแสดงสิทธิหรือเรียกร้องสิทธิบุคคล อย่างเช่นเหตุการณ์ที่มะอึเล่าให้ฟัง

“...แถวบ้านสองแควมีข่มขืนประจำ เลิกงาน 5 ทุ่ม บางทีมันชน (ใช้รถขยชะชน) บาดเจ็บแล้วพาไปข่มขืน เดินกลับคนเดียว แถวแชมเปียน (โลตัส) โดนข่มขืน... ตั้งท้องเธอ กินยาเอาเด็กออก ไม่มีพ่อ ปีที่ผ่านมา ผู้หญิงมุสลิม อายุ 16 ถูกข่มขืนแล้วฆ่า พ่อแม่ไม่แจ้ง เพราะคิดว่าทำอะไร

ไม่ได้ บางคนไม่ฟังเรารู้เราก็อะไรไม่ได้...” (มะอิ, สัมภาษณ์ 9 มีนาคม 2555)

จากคำบอกเล่าข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า เมื่อแรงงานข้ามชาติ และผู้ถูกกระทำไม่กล้าแจ้งความ เพราะคิดว่าการเข้าเมืองผิดกฎหมายจะทำให้มีปัญหาต่อการทำงาน นอกจากนี้ยังพบว่า แรงงานบางคนมีความเชื่อว่าถึงแม้จะแจ้งความแต่ก็คงไม่ได้รับความสนใจจากเจ้าหน้าที่รัฐ จึงไม่กล้าฟ้องร้อง ดังนั้นเมื่อไม่เข้าสู่กระบวนการยุติธรรม สิ่งที่ยองจิวและองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องสามารถช่วยเหลือได้ (กรณีที่ทราบเรื่อง) จึงเป็นเรื่องของการเยียวยา เช่น การช่วยเหลือเรื่องค่าใช้จ่าย การติดต่อให้เข้ารับการรักษาโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายหรือเสียเป็นส่วนน้อย

อย่างไรก็ตาม ปัญหาทั้งสามกลุ่มที่กล่าวมาล้วนสัมพันธ์กับความรู้และไม่รู้ของแรงงานทั้งสิ้น ดังนั้นเพื่อช่วยแก้ปัญหาระยะยาว ของจิว จึงได้จัดโครงการ จัดกิจกรรมต่างๆ มากขึ้น ที่สำคัญคือ มุ่งเน้นให้แรงงานเป็นผู้มีส่วนร่วมสำคัญในการจัดงาน เช่น เป็นพิธีกรดำเนินรายการ เป็นคณะกรรมการฝ่ายต่างๆ ตามความสามารถและความสนใจของแต่ละคน หรือแม้แต่การขยับขึ้นมาเป็นเจ้าหน้าที่ประจำของของจิว อย่างกรณีของทนายหน้า (สัมภาษณ์ 15 มีนาคม 2555)

เดิมทนายหน้าเป็นแรงงานข้ามชาติคนหนึ่ง แต่งงานและมีลูกหนึ่งคนแล้วแต่ภรรยาไปทำงานเย็บผ้าที่กรุงเทพฯ ฝากลูกไว้ให้แม่ยายเลี้ยง ทนายหน้าสนใจปัญหาของแรงงาน ของจิวจึงส่งไปเรียนกฎหมาย 3 เดือน จาก MAP ที่เชียงใหม่ ในช่วงแรกทำงานเริ่มจากให้ความช่วยเหลือพูดคุยกับแรงงานข้ามชาติหน้าโรงงาน เพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับกฎหมายที่จำเป็นในช่วงที่แรงงานพักและช่วงเลิกงานตอนเย็น มีพี่เลี้ยงคอยดูแลไปช่วยงานอยู่ 1 เดือน หลังจากนั้นจะถูก “ปล่อยเดี่ยว” เพื่อไปพูดคุยกับแรงงาน ให้ความรู้ และให้คำปรึกษา ปัจจุบันทนายหน้าเป็นเจ้าหน้าที่ประจำ รับเงินเดือนจากของจิวเดือนละ 2,800 บาท และ “กินข้าวฟรี อยู่ฟรี แต่ก็ต้องซื้อข้าวกินเองบ้าง”

กล่าวโดยสรุป โลกของของจิวตามที่กล่าวมาข้างต้นจึงสัมพันธ์อยู่กับแรงงานข้ามชาติ ปัญหาซ้ำๆ เดิมของแรงงานต่างชาติดังกล่าวมีความซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ สัมพันธ์กับการหาวิธีการช่วยเหลือให้สามารถแก้ไขวิกฤติในชีวิตของแรงงานข้ามชาติได้ รวมไปถึงการสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่างๆ เฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มเจ้าหน้าที่รัฐและกลุ่มนายจ้าง ในส่วนต่อไป ผู้วิจัยจะชี้ให้เห็นว่ากลุ่มอำนาจดังกล่าวมีท่าทีต่อองค์กรชุมชนของจิวอย่างไร



ภาพประกอบ 6 วันสตรีสากล วันที่ 8 มีนาคม 2555 จัดงานที่ห้องประชุมอำเภอแม่สอด  
กิจกรรมบนเวทีของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 8 มีนาคม 2555



ภาพประกอบ 7 ของจิ๋วเข้าร่วมกิจกรรมเจ้าหน้าที่ของจิ๋วซื้อปัญญาเป็นพิธีกร มะอิพาผู้หญิงที่อยู่ใน  
เครือข่ายของของจิ๋วมาร่วมงาน และทูลุ่ยหน้ามาดูแลนิทรรศการให้ความรู้แจกแผ่นพับ  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 8 มีนาคม 2555<sup>1</sup>



ภาพประกอบ 8 งานสื่อประเภทต่างๆ ของของจิ๋ว  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 20 พฤษภาคม 2555

<sup>1</sup> วันที่ 8 มีนาคม 2555 เป็นวันสตรีสากล International Women's Day ใช้สโลแกนว่า “พลังสตรี  
พลังสร้างสรรค์อนาคต” จัดงานที่หอประชุมประจำอำเภอ เวลา 9.00-14.30 น. ผู้ว่าราชการมาเปิดงาน จำนวน  
แรงงานที่มาร่วมงาน 378 คน กลุ่มสตรีของแต่ละ ตำบล ภายในอำเภอแม่สอด และอำเภอใกล้เคียงที่มีเครือข่าย มี  
หน่วยงานที่มาร่วมหลายหน่วยงาน และกลุ่ม IOM – OMI (I= International , O = Organization for, M=  
Migration กลุ่มของจิ๋ว มีกลุ่มสตรีที่เป็นเครือข่ายขององค์กรต่าง ๆ รวมทั้งของจิ๋วมาร่วมงาน



ภาพประกอบ 9 โรงเรียนหรือสถานดูแลเด็กเล็กแห่งหนึ่งของยองจ็อง  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 20 สิงหาคม 2555



ภาพประกอบ 10 โรงเรียน Sky Blue กับห้องที่ใช้ดูแลผู้ป่วย  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 20 สิงหาคม 2555

### ท่าทีของรัฐไทยและกลุ่มอำนาจต่างๆ ต่อการทำงานของยองจ็อง

ด้วยชุมชนเป็นสังคมฐานรากที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ มีวิถีชีวิต วัฒนธรรมแตกต่างหลากหลายตามภูมินิเวศ การพัฒนาประเทศที่ผ่านมาก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ทั้งทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้ชุมชนอ่อนแอประสบปัญหาความยากจน เกิดปัญหาสังคมมากขึ้น ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมของชุมชนถูกทำลายจนเสื่อมโทรม เพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งสามารถจัดการตนเองได้อย่างยั่งยืน รวมทั้งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาประเทศการสร้างระบอบประชาธิปไตย และระบบธรรมาภิบาลซึ่งรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยได้บัญญัติรับรองสิทธิชุมชนและประชาชนให้มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นตามความหลากหลายของวิถีชีวิต วัฒนธรรมและภูมิปัญญาของท้องถิ่น จึงเห็นสมควรส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนและประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศได้อย่างมีประสิทธิภาพจึงจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัตินี้ (หมายเหตุท้ายประกาศพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน 2551)

หมายเหตุท้ายประกาศพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชน พ.ศ. 2551 ที่ลงนามรับสนองพระบรมราชโองการโดย พลเอกสุรยุทธ์ จุลานนท์ นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น คือการบอกที่มาที่ไปของการตราพระราชบัญญัติสภาองค์กรชุมชนที่มีจุดยืนอยู่ที่การสนับสนุนการทำงานของภาคประชาชนในการร่วมแก้ไขปัญหาของสังคม แม้จะปฏิเสธไม่ได้ว่าเกี่ยวพันกับผลประโยชน์ทางการ

เมืองในอันที่จะขยายฐานเสียงพรรคการเมืองสู่ท้องถิ่นได้อย่างเป็นระบบขึ้น แต่อีกส่วนหนึ่งก็เป็นประโยชน์ต่อองค์กรชุมชนที่เป็นแรงงานต่างชาติดังอย่างของจิตด้วย เนื่องจากการเปิดโอกาสให้สามารถทำงานได้อย่าง “ถูกกฎหมาย” มากขึ้น

อย่างไรก็ตาม ในแม่สอดเอง ก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติฉบับนี้ องค์กรชุมชนต่าง ๆ ก็เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก และทำงานอย่างต่อเนื่องมาตลอดตามภารกิจของแต่ละองค์กร แม้ว่าจดทะเบียนอย่างเป็นทางการหรือไม่ก็ตาม สิ่งเหล่านี้นอกจากจะมองว่ารัฐไทย(ในที่นี้คือแม่สอด) “เปิดทาง” ให้แล้วยังสะท้อนด้วยว่า ปัญหาแรงงานข้ามชาติมีมากและทวีความซับซ้อนขึ้นจนเกินกว่าที่ภาครัฐจะสามารถทำความเข้าใจหรือแก้ไขได้โดยลำพัง เฉพาะอย่างยิ่งในภาวะวิกฤติ เช่น น้ำท่วมบ้านเรือน เกิดการปะทะกันของกองกำลังในประเทศเพื่อนบ้านจนประชาชนต้องหลบหนีข้ามฝั่งมาไทย ฯลฯ

จากการสัมภาษณ์ข้าราชการที่เกี่ยวข้องกับปัญหาแรงงาน เป็นต้นว่า ปลัดอำเภอแม่สอด (ฝ่ายปกครอง) เกษตรอำเภอแม่สอด แรงงานจังหวัดตาก ฯลฯ ต่างสะท้อนทำนองว่าองค์กรชุมชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนระหว่างประเทศมีบทบาทสำคัญยิ่งต่อการช่วยเหลือภาครัฐในการแก้ปัญหาเรื่องแรงงานข้ามชาติ รวมถึงสร้างความเข้าใจให้แก่เจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานว่า แรงงานข้ามชาติต้องเผชิญกับปัญหาอะไรบ้างในขณะที่ทำงานหรืออาศัยอยู่ในประเทศไทย นำไปสู่การหาวิธีการทำงานร่วมกัน ป้องกันและแก้ไขปัญหาได้ตรงจุดมากขึ้น

กระนั้นก็ตาม ในระดับของการปฏิบัติงาน ปฏิเสธไม่ได้ว่าเจ้าหน้าที่ของรัฐยังมีอคติทางชาติพันธุ์อยู่มาก เช่น การแสดงท่าทางรังเกียจเมื่อแรงงานข้ามชาติเข้าไปติดต่อ หรือแสดงความเบียดเบียนเมื่อต้องเจรจากับแกนนำที่เป็นเจ้าหน้าที่องค์กรชุมชน นำไปสู่การเลือกปฏิบัติและไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้อย่างจริงจัง ดังตัวอย่างเรื่องข้อเรียกร้องขององค์กรชุมชนให้ภาครัฐจัดหาล้ามให้แรงงานในการต่อสู้คดี แต่ล้ามที่จัดให้ก็เป็นฝ่ายของนายจ้าง เป็นต้น

นอกจากนี้ยังพบว่าในกลุ่มที่เป็นแกนนำแรงงาน เจ้าหน้าที่องค์กรชุมชนผู้รับชอบในการทำคดีฟ้องนายจ้าง มักจะถูกปองร้ายอยู่เสมอ ดังกรณีของเจ้าหน้าที่ MAP คนหนึ่งที่เล่าว่ามีนายจ้างจาก 3 โรงงาน แจ้งความจับเขาในข้อหาทนายเถื่อน เมื่อปี 2548 แต่ไม่สามารถดำเนินคดีได้ จากนั้นในช่วงถือศีลลอด ก็โดนลอบทำร้าย

“...ละหมาด 4 ทุ่มเสร็จ มีวัยรุ่นขับมอเตอร์ไซด์ 3 คัน 6 คน ถือไม้กระบองพลาสติกแข็ง ชีมือไซด์ประกบตี ผมพยายามบิดหนีออกมาที่ชุมชนแม่ตาว ตะแบริกไม่ได้หยุดไม่ได้ หักมอเตอร์ไซด์ชนล้มสลบไปตื่นขึ้นมาอยู่โรงพยาบาล มีมอเตอร์ไซด์ผมที่ล้มอยู่แจ้งความจับใครไม่ได้...” (สุทธิศักดิ์, สัมภาษณ์ 14 มกราคม 2555)

โมฉ่วย เลขาธิการขององค์กรยองจิตกล่าวถึงการลอบทำร้ายในลักษณะเดียวกันนี้ว่า “ใครเป็นสมาชิกยองจิตถือว่าเสี่ยงกันทุกคนครับ สามปีก่อนเพื่อนฝรั่งคนหนึ่งที่มาทำงานกับเราก็ถูก

นายจ้างที่ไม่พอใจส่งลูกน้องมาเล่นงาน เขาถูกแทงที่ท้อง เจ็บสาหัสเลย และยังรุมทำร้ายเจ้าหน้าที่หลายคนจนเจ็บหนัก ผมเองนี่ก็ถูกสังเ็บเหมือนกัน” (เอกภพ ดัซต์. 2550)

ตัวอย่างเหตุการณ์เหล่านี้สะท้อนให้เห็นท่าทีของประเทศไทยว่า แม้ในระดับนโยบาย ประเทศไทยจะ “เปิดทาง” ให้กลุ่มองค์กรชุมชนทำงานอย่างอิสระภายใต้กฎหมายและข้อกำหนดของประเทศไทย แต่ในระดับปฏิบัติการแล้ว องค์กรชุมชนก็ยังคงเผชิญความเสี่ยงกับ “อิทธิพลมืด” ซึ่งบางครั้งอาจไม่สามารถทราบได้ว่าเป็นเจ้าหน้าที่รัฐ นายจ้าง หรือกลุ่มอำนาจใด ทว่าองค์กรชุมชนเหล่านั้นก็ยังทำหน้าที่ของตนเองต่อไปด้วยกลยุทธ์เฉพาะของตนเอง แต่สำหรับยองจินู่นั้น ผู้วิจัยเห็นว่าการเป็นองค์กรเล็ก เคลื่อนที่เร็ว มีเป้าหมายการทำงานชัดเจน มีผู้นำเป็นนักเคลื่อนไหว รู้จักปรับเปลี่ยนกลยุทธ์และทิศทางในการทำงาน รวมทั้งมีเครือข่ายแรงงานทั้งในประเทศและต่างประเทศนั้นคือ “อาวุธ” สำคัญที่จะทำให้องค์กรสามารถทำงานในพื้นที่และเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ ได้ต่อไป

## บทที่ 5

### แรงงานข้ามชาติกับयोग จิ อู : เส้นทางชีวิตและเครือข่ายทางสังคม

ในบทนี้ว่าด้วยภาพรวมของแรงงานข้ามชาติผ่านเครือข่ายการทำงานของกลุ่มयोग จิ อู เพื่อนำไปสู่ความเข้าใจว่าแรงงานข้ามชาติคือใคร มีสถานะทางสังคมที่แตกต่าง และสลับซับซ้อนอย่างไร ตามด้วยเรื่องราวชีวิตของแรงงานข้ามชาติที่สัมพันธ์กับเครือข่ายทางสังคมกับครอบครัวเครือข่ายเพื่อนบ้าน และนายหน้า และปฏิบัติการในชีวิตประจำวันในการเดินทางข้ามแดนรัฐชาติผ่านกฎระเบียบของการข้ามแดน และการเข้ารับการช่วยเหลือหรือเป็นสมาชิกของ योग จิ อู ตลอดจนการจำแนกประเภทของแรงงานข้ามชาติตามลักษณะของการเข้ารับและได้รับความช่วยเหลือซึ่งส่วนใหญ่สัมพันธ์กับประสบการณ์ในการทำงาน และเชื่อมโยงเครือข่ายระหว่างกลุ่ม NGO, CBO ในพื้นที่และแหล่งทุนในต่างประเทศ ตลอดจนมุมมองของแรงงานข้ามชาติต่อการช่วยเหลือดังกล่าว รวมไปถึงถึงกระบวนการเรียนรู้ และสร้างสมความรู้ที่จะปรับเปลี่ยนตัวเองให้สามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางสถานการณ์ต่างๆ

#### เส้นทางชีวิตของแรงงานข้ามชาติกับเครือข่ายทางสังคม

“แรงงานข้ามชาติ” หรือที่เรียกตามภาษาราชการว่า “แรงงานต่างด้าว” ในงานศึกษาของอดิศร เกิดมงคล (2550) กล่าวว่า เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดจากการเคลื่อนย้ายแรงงานจากประเทศหนึ่งสู่อีกประเทศ หนึ่ง โดยมีลักษณะที่มีปฏิสัมพันธ์กับอีกสังคมหรืออีกวัฒนธรรมหนึ่งผ่านการว่าจ้างแรงงาน ซึ่งการเคลื่อนย้ายลักษณะดังกล่าวนี้เกิดขึ้นในแทบทุกภูมิภาคของโลก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยุคปัจจุบันที่การสื่อสารคมนาคมมิได้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของมนุษย์ดังเช่นอดีต ผนวงรวมกับปัจจัยทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่มีความรวดเร็วและซับซ้อนมากขึ้น จนอาจกล่าวได้ว่า “แรงงานข้ามชาติ” เป็นอาการอย่างหนึ่งอันเกิดจากภาวะ “ทุนนิยมโลกาภิวัตน์” ในกรณีของประเทศไทย การย้ายถิ่นข้ามพรมแดนไปมาระหว่างประชาชน 2 ประเทศที่พรมแดนติดต่อกัน เช่น ไทย-พม่า ไทย-ลาว ไทย-กัมพูชา และไทย-มาเลเซีย เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

ในอดีตการย้ายถิ่นเป็นไปเพื่อการกวาดต้อนประชาชนของฝ่ายที่ปราศัยจากการรบพุ่งไป เป็นประชาชนของประเทศตนเอง แต่ในปัจจุบันการย้ายถิ่นเป็นเรื่องของการเปิดเสรีทางการค้า การลงทุนของประเทศที่มีความพร้อมมากกว่า รัฐบาลไทยได้เริ่มมีนโยบายอนุญาตให้มีการจ้างแรงงานข้ามชาติจากประเทศเพื่อนบ้านที่มีสถานะ เป็นผู้หลบหนีเข้าเมืองผิดกฎหมายโดยอาศัยอำนาจตาม พ.ร.บ.คนเข้าเมือง พ.ศ. 2522 และ พ.ร.บ.การทำงานคนต่างด้าว พ.ศ. 2521 อนุญาตให้จ้างผู้หลบหนีเข้าเมืองโดยผิดกฎหมายอยู่ระหว่างรอการส่งกลับ แต่อนุญาตให้อาศัยอยู่ในประเทศไทยเป็นการชั่วคราว ตั้งแต่ พ.ศ. 2535 โดยเริ่มให้มีการจ้างแรงงานข้ามชาติจากพม่าในพื้นที่จังหวัดชายแดนไทย-พม่า 9 จังหวัด เชียงราย เชียงใหม่ กาญจนบุรี ตาก ระนอง ประจวบคีรีขันธ์ แม่ฮ่องสอน ราชบุรี (ภายหลังเพิ่มจังหวัด) หลังจากนั้นก็เปิดให้มีการจ้างแรงงานข้ามชาติเพิ่มขึ้นเป็นสามสัญชาติ คือ พม่า

ลาว และกัมพูชาในพื้นที่จังหวัดอื่น ๆ ที่ขาดแคลนแรงงาน เช่น จังหวัดที่มีการประกอบกิจการประมงทะเล ในปี 2539 จำนวน 43 จังหวัด 7 กิจการ และขยายไปสู่พื้นที่อื่นๆ ในปี 2541 เป็น 54 จังหวัด 47 กิจการ โดย หลังจากปี 2541 นโยบายแรงงานข้ามชาติเป็นนโยบายปีต่อปีมาโดยตลอด ในปี 2542-2543 ให้จ้างงานได้ 43 จังหวัด 18 กิจการ จนครบ 76 จังหวัดในปี 2544 และมีกิจการที่อนุญาตทำงานทั้งสิ้น 10 กิจการ ปี 2545 ได้รวมกิจการที่อนุญาตให้ทำเข้าเป็น 6 กิจการจนกระทั่งปี 2547 รัฐบาลไทยมีนโยบายการจัดการแรงงานต่างด้าวทั้งระบบ โดยให้แรงงานต่างด้าวที่ทำงานในประเทศไทยทั้งหมด ไม่ว่าจะเคยขออนุญาตทำงานหรือไม่ รวมทั้งครอบครัวผู้ติดตาม มาขึ้นทะเบียนรายงานตัวต่อกระทรวงมหาดไทย และขออนุญาตทำงานกับกระทรวงแรงงานโดยมีจุดประสงค์ที่ต้องการทราบจำนวนแรงงานข้ามชาติในประเทศไทยทั้งหมด เพื่อนำไปสู่กระบวนการทำให้ถูกกฎหมาย (Legalization) โดยการให้ประเทศต้นทางพิสูจน์สัญชาติและออกเอกสารแทนหนังสือเดินทางต่อไป

สำหรับประเทศพม่าการย้ายถิ่นนับเป็นความเฉพาะที่แตกต่างจากประเทศอื่นๆ ที่กล่าวมาข้างต้น นอกจากปัจจัยจากประเทศต้นทางที่รัฐบาลได้นำนโยบายเศรษฐกิจแบบสังคมนิยมพม่ามาใช้ทำให้ประชาชนต้องอดอยากแค้น เกิดภาวะเงินเฟ้อ และเกิดภาวะความยากจนอัตรัดขึ้นในทุกพื้นที่ ปัจจัยทาง ด้านการเมืองมีส่วนสำคัญเป็นอย่างยิ่งสำหรับการย้ายถิ่น โดยเฉพาะในเรื่องของความไม่ปลอดภัยในการดำรงชีวิต เช่น การที่รัฐบาลเผด็จการทหารพม่าได้ยึดอำนาจการปกครองประเทศเบ็ดเสร็จ มีการปกครองแบบรัฐบาลเผด็จการทหาร ปฏิเสธบทบาทพรรคการเมืองฝ่ายค้านปราบปรามขบวนการนักศึกษา ระหว่างมีการชุมนุมประท้วงของประชาชน ในวันที่ 8 สิงหาคม 1988 การต่อสู้ระหว่างกองกำลังชนกลุ่มน้อยกับรัฐบาลทหารพม่าในช่วง 10-15 ปี (2531-2545) ที่ผ่านมา และการละเมิดสิทธิมนุษยชนในประเทศ นอกจากปัจจัยดังที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว ปัจจัยในประเทศไทยก็เป็นอีกส่วนหนึ่งที่ส่งผลให้เกิดการย้ายถิ่นคือ การที่ประเทศไทยมีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูงมากจนทำให้เกิดการขาดแคลนแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและเกษตรกรรม การอพยพย้ายถิ่นจากประเทศพม่าไม่ใช่ลักษณะของการเข้าตามตรอกออกตามประตู ไม่ใช่การเดินทางอย่างสง่าผ่าเผยข้ามด่านที่เปิดอย่างเป็นทางการ แต่เป็นลักษณะของการลัดรัฐเข้ามาตามช่องทางต่างๆ กล่าวคือชนกลุ่มน้อยจากพม่ายังคงถูกบีบบังคับให้ลี้ภัยออกนอกประเทศอย่างไม่ขาดสาย เพราะรัฐบาลพม่ามีนโยบายในการเข้าไปจัดการและควบคุมพื้นที่ที่ชนกลุ่มน้อยอาศัยอยู่อย่างเข้มข้น เช่น โครงการโยกย้ายถิ่นฐานใหม่ (Resettlement Programs) ซึ่งมุ่งเน้นบังคับให้ชาวบ้านต้องโยกย้ายออกจากที่อยู่เดิม โดยที่บางครั้งก็ไม่ได้จัดหาที่อยู่ใหม่ให้ หรือจัดสรรที่อยู่ซึ่งง่ายต่อการควบคุม หรือเป็นพื้นที่ซึ่งมีสภาพแย่กว่าที่อยู่เดิม นอกจากนี้ยังมีปฏิบัติการที่เข้าไปจัดการกับชีวิตประจำวันของผู้คน เช่น การเกณฑ์แรงงานหรือไปเป็นลูกหาบให้ทหารพม่า หรือทหารพม่าเข้าไปทำร้ายร่างกายของประชาชนโดยที่กฎหมายไม่สามารถคุ้มครองใด ๆ ได้ สิ่งเหล่านี้ทำให้เกิดการอพยพย้ายถิ่นอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ (อดิศร เกิดมงคล 2550)

เมื่อมีการเคลื่อนย้ายคนกลุ่มนี้เข้ามามาก นอกเหนือจากสถานภาพการเข้ามาเป็นแรงงานแล้ว นัยสำคัญของการเป็นผู้หลบหนีเข้าเมืองผิดกฎหมายก็ติดตามมาอย่างยากจะหลีกเลี่ยง ในงานศึกษาของอดิศร เกิดมงคล (2550) พบว่า รัฐบาลทหารไทยตื่นตระหนกและลุกขึ้นมาจัดการกับปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการ ใช้มุมมองที่เริ่มต้นจากปรากฏการณ์ที่เป็นปัญหา การจัดการกับปัญหา

หรือสภาวะการณดังกล่าวของรัฐบาลไทยวางอยู่บนพื้นฐานที่ สำคัญอยู่สองประการ คือ ความต้องการจัดการกับปัญหาผู้หลบหนีเข้าเมือง เพื่อแก้ไขปัญหาค่าความมั่นคง และความต้องการแรงงานไร้ฝีมือทดแทนแรงงานไทย ที่ขาดแคลนในภาคการผลิตบางส่วน ซึ่งในส่วนหลังนี้เอง ก็มีการตั้งคำถามที่สำคัญว่า แรงงานที่นำมาทดแทนนั้นจะต้องเป็นแรงงานราคาถูกด้วยใช่หรือไม่ ทั้งนี้เพื่อตอบสนองต่อความได้เปรียบในการแข่งขันทางการค้าของผู้ประกอบการ ในประเทศไทย สิ่งที่สำคัญก็คือ ทั้งสองความต้องการนี้ ก็ได้กลายเป็นแนวคิดสำคัญในการจัดการแรงงานข้ามชาติในประเทศไทยในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา

อย่างไรก็ตามภายใต้ภาวะการณที่สังคมไทยยังให้ความสำคัญกับวาทกรรมความมั่นคงแห่งชาติที่มุ่งเน้นการจ้ดระเบียบเพื่อก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายใน นโยบายของรัฐไทยต่อผู้ย้ายถิ่นเองก็มีความไม่ต่อเนื่อง ชุกขลักลักลั่น ไม่ไปในทางเดียวกัน และมักจะนิยมใช้นโยบายลดจำนวนผู้ย้ายถิ่นให้เหลือน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ หรือมีนโยบายผลักดันกลับไปสู่ภูมิลำเนาเมื่อโอกาสเอื้ออำนวย แต่ขณะเดียวกันด้วยสภาพของการเป็นผู้หลบหนีเข้าเมือง อนาคตของสังคมไทยต่อแรงงานข้ามชาติ ประกอบกับแนวคิดในการจัดการของรัฐไทยที่ผ่านมาก็วางอยู่บนฐานแนวคิดเรื่องของความมั่นคงแห่งชาติและเรื่องของการต้องการแก้ไขปัญหาค่าความมั่นคงแรงงานเป็นหลัก ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อการคุ้มครองแรงงานข้ามชาติเท่ากับเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการละเมิดสิทธิมนุษยชนในรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อสิทธิแรงงานอันเป็นเรื่องพื้นฐานสำคัญในการดำรงชีวิตของแรงงานเหล่านี้ และเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะสร้างสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข (อดิศร เกิดมงคล 2550)

การที่จะอธิบายให้เข้าใจปรากฏการณ์เส้นทางชีวิตของแรงงานข้ามชาติที่เต็มไปด้วยประสบการณ์การข้ามแดนที่เจ็บปวดต้องจากภูมิลำเนาบ้านเกิดซึ่งอัตคัดขัดสน หนีภัยสงครามในบ้านตนเอง และต้องต่อสู้ต่อรองกับกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาในเส้นทางชีวิต โดยอาศัยเครือข่ายทางสังคม จำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องเข้าใจตัวตนของแรงงานข้ามชาติที่ข้ามแดนจากพม่ามายังไทย และเครือข่ายทางสังคมที่โยงใยอยู่ในเส้นทางชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายคนบ้านเดียวกัน เครือข่ายเครือญาติ เครือข่ายของการข้ามแดน เครือข่ายการช่วยเหลือในการหางานทำ และเครือข่ายทางเศรษฐกิจของแรงงานข้ามชาติ

จากการศึกษาชีวิตของแรงงานข้ามชาติพบว่า ตามสายตาของ “คนใน” อย่างพม่า กะเหรี่ยง หรือมอญแล้ว แรงงานข้ามชาติจะมองตนเองตามกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ตามสายตาของ “คนนอก” อย่างเช่นกลุ่มผู้ประกอบการบางคน หรือคนในพื้นที่อื่นที่ไม่ใช่แม่สอด หรือแม้แต่คนแม่สอดบางคนก็จะมองพม่าแบบเหมารวมว่าเป็นพลเมืองของพม่า และเรียกทุกกลุ่มที่อยู่ในพม่าว่าเป็นพม่าตามคำสัมภาษณ์ของผู้ให้ข้อมูลดังนี้

“...คนงานกลุ่มชาติพันธุ์ในแม่สอด...ส่วนใหญ่เป็นพม่า...ส่วนกะเหรี่ยง ปะกาจะญจะพบกะเหรี่ยงไปลามากกว่ากะเหรี่ยงสกอร์...คนกลุ่มนี้ทำงานในโรงงาน ส่วนมุสลิมกับกะลาจะค้าขาย และชอบอาชีพอิสระ...คนทั่วไปไม่ได้มองกลุ่มชาติพันธุ์ แต่จะมองว่าเป็นแรงงานข้ามชาติหมดไม่ว่าจะเป็นกลุ่มใด...แต่สำหรับตัวเองแล้วเขาจะบอกว่าเขาเป็นใคร...ไม่ว่าเขาจะเป็นอะไรก็ตาม เราจะใส่สัญชาติพม่าหมด...ไม่มีประเทศกะเหรี่ยง ไม่มี

ประเทมอญ ก็เลยไม่ได้ใส่สัญชาติกะเหรี่ยง สัญชาติมอญ...พม่าหลาย ๆ คน ก็ไม่ได้ให้สัญชาติพม่ายังต้องพิสูจน์สัญชาติ...” (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์ วันที่ 16 เมษายน 2555)

จากข้อความข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า คนส่วนใหญ่จะไม่แยกว่า แรงงานข้ามชาติเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด แต่จะเหมารวมว่าเป็นพลเมืองของประเทศนั้น ๆ ไปเลย ซึ่งการจำแนกประเภทของแรงงานข้ามชาติขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละกลุ่ม อย่างเช่น ในกลุ่มของแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาอาศัยตั้งรกรากในแม่สอดนับสิบกว่าปี อย่างเช่น หน่อโพ (สัมภาษณ์วันที่ 14 เมษายน 2555) ได้อธิบายให้ฟังว่า แรงงานข้ามชาติมีอยู่ 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ คนพม่าในแม่สอด และปะกาเกอญอ โดยมีรายละเอียดดังนี้

กลุ่มที่ 1 เป็นพม่า แบ่งได้เป็น 4 กลุ่มใหญ่คือ

1. คนที่เข้ามาตั้งรกรากอยู่นานแล้วจนปัจจุบันรุ่นลูกหลานหลายคนพูดภาษาพม่าไม่ได้
2. คนที่ไป ๆ มา ๆ เพื่อประกอบอาชีพ ตั้งแต่ 3 เดือนจนถึงหนึ่งปีหรือสองปีขึ้นไป คนกลุ่มนี้พอได้เงินสักก้อนหนึ่งก็จะกลับบ้าน แล้วกลับมาใหม่ มักเป็นพวกที่มีเครือข่าย มีเจ้านายที่คุ้นเคย สามารถหางานทำที่เป็นหลักแหล่งได้ง่าย
3. คนที่ไม่สามารถจะทำกินที่พม่าได้ เช่น ถูกเก็บค่าคุ้มครองจากหลายฝ่าย ต้องหนีมาเป็นคนงานในแม่สอด ซึ่งกลุ่มนี้ต้องอาศัยอยู่อย่างหลบ ๆ ซ่อน ๆ เมื่อถูกตำรวจจับส่งกลับพม่า ไม่ช้าก็จะหาทางกลับมาอีกเพราะ “อยู่ที่พม่าต้องหนี ต้องกลัวหลายอย่าง แต่อยู่ที่ไทยหนีแค่ตำรวจอย่างเดียว”
4. คนที่ได้รับความเดือดร้อนจากภัยสงครามหรือเหตุการณ์จากความผันผวนทางการเมืองในพม่า

นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เพิ่มเติมจากเจ้าหน้าที่ของจิวและแรงงานข้ามชาติบางส่วนพบว่า ข้อมูลที่ได้สอดคล้องกับหน่อโพที่กล่าวถึงการยืนยันตัวตนว่า ตัวเขาเป็นพม่า ไม่ใช่กะเหรี่ยงหรือปะกาเกอญอ

กลุ่มที่ 2 เป็นปะกาเกอญอ หน่อโพบอกว่า ส่วนใหญ่เป็นปะกาเกอญอโพลมากกว่าสกอร์ สถานที่ที่จะพบปะกาเกอญอโพลได้คือ ร้านอาหาร สถานที่ก่อสร้าง ร้านเสริมสวย ธนาคาร ในความเห็นของหน่อโพเห็นว่า “โพลเป็นคนเก่ง สวย ขาว ฉลาด กระตือรือร้น ต่างกับสกอร์ที่ชอบอยู่เฉย ๆ ไม่ยุ่งกับคนอื่น”

แต่อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยยังพบว่า แรงงานข้ามชาติที่อยู่ในพื้นที่มีหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์มากกว่าที่หน่อโพเล่าให้ฟัง อย่างเช่น ที่นอนป่วยอยู่ในคลินิกแม่ตาว หรือแม้แต่แรงงานตามร้านอาหาร ร้านค้า พื้นที่ก่อสร้าง พื้นที่โรงงานบ้าน โรงงานอุตสาหกรรม และพื้นที่ฟาร์มผู้วิจัยพบว่า แรงงานข้ามชาติเป็นยะไข่ มอญ ไทใหญ่ ฯลฯ



ภาพประกอบ 11 แร้งงานข้ามชาติกับการเดินทางไปทำงาน และวันสตรีสากล  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 8 มีนาคม 2555

ส่วนแรงงานข้ามชาติตามที่คณะผู้วิจัยติดตามของจิจูจนสามารถจำแนกประเภทแรงงานข้ามชาติตามลักษณะการเข้ามาใช้บริการของจิจูได้เป็น 3 กลุ่มคือ 1) แร้งงาน “ขจร” ที่เข้ามาขอความช่วยเหลือจาก ยอง จิ อู เป็นครั้งคราว เช่น ขอฝากลูกให้ห้องค้กรดูแลในระหว่างที่ตนเองต้องหางานทำหรือในระหว่างต้องทำงานในสถานที่ที่ไม่สะดวกต่อการดูแลบุตร ขอความช่วยเหลือค่าเดินทางในการไปทำงานยังแหล่งงานอื่น ๆ นอกอำเภอแม่สอด 2) กลุ่มแร้งงานที่เข้ามาพักพิงใน “safe house” ของยอง จิ อู เพื่อรองาน อบรมความรู้ และฝึกทักษะการประกอบอาชีพ รักษาพยาบาล รวมถึงรอการไต่สวนคดีตามกระบวนการยุติธรรม 3) กลุ่มแร้งงาน “ผู้มาใหม่” ซึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่ “ลับตา” หรือห่างไกลชุมชนและได้รับความช่วยเหลือด้านความจำเป็นพื้นฐานและความรู้ในการดูแลตนเองจากยอง จิ อู และองค์กรเครือข่าย ส่วนแร้งงานซึ่งทำงานในโรงงานและสถานประกอบการต่างๆ ที่เป็นสมาชิกสมทบของยอง จิ อู นั้นสามารถเข้าถึงได้น้อยมาก เนื่องจากแร้งงานส่วนใหญ่พักในโรงงาน ไม่สะดวกต่อการให้สัมภาษณ์ อีกทั้งยังเกรงว่าตนเองจะได้รับผลกระทบจากการให้สัมภาษณ์ด้วย ดังนั้น ผู้วิจัยจึงอาศัยการสัมภาษณ์จากเพื่อนแร้งงานคนอื่นๆ ที่รู้จักบุคคลดังกล่าว สอบถามถึงเรื่องราวที่ต้องการทราบ ถือเป็นข้อมูลชั้นสองที่นำมาประกอบการวิเคราะห์และตีความให้ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้นซึ่งคณะผู้วิจัยจะได้กล่าวต่อไป

คณะผู้วิจัยได้ใช้วิธีการศึกษาเส้นทางชีวิตของแร้งงานข้ามชาติผ่านความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่มของจิจู โดยเริ่มคลำเส้นทางจากการคลุกคลีกับเจ้าหน้าที่ของจิจูและสังเกตเห็นกลุ่มแร้งงานข้ามชาติที่เข้ามาพักพิงของจิจูหมุนเวียนเปลี่ยนหน้าเข้ามาเรื่อย ๆ บางครั้งก็เห็นแร้งงานข้ามชาติเวียนกลับเข้ามาใหม่ เพื่อนำเพื่อน หรือญาติจากพม่ามาฝากไว้ที่ยองจิจูให้ฝึกทักษะเย็บจักร และพักอาศัยอยู่ใน safe house ประมาณ 7-10 วัน ก็จะหายไป และจะมีบางกลุ่มที่เข้ามารอเพื่อทำคดี แต่อย่างไรก็ตามเจ้าหน้าที่ของจิจูที่พักอาศัยใน safe house ก็ยังคงทำงานตามหน้าที่และเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มองค์กรอื่น ๆ นอกจากนั้นคณะผู้วิจัยยังติดตามเจ้าหน้าที่ของยองจิจูออกไปทำงานตามพื้นที่ต่าง ๆ เป็นต้นว่า พื้นที่โรงงานอุตสาหกรรม พื้นที่ทางการเกษตร พื้นที่โรงเรียนซึ่งเป็นพื้นที่รับดูแลเด็กในช่วงกลางวันในขณะที่พ่อแม่ไปทำงาน และพื้นที่โอบายคลินิกซึ่งเจ้าหน้าที่ของจิจูได้รับหมอบจากในตัวเมืองแม่สอดไปส่งยังพื้นที่ให้บริการที่โรงเรียน Sky Blue ซึ่งอยู่ในตำบลแม่ปะ และเป็นพื้นที่ที่ใกล้กับสถานที่ทิ้งขยะของเทศบาล จากการที่คณะผู้วิจัยได้ติดตามการทำงานของเจ้าหน้าที่ของจิจูดังกล่าวข้างต้น ทำให้มองเห็นถึงเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคม และปฏิบัติการในการสร้างเครือข่ายทั้งของแร้งงานข้ามชาติ และยองจิจู ทั้งในระดับปัจเจก ระดับกลุ่ม และระดับองค์กร

ตลอดจนเรียนรู้เส้นทางชีวิตของแรงงานข้ามชาติ คำถามสำคัญในส่วนนี้มีอยู่ว่า แรงงานข้ามชาติมาจากไหน ทำไมจึงต้องอพยพเข้ามาในแม่สอด เส้นทางเดินทางข้ามแดนเป็นอย่างไร มีวิธีการข้ามแดนผ่านปฏิบัติการในชีวิตประจำวันและสร้างเครือข่ายทางสังคมอย่างไร ? และที่อยู่อาศัยของแรงงานข้ามชาติมีลักษณะเป็นอย่างไร ? แรงงานข้ามชาติรู้จักกลุ่มของจิตู้ได้อย่างไร ? โดยผู้วิจัยจะได้นำเสนอรายละเอียดแต่ละประเด็นดังนี้

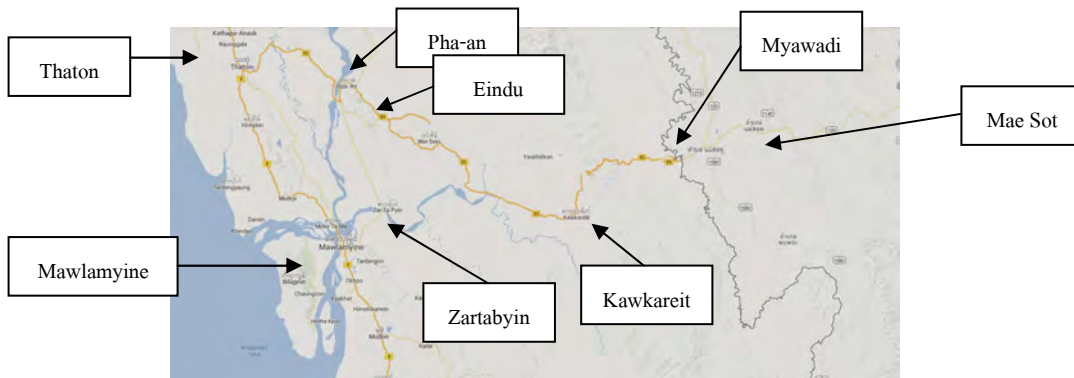
### 1. พื้นที่ที่จกมา : บ้านเกิดกับเส้นทางข้ามแดน

แรงงานข้ามชาติที่เข้ามาพึ่งพิงของจิตู้จากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติพบว่า ส่วนใหญ่มาจากรัฐกะเหรี่ยง รัฐมอญ ร่ากุ้ง ส่วนน้อยมาจากเอยาวดี บะโก<sup>1</sup> หรือพะโคะ<sup>2</sup> (Bago) สำหรับกลุ่มที่เป็นกะเหรี่ยง แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่จะอยู่แถวเมืองพะอัน (Pha-an) หากดูตามแผนที่ (ภาพประกอบ 12) จะพบว่าอยู่ทางตะวันตกเฉียงเหนือของเมียวดี (Myawadi) แรงงานข้ามชาติส่วนหนึ่งมาจากเมืองเกาะกรต<sup>3</sup> (Kawkareit) ซึ่งเป็นเมืองพักรถที่เปรียบเสมือนชุมทางอันเนื่องมาจากการเดินทางจากอดีตระหว่างเกาะกรตกับเมียวดีเป็นเส้นทางขึ้นเขา ถนนแคบยากลำบากต่อการเดินทาง ถนนไม่ค่อยดีเป็นทางลูกรัง เสี่ยงต่ออุบัติเหตุ จึงต้องให้รถสลัวันในการเดินทาง โดยเดินทางขาล่อง 1 วัน (จากเมียวดีไปยังเกาะกรต) เดินทางขาขึ้น 1 วัน (จากเกาะกรตไปยังเมียวดี) ปัจจุบันก็ยังเดินทางลำบาก ถึงแม้จะพยายามขยายถนนให้กว้างขึ้น และทำถนนลาดยาง เพื่อรองรับระเบียบเศรษฐกิจ เนื่องจากถนนในพม่ายังเป็นถนนลูกรังอยู่บางช่วง แรงงานข้ามชาติบางกลุ่มเมื่อมาถึงเกาะกรตก็จะใช้วิธีเดินเท้า อาศัยกินนอนในป่า ซึ่งต้องใช้เวลามากกว่าจะถึงเมียวดี แล้วข้ามแม่น้ำเมยต่อไปยังแม่สอด บางกลุ่มจะอาศัยอยู่ที่ โปเย (Poyae) ซึ่งอยู่ทางตอนใต้ของเมียวดี พื้นที่เป็นภูเขาสูง หากเดินทางก็ต้องเดินทางผ่านเมือง Mattayaw ไปยัง Winka แล้วจึงไปยัง Kawkareit ซึ่งจะเดินทางอ้อมไปไกล บางคนจะใช้วิธีเดินทางตัดข้ามไปยังอัมผางเลยคือ จากโปเย (Poyae) เดินทางโดยทางเท้าหรือปั่นจักรยานไป และเดินขึ้นเขาไปยังเมืองไจทง (Kyaikdon) แล้วเดินทางไปยังชายแดนไทยเข้าไปที่บ้านแม่จันไปยังอัมผางแล้วเข้าไปยังเมืองแม่สอด

<sup>1</sup> ชื่อเมืองตามเสียงเรียกของคนในพื้นที่

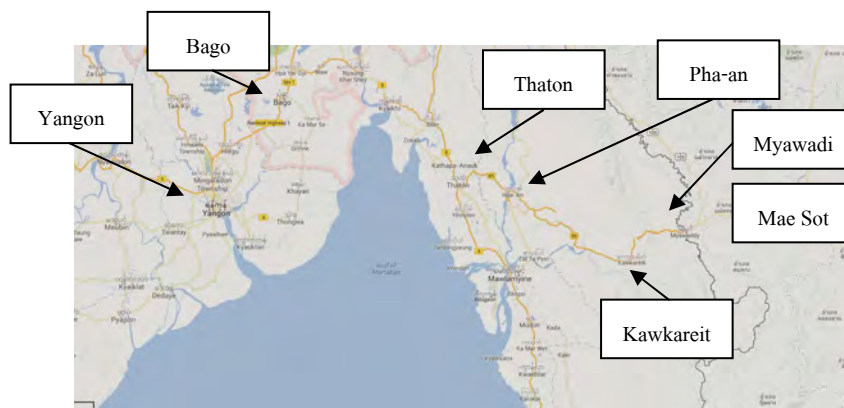
<sup>2</sup> การเรียกชื่อเมืองในอดีต

<sup>3</sup> ชื่อเมืองตามเสียงเรียกของคนในพื้นที่



ภาพประกอบ 12 แผนที่การเดินทางของแรงงานข้ามชาติในพื้นที่ที่จากมาไปยังแม่สอด

สำหรับกลุ่มที่เป็นคนมอญ ส่วนใหญ่จะมาจากมอล์มไยน์<sup>4</sup> (Mawlamyine) ซึ่งอยู่ทางตอนกลางพื้นที่ของรัฐมอญเช่นเดียวกันจะเดินทางข้ามแดนโดยผ่านได้สองเส้นทางคือไปยังพะอั้นก่อนแล้วจึงไปยังเกาะกรต และเดินทางต่อไปยังเมียวดี ส่วนอีกเส้นทางหนึ่งเป็นเส้นทางเล็ก ๆ จากมอล์มไยน์ ไปยังชาตะบิน (Zartabyin) และไปยัง Eindu และตัดข้ามไปยังเกาะกรต เส้นทางนี้ไม่ต้องเข้าพะอั้นจะไปถึงเกาะกรต ได้เร็วกว่า (ภาพประกอบ 13) กลุ่มที่อาศัยอยู่ตะโงง (Thaton) อยู่ทางตอนเหนือของรัฐมอญ (Mon State) เป็นกลุ่มแรงงานข้ามชาติที่พอจะมีการศึกษาอยู่บ้าง หรือได้เรียนหนังสือแต่ต้องออกกลางคัน เนื่องจากไม่มีเงินเรียนต่อ และพอจะมีความรู้เรื่องการเย็บผ้าอยู่บ้าง กลุ่มนี้จะเดินทางข้ามแดนจากตะโงงผ่านมาทางพะอั้นและข้ามไปยังเกาะเกาะกรต โดยใช้เวลาหลายวัน



ภาพประกอบ 13 แผนที่การเดินทางของแรงงานข้ามชาติจากย่างกอน-บะโก-ตะโงงไปตามเส้นทางพะอั้นเพื่อเดินทางต่อไปยังแม่สอด

อีกกลุ่มหนึ่งมาจากย่างกอน<sup>5</sup> ซึ่งผู้วิจัยจะขอใช้ว่า ร่างกุ้งอยู่ใน Yangon Division (ภาพประกอบ 13) แรงงานข้ามชาติเหล่านี้จะต้องเดินทางผ่านบะโก (Bago) เช่นเดียวกับกับกลุ่มที่อาศัยอยู่ที่เมืองบะโก อยู่ในบะโก ต่าย (Bago Division) จะต้องเดินทางไปยังตะโงงผ่านรัฐมอญก่อน

<sup>4</sup> ชื่อเมืองตามเสียงเรียกของคนในพื้นที่

<sup>5</sup> ชื่อเมืองตามเสียงเรียกของคนในพื้นที่ (ร่างกุ้ง)

แล้วจึงข้ามไปยังพะอัน รัฐกะเหรี่ยงเพื่อเดินทางไปยังเกาะกรตและเมียวดีต่อไป ส่วนกลุ่มที่มาจากเมืองพะเตย์<sup>6</sup> (Pathein) อยู่ใน Ayeyarwaddy Division (ภาพประกอบ 14) ต้องเดินทางไกลผ่านหลายรัฐหลายเมือง จุดหมายปลายทางอยู่ที่เมียวดี เพื่อเดินทางข้ามแดนไปยังแม่สอด การเดินทางใช้เวลาหลายวัน เดินทางกันมาเป็นกลุ่มใหญ่ซึ่งถือว่าเป็นเครือข่ายทางสังคมในระดับชุมชน ทั้งนี้เนื่องจากคนที่นำมาเป็นคนรู้จักกันในชุมชน เป็นเพื่อนบ้าน เป็นญาติพี่น้อง ผู้นำกลุ่มจะเป็นคนที่เคยมาแม่สอดแล้วและกลับไปเยี่ยมบ้าน เมื่อเดินทางกลับไปแม่สอดอีกครั้งคนในชุมชนจะขอตามมาด้วย ในช่วงนี้คนที่เป็ผู้นำกลุ่มก็จะกลายเป็นายหน้า แรงงานข้ามชาติจะถูกกดทับจากนายหน้า ทั้งนี้ แรงงานข้ามชาติจะต้องเก็บเงินให้เพียงพอเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายจำนวนหนึ่งเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของตนเอง และค่าใช้จ่ายของเพื่อนบ้านที่จะตามไปด้วย อีกส่วนหนึ่งจะเป็นนายหน้าที่คอยหาแรงงานข้ามชาติให้ ถ้าแกในโรงงานก็จะเรียกเก็บเงินค่าเดินทางเช่นกัน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เช่น ค่ารถ ค่ากิน ค่าที่พัก ซึ่งจะใช้วิธีเช่าบ้านนอนได้หลาย ๆ คน บางครั้งก็จะนอนที่ท่ารถ ใต้สะพานลอย และค่าภาษีผ่านทางของกองกำลังกะเหรี่ยงซึ่งจะเก็บค่าผ่านทางหลายด่านมาก ด่านละประมาณ 200 จััด การเดินทางจะใช้วิธีการนั่งรถโดยสาร ต่อรถเป็นช่วง ๆ และอาจต้องใช้วิธีเดินด้วยเท้า



ภาพประกอบ 14 แผนที่การเดินทางของแรงงานข้ามชาติจากพะเตย์ Pathein ไปตามเส้นทางร่างกุ้งและปะโก เพื่อเดินทางต่อไปยังแม่สอด

สำหรับสภาพความเป็นอยู่และบ้านที่จากมาของแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาขอรับความช่วยเหลือหรือรับบริการจากของจิวจากการศึกษาพบว่า ส่วนใหญ่แรงงานข้ามชาติที่จากบ้านมาไม่มาจะด้วยสถานะใดมักจะเป็นกลุ่มหนุ่มสาวที่อยู่ในวัยทำงาน และอยู่ในวัยเรียน สามารถจำแนกสาเหตุการเดินทางข้ามแดนเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มที่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจกับกลุ่มที่มีปัญหาทางด้านการเมืองในพม่า ซึ่งกลุ่มที่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจจะมีมากกว่ากลุ่มที่มีปัญหาด้านการเมืองในพม่า โดยมีรายละเอียดดังนี้

<sup>6</sup> ชื่อเมืองตามเสียงเรียกของคนในพื้นที่

### 1.1 กลุ่มแรงงานข้ามชาติที่มีปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ

กลุ่มนี้ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มหนุ่มสาวชาวพม่า เพื่อต้องการหางานทำหรือแสวงหาโอกาสในการทำงานที่ดีกว่า เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศพม่าตกต่ำซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของภาสกร โกไศยานนท์ (2547) ที่ชาวพม่าทนกับสภาพอดอยากไม่ไหว ส่วนประเด็นการสู้รบเป็นปัจจัยรองลงมา เพราะชาวพม่าไม่ใช่ชนกลุ่มน้อย แต่ส่วนหนึ่งก็เป็นชาวกะเหรี่ยงที่อพยพเข้ามาในช่วงหลังเพื่อหางานทำ แรงงานข้ามชาติเหล่านี้เดินทางเข้าสู่เมียวดีและแม่สอดมักมาจากเมืองหลวงหรือเมืองท่าของประเทศ บางคนสมาชิกในครอบครัวมีพี่น้องหลายคน ไม่มีเงินเรียนหนังสือความยากจนเพื่อมาหางานทำในพื้นที่ที่สภาพเศรษฐกิจดีกว่ามีรายได้ที่ดีกว่าหวังจะยกฐานะทางเศรษฐกิจให้ดีขึ้น กลุ่มดังกล่าวมักจะเดินทางมายังแม่สอดเป็นพื้นที่ตั้งต้น หลังจากนั้นเมื่อมีช่องทางจะเดินทางเข้ากรุงเทพฯ สุดท้ายก็เดินทางมาทำงานและอาศัยอยู่ในแม่สอดรวมแล้วประมาณ 10-20 ปี สำหรับสภาพความเป็นอยู่ของแรงงานข้ามชาติก่อนเดินทางมา และสาเหตุที่จากบ้านมาข้อมูลจากการสัมภาษณ์แยกได้เป็น 2 ประเด็นดังนี้

1.1.1 กลุ่มที่พ่อแม่ทำงานในโรงงานอุตสาหกรรมในพม่า ทำงานเย็บผ้า ลูก ๆ ส่วนใหญ่ไม่มีเงินเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นจึงต้องออกจากโรงเรียนมาทำงานโรงงานเช่นเดียวกับพ่อแม่ ได้ค่าแรงน้อย ไม่เพียงพอต่อรายจ่ายของครอบครัวซึ่งมีสมาชิกในครอบครัวหลายคน บางกลุ่มก็ออกจากโรงเรียนกลางคันหวังว่าจะหาเงินมาเป็นค่าเรียน หรือส่งไปให้ครอบครัวเพื่อช่วยเหลือเศรษฐกิจของครัวเรือน จึงต้องออกจากโรงเรียนกลางคัน แต่สุดท้ายก็ไม่ได้เรียนต่อต้องมาทำงานเป็นแรงงานรับจ้างในไทย กลุ่มคนที่เดินทางจากบ้านมา อายุประมาณ 14-27 ปี ปัจจุบันอายุประมาณ 32-35 ปี ตามกรณีศึกษาของซาโม และตาแจะดังนี้

#### เรื่องเล่าของซาโมและตาแจะ

ซาโม อายุ 32 ปี เล่าให้ฟังว่าเป็นคนรัฐมอญ (Mon state) มาจากตะโงง (Thaton) ช่วงที่माอายุ 14 ปี พ่อกับแม่ทำงานโรงงานน้ำตาลแถวบ้านที่ตะโงง ครอบครัวของซาโมมีพี่ชาย 1 คน พี่สาว 2 คน พี่สาวออกจากโรงเรียนมาทำงานในโรงงานน้ำตาลกับพ่อแม่ บ้านที่อาศัยอยู่ในพม่าเป็นบ้านหลังเล็กๆ อยู่กันหลายคน ส่วนตนเองเรียนจบชั้น ม.3 เรียนอยู่ high school พี่ชายได้มาชวนไปแม่สอด ตอนนั้นพี่ชายเป็นนักศึกษาหนีทหารพม่ามา ประมาณปี 1995 สภาพความเป็นอยู่ที่ตะโงงลำบากมาก ในความคิดของซาโม ถ้าอยู่ที่ตะโงงก็ต้องทำงานโรงงานตามพี่สาว อยากเข้ามาแม่สอดจะเก็บเงินไปเรียนต่อแต่ความหวังที่ตั้งไว้ก็ไม่สมหวัง เนื่องจากไม่ได้เรียนแล้วอายุมากขึ้น ทำงานเก็บเงินไม่ได้ เก็บได้ก็ส่งให้ทางบ้าน อาศัยอยู่แม่สอดมาประมาณ 18 ปีแล้ว (ซาโม, สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2555)

ส่วนตาแจะ อายุ 35 ปี เล่าให้ฟังว่า เรียนหนังสือแต่เรียนไม่จบ พ่อไม่มีเงินส่งก็เลยหางานทำแถวบ้านในร่างกุ้ง ทำงานที่โรงงานเย็บผ้าในร่างกุ้ง บ้านก็ปลูกอยู่แถว ๆ หมู่บ้านใกล้ ๆ ร่างกุ้งเป็นห้องแถวหลังเล็ก ๆ อยู่กันหลายคน ทำงานในโรงงานหลายปี ก็เก็บเงินได้บ้างนิดหน่อย เพื่อนมาชวนไปแม่สอด คิดว่าที่เมืองไทยได้เงินมากกว่าก็เลยมาแม่สอด ประมาณปี 2004 ตอนที่มาอายุ 27 ปี (ตาแจะ, สัมภาษณ์วันที่ 9 มีนาคม 2555)

1.1.2 กลุ่มที่ทำงานด้านการศึกษา ทำสวน ทำนา ทำไร่ ทั้งที่รับจ้าง และครัวเรือนปลูกพืชไว้ขายเอง กลุ่มนี้ส่วนใหญ่ที่อพยพเดินทางมายังแม่สอดให้เหตุผลว่าครอบครัวมีพี่น้องหลายคน ลำบาก ต้องช่วยพ่อแม่ทำการเกษตร บางคนไม่มีเงินเรียนหนังสือออกจากโรงเรียนกลางคัน ส่วนใหญ่ออกมาจากหมู่บ้านอายุประมาณ 7-17 ปี ปัจจุบันบางคนอายุ 27-35 ปี นับได้ว่าออกจากบ้านมาอยู่แม่สอดได้ประมาณ 22 ปี ดังกรณีศึกษาของมูติ มิงเก๊ะ มะนาว ไฮบริ เฝิงฉ่อง อะซู และมินนาดังนี้

#### เรื่องเล่าของมูติ มิงเก๊ะ มะนาว ไฮบริ เฝิงฉ่อง อะซู และมินนา

มูติ (สัมภาษณ์วันที่ 13 มกราคม 2555) เล่าให้ฟังว่าบ้านเดิมอยู่พะอัน รัฐกะเหรี่ยง อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเล็ก ๆ ทั้งหมู่บ้านมีประมาณ 20 หลังคาเรือน ปลูกบ้านกระจายตามพื้นที่ทางการเกษตร บ้านที่อาศัยอยู่จะปลูกหลังเล็ก ๆ เป็นบ้านไม้ปลูกในพื้นที่เกษตร แม่จะปลูกผักขาย ครอบครัวมีพี่น้องหลายคน และคิดว่าการเรียนหนังสือมีค่าใช้จ่ายจำนวนมากก็เลยออกจากโรงเรียน เพื่อหาเงินมาช่วยเหลือแม่และครอบครัว ตอนมาเมืองไทยมาอยู่กับพี่สาว ประมาณปี 1995 ตอนที่มาอายุ 19 ปี ตอนนี้อายุ 30 ปีแล้ว

ส่วนมิงเก๊ะ เล่าให้ฟังว่ามาจาก ร้างกุ้ง (Yangon) ปี 1999...ช่วงนั้นอายุ 17 ปี ที่บ้านลำบากมาก พ่อกับแม่ทำงานในไร่ที่พม่า บ้านก็ปลูกอยู่ในไร่เป็นบ้านไม้ยกพื้นนิดหน่อย ไม่มีห้องแต่แบ่งเป็นที่นอนกับที่ตากข้าว ในหมู่บ้านที่ตนเองอยู่ มีบ้านเรือนประมาณ 50 หลังคาเรือน มิงเก๊ะเล่าว่าได้ยินว่าแม่สอดหางานง่ายก็เลยมา ลุงและย่าก็อยู่แม่สอดจึงต้องการจะมาอยู่กับย่า และหางานทำด้วย (มิงเก๊ะ, สัมภาษณ์วันที่ 9 มีนาคม 2555)

มะนาว เล่าให้ฟังว่า บ้านเดิมอยู่ที่ Hionthagyan รัฐมอญ มีพี่น้อง 3 คน เป็นคนที่ 2 คนแรกเป็นผู้ชายอยู่ที่พม่า คนน้องเรียนหนังสืออยู่ที่บ้านทำสวนทำนา ลำบากมาก บ้านที่อาศัยอยู่จะปลูกเป็นบ้านไม้ เป็นหมู่บ้านเล็ก ๆ ตอนออกมาจากบ้าน ประมาณปี 1996 ตอนนั้นอายุ 13 ปี ด้วยความที่อยากเจอพ่อ เพราะพ่อไปเป็นทหารกะเหรี่ยงนานหลายปี ไม่ค่อยกลับบ้าน ตอนนี้อายุ 35 ปีแล้ว เรียนจบแค่ ป.6 (มะนาว, สัมภาษณ์วันที่ 10 มีนาคม 2555)

สำหรับไฮบริ อายุ 27 ปี ได้เล่าให้ฟังว่า เกิดที่โปเย (Poyae).รัฐกะเหรี่ยง (Kayin State) พ่อแม่ทำไร่ไถนา ปลูกบ้านเหมือนคนอื่น ๆ เป็นบ้านไม้หลังคามุงใบไม้ ในหมู่บ้านมีบ้านคนประมาณสัก 100 กว่าหลังคาเรือน ยังไม่เคยไปไหนไกล ๆ มีพี่น้อง 5 คน ตนเองเป็นที่คนโต ลำบากมากอยากเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นไป แต่ไม่มีเงินเรียน ส่วนน้องเรียนอยู่พม่า (ไฮบริ, สัมภาษณ์วันที่ 10 มีนาคม 2555)

เฝิงฉ่อง (สัมภาษณ์วันที่ 12 มีนาคม 2555) อาศัยอยู่ที่มอลัมโยน (Mawlamyine) รัฐมอญ (Mon State) ตั้งแต่เกิด พ่อแม่ทำไร่ ทำนา มีพี่น้อง 3 คน พี่ชายช่วยพ่อแม่ทำนา น้องชายเรียนหนังสืออยู่ ตัวเองจบ ม.6 มาหางานทำที่แม่สอด อยากได้เงินมากเพื่อช่วยทางบ้าน ได้ยินข่าวว่าแม่สอดหางานง่าย พ่อให้มากับนายหน้า ซึ่งเป็นเพื่อนบ้านเดียวกันต้องจ่ายเงินจ้างให้พามาแม่สอด ประมาณ 40,000 จ๊ต

อะซู อายุ 22 ปี ศาสนาพุทธ เป็นกะเหรี่ยง โสด เล่าให้ฟังว่าเกิดที่ฝั่งพม่า หมู่บ้าน Kyet Do เมือง Kawkaeit มาแม่สอดตั้งแต่อายุ 7-8 ขวบ พ่อ-แม่ ให้มาอยู่ที่วัดเป็งเถิง วัดใหม่ พ่อส่งมาจากบ้าน อยู่ที่บ้านลำบาก จบม. 3 จากโรงเรียนวัดเป็งเถิง พ่อไม่ทำงานเป็นคนขี่เหล่า ส่วนแม่เก็บผักไปขายได้วันละ 1,000-2,000 จ๊ต มีพี่น้อง 7 คน อะซูเป็นคนโต น้อง ๆ อยู่ที่ศูนย์อพยพอุ้มเปี้ยน 2 คน เรียน ป.4 กับ ป.6 มาอยู่หอพักเรียนฟรี มีข้าวกิน อะซูทำงาน 2 ปีที่อุ้มผาง ซ่อมรถยนต์ หักข้าวโหด ได้วันละ 100-200 บาท บางทีก็ไม่มีงานทำ หลังจากนั้นออกจากโรงเรียนเป็งเถิงมาอยู่กับเพื่อนที่อุ้มผาง อยากเรียนต่อก็เรียนต่อไม่ได้ เพราะไม่จบมัธยม 3 ก็เลยออกมาทำงาน มีน้ำ เป็นคนรู้จักกันฝากให้ทำงานร้านขายของ ตอนนั้นก็พออยู่ได้ (อะซู, สัมภาษณ์ 7 มีนาคม 2555)

มินนา ได้เล่าให้ฟังว่า เรียนจบ ม.4 พ่อแม่สถานการณ์ไม่ดี เรียนต่อไม่ได้ พ่อทำงานเป็นพนักงานวิศวกรก่อสร้าง กำลังสร้างสะพานที่บะโก (Bago Division) แม่ไม่ได้ทำอะไร มีพี่น้อง 9 คน ผู้ชาย 4 คน ผู้หญิง 5 คน พี่ชายคนหนึ่งเป็นคนขับแท็กซี่ พี่ชายคนโตเป็นหัวหน้าพนักงานเย็บผ้าที่เก่าแก่ให้ดูแลลูกน้องเป็นโรงงานเล็ก ๆ ที่ Bago อยากมาหาพี่สาวที่แม่สอดเห็นว่าได้เงินดี ก็เลยให้พ่อมาส่งจ้างนายหน้าให้พามา (มินนา, สัมภาษณ์ 7 มีนาคม 2555)

จากเรื่องเล่าดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า กลุ่มแรงงานข้ามชาติที่เดินทางมายังชายแดนไทย-พม่าด้านแม่สอด ส่วนใหญ่เป็นคนยากจนสภาพความเป็นอยู่ทางบ้านลำบาก อาศัยอยู่ในชุมชนหมู่บ้านชนบทห่างไกลความเจริญ ทำการเกษตร และเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานในพม่าซึ่งค่าแรงน้อยกว่าไทย ต้องการจะหาเงินช่วยเหลือทางบ้าน บางคนต้องการทำงานและเก็บเงินเพื่อศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไปสุดท้าย บางคนก็ไม่ได้เรียนต่อ บางคนที่มาเพราะมองว่าที่แม่สอดรายได้ดีกว่าที่พม่า

## 1.2 กลุ่มแรงงานข้ามชาติที่หนีภัยการเมืองของประเทศ

ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มกะเหรี่ยงอพยพเพื่อหลบหนีภัยจากสงคราม และการสู้รบมาเป็นระยะเวลานาน ทำให้กลุ่มแรงงานกะเหรี่ยงเป็นกลุ่มที่ย้ายถิ่นเข้ามาก่อนกลุ่มอื่น เมื่อสิ้นสุดสงครามมีบางคนอพยพกลับ แต่บางคนตั้งรกรากอยู่เป็นการถาวร ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของภาสกร โกไทยกานนท์ (2547) ที่พบว่า ส่วนใหญ่ที่ข้ามมายังแม่สอดด้วยการหนีภัยจากการสู้รบ และในช่วงปี 2531 เป็นต้นมา กลุ่มนักศึกษาพม่าจะอพยพเข้ามาเป็นจำนวนมาก นักศึกษาที่เข้าร่วมเดินขบวนประท้วงเนื่องจากอุดมการณ์ไม่ตรงกันแล้วถูกทหารพม่าจับได้ และให้ไปใช้แรงงานในเขตชายแดน สามารถหลบหนีข้ามประเทศมาได้ นักศึกษากลุ่มที่หนีภัยการสู้รบมาอายุประมาณ 19-23 ปี บางคนออกจากบ้านมาอยู่แม่สอดประมาณ 1 ปี แต่บางคนออกจากบ้านมาประมาณ 24 ปี ดังกรณีศึกษาต่อไปนี้ ทูยะ และมะซอ ดังนี้

### เรื่องเล่าของโปหน่วย ทูยะ และมะซอ

โปหน่วย (สัมภาษณ์วันที่ 17 เมษายน 2555) อายุ 40 กว่าปี ได้เล่าให้ฟังว่า ตนเองเป็นนักศึกษาเรียนอยู่มหาวิทยาลัย ปี 3 ช่วงที่มีการประท้วงร่วมกับเพื่อนนักศึกษา พระสงฆ์ ประชาชนทั่วไป ตนเองก็เข้าร่วมประท้วงด้วย เพราะไม่ชอบเผด็จการ ประมาณปี 1988 ตอนนั้นอายุ 19 ปี หลังจากที่ประท้วงถูกทหารพม่าจับไปเป็นทาสใช้แรงงานอยู่ตามแนวชายแดนหลายปี ทหารพม่าใช้

ให้ไปขุดดินปลูกผักติดเขตแดน เพื่อน ๆ ที่ถูกจับมาด้วยถูกกระเปิดตายทั้งหมด เหลือรอดมาคนเดียวก็เลยหลบหนีออกมาจากพม่า หนีทหารพม่ามา ส่งข่าวให้ญาติที่แม่สอดมารับ หลังจากนั้นหลบหนีเข้าไปทำงานในกรุงเทพฯ ถูกจับอีกของจิวเข้ามาคุยด้วยและให้ความช่วยเหลือ ทาง การเอาไปปล่อยชายแดนแม่สอดให้นั่งเรือไปเมียวดี พอไปถึงเมียวดี กินข้าวกินน้ำเสร็จก็นั่งเรือกลับมาที่แม่สอดใหม่ มาอาศัยอยู่กับแม่ที่แม่สอด

ทูยะ อายุ 24 ปี เล่าให้ฟังว่า ตนเองเป็นนักศึกษาเรียนสาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา (Pathein University) อยู่ที่เอยาวดี เรียนมา 3 ปีแล้ว กำลังจะจบเดือน 10 ปีนี้ (2012) ไปประท้วงร่วมกับเพื่อนนักศึกษาและคนอื่น ๆ ถูกทหารพม่าจับก็เลยหนีทหารพม่ามาแม่สอดพร้อมกับเพื่อน ๆ ที่ร่วมประท้วง เมื่อปี 2011 ตอนนั้นอายุ 23 ปี มาถึงแม่สอดเพื่อนพาไปฝากที่โรงงานจัดดอกไม้ (ทูยะ, สัมภาษณ์วันที่ 12 เมษายน 2555)

ส่วนมะซอ อายุ 24 ปี เรียนอยู่มหาวิทยาลัยพะเยา (Pathein University) ที่เอยาวดี สาขาช่างไฟฟ้า อยู่มหาวิทยาลัยปี 3 เข้าร่วมประท้วงกับเพื่อน ๆ หนีทหารพม่ามา เข้ามาแม่สอดปี 2011 ตอนนั้นอายุ 23 ปี มาเจอทูยะที่โรงงานจัดดอกไม้ ญาติเป็นคนฝากงานให้ (มะซอ, สัมภาษณ์วันที่ 12 เมษายน 2555)

จากเรื่องเล่าดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า การที่แรงงานข้ามชาติตัดสินใจเดินทางออกจากบ้านมีหลายสาเหตุ ประการแรกเป็นความต้องการที่จะหลุดพ้นจากความยากจน ต้องการหาเงินเพื่อส่งให้ทางบ้าน บางคนก็ออกมาเพื่อเก็บเงินเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นไป ประการที่สองเป็นกลุ่มที่หนีภัยการเมืองภายในประเทศออกมา และบางคนก็ถูกจับหลายปีไปใช้ชีวิตอยู่ในป่าเป็นแรงงานทาสกว่าจะหนีรอดออกมาได้ ก็ต้องใช้เวลานานต้องเผชิญกับระเบิดและความตาย ในส่วนนี้แสดงให้เห็นถึงอุดมการณ์ของแรงงานข้ามชาติที่ไม่ยอมจำนนต่อโชคชะตา ไม่ยอมจำนนต่อสถานการณ์เลวร้ายของบ้านเมือง พร้อมทั้งจะลุกขึ้นสู้ ต้องเผชิญกับความตายหลายครั้ง และเมื่อเดินทางข้ามแดนมายังแม่สอดก็ยังต้องเผชิญกับหลายอย่างที่อาจไม่เป็นธรรม แต่แรงงานข้ามชาติมองว่า การเดินทางมายังแหล่งที่มีงานทำและค่าแรงสูงกว่ายังดีกว่าทนลำบากอดอยากอยู่ที่บ้าน

## 2. การเดินทางและเครือข่ายความสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติ

ในส่วนนี้คณะผู้วิจัยจะนำเสนอถึงประเด็นการเดินทางข้ามแดนจากบ้านเกิดมายังแม่สอด เส้นทาง และวิธีการเดินทาง ตลอดจนการเผยให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของเครือข่ายทางสังคมที่เป็นกลุ่มครอบครัวเดียวกัน ระหว่างเครือญาติ คนบ้านเดียวกันซึ่งเป็นเพื่อนและคนรู้จักในหมู่บ้านเดียวกัน และกลุ่มนายหน้าช่วยเหลือในการเดินทางข้ามแดนแต่ต้องใช้เงินจำนวนหนึ่งในการจ่ายให้กับนายหน้าเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางข้ามแดน

จากการพูดคุยกับแรงงานข้ามชาติของคณะผู้วิจัยพบว่า กลุ่มแรงงานข้ามชาติมีเครือข่ายทางสังคมที่ช่วยให้มีพลังสามารถปฏิบัติการในการเดินทางข้ามแดน ต่อรองกับด่านกองกำลังกะเหรี่ยงด่านทหารพม่า และกฎระเบียบของการข้ามแดนของประเทศไทย โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มแรกเป็นกลุ่มที่มากับครอบครัว เครือญาติ กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่มากับเพื่อนบ้านหรือคนรู้จัก และกลุ่มที่สามเป็นกลุ่มที่มากับนายหน้าซึ่งเป็นคนพม่าด้วยกัน

สำหรับวิธีการเคลื่อนย้ายเข้ามาทำงานของแรงงานข้ามชาตินั้น ส่วนใหญ่จะได้รับข่าวสารข้อมูลจากเพื่อน แนะนำให้มาทำงาน เข้ามาสมัครด้วยตนเอง เนื่องจากสถานประกอบการขาดแคลนแรงงาน และมีความต้องการแรงงานเข้ามาทดแทน และการได้รับการชักชวนจากเพื่อน ญาติ แนะนำมา แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้แรงงานข้ามชาติจะมีเครือข่ายทางสังคมที่แตกต่างกันในการเดินทางข้ามแดน แต่ลักษณะวิธีการเดินทาง และการเสียค่าใช้จ่ายจะมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันโดยมีรายละเอียดดังนี้

## 2.1 เครือข่ายข้ามแดนในหมู่ครอบครัว และเครือข่าย

เครือข่ายเครือญาตินับว่าเป็นกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดในลักษณะของความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ หรือความสัมพันธ์เชิงวัฒนธรรมที่มาจากครอบครัว เครือญาติ และชุมชนเดียวกัน สถานการณ์ปัญหาทางด้านการเมืองของประเทศ และเศรษฐกิจในครัวเรือนเป็นแรงผลักดันให้แรงงานข้ามชาติเหล่านี้เกิดการรวมตัวกันจากความจำเป็นบีบบังคับ และได้รับข่าวสารจากผู้ที่เคยไปแม่สอดและกลับมาเยี่ยมบ้านกล่าวถึงสิ่งที่อยู่เบื้องหน้าว่างดงามสวยหรูกว่าชุมชนบ้านเกิด จึงทำให้แรงงานข้ามชาติใฝ่ฝันที่จะเดินทางไปแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า

ประสบการณ์ข้ามแดนของญาติพี่น้องเป็นพลังขับเคลื่อนที่มีความเข้มแข็งและน่าเชื่อถือกว่าเครือข่ายทางสังคมนรูปแบบอื่น โดยบางกลุ่มพ่อแม่ หรือญาติพี่น้องมีประสบการณ์ในการเดินทางข้ามแดนไปทำงานในแม่สอด หรือเดินทางเข้ากรุงเทพฯ หรือเดินทางไปทำงานยังมหาชัย ซึ่งการทำงานที่กรุงเทพฯ ชั้นในแรงงานข้ามชาติเชื่อว่าได้เงินดีกว่าที่แม่สอด จึงทำให้แรงงานข้ามชาติหลายคนพยายามต่อสู้ต่อรองกับการให้ได้มาซึ่งใบผ่านแดน และให้ได้มาซึ่งเงินตราเพื่อใช้เป็นทุนในการเดินทางต่อไปยังจุดหมายใหม่ แรงงานข้ามชาติเหล่านี้เมื่อผ่านประสบการณ์การข้ามแดนแล้วหลังจากที่มีโอกาสและช่องทางได้กลับไปเยี่ยมบ้าน หรือมองว่า สามารถหางานทำให้ญาติพี่น้องได้ก็จะกลับไปเยี่ยมบ้าน และพาคนที่บ้านเดินทางข้ามแดนมายังแม่สอด แล้วหลังจากนั้นจึงจะหาวิธีการเดินทางเข้ากรุงเทพฯ หรือมหาชัยอีกต่อไป

แต่อย่างไรก็ตามบางคนเมื่อเดินทางไปทำงานที่กรุงเทพฯ ในระยะแรก หลังจากนั้นได้เดินทางกลับมาตั้งหลักแหล่งที่แม่สอดก็จะให้เหตุผลว่าอยู่แม่สอดถึงแม้ค่าแรงจะถูกกว่าอยู่กรุงเทพฯ ก็ตาม แต่ได้อยู่ใกล้บ้านจะเดินทางกลับไปเยี่ยมบ้านที่พม่าเมื่อไหร่ก็ได้ไม่เสี่ยงต่อการถูกจับอีกด้วย สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่แม่สอดนอกจากจะเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางชาติพันธุ์ซึ่งมีกลุ่มคนบ้านเดียวกันอาศัยอยู่จำนวนมากแล้ว ยังเป็นพื้นที่ในการเชื่อมต่อ (contact zone) ระหว่างพม่ากับพื้นที่ชั้นในของไทยอย่างเช่น กรุงเทพฯ มหาชัยของแรงงานข้ามชาติ

การเดินทางของแรงงานข้ามชาติผ่านเครือข่ายเครือญาติ จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องการเงินจำนวนหนึ่งซึ่งแรงงานข้ามชาติจะต้องเก็บหอมรอมริบจากการทำงาน เพื่อนำมาเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทาง ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่จะเป็นค่ากิน ค่ารถ ค่าที่พัก และค่าผ่านด่านซึ่งมีกองกำลังกะเหรี่ยงตั้งด่านแต่ละจุดเพื่อเก็บค่าผ่านด่าน ดังนั้นแรงงานข้ามชาติจะต้องเตรียมเงินเป็นค่าผ่านด่านจำนวนมาก เพราะกว่าจะเดินทางถึงเมียวดีและข้ามแดนไปยังแม่สอดต้องใช้เวลาประมาณ 5-7 วัน และบางคนต้องผ่านด่านประมาณ 17 ด่าน โดยต้องจ่ายค่าผ่านด่านละ 200 จ๊ิต เพื่อให้ได้มาซึ่งใบเบิกทางผ่านแดน บางครั้งเพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะกับกองกำลังกะเหรี่ยงหรือกองกำลังทหารพม่า

จะต้องเดินทางหลบหลีกโดยเดินเท้าลัดเลาะไปตามป่าเขาหรือหากเจอกับเหตุการณ์ที่กองกำลังทั้งสองกำลังปะทะกันก็จะเดินทางเลี่ยงซึ่งจะต้องใช้เวลาในการเดินทางนานหลายวันประมาณ 10-15 วัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับพื้นที่ตั้งต้นของการเดินทาง หากเป็นการเดินทางจากพะออันหรือมอลัมโยน ก็จะใช้เวลาในการเดินทางประมาณ 4-5 วัน

ส่วนการเดินทางข้ามแดนไปยังกรุงเทพฯ การเดินทางจะใช้เส้นทางระยะสั้น ๆ เช่น เดินเท้านั่งรถสองแถว รถกระบะ รถตุ้ รถไฟ รถบัส จากแม่สอดไปยังจังหวัดตาก และจากจังหวัดตากเดินทางไปขึ้นรถที่พิษณุโลก แต่การเดินทางจากแม่สอดไปยังจังหวัดตาก แรงงานข้ามชาติจะต้องอาศัยการเดินทางโดยเดินเท้าข้ามเขาให้ผ่านด่านแม่ละเมาซึ่งเป็นจุดตรวจคนเข้าเมือง และผ่านจุดตรวจอื่น ๆ ไปก่อนจึงจะสามารถขึ้นรถได้ ซึ่งต้องใช้เวลาหลายวัน เดินกันไปเป็นกลุ่มใหญ่ประมาณ 20 กว่าคน การเดินทางดังกล่าวถึงแม้จะมีเครือข่ายเครือข่ายให้ความช่วยเหลืออยู่แล้วก็ตาม การไม่ชำนาญเส้นทาง และการต้องคอยหลบหลีกเจ้าหน้าที่รัฐที่คอยตรวจจับ เป็นเหตุผลหนึ่งที่แรงงานข้ามชาติยังต้องอาศัยเครือข่ายทางสังคมซ้อนทับเข้ามาอีก นั่นคือนายหน้าเป็นผู้นำทาง แสดงให้เห็นถึงปฏิบัติการของแรงงานข้ามชาติที่ไม่สยบยอมต่ออำนาจรัฐ เพื่อให้ได้ในสิ่งที่ต้องการคือไปให้ถึงจุดหมายปลายทางจะได้หลุดพ้นจากพันธนาการของความยากจน ดังกรณีตัวอย่างของทुरुชะ มิงเก๊ะ และปัญญาดังนี้

#### เรื่องเล่าของทुरुชะ มิงเก๊ะ และปัญญา

ทुरुชะ (สัมภาษณ์วันที่ 8 มีนาคม 2555) เป็นชาวมอลัมโยน (Mawlumyine) รัฐมอญ ออกมาจากบ้านประมาณปี 1984 สมัยก่อนเดินเท้า ใช้เวลาหลายวัน มาทำงานที่โรงงานอัดกรอบพระมีพ่อแม่ พี่ชาย มาทั้งครอบครัว ทुरुชะเล่าให้ฟังว่า แรก ๆ พ่อกับพี่ชายมาก่อน ทำมาหากินคล่องมีเงิน พ่อกลับไปรับแม่กับตนเองออกมาจากพม่า ตอนนั้นตนเองอายุ 17 ปี ที่แม่สอดยังไม่มีโรงงานอะไรเลยมีแต่โรงงานอัดกรอบพระ พักอยู่ในโรงงาน พ่อกับพี่ชายทำงานในโรงงานอัดกรอบพระอยู่ก่อนหน้าแล้ว ส่วนพี่ชายอีกคนหนึ่งทำงานเป็นช่างก่อสร้างนายจ้างพาไปทำก่อสร้างอยู่กรุงเทพฯ ได้กลับมาเยี่ยมบ้านก็เลยขอตามพี่ชายไปกรุงเทพฯ ด้วย อยากไปเห็นกรุงเทพฯ หลังจากนั้นตนเองก็ไปกรุงเทพฯ ไปทำงานเลี้ยงเด็กเป็นแม่บ้านที่กรุงเทพฯ ทำงานบ้านสารพัดเขาให้หยุดวันอาทิตย์หนึ่งวันก็เดินทางไปเยี่ยมพี่ชายในพื้นที่ที่กำลังก่อสร้างบ้านจัดสรร ไปเจอกับเพื่อนของพี่ชาย ชอบพอกัน ต่อมาได้แต่งงานกัน ตอนที่ทำงานอยู่กรุงเทพฯ พี่ชายกับสามีถูกจับเพราะเข้าเมืองในสมัยนั้นไม่ได้ใช้ใบผ่านแดนอะไร ทางยองจิว เข้ามาช่วยเหลือคุยกับตำรวจที่จับ ยองจิวให้เงินค่าเดินทางและทางการส่งกลับมาแม่สอด เอาไปปล่อยพี่ชายแดน ตนเองไม่ถูกจับเพราะทำงานบ้าน แต่ก็ได้ออกจากงานเดินทางกลับมาพร้อมพี่ชายที่ถูกจับ มาถึงแม่สอดข้ามเรือไปที่เมียวดีอยู่สักพักก็ข้ามเรือกลับมาหาพ่อกับแม่ที่แม่สอด หลังจากมาอยู่แม่สอดพี่ชายกับสามีก็หางานทำเป็นลูกจ้างในงานก่อสร้างเช่นเดิม แต่ตนเองก็เข้ามาเป็นแรงงานในร้านขายของในตลาดพาเจริญ ปัจจุบันเช่าร้านที่ตลาดพาเจริญสามีออกจากงานก่อสร้างมาช่วยขายของ ส่วนใหญ่สินค้าที่ส่งมาขายอาศัยญาติ และคนรู้จักกันช่วยส่งสินค้าจากร่างกุ้ง

ส่วนมิงเก๊ะ (สัมภาษณ์วันที่ 9 มีนาคม 2555) เล่าให้ฟังว่า ตอนที่มาจากพม่าลูกพี่ลูกน้องชวนมา เห็นว่าหางานง่ายก็เลยตัดสินใจเดินทางมา จากร่างกุ้งนั่งรถมายังบะโก ใช้เวลา 2 วัน กว่าจะ

ถึง ตอนค่ำก็นอนที่สถานีรถโดยสาร จากบะโก ต่อรถมายังตะโงง ใช้เวลา 2 วัน หลังจากนั้นเดินทาง จากตะโงงมายังพะอันใช้เวลา 1 วัน จากพะอันมาเกาะกรตใช้เวลาอีก 1 วัน และต้องพักที่เกาะกรต เพื่อรอรถขาขึ้นไปยังเมียวดี นอนที่ได้สะพาน จากเกาะกรตเดินทางไปยังเมียวดีอีก 1 วัน แต่ละพื้นที่ที่ จากมาจะต้องจ่ายเงินผ่านด่านเป็นพื้นที่ของกองกำลังในแต่ละรัฐตั้งแต่รัฐมอญมายังรัฐกะเหรี่ยงต้อง ให้เงินทุกด่าน ด่านละ 200 จ๊ิต ตั้งแต่ร่างกุ้ง จนถึงเมียวดี มี 17 ด่าน ค่าผ่านด่านใช้เงินมากกว่า ค่าใช้จ่ายอย่างอื่นอีก ส่วนค่ากินอาศัยกินกับญาติ พอถึงแม่สอดโทรศัพท์ให้ลุงมารับไปทำงานใน โรงงานทอผ้าลุงฝึกให้ทอผ้าในโรงงานที่อยู่และได้ทำงานที่เดียวกับลุง รู้จักยongจิวตอนที่มะนาวชวนให้ ไปฟังโมฉ่วยพูดเรื่องสิทธิแรงงาน เขามาพูดในวันอาทิตย์ซึ่งเป็นวันหยุดงานมีคนไปฟังหลายคน ประมาณ 10 กว่าคน จัดพูดที่บ้านมะนาว ซึ่งมะนาวจะเช่าที่ดินของผู้ใหญ่บ้านปลูกเป็นกระท่อมอยู่ แถวแม่ปะไม่ไกลจากโรงงานเท่าใดนัก

ปัญญา (สัมภาษณ์วันที่ 9 มีนาคม 2555) เป็นอีกผู้หนึ่งที่เดินทางมาพร้อมกับครอบครัว ตอนที่เดินทางจากพม่ามาแม่สอดพร้อมกับแม่ ตอนนั้นประมาณปี 2534 เกิดเหตุการณ์ไม่ดีในพม่า สู้รบ กันกลัวว่าจะถูกลูกหลงก็เลยหนีมา อายุประมาณ 14 ปี เดินทางจากแม่สอดไปพบพระไปอยู่ที่ฟาร์ม กม.37 ปะคำใหม่ – ปะคำเก่า กม.48 ทำงานในไร่ข้าวโพด ได้วันละ 60 บาท...ตื่นเข้ามาเปิดเครื่องฉีด น้ำ หยอดเมล็ดข้าวโพด ให้ปุ๋ยถอนหญ้า ตอนที่มาอยู่ใหม่ ๆ ปลูกบ้านอยู่เป็นกระท่อม กลางไร่ ข้าวโพด ไฟฟ้าไม่มี ต้องจุดเทียน...แม่ชายของ ชายหมุสะเต๊ะ หมุต้ม มีน้ำจิ้ม...ชายอยู่แถวนั้น ตอน อายุ 17 – 18 ปี ตัวเองเริ่มเรียนภาษาไทย เรียนรู้จากเพื่อนคนไทย...จากชีวิตประจำวัน...ถามเพื่อนว่า อันนี้เรียกว่าอะไร คำแรกที่อยากรู้ คือ เหล้า ถามเขาแล้วเขาบอกก็จัดไว้ เพราะอยู่กับพวกที่กินเหล้า ตอนนั้นทำงาน กม. 37 ที่นะอู (พบพระ) ทำไร่ฝรั่ง ไร่ข้าวโพด...วันหนึ่งทะเลาะกับเพื่อน ผมไม่ผิด อะไร ผมเจ็บใจ พอเลี้ยงเขาไล่ผมออก

ปัญญาเล่าให้ฟังถึงชีวิตนายหน้าข้ามแดนว่า หลังจากแม่เสียชีวิตก็ออกมาแล้วไปอยู่กับคน รู้จักเขาเป็นนายหน้าพาคนจากแม่สอดไปตาก...ขอไปกับเขาเพื่อศึกษาว่าเขาพาคนจากแม่สอด เดินทางไปยังไหน ทำอยู่ 1 ปี ได้ครั้งละ 200 บาท บางครั้งได้ 500 บาท...เวลาพาคนไปส่งที่ตาก ไป ประมาณครั้งละ 20 คน เก็บค่านายหน้าคนละ 16,000 บาท เราได้ค่านายหน้าคนละ 6,000 บาท จ่ายให้คนขับรถ 10,000 บาท คนขับรถเป็นคนจ่ายค่าผ่านด่านให้ตำรวจ...เวลาเดินผ่านภูเขา...ขึ้นเขา ออกจากแม่สอดไปจังหวัดตาก เดินเป็นสัปดาห์ แยกพวกเสื้อผ้าข้าวสาร เราต้องช่วยเดินแบกของให้ ผู้หญิง ไปกับเขา ตอนหลังก็เป็นนายหน้าเองพาคนขึ้นเขา ถ้าไม่มีตำรวจป่าไม้ก็ไปเร็ว ถ้ามีตำรวจก็ไป ช้า เพราะต้องเดินอ้อมขึ้นเขา กลางคืนเดินจะไม่ใช้ไฟฉาย จะเดินไปตามทางซึ่งทำไว้หลายทางแต่เรา จะจำได้ กลางวันนอนเอาแรงใช้ไปไม่มารอนนอน...รู้จักยongจิวตอนที่ได้รับอุบัติเหตุไม่มีเงินรักษา ภรรยาตั้งครรภ์ใกล้คลอด จึงได้พากันมาขออาศัยอยู่ที่ safe house รอให้ภรรยาคคลอดค่อยหางานทำ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ถึงแม้ว่าแรงงานข้ามชาติจะมีเครือข่าย ทางสังคมเป็นคนในครอบครัวหรือเครือญาติในการเดินทางข้ามแดนแล้ว ยังมีกลุ่มนายหน้าที่ได้อาศัย ประสพการณ์การข้ามแดนเป็นพลังขับเคลื่อนให้เดินทางถึงจุดหมายปลายทาง แต่อย่างไรก็ตามยังมี คนอีกกลุ่มหนึ่งที่คอยให้ความช่วยเหลือในทุกเหตุการณ์ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับจังหวะและโอกาสนั้นคือยongจิว ซึ่งเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามชาติที่เข้ามาประสานพลังให้แรงงานข้ามชาติสามารถดำรงชีวิตใน พื้นที่แม่สอด

## 2.2 เครือข่ายข้ามแดนในกลุ่มเพื่อนบ้าน

เครือข่ายข้ามแดนในกลุ่มเพื่อนบ้านเป็นเครือข่ายที่ขยายวงกว้างออกมาจากเครือข่ายเครือญาติ เป็นความสัมพันธ์ที่เกิดจากการยอมรับในคุณค่าและความหมายของคำว่า เพื่อน หรือเพื่อนบ้าน ในลักษณะของการเกื้อกูลและความไว้วางใจ เป็นนัยแห่งการพึ่งพาตามโครงสร้างทางสังคม มีกระบวนการเรียนรู้ร่วมกัน เช่นเดียวกับแรงงานข้ามชาติที่เดินทางโดยอาศัยเพื่อนร่วมเดินทางไปยังจุดหมายปลายทางแห่งเดียวกันจะมีการร่วมประสานประโยชน์เพื่อให้บรรลุเป้าหมายที่เหมือนกัน การพัฒนาเครือข่ายในลักษณะนี้จะเป็นไปในลักษณะค่อย ๆ ประสานให้เกิดพลังการยึดโยงระหว่างปัจเจกกับกลุ่มที่เป็นคนบ้านเดียวกันหรือเป็นเพื่อนที่เคยร่วมเรียนอยู่ในสถาบันเดียวกัน

เช่นเดียวกันกับกลุ่มนักศึกษาที่เคยศึกษาในระดับมหาวิทยาลัย และหนีทหารพม่ามาจากเหตุการณ์ประท้วงจะเดินทางร่วมกับเพื่อน ๆ ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกันสามารถเดินทางมาเองได้โดยอาศัยการสอบถามข้อมูลจากคนที่เคยมาอยู่แม่สอดแล้ว บางคนจะออกจากบ้านมาเพื่อแสวงหาที่เรียนต่อในระดับสูงขึ้นไปที่สามารถยกระดับการศึกษาได้โดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายจึงตั้งต้นมาจ่ายค่าที่พักที่อึดป้วน ในการเดินทางข้ามแดนจากบ้านเกิดในพม่ามายังประเทศไทยซึ่งเป็นพื้นที่ที่หนีร้อนมาพึ่งเย็นหรือเป็นพื้นที่ที่แรงงานข้ามชาติมองว่า รายได้ที่จะได้มาจะช่วยแก้ปัญหาในด้านค่าใช้จ่ายในครอบครัวหรือในการเรียนในระดับที่สูงขึ้นไป

การเดินทางจะมีลักษณะเช่นเดียวกันกับกลุ่มอื่น ๆ เดินทางโดยรถยนต์โดยสารประจำทาง อาศัยนอนบริเวณสถานีจอดรับส่งผู้โดยสาร หรือใต้สะพาน แต่หากอยู่ในพื้นที่ที่ไม่มีเส้นทางผ่านของรถยนต์โดยสารบางคนจะใช้วิธีการเดินเท้า ใช้วิธีเดินทางตอนกลางคืน กลางวันจะนอนทิ้งนี้เพื่อหลบหลีกกองกำลังกะเหรี่ยงที่เก็บค่าผ่านด่าน ซึ่งบางคนไม่มีเงินจ่าย ซึ่งจะต้องใช้เวลาานกว่าการเดินทางโดยรถยนต์โดยสาร ดังกรณีตัวอย่างของมาเหมี้ยว ทะนา ไฮบริ วันชัย ทูยะ และมะซอดนี้

### เรื่องเล่าของมาเหมี้ยว ทะนา ไฮบริ วันชัย ทูยะ และมะซอด

มาเหมี้ยว (สัมภาษณ์วันที่ 8 มีนาคม 2555) เป็นสาวกะเหรี่ยงอายุ 18 ปี ตอนที่จากบ้านมาได้โอกาสมาแม่สอดในช่วงที่เพื่อนกลับบ้านมาเยี่ยมครอบครัวพ่อแม่ หลังจากที่ได้ไปทำงานอยู่แม่สอดนานหลายปี พ่อเพื่อนจะเดินทางกลับเมืองไทยขอเขามาด้วย อยากมาเมืองไทยหากินง่าย ค่าแรงเยอะ เป็นกะเหรี่ยงด้วยกันอยู่แถวหมู่บ้านเดียวกัน ช่วงที่มาเรียกได้ว่ามากันเกือบทั้งหมู่บ้านขอร่วมเดินทางด้วยมากันเกือบ 20 คน ก่อนมาพอจะมีเงินเก็บไว้บ้าง ต้องหาเงินค่ารถ ค่ากิน เก็บเงินตอนที่อยู่พะอันปลูกผักขาย นักรมมาด้วยกันหลาย ๆ คน ใช้เวลาเดินทางนานหลายวันค้ำไหนดันนอนนั่นตามแต่จะหาที่นอนได้ บางทีก็นอนตามสถานีขนส่งรถยนต์ บางทีก็นอนใต้สะพาน บางทีก็นอนบนรถ แต่ก็สนุกดีไม่เหงา เพราะมากับคนรู้จัก มาใหม่ ๆ ก็ไม่รู้จักไปไหน เพื่อน ๆ ชวนไปของจิวขอให้เขาสอนเย็บจักรและเขาพาไปฝากงานที่โรงงานแถวแม่ปะ

ส่วนทะนา (สัมภาษณ์ 10 มีนาคม 2555) มาอยู่ของจิวพักหนึ่งแล้วกลับไปบวชที่เมียวดี ตอนที่มาของจิวครั้งแรกมาเรียนเย็บจักร หลังจากทำงานได้ 10 เดือน ก็กลับบ้านไปบวชให้พ่อแม่ ว่าจะบวชสัก 1 เดือน ชาวบ้านที่เคยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันแถวมอล์มโยน เขาอยากทำงานเขาก็เดินทางมาหาที่วัด เดินทางไปด้วยกันทั้งหมด 8 คนเขาขอให้ช่วยพาไปแม่สอด ก็เลยพากันเดินทางจากมอล์มโยน

มาค้างคืนที่เกาะกรต และต่อรถมาจนถึงเมียวดี รุ่งขึ้นอีก 1 วันจึงเดินทางนั่งเรือข้ามแม่น้ำเมยมา ก็เลยพามาที่ของจิว ชาวบ้านแถวนั้นทางของจิวช่วยเหลือฝึกให้เย็บจักร ตอนที่มาใหม่ ๆ ไม่มีใครเย็บจักรเป็นสักคน พักอยู่ 3 วันก็กลับไปจำวัดที่เมียวดี ส่วนแรงงานข้ามชาติที่พามา ก็จะพักอยู่กับของจิวเกือบ 10 กว่าวันจนกว่าจะเย็บจักรตรง ในขณะที่พักใน safe house ก็จะมีอาหารให้กินโดยเจ้าหน้าที่ของจิวจะทำกับข้าวให้กินทั้ง 3 มื้อ หนาให้เหตุผลของการมาอยู่ที่แม่สอดว่าดีกว่าอยู่ที่บ้าน อย่างน้อยก็มีเงินใช้มากกว่าอยู่บ้าน ซึ่งพอเย็บจักรเป็นแล้วทางของจิวจะพาไปฝากที่โรงงานที่รู้จักหัวหน้าคนงานซึ่งเป็นพม่าด้วยกัน

กรณีของไฮบริ (สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555) ต่างจากกรณีของคนอื่น ๆ ตรงที่ ไฮบริต้องการมาแม่สอด เพื่อเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้นไป ไฮบริเล่าให้ฟังว่า ประมาณ ปี 2003 อายุ 17 ปีอยากมาเมืองไทยอยู่บ้านลำบาก เคยรู้ข้อมูลการมาแม่สอดจากเพื่อนบ้าน ก็เลยชวนเพื่อนขึ้นเขาตัดตรงมาจากโจทง Kyakdon (Kayin State) เพื่อเดินทางไปยังแม่สอดเส้นทางที่ใกล้ที่สุด แต่ไม่มีรถผ่านเป็นภูเขา ก็เลยปั่นจักรยานมากับเพื่อน 3 คน ทางขึ้นเขาปั่นจักรยานไปไม่ไวก็เลยทิ้งจักรยานไว้ในป่าเดินกันหลายวันกลางวันนอน กลางคืนเดินทางฝนตก ก็ต้องหลบฝนเป็นระยะ และยังต้องคอยหลบหลีกกองกำลังเพราะไม่มีเงินจ่ายค่าด่าน พื้นที่แถวนั้นเป็นภูเขาเดินทาง 3 วัน ก็มาถึงชายแดนแม่สอด มาถึงอ้อมผาง เข้าไปยังศูนย์อพยพอ้อมเปียน คนที่ดูแลศูนย์ฯ พามาพักที่หอพักซึ่งสร้างเป็นบ้านหลังใหญ่ ๆ ไม่มีห้องเป็นลานโล่ง ๆ นอนเรียงกัน คนที่มาเป็นเด็กที่ตั้งใจจะมาเรียนมีหลายระดับชั้นในหอพักที่มีทั้งหมด 100 กว่าคน คนที่พามาพักที่อ้อมเปียนเป็นเพื่อนกัน จะไปเรียนต่อที่อื่นก็ค่าใช้จ่ายมาก รู้จักของจิวจากที่มะนาวชวนไปฟังโมฉ่วยพูดเรื่องสิทธิมนุษยชน สิทธิแรงงาน รู้จักมะนาวตอนสมัยที่อยู่อ้อมเปียน

เช่นเดียวกับวันชัย (สัมภาษณ์วันที่ 8 เมษายน 2555) เป็นอีกผู้หนึ่งที่มีความตั้งใจมาเรียนที่ศูนย์อพยพ เนื่องจากได้ยินข่าวว่าไม่เสียค่าใช้จ่าย ตั้งใจจะเรียนอย่างเดียว เรียนอะไรก็ได้ เรียนจบแล้วก็จะมึงงานทำเอง หลังจากเรียนจบ ม.6 ไปสมัครงานที่โกดังเก็บสินค้าข้าวสาร น้ำมันพืช ของกินของใช้ แถวท่าเรือริมแม่น้ำเมย แถวแกให้เป็นคนเขียนบัญชีหลังจากได้เงินเดือนเอามาส่งน้องให้เรียนต่อให้สูงขึ้น เวลาจะส่งเงินกลับบ้านก็นั่งเรือข้ามไปเมียวดี...เอาไปส่งผ่านธนาคารที่เมียวดี...ตอนมาเดินมาพร้อมกับเพื่อนใช้เวลาเดินทาง 5 วัน บางทีก็อาศัยขึ้นรถโบกมาจากมอถัมโยน นอนตามป่าตามที่พักที่ชาวบ้านสร้างไว้ ถึงลำบากก็ต้องทนเพราะอยู่ที่บ้านก็ไม่มีเงินเรียน ของจิวเคยพูดให้ฟังเรื่องสิทธิมนุษยชน สิทธิแรงงาน สมัยนั้นไม่รู้จักของจิว แต่รู้จักโมฉ่วยจากที่มะนาวชวนไปฟังจะได้มีความรู้

สำหรับทวยะ (สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555) เข้ามาเมืองไทย เมื่อเดือนมิถุนายน ปี 2554 ถ้ามข้อมูลจากพ่อแม่ และเพื่อนบ้าน ชวนเพื่อนมาแม่สอด พ่อให้เงินมา นั่งรถบัสสายไกล มาพร้อมกับเพื่อนจากบ้านที่พะเตย Patheingyi (Ayeyarwaddy Division) จ่ายเงินค่ารถไป 5,000 จ๊ัด ใช้เวลา 3 ชั่วโมง มาเปลี่ยนรถที่ร่างกุ้ง พักค้างคืนที่ร่างกุ้งหนึ่งคืน...พักที่ท่ารถ นอนในรถ...จากร่างกุ้งไปพะอัน (Hpaa-an) จ่ายค่ารถไป 8000 จ๊ัดใช้เวลาเดินทางไป 13 ชั่วโมง ถึงพะอันนอนที่พะอันหนึ่งคืน รุ่งเช้าเดินทางไปยังเมียวดีผ่าน Kawkaireit ใช้เวลา 5 ชั่วโมง จ่ายค่ารถอีก 5,000 จ๊ัด พอถึงเมียวดีเขาพาไปที่ตลาดอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเมยซึ่งอยู่ข้างสะพานมิตรภาพไทย-พม่า ตอนนั้นสะพานปิด ต้องข้ามเรือ ถึงสะพานไม่ปิดก็ข้ามเรือ เพราะไม่มีบัตรอะไร...มีเรือข้ามฝั่งจากเมียวดีไปแม่สอด ต้องจ่าย

ค่าผ่านทางให้กลุ่มทหารกะเหรี่ยง DKBA ก่อนนี้เป็น KNU จ่ายให้ 20 บาท ก่อนข้ามพาก ตั้งแต่ออกจากบ้านจนถึงแม่สอดจ่ายเงินไปประมาณ 30,000 จ๊ิต ทั้งค่ากิน ทั้งค่ารถ ส่วนเวลาอนกั้นนอนแถวท่ารถหรืออาศัยนอนบนรถ หรือนอนใต้สะพาน ไปทำงานที่แม่สอดที่โรงงานจัดดอกไม้ เจอมะซอที่นั่นก็เลยเป็นเพื่อนกัน เพราะมาจากมหาวิทยาลัยเดียวกัน แต่ก็มีปัญหา เพราะมีคนตีกัน เข้าไปห้ามถูกลูกหลง ถ้าแกคิดว่ามีเรื่องกันก็เลยให้ออก ไม่รู้จะไปไหนได้ข่าวว่ามีของจิวช่วยเหลือคนก็เลยชวนมะซอไปที่ยองจิว ยองจิวได้พาไปสู้อดี เพราะเขาไม่ให้เงิน เนื่องจากเขาให้ออกโดยที่เราไม่มีความผิดระหว่างที่โรงงานก็เลยฝึกเย็บจักรไปด้วย และหางานทำก่อน เพื่อจะได้เก็บเงินไปเรียน

เช่นเดียวกับมะซอ (สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555) เล่าว่า ออกมาจากบ้านขอเงินพ่อแม่มานั่งรถบัสสายไกลจากพะตง (Patheingyi) มาเปลี่ยนรถที่ร่างกุ้ง และต่อมาที่พะอัน หลังจากนั้นต่อรถอีกไปยังเมียวดี มาถึงเมียวดีก็นั่งเรือข้ามพาก...ตั้งใจว่าจะหาเงินเพื่อเรียนต่อ ค่าใช้จ่ายก็เหมือนกับทุเย มาที่แม่สอดมีคนพามา...เป็นเพื่อนทุเยโทรไปหาเพื่อนรออยู่ที่ตู้โทรศัพท์...เขาพามาที่ตำบลค่างภิบาลทำงานโรงงานบ้าน เป็นโรงงานจัดดอกไม้ได้ค่าแรงวันละ 60 บาท ทำงานตั้งแต่ 8 โมงเช้าถึง 5 โมงเย็น พักอยู่กับคนงานอื่น ๆ ในโรงงานเขาให้นอนเรียงกันอยู่ชั้นบน ชั้นล่างเป็นห้องทำงาน เขาให้เฉพาะข้าว ก็มีแม่บ้านมาหุงข้าวให้...ส่วนกับข้าวเราต้องซื้อเอง เจ้าของโรงงานเป็นคนไทยเชื้อสายจีน หลังจากนั้นอีกหลายเดือนทางโรงงานไม่จ่ายเงินเดือนให้ บอกว่าจะเลิกจ้าง ตนเองไม่รู้เรื่อง มีคนแนะนำให้รู้จักยองจิว จึงได้มาพักที่ยองจิวมาฝึกเย็บจักร และยองจิวบอกว่าจะช่วยต่อสู้อดีให้ ซึ่งต้องใช้เวลานานก็เลยฝึกเย็บจักรออกไปทำงานที่โรงงานก่อน มะซอจะพาไปฝากงาน ถ้าหาเงินได้จะกลับไปเรียนต่อ

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า แรงงานข้ามชาติส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มที่มีความรู้โดยหนีจากการจับกุมของทหารพม่า เนื่องจาก การเข้าร่วมชุมนุมประท้วง ก่อนการเดินทางมาได้ศึกษาข้อมูลเส้นทางจากการถามคนที่เคยมาแม่สอดก่อนหน้านี้ บางคนถามจากพ่อ แม่ ครู อาจารย์ในท้องถิ่น ส่วนหนึ่งต้องการหนีทหารพม่า อีกส่วนหนึ่งมาหางานทำ และมีความตั้งใจที่จะศึกษาต่อในระดับที่สูงขึ้นไป แต่อย่างไรก็ตามการที่จะเข้ามาทำงานในแม่สอดได้จะต้องมีเครือข่ายในการข้ามแดน โดยอาศัยเครือข่ายทางสังคมในลักษณะเพื่อนหรือเพื่อนบ้าน และเครือข่ายในการฝากงานให้อีกด้วย ซึ่งยองจิวเป็นกลุ่มหนึ่งในพื้นที่แม่สอดที่คอยให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติที่มีปัญหาด้านสิทธิแรงงาน โดยให้ความช่วยเหลือเมื่อต้องออกจากงาน ต่อสู้ต่อรองกับผู้ประกอบการเจ้าหน้าที่รัฐ และยังให้อาศัยใน safe house เพื่อรอคดี ฝึกทักษะการเย็บจักร และฝากงาน

### 2.3 เครือข่ายข้ามแดนกับนายหน้า

การเดินทางข้ามแดนของแรงงานข้ามชาติส่วนหนึ่งอาศัยความสัมพันธ์กับนายหน้าซึ่งเป็นกลุ่มคนบ้านเดียวกัน ที่เคยมาทำงานที่แม่สอด และบางครั้งการเป็นนายหน้าเป็นไปด้วยความบังเอิญ เพราะความที่ต้องการจะช่วยเหลือเพื่อนบ้านด้วยกันเป็นผู้นำทางให้สามารถเดินทางข้ามแดนได้ ซึ่งจะต้องมีค่าใช้จ่ายในการเดินทางทั้งค่ากิน ค่ารถ ค่าผ่านด่านที่บางครั้งกลุ่มทหารกะเหรี่ยงจะเก็บภาษีผ่านทาง เพื่อนำเงินเหล่านี้มาซื้ออาวุธ และเสบียงอาหาร การเก็บเงินค่าเดินทางของแต่ละคนผู้นำทางหรือนายหน้าจะคิดค่าใช้จ่ายของตนเองรวมอยู่ในนั้นด้วย เมื่อมีผู้ร่วมเดินทางหลายคนผู้นำทางหรือนายหน้าจะเหลือเงินเก็บในส่วนที่แรงงานข้ามชาติให้มาไว้ใช้จ่ายในการเดินทางเป็นจำนวนมาก

นอกเหนือจากหักค่าใช้จ่ายที่พาเดินทางข้ามแดนเรียบร้อยแล้ว จึงทำให้ผู้นำทางบางคนได้ยึดอาชีพ นายหน้าเป็นอาชีพอย่างถาวร เพราะรายได้ดี จากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติบางคนพบว่า การเดินทางข้ามแดนจะต้องเดินทางเป็นเวลาหลายวัน หลายชั่วโมง และต้องพักค้างคืน รวมทั้งค่าใช้จ่าย และความสัมพันธ์ระหว่างเครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติในแม่สอดตั้งกรณีตัวอย่างของ มะนาว และมินนา ดังนี้

#### เรื่องเล่าของมะนาว และมินนา

มะนาว (สัมภาษณ์วันที่ 9 มีนาคม 2555) เล่าให้ฟังว่า ออกจากบ้านตั้งใจจะมาหาพ่อ เพราะไม่เคยเจอกันเลย ได้ข่าวว่าพ่อเป็นทหารกะเหรี่ยงอยู่ชายแดนไทย พ่อเก็บเงินได้บ้างก็เลยมาพร้อมกับเพื่อนๆ มากันหลายคนเกือบ 20 คน โดยสารรถอีแต่นมา โดยทุกคนจะให้เงินนายหน้าประมาณ 6,000 จ๊ิต นายหน้าจะคิดค่ากิน ค่ารถในนั้นด้วย บางทีก็ต้องเดินช่วงที่เป็นเขาสูงทางการจึงให้รถเดินทางได้วันละเที่ยวและกลับวันละเที่ยว เพราะฉะนั้นคนที่จะเดินทางผ่านเกาะกรต จะต้องรอรถ ถ้าไม่รอรถก็จะใช้วิธีเดิน บางทีก็นั่งรถประจำทาง ค้างคืนด้วย 1 คืน กว่าจะถึงเมียวดีก็หลายคืน ต้องนอนข้างทาง หรือใต้สะพาน บางคืนก็นอนบนรถหรือไม่ก็นอนในไร่ใช้ใบกล้วยรองนอน ตอนที่ข้ามฝั่งจากเมียวดีใช้วิธีนั่งเรือไป เขาพาไปส่งตรงท่าเรือ...ไม่มีบัตรอะไรเลย มีแต่บัตรนักเรียน พอข้ามไปถึงแม่สอดแล้วไปทำงานทำพร้อมกับเพื่อนที่ตลาดแม่สอดไปขอทำงานที่ร้านขายกวยเตี๋ยวลูกจ้ำง เสิร์ฟกวยเตี๋ยวล้างผัก ล้างจาน ได้เดือนละ 500 บาท ทางร้านให้กินฟรีอยู่ฟรี

ส่วนมินนา (สัมภาษณ์ 7 มีนาคม 2555) เล่าให้ฟังว่า ออกจากบ้านเมื่อ 8 ปีที่แล้ว ตอนนั้นอายุประมาณ 25 ปี ปัจจุบันอายุ 33 ปี บ้านเกิดอยู่ที่เมืองบะโก เป็นเมืองหนึ่งใน Bago Division ช่วงที่เดินทางมา นายหน้าเรียกเก็บเงินค่าพาข้ามแดนประมาณ 4,000 จ๊ิต นายหน้าพาขึ้นรถประจำทางจากบะโก ไปประมาณเกือบ 1 วันไปถึง พะอัน (Hpa-an) ตอนเย็น นอนที่พะอัน 1 คืน เพื่อต่อรถไปเกาะกรต (Kayin State) กลางคืนนายหน้าให้นอนที่ท่ารถใต้สะพาน ตอนเช้าขึ้นรถจากพะอันไปเกาะกรต (KawKareit) ถึงประมาณตอนเที่ยง ตอนที่ออกจากบ้านมาหลายคนมีมินนาเล่าว่าการเดินทางหลายคนรู้สึกสนุกดี หลังจากนั้นนายหน้าพาเดินเท้าขึ้นภูเขาไปยังเมืองเกาะกรต เพราะไม่อยากรอรถ เวลานอนในป่าจะใช้ใบตองรองนอน กว่าจะถึงเมียวดีใช้เวลาในการเดินทางนานเป็นวัน หลังจากนั้นนั่งเรือข้ามฟากถึงแม่สอด ได้โทรศัพท์ให้พี่สาวมารอรับที่แม่สอด

จากปรากฏการณ์ข้างต้นแสดงให้เห็นว่า การเดินทางข้ามแดนโดยอาศัยปฏิบัติการของผู้นำทางหรือนายหน้าจะใช้วิธีเดินทางมาพร้อมกันหลาย ๆ คน และเหมารถมา เช่น นั่งรถอีแต่น หรือไม่ก็นั่งรถประจำทาง บางครั้งจำเป็นต้องเดินเมื่อต้องเดินทางขึ้นภูเขา หลังจากนั้นอาจจะต้องพักค้างคืน และพาข้ามแม่น้ำเมย ตามแต่สถานการณ์จะเอื้ออำนวย เมื่อถึงแม่สอดแล้วก็เป็นที่ของแรงงานข้ามชาติเองที่จะติดต่อคนรู้จักหรือญาติพี่น้องให้มารับโดยใช้โทรศัพท์หรือไม่ก็เดินขอทำงานทำจากร้านค้าบริเวณนั้น

การเดินทางข้ามแดนจากเมียวดีมายังแม่สอด ส่วนใหญ่แรงงานข้ามชาติจะใช้วิธีการข้ามแม่น้ำเมยโดยเสียค่าใช้จ่ายคนละ 20 บาทเป็นค่าเรือ และค่าผ่านทาง ท่าเรือที่แรงงานข้ามชาติใช้บริการจะอยู่ไม่ไกลจากสะพานมิตรภาพไทย-พม่ามากนัก และท่าข้ามในฝั่งไทยจะมีคิวรถสองแถว

รับจ้างเข้าไปในเมืองแม่สอดซึ่งจอดอยู่ไม่ไกลจากบริเวณนี้เท่าใดนัก (ภาพประกอบ 15-16) และบริเวณท่าเรือจะเป็นโกดังสินค้า และโรงงานอุตสาหกรรมหลายโรงงานเป็นแหล่งที่แรงงานข้ามชาติเข้ามาทำงาน และเจ้าหน้าที่ของจิวได้ติดต่อกับหัวหน้าคนงานซึ่งเป็นพม่าด้วยกันฝากคนที่มาฝึกเย็บจักรเข้าทำงาน



ภาพประกอบ 15 เรือข้ามฟากของแรงงานข้ามชาติระหว่างเมียวดีกับแม่สอด  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 8 พฤษภาคม 2555



ภาพประกอบ 16 แรงงานข้ามชาติพักผ่อนในวันหยุดบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมยไม่ไกลจากโรงงานและสถานที่จอดรถสองแถวรอรับแรงงานข้ามชาติจากท่าเรือ  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 8 พฤษภาคม 2555

### 3. ที่พักอาศัยของแรงงานข้ามชาติในแม่สอด

ที่พักอาศัยของแรงงานข้ามชาติในช่วงแรกส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่กับนายจ้าง รองลงมาอาศัยอยู่กับคนรู้จัก ญาติพี่น้อง เช้าบ้านอยู่เอง และอยู่กับครอบครัว โดยแรงงานข้ามชาติจะกระจายอยู่ตามแหล่งทำมาหากินคือ พื้นที่ของโรงงานอุตสาหกรรม พื้นที่ทางการเกษตร และพื้นที่ก่อสร้าง นอกจากนี้ แรงงานข้ามชาติยังกระจายอยู่ตามพื้นที่ชุมชนอื่น เช่น ชุมชนมุสลิมเป็นชุมชนใหญ่ที่มีแรงงานก่อสร้าง รับจ้าง และรับซื้อของเก่า ชุมชนแม่ปะ ตำบลแม่ปะ มีแรงงานทำงานโรงงาน และรับจ้างทั่วไป ชุมชนท่าสายลวด ตำบลท่าสายลวด ส่วนมากเป็นแรงงานเกษตร และก่อสร้าง แต่จะมีโรงงานอุตสาหกรรมหลายแห่ง และโรงงานบ้าน ชุมชนแม่กุ แม่กุเหนือส่วนมากเป็นแรงงานเกษตร รับจ้าง และก่อสร้าง หากเข้าไปที่ตำบลพระธาตุผาแดงจะพบทั้งที่เป็นแรงงานเกษตร และแรงงานในโรงงานอุตสาหกรรม โดยมีโรงงานผาแดงอินดัสตริล และโรงงานอื่น ๆ อีก ชุมชนแม่ตาว ชุมชนแม่ตาวใหม่ ชุมชนแม่ตาวแพะ ตำบลแม่ตาว มีแรงงาน ทั้งในโรงงานอุตสาหกรรม ในพื้นที่ก่อสร้าง และรับจ้างทั่วไป สำหรับ safe house ของยองจิว และชุมชนหลังยูเอ็น ซึ่งเป็นชุมชนใหญ่ มีชอกชอยเข้าไปด้านหลัง แรงงานโดยมากมีอาชีพรับจ้าง หรือทำงานตามร้านต่างๆ ทำก่อสร้าง บ้านเรือนโดยมาก

เช่าที่คนไทยปลุกกระท่อมอยู่ บางแห่งมีน้ำเน่าเสียชัง มักมีปัญหาเรื่องยุง ที่จะก่อให้เกิดปัญหาสุขภาพตามมา บางแห่งมีไฟฟ้าใช้โดยต่อบ้านเจ้าของที่ บางแห่งไม่มีไฟฟ้าใช้โดยใช้วิธีจุดเทียนเวลากลางคืน แต่ในที่นี้ผู้วิจัยจะนำเสนอที่พักอาศัยของแรงงานข้ามชาติเฉพาะที่เป็นเครือข่ายทางสังคมของยองจิว และเคยรับบริการและความช่วยเหลือจากยองจิว ได้แก่ พื้นที่โรงงานอุตสาหกรรม และพื้นที่ทางการเกษตร

### กลุ่มที่หนึ่ง เป็นกลุ่มที่ทำงานในโรงงานบ้าน และโรงงานอุตสาหกรรม

กลุ่มที่ทำงานในโรงงานบ้าน และโรงงานอุตสาหกรรม ส่วนใหญ่จะพักในโรงงาน ยกเว้นบางคนที่มีความรอบค้วขนาดใหญ่มีญาติพี่น้องและลูกหลายคนจะปลุกบ้านโดยเช่าที่ดินในพื้นที่เกษตร และเช่าห้องแถวอยู่หน้าโรงงาน เป็นต้นว่า โรงงานบริเวณชุมชนท่าสายโทรเลข ท่าสายลวด ท่าอาจ แม่ปะ แม่กุเหนือ แม่ดาวใหม่ ซึ่งแรงงานข้ามชาติได้ทำงานกระจายตามโรงงานเหล่านี้ต่างอาศัยอยู่ในโรงงาน และมีที่พักใกล้กับโรงงาน

สำหรับโรงงานที่ตั้งอยู่ใกล้กับแม่น้ำเมย ตำบลท่าสายลวด ชุมชนท่าสายโทรเลขจะเป็นโรงงานที่มีแรงงานหนุ่มสาวจำนวนมาก และเป็นแรงงานที่ยองจิวพามาฝากงานกับหัวหน้าคนงานเมื่อฝึกทักษะเย็บจักรจนชำนาญแล้ว แรงงานข้ามชาติส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในพื้นที่ที่โรงงานจัดไว้ให้มีรั้วรอบขอบชิดอยู่ภายในโรงงานที่พักสร้างโดยใช้สังกะสีสร้างเป็นที่พักแยกเป็นห้อง ๆ (ภาพประกอบ 17) บางโรงงานที่เล็กลงมาหน่อยเป็นโรงงานบ้านจะให้พักชั้นบนของบ้านเป็นห้องนอนรวมกัน ส่วนชั้นล่างจะเป็นพื้นที่ทำงาน บางโรงงานจะทำเป็นรูปตัวยู ปีกซ้ายจะเป็นที่ทอผ้าโดยใช้แรงงานชาย ถัดลึกเข้าไปอีกจะเป็นที่พักของผู้ชาย ส่วนปีกขวาจะแยกเป็นที่เย็บจักรโดยใช้แรงงานหญิง ถัดเขาไปอีกจะเป็นห้องพักของแรงงานหญิง ส่วนพื้นที่ตรงกลางจะเป็นที่ครัวสำหรับประกอบอาหาร และมีโต๊ะยาวหลายตัวสำหรับให้นั่งรับประทานอาหาร ลานโล่งข้างหน้าของรูปตัวยูจะเป็นลานว่าง แรงงานใช้พื้นที่ข้างโรงงานตากผ้าจะอยู่บริเวณชุมชนแม่ปะ ชุมชนแม่ดาวแพะ (ภาพประกอบ 18) พื้นที่สนามหญ้าข้างโรงงานซึ่งเป็นพื้นที่ว่างแรงงานจะใช้เป็นที่พักผ่อน เล่นกีฬาฟุตบอล หรือเตะตะกร้อในพื้นที่ว่างภายในโรงงาน หรือเดินไปนั่งที่ข้างริมฝั่งแม่น้ำเมย (ภาพประกอบ 19)

ในส่วนของคุณลักษณะการอยู่อาศัยของแรงงานข้ามชาติที่มีครอบครัว และลูกจะออกมาพักหน้าโรงงานเช่าห้อง เช่าบ้านอยู่ เนื่องจากความไม่สะดวกที่จะพักในโรงงานเป็นครอบครัวและมีลูกเล็ก โดยมากเป็นบ้านแบ่งให้เช่า ทั้งนี้อัตราค่าเช่าห้องเดี่ยวประมาณ 1,000 – 1,500 บาท บางคนใช้วิธีเช่าที่ดินแล้วปลุกกระท่อมที่พัก แต่ถ้าเช่าที่เพื่อปลุกกระท่อมจะเสียประมาณปีละ 2,000 บาทหรือแล้วแต่จะตกลงกัน บางพื้นที่ไม่มีไฟฟ้าใช้ หรือ เป็นเพียงเล็กๆ เท่านั้น (ภาพประกอบ 20) แรงงานที่ทำงานโรงงานจากการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จึงมักจะส่งลูกกลับไปที่พักพ่อแม่เลี้ยงลูก และใช้วิธีส่งเงินกลับบ้าน แรงงานที่ทำในโรงงานร้อยละ 30 เป็นแรงงานที่มีอายุต่ำกว่า 18 ปี (โกสแต, สัมภาษณ์ วันที่ 14 เมษายน 2555)



ภาพประกอบ 17 ที่พักภายในโรงงานจะสร้างเป็นห้องโดยใช้สังกะสี (โรงงานขนาดใหญ่)  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 8 พฤษภาคม 2555



ภาพประกอบ 18 ที่พักจะจัดไว้ในโรงงานแยกห้องหญิงชาย (โรงงานบ้าน)  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 25 สิงหาคม 2555



ภาพประกอบ 19 สนามหญ้าใกล้โรงงานจะเป็นที่สำหรับใช้เล่นฟุตบอลหลังเลิกงาน  
และแรงงานบางคนจะนั่งพักผ่อนอยู่ริมเมยหลังเลิกงาน  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 8 พฤษภาคม 2555



ภาพประกอบ 20 แรงงานข้ามชาติเช่าที่ปลูกบ้านอยู่ใกล้ ๆ กับโรงงานในพื้นที่ชุมชนแม่ปะ  
เนื่องจากมีครอบครัวและลูกที่ต้องดูแล  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 25 สิงหาคม 2555

### กลุ่มที่สองเป็นแรงงานในภาคเกษตร

กลุ่มนี้ส่วนใหญ่ที่มักจะอยู่นอกตัวเมือง ที่พักอาศัยเป็นกระท่อมในไร่ในสวน และอยู่เป็นครอบครัว เพื่อสะดวกต่อการทำงาน จากการศึกษาลูกไร่ของพ่อเลี้ยงในพื้นที่อำเภอพบพระพบว่า

แรงงานในไร่จะปลูกกระท่อมเองในพื้นที่ไร่ของพ่อเลี้ยง คอยดูแลไร่ให้พ่อเลี้ยง ถางไร่ รดน้ำ พรวนดิน หรือเก็บเกี่ยวผลผลิต เช่น หักข้าวโพดใส่ถุงปุ๋ยได้ค่าแรงกระสอบละ 25-50 บาท เพื่อแลกกับการได้ใช้ที่ดินปลูกถั่ว (ภาพประกอบ 21-22) บางคนไม่ได้ช่วยพ่อเลี้ยงทำงาน แต่จะใช้วิธีเช่าที่ดินพ่อเลี้ยง ปลูกถั่ว ปลูกข้าวโพด หรือปลูกพืชผัก จ่ายค่าเช่าไร่ละ 500 บาท



ภาพประกอบ 21 แรงงานข้ามชาติปลูกไร่ของพ่อเลี้ยงคนหนึ่งในพื้นที่พบพระปลูกบ้านอยู่เอง ในพื้นที่ของพ่อเลี้ยง

ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 14 มกราคม 2555



ภาพประกอบ 22 (ซ้าย) แรงงานข้ามชาติและครอบครัวที่เป็นลูกไร่ของพ่อเลี้ยง (ขวา) ถั่วลิสงที่แรงงานข้ามชาติปลูกหลังจากที่เก็บเกี่ยวข้าวโพดเรียบร้อยแล้ว

ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 14 มกราคม 2555

นอกจากนั้นในพื้นที่รอบนอก เช่น ที่บ้านวาเลย์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่ติดชายแดน แรงงานข้ามชาติที่ข้ามแดนมาตั้งหลักแหล่งยังชายแดนไทยจะเข้ามาจับจองพื้นที่เพื่อปลูกบ้านถาวร และทำสวน ทำไร่ ทำนา หรือไม่ก็เช่าที่ของคนที่อยู่ก่อนปลูกบ้านเพื่ออยู่อาศัยอย่างถาวรเช่นกัน และบ้านที่ปลูกไว้คนที่หนีการสู้รบสามารถข้ามมาขอพักพิงได้เมื่อเดือดร้อน แต่เมื่อเหตุการณ์สงบชาวบ้านก็จะอพยพกลับพม่า บ้านในไทยก็จะมีคนอยู่อาศัยเพียงไม่กี่คน บางคนจะปลูกบ้านไว้ที่ชายแดนไทยหนึ่งหลัง และปลูกบ้านไว้ที่ชายแดนพม่าหนึ่งหลังไว้อยู่อาศัยเมื่อเกิดเหตุการณ์ไม่สงบจากการสู้รบ (ภาพประกอบ 23)



ภาพประกอบ 23 (ซ้าย) บ้านแรงงานข้ามชาติในฝั่งไทย (ขวา) บ้านในฝั่งพม่า

ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 12 มีนาคม 2555

## ชีวิตข้ามชาติของแรงงานข้ามแดนที่สัมพันธ์กับยองจิอู

ชีวิตข้ามชาติของแรงงานเหล่านี้จะเป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคมในลักษณะของการพึ่งพา ระบบอุปถัมภ์จากเครือข่าย เพื่อน และยองจิอู ซึ่งแรงงานข้ามชาติเป็นกลุ่มคนตัวเล็กตัวน้อยที่ถูก กระแสการเมืองผนวกกับกระแสทุนนิยมพัดพาไปยังแม่สอด ไม่สามารถต่อสู้ต่อรองเพื่อให้มีชีวิตรอด ด้วยตนเองเพียงลำพังได้มากนักในสถานการณ์ที่ลำบาก ในลักษณะพลัดถิ่นที่อาศัยอยู่ จึงต้องเข้าขอรับ ความช่วยเหลือจากยองจิอู ในขณะที่ยองจิอูก็ไม่ได้ต่อสู้อย่างโดดเดี่ยว ยังมีเครือข่ายทางสังคม ที่โยงใยในระดับนานาชาติ โดยได้รับความช่วยเหลือจากแหล่งทุนข้ามรัฐ ข้ามชาติ ทั้งนี้กลุ่มชนชาติ เดียวกันที่เคยร่วมทุกข์ร่วมสุขมาด้วยกันได้อพยพไปยังประเทศนอร์เวย์ เมื่อตั้งตัวได้ก็จะช่วยกัน บริจาครวบรวมเงิน และซื้อสิ่งของส่งมาให้ความช่วยเหลือของยองจิอูอีกหนทางหนึ่ง ในขณะที่ยองจิอูก็ได้รับความช่วยเหลือจากแหล่งทุนต่างประเทศที่เห็นความสำคัญ

แรงงานข้ามชาติได้พยายามทุกวิถีทางที่จะเอาตัวรอด สำหรับกลุ่มยองจิอูแล้วก็ได้พยายาม ทุกวิถีทางที่จะช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติที่เป็นคนบ้านเดียวกันให้มีชีวิตรอดด้วยการสร้างเครือข่ายทำ กิจกรรมให้ความรู้ และให้ความช่วยเหลือในประเด็นที่เป็นปัญหา และขยายกิจกรรมโดยพัฒนาให้เกิด ความร่วมมือกับภาคอื่น ๆ และสร้างเครือข่ายเชิงพื้นที่โดยยึดพื้นที่ที่มีปัญหาหนัก ๆ ในการทำงาน เช่น พื้นที่โรงงาน พื้นที่ที่มีความเสี่ยงต่อชีวิตและสุขภาพของแรงงานข้ามชาติ โดยเริ่มจากจุดเล็ก ๆ ที่เป็นประเด็นปัญหา และขยายโยงใยเป็นข่ายใยชีวิตให้ความรู้สิทธิแรงงาน สิทธิสุขภาพ สิทธิ มนุษยชน จนขยายข่ายงานครอบคลุมถึงสิทธิสตรี สิทธิเด็ก ทำกิจกรรมเชื่อมโยงกับภาครัฐ และ ภาคเอกชนทั้งกลุ่ม NGOs และ CBOs สำหรับชีวิตของแรงงานข้ามชาติที่สัมพันธ์กับยองจิอูตามที่ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์และสังเกต กลวิธีการให้ความช่วยเหลือของยองจิอูที่เชื่อมโยงกับแรงงานข้ามชาติ สามารถแบ่งแรงงานข้ามชาติได้เป็น 3 กลุ่มดังนี้

### 1. แรงงาน “ชาจร”

แรงงานข้ามชาติกลุ่มนี้ เป็นกลุ่มที่เข้ามาขอความช่วยเหลือจาก ยอง จิ อู เป็นครั้งคราว เช่น ขอฝากลูกให้ห้องครัวดูแลในระหว่างที่ตนเองต้องหางานทำหรือในระหว่างต้องทำงานในโรงงาน ทำงาน ในพื้นที่ทางการเกษตร ซึ่งเป็นสถานที่ที่ไม่สะดวกต่อการดูแลบุตร และการขอความอนุเคราะห์ค่า เดินทางในการไปทำงานยังแหล่งงานอื่นๆ นอกอำเภอแม่สอด การที่เรียกว่า แรงงานชาจร เนื่องจาก แรงงานเหล่านี้นาน ๆ จะมาขอรับความช่วยเหลือจากยองจิอู หรือมาขอรับบริการ อย่างเช่น การเจ็บ ไข้ได้ป่วยนาน ๆ ก็จะมารับการรักษายาพยาบาลจากโมบายคลินิกของยองจิอู และฝากลูกไว้ให้ยองจิอู ดูแล หากต้องย้ายถิ่นที่อยู่ก็จะพาลูกไปด้วย บางคนอยู่ได้ไม่นานเมื่อเปลี่ยนงานก็จะรับลูกไปอยู่ที่อื่น ด้วย

### แรงงาน “ชาจร” กับโรงเรียนดอกระดี่สีขาว

ในส่วนนี้จากการที่ผู้วิจัยติดตามเจ้าหน้าที่ของยองจิอูและแรงงานข้ามชาติทำให้เห็นว่า ยองจิอู เป็นที่พึ่งพิงของแรงงานข้ามชาติในเรื่องของการดูแลเด็ก ๆ ซึ่งเป็นลูกของแรงงานข้ามชาติที่ไม่ สามารถดูแลลูกในช่วงที่ต้องไปทำงานในโรงงาน และในพื้นที่การเกษตร แรงงานข้ามชาติ “ชาจร”

เหล่านี้จำเป็นต้องฝากลูกไว้กับเจ้าหน้าที่ของจิ๋วที่โรงเรียนสเปิร์ท (White Jasmine Nursery School) แปลว่า โรงเรียนศูนย์เด็กเล็กดอกมะลิสีขาว โดยตอนเช้าพ่อแม่ของเด็กจะมาส่งลูกที่โรงเรียน ตอนเย็นหลังจากเลิกงานจะมารับเด็กกลับบ้าน (ภาพประกอบ 24-25)

กิจกรรมหลัก ๆ ของโรงเรียนคือ จะดูแลเกี่ยวกับอาหารกลางวัน โภชนาการเจ้าหน้าที่ของจิ๋ว นอกจากจะดูแลเกี่ยวกับกฎหมายแล้วยังมีหน้าที่ทำอาหารกลางวันให้เด็ก ๆ รับประทาน โดยมีภรรยาของโภชนาการช่วยเหลือ และอยู่ดูแลโรงเรียนด้วยในช่วงกลางคืน ส่วนสุรตน์ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ของจิ๋วอีกคนหนึ่งมีหน้าที่สอนหนังสือให้เด็ก ๆ ทุกวัน เช่น สอนให้อ่านเขียนภาษาไทยเล็ก ๆ น้อย ๆ ให้ทำกิจกรรม จะพักอยู่ใน safe house ที่ของจิ๋วจัดไว้ให้ และจะเดินทางไป-กลับระหว่างโรงเรียนกับ safe house ทุกวัน โรงเรียนอยู่แถวบ้านแม่ตาวแพะ หมู่ 3 ตำบลแม่ตาว

ครูใหญ่เล่าว่า (สัมภาษณ์วันที่ 29 สิงหาคม 2555) ที่มีหน้าที่รับผิดชอบโรงเรียนดูแลเด็ก ทำทุกอย่างในโรงเรียน ครูใหญ่เป็นผู้หญิงพม่าที่ทางของจิ๋วให้ดูแลโรงเรียนและได้รับเงินเดือนไม่มากนัก เดือนละ 2,000 บาท แต่ก็สามารถอยู่ได้ เพราะพักอาศัยในโรงเรียนและมีอาหารให้กินทุกมื้อตามที่ยองจิ๋วคอยอุปถัมภ์ รวมทั้งอาหารมื้อเที่ยงที่โภชนาการซื้อกับข้าวมาทำอาหารให้เด็ก ๆ รับประทาน ทุกคนในโรงเรียนก็จะร่วมรับประทานอาหารด้วย นอกจากนั้นยังมีผู้ช่วยครูใหญ่เป็นผู้ชาย 1 คน ทำงานทุกอย่าง สถานที่ของโรงเรียนจะมีลักษณะเป็นบ้านหลังเล็ก ๆ มีบริเวณที่มีรั้วรอบขอบชิด ในปีหนึ่ง ๆ ของจิ๋วจะรับเด็กใหม่เพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ ส่วนเด็กเก่าบางคนก็หายไปเรื่อย ๆ เช่นกัน เด็กที่ยองจิ๋วรับไว้ดูแลประมาณ 15-20 คน ปัจจุบันมีเด็กในความดูแลของของจิ๋ว ประมาณ 18 คน (ข้อมูล ณ วันที่ 29 สิงหาคม 2555) จากการสังเกตและพูดคุยกับครูใหญ่พบว่า วันนี้เด็ก ๆ มาเรียนกัน 13 คน อีก 2 คนไม่สบายเป็นหวัดพ่อแม่เลยให้หยุดอยู่บ้าน ส่วนอีก 3 คนแม่พาไปทำงานในไร่ด้วย



ภาพประกอบ 24 โรงเรียน white jasmine เป็นสถานที่รับฝากลูกของแรงงานชาวจีน  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัย 29 สิงหาคม 2555



ภาพประกอบ 25 ครูใหญ่และผู้ช่วยครูใหญ่กับเด็ก ๆ ลูกแรงงานชาวจีน  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัย 29 สิงหาคม 2555

โกสแตได้เล่าให้ฟังว่า ยังมีโรงเรียนอีกแห่งหนึ่งเรียกว่า โรงเรียนชินโตยแห่งลีเมียะ มีนักเรียน 80 คนเป็นโรงเรียนที่ดูแลเด็กโต โดยทั้งสองโรงเรียนนี้เปิดพร้อมกันในวันที่ 19 มิถุนายน 2009 ซึ่งเป็นวันเกิดขององซานซูจี สำหรับงบประมาณที่นำมาเป็นค่าใช้จ่ายในโรงเรียน เพื่อเป็นค่าดูแลอาหารกลางวันของเด็ก และเงินเดือนของครูได้มาจากเงินบริจาคจากต่างประเทศ และเงินที่ได้ส่วนหนึ่งเป็นเงินบริจาคของคนที่ยุติธรรม ซึ่งยอมจูงใจให้การช่วยเหลือคดี 157 คดี คนที่ชนะได้ช่วยยอจือร่วมกับ MAP-Foundation ได้นำเงินที่ชนะคดีมาจ่ายสมทบเพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการดูแลอาหารกลางวันให้กับเด็ก ๆ ที่พ่อแม่มาฝากเลี้ยงขณะที่ไปทำงาน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าเส้นทางของจือที่เปรียบเสมือนดอกไม้แห่งรุ่งอรุณไม่โดดเดี่ยวมากนัก

### เรื่องเล่าของมินนา

มินนา เล่าให้ฟังว่า พี่สาวมาก่อนหน้านี้แล้วทำงานเย็บผ้า อยู่โรงงานที่บ้านที่แม่สอด พ่อมาด้วยตอนที่มากับนายหน้า ทำบัตรผ่านแดน 500 จ๊ัด พักกับพี่สาว อยู่กับเจ้าแก้ว ให้อยู่ฟรี ส่วนการกินเขาหุงข้าวให้...แต่กับข้าวต้องซื้อเอง ซื้อกับข้าวตอนเช้า...แบ่งไว้กินตอนเย็น...ได้วันละ 60 บาท ทำงานตั้งแต่ 8.00 – 16.00 น. เย็บได้ประมาณ 200 ตัว เป็นเสื้อผ้าคอปโโล เย็บกระเป๋าอย่างเดียว แขนเสื้ออย่างเดียว บางครั้งก็เย็บเสื้อข้างตัวอย่างเดียว...ที่มาด้วยกันเป็นแรงงานใหม่ 50 กว่าคน... ทำอยู่ 3 เดือน ได้ยินข่าวว่าตำรวจจะจับคนที่ไม่มีบัตร คนทำงานกลับบ้านกัน เงินเดือนออกพอดีตัวเองกับพี่สาวก็เลยกลับบ้านเหลือเงินไป 4000 บาท ไปอยู่บ้าน 1 เดือน...กลับมาเย็บผ้าเหมือนเดิมที่โรงงานเอ็มซี ได้เงินวันละ 80 บาท เย็บกระเป๋าเสื้อ...ก่อนที่จะข้ามฝั่งมาแม่สอดเคยทำงานที่โรงงานเย็บผ้าในพม่า 1 เดือนก็ออกมาแม่สอดคิดว่าได้เงินมากกว่า...สามีเป็น...ยะไข่...อยู่ที่เอ็มซี พอเก็บเงินได้ประมาณ 2,000 บาท จึงส่งไปที่บ้าน ส่งธนาคารที่เมียวดี ต้องข้ามไปที่เมียวดีตอนนั้นเจ้าแก้วทำบัตรให้มีบัตรต่างด้าว ได้เงินเดือน ๆ ละ 2000 บาท เจ้าแก้วหักเงินเดือน ๆ ละ 500 บาท เป็นค่าบัตรต่างด้าว หักทุกเดือน หักไปเป็นเวลา 2 ปี ตั้งแต่อายุ 26 จนอายุ 28 ปี หลังจากนั้นกลับไปแต่งงานที่พม่า และกลับมาที่แม่สอดอีก มีลูกคนแรกก็เริ่มลำบาก เพราะไม่มีใครเลี้ยงลูกต้องออกมาเลี้ยงลูกเอง ส่วนสามีก็ทำงานคนเดียว ไม่พอกิน จนลูกโตได้ 2 ขวบ เลยคิดว่าน่าจะไปทำงานในโรงงานบ้านแถว ๆ แม่ตาว ก็เลยจำเป็นต้องไปฝากลูกไว้ที่ศูนย์เด็กเล็กสแปพิวท์ที่ยอจือดูแลอยู่ ตอนเช้าดูแลลูกหาข้าวให้กินก็เอาลูกไปฝากที่สแปพิวท์ พอตอนเย็นโรงงานเล็กก็ไปแวะรับกลับ ไม่ต้องเสียเงินรับฝากฟรี

ถ้าไม่มีศูนย์รับดูแลจะทำให้แรงงานอย่างมินนาลำบาก จะส่งลูกกลับบ้านก็ไม่มีใครดูแล แม่อายุมากแล้ว หลังจากที่ถูกไล่แล้วคิดจะส่งลูกกลับไปอยู่ที่พม่า ให้แม่ดูแล เพราะเด็กโตกับเด็กเล็กจะเลี้ยงดูต่างกัน ตอนนี้นักยังส่งเงินบางส่วนที่เก็บไว้ส่งกลับไปที่บ้าน วางแผนไว้ว่าหากลูกโตขึ้นอีกสัก 2-3 ปี จะส่งลูกกลับบ้านไปอยู่กับแม่ และญาติ ๆ เพื่อจะได้ทำงานหาเงินให้ได้มาก ๆ เพื่อให้ลูกได้เรียนหนังสือ (มินนา, สัมภาษณ์ 7 มีนาคม 2555)

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ยอจือสร้างเครือข่ายทางสังคมกับแรงงานข้ามชาติผ่านการให้ความช่วยเหลือในการดูแลเด็ก ขณะที่พ่อแม่ของเด็กไปทำงาน เนื่องจากเข้าใจถึงภาวะที่ลำบากของแรงงานข้ามชาติ ต้องต่อสู้ต่อรองเพื่อความอยู่รอด แต่ในขณะที่เดียวกัน

ยองจิอุก็ไม่ได้หยุดโตคนเดียว แต่ยังได้ทำงานร่วมกับภาคีในการให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ เห็นได้จากการทำงานที่แรงงานข้ามชาติบางคนที่มีหนี้สินได้บริจาคเงินให้เป็นค่าอาหารกลางวันสำหรับเด็ก ๆ นอกจากนี้ยองจิอุยังถูกเชื่อมโยงเครือข่ายในระดับข้ามชาติจากประเทศทางยุโรปที่ให้ความช่วยเหลือการเป็นแหล่งทุนของยองจิอุในการดำเนินกิจกรรม

## 2. แรงงานที่เข้ามาพักพิงใน “safe house” ของยอง จิ อุ

แรงงานข้ามชาติกลุ่มที่เข้ามาพักพิงใน “safe house” ของยองจิอุ เพื่อรายงาน อบรมความรู้ และฝึกทักษะการประกอบอาชีพ รักษาพยาบาล รวมไปถึงรอกการไต่สวนคดีตามกระบวนการยุติธรรม แรงงานกลุ่มนี้จะมีจำนวนมากกว่าแรงงาน “ชาจร” และแรงงาน “ผู้มาใหม่” ส่วนใหญ่แล้ว จะมีปัญหาในเรื่องค่าแรง ถูกนายจ้างไล่ออกหรือนายจ้างปิดกิจการโดยไม่จ่ายค่าชดเชยให้ ได้เฉพาะเงินเดือน ซึ่งยองจิอุได้ให้ความช่วยเหลือด้านกฎหมายเพื่อต่อรองกับนายจ้างกำลังอยู่ระหว่างดำเนินคดี และ เป็นกลุ่มที่มีความเดือดร้อนในเรื่องต่าง ๆ เช่น หญิงมีครรภ์ที่ต้องออกจากงาน และ ไกล่ล่อไม่มีที่พักพิง กลุ่มยองจิอุจะให้ที่พักพิงจนกว่าจะคลอด หรือจนกว่าจะหางานทำได้ และมีบ้านพักฉุกเฉินสำหรับผู้ที่ถูกให้ออกหรือไล่ออกจากงาน แต่ไม่มีความสามารถจะเช่าห้องได้หรือจะกลับพม่าได้ จะเรียกว่า safe house



ภาพประกอบ 26 (ซ้าย) safe house เป็นสถานที่พักพิงสำหรับเจ้าหน้าที่ยองจิอุและแรงงานข้ามชาติ ที่ได้รับความเดือดร้อน (ขวา) เจ้าหน้าที่ยองจิอุกับคณะผู้วิจัยกำลังช่วยกัน ติดป้ายอบรมการเย็บจักร

ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มกราคม 2555



ภาพประกอบ 27 (ซ้าย) Ko Moe Swe ผู้ก่อตั้งองค์กรยองจิอุกำลังเล่าเรื่องการทำงานให้คณะผู้วิจัย ฟัง (ขวา) พูดคุยกับเจ้าหน้าที่ยองจิอุ

ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มกราคม 2555



ภาพประกอบ 28 สถานที่ที่ใช้จัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างยองจิวและคนอื่น ๆ  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มกราคม 2555

เมียวซอร์ ผู้จัดการทั่วไปได้เล่าให้ฟังว่า safe house เป็นทั้งที่พักของเจ้าหน้าที่ของยองจิว และเป็นที่พักของผู้ที่มาพักพิกจากพม่า safe house จะตั้งอยู่ด้านหลัง UN มีประตูใหญ่เลื่อนปิดเปิด เมื่อเข้าไปภายในพบว่าด้านขวามือเป็นบ้านไม้สองชั้น ชั้นบนเป็นที่พักเป็นห้องโถง ๆ ชั้นล่างเป็นที่สำหรับฝึกเย็บจักร และฝึกทอไหมพรม (ภาพประกอบ 28 ขวา) ถัดจากบ้านสองชั้นเป็นบ้านชั้นเดียว และมีห้อง ๆ เดียวซึ่งยองจิวใช้สำหรับรับแขก และประชุม ทำกิจกรรม (ภาพประกอบ 27-28 ซ้าย) ส่วนด้านซ้ายมือเป็นห้องแถวประมาณ 4 ห้อง จากการพูดคุยกับมะอิพบว่า ห้องพักตรงนี้ถ้ามีคนจำนวนมากมาอาศัยพักพิกบางครั้งต้องนอนหลังหนึ่งประมาณ 22 คน โดยหลังหนึ่งจะมีห้องนอนห้องเดียวแล้วมีส่วนหน้าห้องนอนเป็นที่สำหรับนั่งเล่นหรือรับแขก โดยสามารถจัดคนให้นอนภายในห้องนอนได้ 11 คน และนอนในส่วนห้องนั่งเล่นหน้าบ้านได้อีก 11 คน นับว่า พื้นที่เล็ก ๆ สามารถรับคนได้จำนวนมาก (ภาพประกอบ 26 ซ้าย) ตรงลานโถง ๆ กลางบ้าน เมียวซอร์เล่าให้ฟังว่าในสมัยก่อนช่วงที่มีการให้ความช่วยเหลือแรงงานเพื่อรอฟ้องร้องคดี ช่วงแรกที่แรงงานจะต้องออกจากโรงงานและรอฟ้องนายจ้างไม่มีที่พัก มีแรงงานจำนวนมากเกินกว่าจะนอนในห้องพักได้ พื้นที่ว่างตรงลานโถงดังกล่าวจะใช้กางเต็นท์ได้หลายหลังสำหรับให้แรงงานนอนเป็นจำนวนมาก (เมียวซอร์, สัมภาษณ์วันที่ 11 มกราคม 2555) บางครั้งก็ใช้พื้นที่ว่างตรงนี้ให้ความรู้เรื่องสิทธิของแรงงาน และสิทธิมนุษยชน

ปัจจุบันนี้ในการต่อสู้คดีต้องอาศัยเวลา จึงต้องให้แรงงานไปทำงานในโรงงานและให้เบอร์โทรศัพท์ของแรงงานไว้ แรงงานส่วนหนึ่งฝึกการเย็บจักรให้เป็นงานก่อนจึงเข้าสู่กระบวนการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม โดยไปสมัครงานพร้อมกับเพื่อน หรือเจ้าหน้าที่ยองจิวช่วยฝากงานให้ และคอยเป็นหูเป็นตาให้ยองจิวเมื่อมีเหตุการณ์ที่นายจ้างกดค่าแรงหรือแรงงานไม่ได้รับความเป็นธรรม

### แรงงานที่พึ่งพิงยองจิวกับการรอไต่สวนคดี

กลุ่มแรงงานที่รอไต่สวนคดีในช่วง 10 ปีที่แล้วจะมีจำนวนมาก การที่จะฟ้องร้องได้ แรงงานจะต้องมีความรู้ หรือมีทนายความที่คอยช่วยเหลือเรื่องกฎหมาย สามารถสื่อสารให้เข้าใจ และอาจต้องใช้เวลานานกว่าคดีจะสิ้นสุด ที่สำคัญเสี่ยงต่อชีวิต ยองจิวจะต้องอาศัยเครือข่ายในการให้ความช่วยเหลือ เช่น MAP-Foundation, LLC และองค์กรอื่น ๆ อีก โดยให้ความช่วยเหลือในการไต่สวนคดี ฟ้องร้องให้กับแรงงานที่สำคัญตัวแรงงานเองจะต้องเล่ารายละเอียดหรือมีหลักฐาน โดยเฉพาะหลักฐานการรับ-จ่ายเงินเดือน แต่ที่เป็นปัญหาคือส่วนใหญ่แรงงานจะไม่เก็บหลักฐานอะไรไว้เลยทำให้ยากต่อการสู้คดี บางกรณีแรงงานมีปัญหา ไม่รู้ชื่อนายจ้าง รู้แต่เบอร์โทรเวลาโทรไปที่นายจ้าง

นายจ้างจะลบเบอร์ทิ้ง ดังนั้นต้องอาศัยภาครัฐช่วยในการตามตัวนายจ้าง โดยใช้ภาครัฐเป็นเครื่องมือให้ภาครัฐติดตามนายจ้างให้ นักกฎหมาย ทนายความออกหนังสือนัดให้นายจ้างเจรจากับลูกจ้างให้มาไกล่เกลี่ยเบื้องต้น

ปี 2544 กรณีโรงงาน Knitting เป็นคดีแรกของยงจิวเป็นเรื่องเกี่ยวกับค่าจ้างแรงงานทำงานร่วมกับ MAP คดีนี้มีอยู่ว่าลูกจ้างทำงานมา 3 ปีกว่า จะต้องได้ค่าแรงวันละ 50 บาท แต่แรงงานข้ามชาติยังไม่ได้รับค่าจ้างจากนายจ้าง เพราะ ไม่ได้เบิกเงิน เผอิญลูกจ้างไม่ทำงาน 3 วัน นายจ้างเลยไล่ออก นายจ้างเป็นชาวจีน แรงงานที่ฟ้องคดีทั้งหมด 43 คน แต่ได้ถอนตัวล้มเลิกการฟ้องคดี 10 คน เหลือ 33 คน พร้อมจะดำเนินคดีกับนายจ้าง ได้ทนายความจากสหภาพทนายความ เจ้าหน้าที่ได้นัดนายจ้างแต่นายจ้างไม่มาตามนัด มาบ้างไม่มาบ้าง ทำให้คดียืดเยื้อ นายจ้างเจรจาใช้เวลา 6 เดือนไม่ได้ผล นายจ้างแกล้งเอาขวดเปียร์มาขว้างบ้านพักแรงงาน สวัสดิการแรงงานมีคำสั่งให้นายจ้างชดเชยค่าแรงและค่าเสียหายสี่ล้านหกแสนกว่าบาท ระหว่างรอคำสั่งนายจ้างพยายามแจ้งตำรวจจับเจ้าหน้าที่ของ MAP ที่ให้ที่พักพิงแรงงาน พยายามให้แรงงานอยู่เป็นที่ที่เป็นกลุ่ม MAP ให้ที่พักพิงแรงงานข้ามชาติ จนต้องย้ายที่พักไปยัง safe house ของยงจิว ช่วงที่เจรจาทอรองเกือบ 1 ปี ขึ้นศาลเกือบ 2 ปีกว่ารวม 3 ปีต่อสู้อตามกระบวนการกฎหมายของไทย ทำให้แรงงานเดือดร้อน เนื่องจากช่วงที่แรงงานทำงาน พ่อแม่ได้รับเงิน เมื่อต่อสู้คดี แรงงานไม่ได้ทำงานเพราะจะต้องให้แรงงานอยู่ที่ safe house เพื่อต่อสู้คดี จึงทำให้แรงงานไม่ได้ทำงานและไม่มีเงิน กลับไปพม่า แรงงานบางคนต้องเอาบ้านที่พม่าไปจำนำเอาเงินไปให้พ่อแม่ ถ้าไม่มีบ้านจำนำก็ต้องให้น้องลูกหลานออกจากโรงเรียน ส่งผลให้แรงงานบางคนรอไม่ไหว นายจ้างเจรจาเสนอเงินให้ลูกจ้างคนละ 30,000 บาท มีบางคนยอมถอนคดีและรับเงินจากนายจ้าง ในส่วนนี้มีแรงงาน 12 คนติดต่อนายจ้างโดยที่ MAP กับยงจิวไม่รู้เรื่อง เหลือเพียง 18 คน ที่ยังต่อสู้คดี ทั้ง 18 คน สู้อคดีจนชนะ ได้เงินไปคนละ 60,000-70,000 บาท

ช่วงนั้นสิ่งที่เปลี่ยนแปลง และเห็นได้ชัดคือเมื่อมีการพิพากษาให้นายจ้างจ่ายเงินให้แรงงาน ทำให้แรงงานข้ามชาติเริ่มมีทัศนคติที่ดีต่อการให้ความช่วยเหลือในด้านกฎหมาย แรงงานข้ามชาติที่เข้าเมืองอย่างผิดกฎหมายที่เคยกลัวไม่กล้าฟ้องร้องนายจ้างเพราะหากปรากฏตัวต่อสาธารณะชนก็จะทำให้ถูกส่งกลับพม่า ซึ่งเขาเหล่านั้นไม่ต้องการ แต่กรณีที่ชนะคดีเป็นแรงงานข้ามชาติที่ล่อลวงข้ามแดนมาโดยไม่มีใบผ่านแดน การชนะคดี ทำให้แรงงานข้ามชาติที่ถูกกระทำจากนายจ้างเริ่มจะมีความหวัง จึงทำให้แรงงานข้ามชาติเข้าไปขอความช่วยเหลือของยงจิวในประเด็นของสิทธิแรงงาน และจากการสัมภาษณ์โกลด์ และเมียวซอร์ที่ดูแลคดีอยู่พบว่า ในรอบ 10 ปีที่ผ่านมาทั้งยงจิวและ MAP ทำคดีช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ 200 คดีจำนวนทั้งสิ้นประมาณ 2,500 คนส่วนปี 2553 และ 2554 อยู่ระหว่างดำเนินการทางศาลอยู่ถึง 21 คดี

จากกรณีดังกล่าวทำให้ยงจิวถอดบทเรียน และพบว่า การต่อสู้คดีที่ใช้เวลานานทำให้แรงงานบางคนเสียผลประโยชน์จึงใช้วิธีให้แรงงานข้ามชาติกลับเข้าไปทำงานในโรงงานอื่น และเมื่อมีการนัดไต่สวนขึ้นศาลก็จะใช้วิธีการโทรศัพท์ตามตัว ซึ่งเป็นเครือข่ายแบบไม่เป็นทางการหากมีปัญหาหรือต้องการตามตัวเพื่อให้การในชั้นศาล ยงจิวก็สามารถโทรศัพท์ถึงกันได้ นอกจากนั้นแรงงานข้ามชาติยังคงคอยเป็นหูเป็นตาให้ยงจิวอีกด้วย โดยยงจิวสามารถเชื่อมประสานการทำงานผ่านแรงงานข้ามชาติในโรงงานได้อีกด้วย

### แรงงานกับการเข้าร่วมเป็นอาสาสมัครของจิต

ในส่วนนี้แรงงานข้ามชาติบางคนที่มีบ้านอยู่ในชุมชนสองแคว ตำบลแม่ปะ โดยปลูกบ้านในพื้นที่ที่เช่าที่ดินจากคนในชุมชน และพอจะช่วยเหลือของจิตในการขยายเครือข่ายการทำงานในการให้ความรู้สิทธิแรงงาน สิทธิมนุษยชน ทางของจิตได้ชักชวนให้เข้าร่วมเป็นอาสาสมัคร โดยการนัดหมายแรงงานที่ทำงานในโรงงานมาร่วมประชุมบริเวณบ้าน โดยของจิตจะเลี้ยงอาหารกลางวัน และเลี้ยงเครื่องดื่ม ซึ่งมะนาวเป็นผู้หนึ่งที่ได้ร่วมเป็นอาสาสมัคร และสามารถชักชวนแรงงานข้ามชาติให้มาฟังโมฆ่วย และโกสแตให้ความรู้ โดยจัดให้มีการประชุมพูดคุยกันเรื่องปัญหาต่าง ๆ และให้ความรู้เดือนละครั้งหมุนเวียนเปลี่ยนคนมาร่วมรับฟัง

มะนาว (สัมภาษณ์วันที่ 25 กรกฎาคม 2555) เล่าให้ฟังว่า ในตอนนั้นตนเองได้รับการชักชวนจากโมฆ่วยให้ช่วยหาคนในโรงงานมาฟังการให้ความรู้ โดยใช้สถานที่ที่บ้านของมะนาว ซึ่งอยู่ในสวนมีต้นไม้ร่มรื่น ไม่ไกลจากโรงงานมากนัก อีกทั้งไปมาสะดวก และคนก็ไม่พลุกพล่าน เมื่อมีการประชุมโมฆ่วยจะเป็นผู้อธิบายให้แรงงานฟังถึงสิทธิของแรงงาน และสิทธิมนุษยชน สลับกับโกสแต ช่วงเดือนไหนที่โมฆ่วยไม่ว่างก็จะให้โกสแต และทฤษฎีมาเอง หลังจากนั้นมะนาวก็ได้ไปอบรมความรู้เรื่องสิทธิสตรี สิทธิแรงงานที่ MAP เชียงใหม่ ไปกันหลายคน ผู้เข้าร่วมอบรมมาจากหลาย ๆ จังหวัด เมื่อมะนาวไปอบรมที่เชียงใหม่ได้รับความรู้กลับมาแล้วก็ได้เป็นลูกมือตามโมฆ่วยกับโกสแตไปตามที่ต่าง ๆ ไปช่วยงานทุกครั้ง ทางของจิตได้ให้เบี้ยเลี้ยงทำให้มะนาวสามารถเลี้ยงตนเอง ไม่ต้องไปทำงานหนักในโรงงาน บางครั้งก็ได้ไปที่กรุงเทพฯ ไปอบรมความรู้แล้วแต่เขาจะส่งไป กลับมาก็มาช่วยงาน และได้ไปเป็นอาสาสมัครให้กับ MAP แม่สอดด้วย แต่ตอนนั้นมะนาวเล่าว่า ยองจิตและ MAP ไม่ค่อยมีงานให้ทำ จึงได้ไปทำงานเป็นคนหาแรงงานที่ต้องการพิสูจน์สัญชาติไปป้อนให้กับสำนักงานพิสูจน์สัญชาติ โดยได้รับค่าแรงเดือนละ 5,000 บาท หากสามารถหาแรงงานให้ครบ 10 คน ต่อเดือนก็สามารถอยู่ได้โดยไม่ต้องทำอะไร ทำให้มะนาวมีชีวิตที่ดีขึ้นบ้าง

### แรงงานข้ามชาติกับกิจกรรมของของจิต

อิหมุ่นอู (สัมภาษณ์วันที่ 25 พฤศจิกายน 2555) เล่าให้ฟังว่า ปกติก็จะทำงาน แต่พอมีกิจกรรมต่าง ๆ เช่น วันเด็ก วันแรงงาน วันสตรีสากล พี่มะอิกก็จะโทรศัพท์มาหาให้เข้าร่วมกิจกรรมโดยหาคนในพื้นที่ เช่น พ่อแม่ทำงานในสวน พี่สาวทำงานในโรงงาน ก็จะบอกกันต่อ ๆ กันไปให้ไปเข้าร่วมกิจกรรมที่ทางอำเภอจัดร่วมกับของจิตและกลุ่มองค์กรอื่น ๆ อิหมุ่นอูเล่าว่า นอกจากจะได้รับความรู้จากกิจกรรมดังกล่าวแล้ว เราจะได้รับความสุข และคนอื่นในสังคมรู้ว่าเรามีอยู่จริง และมีความสำคัญในการเป็นแรงงานข้ามชาติที่เป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนสังคม นอกจากนั้นยังได้รับข่าวสารจากของจิตได้รับสื่อสิ่งพิมพ์ที่ให้ความรู้ และข่าวสารที่เกิดในพื้นที่แม่สอด เป็นต้นว่าสิทธิของแรงงาน สิทธิสตรี สิทธิสุขภาพ และความรู้อื่น ๆ รวมทั้งฟังวิทยุกระจายเสียงที่ของจิตจัดรายการ FM 102.5 โดยพี่มะอิกเป็นคนพูดให้ความรู้

### เรื่องเล่าของมะอิชีชีวิตแรงงานกับการช่วยเหลือของยงจิ๋ว

มะอิชีเกิดที่เอยาวตี มาแม่สอดปี 1999 ทำงานโรงงานเย็บผ้า เป็นโรงงานบ้าน นายหน้าพามา เสียเงินให้นายหน้า 30,000 บาท อยู่ร่างกุ้งรู้จักนายหน้าที่ร่างกุ้ง พ่อไปส่งที่ร่างกุ้งตอนนั้นอายุ ประมาณ 16 ปี รายได้ที่โรงงานร่างกุ้ง 30,000 จ๊ัด (1,200 บาท) โดยเป็นครูสอนเย็บผ้า พ่อแม่จะซื้อ ผ้าให้หัดเรียนตัดเย็บเสื้อผ้าจากป่าในหมู่บ้านเดียวกัน ช่วงนั้นมะอิชีสามารถเย็บเสื้อได้ 3 ตัวใช้เวลา ประมาณ 9 โมงเช้าจนถึง 5 โมงเย็น นอกจากนั้นยังทำงานในบ้านปลูกดอกไม้ (พ่อแม่ปลูกกุหลาบ)

พ่อแม่อายุ 47 ปี แม่มาเยี่ยมจากบ้านเสียเงิน 20000 จ๊ัด แม่มา 3 วัน นอน 2 คืน กับญาติที่ ร่างกุ้ง ใช้บัตรประชาชนพม่า (ใบ ต.ม.) มีน้อง 3 คน เย็บผ้า อยู่ 8 เดือน สอนตัด เย็บ มีนายหน้าชวน มาแม่สอด ต้องจ่าย 30000 จ๊ัด ถ้าแก่จ่ายให้ สมัยมาใหม่ๆ เป็นโรงงานบ้าน 2 ชั้นอยู่กินกับนายจ้าง ถ้าแก่จ้างแม่บ้านไว้ทำกับข้าว กินฟรีอยู่ฟรี ค่าแรงวันละ 200-300 บาท เหมมาเย็บเสื้อแจ็กเก็ตกันฝน เย็บ คอก็คอ แขนก็แขน เย็บเป็นชิ้นส่วน เสื้อกันฝน 2 ชั้น ตัวในจะมีข้างเย็บนิดเดียวตัวละ 1 บาท 100 ตัวเท่ากับ 100 บาท เย็บตัวใน ช่วงล่างใส่เชือกได้ 50 สต. 2 ตัวเท่ากับ 1 บาท กระเป๋าคอได้ 2.50 บาท 2 กระเป๋าคอได้ 5 บาท เย็บ 2 ข้าง วงแขน 100 เท่ากับ 40 บาท ซิปได้ 1.50 บาท ตอนนั้นถูกกว่า สมัยก่อน มะอิชีเย็บทั้งตัวได้ 25 บาท ปัจจุบันเย็บทั้งตัวได้ 13 บาท เขาคดราคาคนเข้ามาทำกันเป็น จำนวนมาก

ปี 1999-2003 ไปทำงานโรงงานเย็บผ้า เงินค่านายหน้าที่เขาเบิกไปแล้ว ถ้าแก่ใจดี ไม่ว่าจะให้ จ่ายคืน 2 เดือนครั้งก็ได้ถ้าไม่มีเงิน แต่ถ้ามีก็จ่ายให้ทุกเดือน แล้วแต่เราจะมี บางเดือนก็จ่ายให้ถ้า แก่เดือนละ 500 บาท บ้าง 1000 บาท จ่ายไปเรื่อยๆ จนครบ 30,000 จ๊ัด เวลามีเงินเดือนพอมานะเอา ไป พอมานะเรื่อยๆ ให้เงินพ่อทีละ 50000 จ๊ัด (6000 บาท ทอง 1 บาทเท่ากับ 6000) เก็บเงินไว้ (ถ้าแก่ เก็บไว้จ่าย 2 เดือนครั้ง) พอมานะเบิกเงินล่วงหน้า ถ้าแก่คนไทยพูดพม่าได้ ถ้าพ่อไม่มาก็ฝากคนที่บ้าน กลับไปให้ ออกจากโรงงานเก่าตอนช่วงสงกรานต์ (ฝากไปประมาณ 200000 บาทต่อปี ไปอยู่ตาม มะหาด โรงงานเสื้อชั้นในของผู้หญิง คนต่างประเทศมาเปิดโรงงานเย็บเสื้อชั้นในผู้หญิงได้ 147 บาท/ วัน หยุดวันอาทิตย์ เริ่มทำงาน 7.30 -18.30 น. พักอยู่ในโรงงาน ห้องพักเตียงเรียงกัน

ปี 2003-2004 โรงงานมีแต่ผู้หญิงอยู่กัน 1000 กว่าคน ห้องใหญ่บ้าน 2 ชั้นเป็นที่พักต่างหาก อยู่ในโรงงานเดียวกัน เย็บเสื้อชั้นใน size ใหญ่ของฝรั่งส่งไปขายที่อเมริกา มะอิชีเย็บได้ เชือกขอบ ถ้า แก่ให้ที่พัก ให้ค่าแรงวันละ 147 บาท ให้เป็นคูปองไปซื้อกินวันละ 50 บาท คูปองเก็บไว้ได้ถ้ากินไม่ หมด ซื้อขนมคูปองเข้า เทียง เย็น เท่ากับ 50 บาท ตัดออกจาก 147 บาทออกเหลือ 97 บาท ได้อิโอที่ ชั่วโมงละ 28 บาท เปิดไว้ 2 ชุด คนไทยได้อิโอที่ พม่าไม่ได้โอที่ งานเร่งพม่าจึงจะได้โอที่ 2-3 ชั่วโมง มะอิชีไปอยู่กับคนไทย ที่เคยเก็บเงินโดยซื้อทองไว้ 6000 เท่ากับ 1 บาท ซื้อทอง สร้อยคอ กำไรแหวน เอาไปขายให้พ่อแม่เวลาจะกลับบ้าน ทองไทยขายในไทยได้ดี ทองไทยขายพม่าไม่ได้ราคา อยู่โรงงาน 1 ปี แต่งงานกับ เมียวซอร์ ไปทำงานในกรุงเทพฯ แม่ของเมียวซอร์รู้จักกับมะอิชี ทำงานในโรงงานเสื้อ ชั้นใน รู้จักเมียวซอร์ เมื่อปี 2003 ก่อนออกจากโรงงานเดิม

ปี 2005 เดือน 12 แต่งงานจัดขึ้นที่มณฑลเลย (บ้านเดิมเมียวซอร์) ออกจากโรงงานที่ตัดเย็บ เสื้อชั้นในแล้วแต่งงาน ไปอยู่กับเมียวซอร์ที่โรงงานค้วนดง ไปทำงานที่ค้วนดงด้วยกันปี 2004 ออก จากงาน แม่เมียวซอร์ไปทำงานที่กรุงเทพฯ 2005 เป็นเวลา 7 เดือน แต่งงานด้วยกันเสร็จก็ไป

กรุงเทพฯ 2 คนไปที่บางแค แม่เมียวซอร์โทรมาบอกว่างานดี โรงงานพระราม 2 บางแคไปอยู่กับแม่เมียวซอร์และมะอิ ทำงานเย็บผ้าอยู่ได้ 1 ปี โดนตำรวจจับก็กลับมาที่แม่สอดไปกับนายหน้า ทำงานที่โรงงาน 1 ปี มะอิกับเมียวซอร์ย้ายโรงงานเข้าไปบางบ่อ เขาทำบัตรไว้ นายหน้าโกงค่าใช้จ่ายส่วนที่ให้ไว้ แม่เมียวซอร์กับมะอิถูกนายหน้าโกง นายหน้าเอาเงิน 16000 บาท (เมียวซอร์กับมะอิจ่ายคนละ 8000 บาท) เพื่อให้หน้าพาไปกรุงเทพฯ เดินทางขึ้นเขาไปทางป่าเดินจากแม่สอดไปจังหวัดตาก 3 วัน 3 คืน เดินป่าค่ำไหนนอนนั่น ทุกอย่างทั้งค่ารถ ค่ากิน รถบัสจากตากถึงกรุงเทพฯ จากตากมีรถ 2 แถว ต่อรถไฟ รถบัสไปกรุงเทพฯ 1 วัน ขึ้นรถสายสั้นๆ ถึงกรุงเทพฯ ทำงานกับแม่เมียวซอร์ประมาณ 7-8 เดือน ย้ายโรงงานใหม่ 2-3 เดือน โดนตำรวจจับส่งกลับบ้านถึง ต.ม.แม่สอด ริมเมยข้ามเรือ ถึงพม่าเมียวดี ต้องจ่ายเงินให้ต.ม.พม่าคนละ 1100 บาท ค่าไถ่ตัว เป็นเงินของของจิวไปไถ่ตัวมาคนที่ของจิวไปรับที่ริมเมย เพราะแม่โทรไปบอกของจิว ที่โดนจับเพราะทำบัตรไม่ได้ 2 บัตรเราฟ่องที่กรุงเทพฯ ของจิวที่กรุงเทพฯ ฟ่องไว้ มะอิกลับบ้านเมียวซอร์กลับบ้านไม่ได้ (มะอิ, สัมภาษณ์วันที่ 25 พฤศจิกายน 2555 ; เมียวซอร์, สัมภาษณ์ วันที่ 26 พฤศจิกายน 2555)

### 3. แร้งงาน “ผู้มาใหม่”

กลุ่มแร้งงาน “ผู้มาใหม่” จะแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่คือ กลุ่มที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ “ลับตา” หรือห่างไกลชุมชนและได้รับความช่วยเหลือด้านความจำเป็นพื้นฐานและความรู้ในการดูแลตนเองจากของจิว และองค์กรเครือข่าย เช่น การขอความช่วยเหลือในด้านสุขภาพ และกลุ่มที่มาจากบ้านข้ามแม่น้ำเมยมาหวังจะมาหางานทำ เพื่อให้มีชีวิตที่ดีกว่าเดิม กลุ่มนี้จะอาศัยเครือข่ายคนที่เคยมาพึ่งพิงของจิว เป็นคนนำทางมา หรือเป็นกลุ่มที่เคยได้ข่าวสารข้อมูลจากเพื่อนบ้านที่เคยมาแม่สอด บอกเล่าเรื่องราวของของจิวที่ให้ความช่วยเหลือในการสอนเย็บจักร เพื่อเข้าทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม ผู้วิจัยจะนำเสนอในส่วนของแร้งงาน “ผู้มาใหม่” ที่สัมพันธ์กับของจิวดังรายละเอียดดังนี้

#### แร้งงาน “ผู้มาใหม่” กับนโยบายคลินิก

สำหรับแร้งงาน “ผู้มาใหม่” ซึ่งเป็นกลุ่มที่อาศัยในพื้นที่ “ลับตา” หรือห่างไกลชุมชน เนื่องจากต้องการจะหลบหลีกการตรวจจับของเจ้าหน้าที่ในเรื่องของการเข้าเมืองผิดกฎหมาย เพราะเป็นแร้งงานข้ามชาติที่ยังไม่ได้พิสูจน์สัญชาติ ไม่มีบัตรอะไร ข้ามแดนมาทำงานรับจ้าง หรือบางคนยังหางานทำไม่ได้ บางคนจะเก็บขยะขาย เวลาไม่สบายไม่สามารถไปรับบริการยังคลินิกของเอกชนหรือของรัฐได้ จึงได้เข้ามาใช้บริการด้านสุขภาพจากนโยบายคลินิกของของจิวที่โรงเรียนสกายบลู (Sky Blue) ซึ่งอยู่ในชุมชนแม่ปะ โกแสดได้พาคณะผู้วิจัยเข้ามาที่โรงเรียนสกายบลูและได้พบกับครูใหญ่ของโรงเรียน

ครูใหญ่ชื่ออูอง ฮอวู (สัมภาษณ์วันที่ 25 สิงหาคม 2555) อายุ 39 ปี ได้เล่าให้ฟังถึงชีวิตส่วนตัวว่าตอนที่ข้ามแดนมาแม่สอด ใหม่ ๆ ช่วงนั้น อายุ 30 ปี จบ ม.4 มาจากอำเภออมลัมโยน จังหวัดตะโง มาอยู่ได้ 9 ปี แล้ว รับจ้างทั่วไป และเก็บขยะขาย ก็ไม่เห็นสภาพพื้นที่ของชุมชนแม่ปะ ซึ่งเต็มไปด้วยขยะ สกปรกมาก ครูใหญ่ได้เล่าให้ฟังต่อไปว่า ประมาณปี 2008 ชุมชนที่นี่มีแร้งงานข้ามชาติเข้ามาอาศัยอยู่จำนวนมากอยู่กันเป็นหมื่น ๆ คน บริเวณแถวนี้มีคนตายทุกวัน บางคนก็ทะเลาะกันแล้วฆ่ากันตาย หรือไม่ก็ตายที่อื่นแล้วเอามาทิ้งที่นี่ ทั้งที่ถูกแทงตายและถูกยิงตายแล้วเอา

มาทั้งนี้ บางคนก็เอาขยะมาทั้งนี้ คนในชุมชนนี้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่จึงไม่สบายบ่อย เป็นโรคทางเดินหายใจ โรคหวัด เป็นโรคท้องร่วง โรคผื่นคัน บริเวณนี้อากาศไม่ค่อยดีมีกลิ่นเหม็นจากกองขยะจำนวนมาก (ภาพประกอบ 29)



ภาพประกอบ 29 สถานที่ทิ้งขยะหลังชุมชนแม่ปะ ซึ่งอยู่หลังโรงเรียน Sky Blue  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 24 สิงหาคม 2555

ในช่วงนั้นชาวบ้านแถวนี้ได้เห็นโมฉ่วย (Moe Swe) กับโกแสด (Ko Sat) เดินทางเข้ามาแจกยาในชุมชนให้กับคนที่เจ็บป่วยทุกวัน โดยการซื้อยามาเอง มาช่วยชาวบ้าน มียาแก้ไอของเด็ก ยาแก้ท้องเสีย แก้ปวด ยาลดกรด ยาแก้เลือดลม บางครั้งก็ใช้ยาฉีดด้วยหากเป็นหนักก็จะตามหมอฝึกงาน มาช่วยฉีดยาและดูแลการให้กับแรงงานข้ามชาติบริเวณนี้ ก่อนหน้านี้โมฉ่วยที่อยู่ในองค์กรของจิอูไม่สนใจช่วยเหลือด้านสุขภาพแรงงาน สนใจแต่การกดขี่แรงงาน แต่พอตามเข้ามาดูแรงงานที่ชุมชนสองแคว และแม่ปะก็เห็นสภาพของแรงงานที่ป่วยเป็นโรคร้ายจำนวนมาก โดยเฉพาะฤดูฝนแรงงานจะป่วยกันมาก ชุมชนบ้านสองแควแรงงานข้ามชาติทำงานในโรงงานไม่มีบัตร เวลาไม่สบายไปโรงพยาบาลไม่ได้ คนงานจึงอยากให้โมฉ่วยตั้งคลินิก แต่โมฉ่วยยังไม่มีเงินบริจาคได้ไปติดต่อกับคลินิกแม่ดาว และ ABSDF เพื่อขอความช่วยเหลือเรื่องยามาแจกชาวบ้าน และขอให้หมอที่เป็นอาสาสมัครมาช่วยดูแลในกรณีที่มีแรงงานป่วยหนัก

ปี 2009 ชาวบ้านช่วยกันสร้างโรงเรียนแบบง่าย ๆ กันเป็นห้องห้อง ไม่มีหลังคา หาไม้ในชุมชนมาทำ ไม้ไม่พอสร้างต้องออกเงินกันคนละเล็กคนละน้อยไปซื้อ ตอนที่คิดจะสร้างได้มีการหารือกันในหมู่พ่อ แม่เด็ก ๆ แถว ๆ นี้โดยเชิญผู้ใหญ่บ้านมาพูดคุยเรื่องการเดินทางไกลของเด็ก ๆ ที่ต้องไปเรียนที่ศูนย์การเรียนรู้ของ CDC (Children Development Centre)<sup>7</sup> ซึ่งไกลมาก เด็กต้องเดินทางไปกลับวันละหลายกิโลเมตร เกรกว่าจะเกิดอันตราย หรือเกิดอุบัติเหตุกับเด็ก ๆ จึงได้ช่วยกันสร้างโดยสร้างในพื้นที่ที่อยู่ฝั่งตรงข้ามกับโรงเรียนสกายบลูในปัจจุบัน ตอนนั้นครูใหญ่ทำงานเก็บขยะขาย โดยของจิอูมาช่วยสอน เจ้าของที่ที่โรงเรียนเช่าอยู่ไม่ยอมให้เช่าต่อ เพราะมีคนมาทิ้งขยะบริเวณข้างโรงเรียนจำนวนมากเกรงว่าจะยังมีขยะเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ

<sup>7</sup> โรงเรียน CDC จัดตั้งขึ้นโดยคลินิกแม่ดาว ในปี 2538 โดยให้เด็กซึ่งเป็นลูกเจ้าหน้าที่คลินิกแม่ดาวได้เรียนชั้นอนุบาล แต่ต่อมามีลูกหลานแรงงานในพื้นที่เข้ามาเรียนอีกจำนวนมาก จึงขยายชั้นเรียนไปถึงระดับ 12 หรือเทียบเท่าระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในปีการศึกษา 2551 เป็นต้นมา คลินิกแม่ดาวได้จัดหาอาหารและห้องพักให้กับเด็กที่ไม่ได้อยู่กับผู้ปกครองหรือไม่มีผู้ปกครอง โดยในปีนี้มีเด็กนักเรียนทั้งหมด 992 คน และเด็กอยู่ประจำอีก 453 คน (ปี 2554)

ในปีเดียวกันโมน่วยซึ่งเป็นผู้นำกลุ่มของจิ๋วได้เปิดคลินิกเคลื่อนที่ที่ชุมชนสองแควใกล้ ๆ บ่อขยะโดยบริการรักษาฟรี เปิดวันพุธ และวันเสาร์ และให้ความรู้เรื่องสิทธิสุขภาพนอกเหนือจากให้บริการด้านสุขภาพและความเจ็บป่วย ในช่วงนั้นเรื่องการสร้างโรงเรียนมีคนให้ความสนใจคือ ชื่อ Mr.Kevin มาจากอเมริกามาศึกษาวิจัยเรื่องเกี่ยวกับ Migrant School ที่เขารู้จักชุมชนนี้ได้เพราะมาเที่ยว และเข้ามาถามว่าอยากได้อะไรบ้าง เมื่อบอกไปเขาก็ส่งมาให้โดยเป็นคนจ่ายค่าสร้างโรงเรียน และค่าเช่าที่ให้ ค่าเช่าที่ตกปีละ 120,000 บาท โดยโรงเรียนใช้เวลาสร้างไปได้ 3 เดือน ตอนนั้นฝนตกหนักมากและตกติด ๆ กันหลายวัน ไม่สามารถทำงานได้ เพราะการเทปูนจะต้องรอฝนหยุด คนงานเบิกเงินค่าจ้างแล้วหนีไป หลังจากนั้น Mr.Kevin กลับมาจากอเมริกาอีก 6 เดือนต่อมา เห็นงานไม่คืบหน้าเลยมาสร้างให้ใหม่

คนงานได้สร้างโรงเรียนสกายบลูเสร็จเรียบร้อย ในปี 2010 หลังจากสร้างเสร็จแล้วทั้งครูและนักเรียนได้ย้ายมาอยู่ที่สกายบลู ณ ปัจจุบัน คนในชุมชนก็เลยให้อออง ซอวิว มาเป็นครูใหญ่คอยดูแลโรงเรียน แรก ๆ ไม่มีเงินเดือน ต้องทำงานหักข้าวโพด รับจ้างทั่วไป เก็บหญ้า และเก็บขยะขายได้เงินมาก็เอาไปซื้อน้ำให้นักเรียนดื่ม เพราะน้ำไม่สะอาด ซื้อสมุดดินสอให้นักเรียน ปัจจุบันครูที่มาช่วยสอนทุกคนได้เงินเดือนคนละ 3,600 บาท ตอนนีครูใหญ่อายุ 39 ปี ถึงแม้จะเป็นครูใหญ่ แต่ครูใหญ่ก็ยังเก็บขยะขาย โดยให้เหตุผลว่าจะนำเงินมาช่วยเหลือเด็ก ๆ โดยนำมาบำรุงโรงเรียน โรงเรียนเปิดสอนตั้งแต่ระดับอนุบาลจนถึง ป. 6 มีนักเรียนประมาณ 170 คน ครู 10 คน แยกเป็นผู้ชาย 7 คนผู้หญิง 3 คน ครูจะได้เงินเดือนจากองค์กร MECC เป็นศูนย์การเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการ ภายใต้กำกับสำนักงานของเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดตาก เขต 2 (ภาพประกอบ 30-31)



ภาพประกอบ 30 โรงเรียนสกายบลูอยู่ภายใต้โครงการ MECC  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 24 สิงหาคม 2555



ภาพประกอบ 31 โรงเรียน Sky Blue และครูใหญ่ที่อยู่ท่ามกลางชุมชนแรงงานข้ามชาติ  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 24 สิงหาคม 2555

ก่อนหน้านี้อย่างจิ๋วได้เข้ามาเปิดคลินิกในโรงเรียนเดิม แต่เมื่อโรงเรียนย้ายมาอยู่สถานที่ใหม่แล้วคลินิกก็ย้ายตามมาด้วย (ภาพประกอบ 32) ที่คลินิกมีหมอมาให้บริการทุกวันพุธ และวันเสาร์ ประมาณ 15.00-17.00 น. ให้การรักษาฟรี แรงงานข้ามชาติที่เข้ามาใช้บริการจากหมอในความดูแล

ของยองจือจะรอมอส์ปาด้าละ 2 ครั้ง ซึ่งโกแสดจะมีหน้าทีรับมอจากคลินิกในเมืองมาให้การรักษ  
ผู้ป่วยส่วนใหญ่เป็นโรคทางเดินหายใจ โรคหวัด โรคผิวหนัง และโรคท้องร่วง เนื่องจากบริเวณชุมชน  
ดังกล่าวจะเป็นพื้นที่สำหรับทิ้งขยะของเทศบาลแม่สอด จึงทำให้ส่งผลกระทบต่อชุมชน ซึ่งมีชาวพม่า  
และกะเหรี่ยงอาศัยอยู่จำนวนมาก



ภาพประกอบ 32 โมบายคลินิกของยองจืออาศัยห้องของโรงเรียน Sky Blue ให้บริการ  
แรงงานข้ามชาติในชุมชนสองแคว และชุมชนแม่ปะ  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 24 สิงหาคม 2555

#### แรงงาน “ผู้มาใหม่” กับการฝึกเย็บจักร

อีกกลุ่มหนึ่งคือ กลุ่มที่มาใหม่และยังไม่มีที่ไป ได้ข่าวจากคนบ้านเดียวกันว่าที่ยองจือมีสอน  
เย็บจักร และเมื่อฝึกทักษะการเย็บจักรประมาณ 7-10 วัน เสร็จแล้ว มะอิจจะเป็นคนพาไปสมัครงาน  
ในโรงงานที่ยองจือพอจะมีเครือข่ายทางสังคมอยู่บ้าง คือรู้จักกับหัวหน้าคนงานซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์  
เดียวกัน การมีเครือข่ายทางสังคมของยองจือกับหัวหน้าคนงานในโรงงานที่เป็นพม่า จัดได้ว่าเป็น  
เครือข่ายทางสังคมที่มีลักษณะเป็นคนในท้องถิ่นเดียวกันเป็นคนพม่าเหมือนกันซึ่งมีการติดต่อกันแบบ  
ไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแรงงานกลุ่ม “ผู้มาใหม่” จะเป็นที่ต้องการของโรงงานเย็บผ้าที่อยู่  
ใกล้แม่น้ำเมย เนื่องจากแรงงานข้ามชาติที่มาใหม่ไม่เรื่องมาก และไม่หัวมอ ไม่เกี่ยงค่าแรงว่านอน  
สอนง่าย



ภาพประกอบ 33 ภายใน safe house ของยองจือเป็นที่ฝึกอบรมการเย็บผ้า และเป็นเป็นที่พักพิง  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มีนาคม 2555

การฝึกเย็บจักรใน safe house ของยองจือ มะอิจจะเป็นคนสอน โดยใช้กระดาษหนังสือพิมพ์  
พับเป็นกระเป๋ เป็นแขนเสื้อแทนผ้า คณะผู้วิจัยมองดูผู้ชายคนหนึ่งรูปร่างบอบบาง สูงประมาณ 160

เซนติเมตร สวมเสื้อกล้ามสีขาว สวมใส่สร้อยลายหมากรุกสีเขียว กำลังก้มหน้าก้มตาฝึกเย็บจักรใช้เท้าถีบ จักรให้สัมพันธ์กับมือที่คอยจับแบบกระดาดให้ตรง โม่ซานได้ฝึกเย็บแบบที่เป็นกระเป่ากระดาด ร่วมกับเพื่อน ๆ อีก 8 คน โดยใช้มือจับกระดาดพับเป็นรูปกระเป่าเสื้อ และใช้เท้าถีบจักรอย่าง ชะมัดๆ เพื่อที่จะทำให้ฝีเข็มที่เย็บให้ตรงเส้นมากที่สุด (ภาพประกอบ 33) ส่วนคนอื่น ๆ ก็กำลังทำ เช่นเดียวกันกับโม่ซาน คณะผู้วิจัยได้พูดคุยกับโม่ซาน และคนอื่น ๆ เกี่ยวกับบ้านเดิม และสภาพความเป็นอยู่ก่อนจะมา เพื่อทำความเข้าใจความคิดในการเดินทางจากพม่ามายังแม่สอด พบว่าทั้งโม่ซาน และเพื่อน ๆ ที่มาพร้อมกันเป็นกลุ่มใหญ่อยู่ที่มอล์มโยน เพิ่งเคยมาแม่สอดเป็นครั้งแรก รู้จักกับทะนา ซึ่งบวชเป็นพระเป็นผู้พามา ทะนาเล่าว่า โม่ซานกับเพื่อนไปหาที่วัดในมอล์มโยน ขอให้ช่วยพามาที่แม่สอด ก็เลยต้องพามาจากมอล์มโยน มาค้างคืนที่เกาะกรต และต่อรถมาจนถึงเมียวดี รุ่งขึ้นอีก 1 วัน จึงเดินทางนั่งเรือข้ามแม่น้ำเมยมา ก็เลยพามาที่ยองจิว คิดว่าจะพักอยู่ที่ยองจิวสัก 3 วันก็กลับไปพัก ที่วัดในเมียวดี ส่วนแรงงานข้ามชาติที่พามาก็จะพักอยู่กับยองจิวเกือบ 10 กว่าวันจนกว่าจะเย็บจักร ตรง ในขณะที่พักใน safe house ก็จะมีอาหารให้กินโดยเจ้าหน้าที่ยองจิวจะทำกับข้าวให้กิน 2 มื้อ คือมื้อเช้ากับมื้อเย็น มื้อกลางวันต้องหากินเอง มีแรงงานบางคนแบ่งกับข้าวมื้อเช้าไว้กินมื้อเที่ยงจะได้ ประหยัด คนที่มาอยู่จะต้องช่วยกันหุงข้าว ทำกับข้าว เจ้าหน้าที่ยองจิวจะเป็นคนไปซื้อกับข้าวมาให้ ทำกันเอง ทำผักผักก็จะทำในปริมาณมาก ๆ จะได้เพียงพอต่อคนจำนวนมาก

ส่วนโม่ซาน (สัมภาษณ์วันที่ 18 สิงหาคม 2555) เล่าว่า เคยได้ยินเพื่อน ๆ ที่มาแม่สอดเล่าให้ ฟังว่า ยองจิวช่วยเหลือคนพม่าด้วยกัน และที่แม่สอดหางานง่าย เย็บจักรเป็นก็ได้งานแล้ว แถมยังได้ เงินมากกว่าที่บ้านอีก จึงเก็บเงินชวนกันมาพร้อมกับเพื่อน ๆ ตอนที่มาทางยองจิวขอประชุมกันก่อน ว่าจะทำอย่างไรกับพวกเรา หลังจากนั้นก็รับให้ฝึกอบรมทักษะการเย็บผ้า ตอนนั้นก็กำลังหัดเย็บกระเป่า ใช้กระดาดหนังสือพิมพ์เก่า ๆ มาฝึกเย็บ เพราะไม่มีเศษผ้า พอเป็นแล้วก็เย็บแขนเสื้อ หรือปกเสื้อ ซึ่งอาจใช้เวลา อยากฝึกทอผ้า แต่มะอะบอกว่า เครื่องทอผ้าไม่ค่อยดี เพราะใช้ฝึกบ่อย ไม่มีใครบริจาค ซื้อจักรหรือซื้อเครื่องทอผ้าเพิ่ม จะมีก็แต่กลุ่มที่ไปอยู่นอเวียได้งานทำและมีเงินก็จะส่งเงินมาบริจาค ให้ซื้อจักรเย็บผ้า

### บทสรุป

แรงงานข้ามชาติในประเทศพม่าส่วนหนึ่งเกิดจากภัยสงครามภายใน อีกส่วนหนึ่งเกิดจาก “ภาวะทุนนิยมโลกาภิวัตน์” ที่มีการเคลื่อนไหลของแรงงานจากประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจต่ำไปสู่ ประเทศที่มีระบบเศรษฐกิจที่สูงกว่า ประกอบกับการสื่อสารคมนาคมมิได้เป็นอุปสรรคต่อการ เดินทางของมนุษย์ดังเช่นอดีต ผนวกรวมกับปัจจัยทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการเปลี่ยนแปลงทาง วัฒนธรรมที่มีความรวดเร็วและซับซ้อนมากขึ้น ดังนั้นจึงทำให้เห็นถึงการเดินทางข้ามแดนของ แรงงานข้ามชาติมายังแม่สอดเป็นจำนวนมาก การเดินทางข้ามแดนดังกล่าวจึงต้องอาศัยการสร้าง เครือข่ายทางสังคมกับครอบครัว เครือญาติ เพื่อนบ้าน และนายหน้า ในลักษณะการพึ่งพาอาศัยกัน ประสานผลประโยชน์ร่วมกัน การเป็นเครือข่ายเริ่มที่จุดศูนย์กลางนั่นก็คือ แรงงานข้ามชาติ และขยาย เครือข่ายในระดับชุมชน สังเกตได้จากการที่แรงงานข้ามชาติเดินทางข้ามแดนแต่ละครั้งจะมีผู้ร่วม เดินทางประมาณ 10-20 คน การเดินทางข้ามแดนได้ต่อรองกับกฎระเบียบของการข้ามแดน จึงต้อง

อาศัยทุนเงินตรา โดยการเก็บรวบรวมเงินทุนสำหรับเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางไกลแล้ว ยังต้องมี  
 เครือข่ายอยู่ที่ประเทศปลายทาง เป็นคนรู้จักกันได้พึ่งพิงอาศัยชั่วคราว และการช่วยหางานทำ

สำหรับการปฏิบัติการผ่านด่านของกองกำลังกะเหรี่ยงของแรงงานข้ามชาติจะใช้วิธีการเดิน  
 หลบหลีกเข้าไปในป่า หรือไม่ก็จ่ายเงินค่าผ่านทาง เมื่อมีการข้ามแดนผ่านกฎของรัฐบาลที่มีการตรวจ  
 คนเข้าเมือง แรงงานข้ามชาติเหล่านี้จะยอมจ่ายเงินให้กับกองกำลังกะเหรี่ยงที่ดูแลท่าเรือ โดยจ่ายให้  
 คนละ 20 บาท และนั่งเรือข้ามฟากซึ่งไม่ไกลจากสะพานมิตรภาพไทย-พม่ามากนัก เนื่องจากไม่มี  
 หนังสือผ่านแดน

การเชื่อมโยงเครือข่ายของแรงงานข้ามชาติกับของจิวเพื่อรับการช่วยเหลือ อาศัยเครือข่าย  
 คนบ้านเดียวกันที่เคยได้รับการช่วยเหลือมาก่อนหน้านี้แล้ว หรือได้รับข่าวสารจากเพื่อนบ้านได้  
 เดินทางมาขอรับการช่วยเหลือ ซึ่งของจิวจะมีการประชุมพิจารณาเป็นรายกรณีไป แต่อย่างไรก็ตาม  
 ของจิวไม่ได้ทำงานเพียงองค์กรเดียว แต่ยังสามารถสร้างเครือข่ายในระดับเดียวกันระหว่าง CBOs ด้วยกัน  
 ในพื้นที่มีเทคนิคในการเครือข่าย เพื่อให้เครือข่ายได้ทำงานร่วมกันตลอดเวลา นั่นคือ การเข้าร่วม  
 กิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นบนพื้นฐานของความร่วมมือกัน เช่น MAP-Foundation และ LLC ตลอดจน  
 องค์กรอื่น ๆ ในพื้นที่แม่สอด เป็นเครือข่ายช่วยเหลือให้คำปรึกษาในด้านกฎหมายแรงงาน มีเครือข่าย  
 สถานีวิจัยสำหรับให้เจ้าหน้าที่ของของจิวมาออกรายการให้ความรู้ในเรื่องสิทธิแรงงาน สิทธิสตรี สิทธิ  
 มนุษยชน สิทธิสุขภาพ และอาจต้องอาศัยแรงงานข้ามชาติในเรื่องเป็นหูเป็นตาให้กับของจิวคอยส่ง  
 ข่าว และเรื่องที่ต้องให้ความรู้หรือทำกิจกรรมก็ต้องอาศัยหน่วยงานของภาครัฐในการจัดกิจกรรม  
 ร่วมกัน เป็นลักษณะประสานประโยชน์ร่วมกัน เช่น การที่ของจิวได้ส่งเจ้าหน้าที่มาจัดนิทรรศการ  
 และร่วมกิจกรรมในวันสตรีสากล

นอกจากนั้นยังมีการเชื่อมโยงเครือข่ายระดับล่างกับสมาชิกของจิวที่ทำงานในโรงงาน เมื่อมี  
 เหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับสิทธิแรงงานก็จะให้ความช่วยเหลือ และยังเชื่อมโยงเครือข่ายกับหัวหน้า  
 คนงานในโรงงานสามารถฝากแรงงาน ผู้มาใหม่เข้าทำงานได้อีกด้วย

ส่วนสำคัญที่ทำให้ของจิวสามารถยืนหยัดอยู่ได้ เพื่อช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติคือ การ  
 เชื่อมโยงเครือข่ายความสัมพันธ์ในระดับโลกกับแหล่งทุนจากต่างประเทศ และเพื่อนที่เคยร่วม  
 ประท้วงด้วยกัน เมื่ออพยพไปอยู่ที่นอร์เวย์แล้วได้รวบรวมเงิน และจักรเย็บผ้าส่งมาให้ เพื่อใช้  
 ฝีกอบรวมแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาขอความช่วยเหลือ และได้ต่อยอดทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อ  
 แรงงานข้ามชาติอีกต่อไป

## บทที่ 6

### คนล่อรัฐ ตลาดล่อสะพาน

ว่าด้วยความสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติกับระบบเศรษฐกิจชายแดนตั้งแต่ระดับจุลภาคหรือในชีวิตประจำวันไปจนถึงระดับชาติ ประเด็นในการนำเสนอของบทนี้คือคณะผู้วิจัยต้องการเชื่อมโยงภาพชีวิตของแรงงานกลุ่มต่างๆ ที่เสนอไว้ในบทที่ 5 ว่ามีความสำคัญและสัมพันธ์กับระบบเศรษฐกิจชายแดนอย่างไร โดยอธิบายผ่านความสัมพันธ์ในกิจกรรมทางการค้าข้ามแดน และกิจกรรมการค้าที่สัมพันธ์กับเศรษฐกิจในระบบตลาดโดยเน้นไปที่ “ตลาดล่อสะพาน” รวมถึงแรงงานข้ามชาติกับระบบเศรษฐกิจในภาคเกษตรกรรม และภาคอุตสาหกรรม โดยคณะผู้วิจัยได้นำเสนอถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นในพม่าที่ส่งผลให้คนล่อรัฐพื้นที่ชายแดนแม่สอดและการเชื่อมโยงระหว่างเศรษฐกิจไทย-พม่า แม่สอด-เมียวดี เพื่อให้เห็นถึงตลาดล่อใต้สะพาน ทั้งนี้เพราะมีความสำคัญกับการเคลื่อนย้ายแรงงาน สินค้า พุน วัฒนธรรม ข่าวสาร และเทคโนโลยีระหว่างพม่ากับแม่สอดอย่างเข้มข้น

#### สถานการณ์ในพม่ากับคนล่อรัฐพื้นที่ชายแดนแม่สอด

สถานการณ์ในพม่าในงานศึกษาของภาสกร โกไศยกานนท์ (2547) กล่าวว่า ตลอดช่วง ปี 2491-2505 นับเป็นยุคแรกในทางการเมืองของพม่าที่วางตัวเป็นกลางตลอด 14 ปีที่ผ่านมา ที่ไม่เข้ากับฝ่ายโลกเสรีและฝ่ายคอมมิวนิสต์ แต่อย่างไรก็ตามการเคลื่อนไหวของชนกลุ่มน้อยและการใช้กำลังทหารภายในประเทศก็ยังมีเป็นระยะ ๆ และมีผลให้ผู้คนอพยพเพื่อหนีภัยสงครามกระจายอยู่ตามบริเวณแนวตะเข็บชายแดนไทย-พม่า จึงทำให้เห็นว่ามีกลุ่มกะเหรี่ยงย้ายถิ่นเข้ามาในพื้นที่แม่สอดก่อนกลุ่มอื่น เมื่อสิ้นสุดสงครามมีบางส่วนกลับภูมิลำเนาเดิม แต่มีบางกลุ่มที่ตัดสินใจไม่กลับและเข้ามาตั้งถิ่นฐานและอาศัยอยู่เป็นการถาวร

ในยุคที่สอง ระหว่างปี 2505-2531 เป็นการสิ้นสุดของประชาธิปไตยระบอบรัฐสภาที่ดำเนินมาหลังจากได้รับเอกราชจากอังกฤษ รวมระยะเวลา 27 ปี ผู้นำในประเทศขณะนั้นได้ให้คำมั่นว่าจะสถาปนาระบอบสังคมนิยมแบบพม่าขึ้น แต่ผลปรากฏว่าเศรษฐกิจของประเทศกลับทรุดโทรมลง ในยุคนี้ได้มีปรากฏการณ์ที่สำคัญภายในพม่านั้นคือในช่วงปี 2505-2512 (1962-1969) มีการเผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์จากจีนเข้ามายังพม่า (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์วันที่ 8 มีนาคม 2555) คนจีนในพม่าได้มีการปลุกกระดมกลุ่มคนจีนด้วยกันให้หันมาฝึกฝั้ลัทธิคอมมิวนิสต์ ผู้ที่หันมาเข้าร่วมขบวนการลัทธิคอมมิวนิสต์มีเข็มกลัดเป็นรูปหมาเจ็ดตุ้ง เหตุการณ์ทำนองเดียวกันครั้งนั้นได้เกิดขึ้นในหลายประเทศทั้งประเทศมาเลเซีย และประเทศในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ส่งผลให้คนจีนในแต่ละประเทศที่ถูกรัฐบาลปราบปรามการก่อจลาจลได้รับบาดเจ็บและตายเป็นจำนวนมาก เช่นเดียวกันรัฐบาลพม่าในสมัยนั้นมีนายพลเนวินเป็นผู้นำจึงได้ยึดอำนาจและเข้าปราบปรามประชาชนพม่าเชื้อสายจีนที่นิยมลัทธิคอมมิวนิสต์ เนื่องจากเกรงว่าประเทศพม่าจะถูกคนจีนยึดอำนาจ จึงทำให้คนจีนบางส่วนได้หนีจากความวุ่นวายและการสู้รบภายในประเทศพม่าไปยังประเทศจีน (เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม 2535)

ปี 2512 (1969) กลุ่มคนจีนในพม่าได้ส่งลูกหลานไปเรียนที่ประเทศจีนในระดับปริญญาตรี และมีคนจีนบางส่วนซึ่งเป็นรุ่นลูกได้เดินทางไปยังประเทศจีน เพื่อที่จะกลับไปทำธุรกิจและไปพัฒนาประเทศจีน ส่วนพ่อแม่ยังคงอาศัยอยู่ในประเทศพม่า ในขณะเดียวกันช่วงปี 2513 ประเทศพม่าประสบปัญหาเศรษฐกิจอย่างหนัก มีการขับไล่นักธุรกิจ นักลงทุนต่างชาติออกนอกประเทศ กิจกรรมหลายอย่างจึงตกเป็นของรัฐ และเมื่อปี 2517 เศรษฐกิจของประเทศเข้าสู่ภาวะวิกฤตอันเป็นผลจากการดำเนินนโยบายที่ผิดพลาดในอดีตและการคว่ำบาตรทางเศรษฐกิจของประเทศที่ไม่เห็นด้วยกับการละเมิดสิทธิมนุษยชนของรัฐบาลพม่าในการกักบริเวณแกนนำและผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองในการเรียกร้องประชาธิปไตยจากรัฐบาลทหารในประเทศพม่า ทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันเป็นไปด้วยความยากลำบาก ผู้คนต้องเผชิญกับความยากจน ความอดอยาก มีความลำบากในการเลี้ยงชีพ ทำให้ประชาชนทนสภาพความยากลำบากไม่ไหวต้องอพยพเคลื่อนย้ายออกนอกประเทศเข้าสู่พื้นที่ชายแดนไทย ด้านแม่สอด (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์วันที่ 12 มกราคม 2555)

เช่นเดียวกับกับกลุ่มคนจีนที่เดินทางไปยังประเทศจีนในช่วงที่มีการก่อกบฏ และการส่งลูกหลานไปเรียนต่อที่ประเทศจีน แต่เมื่อไปอยู่ในประเทศจีนทุกคนจะต้องทำงานหนัก ขุดดิน เพื่อปลูกพืชผลทางการเกษตร การกินจะมีคู่มือให้ ซึ่งจะต้องเข้าแถวรับอาหารทั้ง 3 มื้อ ส่วนใหญ่อาหารจะเป็นข้าวต้ม กับผัก เมื่อเปรียบเทียบกับอาหารการกินในประเทศพม่าซึ่งจากมาจะสะดวกสบายมากกว่า จึงตัดสินใจเดินทางกลับประเทศพม่า ประกอบกับได้รับฟังวิทยุ BBC ภาคภาษาพม่า พบว่าตามแนวชายแดนไทย-พม่า กะเหรี่ยงที่เป็นชนกลุ่มน้อยได้ทำการต่อต้านรัฐบาลพม่า และในพื้นที่ชายแดนแม่สอด ได้เปิดศูนย์การค้าชายแดนไทย-พม่า จังหวัดตาก คนพม่าเชื้อสายจีนที่ได้ฟังข่าวจึงเดินทางกลับประเทศพม่า โดยล่องเรือมาตามแม่น้ำโขง และขึ้นฝั่งที่เชียงราย หลังจากนั้นนั่งรถยนต์มาลงที่แม่สอด เพื่อกลับมาเยี่ยมบ้านและทำมาหากินที่พม่า (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์วันที่ 12 มกราคม 2555 และเจตริน, สัมภาษณ์วันที่ 12 มกราคม 2555)

การกลับมาเยี่ยมบ้านที่พม่า ต้องเผชิญกับการสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับกองกำลังกะเหรี่ยง จึงทำให้คนพม่าเชื้อสายจีนที่หนีมาจากประเทศจีน และคนจีนในพม่าได้เข้ามาในแม่สอด บางคนมาเป็นลูกจ้างร้านค้าในแม่สอด บางคนนั่งรถมาจากพม่าเพื่อมาซื้อสินค้าในแม่สอดไปขายที่เมียวดี บางกลุ่มจ้างกะเหรี่ยงซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อยในพม่ามาเป็นแรงงานรับจ้างขนสินค้าข้ามแดนที่เรียกว่า “กองทัพนมด” และคนจีนเหล่านี้ได้เปิดร้านค้า โดยเสียภาษีให้กับกองกำลังกะเหรี่ยง เมื่อกิจการค้าดีขึ้นคนพม่าเชื้อสายจีนจึงได้ส่งข่าวให้ญาติพี่น้องที่ประเทศจีนได้เดินทางจากประเทศจีนทะลักเข้ามาในแม่สอดเพื่อเป็นแรงงานรับจ้าง และค้าขาย เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อ 30 ปีที่แล้ว ปัจจุบันคนจีนเหล่านี้ได้แต่งงานกันมีลูกหลานอยู่ในพื้นที่แม่สอดและเป็นกลุ่มที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจสูงกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์วันที่ 12 มกราคม 2555 และเจตริน, สัมภาษณ์วันที่ 12 มกราคม 2555)

ปี 2508-2530 (1965-1988) ชาวจีนในพม่า และชาวจีนในไทยได้ทำการค้า และมีการขนส่งสินค้าข้ามแดน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขนส่งสินค้าข้ามแม่น้ำเมย ในสมัยนั้นจะมีกลุ่มแรงงานรับจ้างแบกของขนของข้ามแดน เป็นจำนวนมาก ซึ่งเรียกว่า “กองทัพนมด” การทำงานของกองทัพนมดของแรงงานรับจ้างขนสินค้าข้ามแดน เปรียบเสมือนมดงานที่คอยแบกของเดินทางไปมาระหว่างชายแดนไทย-พม่า เส้นทางของกองทัพนมด จะเดินทางด้วยเท้าแบกสินค้าจากเมืองเมาะละหม่าง มาที่

พระอุ ใช้เวลาเดินเท้าขนส่งสินค้า 1 เดือน เมื่อกองกำลังกะเหรี่ยงกับรัฐบาลทหารพม่าสู้รบกันก็จะพยายามใช้วิธีเดินทางหลบหลีกจึงทำให้ต้องใช้เส้นทางที่คดเคี้ยวไปมา และใช้เวลานานวัน หลังจากนั้นทหารกะเหรี่ยงไม่จับกองทัพมดที่เดินทางผ่าน แต่ใช้วิธีการให้กองทัพมดเสียภาษีผ่านแดน จึงได้ใช้เส้นทางที่สั้นลง จากร่างกุ้งผ่านเมียวดีถึงแม่สอด และจากแม่สอดผ่านเมียวดีถึงร่างกุ้งใช้เวลาประมาณ 5-10 วัน (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์วันที่ 12 มกราคม 2555 และเจตริน, สัมภาษณ์วันที่ 12 มกราคม 2555)

ปี 2531 แรงงานรับจ้างขนส่งสินค้าข้ามแดนที่เรียกว่า “กองทัพมด” ได้หายไป ทั้งนี้เนื่องจากพม่าได้เปิดประเทศ การขนส่งสินค้าข้ามแดนใช้รถตู้คอนเทนเนอร์ขนส่งข้ามเรือบริเวณริมฝั่งแม่น้ำเมยจะมีรถตู้คอนเทนเนอร์ขนส่งสินค้าจากกรุงเทพฯ มาส่งที่โกดังแถวท่าเรือ หลังจากนั้นจะใช้เรือหางยาวขนาดใหญ่ 20 คนนั่ง ส่งสินค้าข้ามแดนโดยผ่านทางเรือที่ข้ามฝั่งแม่น้ำเมย สาเหตุใหญ่ที่กองทัพมดหายไป เนื่องจากเส้นทางการเดินทางของสินค้าที่ต้องใช้กองทัพมด ต้องเดินเท้าหลายวันนั้น ในช่วงนี้มีการปรับปรุงเส้นทางคมนาคม และรถขนส่งสินค้า ทำให้สินค้าสามารถเดินทางได้เร็วขึ้น ภายในวันเดียวหรือสองวันก็ถึง อย่างเช่น สินค้าเดินทางจากแม่สอด ข้ามไปยังเมียวดี และไปถึงตลาดร่างกุ้งได้ภายใน 2 วัน (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์วันที่ 12 มกราคม 2555 และเจตริน, สัมภาษณ์วันที่ 12 มกราคม 2555)

ในช่วงนี้การเมืองของพม่ายังมีปัญหาภายในประเทศ รัฐบาลพม่าเพิ่มกำลังการกวาดล้างชนกลุ่มน้อย และเปลี่ยนยุทธวิธีจากเดิมที่กวาดล้างเฉพาะฤดูแล้งและถอยกลับ มาเป็นการกวาดล้างแล้วยึดพื้นที่ รวมทั้งโยกย้ายผู้คนออกจากพื้นที่เดิมเพื่อตัดกำลังสนับสนุนกองกำลัง ในอีกด้านหนึ่งมีการเจรจาหยุดยิงกับกองกำลังต่างๆ กว่า 20 กลุ่ม มีการเจรจาหยุดยิงตั้งแต่ปี 2532 ถึง ปี 2540 จำนวน 22 กลุ่ม ซึ่งในปี 2552 รัฐบาลทหารพม่า พยายามเจรจาให้กลุ่มที่หยุดยิง โดยเปลี่ยนสภาพภาพกองกำลังสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยงเคเอ็นยูให้เป็นกองกำลังรักษาเขตแดนภายใต้การกำกับดูแลของรัฐบาล (การเมืองพม่า 2546)

ถึงแม้จะมีการเจรจาหยุดยิงก็ตาม แต่ก็ยังมีการสู้รบระหว่างรัฐบาลพม่ากับกองกำลังสหภาพแห่งชาติกะเหรี่ยงเคเอ็นยู (Karen National Union -KNU) ซึ่งตั้งฐานที่มั่นและค่ายทหารเรียงรายตามแนวชายแดนมากกว่าครึ่งศตวรรษ และนับวันยิ่งมีความรุนแรงขึ้น รัฐบาลพม่าสามารถควบคุมพื้นที่ส่วนใหญ่บริเวณชายแดนได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการยึดฐานที่มั่นมานอร์ปโลว์ได้ในปี 2538 ทำให้เคเอ็นยู ไม่สามารถยึดครองพื้นที่ชายแดนได้อย่างเบ็ดเสร็จเหมือนก่อนหน้านั้น ในช่วงนั้นผู้นำระดับสูงได้โยกย้ายเข้ามาอยู่ในประเทศไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตอำเภอแม่สอด (และในปี 2551 เลขาธิการเคเอ็นยู ถูกลอบสังหารที่บ้านพักในอำเภอแม่สอด) การสู้รบทำให้มีผู้หนีภัยส่วนใหญ่เป็นชาวกะเหรี่ยงอพยพเข้ามาอยู่ฝั่งประเทศไทย เกิดศูนย์พักพิงผู้หนีภัยขนาดใหญ่ที่ได้รับการดูแลจากสหประชาชาติและองค์กรสากล 10 ศูนย์ โดยมีจำนวนผู้หนีภัยกว่าหนึ่งแสนคน

แรงงานข้ามชาติที่อยู่ในอำเภอแม่สอด ส่วนหนึ่งก็เป็นผู้ที่ข้ามแดนมานานแล้วตั้งแต่ก่อนที่การสู้รบระหว่างกองกำลังของเคเอ็นยูและกองกำลังของรัฐบาลพม่าจะมีความเข้มข้นและครอบคลุมพื้นที่ที่กว้างในช่วงก่อนและหลังปี 2530 คนกลุ่มนี้ที่ส่วนใหญ่เป็นคนมุสลิม (เชื้อสายพม่า บังคลิงเทศ กะเหรี่ยง ฯลฯ) และคนกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาพุทธ คนกะเหรี่ยงที่นับถือศาสนาคริสต์ ได้เข้ามาตั้งหลักปักฐานมีที่ดินสำหรับอยู่อาศัยและทำการเกษตรเป็นของตนเอง แต่ผู้ที่ย้ายถิ่นมาภายหลังจำนวน

มาก จะเป็นผู้ที่ยากจนไม่มีที่ดิน ต้องเป็นแรงงานอาศัยอยู่ในที่ของนายจ้าง หรืออาศัยในที่หัวไร่ปลายนาหรือที่ที่รกร้างใกล้ตัวอำเภอแม่สอด

### ตลาดขายแดนกับการค้าข้ามแดนพลังขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจ

เศรษฐกิจชายแดนระหว่างพม่ากับแม่สอดส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมทางการค้าข้ามแดนที่สัมพันธ์กับฐานการผลิตระหว่างพม่ากับแม่สอดในภาคเกษตร และภาคอุตสาหกรรม ซึ่งหน่อโพ (สัมภาษณ์วันที่ 29 สิงหาคม 2554) เล่าว่าในสมัยของรัฐบาลเนวิน การค้าชายแดนระหว่างพม่ากับแม่สอดคึกคักมาก พม่าต้องพึ่งพาสินค้าอุปโภคบริโภคจากไทยแทบทุกชนิด ด้วยเหตุว่าพม่าผลิตเองไม่ได้ หรือถ้าผลิตได้ก็จะคุณภาพไม่ดีนัก กับการไม่มีคู่แข่ง ปัจจุบันไม่เป็นเหมือนเดิมแล้วเพราะสินค้าบางอย่างพม่าสามารถผลิตเองได้ นอกจากนั้นยังมีสินค้านำเข้าจากจีนที่กำลังติดตลาดอยู่ในตอนนี้ เมื่อสถานการณ์ยังดีอยู่ก่อนเหตุการณ์ 1988 หน่อโพเล่าว่าคนแม่สอดแทบทุกคนจะไปค้าขายที่ฝั่งพม่า และคนเหล่านี้จะสื่อสารภาษาพม่าได้ เศรษฐกิจหลักของแม่สอดจึงเป็นเรื่องการค้าชายแดน โดยมีแหล่งค้าขายใหญ่อยู่ที่พะลู่ และวังซ่า มีคนไทยในแม่สอดเป็นผู้ค้ารายใหญ่หลายคน และทุกคนจะมีความสัมพันธ์กับหัวหน้า KNU เป็นอย่างดี

หลังจากเกิดเหตุการณ์ 8888 ในประเทศพม่าได้ส่งผลกระทบต่อสภาพการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของพม่าให้ตกต่ำลงจนถึงที่สุด (เกิดเหตุการณ์ 8888 ในประเทศพม่า. 2555) ทำให้พม่าปิดประเทศ และปิดด่าน อยู่ 3 ครั้ง ที่เป็นช่วงเวลานานนับปี โดยครั้งแรกปิดประมาณ เดือนพฤศจิกายน 2534 ถึงเดือน พฤศจิกายน 2535 หลังจากนั้นมีการเปิดด่านช่วงปี 2535-2537 ส่วนครั้งที่ 2 ประมาณ เดือนมีนาคม 2538 พม่าปิดด่านอีกจนถึงเดือนกรกฎาคม 2539 และครั้งที่ 3 ปิดด่านช่วงเดือนพฤศจิกายน 2540-2541 ส่วนครั้งอื่น ๆ ก็จะมีปิดด่านบ้างเป็นบางครั้งแต่ใช้ระยะเวลาสั้น ๆ ประมาณ 4-5 วัน ทั้งนี้แล้วแต่คำสั่งของรัฐบาลทหารพม่า จากการที่รัฐบาลทหารพม่าสั่งปิดด่านการค้าชายแดนเมียวดี-แม่สอดบ่อยครั้งสาเหตุหลัก ๆ ก็คือ (กรรณิการ์ ธรรมรัตน์ 2542; ภาสกรโกไศยกานนท์ 2547; อรอนงค์ สุวรรณชัย 2554) ปัญหาการเมืองภายในของพม่าที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเทศไทย เนื่องจากกลุ่มกะเหรี่ยงที่พยายามต่อต้านรัฐบาลทหารพม่าเพื่อต้องการปกครองตนเองอย่างอิสระ เมื่อมีการปะทะชนกลุ่มน้อยส่วนหนึ่งหลบหนีเข้ามาตามชายแดนไทย พม่าหวาดระแวงว่าไทยจะให้การช่วยเหลือเพื่อต่อต้านรัฐบาลทหารพม่า (อรอนงค์ สุวรรณชัย 2554)

ส่วนอีกปัญหาหนึ่งเป็นเรื่องข้อพิพาทเรื่องแม่น้ำเมยและการอ้างสิทธิ์เหนือเกาะกลางแม่น้ำเมย พม่าเรียกว่า Thangyin River (กรรณิการ์ ธรรมรัตน์ 2542) โดยประชาชนชาวไทยและพม่าได้เข้าไปสร้างหลักรอทั้งสองฝั่งแม่น้ำเพื่อป้องกันตลิ่งพังตามกระแสน้ำแรงของน้ำ ทำให้น้ำกัดเซาะบริเวณอีกฝั่งเกิดเป็นปัญหาข้อพิพาทระหว่างกัน ทำให้ทหารพม่าไม่พอใจจึงได้ถอนหลักรอของประชาชนชาวไทยและเผาบ้านเรือน และอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ปิดด่านคือ พม่าต้องการสงวนเงินตราต่างประเทศในระบบกับทุก ๆ ประเทศที่ค้ากับพม่า ทั้งนี้เพราะรัฐบาลพม่าอ้างว่าต้องการให้ประชาชนพม่าหันมาบริโภคสินค้าในประเทศให้มากขึ้น นอกจากนั้นยังพบว่าการค้าอนุกระบบมีปริมาณมากทำให้พม่าเก็บภาษีจากสินค้าเข้าได้น้อยจึงทำให้พม่าปิดด่านเป็นระยะ (ริชาร์ดสัน, สัมภาษณ์วันที่ 18 มกราคม 2555)

หน่อโพ (สัมภาษณ์วันที่ 24 ตุลาคม 2554) เล่าว่า การประกาศปิดด่านไทย-พม่าในทางปฏิบัติแล้วไม่ได้มีผลต่อการค้าชายแดนเลยเพราะผู้ค้ามักจะอาศัย “ทางขโมย” ซึ่งมีอยู่หลายจุดมาก และเส้นทางเหล่านี้ทั้งเจ้าหน้าที่ฝั่งไทยและฝั่งพม่าต่างก็ทราบดี คล้ายกับเป็นข้อตกลงภายใน และในช่วงที่หน่อโพทำธุรกิจไร่ข้าวโพดนั้น เธอเล่าว่ามีชาวบ้านและนักลงทุนจากฝั่งไทยเข้าไปทำธุรกิจในพื้นที่ชายแดนฝั่งพม่าเป็นจำนวนมากเช่นกันเป็นต้นว่า

- ธุรกิจค้าไม้ ส่วนใหญ่เป็นการตั้งโรงงานทำไม้แปรรูป ทำเฟอร์นิเจอร์ รับคนงานทั้งจากฝั่งไทยและพม่า

- การทำไร่ข้าวโพด (ด้านอำเภออุ้มผาง พื้นที่บริเวณนี้จะมีแม่น้ำกั้น สะดวกต่อการรวมผลผลิตจากทั้งสองฝั่ง ในความรู้สึกของหน่อโพเห็นว่าเป็นที่ดินผืนเดียวกัน เส้นชายแดนไม่ได้มีความสำคัญมากนัก)

- ค้าวัว-ควาย (จากพม่า ส่งเข้าหลายจุด จุดใหญ่ได้แก่ ด่านเจดีย์สามองค์ วังผา และแม่โกนเกน แต่ปัจจุบันที่แม่โกนเกนไม่มีแล้วเนื่องจากพม่าตั้งด่านไว้ที่บริเวณนั้น ส่วนจุดด่านวังผาจะส่งเข้าตลาดควายท่าสายลวดของแม่สอดโดยตรง เปิดค้าขายทุกวันอาทิตย์)

- ค้าอัญมณี เช่น หยก พลอย (จากพม่า ผ่านช่องทางด่านเมียวดี)

- ผ้าจากโรงงาน และเสื้อผ้าสำเร็จรูป (ส่งจากไทย หน่อโพเองก็เคยทำธุรกิจค้าผ้าที่พะลูลีกไปประมาณสิบปีที่แล้ว วิธีการค้าขายของเธอน่าสนใจคือ เธอจะมีเพื่อนมีคนรู้จักเป็นชาวพม่าคนเหล่านี้จะมาเมืองไทยประมาณเดือนละครั้งหรือมากกว่า แล้วนัดพบกันเพื่อสอบถามว่าคนพม่าชอบใช้ผ้าแบบไหน จากนั้นเธอก็จะสั่งมาขาย ทั้งขายปลีกและส่งต่อไปให้เพื่อนชาวพม่า โดยเธอจะใช้วิธีโทรศัพท์สั่งสินค้าจากโรงงานในกรุงเทพฯ จากนั้นทางโรงงานจะส่งสินค้าให้เธอทางรถทัวร์/รถยนต์)

- สินค้าบริโภคจากฝั่งพม่า เช่น หอมแดง หอมขาว (กระเทียม) พริกแห้ง กระเพาะปลา สมุนไพร ฟองเต้าหู้ ยาเส้น หมาก

- สินค้าอุปโภคบริโภคจากฝั่งไทย เช่น กะปิ น้ำปลา สบู่ ผงซักฟอก แชมพู เครื่องสำอาง

จากข้อมูลการทำธุรกิจค้าขายข้างต้นระหว่างพม่ากับไทยสะท้อนให้เห็นว่าส่วนใหญ่แล้วจะเป็นการค้าอกระบบซึ่งชาวบ้านแถวนั้นเรียกว่า การค้าลอดใต้สะพาน สินค้าส่วนใหญ่จะเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค และสินค้าซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีอยู่ในแต่ละประเทศ และบางส่วนข้ามแดนมาจากประเทศจีน

### สินค้าข้ามแดน

สำนักงานจังหวัดตาก KM team (2556) ได้กล่าวถึงกฎระเบียบทางการค้าที่สำคัญของพม่าไว้ว่า สินค้าห้ามนำเข้าพม่า ได้แก่ ผงชูรส น้ำหวาน และเครื่องดื่ม ขนมปังกอบทุกชนิด หมากฝรั่ง ขนมหัก ขนมหิงเกิ้ล ซ็อกโกแลต อาหารกระป๋อง (เนื้อสัตว์ และผลไม้) เส้นหมี่ทุกชนิด เหล้าเปียร์ บุหรี่ ผลไม้สดทุกชนิด ผลิตภัณฑ์พลาสติกสำหรับใช้ในครัวเรือน และใช้ส่วนตัวทุกชนิด สินค้าที่ควบคุมการนำเข้าโดยกฎหมายที่มีอยู่แล้ว ส่วนสินค้าห้ามนำส่งออก ได้แก่ ผลผลิตเกษตรกรรม ข้าวปลายข้าว แป้งข้าวเจ้า น้ำตาลทราย น้ำตาลทรายดิบ ถั่วลิสง และน้ำมันถั่วลิสง เมล็ดงา น้ำมันงา

กากถั่วลิสง ถั่วGram ไม้สัก แร่ธาตุ น้ำมัน ปิโตรเลียม อัญมณี ทองคำ หยก ไข่มุก เพชร ตะกั่ว ดีบุก ทั้งสแตน วูลแฟรม เงิน ทองแดง สังกะสี ถ่านหิน โลหะอื่นๆ สัตว์ และผลิตภัณฑ์ของสัตว์ งาช้าง วัวควาย ช้าง ม้า และสัตว์หายากหนัง และเขาสัตว์ เปลือกกุ้ง (ผง) สินค้าทั่วไป อาวุธ และเครื่องกระสุน วัตถุโบราณ ฝ้าย

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงแม้จะมีการห้ามนำเข้าพม่า หรือส่งออกจากพม่าก็ยังมีสินค้าเหล่านั้นปรากฏในรายการสินค้าที่ผ่านด่านศุลกากร และมีมูลค่าจำนวนมาก นอกจากนั้นยังพบว่า สินค้าดังกล่าวสามารถเล็ดลอดได้สะพานได้อีกจำนวนมาก สำหรับสินค้าข้ามแดนในอาณาบริเวณชายแดนไทย-พม่า ด้านแม่สอด-เมียวดี พบว่า รายการสินค้าข้ามแดนที่เป็นสินค้าส่งออกและนำเข้า 15 อันดับแรกในปีงบประมาณ 2556 ดังตาราง 3

ตาราง 3 รายการสินค้านำเข้าและส่งออก15 อันดับระหว่างไทย-พม่าด้านแม่สอด  
ปีงบประมาณ 2556 (ตุลาคม 2555 - กรกฎาคม 2556)

ที่	ชนิดสินค้านำเข้าไทย	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออกพม่า	มูลค่า (ล้านบาท)
1.	ถั่วลิสง (ส่วนมาก AFTA)	784.883	น้ำมันเบนซิน	2,134.954
2.	โค-กระบือมีชีวิต	462.600	เปียร์	2,032.180
3.	เฟอร์นิเจอร์สิ่งประดิษฐ์ทำด้วยไม้	279.477	น้ำมันดีเซล	1,273.022
4.	พริกแห้ง (บางส่วนใช้สิทธิ AFTA)	187.467	น้ำมันพืช	1,043.558
5.	ถั่วเขียวผิวมัน (AFTA)	63.229	ผ้าพิมพ์ฝ้าย	1,041.516
6.	แร้วหลวง (บางส่วนเข้าคลังฯ)	63.216	โทรศัพท์พร้อมอุปกรณ์	1,021.801
7.	ปลาเบญจพรรณ (บางส่วน AFTA)	51.437	กาแฟชนิดผงสำเร็จรูป	645.299
8.	ปลายข้าว 100% (WTO)	34.302	อาหารปรุงแต่งกลิ่นรสอื่นๆ	626.878
9.	เมล็ดงา (เข้าคลังฯ)	33.864	ผงชูรส	620.333
10.	รถจักรยานสภาพเก่าใช้แล้ว	21.838	โทรทัศน์	566.774
11.	กระเพาะปลาตากแห้ง	19.742	รองเท้าแตะฟองน้ำ	455.912
12.	ชุดนอนสตรี (FORM D)	14.536	ผ้าทอทำด้วยใยสังเคราะห์ร้อยละ 85	454.295
13.	ถั่วเขียวผิวดำ (AFTA)	14.304	ยารักษาโรค	448.114
14.	เสื้อผ้า (บางส่วนเข้าคลัง)	14.041	นมถั่วเหลือง	441.982
15.	ปูทะเลมีชีวิต	11.567	ผ้าทอด้วยด้ายสีต่างๆ	441.655

ที่มา: ด่านศุลกากรแม่สอด 2556

จากตาราง 3 พบว่าสินค้าส่งออกที่สำคัญของไทยคือ สินค้าอุปโภคบริโภคที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น น้ำมันเบนซิน เปียร์ น้ำมันดีเซล น้ำมันพืช ผ้าพิมพ์ฝ้าย และเป็นที่น่าสังเกตว่าเปียร์อยู่อันดับที่ 2 และผงชูรสอยู่อันดับที่ 9 ซึ่งเป็นสินค้าห้ามนำเข้าพม่ามีติดเข้าไปในรายการนี้ด้วย และเมื่อสำรวจย้อนหลังไปอีก 7 ปี (ปีงบประมาณ 2549-2555) พบว่า สินค้าห้ามนำเข้าผงชูรส และเปียร์ก็ยังมีการนำเข้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปีงบประมาณ 2549 พบว่าผงชูรสถูกนำเข้าพม่าอยู่ในอันดับที่ 1 (ดูที่ภาคผนวก ก)

ส่วนสินค้าส่งออกของพม่าเพื่อนำเข้าไทยคือ ถั่วลิสง โครกระป้อมีชีวิต ซึ่งในพื้นที่แม่สอดมีตลาดโครกระป้อมีขนาดใหญ่ บริเวณท่าสายลวด และเฟอร์นิเจอร์สิ่งประดิษฐ์ทำด้วยไม้ พริกแห้ง ถั่วเขียวผิวมัน แร่พลวง ปลาเบญจพรรณ ปลาช่อน เมล็ดงา และเป็นที่น่าสังเกตว่า สินค้าห้ามนำส่งออกของพม่าพบว่า มี ถั่วลิสง ปลาช่อน โครกระป้อมีเป็นจำนวนมาก และเมื่อนับถอยหลังไป 3 ปี (ปีประมาณ 2553-2555) ยังพบว่าสินค้าห้ามนำส่งออกจากพม่าก็ยังคงปรากฏให้เห็นในอันดับต้น ๆ ของการส่งออก (ดูที่ภาคผนวก ก)

#### วิธีการค้าและการเคลื่อนย้ายสินค้า

ในด้านการส่งออกพบว่า ผู้ส่งออกไทยจำหน่ายสินค้าให้พ่อค้าพม่า ทั้งพ่อค้าชายส่ง และพ่อค้าชายปลีกจากเมืองต่างๆ ทั้งเมืองมอถัมไฮน์ พะอั้น ร้างกุ้ง และเมียวดี โดยตรง หรือจำหน่ายผ่านพ่อค้าชายส่งที่เมืองเมียวดี แล้วกระจายสินค้าไปยังเมืองต่าง ๆ ในพม่าอีกทอดหนึ่ง การสั่งซื้อสินค้าจากพ่อค้าพม่าทำหลายวิธี ทั้งทางโทรศัพท์ โทรสาร การเดินทางเข้าไปติดต่อคู่ค้าในพม่าด้วยตนเอง พ่อค้าพม่าเดินทางเข้ามาติดต่อโดยตรงที่ร้าน หรือฝากบุคคลอื่นเข้ามาซื้อให้ที่ฝั่งประเทศไทย หลักฐานการค้าส่วนใหญ่เป็นใบกำกับสินค้า แต่อาจทำใบสั่งซื้อบ้างในบางครั้ง เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการขอสินเชื่อจากสถาบันการเงิน ลักษณะการส่งออกสินค้านี้มีหลายรูปแบบดังนี้ (ภาวะการค้าชายแดนไทย - พม่า ด้านอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก 2555)

1. พ่อค้าชายแดนในท้องถิ่น เป็นผู้สั่งซื้อและรวบรวมสินค้าจากส่วนกลาง หรือในท้องถิ่นตามคำสั่งซื้อของพ่อค้าพม่า และเป็นผู้ทำพิธีการส่งออก
2. พ่อค้าชายแดนทำหน้าที่เป็นเสมือนตัวแทนจำหน่ายให้บริษัท หรือโรงงานจากส่วนกลางในการติดต่อซื้อขายกับพ่อค้าพม่า กรณีนี้พ่อค้าชายแดนอาจดำเนินการขนส่งสินค้าด้วยตนเองหรือทางบริษัท หรือโรงงานนั้น จัดส่งมาให้ที่อำเภอแม่สอดแล้วตกลงกัน ซึ่งอาจส่งออกในนามของบริษัท หรือโรงงานที่กรุงเทพหรือพ่อค้าชายแดน
3. ผู้ผลิตจากส่วนกลางติดต่อกับพ่อค้าพม่าโดยตรงและส่งออกในนามของผู้ผลิต ส่วนภาระการขนส่งภายในประเทศขึ้นอยู่กับข้อตกลงระหว่างกัน
4. พ่อค้าพม่าเข้ามาติดต่อโดยตรงกับพ่อค้าในอำเภอแม่สอด หรือเดินทางเข้าไปซื้อสินค้าจากบริษัทหรือโรงงานผู้ผลิตในกรุงเทพฯ หลังจากนั้นจะส่งสินค้ามายังอำเภอแม่สอด และทำพิธีการศุลกากรในนามพ่อค้าพม่า วิธีการส่งออกนี้ เรียกกันโดยทั่วไปว่า “ ตัวพม่า ” อย่างไรก็ตาม สินค้าบางชนิดพ่อค้าพม่าไม่สามารถสั่งซื้อได้โดยตรง ต้องสั่งซื้อจากพ่อค้าชายแดนท้องถิ่น เนื่องจากมีการระบุให้ต้องซื้อผ่านตัวแทนจำหน่ายของบริษัทในอำเภอแม่สอดเท่านั้น

กรณีข้อ 3 และข้อ 4 การซื้อขายส่วนใหญ่อยู่ในรูปของเงินสด หรือ กรณีที่เป็นบริษัทหรือโรงงานขนาดใหญ่ที่กรุงเทพ พ่อค้าพม่าจะชำระค่าสินค้าล่วงหน้าก่อนรับมอบสินค้า โดยใช้วิธีโอนเงินเข้าบัญชีบริษัทหรือโรงงานดังกล่าว

การเสนอขายสินค้าอยู่ในรูปเงินบาทและเงินจัต ขึ้นอยู่กับประเภทสินค้า หากเป็นสินค้าที่มีลักษณะเฉพาะผู้ผลิตไม่มากนัก พ่อค้ามีอำนาจต่อรองสูง เช่น อะไหล่เครื่องยนต์ วัสดุก่อสร้าง การกำหนดราคาของผู้ส่งออกส่วนใหญ่จะอยู่ในรูปเงินบาท และลักษณะการขายสินค้าจะอยู่ในรูปเงินให้สินเชื่อมากกว่าเงินสด ส่วนกรณีสินค้าอุปโภคบริโภคทั่วไปมีการแข่งขันในตลาดสูง การกำหนดราคาจะมีทั้งในรูปเงินบาท และเงินจัตในสัดส่วนที่แตกต่างกันไปตามข้อตกลงของแต่ละคู่ค้า เนื่องจากการค้าชายแดนในอำเภอแม่สอดเป็นการค้าขายบนพื้นฐานของความไว้วางใจกัน ทำให้มีการให้สินเชื่อการค้าแก่คู่ค้าสูงกว่าร้อยละ 50 ในระยะเวลาตั้งแต่ 10-30 วัน อย่างไรก็ตามพ่อค้าชายแดนบางรายเริ่มขายสินค้าในรูปเงินสดในสัดส่วนที่สูงกว่าการให้สินเชื่อ หรือขายในรูปเงินสดทั้งหมด เนื่องจากการเลี่ยงปัญหาหนี้เสียของพ่อค้าพม่าและการตรวจสอบของเจ้าหน้าที่สำนักงานป้องกันและปราบปรามการฟอกเงิน

เนื่องจากสินค้าส่งออกผ่านด่านพรมแดนอำเภอแม่สอด ส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภค ซึ่งเป็นสินค้าที่ทางการพม่าห้ามนำเข้า ดังนั้นการส่งออกส่วนใหญ่จะส่งออกผ่านจุดผ่อนปรนชั่วคราวในสัดส่วนร้อยละ 70 การส่งมอบสินค้าโดยทั่วไปจะส่งมอบบริเวณชายแดนไทย เพื่อลดความเสี่ยงในการขนส่งสินค้าในพม่า โดยปกติแล้วหลังจากผู้ส่งออกไทยส่งมอบสินค้าเรียบร้อยแล้ว ผู้นำเข้าพม่าจะเป็นผู้รับภาระด้านการประกันภัยและค่าขนส่งในพม่าเอง สินค้าส่วนใหญ่จะถูกขนส่งโดยรถบรรทุกขนาดเล็ก และเปลี่ยนถ่ายสินค้าที่เมืองเมียวดี

ภาระการขนส่งแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ การขนส่งจากบริษัทหรือโรงงานผลิตจนถึงชายแดนไทย ส่วนใหญ่พ่อค้าชายแดนฝั่งไทยหรือบริษัทผู้ผลิตเป็นผู้รับผิดชอบ ส่วนการขนส่งจากชายแดนไทยไปยังจุดหมายปลายทางในพม่า พ่อค้าพม่าเป็นผู้ดำเนินการทั้งหมด มีเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่พ่อค้าไทยรับภาระในการขนส่งเข้าไปในฝั่งพม่า โดยปกติวิธีการขนส่งสินค้าที่ทางการพม่าห้ามนำเข้าจะขนส่งผ่านคนกลางที่ทำหน้าที่ขนส่งสินค้าโดยเฉพาะ ทั้งนี้ ผู้บริการขนส่งในพม่าสามารถแบ่งได้เป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ ชนกลุ่มน้อยกะเหรี่ยง DKBA การใช้บริการขนส่งจากกลุ่มนี้ค่อนข้างปลอดภัย แต่มีค่าใช้จ่ายสูง ส่วนกลุ่มที่สอง ได้แก่คนพม่าเชื้อสายมุสลิม และกลุ่มสุดท้ายเป็นคนพม่าเชื้อสายจีน อย่างไรก็ตามการขนส่งสินค้าจากชายแดนพม่าเข้าไปเมืองเมียวดี จนถึงเมืองร่างกุ้ง ยังไม่มีมาตรฐานการขนส่งและไม่มีความแน่นอน รวมทั้งต้นทุนการขนส่งสูง เนื่องจากหากเป็นการลักลอบส่งสินค้า และต้องขนส่งผ่านพื้นที่ของชนกลุ่มน้อย นอกจากนี้ ความยากง่ายในการขนส่งแปรผันตามสถานการณ์การเมืองภายในพม่า

### การค้าลอดใต้สะพานกับเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน และเศรษฐกิจระดับมหภาค

แม่สอดในปัจจุบันเป็นดินแดนที่อยู่ในการรับรู้ของผู้คนภายนอกกว่าเป็นเมืองการค้าชายแดน เป็นเมืองศูนย์กลางการพัฒนาทางเศรษฐกิจระหว่างไทยกับพม่า โดยเฉพาะสำหรับประเทศไทยแล้ว แม่สอดเป็นเมืองการค้าชายแดนที่ทำรายได้ให้กับประเทศไทยสูงมากที่สุด กล่าวคือถ้าเทียบปริมาณ

การส่งออกสินค้ากับการนำเข้า พบว่าบริเวณด่านอำเภอแม่สอดมีมูลค่าในการส่งออกมากกว่านำเข้ากว่า 10 เท่า (สุจินดา เจียมศรีพงษ์ 2550, 21) จากสถิติการค้าที่ถูกกฎหมายโดยผ่านด่านศุลกากรอำเภอแม่สอดจังหวัดตาก ระหว่างปี 2536-2549 มีมูลค่าเฉลี่ยอยู่ที่ปีละ 4-5 พันล้านบาทต่อปี โดยเฉพาะในปี 2547-2549 นั้น ประเทศไทยได้ตุลาการค่าจากพม่า ในบริเวณด่านแม่สอดปีละมากกว่าหนึ่งหมื่นล้านบาท รัฐไทยจึงมองแม่สอดในแง่ของการเป็นเมืองแห่งการพัฒนาทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะการพยายามผลักดันการสร้าง เขตเศรษฐกิจพิเศษที่จะ ช่วยลดเงื่อนไขทางการเมืองและกฎหมายหลายอย่างลง และเอื้อต่อการพัฒนาทางการค้า อุตสาหกรรมและการลงทุน ถ้าเราศึกษาจากแผนพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษ เราจะพบว่าเมืองแม่สอดมีแง่ดีในทางเศรษฐกิจคือปัจจัยทางการผลิตที่มีต้นทุนค่อนข้างต่ำ อันเนื่องมาจากความอะลุ่มอล่วยในเรื่องเขตแดน ทำให้เกิดแรงงานต่างด้าวทะลักข้ามแดน เข้ามายังพื้นที่เมืองแม่สอดได้อย่างง่ายดาย ข้อเสนอหนึ่งของแผนพัฒนาเขตเศรษฐกิจพิเศษคือการพยายามผลักดันในแง่ของกฎหมายที่เอื้อต่อการเข้ามาของแรงงานต่างด้าวอย่างง่ายขึ้น การเข้ามาของแรงงานต่างด้าว รวมถึงผู้อพยพหนีปัญหาความรุนแรงจากการสู้รบในพม่า ทำให้แม่สอดกลายเป็นเมืองที่มีความหลากหลายอย่างมากในแง่ของผู้คนที่เข้ามาอยู่อาศัย ก่อให้เกิดปัญหาในการจัดการและการปกครองขึ้นอย่างมากตามความคิดของรัฐ (วรวิทย์ ไชยทอง 2555)

กิจกรรมทางการค้าข้ามแดนจะเป็น 2 ลักษณะคือการค้าในระบบเป็น “การค้าผ่านทางสะพาน” นั่นคือการนำสินค้าเข้าและส่งออกในเส้นทางอนุมติเป็นเส้นทางที่ผ่านศุลกากรถูกต้องตามกฎหมาย และการค้านอกระบบเป็น “การค้าลอดใต้สะพาน” นั่นคือสินค้านำเข้าและส่งออกนอกเส้นทางอนุมติ นอกจากนี้จากการสัมภาษณ์ยังพบว่า การค้าชายแดนแม่สอดเมื่อดีพบว่ามี 2 รูปแบบคือ การค้ารูปแบบเดิม เป็นการค้าระหว่างประชาชนชาวไทยและชาวพม่าที่มีมานานตั้งแต่พม่ายังปิดประเทศซึ่งเป็นเศรษฐกิจในชีวิตประจำวันหรือในระดับจุลภาคที่ประชาชนสองฝั่งของแต่ละประเทศค้าขายกันเอง รูปแบบปัจจุบันคือ การส่งสินค้าจากฝั่งไทยไปยังฝั่งพม่า โดยมีสินค้าของบริษัทจากกรุงเทพฯ ขนส่งทางรถบรรทุกผ่านด่านมีการเสียภาษีและการขอภาษีคืนอย่างถูกต้องซึ่งเป็นเศรษฐกิจในระดับมหภาคที่ต้องใช้ทุนสูง

ในส่วนนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอกิจกรรมการค้าข้ามแดนซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจชายแดนแม่สอด โดยแสดงให้เห็นช่องทางที่เป็นด่านผ่านแดนในลักษณะของการค้าข้ามแดนนอกระบบ เรียกว่าการค้าลอดใต้สะพาน โดยสามารถอธิบายได้หลายลักษณะคือ

ลักษณะแรกการส่งออกสินค้าอยู่ในระบบพิธีศุลกากรไทย แต่ไม่เสียภาษีให้ทางการพม่าอย่างถูกต้อง

ลักษณะที่สอง เป็นการซื้อสินค้าที่ชาวพม่าที่อยู่ตามบริเวณชายแดน เดินทางมาซื้อสินค้าที่ฝั่งไทยด้วยตนเอง

ลักษณะที่สามจะมีขบวนการรับจ้างขนสินค้าจากไทยเข้าสู่ฝั่งพม่า โดยสินค้าบางชนิดจะทำพิธีการทางศุลกากรของพม่าอย่างถูกต้อง แต่สินค้าในบรรจุภัณฑ์จะแตกต่างจากรายการสินค้าที่ได้จดทะเบียนไปไม่ว่าจะเป็นขนาด สี ชนิด จำนวนของสินค้า เพียงแต่แจ้งจำนวนตัวเลขที่น้อยกว่าจำนวนสินค้าจริง

ลักษณะที่สี่การนำสินค้าจากฝั่งพม่ามายังฝั่งไทย และจากฝั่งไทยไปยังฝั่งพม่า สามารถขนสินค้าไปพร้อมกับคน

ก่อนหน้านี้หน้าหน่อโพเล่าว่าค่าจ้างเรือข้ามฝั่งคนละ 5-10 บาท ซึ่งตลอดเส้นทางแม่น้ำเมยสามารถถ่ายเทสินค้าข้ามแดนได้ทุกจุด เส้นทางถ่ายเทสินค้าเหล่านี้ศุลกากรไม่สามารถควบคุมได้ และส่วนใหญ่จะลักลอบขนกันในช่วงกลางคืน โดยขนส่งทางเรือ ท่าที่ขนส่งสินค้าปริมาณมาก หลายเที่ยวเป็นท่าที่ไม่ไกลจากสะพานมิตรภาพไทย-พม่า

นอกจากนี้ยังพบว่า แม่สอด และอำเภออื่น ๆ ที่อยู่ใกล้เคียงกันที่แรงงานข้ามแดนที่ทำงานในแม่สอดและพื้นที่ใกล้เคียงใช้เป็นทางข้ามแดนมีท่าเรือและท่าข้ามจำนวนมาก ได้แก่ ในอำเภอแม่สอดมีท่าบ้านริมเมย บ้านท่าอาจ บ้านวังตะเคียน บ้านห้วยม่วง บ้านวังแก้ว บ้านผาลู อำเภอพบพระ จะมีท่าบ้านวาลี (วัลเลย์) บ้านหมื่นฤชชัย อำเภอแม่ระมาด มีท่าบ้านตาคำ บ้านวังผา อำเภอท่าสองยาง มีท่าบ้านแม่พะวอ บ้านแม่ด่าน บ้านแม่หละ และบ้านแม่สสิต ส่วนอำเภออุ้มผาง มีท่าบ้านหนองหลวง บ้านตะเบอพู บ้านแม่จัน บ้านเป็งเคล็ง (ตานแห้ว, สัมภาษณ์วันที่ 18 มกราคม 2555) และจากการพูดคุยกับมะเอ (สัมภาษณ์วันที่ 17 มกราคม 2555) พบว่า ก่อนและหลังการเปิดสะพานไม่มีความแตกต่างกันในด้านของการเพิ่มปริมาณการค้า ทั้งนี้เนื่องจากตามแนวชายแดนมีท่าเรือหลายท่าที่สามารถส่งสินค้าได้จำนวนมาก นักธุรกิจนิยมส่งออกสินค้าทางท่าเรือมากกว่า เพราะต้นทุนในการส่งออกไม่มากเท่ากับส่งทางสะพานมิตรภาพไทย-พม่า เพียงแต่การเปิดใช้สะพานมิตรภาพไทย-พม่าจะทำให้การส่งออกสินค้าคล่องตัวกว่า เพราะในอดีตสะพานที่ใช้ขนส่งจะเป็นสะพานเล็ก ๆ ที่สามารถข้ามไปมาได้ แต่ไม่สะดวกเท่าในปัจจุบัน

การค้าข้ามแดนของชาวพม่ากับชาวไทยจะอาศัยท่าตามจุดต่าง ๆ ตามเส้นเขตแดนประมาณ 18 ท่า (ไม่นับท่าเล็กทำน้อยอีกหลายท่า) ทำสินค้าเหล่านี้กระจายตามจุดต่าง ๆ แต่ละท่ามีลักษณะสินค้าแตกต่างกัน บางท่าเป็นสินค้าเกษตร เช่น หัวหอม กระเทียม บางท่าเป็นสินค้าขายรถจักรยานยนต์ รถยนต์ บางท่าเป็นสินค้าอุปโภคบริโภค สำหรับจุดข้ามแดนทางเรือของคนชายแดนฝั่งพม่าที่ข้ามมาจากเมียวดี จะต้องนั่งเรือโดยจ่ายค่าเรือ 20 บาท โดยไม่ต้องใช้หนังสือเดินทาง ส่วนใหญ่คนชายแดนจะเดินทางข้ามแดนทางเรือแทบทุกวัน เพื่อมาจับจ่ายใช้สอยซื้อสินค้า สิ่งของเครื่องใช้จากแม่สอดไปชายหรือไปใช้ในครัวเรือนยังฝั่งพม่า ทั้ง ๆ ที่มองเห็นสะพานมิตรภาพไทย-พม่า และอยู่ไม่ห่างไกลแต่คนชายแดนก็ไม่นิยมข้ามสะพานมิตรภาพไทย-พม่า เนื่องจากไม่มีใบผ่านแดนอีกเหตุผลหนึ่งคือไม่อยากเดินข้ามสะพานเพราะระยะทางไกล สู้นั่งเรือโดยสารจากฝั่งพม่ามาฝั่งไทยเดินไม่ไกล การข้ามแดนนอกจากจะเป็นการเดินทางเพื่อซื้อสินค้าอุปโภคบริโภค จับจ่ายใช้สอยแล้ว บางคนก็จะข้ามแดนมาหาหมอที่คลินิกแม่ตาว หรือข้ามมาทำงานเข้าไปเย็นกลับ (ไฮบริ, สัมภาษณ์วันที่ 19 มกราคม 2555) โดยผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะด่านผ่านแดนที่สำคัญ ซึ่งนอกจากจะเป็นด่านของเส้นทางกิจกรรมการค้าข้ามแดนแล้ว ยังเป็นเส้นทางอพยพข้ามแดนของผู้คนทั้งจากฝั่งไทย และฝั่งพม่า เมื่อสถานการณ์แต่ละฝั่งเกิดความไม่สงบ โดยเลือกอธิบายด่านที่สำคัญเพียงไม่กี่ด่านในจำนวนด่านที่มีมากมายตลอดแนวชายแดน

ด่านแรกคือ ท่าเรือที่เป็นจุดผ่านแดนที่นักธุรกิจนิยมขนส่งสินค้าทางเรือในปริมาณที่มาก และหลายเที่ยวอยู่ไม่ไกลจากสะพานมิตรภาพไทย-พม่าเท่าใดนัก อยู่ในบริเวณท่าสายลวด ท่าสายโทรเลข บ้านริมเมย บริเวณนี้เป็นทั้งท่าข้ามของผู้คน และสินค้า บริเวณฝั่งไทยจะมีโกดังเก็บสินค้าและพื้นที่วางสินค้ากว้างขวางมาก มีอาคารเป็นโกดังเก็บสินค้าข้าวสาร ผงชูรส น้ำมันพืช เสื้อผ้า รองเท้า ตะแตะ เครื่องดื่ม เบียร์ เหล้า มีรถบรรทุกขนสินค้าเข้าออกตลอดเวลาทั้ง ๆ ที่ถนนแทบสวนกันไม่ได้

ผ่านวัดสายโทรเลข แล้วเลี้ยวขวาไปยังบริเวณท่าน้ำซึ่งมีคลังสินค้าจำนวนมาก บริเวณท่าเรือจะมีสินค้าวางเรียงรายอยู่จำนวนมาก จำพวกของกินของใช้ ข้าวสาร น้ำมันพืช เครื่องสำอาง เสื้อผ้า พร้อมทั้งจะเตรียมขนส่งทางเรือซึ่งทางคนที่ดูแลสินค้าข้ามเรือได้เล่าให้ฟังว่า ถ้านำสินค้าข้ามสะพานค่าขนส่งแพงกว่า เพราะต้องจ้างรถบรรทุก แต่ถ้าขนส่งทางเรือก็เพียงใช้เรือขนสินค้าจากฝั่งไทยไปวางไว้ยังฝั่งพม่าซึ่งทางพม่าก็จะเก็บสินค้าเตรียมขนขึ้นรถบรรทุกกระจายสินค้าออกไปยังเมืองต่าง ๆ ซึ่งทำให้เห็นถึงการค้าข้ามแดนที่มีระบบเศรษฐกิจในระดับมหภาคเป็นการค้าระหว่างนายทุนของทั้งสองประเทศซึ่งใช้ทุนสูง (ภาพประกอบ 34)



ภาพประกอบ 34 สินค้าที่ขนลงจากรถบรรทุกเตรียมขนย้ายข้ามแดนโดยเรือหางยาวไปยังฝั่งพม่า  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 13 มีนาคม 2555

นอกจากนั้นยังพบว่า จุดการค้าข้ามแดนที่สำคัญที่ไม่อาจละเลยได้คือ ท่าบ้านท่าอาจ ตำบลท่าสายลวด ซึ่งเป็นท่าขนส่งสินค้าทั้งถูกและผิดกฎหมายจากพม่า และเป็นท่ากักเก็บสินค้าจากต่างประเทศเข้ามาในฝั่งไทยเพื่อรอส่งต่อไปยังพม่า ส่วนท่าอาจเป็นท่าใหญ่ที่มีสินค้ามือสอง กระเป๋า รองเท้าแบรนด์ดัง นอกจากนี้จะมีรถยนต์ รถเก๋ง รถกระบะ รถจี๊ปโดยเฉพาะรถตู้รุ่นเก่าจากญี่ปุ่น นำเข้ามาจากเมืองจีน จอดเรียงรายอยู่บริเวณก่อนถึงท่าน้ำจำนวนมาก ส่วนรถจักรยานยนต์จะมีร้านที่อยู่ฝั่งไทยหลายร้านขายราคาถูก เช่น จักรยานพับได้มือสองจากญี่ปุ่น คันละ 800 บาท จนถึง 1,500 บาท ทำให้เห็นว่าการค้าข้ามแดนลักษณะเช่นนี้เป็นระบบเศรษฐกิจในระดับมหภาคเช่นกัน

บริเวณท่าอาจตรงช่วงพื้นที่ของแม่น้ำไหลผ่านมีเรือสองลำจอดวางขวางลำแม่น้ำห้วยท่ายชนกันเพื่อให้สามารถเดินผ่านข้ามไปได้ เปรียบเหมือนสะพานข้ามแดนขนาดเล็กที่พาดเชื่อมระหว่างลำน้ำ การที่คนจะเดินผ่านไปได้ต้องขึ้นอยู่กับจังหวะการเหยียบย่างไปบนเรือและการทิ้งตัวของคนที่กำลังเดินบนเรือที่เหยียบข้ามไปเพื่อไม่ให้เรือตะแคงพลิกคว่ำ การที่คนข้ามแดนทำเช่นนี้ได้เนื่องจากประสบการณ์สั่งสมและเลือกที่จะปรับตัวให้เข้ากับฤดูกาลในแต่ละช่วง ซึ่งในช่วงนี้เป็นช่วงที่น้ำลด (ภาพประกอบ 35)

ส่วนบริเวณริมฝั่งของไทยเป็นพื้นที่จอดรถยนต์ที่กำลังเตรียมขนย้ายข้ามแดนไปยังพม่า คณะผู้วิจัยมองเห็นภาพฝั่งตรงข้ามของท่าอาจซึ่งเป็นท่าของพม่ามีทหารยืนถือปืนอยู่ 2 คน ถามคนแถวนั้นเขาบอกว่า เป็นทหารกะเหรี่ยง ข้าง ๆ มีรถบรรทุกคันใหญ่ผู้คนที่กำลังช่วยกันยกจักรยานขึ้นไปไว้บนรถบรรทุกเพื่อเตรียมส่งออกไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ของพม่า ส่วนในฝั่งไทย คณะผู้วิจัยได้เดินไปดูร้านที่ขายจักรยาน ซึ่งเป็นทั้งร้านค้าปลีก และเป็นทั้งโกดังที่เป็นคลังสินค้า ที่หน้าร้านมองเห็นรถบรรทุกขนาดใหญ่ภายในเห็นรถจักรยานอัดกันเต็มคันรถ เตรียมจะขนลง และรอส่งไปยังฝั่งพม่า คณะผู้วิจัย

เข้าไปพูดคุยกับคนขายจักรยาน ชื่อละซากับลูกชายของเธอซึ่งยังเรียนอยู่ชั้นประถม 6 ได้เล่าให้คณะผู้วิจัยฟังว่า รถบรรทุกเหล่านี้ไปรับจักรยานบริเวณชายแดนแม่สายชนจักรยานมาจากญี่ปุ่นผ่านมาทางจีนและใช้ประเทศไทยเป็นทางผ่านส่งออกไปยังพม่า (ละซา, สัมภาษณ์วันที่ 13 มีนาคม 2555)



ภาพประกอบ 35 บริเวณท่าอากาศยานที่ของการส่งสินค้ารถยนต์ รถจักรยานยนต์ข้ามแดน  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 13 มีนาคม 2555

เส้นทางเศรษฐกิจและจุดผ่านแดนที่สำคัญอีกเส้นทางหนึ่งคือ บ้านเป็งเคล็ง ทั้งนี้เนื่องจากบ้านเป็งเคล็งเป็นเส้นทางอพยพของผู้คนเมื่อสถานการณ์ไม่สงบ และเป็นพื้นที่ข้ามแดนของวัวและควาย ซึ่งห่างจากตัวอำเภออุ้มผาง ประมาณ 80 กิโลเมตร ถนนเข้าหมู่บ้านมีทั้งส่วนที่ราดยางและลูกรังสลับกันไปตลอดทาง ใช้ระยะเวลาในการเดินทางโดยรถยนต์ประมาณ 2 ชั่วโมง ลักษณะพิเศษที่สัมผัสได้ตั้งแต่แรกไปถึงคือความร่มรื่นของต้นไม้ใหญ่ที่ปกคลุมอยู่ทั่วไป รวมถึงดมหมากที่ชาวบ้านปลูกอยู่เต็มสองข้างทางและรถชนวัวที่แล่นสวนออกมาเป็นระยะ สะท้อนเศรษฐกิจของหมู่บ้านและการเป็นเส้นทางเศรษฐกิจที่มีมาช้านาน แต่เดิมเคยเป็นที่ตั้งสำคัญของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ต่อมาเมื่อมีการปราบปรามจากทางการไทยอย่างจริงจัง ชาวบ้านส่วนหนึ่งได้หลบหนีเข้าไปอยู่กับญาติในพม่า เมื่อเหตุการณ์สงบ หลายครอบครัวจึงค่อยๆ ทายอยกลับเข้ามาอยู่ในฝั่งไทย ขณะเดียวกับที่หลายครอบครัวก็ยังอาศัยอยู่ที่พม่า แต่ในทางปฏิบัติแล้วประชาชนทั้งสองฝั่งก็ยังไปมาหาสู่กันอยู่ตลอด ระยะทางเดินเท้าจากหมู่บ้านเป็งเคล็งถึงหมู่บ้านชายแดนพม่า ใช้เวลาประมาณชั่วโมงเศษเท่านั้น เมื่อมีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นในฝั่งพม่าจึงมักพบว่า มีประชาชนทะเลาะลักเข้ามาทางด้านนี้มากที่สุดเส้นทางหนึ่ง ครั้งล่าสุดจากเหตุการณ์ระเบิดในพม่าเมื่อวันที่ 25 เมษายน 2554 มีชาวบ้านหลบหนีเข้ามาถึง 4 หมู่บ้าน จำนวนกว่า 1,200 คน โดยทางการไทยได้จัดที่พักชั่วคราวให้ส่วนหนึ่งก่อนจะส่งกลับพม่า แต่อีกส่วนหนึ่งก็ยังแอบลี้ภัยอยู่กับครอบครัวของญาติในหมู่บ้าน รวมทั้งกระจายเข้าไปอาศัยอยู่ในศูนย์อพยพอื่นๆ อีกส่วนหนึ่ง (ทราบภายหลังว่ามีการส่งกลับชาวบ้านกลุ่มที่เข้าไปอาศัยศูนย์ฯ นูโง เป็นจำนวน 32 คน) (ซอร์ทูปโ, สัมภาษณ์วันที่ 24 ธันวาคม 2554)

นอกจากการเป็นเส้นทางอพยพสำคัญแล้ว เป็งเคล็งยังเป็นพื้นที่และเส้นทางการค้าที่สำคัญอีกด้วย เป็นต้นว่า มีตลาดและร้านค้าจำหน่ายสินค้าอุปโภคบริโภคในชีวิตประจำวัน เช่น น้ำตาล สบู่ แชมพู บะหมี่สำเร็จรูป เครื่องสำอาง ฯลฯ มีตลาด (บ้านนายทุน) รับซื้อสินค้าเกษตรจากทั้งสองฝั่งเพื่อส่งขายยังตลาดอื่นๆ เท่าที่พบคือ หมาก (ทั้งชนิดสดและแห้ง - ส่งขายกลับไปยังพม่า อินเดีย และภาคอื่นๆ ของไทย ทราบว่าตลาดใหญ่ของไทยอยู่ที่ภาคอีสาน) หอมอินเดียหรือหอมแขก (รูปร่างคล้ายหอมหัวใหญ่แต่มีขนาดย่อมกว่า เปลือกนอกและเนื้อในคล้ายหอมแดง

รสชาติอยู่กึ่งกลางระหว่างหอมหัวใหญ่กับหอมแดงแต่มีราคาถูกกว่ามาก – ส่งขายในตลาดอู๋มผางแม่สอด เชียงใหม่) มีทุเรียนพันธุ์พื้นเมืองที่ปลูกเองในหมู่บ้านและเป็นที่ยอมรับของคนในแถบนี้ (ทราบว่าปัจจุบันกำลังนำเข้าพันธุ์ทุเรียน เงาะ มังคุดจากจันทบุรี บางส่วนก็ให้ผลผลิตแล้ว) มีการปลูกข้าวกินเอง มีไร่ข้าวโพดบ้างแต่ไม่มากดังที่เห็นได้ทั่วไปในเขตใกล้ตัวอำเภออู๋มผาง รวมไปถึงการเป็นจุดรับซื้อและส่งต่อวัวที่มาจากอินเดีย-พม่า เพื่อผ่านไปยังตลาดอื่นๆ ในไทย



ภาพประกอบ 36 รถขนส่งสินค้าที่เข้ามาส่งของในหมู่บ้านเป็นประจำ  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 16 เมษายน 2555

การเป็นเส้นทางสินค้าของเป็งเคล็งดังกล่าวมีความเกี่ยวข้องอย่างยิ่งกับสภาพภูมิประเทศ ความสัมพันธ์ของผู้คนทั้งสองฝั่ง และตัวสินค้าที่จำเป็นต้องลำเลียงผ่านเส้นทางนี้ (ภาพประกอบ 36-37) กล่าวคือภูมิประเทศของหมู่บ้านตั้งอยู่บนที่ราบกลางหุบเขาที่เชื่อมโยงกับหมู่บ้านอื่นๆ อีกหลายหมู่บ้านในเขตพม่าซึ่งตั้งอยู่ในที่ราบเดียวกัน ถัดจากหมู่บ้านเหล่านั้นยังมีถนนเชื่อมต่อเข้าไปถึงส่วนลึกของพม่า ยาวไปถึงชายแดนพม่า-อินเดีย นี่เองที่น่าจะเป็นเหตุผลสำคัญประการหนึ่งในการกำหนดให้ชายแดนบริเวณนี้เป็นจุดผ่อนปรนการข้ามแดน โดยจะมีทหารหรือตำรวจตระเวนชายแดนมาประจำการหรือตรวจตราแทนที่จะเป็นหน่วยงานศุลกากร ทำให้ชาวบ้านสามารถผ่านเข้าออกได้สะดวกและปลอดภัยมากกว่าจุดข้ามแดนอื่นๆ (ความเห็นเรื่องความปลอดภัยมาจากคำบอกเล่าของชาวบ้านที่อพยพลี้ภัยเข้ามาครั้งล่าสุดนี้ว่า แม้จะมีจุดข้ามแดนที่ไม่เป็นทางการอีกหลายจุดแต่ชาวบ้านก็ไม่มั่นใจว่าจะมีการวางระเบิดตามเส้นทางเหล่านั้นหรือไม่ ดังนั้นเขาจึงเลือกเส้นทางนี้ เพราะนอกจากจะมั่นใจว่าปลอดภัยแล้วทหารไทยยังเปิดทางให้ด้วย)



ภาพประกอบ 37 ถนนสายหลักของหมู่บ้าน หลังคาแดงที่เห็นคือจุดผ่อนปรน ถัดไปคือเขตพม่า  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัย 20 พฤษภาคม 2554

ด้านสาธารณูปโภค นอกจากถนนลูกรังสลับกับลาดยางบางส่วนของการแล้ว ชาวบ้านที่นี่ยังไม่มีไฟฟ้าใช้ ผู้นำหมู่บ้านร่วมกับชาวบ้านจึงขอขบประมาณทำโครงการไฟฟ้าพลังน้ำของหมู่บ้านเพื่อผลิตไฟฟ้าใช้เองแต่ปัจจุบันไม่เพียงพอต่อความต้องการของชาวบ้านที่นับวันจะมีจำนวน

ครัวเรือนมากขึ้นและมีเครื่องใช้ไฟฟ้ามากขึ้น ชาวบ้านที่พอมีฐานะจึงใช้วิธีซื้อแผงพลังงานแสงอาทิตย์เพื่อผลิตกระแสไฟฟ้าไว้ใช้เพิ่มเติมจากไฟฟ้าพลังน้ำของหมู่บ้าน นับเป็นหมู่บ้านที่สามารถช่วยเหลือตนเองได้มากหากเทียบกับหมู่บ้านชายแดนในแถบห้วยซอแซะ (ช่องแคบ) อำเภอพบพระ

ต่อประเด็นเรื่องการช่วยตัวเองดังกล่าว ซอว์ทุโป (สัมภาษณ์วันที่ 24 ธันวาคม 2554) ซึ่งเป็นหัวหน้าชุดนำลงพื้นที่และเคยร่วมในกองกำลังสู้รบในพื้นที่แห่งนี้เมื่อครั้งที่ยังเป็น “พื้นที่สีแดง” ได้แสดงความเห็นไว้อย่างน่าสนใจว่า

“มันจำเป็นต้องช่วยตัวเอง ไม่งั้นใครจะช่วยเรา ก็พื้นที่มันใกล้พม่าแต่ห่างจากไทยมาก ยังดีที่ฝ่ายไทยมีงบประมาณให้ขอ ชาวบ้านที่ฝั่งโน้นก็ไม่มีไฟฟ้าใช้เหมือนกัน แต่ขอใครไม่ได้ อยากใช้ไฟก็ต้องเปิดจากรถอีต๊อก (รถไถนาเดินตาม)...แต่การที่หมู่บ้านมีความใกล้ชิดกับฝั่งพม่ามันก็ทำให้คนมีความเชื่อมโยงกันมาก ทั้งการแต่งงาน การย้ายถิ่นฐาน การมาขออาศัยเพื่อเรียนหนังสือ... ในช่วงที่ฝั่งไทยเกิดความไม่สงบจากสถานการณ์การปราบปรามคอมมิวนิสต์เมื่อสามสิบปีก่อน มีชาวบ้านจากเขตไทยอพยพไปอยู่ฝั่งพม่าจำนวนมาก และต่อมาเมื่อฝั่งไทยเกิดความสงบและมีการพัฒนาด้านต่างๆ ชาวบ้านจากฝั่งพม่าก็ย้ายเข้ามาทำมาหากิน ค้าขาย และเรียนหนังสือเป็นจำนวนมากเหมือนกัน พูดง่ายๆ ว่าช่วยกันไปช่วยกันมา ขนาดผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันก็ยังเป็นคนมาจากฝั่งพม่า เขาเข้ามาเรียนหนังสือในอำเภออุ้มผางจนจบ ม.ปลาย ต่อมาถึงได้ตั้งหลักปักฐานอยู่ที่นี่ เป็นคนหนุ่มที่เข้าใจสถานการณ์ เข้าใจชาวบ้าน” (ซอว์ทุโป, สัมภาษณ์วันที่ 24 ธันวาคม 2554)

จากปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ประชาชนชาวพม่ากับไทยที่อาศัยอยู่ ณ บริเวณพื้นที่ชายแดนมีความสัมพันธ์กันในลักษณะเครือญาติกันมาอย่างยาวนาน และแต่ละด้านผ่านแดนนอกจากจะเป็นเส้นทางเศรษฐกิจในกิจกรรมการค้าข้ามแดนแล้ว ยังเป็นเส้นทางอพยพข้ามไปข้ามมาเมื่อฝั่งใดฝั่งหนึ่งเกิดมีเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้น

#### ตลาดชายแดนแม่สอด : กิจกรรมทางการค้าที่ขับเคลื่อนพลังทางเศรษฐกิจ

“แม่สอด” ในปัจจุบันเป็นเมืองที่มีความสำคัญในแง่ของเศรษฐกิจการเมืองเป็นอย่างมาก เนื่องจากความเป็นเมืองชายแดน ที่มีความเป็นมายาวนาน ในอดีตกล่าวได้ว่าบริเวณดังกล่าวเป็นพื้นที่สำคัญทางเศรษฐกิจ (trading europium) และเป็นเส้นทางการค้าขายที่สำคัญแห่งหนึ่งของบรรดาพ่อค้าชาวอินเดียและชาวจีน ที่นำสินค้าเข้ามาขายผ่านทางประเทศพม่า จนกระทั่งปัจจุบัน “แม่สอด” มีความสำคัญอย่างมากในทางเศรษฐกิจ และนับวันจะยิ่งมีความสำคัญในมิติทางเศรษฐกิจมากขึ้นเรื่อยๆ ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือ ความเปลี่ยนแปลงในทางการเมืองและสังคม ที่มีความสำคัญเพิ่มขึ้นในฐานะเป็นเมืองชายแดนทางภาคตะวันตกของประเทศ (ไพรินทร์ มากเจริญ 2551, 45)

ตลาดขายแดนแม่สอดซึ่งมีอยู่หลายแห่ง กระจายอยู่ตามชุมชน มีทั้งตลาดใหญ่ที่เป็นแหล่งค้าขายของชาวแม่สอด ตลาดพม่า และตลาดไทย ซึ่งเรียกตามกลุ่มชาติพันธุ์ของผู้คนที่เดินจับจ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวัน แม่สอดจัดเป็นเมืองที่เติบโตและพัฒนาขึ้นมาเพื่อเป้าหมายในเรื่องการค้า ตั้งแต่ในอดีตจนถึงปัจจุบัน จึงทำให้เมืองแม่สอดเป็นส่วนสำคัญในการทำความเข้าใจการค้าขายแดนระหว่างไทยกับพม่า ตลาดขายแดนแม่สอดจึงไม่ได้หมายถึงตลาดที่มีความเป็นศูนย์กลางของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจเพียงอย่างเดียว แต่ประกอบด้วยกระบวนการหลากหลายมิติ ทั้งในส่วนที่ถูกกฎหมายและผิดกฎหมาย การไหลเวียนข้ามเขตแดนของสินค้าสะท้อนแบบแผนการค้าทั้งแบบทางการซึ่งถูกควบคุมโดยรัฐ และการค้าแบบไม่เป็นทางการที่ผู้ค้ารายย่อยติดต่อค้าขายโดยอาศัยเครือข่ายความสัมพันธ์ส่วนบุคคล การค้าขายแดนจึงดำเนินเรื่อยมาและข้ามพ้นไปจากสัญญาทางการของทั้งรัฐไทยและพม่า

“ตลาด” เป็นพื้นที่อันดับแรก ๆ ที่คณะผู้วิจัยใช้ในการทำความเข้าใจสังคมของคนแม่สอด สังคมของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งที่อาศัยในแม่สอดมานานาน และเพิ่งข้ามแดนมาจากพม่า จนนับได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของคนแม่สอด นอกจากนั้นพื้นที่ตลาดแม่สอดยังเป็น “พื้นที่ตลาดขายแดน” ที่นับว่ามีความสำคัญในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่รัฐชาติ เส้นพรมแดน การค้า และชาติพันธุ์ แม่สอดเป็นเมืองที่เจริญเติบโตและพัฒนาขึ้นมาเพื่อเป็นเมืองแห่งการค้า จึงทำให้แม่สอดเป็นเมืองสำคัญในการทำความเข้าใจการค้าขายแดนระหว่างไทยกับพม่าอีกประการหนึ่งด้วย

ดังนั้นตลาดขายแดนแม่สอดจึงไม่ได้หมายถึงตลาดที่มีความเป็นศูนย์กลางของความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจผ่านกิจกรรมทางการค้าเพียงอย่างเดียว แต่ยังสัมพันธ์กับความเป็นชาติพันธุ์และรัฐชาติอีกด้วย ทั้งนี้เนื่องจากกลไกการทำงานของตลาดมีการซ้อนทับกันระหว่างพรมแดนกลุ่มชาติพันธุ์กับพรมแดนของรัฐชาติ ดังนั้นพื้นที่ของรัฐ ญ บริเวณชายแดนที่มีความสัมพันธ์ข้ามเส้นเขตแดน การค้าขายแดนจึงเป็นไปทั้งที่ถูกกฎหมายหรือผิดกฎหมาย การไหลเวียนข้ามเขตแดนของสินค้าสะท้อนแบบแผนทั้งการค้าที่ถูกควบคุมโดยรัฐ และการค้าที่ผู้ค้ารายย่อยติดต่อค้าขายโดยอาศัยความสัมพันธ์ส่วนตัวข้ามเส้นเขตแดน การค้าขายแดนในทำนองนี้มีมานานและดำรงอยู่ในพื้นที่และข้ามพ้นจากพันธะสัญญาที่เป็นทางการทั้งของรัฐไทยและพม่า สะท้อนให้เห็นว่าพื้นที่พรมแดนไม่ได้ทำงานอย่างเต็มที่ แต่พรมแดนของรัฐชาติและชาติพันธุ์ทำงานอย่างเกื้อกูลกันจึงทำให้เศรษฐกิจในระดับจุลภาคในพื้นที่ตลาดขายแดนสามารถดำรงอยู่ได้และเป็นพลังขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจในระดับมหภาคอีกด้วยโดยมีรายละเอียดดังนี้

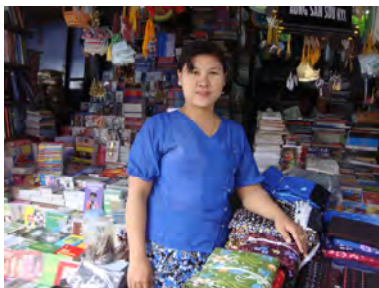
### “ตลาด” พื้นที่ของความสัมพันธ์กับการไหลเวียนของเศรษฐกิจในวันเงินงวดออก

ในบรรดาตลาดขายแดนแม่สอดซึ่งเป็นศูนย์กลางกิจกรรมทางการค้าที่ใหญ่ที่สุด และเป็นพื้นที่ของความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อย่างเห็นได้ชัดเจนนคือ ตลาดพาเจริญ ทั้งนี้เนื่องจาก ในตลาดพาเจริญส่วนใหญ่พ่อค้าแม่ค้าชาวจีนเป็นเจ้าของอาคารพาณิชย์โดยเปิดร้านขายสินค้าขายปลีกและขายส่งอยู่ภายในตลาด รองลงมาจะเป็นกลุ่มแขกฮินดู และมุสลิมที่มีร้านค้าบริเวณเดียวกัน ด้วยการจ้างแรงงานพม่า และกะเหรี่ยงเพื่อขายสินค้าหน้าร้าน คนที่จับจ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวันในตลาดพาเจริญส่วนใหญ่เป็นพม่า และกะเหรี่ยง จนตลาดพาเจริญถูกเรียกว่า “ตลาดพม่า” ทำให้เห็น

ถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนที่มีความแตกต่างทางวัฒนธรรม ถึงแม้จะมีเส้นแบ่งทางชาติพันธุ์และสถานะความเป็นพลเมือง แต่ในพื้นที่ตลาดก็ยังเอื้อต่อกิจกรรมทางการค้าเนื่องจากการมีผลประโยชน์ร่วมกัน คณะผู้วิจัยมองไม่เห็นตำรวจ เข้ามารุ่นวายในพื้นที่ตลาด เพื่อที่จะจับคนที่เข้าเมืองผิดกฎหมาย หรือไม่มีสถานะความเป็นพลเมือง แต่กลับเห็นกิจกรรมทางการค้าที่เป็นชีวิตประจำวันของผู้คนที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ คณะผู้วิจัยได้พูดคุยกับแม่ค้าจีนมุสลิมคนหนึ่งในตลาดพาเจริญ ซึ่งได้เล่าให้ฟังว่า เทศกิจจะมาจับแม่ค้าที่วางสินค้ายื่นออกมาเกินทางเท้า แต่เมื่อแม่ค้าจ่ายเงินให้กลับไม่ถูกจับ การให้เหตุผลของการวางสินค้าให้ยื่นออกมาเกินทางเดินว่า ถ้าไม่ทำแบบนี้พม่าหรือกะเหรี่ยงก็จะไม่ซื้อสินค้า ต้องยื่นออกมาให้เห็นจึงจะขายได้

ส่วนบริเวณพื้นที่เล็ก ๆ ตรงทางเข้าด้านหน้าของตลาดพาเจริญในอาณาบริเวณ 200 เมตร เป็นที่จับจ่ายใช้สอยของคนไทย ถัดจากนั้นเป็นตลาดศรีมอญ ตลาดขายเสื้อผ้าสำเร็จรูป และสิ่งของเครื่องใช้ที่มีคนพม่าเป็นผู้ซื้อ และผู้ขาย พื้นที่ดังกล่าวขายสินค้าเพื่อคนพม่า เช่น ร้านหนังสือพม่า ร้านขายแผ่นซีดีเพลงพม่าที่เปิดเพลงพม่าดังลวดออกมาจากร้าน อาหารพม่า แกนไม้ทานาคา หมาก และบุหรี่ยพม่า ทำให้เห็นว่าในส่วนของกลุ่มผู้ซื้อและผู้ขายได้สร้างพื้นที่ของความเป็นชาติพันธุ์ผ่านการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าของชาวพม่า

ในระยะแรกที่คณะผู้วิจัยเข้าสนามร้านของทูซ่าเป็นร้านที่มีขนาดเพียงห้องเดียว หน้าร้านกว้าง ประมาณ 2 เมตร ลึกลงไปประมาณ 3 เมตร แต่อีก 3 เดือนต่อมาคณะผู้วิจัยกลับพบถึงความเปลี่ยนแปลงของร้านที่ขยายเพิ่มขึ้น โดยทูซ่าเช่าห้องเพิ่มเป็น 2 ห้องประมาณ 2 x 5 เมตร ซึ่งไม่ได้กว้างไปจากเดิม แต่ด้านหลังสามารถเก็บของได้กว้างขึ้นเท่านั้นเอง (ภาพประกอบ 38) ส่วนสามี และลูกจ้างซึ่งเป็นน้องของสามีมาช่วยขายด้วย ทูซ่าเล่าให้ฟังว่าห้องเดียวที่ขายครั้งแรกค่าเช่าเดือนละ 8,000 บาท แต่พอเช่า 2 ห้องก็ต้องเพิ่มค่าเช่าเป็น 2 เท่า แต่ก็ทำให้ร้านสามารถวางสินค้าได้หลากหลายชนิดขึ้น สินค้าจำพวกหนังสือ ปฏิทินภาษาพม่า รวมทั้งผ้าถุงพม่าสั่งมาจากกรุงเทพฯ ให้เขาส่งมาให้โดยฝากมากับรถ 3-4 วันก็จะได้รับสินค้า การค้าขายเช่นนี้ทำติดต่อกันมานานับสิบปี และยังเล่าต่อไปอีกว่า ทุกวันที่ 11 ของแต่ละเดือนจะขายสินค้าดีมาก เพราะเป็นวันจับจ่ายใช้สอยของแรงงานข้ามชาติ คณะผู้วิจัยถามว่าที่ขายดีเฉพาะวันที่ 11 หรือเปล่า ทูซ่าเล่าให้ฟังว่า ขายได้เรื่อย ๆ ตั้งแต่วันที่ 11 ของเดือนจนถึงวันสิ้นเดือน เพราะโรงงานบางแห่งจะจ่ายเงินงวดให้ไม่พร้อมกัน บางแห่งจะจ่ายเงินให้ วันที่ 10 ของเดือน ส่วนวันที่ 11 ของเดือนจะหยุดให้พักผ่อน เพื่อจับจ่ายซื้อข้าวของเครื่องใช้ อาหาร และเสื้อผ้า บางคนก็จะถือโอกาสส่งเงินกลับไปยังบ้านเกิด จึงทำให้เห็นว่าวันหยุดของโรงงานแรงงานจะเดินกันเต็มตลาดจนไม่มีที่เดิน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงทั้งผู้คน วัฒนธรรมทุน และสินค้าไหลเวียนอยู่ในพื้นที่ตลาดซึ่งสะท้อนถึงพลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจของแม่สอดผ่านการจับจ่ายใช้สอยในชีวิตประจำวันของกลุ่มแรงงานข้ามชาติ



ภาพประกอบ 38 ร้านขายหนังสือพม่าของทู่ซ่าในตลาด  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มีนาคม 2555

จากปรากฏการณ์ข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า นอกจากตลาดจะเป็นพื้นที่ของการสร้างความ เป็นชาติพันธุ์แล้ว ยังเป็นเศรษฐกิจชายแดนในระบบตลาด ซึ่งเกิดจากการดำเนินชีวิตประจำวันของ แรงงานข้ามชาติในพื้นที่แม่สอด และวันหยุดงานของโรงงานเป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เศรษฐกิจในพื้นที่ กิจกรรมทางการค้าในตลาดแม่สอดกระเตื้องขึ้น แต่เป็นเศรษฐกิจในระดับจุลภาค เงินตราจะ ไหลเวียนสะพัดในช่วงวันหยุดของโรงงาน ซึ่งเห็นได้จากการที่ตลาดพาเจริญ และตลาดนัดตอนเย็นวัน ศุกร์ที่กระจายอยู่ตามพื้นที่ในแม่สอดมีแรงงานข้ามชาติเดินจับจ่ายซื้อสินค้าประเภทอาหาร สิ่งของ เครื่องใช้ในครัวเรือน และสินค้าประเภทเครื่องนุ่งห่ม เป็นจำนวนมากจนล้นตลาด

ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นเป็นประจำจนชาวแม่สอดคุ้นชินจนถือเป็นเรื่องปกติใน ชีวิตประจำวัน โดยก่อนหน้าวันหยุดโรงงานจะเป็นวันที่โรงงานจ่ายเงินงวดให้แรงงานข้ามชาติซึ่งจะ เป็นวันที่ 10 ของเดือน ส่วนวันที่ 11 ของเดือนทางโรงงานจะหยุดพักงานให้เพื่อให้แรงงานข้ามชาติ ออกไปจับจ่ายซื้อของกินของใช้ในตลาดไว้ใช้ตลอดสัปดาห์ หลังวันที่ 11 ของเดือน ทู่ซ่าซึ่งขายสินค้า ในตลาดได้เล่าให้ฟังว่าขายได้เรื่อย ๆ เพราะบางโรงงานจะหยุดไม่ตรงกัน และเงินงวดออกไม่พร้อมกัน แต่ถ้าเป็นก่อนหน้าวันที่ 10 ของเดือน ตลาดจะซบเซา เพราะยังไม่มีโรงงานใดจ่ายเงินงวด แต่ในช่วง ของวันที่ 11 เป็นต้นไปจนถึงสิ้นเดือนจะมีการจับจ่ายใช้สอยในตลาดพาเจริญและตลาดอื่น ๆ ข้อมูล เหล่านี้จะเห็นได้จากการสัมภาษณ์แรงงานข้ามชาติ พ่อค้าแม่ค้า และผู้ประกอบการโรงงาน อุตสาหกรรมดังนี้

“...ให้เงินเดือนวันที่ 10 พอพุงนี้ก็ให้หยุด จะได้พักผ่อน บางคนก็ไปตลาดไปซื้อ ของ...” (เล่าแก่เส็ง, สัมภาษณ์วันที่ 10 มีนาคม 2555)

“...วันนี้ขายดีมาก (11 มีนาคม) เมื่อก่อนเขาให้เงินเดือนพวกเด็ก ๆ ที่ทำงานใน โรงงาน...คนแน่นตลาด ...วันอื่น ๆ ได้ไม่มาก แต่ก็ได้หลายพัน...วันนี้ได้เป็นหมื่นคน มันเยอะ...ขายของทั้งร้าน 20 บาท พวกจาน ช้อน ทัพพี ถ้วย ของใช้ในบ้าน...คนที่มา ซื้อแม่บ้านพม่า...กะเหรี่ยง...รับเงินอย่างเดียวของก็วางไว้ให้เขาหยิบเองแล้วมา จ่ายเงินที่โต๊ะ...” (อิหม่น, สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555)

“...วันนี้ต้องหาซื้อพวกเสื้อผ้า ของกินของใช้ที่จำเป็น อาหารพวกหมู เนื้อ ผลไม้ ส่วนผักเราปลูกกินเองได้...เงินออกเมื่อวาน...” (มะขิ่น, สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555)

“...ซื้อผักไปไว้ให้คนงาน...ปลา พวกมะเขือเทศผักกะหล่ำเอาไปทำกับข้าว...จะได้ทำกับข้าวได้เยอะ ๆ ...คนเยอะแต่ได้เงินมาน้อยต้องหาซื้อผักเยอะ ๆ ...” (ปัญญา, สัมภาษณ์วันที่ 11 มีนาคม 2555)



ภาพประกอบ 39 ตลาดพาเจริญกิจกรรมการค้าเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มีนาคม 2555

พื้นที่ที่มีความวุ่นวายที่สุดของตลาดพาเจริญคือบริเวณใจกลาง เพราะคณะผู้วิจัยมองเห็นถึงความวุ่นวายของผู้คน จักรยาน จักรยานยนต์ รถซาเล้งที่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของตลาดทำให้พื้นที่เดินแทบไม่มี ทั้งนี้เนื่องจากมีแผงขายสินค้าอยู่ติดออกมาจากร้านค้าของคนจีนจนกินพื้นที่ของทางเดินของคนเดินตลาด ลักษณะการวางแผงจะวางต่อจากหน้าร้านของร้านค้าอาคารพาณิชย์ แต่จะเว้นที่ให้คนเดินเข้าไปซื้อสินค้าของร้านค้าคนจีนที่ขายเสื้อผ้า ขนมปัง ข้าวของเครื่องใช้ กลุ่มที่วางแผงขายจะเป็นกลุ่มพม่า กะเหรี่ยงที่เช่าหน้าร้านของคนจีนจ่ายเป็นรายเดือน ประมาณ เดือนละ 3,000-5,000 บาท ขึ้นอยู่กับขนาดของแผง แม้ค่าบางคนมีแผงขนาดใหญ่ หน้าแผงยังแบ่งให้แม่ค้าพม่าตั้งโต๊ะขายของได้อีก ขายทั้งสินค้าตนเอง และให้คนอื่นเช่าแผงได้อีก ทำให้ได้เงินหลายทาง ส่วนใหญ่เป็นแผงที่ขายอาหารแห้ง หัวหอม หัวกระเทียม กุ้งแห้ง ข้าวสารบางแผงก็จะเป็นผักสด ผลไม้ และอาหารทะเล เช่น ปลา ปู กุ้ง ปลาหมึกสดจากทะเลซึ่งส่งมาจากมหาชัย สมุทรสาคร และส่วนหนึ่งส่งมาจากทะเล

อันดามันฝั่งพม่ามาทางเมียวดีข้ามมายังแม่สอด บริเวณโดยรอบของตลาดพาเจริญเป็นตึกอาคารพาณิชย์ ของคนจีน



ภาพประกอบ 40 อาคารพาณิชย์บริเวณหน้าตลาดที่ตั้งของห้างฮงล้งเศรษฐกิจระดับที่ใช้ทุนสูง  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มีนาคม 2555

บริเวณใกล้กับด้านหน้าตลาดพาเจริญจะเป็นห้างฮงล้ง และห้างไทยแสงทอง ห้างฮงล้งถือว่าเป็นห้างสรรพสินค้าที่ใหญ่ที่สุดในเมืองแม่สอด และตั้งอยู่ใจกลางแม่สอดเป็นเศรษฐกิจในระดับที่ใช้ทุนสูง ส่วนใหญ่จะเป็นที่จับจ่ายใช้สอยของคนในเมืองแม่สอด และกลุ่มวัยรุ่น บริเวณหน้าฮงล้งจะเป็นที่จอดรถตู้ซึ่งเป็นคิวรถของพม่าข้ามไปยังฝั่งเมียวดี พม่า กะเหรี่ยงจะนั่งรถตู้มาซื้อสินค้าในตลาดพาเจริญเพื่อนำไปขายยังตลาดเมียวดี หรือนำไปขายยังชุมชนในเมียวดี หรือหากคนไทยที่มาจากต่างถิ่นจะเช่ารถตู้ตรงจุดนี้เข้าไปเที่ยวในเมียวดีก็สามารถทำได้ สนนราคา คันละ 600 บาท ต่อวัน ซึ่งคนขับรถจะนำเที่ยวประมาณ 5 วัต และเที่ยวตลาดเมียวดี บริเวณหน้าห้างฮงล้งใกล้ ๆ กับปากทางเข้าตลาดพาเจริญจะเป็นที่จอดรถจักรยานยนต์รับจ้าง รถสามล้อถีบที่ยังคงเหลือไม่กี่คัน และรถสก๊อตที่ปรับจ้างที่ดัดแปลงโดยนำรถจักรยานยนต์มาใส่ที่นั่งมีหลังคา ราคาตามระยะทาง ส่วนใหญ่จะประมาณคนละ 50 บาท (ภาพประกอบ 40)

ถัดจากห้างฮงล้งจะเป็นตลาดพลอยซึ่งเป็นแหล่งค้าขายพลอยจากหลายพื้นที่ พ่อค้าแม่ค้าพลอยส่วนใหญ่เป็นคนไทยมุสลิม คนจีน และคนพม่า จึงทำให้การค้าพลอยไหลเวียนกันในพื้นที่ทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่า คนพม่าจะนำพลอยมาจากพม่าและมาขายแถวตลาดพลอย บางชิ้นเป็นพลอยที่ยังไม่แกะสลักหรือเจียรนัยจะนำมาขายให้พ่อค้าแม่ค้าฝั่งไทยเป็นก่อน ๆ พ่อค้าแม่ค้าพลอยจะนำพลอยส่งไปแกะสลักที่บ้านช่างซึ่งเป็นคนพม่าอยู่ถัดไปอีกถนนหนึ่ง ซึ่งคณะผู้วิจัยได้ตามไปดูการแกะสลักพลอย และหยกพม่าเป็นรูปต่าง ๆ ชีวิตของคนแกะสลักพลอยและหยกจะเข้าบ้านอยู่ด้วยกันหลาย ๆ คน และมักจะอยู่กันเป็นชุมชน เป็นบ้านให้เช่าซึ่งปลูกติด ๆ กันแถบนั้นจะเป็นช่างแกะสลักฝีมือดีแทบทั้งสิ้น นอกจากตลาดพลอยแล้วยังมีตลาดบ้านเหนือและตลาดบ้านใต้ซึ่งเป็นตลาดของคนไทยที่นิยมไปจับจ่ายใช้สอยซื้อสินค้า



ภาพประกอบ 41 คิวรถสองแถวแม่สอดกับอำเภอรอบนอกและท่ารถที่ใช้ขนส่งผัก  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มีนาคม 2555

สำหรับพื้นที่ด้านหลังตลาดพาเจริญเป็นท่ารถเพื่อขนส่งผู้คนระหว่างแม่สอดกับอำเภอพบพระ ท่ารถนี้จะมีเวลาช่วงเช้าถึงเย็น ส่วนในช่วงเที่ยงคืนถึงเช้าจะมีรถของกลุ่มชาติพันธุ์ม้งนำผักที่ปลูกมาจากตำบลช่องแคบนำมาขายส่ง แม่ค้าขายปลีกจะมารับซื้อผักไว้ขายในช่วงเช้าถึงสายของวันใหม่ แต่อย่างไรก็ตามช่วงบ่าย 3 โมง คณะผู้วิจัยมองเห็นว่ามีรถขนผักจากพบพระมาส่งให้กับแม่ค้ารายย่อยที่บริเวณท่ารถในขณะที่คณะผู้วิจัยนั่งคุยกับคนขับรถและผู้คนที่อาศัยอยู่บริเวณนี้ คณะผู้วิจัยเห็นคนที่มาส่งผักยกลงจากรถกระบะได้ประมาณ 15 ข่ง เป็นพวกผักกะหล่ำ มะเขือเทศ ข้าวโพด สะท้อนให้เห็นถึงการไหลเวียนของเศรษฐกิจระหว่างผู้ผลิต การขนส่ง และผู้ขายที่เป็นทั้งผู้ค้าคนกลางและผู้ค้าปลีกที่มีวิถีชีวิตที่เชื่อมโยงถึงกันเป็นเครือข่ายทางสังคมในชีวิตประจำวัน (ภาพประกอบ 41)

### ตลาดนัดกับการเปิดพื้นที่ของการเดินทางและเครือข่ายเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน

นอกจากพื้นที่ตลาดสดแล้วคณะผู้วิจัยพบว่า แม่สอดยังมีพื้นที่ตลาดนัดซึ่งอยู่ใกล้ ๆ กับสถานีตำรวจ ซึ่งเป็นตลาดนัดของคนไทย และตลาดนัดของพม่าที่ตั้งอยู่บนถนนสายเอเชีย ทางไปพบพระ ตลาดนัดโค-กระบือ ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณบ้านท่าสายลวด อันเป็นเครือข่ายทางเศรษฐกิจระหว่างชุมชน จังหวัด และข้ามประเทศ ตลาดนัดต่าง ๆ ได้ทำหน้าที่เปิดพื้นที่ของการเดินทางของคนตัวเล็กตัวน้อยซึ่งเป็นผู้ค้าเร่ตามตลาดนัด และตลาดนัดบางแห่งนอกจากจะเปิดพื้นที่ของการเดินทางและเครือข่ายทางเศรษฐกิจแล้ว ยังเป็นพื้นที่ของการต่อยอดความทรงจำทางสังคมให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นแรงงานราคาถูกซึ่งถูกกระแสนิยมและกระแสการเมืองของพม่าพัดพามาในเมืองแม่สอด เพราะเป็นพื้นที่ที่มีความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่ทั้งคนซื้อและคนขายต่างได้มาปฏิสัมพันธ์กันเสมือนได้อยู่ในพื้นที่ที่จากมา

ตลาดนัดเย็นวันศุกร์ที่เป็นตลาดของคนไทยได้เปิดพื้นที่ให้กับพ่อค้าเร่ และเปิดพื้นที่พักผ่อนของคนเมืองแม่สอดโดยการเดินชมสินค้าพร้อมกับเดินกินของขบเคี้ยว เพื่อคลายจากความเครียดและยังเป็นการเปิดพื้นที่ของความทันสมัยผ่านสินค้าที่อยู่ในกระแสแฟชั่น จึงทำให้เห็นว่าสินค้าส่วนใหญ่ในตลาดนัดเย็นวันศุกร์จะเป็นเสื้อผ้าวัยรุ่น รองเท้าแฟชั่น กีฬช้อป ต่างหู นาฬิกา เครื่องประดับผลิตภัณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับมือถือ สิ่งของเครื่องใช้ในครัวเรือน และอาหารการกิน ผู้ขายและผู้ซื้อส่วนใหญ่จะเป็นคนไทย เป็นข้าราชการ นักเรียน และประชาชนในพื้นที่แม่สอด จึงทำให้เห็นว่าตลาดนัดเย็นวันศุกร์เป็นการรวมกลุ่มและเครือข่ายของแม่ค้าที่ขายสินค้าที่กำลังเป็นที่นิยมของวัยรุ่น และยังเป็นเครือข่ายของกลุ่มผู้ขายอาหารอีกด้วย ตลาดนัดเย็นวันศุกร์จะวางอยู่บนถนนสายเดียว ผู้มาจับจ่ายใช้สอยจะเดินตามความยาวของถนนโดยเริ่มเดินดูสินค้าจำพวกอาหาร เช่น ลูกชิ้น ผัดไทย ก๋วยเตี๋ยว เครื่องดื่ม ไอศกรีม แล้วซื้ออาหารเดินกินไปเรื่อย ๆ จนสุดถนน ผู้ขายสินค้าที่ตลาดนัดเย็นวันศุกร์จะเริ่มจับจองพื้นที่และวางสินค้าของตนประมาณ 5 โมงเย็น และขายไปจนถึงประมาณ 3 ทุ่ม ตลาดก็จะวาย (ภาพประกอบ 42) ส่วนพื้นที่ตลาดนัดอีกพื้นที่หนึ่งเป็นตลาดเปิดท้ายตั้งอยู่บนถนนทางไปสะพานมิตรภาพไทย-พม่า เป็นพื้นที่ตลาดนัดเปิดท้ายขายของให้กับกลุ่มคนไทย และพม่าได้จับจ่ายใช้สอย เนื่องจากอยู่ไม่ไกลกับสะพานมิตรภาพไทย-พม่า (ภาพประกอบ 43)



ภาพประกอบ 42 ตลาดนัดตอนเย็นวันศุกร์ตลาดของการเสพความทันสมัย  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มีนาคม 2555



ภาพประกอบ 43 ตลาดเปิดท้ายขายของบริเวณก่อนจะถึงสะพานมิตรภาพไทย-พม่า  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 12 มีนาคม 2555

สำหรับตลาดนัดโคกระบือเป็นตลาดที่เปิดพื้นที่สำหรับผู้ที่ย้ายถิ่นมาจากพม่า และจังหวัดต่าง ๆ ได้นำวัว ควายมาเปรียบแข่งขัน และจำหน่าย ตลาดนัดโค-กระบือจึงถือว่าเป็นตลาดนัดค้าโคกระบือที่ใหญ่ในพื้นที่แม่สอด สมัยก่อนเปิดเฉพาะวันอาทิตย์ ปัจจุบันมีทั้งวันเสาร์ และวันอาทิตย์ ถือเป็นแหล่งรวมวัวที่ย้ายมาจากหมู่บ้านต่างๆ ตามชายแดนพม่าการเดินทางของผู้ค้าวัว ก่อนหน้านี้จะใช้วิธีเดินเท้าในการเดินทางตอนผู้วัว ควายหลายวันข้ามแดนไปจนกว่าจะถึงตลาดนัด ต้องกินต่อนอนอยู่กับวัว และใช้แรงงานคนในการดูแลวัวจำนวนมาก แต่ปัจจุบันผู้ค้าและผู้ซื้อจะมีพาหนะสามารถบรรทุกวัวได้นับสิบล้อ และสามารถเดินทางไกลได้ในเวลาอันรวดเร็ว จึงทำให้ตลาดนัดโคกระบือเป็นเครือข่ายทางเศรษฐกิจระดับใหญ่มีเงินทุนหมุนเวียนเป็นร้อยล้านในพื้นที่ กิจกรรมของตลาดนัดโค-กระบือจะคึกคักในช่วงกลางวัน และโดยเฉพาะวันเสาร์-อาทิตย์ พอดตกบ่าย 3-4 โมงเย็นผู้คนก็จะกลับออกไปเกือบหมด เหลือเฉพาะคนเฝ้า และพ่อค้าแม่ค้าที่ขายอาหาร หรือผู้ที่มีบ้านอยู่บริเวณนี้ (ภาพประกอบ 44)

คณะผู้วิจัยได้มีโอกาสเดินทางไปยังชุมชนสองแคว และพื้นที่ท่าสายลวดจึงทำให้สัมผัสบรรยากาศของความโกลาหลอลหม่านของผู้คนและวัว ควายที่มาดูการแข่งขันวัว และมาซื้อวัว ขายวัว พ่อค้าวัวมีทั้งคนไทย มุสลิม และพม่า จะมีพื้นที่ใช้เลี้ยงวัวกว้างใหญ่ มีคอกวัว มีโรงตรวจโรควัว-ควายโดยสัตวแพทย์ และมีพื้นที่สำหรับขันวัว ซึ่งผู้เข้าชมจะต้องเสียค่าใช้จ่ายในการซื้อบัตรผ่านประตูคนละ 600-1,000 บาท นอกจากนั้นยังมีร้านค้าขายอาหาร และร้านค้าสินค้าที่เกี่ยวข้องกับอุปกรณ์การเลี้ยงวัว ที่ตั้งอย่างถาวร รวมทั้งที่ใส่รถเข็นเข้ามาขายอาหาร เครื่องดื่ม และผลไม้ บางคนก็นำรถบรรทุกมาขนวัวที่ซื้อ และนำไปส่งยังจังหวัดต่าง ๆ ภาพของวัวกำลังถูกต้อนขึ้นรถบรรทุก โดยที่วัว

ได้ถูกส่งไปยังจังหวัดรอบนอกในแต่ละวันโดยรถบรรทุกหลายคัน ภาพของนักพนันที่มาดูวัวชนกำลังซื้อบัตรผ่านประตู ภาพของแม่ค้าที่กำลังตัดอาหารให้ลูกค้า ภาพคนขับรถจักรยานยนต์หลายคันขับเข้ามาจอดอยู่ที่จอดรถใกล้กับร้านค้าอาหาร ภาพของวัวที่กำลังเบิ่งตามองดูผู้คนและยืนและเล็มหญ้า และเคี้ยวฟางแห้งที่มีผู้หามาวางไว้ให้กิน ตลาดนัดโคกระบือจึงจัดเป็นแหล่งเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองแม่สอดที่เปิดพื้นที่และสร้างเครือข่ายทางเศรษฐกิจในระดับมหภาคในลักษณะที่นายทุนมีทุนสูงในการซื้อขายโค-กระบือข้ามแดน



ภาพประกอบ 44 ตลาดนัดโค-กระบือแม่สอดอยู่ในอาณาบริเวณท่าสายลวด  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 12 มีนาคม 2555

ส่วนตลาดนัดเย็นวันเสาร์ซึ่งเป็นตลาดนัดของพม่า และกะเหรี่ยงจะอยู่บนถนนทางไปตำบลท่าสายลวด ตลาดตั้งอยู่บนถนนสายเอเชียทางไปอำเภอพบพระ หลังจากทีคณะผู้วิจัยขับรถออกมาจากตลาดนัดโค-กระบือบ้านท่าสายลวด ได้เดินทางไปยังตลาดนัดดังกล่าวเพราะเป็นวันเสาร์พอดี บริเวณตลาดตั้งอยู่ริมถนนบนที่ดินว่าง ผู้ขายส่วนใหญ่เป็นคนไทยซึ่งจะเร่ขายสินค้าตามตลาดนัดต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นสินค้าข้าวของเครื่องใช้ในครัวเรือน เสื้อผ้า รองเท้า กระเป๋า เครื่องประดับ มีผักผลไม้ และอาหารขายบ้างไม่มาก ส่วนผู้ซื้อจะเป็นพม่า และกะเหรี่ยง ทั้งนี้เนื่องจากบริเวณชุมชนแม่ปะจะมีกลุ่มชาติพันธุ์พม่า และกะเหรี่ยงอยู่เป็นจำนวนมาก (ภาพประกอบ 45)



ภาพประกอบ 45 ตลาดนัดเย็นวันศุกร์ตลาดนัดแรงงานข้ามชาติ  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 11 มีนาคม 2555

## การค้าข้ามเส้นเขตแดนกับเศรษฐกิจในชีวิตประจำวัน

ความเป็นพรมแดนภายในพื้นที่ตลาดซึ่งเชื่อมโยงกับความเป็นชาติพันธุ์และสถานะความเป็นพลเมืองในพื้นที่ตลาดพบว่า โลกาภิวัตุนิยมได้ทำงานกับเส้นเขตแดน และเข้ามาแทรกซึมอยู่ทุกหนทุกแห่ง ทำให้ผู้คน แม้แต่แรงงานข้ามชาติที่เป็นคนพม่า กะเหรี่ยง ฮินดู มุสลิม จีน และคนไทย หันมาเดินตามกระแสทุนนิยม ทำให้ผู้คนที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์สามารถติดต่อค้าขายกันได้ เป็นการสลายเส้นแบ่งพรมแดนชั่วคราว แต่บางครั้งเส้นพรมแดนที่ถูกสลายก็อาจขยับกลับมาทำงานอย่างเข้มข้นได้อีก จึงทำให้เห็นว่าถึงแม้พื้นที่ตลาดจะเป็นพื้นที่ของการปะทะประสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ก็ยังมี การจัดแบ่งสถานะทางสังคมของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ให้แตกต่างกันไปได้อีก คนพม่าอาจจะถูกรับคนกะเหรี่ยง ส่วนคนพม่าที่อาศัยอยู่ในเมืงสอดมาเป็นเวลานานก็อาจจะถูกรับคนพม่าที่เพิ่งข้ามแดน หรือแบ่งแยกตนเองออกมาด้วยเงื่อนไขของสถานะพลเมือง คนจีนที่เป็นเจ้าของกิจการเลือกที่จะรับลูกจ้างกลุ่มชาติพันธุ์พม่า หรือกะเหรี่ยงด้วยเหตุผลของความซื่อสัตย์ ขยันในการทำงาน ในอีกด้านหนึ่งภายในพื้นที่ตลาดมีการต่อรองเกิดขึ้นด้วยการหลบหลีกการควบคุมการจัดการของเจ้าหน้าที่รัฐกับคนพม่า และคนกะเหรี่ยงในพื้นที่ตลาดผ่านปฏิสัมพันธ์ด้านผลประโยชน์ของกลุ่มนายทุน เจ้าของกิจการ และตำรวจ ดังจะเห็นได้จากตลาดชายแดนริมเมย ตลาดชายแดนท่าอาจ และท่าต่าง ๆ ที่มีพื้นที่เชื่อมต่อระหว่างไทยกับพม่า หรือแม้แต่พื้นที่ในระหว่างที่ผู้ค้าพม่าได้สร้างพื้นที่กิจกรรมทางการค้าให้เกิดขึ้น ณ บริเวณเส้นเขตแดน

ณ พื้นที่บริเวณติดเส้นเขตแดน ตลาดชายแดนที่สำคัญอีกแห่งหนึ่งที่พรมแดนของรัฐชาติและชาติพันธุ์ทำงานอย่างเกือบลูกกันในพื้นที่ตลาดกับกิจกรรมทางการค้าข้ามแดนคือ ตลาดริมเมย ซึ่งตั้งอยู่ริมแม่น้ำเมยอันเป็นแม่น้ำสายสำคัญที่เป็นปรากฏการณ์ชาติพันธุ์กั้นเขตแดนระหว่างไทยกับพม่า เมื่อคณะผู้วิจัยยืนอยู่บริเวณป้ายสุดประจิมที่ริมเมย ข้างตลาดริมเมย เมื่อแหงนหน้ามองขึ้นไปข้างบน จะเห็นสะพานข้ามแม่น้ำเมย ซึ่งเรียกว่า สะพานมิตรภาพไทย-พม่า ตรงฝั่งไทยมีแนวเขตแดนซึ่งเป็นรั้วลวดหนามกั้นระหว่างพื้นที่กั้นชนกับเขตแดนไทย บริเวณริมรั้วลวดหนามเทศบาลจะเป็นทางเดินปูพื้นด้วยปูนซีเมนต์และมีที่นั่งที่ก่อสร้างด้วยปูนเป็นระยะตลอดแนวชายแดน ด้านหนึ่งของทางเดินจะเป็นรั้วลวดหนาม คณะผู้วิจัยเดินตามทางไปเรื่อย ๆ มองเห็นผู้ค้าพมานั่งขายของอยู่บนนั่งร้านที่สร้างขึ้นมาจนสูงเพื่อให้ถึงทางเดิน จะได้ขายสินค้าให้กับนักท่องเที่ยวที่เดินผ่านไปมาได้อีกหนทางหนึ่ง สะท้อนให้เห็นว่าถึงแม้คนชายแดนจะไม่พยายามข้ามผ่านเส้นเขตแดนรัฐ แต่อย่างไรก็ตามพวกเขาได้พยายามนำสินค้า เงินตราเถิดลอดข้ามเส้นเขตแดน การกระทำในลักษณะนี้ถึงแม้จะเป็นการค้าข้ามเส้นเขตแดนก็ตาม แต่ก็ยังเป็นรูปแบบเศรษฐกิจในระดับชีวิตประจำวัน ที่กลุ่มผู้ค้าพยายามที่จะขายสินค้าให้ได้เงินมาจนเจือจรรอบครัว จึงทำให้เห็นว่าอำนาจที่เขตแดนไม่สามารถกั้นบางส่วนไว้ได้สำหรับพื้นที่ในระหว่างไทยกับพม่าซึ่งรัฐมองว่าเป็นพื้นที่กั้นชนเพื่อสร้างให้เกิดความมั่นคง ณ ฝั่งพม่าจึงมีทหารวางกำลังเรียงรายอยู่ใต้สะพาน และจุดข้ามแดนในขณะที่ฝั่งไทยก็มีวางกำลังไว้ตามจุดข้ามแดนเป็นระยะเช่นเดียวกัน (ภาพประกอบ 46-47)



ภาพประกอบ 46 การค้าข้ามเส้นเขตแดนของคนชายแดน และสะพานมิตรภาพไทย-พม่า  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะวิจัยวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2555



ภาพประกอบ 47 ป้ายสุดประจิมที่ริมเมย และสะพานมิตรภาพไทย-พม่า  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะวิจัยวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2555

พื้นที่ภูมิศาสตร์ก็เป็นอีกเหตุผลหนึ่งที่ทำให้เส้นเขตแดนของรัฐถูกต่อรองโดยคนตัวเล็กตัวน้อย ทั้งนี้เห็นได้จากในช่วงเดือนมีนาคม 2555 เป็นช่วงฤดูร้อนที่ส่งผลให้แม่น้ำลตระดับลง ดังนั้นจึงเผยให้เห็นพื้นดินใต้ท้องน้ำไหล่ออกมาเป็นระทางยาวและกว้างจนคนชายแดนสามารถลงไปสร้างบ้านอาศัยอยู่ได้ คณะผู้วิจัยกวาดสายตาไกลออกไปในอาณาบริเวณพื้นที่ในระหว่างไทย-พม่าจะพบว่า ชาวบ้านที่อยู่ฝั่งพม่ามาสร้างบ้านชั่วคราวเป็นกระท่อมเล็ก ๆ อยู่หลายหลังในช่วงน้ำลด จึงทำให้เห็นถึงความพยายามของคนชายแดนที่จะเล็ดลอดข้ามเส้นเขตแดนรัฐหนึ่งไปยังอีกรัฐหนึ่งโดยอาศัยพื้นที่ในระหว่างเป็นตัวเชื่อมโยงระหว่างสองรัฐผ่านกิจกรรมการค้าขาย เพื่อเหตุผลทางเศรษฐกิจในชีวิตประจำวันของคนชายแดน ซึ่งเป็นคนตัวเล็กตัวน้อย คนชายแดนที่อาศัยอยู่ในกระท่อมบริเวณนี้จะมีอาชีพรับจ้างทั่วไปโดยการแบกของ ขนของให้กับแม่ค้าที่ตลาด หรือไม่ก็เป็นผู้ค้าที่เดินเร่ขายสินค้า และวางขายสินค้าบริเวณแนวรั้วลวดหนาม เมื่อคณะผู้วิจัยเดินไปตามทางเดินจนสุดหลังตลาด จะพบว่าชาวบ้านฝั่งพม่าได้ทำทางเดินขึ้นลงระหว่างพื้นที่รัฐไทยกับพื้นที่ในระหว่างไทย-พม่าให้กลายเป็นพื้นที่ของการเอื้อประโยชน์ในกิจกรรมทางการค้าอันเป็นพลังขับเคลื่อนทางเศรษฐกิจของคนตัวเล็ก ๆ และเศรษฐกิจแม่สอด (ภาพประกอบ 48) คณะผู้วิจัยมองเห็นพม่า และกะเหรี่ยงหลายคนกำลังแบกขนสินค้าเดินขึ้นมาจนถึงทางเดินข้างบน เพื่อนำสินค้ามาวางขายนั้งร้านแผงลอยที่นอกจากจะเป็นนั้งร้านอยู่นอกเขตรั้วลวดหนาม มีเหล็กกั้น แล้วยังมีหลังคาที่ทำขึ้นเป็นเพิงไว้กั้นแดดกันฝน สินค้าที่วางขายส่วนใหญ่เป็นสุรา บุหรี่ เช็กซ์ทอย ซีดีเพลง อาหารทะเลตากแห้ง และอาหารทะเลสด จำพวกปู กุ้งหอย โดยเฉพาะปูมีขายแทบทุกแผง นอกจากนั้นก็จะมีกล้วยไม้ป่า พลอย และหยก แกะสลักเป็นพระพุทธรูป กำไล สร้อย จี้ แหวน และรูปลักษณะแบบต่าง ๆ (ภาพประกอบ 49)



ภาพประกอบ 48 พื้นที่ในระหว่างไทย-พม่า ช่วงแม่น้ำเมยลด คนชายแดนฝั่งพม่าสร้างบ้านเรือน  
และทำทางขึ้นลงบริเวณตลาดริมเมย  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2555



ภาพประกอบ 49 กิจกรรมการค้านอกเขตแดนรัฐไทยบริเวณพื้นที่ในระหว่างไทย-พม่า  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2555

ถัดจากริมทางเดินซึ่งกั้นพื้นที่ในระหว่างไทยกับพม่าจะเป็นตลาดริมเมยที่มีความสำคัญต่อกิจกรรมการค้าข้ามแดน และเป็นเศรษฐกิจในระดับจุลภาค เนื่องจากเป็นตลาดที่รองรับนักท่องเที่ยวที่มาจากภายในประเทศไทยเป็นส่วนใหญ่ ภายในตลาดริมเมยสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคบริโภค แต่ราคาแพงกว่าที่ตลาดพาเจริญ และตลาดพลอย แต่สินค้านี้ให้เลือกหลากหลายชนิดกว่าตลาดพาเจริญ เช่น เครื่องประดับพลอย กำไล สร้อยคอ แหวน ทั้งที่ทำจากพลอยและหยก (เนื้อไม้ค้อยดี้นักเมื่อเทียบกับหยกในอดีต) นอกจากนี้ยังพบเห็นเสื้อผ้า เครื่องประดับ พวงกุญแจ ของที่ระลึก ไม้แกะสลัก ขนม และอาหารแห้ง ส่วนใหญ่เจ้าของกิจการในตลาดริมเมยจะเป็นคนไทย และคนจีน จะมีลูกจ้างเป็นพม่า และกะเหรี่ยง ส่วนผู้ซื้อมักจะเป็นนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น (ภาพประกอบ 50)



ภาพประกอบ 50 สินค้าข้ามแดนภายในตลาดริมเมยที่ขายสำหรับนักท่องเที่ยว  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 28 กุมภาพันธ์ 2555

## ระบบเศรษฐกิจชายแดนภาคเกษตรผ่านเครือข่ายข้าวโพดไร่

แม่สอดเป็นพื้นที่ทางการเกษตรที่สำคัญที่หล่อเลี้ยงชาวแม่สอดและพื้นที่ใกล้เคียงโดยพื้นที่ทางการเกษตรมีขนาดประมาณ 346,116 ไร่ ซึ่งถือว่ามียพื้นที่ทางการเกษตรมากกว่าพื้นที่อำเภออื่น ๆ ในจังหวัดตาก พื้นที่บริเวณนี้มีการปลูกข้าวเหนียว ส่วนใหญ่เป็นการทำนาปี มีพื้นที่จำนวน 74,360 ไร่ ของพื้นที่การเกษตร ได้รับผลผลิตโดยเฉลี่ยประมาณ 523 กิโลกรัม/ไร่ หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ก็จะปลูกพืชไร่แทน เช่น ข้าวโพด ข้าวฟ่าง กระเทียม และพืชผัก โดยใช้แรงงานข้ามชาติ พื้นที่ทำไร่ คิดเป็น 249,298 ไร่ พื้นที่ทำสวน จำนวน 22,161 ไร่คิดเป็นร้อยละ 6.40 พื้นที่เลี้ยงสัตว์จำนวน 500 ไร่ ส่วนพื้นที่ทำการประมง จำนวน 87.76 ไร่

ระบบเศรษฐกิจชายแดนภาคเกษตรของแม่สอดพบว่า การปลูกพืชไร่ เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้แม่สอดตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่เป็นจำนวนมากเช่นกันกับโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอ ทั้งไร่ข้าวโพด และไร่อ้อยจัดว่าเป็นพืชเศรษฐกิจที่ชาวพม่า และชาวแม่สอดนิยมปลูก และหาลูกไร่มาช่วยทำการเกษตรเพื่อให้สามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตป้อนโรงงานอุตสาหกรรมได้ดี ส่วนการปลูกผัก และถั่วก็นิยมปลูกในพื้นที่พบพระ หรืออุ้มผาง เพราะมีแรงงานจากพม่าอพยพมาตั้งถิ่นฐานและเป็นลูกไร่ในพื้นที่แม่เลี้ยง หรือนายหัวเป็นจำนวนมาก บางหมู่บ้านหลักกิโลเมตร 39 จะพบว่า มีพม่า กะเหรี่ยงมาปลูกบ้านในพื้นที่ของพ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงซึ่งเป็นนักรการเมืองท้องถิ่น หรือผู้ที่มีที่ดินจำนวนมาก และทำไร่ข้าวโพดโดยมีข้อแม้ว่า แรงงานอพยพเหล่านี้จะต้องช่วยปลูกข้าวโพดและเก็บเกี่ยวผลผลิต จึงจะสามารถให้ใช้พื้นที่ระหว่างร่องข้าวโพดปลูกถั่วได้ฟรี (ภาพประกอบ 51)



ภาพประกอบ 51 พื้นที่ปลูกข้าวโพด และที่พักของแรงงานข้ามชาติตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 14 มกราคม 2555

ประมาณปี 2518 - 2520 ข้าวโพดเริ่มปลูกในฝั่งไทยตั้งแต่หนองโพอายุสิบกว่าปี (ปัจจุบันอายุ 48 ปี) แต่เมล็ดพันธุ์ที่ใช้เป็นคนละชนิดกับปัจจุบัน สามารถเก็บเมล็ดพันธุ์ไว้ใช้ในปีต่อไปได้ แตกต่างจากปัจจุบันที่ต้องซื้อใหม่ทุกปี ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านที่พูดอ ทั้งเรื่องเวลาและเมล็ดพันธุ์ข้าวโพด การขยายพื้นที่การเกษตรข้าวโพดจากฝั่งไทยไปฝั่งพม่าจะเกิดในเวลาประมาณปี 2532-2533 หนองโพไม่สามารถระบุงเวลาที่แน่นอนได้ แต่บอกชัดว่าในปี 2534 ที่หนองโพเริ่มทำไร่ข้าวโพดนั้น เป็นการซื้อต่อจากคนอื่นที่ทำมาก่อนหลายปีแล้ว หนองโพเล่าว่าในช่วงเหตุการณ์ไม่สงบ ไร่เหล่านี้จะถูกทิ้งร้างระยะหนึ่ง จากนั้นเมื่อสถานการณ์ดีขึ้นชาวบ้านก็จะกลับไปทำต่อ ปัจจุบันก็ยังมีคนทำอยู่ แม้จะไม่คึกคักเท่าในอดีตก็ตาม

หน่อโพ ผู้หญิงร่างท้วมวัย 48 ปี เป็นชาวปากะญอ เดิมอาศัยอยู่อำเภอแม่สะเรียง ย้ายมาอยู่ที่แม่สอดเมื่อประมาณยี่สิบกว่าปีที่ผ่านมานี้ ส่วนสามีเป็นคนจากฝั่งพม่าและเคยมีความสัมพันธ์อันดีกับนายทหารระดับสูงของ KNU (ปัจจุบันสามีเสียชีวิตแล้ว) โดยเธอบอกว่า “ถ้าไม่มีความสัมพันธ์เราก็คงทำมาหากินไม่ได้ เราต้องรู้จักผู้หลักผู้ใหญ่เขา” ในช่วงนั้นคือลุ่มมะเมียะ (หน่อโพ, สัมภาษณ์วันที่ 18 ตุลาคม 2554)

การทำธุรกิจไร่ข้าวโพดและการซื้อที่ดินทำกินในฝั่งพม่า หน่อโพและคนอื่นๆ เริ่มทำเมื่อประมาณปี 2534-2535 ในช่วงที่หน่อโพเรียกว่า “สถานการณ์ยังดีอยู่ ตอนที่ยังมีแค่สองกลุ่มคือพม่ากับ KNU” ทั้งนี้โดยการซื้อที่ดินในฝั่งพม่าด้านที่ติดกับอำเภออุ้มผางต่อจากชาวบ้านที่ทำไร่ข้าวโพดอยู่ก่อนในราคาแปลงละ 60,000 บาท (แปลงนี้มีเนื้อที่ประมาณ 80 ไร่) เธอเล่าว่าพื้นที่ในบริเวณนั้นอยู่ในเขตการปกครองของ KNU แต่ประชาชนทั่วไปมีสิทธิ์ซื้อไร่ทำกิน ไม่จำเป็นต้องเป็นคนเชื้อชาติใด “ใครมีเงินก็ไปซื้อได้” เมื่อซื้อแล้วจะได้เอกสารสิทธิ์ในฐานะที่ทำกิน เรียกว่า “ใบทำมาหากิน” ไม่ใช่ครอบครองกรรมสิทธิ์เป็นมรดกตกทอด ในเอกสารสิทธิ์ดังกล่าวนี้ออกโดย “รัฐบาล KNU” ร่วมกับกรมที่ดิน (โดยพนักงานที่ดินเซ็นชื่อรู้เห็นการจะซื้อจะขาย) เนื้อหาของเอกสารประกอบด้วยข้อความที่ระบุว่าที่ดินนี้มีจำนวนกี่ไร่ เป็นของใคร ซื้อต่อมาจากใคร ราคาเท่าไร จากนั้นก็สามารถเข้าไปทำกินได้ โดยอาจจะมีส่วนแบ่งให้แก่ KNU ตามแต่ข้อตกลง

กรณีกลับกัน เมื่อที่ดินบริเวณนั้นถูกทหารพม่าหรือทหารกลุ่มอื่นเข้ายึดครองก็ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านจะไม่สามารถทำกินได้ แต่มักจะออกมาในรูปแบบของการที่เจ้าของเดิมขายต่อให้กับชาวบ้านที่มีความสนิทสนมกับผู้คุ้มครองกลุ่มใหม่เพื่อใช้เป็นที่ทำกินต่อไป (ซึ่งอาจจะกลัวพม่าหรือไม่มั่นใจในสถานการณ์) ส่วนว่าจะต้องส่งให้ผู้คุ้มครองรายใหม่จำนวนเท่าไรนั้นขึ้นอยู่กับข้อตกลง (คำตอบของหน่อโพตรงนี้ทำให้เข้าใจเหตุการณ์ว่าทำไมชาวบ้านหลายคนจึงบอกว่า “ต้องหนีมาเพราะอยู่ทำไปก็ไม่คุ้ม ต้องจ่ายหลายฝ่ายเหลือเกิน ไหนจะพม่า ไหนจะ KNU ไหนจะ DKBA) และถ้าต่อไปเจ้าของเดิมอยากจะทำอีกก็ต้องขอซื้อต่อจากคนที่ทำอยู่ในขณะนั้น หากเขายอมขายจึงจะสามารถเข้าไปทำกินได้ ว่าไปแล้วข้อตกลงเหล่านี้ก็คล้ายกฎหมายประเพณีที่ไม่ได้เขียนเป็นลายลักษณ์อักษรแต่มีระเบียบปฏิบัติที่ชาวบ้านและผู้คุ้มครองยึดถือกันต่อๆ มา

หน่อโพเล่าว่า (สัมภาษณ์วันที่ 17 มกราคม 2555) ที่ดินของเธอ (เมื่อ 2534-2535) ตอนที่ซื้อก็เป็นไร่อยู่ก่อนแล้ว ซึ่งข้อดีคืออยู่ติดชายแดน พอได้ผลผลิตสามารถนำไปขายฝั่งไทยได้เลย นอกจากนั้นยังอุดมไปด้วยแร่ธาตุ ไม่ต้องใช้ปุ๋ยเคมีมากเหมือนที่ดินในฝั่งไทยแต่ได้ผลผลิตดีเท่าๆ กันหรือดีกว่า หน่อโพทำไร่ข้าวโพดอยู่ประมาณสองถึงสามปีจึงได้ขายต่อให้ชาวบ้านในฝั่งพม่า

การเก็บภาษีของผู้คุ้มครอง (ทหารพม่า KNU และ DKBA) ส่วนใหญ่จะเก็บจากผลผลิตในอัตรากระสอบละ 2-6 บาท (แต่ทหารเหล่านี้ไม่ได้มาช่วยปลูก คำว่าเขตคุ้มครองในที่นี้จึงมีความหมายค่อนข้างพิเศษ) กรณีที่จะต้องจ่ายให้หลายฝ่ายชาวบ้านจึงจำเป็นต้องแจ้งว่าได้ผลผลิตน้อย ไม่เช่นนั้นแล้วก็จะไม่คุ้มทุนหรือไม่มีกำไรเลย

พื้นที่ที่ปลูกข้าวโพดได้ผลดีมากที่สุดคือบริเวณชายแดนแถบอำเภออุ้มผาง ตั้งแต่บ้านแม่กองคิ จนถึงบ้านตโปพู หน่อโพเล่าว่าบางไร่ใช้เมล็ดพันธุ์แค่ถึงเดียวแต่ได้ผลผลิตนับพันถึง แต่จุดเสียคืออยู่ไกลแหล่งน้ำกินน้ำใช้ ต้องเดินไกลมาก คนงานในไร่ของหน่อโพหลายคนจึงไม่ได้อาบน้ำ

การทำไร่ข้าวโพดของหน่อโพเริ่มต้นจากการไปติดต่อเช่าแก่เพื่อขอให้ออกทุนด้านเมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย สารเคมี และเงินก้อนจำนวนหนึ่ง จากนั้นจะนำเงินและอุปกรณ์มาบริหารเอง ด้วยการจ้างลูกน้องและคนงานจนถึงฤดูเก็บเกี่ยวก็นำผลผลิตมาขายให้กับเช่าแก่คนเดิม ได้ราคาตามตลาด แต่จะถูกหักส่วนหนึ่งคืนทุนและอุปกรณ์การเกษตรที่เบิกจากเช่าแก่ไปก่อนหน้านี้ คนงานของหน่อโพเป็นชาวบ้านฝั่งพม่าแทบทั้งหมด ได้ค่าจ้างวันละ 60-70 บาท หรือบางครั้งน้อยกว่านี้เพราะหักเป็นค่าข้าวสาร กะปิ น้ำปลาที่จ่ายให้คนงาน (สรุปว่าสิ่งที่คนงานหรือลูกไร่อย่างหน่อโพได้รับ จะถูกคิดต้นทุนกำไรไว้เรียบร้อยแล้ว)

เช่าแก่ข้าวโพดในแม่สอดมีหลายราย เช่น ตระกูลศรีรุ่งเรือง เช่าแก่ธง (คนที่หน่อโพเคยทำงานเป็นลูกไร่ ปัจจุบันน่าจะโอนกิจการให้ลูกหลานไปแล้ว) หน่อโพเล่าว่าในจำนวนเช่าแก่หลายรายเหล่านี้ หลังจากที่ลูกไร่ขายผลผลิตแล้วจะเปลี่ยนเช่าแก่เป็นรายอื่นก็ได้ ไม่มีข้อผูกมัดแต่อย่างใด หากในทางปฏิบัติไม่ค่อยมีใครเปลี่ยน เนื่องจากมีความเกรงใจและคุ้นเคยกันดีแล้ว ทำนองว่า “เขาก็ช่วยเหลือเราอย่างดีทุกอย่าง ไม่รู้จะเปลี่ยนเจ้าทำไม ตัวนายจ้างเองเขาก็ไม่ยอมให้เราอยู่กับเขา” ดังนั้นความสัมพันธ์ระหว่างนายจ้างกับลูกไร่ ตลอดจนถึงคนงาน น่าจะเป็นแบบเอื้อประโยชน์ต่อกัน ไม่ใช่ลักษณะของการขูดรีดแรงงานอย่างที่เคยได้ยิน และถ้ากล่าวไปแล้วการที่นายจ้างมีความสัมพันธ์ที่ดีกับคนงานมากเท่าไรยิ่งเป็นการผูกใจคนงานมากเท่านั้น โอกาสที่นายจ้างจะมีแรงงานมาก ได้ผลผลิตมากและสม่ำเสมอ จึงขึ้นอยู่กับความสัมพันธ์ดังกล่าวนี้ด้วย

ความเอื้อเฟื้อที่นายจ้างมีให้ลูกไร่จากการบอกเล่าของหน่อโพคือ สมมุติเช่าแก่ลงทุนให้ลูกไร่ทั้งหมดคิดเป็นเงิน 30,000 บาท ในปีนั้นเกิดขายผลผลิตได้เพียง 15,000 บาท ที่เหลืออีก 15,000 บาทเช่าแก่จะผิดไปเก็บเมื่อขายผลผลิตในปีหน้าพร้อมกับเงินลงทุนก้อนใหม่ สิ้นปีถ้ายังไม่สามารถใช้ได้ครบจำนวนอีกก็จะผิดไปอีกในปีต่อไปโดยไม่คิดดอกเบี้ยเพิ่ม (เพราะดอกเบี้ยต่างๆ คิดรวมไว้ในราคาข้าวของต่างๆ เรียบร้อยแล้ว อัตราดอกเบี้ยทั่วไปอยู่ที่ 1,000 ละ 50 บาท/ปี หรือร้อยละห้าต่อปี)

กรณีรับซื้อผลผลิต เช่าแก่จะรับซื้อทั้งหมดในราคาเดียวกัน แม้ว่าบางส่วนอาจจะมีความขึ้นอยู่บ้างก็ตาม แต่กรรมวิธีคือรับซื้อข้าวโพดทั้งฝัก จากนั้นก็จะนำไปอบแห้ง แล้วจึงสีเป็นข้าวโพดเมล็ดอีกทีหนึ่ง ส่วนราคาข้าวโพดมักจะขึ้นสูงก่อนตรุษจีน แต่หลังตรุษจีนแล้วราคาจะลง

ดังนั้นระบบเศรษฐกิจขายแดนในผลผลิตด้านการเกษตรเน้นข้าวโพด ถือว่าเป็นระบบที่มีความสำคัญในชายแดนแม่สอด ทั้งนี้เนื่องจากเป็นเศรษฐกิจภายใต้ระบบอุปถัมภ์โดยมีนายทุนหรือพ่อเลี้ยงแม่เลี้ยงที่ฝั่งไทยเป็นผู้ให้การอุปถัมภ์ มีลูกไร่ (ผู้ดูแลผลประโยชน์ ซึ่งบางครั้งอาจจะเป็นเกษตรกรด้วย) และเกษตรกรชายแดนทั้งฝั่งไทยและฝั่งพม่าเป็นผู้รับการอุปถัมภ์ ไม่ว่าจะเงินทุนเมล็ดพันธุ์ข้าวโพด ปุ๋ยเคมี และยาปราบศัตรูพืช โดยที่ความสัมพันธ์ดังกล่าวเกิดขึ้นมานานแล้ว ประมาณไม่ต่ำกว่า 35-40 ปี

ระบบอุปถัมภ์เกิดขึ้นได้โดยในหมู่บ้านหนึ่ง หากมีแม่เลี้ยง 3 คน ลูกหรือหลานของแม่เลี้ยงทั้ง 3 คนนี้จะมีการรับช่วงการเป็นนายทุนจากรุ่นสู่รุ่น แต่ละคนจะมีกลุ่มลูกไร่และกลุ่มเกษตรกรของตนเองที่ต่างเคยทำงานร่วมกันมานาน ยกตัวอย่างกรณีของแม่เลี้ยงมะตะลีซึ่งอยู่ฝั่งไทยติดต่อกับกลุ่มลูกไร่ 3 กลุ่มในฝั่งพม่าให้ปลูกข้าวโพดให้ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านกะซิง ผู้ใหญ่บ้านอง เน เล และผู้ใหญ่บ้านโหมมิ โดยผู้ใหญ่บ้านทั้งสามคนก่อนหน้านี้อาศัยอยู่ฝั่งพม่าเคยเข้ามารับจ้างทำงานใน

ฝั่งไทยตั้งแต่ประมาณ 40 ปีที่ผ่านมา และจะข้ามมายังหมู่บ้านมอเกอไทยก็ต่อเมื่อเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในฝั่งพม่า

ผู้ใหญ่กะซิง (สัมภาษณ์วันที่ 28 ตุลาคม 2554) เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านซอซีเมีย อายุประมาณ 60 ปี ปลูกบ้านในมอเกอไทยไว้เมื่อประมาณ 4-5 ปีที่ผ่านมาในชื่อของนางมะตาลี แม่เลี้ยงชาวปาเกอญที่เป็นนายทุนคนสำคัญของหมู่บ้าน ทั้งนี้เพื่อเป็นที่พักอาศัยในยามที่เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในพม่า ตลอดจนเป็นที่พักพิงให้แก่ผู้ประสบภัยคนอื่นๆ ด้วย ปัจจุบันผู้ใหญ่กะซิงพักอยู่ในฝั่งไทยมากกว่าฝั่งพม่า ส่วนผู้ใหญ่ ออง เน เล หรือผู้ใหญ่อยู่ (สัมภาษณ์วันที่ 28 ตุลาคม 2554) เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านลีก่อหรือบ้านดอนแดง อายุ 61 ปี เป็นแรงงานรับจ้างในฝั่งไทยมาตั้งแต่อายุ 19 ปี สามารถพูดภาษาไทยและคำเมืองได้ดี ปลูกบ้านไว้ที่ฝั่งไทยเมื่อปีที่ผ่านมา (ปี 2553) ในนามของแม่เลี้ยงมะตาลีเช่นเดียวกัน ปัจจุบันออง เน เล ใช้เวลาส่วนใหญ่พักที่หมู่บ้านในฝั่งพม่า บ้านที่ปลูกไว้ฝั่งไทยจะใช้กรณีฉุกเฉินหรือยามสถานการณ์ไม่ปกติ สามารถเดินทางจากพม่ามาไทยใช้เวลาเพียงประมาณ 20 นาทีเท่านั้น (นั่งเรือข้ามฝั่งต่อด้วยมอเตอร์ไซด์รับจ้าง) สำหรับผู้ใหญ่โทมิ เป็นผู้ใหญ่บ้านบ้านวามะ อายุ 53 ปี เข้ามาทำงานในฝั่งไทยตั้งแต่อายุ 19 ปี สามารถพูดได้ดีทั้งภาษาไทยและคำเมือง ยังไม่ได้ปลูกบ้านที่ฝั่งไทย (แต่มีโครงการในอนาคตถ้าสามารถเก็บเงินได้) อาศัยอยู่ในบ้านอีกหลังหนึ่งของแม่เลี้ยงมะตาลีร่วมกับครอบครัวผู้อพยพคนอื่นๆ อีกสองครอบครัว (โทมิ, สัมภาษณ์วันที่ 28 ตุลาคม 2554)

ทั้งสามคนนอกจากจะเป็นผู้นำหมู่บ้านโดยตำแหน่งแล้วยังมีบทบาทสำคัญในการติดต่อประสานงานกับเจ้าหน้าที่ฝั่งไทย (ผู้ใหญ่บ้านมอเกอไทย ทหารไทย) เพื่อเตรียมความพร้อมก่อนจะพาชาวบ้านอพยพมาเมื่อเกิดเหตุการณ์เดือนพฤศจิกายน 2553 และเป็นตัวแทนในการเจรจากับบุคคล หน่วยงานราชการ และองค์กรเอกชนต่างๆ เพื่อต่อรองและขอรับการช่วยเหลือ รวมทั้งดูแลทุกข์สุขของลูกบ้านที่อพยพมาด้วย ความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำหมู่บ้านทั้งสามกับรัฐไทยจึงมีสถานะเป็นกึ่งพลเมือง และเชื่อว่าผู้อพยพชาวพม่าอีกหลายคนในพื้นที่นี้ก็มิมีสถานะเช่นเดียวกัน

ทุกปีเมื่อถึงฤดูกาลปลูกข้าวโพด แม่เลี้ยงจะนำพันธุ์ข้าวโพด ปุ๋ยเคมี และยากำจัดศัตรูพืชชนิดต่างๆ มาอธิบายให้ฟัง พร้อมกับเงินสดตามจำนวนที่เกษตรกรประสงค์จะกู้ แล้วทั้งสามคนก็จะนำไปสื่อสารกับเกษตรกรเครือข่ายอีกต่อหนึ่ง ให้เกษตรกรเป็นผู้เลือกว่าจะใช้เมล็ดพันธุ์ ปุ๋ย และยากำจัดศัตรูพืชยี่ห้อใด เฉพาะเมล็ดพันธุ์ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในช่วงนี้คือพันธุ์ 95 เนื่องจากมีระยะเวลาปลูกสั้นเพียง 115 วัน (ขณะที่พันธุ์ 888 ใช้เวลา 120-125 วัน) และเก็บผลผลิตขายทั้งฝัก ไม่เป็นภาระเรื่องการแกะเมล็ดหรือการหาจ้างในการเก็บ อย่างไรก็ตามการเลือกเมล็ดพันธุ์เพาะปลูกในแต่ละพื้นที่ขึ้นอยู่กับสถานการณ์ทางการเมืองและฟ้าฝนในปีนั้นด้วย ตัวอย่างเช่น ถ้าสถานการณ์ไม่แน่นอนหรือฝนตกติดต่อกันไม่ทั้งช่วง แนวโน้มที่จะเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ซึ่งมีระยะเวลาปลูกสั้นมีค่อนข้างสูงแม้จำนวนผลผลิตอาจจะได้ไม่มากเท่ากับพันธุ์ที่ใช้เวลานานกว่าก็ตาม (กะซิง ออง เน เล และโทมิ, สัมภาษณ์วันที่ 28 ตุลาคม 2554)

หลังจากเกษตรกรเก็บเกี่ยวผลผลิต ลูกไร่ซึ่งในที่นี้คือผู้ใหญ่กะซิง ออง เน เล และโทมิ จะเป็นผู้รวบรวมผลผลิตของเกษตรกรที่ตนเองรับผิดชอบเพื่อนำส่งแม่เลี้ยงยังฝั่งไทยและนำเงินหลังจากหักส่วนที่เป็นต้นทุนออก กลับไปมอบให้เกษตรกร (เฉพาะผู้ใหญ่กะซิง รับผิดชอบ 4 หมู่บ้านคือ ลีก่อ ซอซีเมีย วามะ และอุเกรทะ) ขั้นตอนคือ 1) รวบรวมผลผลิตของเกษตรกร

แต่ละราย นับจำนวนผลผลิตว่าได้รายละเอียดก็ไป จำนวนไปสัมพันธ์กับรายได้ของเกษตรกรและเงินที่จะต้องจ่าย “ภาษี” ให้แก่ “เจ้าของพื้นที่” 2) ในส่วนของการจ่าย “ภาษี” แม่เลี้ยงจะมอบเงินให้แก่ลูกไร่ตามจำนวนไปผลผลิตของเกษตรกรแต่ละรายเพื่อจัดแบ่งออกเป็นส่วนๆ อัตราไปละ 1-5 บาท ขึ้นอยู่กับว่าในพื้นที่นั้นๆ จะต้องจ่ายให้กับใครบ้าง เช่น DKBA 1 ส่วน KNU 1 ส่วน พม่า 1 ส่วน และต้องให้ลูกไร่อีก 1 ส่วนเพราะ “เป็นผู้ใหญ่ฝังโน้นไม่มีเงินเดือน ชาวบ้านเขาก็เลยให้เรา” (สรุปว่ารายรับที่เกษตรกรขายแต่นแต่ละรายควรจะได้ตามจำนวนผลผลิตจะต้องถูกหักเป็นค่า “ภาษี” ผ่านการจัดการของแม่เลี้ยงและลูกไร่)

กรณีที่เกษตรกรบางรายได้ผลผลิตไม่มากพอที่จะใช้หนี้ในปีนั้นๆ แม่เลี้ยงจะทบไปไว้ในปีต่อไป หรือจนกว่าจะมีเงินใช้หนี้ครบจำนวน トラบเท่าที่ยังเป็นเกษตรกรในเครือข่ายอยู่เพราะแม่เลี้ยงเองก็ต้องอาศัยเกษตรกรเพื่อเป็นแรงงานในการผลิต/เพิ่มผลผลิตมากขึ้นทุกปีเช่นเดียวกัน ดังนั้นเราจึงได้พบว่ามีเกษตรกรหลายคนมาอาศัยอยู่ในบ้านของแม่เลี้ยงในยามที่เกิดเหตุการณ์ไม่สงบ หรือปลูกบ้านของตนเองในชื่อของแม่เลี้ยง เป็นต้น นับได้ว่าระบบเศรษฐกิจขายแต่นดังกล่าวนี้ประกอบไปด้วยความไว้วางใจ ความจงรักภักดี และการพึ่งพากันและกันของนายจ้างกับลูกจ้างค่อนข้างสูง

เช่นเดียวกันที่บ้านห้วยน้ำขุ่น ซึ่งอยู่ห่างจากตัวเมืองแม่สอดประมาณสิบกิโลเมตร การคมนาคมสะดวกสบาย ถนนเป็นถนนดำ (ราดยาง) จนถึงหมู่บ้าน สองข้างทางเป็นเนินเขาสูงๆ ต่ำๆ ประกอบด้วยป่าละเมาะและที่ทำกินของชาวบ้านที่ตอนนี้นำดินโล่งเตรียมลงข้าวโพด อันเป็นภาพเงาที่มักจะพบเห็นได้เสมอในเขตที่สูงของไทย

ห่างจากปากทางเข้าหมู่บ้านประมาณ 300 เมตร เป็นโรงเรียนประถมศึกษาของหมู่บ้าน ในความดูแลของ ทชด. (ป.1-6) ถัดกันไปเป็นวัดพุทธ ศูนย์ดูแลเด็กเล็ก หอประชุมอเนกประสงค์ และโบสถ์คริสต์ จากนั้นจึงเป็นบ้านเรือนของชาวบ้านซึ่งปลูกติดๆ กันตามพื้นที่สูงๆ ต่ำๆ แต่ไม่แออัดมากนัก คะเนจากสายตาน่าจะประมาณกว่าร้อยหลังคาเรือน ส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้มั่นคงแข็งแรง สะท้อนถึงการลงหลักปักฐานมานาน มีบางส่วนเท่านั้นที่ทำจากฟากไม้ไผ่ (บางบ้านยังเห็นความสดใหม่จากสีเขียวของฟาก) สอบถามได้ความว่าเป็นครอบครัวที่เพิ่งอพยพมาจากฝั่งพม่าเมื่อหลังการเลือกตั้งครั้งล่าสุด และอาศัยปลูกบ้านในที่ดินของญาติ



ภาพประกอบ 52 (ซ้าย) สภาพบ้านเรือนของ “ผู้มาใหม่” ที่อยู่ในระหว่างการสร้าง (ขวา) ถนนสายหลักภายในหมู่บ้าน  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 3 มีนาคม 2555

ภายในหมู่บ้านมีเส้นทางหลักที่รถแล่นได้สองเส้น เส้นหนึ่งตัดผ่านส่วนที่อยู่ต่ำ อีกเส้นหนึ่งตัดผ่านส่วนที่อยู่สูง แต่ทั้งสองเส้นสามารถเชื่อมบรรจบกันได้ มีลำห้วยน้ำขุ่นขนาดเล็กๆ ไหลผ่าน

กลางหมู่บ้านตลอดทั้งปี ท้ายหมู่บ้านทำฝายซีเมนต์แข็งแรง ในหน้าน้ำจึงไม่มีปัญหาน้ำท่วมบ้านเรือน ส่วนในหน้าแล้งก็ยังมีน้ำให้ความชุ่มชื้นแก่ผิวดิน แทบทุกหลังคาเรือนปลูกมะม่วงซึ่งขณะนี้กำลังออกผลระยะย่นนอกจากนั้นยังมีป้ายบอกชื่อคุ่มต่างๆ ถึง 6 คุ่ม เป็นชื่อไม้ไทยทั้งหมด เช่น คุ่มลีลาวดี คุ่มพุทธรักษา คุ่มดอกแก้ว ฯลฯ เข้าใจว่าจะแบ่งเพื่อความสะดวกในการดูแลและประสานงาน แต่ในทางปฏิบัติไม่แน่ใจว่าจะได้ผลเพียงใดเพราะยังไม่มีโอกาสสัมภาษณ์ผู้นำหมู่บ้าน

บริเวณรอบๆ หมู่บ้านเป็นพื้นที่ทำกินซึ่งขณะนี้ถูกไถไถเนื่องจากเป็นเป็นฤดูกาลปลูกข้าวโพด (พันธุ์ที่ใช้เลี้ยงสัตว์) ยูน บอกเล่าในลักษณะเหน็บลึกว่า “ชาวบ้านเป็นพนักงานซีพีทั้งนั้นแหละพี่ ทำงานซีพีกันทั้งครอบครัว” ตอนเดินดูหมู่บ้านมีโอกาสได้คุยกับครอบครัวหนึ่งที่กำลังใช้รถไถหยอดเมล็ดข้าวโพด มีพ่อกับเพื่อนบ้านเป็นคนไถ แม่กับลูกสามคน อายุ 10, 8, 5 ขวบ (แต่ตัวเล็กมาก) เดินจูงมือกันปิดหลุมตามรอยไถ ทำกันทั้งครอบครัวอย่างที่ยูนว่าวิถีปะกาเกอญอที่อยู่กับป่า หากินกับป่า และทำนาแบบไร่หมุนเวียน อาจจะใช้ไม่ได้กับที่นี่ เหตุเพราะข้อจำกัดของพื้นที่และเงื่อนไขการเข้ามาของประชาชนตั้งแต่ต้น



ภาพประกอบ 53 ชาวบ้านกำลังไถและหยอดเมล็ดข้าวโพดในไร่ที่อยู่ติดหมู่บ้าน  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัย 3 มีนาคม 2555

ข้อมูลเชิงประวัติของหมู่บ้านเท่าที่ประมวลได้จากการพูดคุยกับชาวบ้านภายใต้ข้อจำกัดของเวลาและภาษาที่ใช้ในการสื่อสารทราบมาว่า หมู่บ้านนี้เป็นชาวปะกาเกอญอเกือบทั้งหมด อพยพหนีภัยสงครามเข้ามาरणแรกเมื่อประมาณยี่สิบกว่าปีมาแล้ว จากนั้นก็มีผู้ทยอยข้ามฟากจากฝั่งพม่ามาเรื่อยๆ จนกลายเป็นหมู่บ้านภายใต้การกำกับดูแลของประเทศไทย มีกลุ่มองค์กรต่างๆ เข้ามาช่วยเหลือเป็นระยะ โดยเฉพาะในช่วงที่มีการทะลักเข้าของชาวบ้านเนื่องจากสถานการณ์ความไม่สงบในฝั่งพม่า ชาวบ้านคนหนึ่งเล่าให้ฟังถึงการได้รับความช่วยเหลือจากองค์กรต่างๆ ว่า “ใหม่ๆ ก็มากันเยอะ ไม่รู้จากไหนกันบ้าง แต่พอต่อไปก็หายแซบ” ปัจจุบันเข้าใจว่าที่ยังอยู่เป็นหลักมีเพียงองค์กรเดียวเท่านั้นคือสภาคริสตจักร ซึ่งมีหน้าที่หลักในการเป็นศูนย์รวมใจของผู้ที่นับถือศาสนาคริสต์ และศูนย์ช่วยเหลือเด็กทั้งก่อนวัยเรียนและในวัยเรียน เป็นต้นว่า จัดตั้งศูนย์เด็กเล็กในหมู่บ้าน ให้ความช่วยเหลือหรืออุปการะเด็กยากจน เด็กกำพร้าทั้งในหมู่บ้านและจากฝั่งพม่า ให้การศึกษาในลักษณะของการเตรียมความพร้อมสำหรับเข้าเรียนในโรงเรียนไทย การสอนพระคัมภีร์ สอนเสริมภาษาต่างประเทศ (ส่วนใหญ่เป็นภาษาอังกฤษ) มีหอพักสำหรับเด็กที่อยู่ประจำ มีอาสาสมัครชาวต่างประเทศผลิตเปลี่ยนหมุนเวียนมาอยู่เสมอ

## แรงงานข้ามชาติและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจภาคอุตสาหกรรมชายแดนแม่สอด

เมืองแม่สอดจัดได้ว่าเป็นพื้นที่ที่มีความโดดเด่นในการเป็นเมืองการค้าชายแดนและเป็นฐานการผลิตที่มีความสำคัญ จึงทำให้ภาครัฐและเอกชนได้เข้ามาจัดระบบเศรษฐกิจชายแดนโดยมุ่งเน้นการสร้างฐานการผลิตใหม่ในบริเวณพื้นที่แม่สอดซึ่งเป็นพื้นที่ชายแดนระหว่างประเทศ เป็นเครื่องมือสำคัญในการลดช่องว่างระดับการพัฒนา ด้วยการสร้างแหล่งงานและแหล่งลงทุนใหม่ที่มีศักยภาพ มีการพัฒนาระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่จำเป็น มีการควบคุมและกำหนดกฎเกณฑ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับฐานการผลิต ภาคอุตสาหกรรม การจ้างแรงงานข้ามชาติจำนวนมากในภาคอุตสาหกรรม จึงทำให้เกิดการขยายตัวทางอุตสาหกรรม (Industrialization) ดังจะเห็นได้จากโรงงานอุตสาหกรรมในเขตชุมชนแม่สอดที่มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น ทำให้สภาพเศรษฐกิจมีการไหลเวียนของเงินตราได้ดี

คณะผู้วิจัยอดที่จะกล่าวถึงโรงงานอุตสาหกรรมที่กระจายตัวอยู่ในพื้นที่แม่สอดไม่ได้ เนื่องจากเป็นที่มาของแรงงานข้ามชาติ ทั้งนี้เนื่องจากเจ้าของโรงงานหรือผู้ประกอบการต้องการลดต้นทุนการผลิต โดยพยายามมองหา แรงงานราคาถูก ดังนั้นแรงงานข้ามชาติจึงเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้โรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งในพื้นที่แม่สอดจำนวนมาก และสามารถดำรงอยู่ได้จนถึงปัจจุบันนี้ สำหรับโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาก่อตั้งเป็นกลุ่มแรกเป็นโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอขนาดเล็กและขนาดกลางโดยมีทำเลที่ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลเมืองแม่สอด เนื่องจากมีแรงงานข้ามชาติเป็นจำนวนมากที่พักพิงในเทศบาลตำบลแม่สอด และมีความสะดวกสบายในระบบสาธารณูปโภคที่จำเป็นต่อการดำเนินธุรกิจ หลังจากนั้นกลุ่มโรงงานขนาดกลางและขนาดใหญ่จึงได้ทยอยกันเข้ามาตั้งโรงงานในแม่สอด ซึ่งทำให้ภาครัฐต้องออกกฎระเบียบเพื่อลดปัญหาการกระจุกตัวของที่อยู่อาศัยของแรงงานข้ามชาติ จึงทำให้โรงงานอุตสาหกรรมได้กระจายตัวออกไปรอบนอกเขตเทศบาลตำบลแม่สอด ในเขตตำบลแม่ปะ ตำบลท่าสายลวด ตำบลท่าอาจ ตำบลแม่ตาว ตำบลแม่กุ ตำบลพระธาตุผาแดง ฯลฯ



ภาพประกอบ 54 โรงงานในเขตตำบลแม่ตาว และตำบลแม่ปะ  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัย 23 สิงหาคม 2555



ภาพประกอบ 55 โรงงานและแรงงานที่อยู่ในเขตเทศบาลเมืองแม่สอด  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัย 13 มีนาคม 2555



ภาพประกอบ 56 ตลาดเย็นข้างโรงงาน (ซ้าย) และบ้านเช่าของคนแกะสลักหิน หยก (กลางขวา)  
ที่มา: ถ่ายโดยคณะผู้วิจัย 13 มีนาคม 2555

ในพื้นที่แม่สอดมีโรงงานอุตสาหกรรมประเภทสิ่งทอ ทอผ้า ตัดเย็บเสื้อผ้า ตัดเย็บตุ๊กตาพวงกุญแจ อัญมณี เซรามิก อุตสาหกรรมแปรรูปทางการเกษตร เช่น พืชผัก ผลไม้กระป๋อง อุตสาหกรรมไม้แกะสลัก และผลิตภัณฑ์จากไม้ โรงงานอุตสาหกรรมจะตั้งกระจายตัวอยู่บริเวณเส้นทางหลักทั้ง 4 สาย คือ ทางหลวงแม่สอด-ตาก ถนนสายแม่สอด -แม่ดาว ถนนสายแม่สอด-แม่ระมาด และถนนสายแม่สอด-อุ้มผาง นอกจากนี้ยังพบว่ายังมีโรงงานอุตสาหกรรมกระจายภายในพื้นที่ชุมชนเมืองแม่สอด และแม่สอดมีแร่ธาตุที่สำคัญคือ แร่สังกะสีอยู่ในพื้นที่หมู่ที่ 4 ตำบลพระธาตุผาแดง โดยมีบริษัทที่ได้รับอนุญาตประกอบกิจการทำเหมืองแร่ จำนวน 3 บริษัท คือ บริษัทผาแดงอินดัสทรี จำกัด บริษัทตากไมนิ่ง จำกัด และบริษัทแม่ปิงพนากิจ จำกัด



ภาพประกอบ 57 พื้นที่ของการทำงานในโรงงาน  
ที่มา : ถ่ายโดยคณะผู้วิจัยวันที่ 25 สิงหาคม 2555

เศรษฐกิจแม่สอดเติบโตขึ้น ส่วนหนึ่งจากนโยบายที่กำหนดให้เป็นเขตส่งเสริมพิเศษตั้งแต่ปี 2536 โดยคณะกรรมการส่งเสริมการลงทุนกำหนดให้มีการยกเว้นภาษีเครื่องจักรและภาษีรายได้ของบริษัทเป็นเวลา 8 ปีถ้าหากลงทุนไม่ต่ำกว่า 10 ล้านบาท และได้รับมาตรฐานอุตสาหกรรมระดับ

นานาชาติภายในเวลา 2 ปีนับจากการเริ่มต้น ดังนั้นในปี 2536 ทำให้มีโรงงานขนาดเล็ก และขนาดกลางจำนวน 115 แห่ง และเพิ่มขึ้นเป็น 210 แห่ง ในปี พ.ศ.2544 (สภาอุตสาหกรรมสาขาแม่สอด จังหวัดตาก 2544; ภาสกร โกไศยกานนท์ 2547)

สำหรับเกณฑ์การแบ่งขนาดของสถานประกอบการหรือโรงงานอุตสาหกรรมสิ่งทอได้ใช้เกณฑ์จำนวนแรงงานคือ โรงงานขนาดเล็กแรงงานน้อยกว่า 50 คน ขนาดกลาง จำนวนแรงงานตั้งแต่ 50-299 คน ส่วนขนาดใหญ่ มีจำนวนแรงงานตั้งแต่ 300 คนขึ้นไป ช่วงการเจริญเติบโตของโรงงานอุตสาหกรรมช่วงแรกในช่วงปี 2535-2539 จะเป็นช่วงของการเจริญเติบโตช้า พบว่ามีโรงงานตั้งใหม่จำนวน 4 แห่งคิดเป็นร้อยละ 7.84 โดยพบว่าในปี 2538 มีโรงงานอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปขนาดกลาง 1 แห่ง และทอเสื้อผ้าไหมพรมขนาดกลางอีก 1 แห่ง ส่วนในปี 2539 มีโรงงานผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปขนาดเล็ก และขนาดกลางอย่างละ 1 แห่ง (กรมโรงงานอุตสาหกรรม 2556ก)

ในช่วงที่สองปี 2540-2542 เป็นช่วงที่มีการเจริญเติบโตอย่างรวดเร็ว มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาก่อตั้ง เพิ่มขึ้นอีกจำนวน 30 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 58.82 โดยในช่วงปี 2540 มีโรงงานอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปขนาดเล็ก 1 แห่ง ขนาดกลาง 2 แห่ง และโรงงานทอเสื้อผ้าไหมพรม ขนาดใหญ่จำนวน 2 แห่ง ในปี 2541 ประกอบด้วยโรงงานอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปขนาดเล็ก 1 แห่ง ขนาดกลาง 3 แห่ง และโรงงานทอเสื้อผ้าไหมพรม ขนาดกลาง 4 แห่ง ขนาดใหญ่จำนวน 4 แห่ง ส่วนในปี 2542 ประกอบด้วยโรงงานอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปขนาดเล็ก 1 แห่ง ขนาดกลาง 5 แห่ง ขนาดใหญ่ 1 แห่ง และโรงงานทอเสื้อผ้าไหมพรม ขนาดกลาง 3 แห่ง ขนาดใหญ่จำนวน 3 แห่ง

สำหรับช่วงที่สาม ในปี 2543-2545 เป็นช่วงของการหดตัว ของการลดจำนวนของโรงงานอุตสาหกรรมที่เข้ามาก่อตั้งใหม่ ลงอย่างรวดเร็ว คือมีเข้ามาตั้งน้อยลงจำนวน 17 แห่ง คิดเป็นร้อยละ 33.33 โดยในปี 2543 มีการก่อตั้งโรงงานเพิ่มน้อยมากคือ โรงงานอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปขนาดเล็ก 1 แห่ง ขนาดกลาง 5 แห่ง ขนาดใหญ่จำนวน 1 แห่งและโรงงานทอเสื้อผ้าไหมพรม ขนาดกลาง 3 แห่ง ขนาดใหญ่จำนวน 3 แห่ง ส่วนในปี 2544 พบว่ามีโรงงานอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปขนาดเล็ก 1 แห่ง ขนาดกลาง 2 แห่ง ขนาดใหญ่จำนวน 2 แห่ง และโรงงานทอเสื้อผ้าไหมพรม ขนาดใหญ่จำนวน 2 แห่ง สำหรับในปี 2545 พบว่า มีโรงงานอุตสาหกรรมผลิตเสื้อผ้าสำเร็จรูปขนาดเล็ก 1 แห่ง ขนาดกลาง 5 แห่ง และโรงงานทอเสื้อผ้าไหมพรม ขนาดเล็ก จำนวน 1 แห่ง ขนาดกลางจำนวน 2 แห่ง และขนาดใหญ่จำนวน 2 แห่ง

จากปรากฏการณ์ดังกล่าวข้างต้นสะท้อนให้เห็นว่า ในช่วงแรกมีโรงงานขนาดเล็กและขนาดกลางเข้ามาก่อตั้งเป็นจำนวนมาก พอในระยะหลัง ๆ พบว่ามีการก่อตั้งโรงงานขนาดกลางและขนาดใหญ่เพิ่มขึ้น นั่นหมายความว่า ผู้ประกอบการได้ย้ายฐานการผลิตจากพื้นที่ชั้นในของประเทศ มาสู่พื้นที่ชายแดนไทย-พม่าเพิ่มมากขึ้น ถึงแม้จะมีความยากลำบากในการเดินทางที่ต้องผ่านภูเขา สลับซับซ้อนก็ตาม นั่นเป็นเพราะว่าการมีแรงงานข้ามชาติราคาถูกจำนวนมากที่อพยพหลังไหลเข้ามาในพื้นที่แม่สอดพบว่า จำนวนคนงาน ในช่วงที่มีโรงงาน 151 แห่ง มีจำนวนแรงงานข้ามชาติพม่าจำนวน ประมาณ 11,953 คน

ในปี 2547 เริ่มมีโรงงาน 26 แห่งที่ได้รับสิทธิพิเศษโดยการยกเว้นภาษีเครื่องจักรและภาษีรายได้ของบริษัทเป็นเวลา 8 ปีถ้าหากลงทุนไม่ต่ำกว่า 10 ล้านบาท และได้รับมาตรฐานอุตสาหกรรม

ระดับนานาชาติภายในเวลา 2 ปีนับจากการเริ่มต้น จึงทำให้จำนวนโรงงานมีเพิ่มมากขึ้น ในขณะที่โรงงานในประเทศพม่าปิดลงอันเนื่องมาจากการบอยคอตจากประเทศตะวันตก ทำให้มีแรงงานพม่าซึ่งมีถิ่นฐานที่อยู่ห่างไกลจากเขตชายแดน เช่น ร่ากุ้ง พะโค ฯลฯ ย้ายเข้ามาทำงานในโรงงานในเขตอำเภอแม่สอด ในปี 2553 มีโรงงานประมาณ 300 โรง เป็นโรงงานขนาดใหญ่มากที่มีคนงานประมาณ 5,000 คนเพียงไม่กี่โรง ขนาดเล็กลงมีแรงงาน 500-1,000 คน ประมาณ 12-13 โรงงานที่เหลือส่วนใหญ่เป็นโรงงานขนาดเล็ก มีคนงาน 50-100 คน รวมคนงานจำนวนประมาณ 40,000 คน โดยนายทุนจะมีทั้งคนจีนจากฮ่องกง ไต้หวัน ร่วมทุนกับคนไทย ส่วนโรงงานเล็กส่วนใหญ่เป็นของคนไทย (Moe Swe, สัมภาษณ์วันที่ 11 มกราคม 2555)

การตั้งโรงงานเขตชายแดน สามารถทำกำไรได้มาก เนื่องจากโรงงานจำนวนมากจ่ายค่าแรงราคาถูก (Arnold and Hewison 2005 อ้างถึงใน คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า 2550, 39) และในปี 2554 มีแรงงานข้ามชาติในอำเภอแม่สอด ประมาณ 120,000 คน (สำนักงานจัดหางานจังหวัดตาก 2555) และจากการสัมภาษณ์เจ้าแม่เส็ง (สัมภาษณ์วันที่ 8 มีนาคม 2555) ซึ่งเป็นเจ้าของโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่แม่ดาวใหม่ ได้เล่าให้ฟังว่า แม่สอดเป็น sub contact นั้นหมายความว่า เครื่องจักร วัตถุดิบส่งมาจากกรุงเทพฯ ทั้งหมด แต่ใช้แรงงานจากแม่สอด การรับ order จะรับจากต่างประเทศ เช่น ไต้หวัน ฮ่องกง อังกฤษ ฝรั่งเศส เพราะฉะนั้นไม่ว่าจะเป็นเสื้อผ้า รองเท้า ของใช้ต่าง ๆ จะถูกส่งมาจากกรุงเทพฯ โรงงานมาตรฐานในแม่สอดมีไม่กี่โรง เช่น TK การ์เมนต์ ซึ่งเป็นโรงงานทอผ้า โรงงานเซรามิค อยู่ที่ห้วยกะโหลก และโรงงาน Hanthai เป็นโรงงานทอผ้าอยู่แม่กุ่มน้อย นอกจากนั้นเป็นโรงงานบ้าน และโรงงานที่ได้มาตรฐานบ้าง ไม่ได้มาตรฐานบ้าง

ในปี 2556 พบว่ามีโรงงานในแม่สอดจำนวน 341 แห่ง โดยส่วนใหญ่จะเป็นอุตสาหกรรมประเภทโรงงานการ์เมนต์ และสิ่งทอ โรงงานอิเล็กทรอนิกส์ เครื่องปั้นดินเผา เซรามิค ตลอดจนโรงงานอุตสาหกรรมแปรรูปการเกษตร (วิทยากร บุญเรือง 2556)

#### สถานการณ์ของอุตสาหกรรมในจังหวัดตาก

ในพื้นที่จังหวัดตาก มีโรงงานที่ได้รับอนุญาตให้ประกอบกิจการ (สะสม) ณ วันที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2556 จำนวนทั้งสิ้น 667 โรงงาน เงินลงทุนรวม 16,146.234 ล้านบาท และมีจำนวนคนงาน 53,938 คน โดยจำแนกออกเป็นจำพวกโรงงานตามพระราชบัญญัติโรงงาน พ.ศ. 2535 ได้ดังนี้ กรมโรงงานอุตสาหกรรม (2556ง)

ตาราง 4 แสดงจำนวนโรงงานแยกตามจำพวก ปี 2556

จำพวกที่	จำนวนโรงงาน (โรงงาน)	จำนวนเงินทุน (ล้านบาท)	จำนวนคนงาน (คน)
1	68	25.736	346
2	105	208.219	2,359
3	494	15,912.279	51,233
รวม	667	16,146.234	53,938

ที่มา : กรมโรงงานอุตสาหกรรม 2556ก

การตั้งโรงงานอุตสาหกรรมมีการลงทุนโดยชาวต่างชาติ โดยเป็นชาวไต้หวัน ฮองกง และ ญี่ปุ่น ดำเนินกิจการในอุตสาหกรรมถักทอเสื้อผ้าไหมพรม เครื่องนุ่งห่ม อิเล็กทรอนิกส์ เซรามิค ชุดชั้นใน

ตาราง 5 แสดงจำนวนโรงงานแยกตามอำเภอ ปี 2556

ลำดับ ที่	จำนวนโรงงาน (แห่ง)		จำนวนทุน (บาท) เงินลงทุน	จำนวนการจ้างแรงงาน (คน)		
	อำเภอ	จำนวน		ชาย	หญิง	รวม
1	เมืองตาก	145	4,998,291,764.-	1,861	430	2,291
2	บ้านตาก	31	342,182,570.-	532	154	686
3	สามเงา	17	3,680,978,935.-	477	254	725
4	แม่ระมาด	21	122,394,000.-	224	269	493
5	ท่าสองยาง	18	33,969,970.-	238	80	318
6	แม่สอด	360	5,962,276,154.-		34,899	48,565
7	พบพระ	26	92,106,852.-	259	47	306
8	อุ้มผาง	10	37,628,855.-	36	4.00	40
9	วังเจ้า	39	886,404,900.-	351	157	508
รวม		667	16,146,234,000.-	17,644	36,294	938

ที่มา: กรมโรงงานอุตสาหกรรม. (2556ข)

จากตาราง 5 พบว่า ในปี 2556 ในพื้นที่จังหวัดตาก มีโรงงานอุตสาหกรรมที่จดทะเบียนจำนวนทั้งสิ้น 667 โรง จำนวนเงินลงทุน จำนวน 16,146,234,000 บาท ในบรรดาอำเภอทั้งหลายของจังหวัดตากพื้นที่อำเภอแม่สอดมีโรงงานจำนวนมากที่สุดคิดเป็น 360 แห่ง จำนวนเงินลงทุน 5,962,276,154 บาท มีแรงงานทั้งหมด ประมาณ 48,565 คน โดยแยกเป็นแรงงานหญิงส่วนใหญ่ 34,899 คน ส่วน แรงงานชายจำนวน 13,666 คน ส่วนอำเภอพบพระ และอำเภอท่าสองยาง แม่ระมาด พบว่ามีโรงงานอุตสาหกรรม จำนวนหลายแห่ง

ตาราง 6 แสดงจำนวนโรงงานแยกตามหมวดอุตสาหกรรม ปี 2556

ลำดับ ที่	รายการ	จำนวน โรงงานอุตสาหกรรม (แห่ง)	มูลค่าการลงทุน (บาท)
1	อุตสาหกรรมเกษตร	137	2,552,945,700.-
2	อุตสาหกรรมอาหาร	40	334,950,470.-
3	อุตสาหกรรมเครื่องดัด	9	146,073,702.-
4	อุตสาหกรรมสิ่งทอ	59	653,310,832.-

ลำดับ ที่	รายการ	จำนวน โรงงานอุตสาหกรรม (แห่ง)	มูลค่าการลงทุน (บาท)
5	อุตสาหกรรมเครื่องแต่งกาย	125	1,083,112,322.-
6	อุตสาหกรรมเครื่องหนัง	5	12,972,000.-
7	อุตสาหกรรมไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้	39	135,904,400.-
8	อุตสาหกรรมเฟอร์นิเจอร์และเครื่องเรือน	16	27,604,576.-
9	อุตสาหกรรมกระดาษและผลิตภัณฑ์จาก กระดาษ	4	74,556,000.-
10	อุตสาหกรรมสิ่งพิมพ์	2	4,150,000.-
11	อุตสาหกรรมเคมี	7	22,202,000.-
12	อุตสาหกรรมปิโตรเคมีและผลิตภัณฑ์	5	51,845,000.-
13	อุตสาหกรรมยาง	4	2,220,480.-
14	อุตสาหกรรมพลาสติก	7	81,810,000.-
15	อุตสาหกรรมโลหะ	59	755,941,000.-
16	อุตสาหกรรมโลหะ	2	3,244,000,000.-
17	อุตสาหกรรมผลิตภัณฑ์โลหะ	18	110,533,294.-
18	อุตสาหกรรมเครื่องจักรกล	13	19,287,700.-
19	อุตสาหกรรมไฟฟ้า	6	60,500,000.-
20	อุตสาหกรรมขนส่ง	43	593,537,394.-
21	อุตสาหกรรมอื่นๆ	67	6,178,777,130.-
รวม		667	16,146,234,000.-

ที่มา: กรมโรงงานอุตสาหกรรม 2556ก

จากตาราง 6 พบว่า ในปี 2556 พื้นที่จังหวัดตากส่วนใหญ่เป็นโรงงานอุตสาหกรรมประเภท อุตสาหกรรมเครื่องแต่งกายมากที่สุด จำนวน 125 แห่ง มีมูลค่าการลงทุน ประมาณ 1,083,112,322 บาท รองลงมาได้แก่ อุตสาหกรรมอื่น ๆ อุตสาหกรรมโลหะ อุตสาหกรรมขนส่ง และอุตสาหกรรม ไม้และผลิตภัณฑ์จากไม้ จากตารางดังกล่าวสะท้อนให้เห็นว่า แรงงานที่ใช้ส่วนใหญ่เป็นแรงงานที่ต้อง มีฝีมือในการเย็บจักร และทอผ้า กลุ่มคนที่เข้ามาจึงต้องแสวงหาแหล่งที่ให้ความช่วยเหลือในการเย็บ ผ้า ทอผ้า หากเป็นแรงงานประเภทอื่นเป็นแรงงานที่ต้องอาศัยความชำนาญ เช่น อุตสาหกรรมไม้ และผลิตภัณฑ์จากไม้หรือ อุตสาหกรรมโลหะ เครื่องจักรกล เป็นต้น เช่นเดียวกัน เมื่อย้อนไปในปี 2555 ประมาณเดือน มิถุนายน ก็พบว่า โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่จังหวัดตากส่วนใหญ่เป็น อุตสาหกรรมเครื่องแต่งกายมากที่สุด จำนวน 120 แห่ง มีมูลค่าการลงทุน ประมาณ 1,078,352,322 บาท มีแรงงานประมาณ 26,163 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงจำนวนประมาณ 21,977 คน รองลงมาเป็น ผู้ชาย จำนวนประมาณ 4,186 คน (ดูภาคผนวก ข ตาราง 13)

ส่วนในพื้นที่อำเภอพบพระ ซึ่งเป็นพื้นที่ทางการเกษตรกลับพบว่า มีโรงงานอุตสาหกรรมประเภทอบพืชหรือเมล็ดพืช เช่น ข้าวโพด จำนวนมากที่สุด รองลงมาได้แก่ โรงงานอุตสาหกรรมประเภทเก็บรักษา หรือลำเลียงเมล็ดพืชหรือผลิตผลจากพืชในโกดัง (ดูภาคผนวก ข ตาราง 14)

กล่าวได้ว่า การเข้ามาของแรงงานข้ามชาติที่เข้ามาพึ่งพิงของจิจู ส่วนใหญ่ได้เข้ามาโดยยังทำอะไรไม่เป็น และจากการสัมภาษณ์พบว่า หากไม่สามารถเย็บจักรเป็นอาจเป็นได้แค่คนงานก่อสร้าง ขนของส่งของ หรือนั่งจัดดอกไม้ ซึ่งค่าแรงน้อยแต่งงานหนัก ส่วนงานเย็บผ้า ทอผ้างานไม่หนักมาก ค่าแรงดีกว่า จึงทำให้กลุ่มเพื่อนของโมฉ่วยเห็นความสำคัญในส่วนนี้จึงได้บริจาคจักรเย็บผ้า เพื่อช่วยเหลือผู้คนที่มาจากมาตุภูมิเดียวกัน ที่เผชิญกับความยากลำบาก

### การเผชิญกับระเบียบเศรษฐกิจ และการขึ้นค่าแรง

การเผชิญกับระเบียบเศรษฐกิจของแม่สอดพบว่า ระเบียบเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก (EWEC) เริ่มบูม สินค้าถ่ายลำไหลส่งผ่านแม่สอด-เมียวดี เข้าตลาดชั้นในของพม่ามากขึ้น ขณะที่รถขนส่งจากสาธารณรัฐประชาชนลาว เริ่มนำร่องขนส่งสินค้าส่งผ่านเข้าพม่า โดยผ่านด่านศุลกากรแม่สอดชายแดนไทย-พม่า ประกอบด้วยรถบรรทุกสินค้าที่เป็นสินค้าถ่ายลำจากประเทศลาว เวียดนาม รวมไปถึงสินค้าจากกลุ่มประเทศอาเซียนผ่านเส้นทาง EWEC (East-West Economic Corridor) เข้ามาทางภาคอีสาน-ตะวันออก มายังชายแดนตะวันตก เข้าชายแดนพม่ามากขึ้น นอกจากนี้ยังเริ่มมีรถบรรทุกน้ำมันที่ผู้ประกอบการในฝั่งลาวนำมารับจ้างขนส่งสินค้าในไทย ขนส่งผ่านแดนแม่สอดเข้าเมียวดี ที่บริเวณด่านพรมแดนแม่สอด-เมียวดี โดยที่สะพานมิตรภาพชายแดนไทย-พม่า อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ได้มีรถบรรทุกสินค้า และรถบรรทุกน้ำมันจากสาธารณรัฐประชาชนลาวที่ใช้หัวลากไทย เดินทางตามเส้นทางระเบียบเศรษฐกิจตะวันออก-ตะวันตก ผ่านจังหวัดต่างๆ ในไทยเพื่อนำมาส่งยังชายแดนแม่สอด ส่งออกถ่ายลำไปยังประเทศพม่าที่จังหวัดเมียวดีต่อไปก่อนที่ชาติสมาชิกอาเซียนจะรวมตัวกันเป็นประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน (AEC) อย่างเป็นทางการในปี 2558 ได้มีนักธุรกิจ พ่อค้า และผู้ประกอบการบริษัทขนส่งสินค้าจากประเทศต่างๆ ในอาเซียน เริ่มทดลองค้าขายและส่งสินค้าจากประเทศหนึ่งผ่านประเทศไทยเพื่อไปส่งอีก ประเทศหนึ่ง และระเบียบเศรษฐกิจ EWEC ถือว่าเป็นเส้นทางสำคัญ ที่จะมีการขนส่งสินค้าจากประเทศเวียดนาม-ลาว-ไทย-สู่พม่า หรือจากพม่าผ่านไปยังลาวและเวียดนามมากขึ้น และหลังเปิด AEC เชื่อว่าจะมีมูลค่าการค้าผ่านชายแดนด่านแม่สอด-เมียวดีมากกว่าปีละ 50,000 ล้านบาท จากปัจจุบันที่มีสถิติอยู่ที่ปีละกว่า 35,000 ล้านบาท

นอกจากนั้นในพื้นที่แม่สอดยังเผชิญกับปัญหาข้ามพรมแดน โดยรัฐบาลได้ประกาศขึ้นค่าแรงวันละ 300 บาท แต่ผู้ประกอบการในพื้นที่แม่สอด และพื้นที่ใกล้เคียงในจังหวัดตากกลับให้ค่าแรงต่ำกว่าพื้นที่อื่น จึงส่งผลให้แรงงานข้ามชาติในพื้นที่แม่สอดพยายามจะเดินทางเข้าไปทำงานในพื้นที่ชั้นใน เช่น กรุงเทพฯ มหาชัย เนื่องจากค่าแรงที่สูงกว่าแม่สอด และสภาพความเป็นอยู่ยังไม่ได้รับการดูแลจากนายจ้างเท่าที่ควร แต่กลับได้รับการขัดขวางจากหน่วยงานของรัฐที่ไม่ต้องการให้เข้าไปทำงานในเขตกรุงเทพฯ และพื้นที่อื่น แรงงานข้ามชาติในพื้นที่แม่สอดกลับถูกบังคับให้อยู่เฉพาะพื้นที่ชายแดนแม่สอด โดยสำนักงานจัดหางานจังหวัดตาก ได้กำหนดแนวทางปฏิบัติตรวจสอบเอกสารประกอบการเดินทางออกนอกเขตของแรงงานต่างด้าวหลบหนีเข้าเมือง เนื่องจากสภาพอุตสาหกรรม

จังหวัดตากเกรงว่าจะส่งผลกระทบต่อปัญหาการขาดแคลนแรงงานเพราะจะมีการหลบหนีของแรงงานต่างด้าวเพื่อไปทำงานในจังหวัดอื่นและปริมาณพลเป็นจำนวนมาก ซึ่งทางแรงงานในพื้นที่แม่สอดได้ร้องเรียนเกี่ยวกับการที่พวกตนต้องถูกจัดให้เป็นควิสุดท้ายที่จะได้รับเอกสารจากการพิสูจน์สัญชาติและบัตรอนุญาตทำงาน ในขณะที่แรงงานที่ทำงานในพื้นที่อื่นๆของประเทศไทยได้รับเอกสารเหล่านั้นก่อนแรงงานที่อยู่ในพื้นที่แม่สอด ซึ่งขณะนี้แรงงานในแม่สอดได้รับเอกสารเหล่านั้นแล้ว แต่กลับถูกปฏิบัติแตกต่างจากแรงงานที่จดทะเบียนในพื้นที่อื่นๆของประเทศไทย โดยถูกจำกัดการเดินทางซึ่งขัดกับกฎหมายและระเบียบระดับชาติ ที่กำหนดให้แรงงานที่ถือหนังสือเดินทางชั่วคราวสามารถเดินทางได้อย่างเสรี ซึ่งในขณะนี้แรงงานยังได้รายงานอีกว่าพวกเขาถูกเรียกให้หยุดและต้องเดินทางกลับไปแม่สอดในขณะที่พยายามจะเดินทางผ่านด่านห้วยหินฝน ทั้งที่แรงงานเหล่านี้ถือหนังสือเดินทางชั่วคราวซึ่งมีวีซ่าและบัตรอนุญาตทำงานที่ถูกกฎหมาย ส่วนแรงงานคนอื่นๆ บางคนถูกเรียกเก็บเงินเพื่อที่จะให้ปล่อยผ่านด่านไปได้ การจำกัดการเดินทางเช่นนี้มีได้แค่เป็นการขัดต่อนโยบายระดับชาติเท่านั้น แต่หากยังเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดการทุจริตและการฟังกานายหน้าอีกด้วย (ปรานม สมวงศ์. 2556)

## บทที่ 7

### สรุป อภิปรายผล และเสนอแนะ

#### สรุปผลการศึกษา

งานศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) กระบวนการเข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติ และความสัมพันธ์ของแรงงานข้ามชาติกับกลุ่มอำนาจต่างๆ ในระบบเศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า 2) เพื่อศึกษาปฏิบัติการช่วยเหลือกลุ่มแรงงานข้ามชาติของกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณท่ามกลางความสัมพันธ์กับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ รวมทั้งปฏิบัติการของแรงงานต่อการใช้ความช่วยเหลือดังกล่าว

โดยใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามด้วยการสัมภาษณ์ สังเกตทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม ตามแนวทางของการศึกษาชาติพันธุ์วรรณนาหลากพื้นที่ (multi-sited ethnography) ซึ่งเน้นการศึกษาสังเกตการณ์ในหลายๆ พื้นที่ตามแนวทางของมาร์คัส (Marcus. 1995) ที่ให้ความสำคัญกับการเขียนงานชาติพันธุ์ผ่าน “ปฏิบัติการของการประกอบสร้าง” ซึ่งในที่นี้คือการประกอบสร้างความสัมพันธ์ทางสังคม ทั้งในส่วนของผู้ให้ความช่วยเหลือและในส่วนของผู้รับความช่วยเหลือ โดยเลือกที่จะเข้าถึงปัญหาด้วยวิธีการหลัก 4 วิธีคือ 1) การติดตามผู้คนทั้งแรงงานข้ามชาติ เจ้าหน้าที่ของจิว เจ้าหน้าที่รัฐ เจ้าหน้าที่ NGOs และ CBOs ตลอดจนเจ้าของสถานประกอบการ 2) การเข้าร่วมกิจกรรมทางสังคม 3) การศึกษาผ่านประวัติชีวิต และ 4) การวิเคราะห์และตีความเรื่องราวที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ลักษณะเฉพาะของพื้นที่ชายแดนแม่สอด ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่แม่สอดกับผู้คนในแต่ละช่วงเวลาผ่านปรากฏการณ์ทางสังคมที่สำคัญของสถานการณ์ชายแดนในแง่มุมต่างๆ ที่ซ้อนทับกันอยู่ในพื้นที่แม่สอด และทำให้แม่สอดกลายเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีลักษณะเฉพาะ ดังจะเห็นได้จากกระบวนการทำงานขององค์กรชุมชนที่วางอยู่บนความสัมพันธ์เชิงอำนาจ กระบวนการกลายเป็นแรงงานข้ามชาติที่ต้องผ่านประสบการณ์ทางสังคมที่ซับซ้อน ประกอบกับระบบเศรษฐกิจชายแดนแม่สอดที่แรงงานข้ามชาติเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย กล่าวได้ว่า แรงงานข้ามชาติเหล่านี้ต้องเผชิญกับอำนาจต่าง ๆ ที่ซับซ้อนและหลากหลาย ทั้งอำนาจรัฐ และอำนาจของกลุ่มคนในท้องถิ่นที่ทำให้เขาเหล่านั้นต้องเผชิญกับชะตากรรมที่ต้องต่อสู้ต่อรองเพื่อเอาตัวรอดโดยอาศัยเครือข่ายทางสังคมที่มีอยู่ให้ความช่วยเหลือ จากผลการวิจัยสามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงมุมมองต่อพื้นที่ 3 ประเด็นหลักต่อไปนี้คือ ประเด็นแรก มุมมองว่าด้วยพัฒนาการของพื้นที่จากมุมมองทางภูมิรัฐศาสตร์ ผ่านปรากฏการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่ส่งผลต่อการสร้างความหมายของพื้นที่ที่แตกต่างกันออกไป รวมไปถึงปรากฏการณ์ที่สะท้อนความสัมพันธ์ของพื้นที่ ผู้คน กับการเมืองภายในประเทศพม่าและนโยบายเศรษฐกิจของไทย ส่วนประเด็นที่สอง การมองถึงประเด็นการเข้ามาและการเกิดขึ้นของกลุ่มองค์กรความช่วยเหลือต่าง ๆ ซึ่งทั้งสองมุมมองแสดงถึงประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่แม่สอดกับผู้คนในแต่ละช่วงเวลาซึ่งส่งผลให้แม่สอดเป็นพื้นที่ชายแดนที่มีลักษณะเฉพาะซึ่งเอื้อต่อการทะลักเข้ามาของแรงงานข้ามชาติและองค์กรความช่วยเหลือหลากหลายกลุ่ม ส่วนประเด็นที่ 3 เป็นมุมมองที่ทำนายชนชายแดนแม่สอดที่ส่งผลให้ผู้คนหลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่เป็นระยะ

นั่นคือ โลกวิวัฒน์ทุนนิยมชายแดน ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของอดิสร เกิดมงคล (2550) ที่มองว่าปรากฏการณ์ข้ามชาติไม่ใช่เพียงแรงงานข้ามชาติเท่านั้น แต่ยังมีปรากฏการณ์อื่น ๆ ที่นอกเหนือจากนั้นด้วย ทั้งนี้เนื่องจากการเคลื่อนตัวของทุนนิยมชายแดนที่มาพร้อมกับโลกาภิวัตน์ เกิดจากการเชื่อมต่อดินแดนแม่สอดกับเมียวดีและพื้นที่อื่น ๆ ผนวกเข้าด้วยกัน ด้วยระบียงเศรษฐกิจที่ทำให้แม่สอดกลายเป็นพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ ปรากฏการณ์หลังไหลของแรงงานข้ามชาติไม่เพียงเฉพาะเกิดขึ้นในพื้นที่เมียวดีไปยังแม่สอดเท่านั้น แต่ยังสามารถไหลเข้าไปยังกรุงเทพฯ ชั้นใน และข้ามไปยังประเทศอื่นที่ระบบเศรษฐกิจดีกว่า เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเข้มข้นกว่าในอดีตดังที่ Pitch Pongsawat (2007) ได้อธิบายถึงพื้นที่แม่สอดที่เป็นพื้นที่ภูมิรัฐศาสตร์ และการให้ความหมายว่าเป็นพื้นที่ทางการค้า และสงครามในอดีต รวมทั้งการเป็นพื้นที่ที่หลบซ่อนของกองกำลังชนกลุ่มน้อยที่ทำให้รัฐไทยมีความรู้สึกไม่มั่นคง ตลอดจนพื้นที่เหล่านั้นได้กลายมาเป็นพื้นที่ทางการค้าที่ทำให้ระบบเศรษฐกิจชายแดนในพื้นที่แม่สอดเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว

2. ยอง จิ อู กับปฏิบัติการในการช่วยเหลือแรงงาน หลักการเบื้องต้นของยองจิอูคือการให้ความรู้แก่แรงงานเพื่อให้แรงงานรู้เท่าทันและไม่ถูกละเมิดและเอารัดเอาเปรียบ นอกจากนี้ยังมีการฝึกอาชีพ เพื่อเพิ่มโอกาสการทำงาน ส่วนหน้าที่หลักที่มีความสำคัญอีกประการหนึ่งคือการรับมือกับปัญหาสภาพความเป็นอยู่เกี่ยวกับสภาพการทำงานที่จะต้องต่อสู้และเรียกร้องจากทั้งกับนายจ้างและหน่วยงานภาครัฐ เมื่อมีแรงงานที่ประสบปัญหาขอความช่วยเหลือก็จะทำการช่วยเหลือรอบด้าน ทั้งการดำเนินการทางกฎหมาย ให้ที่พักพิง หางานใหม่ให้ทำ รวมทั้งการช่วยเหลือเพื่อเป็นการส่งเสริมสภาพชีวิตและครอบครัวของแรงงาน เช่น การเปิดโรงเรียนรับดูแลลูกหลานแรงงาน และการช่วยเหลือในการทำศพ แต่สิ่งสำคัญของยองจิอูคือการสร้างเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ เป็นต้นว่าเครือข่ายทางสังคมกับภาครัฐ หน่วยงานปกครองท้องถิ่น ในการเข้าร่วมกิจกรรมในวันสำคัญ ๆ และเครือข่ายทางสังคมกับกลุ่ม NGOs และ CBOs ในการร่วมมือกันประสานความร่วมมือในการช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติ เป็นต้นว่า MAP-Foundation เชียงใหม่และแม่สอด ที่ขอความช่วยเหลือในเรื่องเกี่ยวกับกฎหมาย ซึ่งทางยองจิอูได้ส่งคนไปอบรมเรื่องกฎหมายแรงงาน สิทธิแรงงาน สิทธิมนุษยชนกับ MAP เชียงใหม่ ส่วน MAP แม่สอดได้ร่วมมือกันในด้านกฎหมายช่วยเหลือให้คำปรึกษาสิทธิแรงงาน รวมทั้ง LLC ที่ให้ช่วยเหลือในการให้คำปรึกษาในด้านคดีต่าง ๆ แก่แรงงาน และเจ้าหน้าที่ยองจิอู นอกจากนั้นยองจิอูยังสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนรัฐชาติไปยังต่างประเทศเพื่อขอความช่วยเหลือจากแหล่งทุนในการนำมาดำเนินกิจกรรมขององค์กร

3. แรงงานข้ามชาติกับการนิยามความหมาย สำหรับการนิยามความหมายแรงงานข้ามชาติที่ผ่านมาจึงขึ้นอยู่กับบริบทของสังคมในยุคสมัยนั้น ว่ามีเหตุการณ์ที่สำคัญอย่างใดเกิดขึ้นบ้าง ทั้งในระดับชาติ และระดับชุมชนข้ามชาติ อีกทั้งยังขึ้นอยู่กับมุมมองของแต่ละคนที่มีความรู้สึกสำนึกแตกต่างกัน ประเทศไทยได้นิยามความหมายของแรงงานข้ามชาติ ว่าเป็นผู้อพยพ ผู้พลัดถิ่นสัญชาติพม่า บุคคลในความห่วงใย แทนคำว่าผู้ลี้ภัย ทั้งนี้เนื่องจากได้รับการวิพากษ์วิจารณ์จากผู้ลี้ภัยต่อการบริหารจัดการพื้นที่พักพิงบ้านถ้ำหิน อำเภอสวนผึ้ง จังหวัดราชบุรี ที่มองว่าสภาพความเป็นอยู่ที่รัฐไทยจัดให้ไม่ดีพอ ก่อให้เกิดกระแสความไม่พอใจในหมู่ข้าราชการไทยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้ที่หนีภัยจากการสู้รบ และพื้นที่พักพิงอาจทำให้เกิดความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง นอกจากการให้ความหมายของรัฐไทยต่อ

แรงงานข้ามชาติแล้ว แรงงานข้ามชาติยังให้ความหมายต่อตนเองว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ ในขณะที่เจ้าของสถานประกอบการมองแบบเหมารวมว่าเป็นพลเมืองของประเทศที่จากมา

4. แรงงานข้ามชาติกับ ยอง จี อู พบว่ามี 3 กลุ่มคือ กลุ่มแรงงาน “ชาจร” โดยขอรับบริการในเรื่องการรับฝากเด็กเมื่อต้องไปทำงานโดยยองจีอูดูแลอาหารกลางวัน กลุ่มที่ 2 แรงงานที่มาพึ่งพิง “safe house” ของยองจีอู อบรม ให้ความรู้ผ่านการกระจายเสียงรายการวิทยุร่วมกับการผลิตสื่อสิ่งพิมพ์เพื่อให้ความรู้ในเรื่องสิทธิมนุษยชนและข่าวคราวความเคลื่อนไหวใหม่ ๆ ช่วยเหลือคดีด้านกฎหมายแรงงาน ฝึกทักษะเย็บจักร และหางานให้ ส่วนกลุ่มที่ 3 แรงงาน “ผู้มาใหม่” เป็นกลุ่มที่อยู่ในที่ลับตาห่างไกล มาขอความช่วยเหลือเป็นบางครั้งในด้านสุขภาพจากโอบายคลินิก และกลุ่มที่ข้ามแดนจากบ้านมาขอความช่วยเหลือในการฝึกทักษะเย็บจักร และฝากงานในโรงงานอุตสาหกรรม การให้ความช่วยเหลือดังกล่าวของยองจีอูจะต้องอาศัยเครือข่ายองค์กรอื่นในพื้นที่ เช่น MAP-Foundation, LLC และเครือข่ายระหว่างประเทศที่ใช้งบประมาณในการดำเนินกิจกรรม

แรงงานข้ามชาติเหล่านี้มีเส้นทางชีวิตที่สลับซับซ้อนต้องจากมาตุภูมิมาเพื่อแสวงหาชีวิตที่ดีกว่า อาศัยเครือข่ายเครือญาติ เพื่อนบ้าน และนายหน้าเดินทางจากบ้านมายังแม่สอด ต้องพบกับอุปสรรคมากมายแต่พวกเขาก็ได้ย่อท้อยังคงต้องต่อสู้ต่อรองโดยอาศัยเครือข่ายที่โยงโยอยู่ในพื้นที่แม่สอดดังเช่น ยองจีอูที่เขามองว่า เป็นกลุ่มที่เคลื่อนไหวและให้ความช่วยเหลือ

5. แรงงานข้ามชาติกับเศรษฐกิจชายแดน ซึ่งมองว่าเป็นปรากฏการณ์ของคนล่อรัฐ ตลาดล่อสะพาน โดยพบว่ามี การเคลื่อนตัวเข้ามาของทุนนิยมชายแดนเป็นเงื่อนไขสำคัญของการปรับตัวของแรงงาน ถึงแม้แรงงานข้ามชาติจะเป็นกลไกที่สำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจในชีวิตประจำวันผ่านระบบตลาด กิจกรรมการค้าข้ามแดน เศรษฐกิจในภาคเกษตร และภาคอุตสาหกรรมก็ตาม หากผู้ประกอบการหรือหน่วยงานของรัฐไม่คิดจะช่วยเหลือให้แรงงานข้ามชาติมีสภาพชีวิตที่ดีขึ้น หรือการขึ้นค่าแรงให้เท่าเทียมกับภูมิภาคอื่นก็อาจส่งผลกระทบต่อระบบการผลิต และอาจส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจในระดับมหภาคได้เช่นกัน

## อภิปรายผลการศึกษา

จากข้อค้นพบในงานศึกษาของยองจีอูกับการเป็นพื้นที่ต่อรองของแรงงานข้ามชาติและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดนคณะผู้วิจัยนำมาอภิปรายได้ดังนี้

1. ลักษณะเฉพาะของพื้นที่แม่สอด ในฐานะพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และภูมิรัฐศาสตร์ ที่กล่าวถึงความเป็นพื้นที่แม่สอดที่มีลักษณะภูมิประเทศเป็นภูเขาสูงและมีป่าทึบเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้การเข้าถึงแม่สอดเป็นไปด้วยความยากลำบาก ดังนั้นแม่สอดจึงไม่ใช่แหล่งท่องเที่ยว แต่เป็นศูนย์กลางของการเชื่อมโยงทางการค้าระหว่างภูมิภาคสยาม กับล้านนา และมะละแหม่ง ของพม่าเข้าด้วยกัน ในขณะที่เดียวกันป่าทึบในแถบตะวันตกของแม่สอดก็เป็นส่วนหนึ่งของความคลุมเครือเนื่องจากเป็นที่อยู่อาศัยของกองกำลังกะเหรี่ยง และขบวนการพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย และยังเป็นพื้นที่ที่นายทุนเข้ามาลักลอบตัดไม้ส่งออกไปยังพม่า และวนกลับเข้ามาขายยังฝั่งไทยในลักษณะของไม้แปรรูปเป็นเฟอร์นิเจอร์ ก็เป็นกิจกรรมอีกรูปแบบหนึ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่แม่สอด ซึ่งสอดคล้องกับ Wilson และ Donnan (1998) ที่ให้ความสำคัญกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์ และภูมิรัฐศาสตร์ที่แตกต่างกันจะมี

ส่วนในการกำหนดหน้าตาบุคคลิก และอัตลักษณ์ของพื้นที่ชายแดนแต่ละแห่งให้มีความแตกต่างกันออกไป

นอกจากนั้นในการพัฒนาแม่สอดเพื่อเข้าสู่เขตเศรษฐกิจพิเศษก็ยังมีปัญหา เนื่องจากความไม่ลงรอยทางการเมืองทั้งของไทยและของพม่า อีกทั้งระเบียบเศรษฐกิจที่ต้องเชื่อมโยงหลากหลายประเทศ สิ่งสำคัญคือระบบโลจิสติกส์จะต้องไม่เป็นอุปสรรค ถึงแม้เส้นทางแม่สอดกับตากจะทำให้ทันสมัยมากขึ้น แต่อย่างไรก็ตามระยะทางระหว่างแม่สอดกับตากก็ยังเป็นเส้นทางที่ลำบาก คดเคี้ยว และก่อให้เกิดอันตรายอันเนื่องมาจากการขับรถขึ้นเขาอย่างประมาท แต่ส่วนที่ทำให้แม่สอดเป็นศูนย์กลางของภูมิภาคชายแดน เนื่องจากแม่สอดเชื่อมโยงเป็นเมืองคู่ค้ากับเมียวดี และยังเชื่อมโยงไปยังเมืองมอถัมไยน์ ในการค้าข้ามแดนถึงแม้รัฐจะคอยดูแลให้มีการเสียภาษีให้กับรัฐแต่ก็ไม่สามารถบังคับได้ทั้งหมด ยังมีบางกลุ่มที่ต่อรองทางการค้าข้ามแดน อันเนื่องมาจากพื้นที่ของการข้ามแดนมีอยู่ตลอดสองฟากฝั่งของลำน้ำ ซึ่งสอดคล้องกับ Walker (1997) ที่นำเสนอผู้คนที่เป็แม่ค้าที่มีการต่อรองทางด้านการค้ากับรัฐ-ชาติผ่านกลไกข้อตกลง ระเบียบ กฎเกณฑ์ข้อบังคับต่าง ๆ (regulation) ซึ่งหมายความว่า รัฐ-ชาติไม่ได้มีพลังในการกำหนดกติกาต่าง ๆ ตามชายแดนแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ผู้คนที่อยู่บริเวณแนวชายแดนสามารถที่จะสร้างสรรค์ ต่อรองความหมายเกี่ยวกับเขตแดนผ่านเครือข่ายทางการค้า ดังนั้นพลังอำนาจที่ชายแดนจึงไม่ได้เป็นลักษณะจากบนลงล่างหรือจากรัฐศูนย์กลางไปสู่ชายขอบ แต่เป็นลักษณะการเชื่อมโยงผ่านเครือข่ายและการเคลื่อนไหวโดยผ่านการจัดการและควบคุมระหว่างรัฐและกลุ่มอำนาจอื่นที่ปะทะประสานร่วมกันในฐานะผู้มีส่วนร่วมและผู้รับผลประโยชน์

2. แร่งงานข้ามชาติในสายตาของรัฐไทยพบว่า ได้นิยามแร่งงานข้ามชาติส่วนหนึ่งที่ไม่ม่หนังสือเดินทางว่าเป็นแร่งงานผิดกฎหมาย ที่เป็นเช่นนี้เพราะเกิดจากข้อจำกัดของการย้ายถิ่นข้ามชาติของแร่งงานมาจาก “ท่าที” ของรัฐและผู้ประกอบการ ในด้านหนึ่งมาจากปัญหาด้านความคิด/อุดมการณ์ ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของ Nayar (2000) นักเศรษฐศาสตร์ผู้เชี่ยวชาญเรื่องการค้าย้ายถิ่นข้ามชาติ ได้เสนอว่าการย้ายถิ่นของแร่งงานเป็นปรากฏการณ์ปกติที่ควบคู่กับการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางเศรษฐกิจ โดยการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมเข้าสู่สังคมอุตสาหกรรม จะเกิดขึ้นท่ามกลางการลดสัดส่วนมูลค่าทางเศรษฐกิจของภาคเกษตร ส่งผลให้เกิดการเสื่อมถอยของการผลิตและการจ้างงานในภาคเกษตร เช่นเดียวกับงานเขียนของพฤกษ์ เถาวิล (2553) ที่มองว่ากระแสโลกาภิวัตน์มีส่วนในการส่งเสริมการเคลื่อนย้ายของสินค้า และเงินทุน แต่สำหรับแร่งงานข้ามชาติกลับทำในสิ่งตรงข้าม คือเห็นว่าการเคลื่อนย้ายของแร่งงานไม่ใช่สิ่งจำเป็น เป็นสิ่งที่ต้องตรวจสอบควบคุม และการเคลื่อนย้ายแร่งงานไม่สร้างประโยชน์ทางเศรษฐกิจมากนัก ซึ่งมาจากความเชื่อว่าการเคลื่อนย้ายของสินค้าและเงินทุนส่งผลให้เกิดการเคลื่อนย้ายแร่งงานข้ามชาติ อันเป็นผลพวงของกระแสโลกาภิวัตน์ทุนนิยม ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของอดิศร เกิดมงคล (2550) กล่าวว่า “แร่งงานข้ามชาติ” เป็นอาการอย่างหนึ่งอันเกิดจากภาวะ “ทุนนิยมโลกาภิวัตน์” ในกรณีของประเทศไทย การย้ายถิ่นข้ามพรมแดนไปมาระหว่างประชาชน 2 ประเทศที่พรมแดนติดต่อกัน เช่น ไทย-พม่า ไทย-ลาว ไทย-กัมพูชา และไทย-มาเลเซีย เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และในงานศึกษาของกฤตยา อาชวนิชกุล วรธนา จารุสมบุรณ์ และอัญชลี วรากรณ์ (2540) ได้ศึกษาเรื่องความซับซ้อนและความสับสนเรื่องคนข้ามชาติในประเทศไทย โดยอธิบายถึงกระบวนการโลกาภิวัตน์

ไว้ว่า ทำให้มิติทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และการเมืองเป็นเรื่องที่ไร้รัฐ ไร้พรมแดน และได้วิจารณ์ถึงรัฐไทยว่า “ไม่มีนโยบายในการจัดการแรงงานข้ามชาติ” สภาพไร้นโยบายนี้อาจเห็นได้ตั้งแต่ความสับสนในการจัดจำแนก ประเภทของคนข้ามชาติ และแรงงานข้ามชาติ ซึ่งทำให้ข้อมูลสถิติของคนข้ามชาติ เหล่านั้นพลอยสับสนตามไปด้วย

นอกจากนั้นนักคิดในกระแสหลังสมัยใหม่นิยม (postmodernism) ที่มุ่งรื้อถอนความคิดตายตัวที่ว่าด้วยการว่าด้วยการควบคุมการเดินทางเคลื่อนที่ของผู้คน ดังที่ Crosby (2006) ได้เสนอว่าการย้ายถิ่นนั้นแท้จริงไม่ได้เป็นปัญหาโดยตัวมันเอง แต่มันเป็นผลจากการใช้อำนาจในนามของนโยบายรัฐ เพื่อจัดจำแนกผู้ย้ายถิ่นประเภทต่างๆ และจัดแบ่งผู้ย้ายถิ่นเข้าตามกรอบที่ขีดไว้ และควบคุมการย้ายถิ่นให้เป็นไปตามที่ต้องการ ดังนั้นประเด็นที่ควรใส่ใจก็คือ ใครคือผู้ใช้อำนาจนี้ และใช้อำนาจอย่างไร ดังนั้นนโยบายการย้ายถิ่นจึงไม่ใช่เรื่องอำนาจอันชอบธรรมของรัฐที่มีอยู่อย่างไม่ต้องสงสัย แต่เป็นเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจ ที่ส่งผลกระทบต่อสิทธิเสรีภาพ และความเป็นธรรมทางสังคมในบริบทที่รัฐชาติเกิดขึ้นด้วยการสถาปนาอำนาจเหนือเขตแดน เขตแดนที่ถูกขบขันให้เด่นชัด และตายตัวได้ทำหน้าที่ปรามการกำกับการเคลื่อนย้ายของผู้คน เราจะพบว่ารัฐได้จัดจำแนกผู้ย้ายถิ่นจากทัศนคติของรัฐต่อความมุ่งหมายของผู้ย้ายถิ่น เกิดเป็นผู้ย้ายถิ่นหลายประเภทเช่น ผู้ลี้ภัยสงคราม (refugees) ผู้แสวงหาที่พักพิง (asylum-seeker) ผู้พลัดถิ่นจากการพัฒนา (development displaces) ผู้ถูกลักพาจากขบวนการค้ามนุษย์ (trafficked persons) ผู้ย้ายถิ่นทางเศรษฐกิจ (economic migrants) ผู้เข้ามาอยู่โดยถาวร (immigrants)

การจำแนกประเภทเหล่านี้ เกิดขึ้นภายใต้เกณฑ์ชีวิตที่รัฐให้ความสนใจ และมักเป็นเกณฑ์แบบชั่วคราวกันข้ามเช่น ถูกกฎหมาย/ผิดกฎหมาย ขึ้นทะเบียน/ไม่ขึ้นทะเบียน การเมือง/เศรษฐกิจ การแบ่งประเภทนี้ยังมองว่าผู้ย้ายถิ่นในประเภทเดียวกันมีอะไรเหมือนๆ กันไปหมดและผู้ย้ายถิ่นแต่ละประเภทก็สามารถแบ่งแยกกันได้อย่างเด็ดขาด การแบ่งประเภทยังแฝงไว้ด้วยอคติทางชาติพันธุ์ ชนชั้น และเพศ ดังที่จะเห็นได้ว่าการย้ายถิ่นบางประเภทเป็นไปโดยราบรื่นและมีอิทธิพลหากเกิดขึ้นในนามนักผจญภัย นักท่องเที่ยว นักธุรกิจ ส่วนคำว่าผู้ย้ายถิ่นดูเหมือนจะมาพร้อมกับปัญหาหนังกอกและเป็นคำที่สงวนไว้สำหรับชนชั้นแรงงาน (พุกษ์ เถาถวิล 2553)

พุกษ์ เถาถวิล (2553) กล่าวว่า การจัดแบ่งประเภทแรงงานข้ามชาติจึงนับเป็นการเมืองเรื่องอำนาจ (politic of categorization) การแปะป้าย/นิยาม/จัดจำแนกประเภทผู้ย้ายถิ่น เป็นที่มาของความชอบธรรมในการจัดการของรัฐต่อคนเหล่านั้น ภายใต้ป้ายที่ถูกแปะคลุม ปัจเจกภาพของความเป็นมนุษย์ได้หายไป คนย้ายถิ่นกลุ่มเดียวกันหากแต่ถูกจัด จำแนกด้วยเกณฑ์ต่างกันก็ประสบชะตาชีวิตแตกต่างกัน เช่น กรณีผู้ย้ายถิ่น ในประเทศที่เกิดเหตุการณ์ไม่สงบสุข ประชากรจำนวนหนึ่งอาจพลัดถิ่นมาอาศัยอยู่ในประเทศ บางส่วนอาจหลบหนีเข้าประเทศเพื่อนบ้านและได้รับการคุ้มครองในฐานะผู้ลี้ภัย อาจอยู่ในค่ายพักพิง อาจโชคดีถูกส่งไปตั้งหลักแหล่งในประเทศที่สาม บางส่วนอาจหลบเลี้ยงเข้าเมืองไปเป็นแรงงาน ด้วยสถานะผิดกฎหมายพวกเขาอาจ ถูกเอารัดเอาเปรียบจากนายจ้าง อาจถูกทารุณกรรม ถูกข่มขืน หรือถูกทำให้สูญหาย ไปอย่างไร้ร่องรอย ครอบครัวเดียวกัน เผชิญปัญหาในประเทศต้นทางเดียวกัน แต่ต่างการจัดจำแนก จึงต่างชะตากรรม

3. แรงงานข้ามชาติกับเครือข่ายข้ามแดน ตามข้อค้นพบ จะเห็นว่าแรงงานข้ามชาติจากบ้านเกิดมามีเครือข่ายทางสังคมที่แตกต่างกัน เช่น เครือข่ายในครอบครัว เครือญาติ เครือข่ายเพื่อน

บ้าน และเครือข่ายที่เป็นนายหน้าพาข้ามแดน แต่อย่างไรก็ตามถึงแม้จะเดินทางมากับเครือข่ายหรือเพื่อนบ้าน แต่ก็ยังมีความจำเป็นต้องอาศัยคนที่รู้ลู่วางในการเดินทาง รู้วิธีการหลบหลีกกองกำลังกะเหรี่ยงหรือเส้นทางการปะทะกันระหว่างพม่ากับกองกำลังกะเหรี่ยง ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Barnes (1968) ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับเครือข่ายทางสังคมว่าโดยธรรมชาติของสังคมนั้นประกอบด้วยบุคคลจำนวนมากมายซึ่งแต่ละคนย่อมมีความสัมพันธ์ต่อบุคคลอื่นไม่ในลักษณะใดก็ลักษณะหนึ่ง หากมองภาพของเครือข่ายทางสังคมที่ประกอบด้วยจุดและเส้นโยงใยต่าง ๆ เครือข่ายทางสังคมจะเหมือนร่างแห (mesh) ที่แผ่กระจายครอบคลุมบุคคลจำนวนมากมายไว้ แต่ในงานศึกษาของ เสรี พงศ์พิศ (2548) กลับมองว่า เครือข่ายทางสังคมเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคม (social network) อย่างหนึ่ง ที่แตกต่างไปจากกลุ่ม โดยที่กลุ่มจะมีขอบเขตที่ชัดเจน รู้ว่าใครเป็นสมาชิก มีความเป็นรูปธรรมมองเห็นได้ มีโครงสร้างทางสังคมในระดับหนึ่ง แต่เครือข่ายเป็นรูปแบบความสัมพันธ์ทางสังคมที่ไม่มีขอบเขต และเงื่อนไขที่สำคัญของการเกิดเครือข่ายทางสังคมคือ ต้องมีการติดต่อสื่อสารกันอย่างสม่ำเสมอระหว่างสมาชิก เพราะฉะนั้น เครือข่ายทางสังคมในกลุ่มเครือข่ายญาติ หรือเพื่อนก็ยังมีนายหน้าหรือเครือข่ายอื่นให้ความช่วยเหลือ อันเนื่องมาจากความเชี่ยวชาญหรือชำนาญแตกต่างกัน นอกจากนี้ยังพบว่าเครือข่ายทางสังคมเป็นลักษณะของระบบอุปถัมภ์ส่วนหนึ่งที่แรงงานข้ามชาติที่ต้องจากบ้านมาและเมื่อมีพื้นที่ยืมในสังคมแล้วต้องการที่จะให้เครือข่ายของตนเองได้มีพื้นที่เช่นกัน จึงได้อาศัยช่องทางในการติดต่อสื่อสาร และช่องทางในการทำมาหากินเปิดพื้นที่ให้ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง หรือเพื่อนบ้านในชุมชนเดียวกันได้มีโอกาสมีชีวิตที่ดีกว่าพื้นที่ที่จากมา

นอกจากนั้นแรงงานข้ามชาติซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของชนชายแดนแม่สอดยังได้พยายามเปิดพื้นที่เพื่อเชื่อมสนาามสังคมข้ามพรมแดน ระหว่างพื้นที่บ้านเกิดกับพื้นที่แม่สอดผ่านตลาด และผ่านกิจกรรมประเพณีสำคัญ ๆ ของกลุ่มในพื้นที่แม่สอด ดังนั้นจึงทำให้เห็นถึงการที่ชนชายแดนได้พยายามสร้างความเป็นชุมชน และนำวัฒนธรรมข้ามพรมแดนมาในพื้นที่แม่สอดด้วย ดังจะเห็นได้จากการพบปะปฏิสัมพันธ์ในกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันยังคงใช้ภาษา และปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมเดิม ถึงแม้ว่าจะใช้พื้นที่ใหม่ในการสร้าง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Lefebvre (1998) ที่ได้อธิบายเกี่ยวกับเรื่องของพื้นที่ การให้ความหมายของพื้นที่ รวมทั้งการวิเคราะห์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับชุมชน ชุมชนกับชุมชนเป็นแนวคิดที่มุ่งศึกษาและให้ความสนใจกับกระบวนการสร้างและการต่อรองความหมายทางสังคมโดยเฉพาะสังคมเมืองยุคโลกาภิวัตน์ และความขัดแย้งในพื้นที่รวมถึงสัญลักษณ์ (Sign) ที่ถูกสร้างขึ้นโดยผ่านทั้งปฏิบัติการของรัฐทุนนิยม และกลุ่มต่าง ๆ ที่มีผลประโยชน์ในพื้นที่นั้นๆ การที่ชนชายแดนได้พยายามปรับตัวต่อทุนนิยมชายแดน แต่ในขณะที่เดียวกันก็ยังคงรักษาขนบเดิม ยังคงดำเนินชีวิตประจำวันเสมือนอยู่ในพื้นที่บ้านเกิด

3. แรงงานข้ามชาติ “ชาจร” จำเป็นต้องฝากลูกไว้กับเจ้าหน้าที่ของจิตูที่โรงเรียนสแปพิวท์ (White Jasmine Nursery School) แปลว่า โรงเรียนศูนย์เด็กเล็กดอกมะลิสีขาว โดยตอนเช้าพ่อแม่ของเด็กจะมาส่งลูกที่โรงเรียน ตอนเย็นหลังจากเลิกงานจะมารับเด็กกลับบ้าน และมีอีกหลายคนที่มีภารกิจที่ต้องการจะฝากลูกให้เรียน และให้คลินิกแม่ตาวดูแลรักษา ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากแรงงานข้ามชาติเหล่านี้ไม่ยอมจำนนต่อโชคชะตา ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ de Certeau (1988) ที่ต่อสู้อำนาจมาวิเคราะห์ถึงการต่อรองที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มอำนาจต่าง ๆ ในกิจกรรมการข้ามแดน กลุ่มแรงงานข้ามชาติที่หนีตายข้ามแดนมาเพื่อมาสู่สิ่งที่ดีกว่าโดยผันตัวเองมาเป็นแรงงานรับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม

สถานประกอบการ ฟาร์มเกษตร โดยการต่อรองและสร้างเครือข่ายทางสังคมจากเพื่อน เครือญาติ และกลุ่มดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ ในทางกลับกันหากเราได้เรียนรู้วิธีต่อรองเราก็สามารถที่จะดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจาก หากไม่มีการต่อรองเปรียบเสมือนคนที่ตายแล้ว

4. การได้สวนคดีตามกระบวนการยุติธรรม ให้กับแรงงานกลุ่มนี้ ส่วนใหญ่แล้วจะมีปัญหาในเรื่องค่าแรง ถูกนายจ้างไล่ออกหรือนายจ้างปิดกิจการโดยไม่จ่ายค่าชดเชยให้ ได้เฉพาะเงินเดือนซึ่งย่องจิวูได้ให้ความช่วยเหลือด้านกฎหมายเพื่อต่อรองกับนายจ้างกำลังอยู่ระหว่างดำเนินคดี และเป็นกลุ่มที่มีความเดือดร้อนในเรื่องต่าง ๆ เช่น หญิงมีครรภ์ที่ต้องออกจากงาน และใกล้คลอดไม่มีที่พักพิง กลุ่มย่องจิวูจะให้ที่พักพิงจนกว่าจะคลอด ถึงแม้ย่องจิวูจะให้ความช่วยเหลือก็ตาม ในขณะที่ย่องจิวูก็ไม่สามารถแก้ปัญหาคนเดียวได้หรือองค์กรเดียวได้ แต่จะมีภาคีให้ความช่วยเหลือซึ่งแต่ละคนมีการต่อรองที่แตกต่างกัน เช่น MAP-Foundation และLLC ที่คอยดูแลให้ทุกอย่างเป็นไปได้ง่าย

5. การที่ย่องจิวูมีประเด็นของการช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติในเรื่องเกี่ยวกับสิทธิแรงงานและการฟ้องร้องเกิดขึ้น อีกทั้งยังได้รับชัยชนะจนกระทั่งผู้ประกอบการต้องจ่ายค่าแรงที่ค้างอยู่และค่าชดเชย ทำให้ผู้ประกอบการมีการปรับตัวมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับงานศึกษาของพลฤกษ์ เถาถวิล (2553, 13-14) ที่พบว่ายุทธศาสตร์สำคัญที่นายทุนเลือกใช้ก็คือ การเปลี่ยนจากการจ้างงานลูกจ้างประจำแบบเต็มเวลาในระยะยาว ไปสู่การจ้างงานแบบยืดหยุ่น คือการจ้างงานในรูปแบบสัญญาจ้างชั่วคราว การจ้างงานระยะสั้น การจ้างงานแบบไม่เต็มเวลา การจ้างงานแบบยืดหยุ่นได้ถูกนำไปใช้พร้อมกับการโอนย้ายหน่วยการผลิตไปยังประเทศทุนนิยม เพื่อแสวงหาแรงงานราคาถูก การเปลี่ยนแปลงนี้ยังเกิดขึ้นพร้อมกับการจัดการหน่วยการผลิตที่ยืดหยุ่นมากขึ้น คือเกิดหน่วยการผลิตขนาดเล็กลงแยกส่วน และกระจัดกระจายไปยังพื้นที่ที่มีต้นทุนการผลิตต่ำที่สุด ดังเช่นบริษัทข้ามชาติที่กระจายหน่วยการผลิตของตนไปยังดินแดนที่มีต้นทุนต่ำสุด การจ้างผลิตแบบรับเหมาช่วง (sub-contract) เกิดขึ้นทั่วไป ผู้รับเหมาช่วงอาจเป็นบริษัทในประเทศหนึ่งๆ ซึ่งบริษัทแม่ไม่จำเป็นต้องสนใจสภาพการจ้างงานซึ่งอาจเลวร้าย

ในภาวะดังกล่าวข้างต้นจึงพบว่าในพื้นที่แม่สอดมีการแพร่หลายของหน่วยการผลิตระดับย่อยๆ เช่น โรงงานห้องแถว โรงงานบ้านเป็นจำนวนมาก บางโอกาสเป็นอุตสาหกรรมในชุมชนหรือครัวเรือนในรูปแบบประเพณีที่ควบคุมโดยผู้ชาย แม้กระทั่งธุรกิจผลิตกฎหมายของผู้มีอิทธิพลหรือมาเฟีย ในยุคทุนนิยมพบว่าผู้หญิง และเด็กได้เข้ามาเป็นผู้แบกรับภาระอันหนักหน่วงในกระบวนการผลิต ในขณะที่ค่าแรงถูกกว่าผู้ชาย

เช่นเดียวกันพลฤกษ์ เถาถวิล (2553, 14) ยังกล่าวว่าสถานการณ์การขูดรีดแรงงานเป็นการนำเข้าแรงงานจากต่างประเทศ และนายทุนพอใจที่จะจ้างแรงงานในรูปแบบแรงงานตามสัญญา (guest workers) ซึ่งก็คือการจ้างแรงงานแบบยืดหยุ่น อีกแบบหนึ่ง เพราะเป็นแรงงานชั่วคราวในช่วงเวลาหนึ่งๆ และส่วนใหญ่จะจ้างงานในระยะสั้นๆ เช่น 1-2 ปี ซึ่งการจ้างงานแบบนี้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลาย และเป็นที่ยอมรับกันมากในประเทศอุตสาหกรรม ซึ่งอาจจะเรียกว่า ระบอบใหม่ของการจ้างแรงงาน (new labour regimes) การจ้างงานแบบนี้อาจถูกมองว่าเป็นไปอย่างยุติธรรมและให้ประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่าย คือทั้งฝ่ายนายทุนและแรงงาน แต่ความจริงแล้วได้ซ่อนการขูดรีดของนายทุนต่อแรงงานเอาไว้ การจ้างงานระยะสั้นเป็นโอกาสที่ทำให้นายทุนไม่จำเป็นต้องดูแลแรงงานในเรื่อง

สวัสดิการและสวัสดิภาพ และยังมีอำนาจต่อรองเหนือกว่าที่จะต่อสัญญาจ้างหรือไม่ก็ได้ วิเคราะห์ให้ลึกไปอีกการจ้างงานแบบนี้เกิดขึ้นบนความคิดลดทอนความเป็นมนุษย์ (dehumanization) ก็คือไม่สนใจว่าแรงงานจะเป็นใครมาจากไหน เพราะสัญญาจ้างแบบนี้คือการเรียกมาทำงาน เมื่อหมดความต้องการก็ส่งกลับบ้าน และไม่ยินดีหากแรงงานจะมาลงหลักปักฐานและมีญาติพี่น้องตามมาอยู่ ทั้งที่ในความเป็นจริงมนุษย์มีญาติพี่น้องมีบ้านช่องถิ่นฐาน และดำรงชีวิตอยู่ในเครือข่ายความสัมพันธ์นั้น

การจ้างแรงงานตามสัญญาจึงเป็นการปฏิเสธการรับรู้ถึงแรงงานในฐานะมนุษย์ การปฏิเสธสิทธิแรงงานที่ควรได้รับตามกฎหมายที่ถูกปฏิเสธไปตั้งแต่ต้น การจ้างงานเช่นนี้ยังลดทอนความเป็นเอกบุคลิก (depersonalization) ภายใต้ระบบสัญญาซึ่งจำแนกคนออกเป็น แรงงานมีฝีมือ กึ่งฝีมือ หรือไร้ฝีมือ ซึ่งนายจ้างมักเลือกจ้างแรงงานในสัญญาแบบไร้ฝีมือ เพราะมีรายจ่ายที่น้อยกว่า ซึ่งไม่นับกรณีแรงงานไม่มีทะเบียน (undocumented workers) ที่ถูกมองว่าเป็นกลุ่มที่ละเมิดกฎหมาย ทั้งที่นายทุนและประเทศต่างได้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากแรงงานข้ามชาติเหล่านี้อย่างมาก

## ข้อเสนอแนะ

### 1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

จากผลการวิจัยพบว่า แรงงานข้ามชาติได้กลายเป็นชนชายแดน และได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของ การรับความช่วยเหลือของยงจิว การให้ความช่วยเหลือจะสำเร็จตามเป้าหมายไม่ได้เกิดจากองค์กรใดองค์กรหนึ่งโดยเฉพาะ แต่อาศัยเครือข่ายทางสังคม ทั้ง NGOs , CBOs, INGOs และภาครัฐ ในการให้ความช่วยเหลือ ในเบื้องต้น ดังนั้นภาครัฐซึ่งมีฐานอำนาจมากกว่า ควรที่จะหันมาเอาใจใส่ดูแลองค์กรต่าง ๆ ที่ทำงานอยู่ในพื้นที่ ให้อำนวยความสะดวก และหันหน้าเข้าหากันประสานความร่วมมือซึ่งกันและกัน เพราะแต่ละองค์กรจะมีความชำนาญหรือมีอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน การให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติก็จะส่งผลที่เป็นรูปธรรมมากกว่าที่เป็นอยู่ในขณะนี้ นอกจากนี้องค์กรในระดับข้ามชาติที่เป็นแหล่งทุนต่างก็ยื่นมือให้ความช่วยเหลือแรงงานข้ามชาติผ่านองค์กรต่าง ๆ ในพื้นที่ ที่มีอยู่มากมายโดยเฉพาะยงจิว หากไม่มีแหล่งทุนดังกล่าว การดำเนินกิจกรรมก็คงเป็นไปด้วยความยากลำบากถึงแม้จะมีเพื่อนผู้เคยร่วมชะตากรรมบริจาคเงินให้ก็ตาม แต่ก็ใช้ได้ชั่วคราวเท่านั้น หากจะให้ความช่วยเหลืออย่างยั่งยืนสิ่งสำคัญคือ วิธีคิดของประเทศไทยควรมีความจริงใจในการที่จะหาทางแก้ไขปัญหาดังกล่าว ไม่ใช่ทำเป็นระลอก สูดหายใจสั้นซัดฝั่งก็หายไป แล้วก็เจอคลื่นลูกใหม่ก็จะแก้ปัญหาซ้ำอีกจนไม่มีวันจบ

### 2. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากการศึกษาพบว่าในระดับนโยบายยังมีปัญหาเรื่องเกี่ยวกับคตินิยม ระหว่างแรงงานข้ามชาติกับผู้ประกอบการ สิ่งที่เป็นปัญหาส่วนหนึ่งคือในเรื่องภาษา และกฎหมายที่มีความซับซ้อนและหลากหลายที่เป็นปัญหาของประเทศไทย ดังนั้นเจ้าหน้าที่ภาครัฐควรจัดทาล่ามประจำสำนักงานทุกสำนักงานที่มีการติดต่อสื่อสารไม่ว่าจะเป็นสำนักงานด้านสุขภาพ ด้านแรงงาน ด้านกฎหมาย ด้านสวัสดิการแรงงานและสังคม และการให้ความช่วยเหลือที่เป็นธรรมต่อแรงงานข้ามชาติโดยไม่คิดว่าเป็นคนที่ไม่ใช่คนของประเทศตนเอง ไม่ว่าจะเป็นคนของประเทศใดก็ควรให้ความช่วยเหลืออย่างเท่าเทียมกันและยุติธรรม

## บรรณานุกรม

- กรมการจัดหางาน. (2551, 2 เมษายน) พระราชบัญญัติการทำงานของคนต่างด้าว พ.ศ. 2551  
สืบค้นข้อมูลวันที่ 20 กรกฎาคม 2555, จาก  
<http://www.lib.doe.go.th/doeinfofor/pagedata/frmDocDetail2>.
- กรมการจัดหางาน. (2550, 24 กุมภาพันธ์) ข้อมูลแรงงานต่างด้าว. สืบค้นข้อมูลวันที่ 20 กรกฎาคม 2555, จาก: <http://www.doe.go.th>
- กรมโรงงานอุตสาหกรรม (2556ง) สถิติสะสมจำนวนโรงงานที่ได้รับอนุญาตให้ประกอบกิจการ ตาม พ.ร.บ.โรงงาน พ.ศ. 2535 จำแนกตามจังหวัด รายจำพวก ณ สิ้นปี 2555 กรุงเทพฯ: กลุ่มสถิติและเผยแพร่สารสนเทศอุตสาหกรรม ศูนย์สารสนเทศโรงงานอุตสาหกรรม สืบค้นข้อมูลวันที่ 15 สิงหาคม 2556, จาก <http://www.diw.go.th/hawk/content.php?mode=dataservice&tabid=1>
- \_\_\_\_\_. (2556ค) ข้อมูลโรงงานอุตสาหกรรมภาคตะวันตก. สืบค้นวันที่ 15 สิงหาคม 2556, จาก: <http://west.thailand-factory.com/category/>
- \_\_\_\_\_. (2556ก) ข้อมูลโรงงานแยกตามจำพวกและแยกตามประเภทอุตสาหกรรม. สืบค้นข้อมูลวันที่ 15 สิงหาคม 2556, จาก <http://www2.diw.go.th/factory/tumbol.asp>
- \_\_\_\_\_. (2556ข) ข้อมูลโรงงานแยกตามพื้นที่. สืบค้นข้อมูลวันที่ 15 สิงหาคม 2556, จาก <http://www2.diw.go.th/factory/tumbol.asp>
- กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน. (2551) ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการบังคับใช้กฎหมายคุ้มครองแรงงานในกิจการที่มีกิจการจ้างแรงงานต่างด้าวทำงาน พ.ศ. 2551. กรุงเทพฯ: กรมสวัสดิการและคุ้มครองแรงงาน.
- กรรณิการ์ ธรรมรัตน์ (2542) ผลกระทบการปิดด่านชายแดนต่อการค้าชายแดนไทย-พม่า : กรณีศึกษาอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2555, ตุลาคม - พฤศจิกายน) การจำแนกประเภทแรงงานข้ามชาติ จากพม่า กัมพูชา และลาว. ประชากรและการพัฒนา. 33 (1), 1-12
- กฤตยา อาชวนิจกุล และคณะ. (2540). บทสังเคราะห์สถานการณ์คนข้ามชาติและทางเลือกนโยบายการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- \_\_\_\_\_. (2544). บทสังเคราะห์สถานการณ์คนข้ามชาติและทางเลือกนโยบายการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล,
- กฤตยา อาชวนิจกุล วรรณภา จารุสมบัติ และอัญชลี วรสารศรีรัตน์. (2540). ความซับซ้อนและความลับสนเรื่องคนข้ามชาติในประเทศไทย นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.

- กฤตยา อาชวนิจกุล. (2546). *สถานะความรู้เรื่องแรงงานข้ามชาติในประเทศไทยและทิศทางการวิจัยที่พึงพิจารณา*. นครปฐม: โครงการพัฒนาและปรับปรุงฐานข้อมูลแรงงานต่างชาติดัดกฎหมาย สนับสนุนโดยคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ.
- กองอำนาจการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. (2554) *แผนพิทักษ์ส่วนหลังการอพยพและรักษาความสงบเรียบร้อยตามแนวชายแดนอำเภอแม่สอด* ตาก: กองอำนาจการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยอำเภอแม่สอด
- กัณณิกา พงษ์ลา (2553) การจัดการเครือข่ายองค์กรพัฒนาเอกชนด้านแรงงานข้ามชาติในประเทศไทย วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการพัฒนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- การเมืองพม่า* (2546, 25 เมษายน) เข้าถึงได้จาก: [www.irrawaddy.org](http://www.irrawaddy.org) (สืบค้นเมื่อ 25 เมษายน 2555)
- เก็ดถาวา บุญปรากฏ (2551) การสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมของผู้บริโภคสินค้าเสื้อผ้าข้ามแดนในพื้นที่ป่าดงเบงขาร์ไทย-มาเลเซีย *วารสารไทยคดีศึกษา* 5 (1), 69-102.
- \_\_\_\_\_. (2553) ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนป่าดงเบงขาร์ไทย-มาเลเซีย. *วารสารศิลปศาสตร์* 2 (1),1-25.
- เกิดเหตุการณ์ 8888 ในประเทศพม่า*. (2555, 25 มีนาคม) สืบค้นได้จาก <http://guru.sanook.com/history/topic/2160/>
- ขวัญชีวัน บัวแดง (2551) สิทธิด้านการรับบริการสุขภาพของแรงงานข้ามชาติ กรณีศึกษาแรงงานจากประเทศพม่าในจังหวัดเชียงใหม่และแม่ฮ่องสอน เชียงใหม่ : ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ข้อมูลทั่วไปอำเภอแม่สอด* (2555, 20 มีนาคม ) สืบค้นได้จาก: [http://123.242.165.136/main?module=district&pages=district&amphur\\_code=06&data\\_type=02&language=en](http://123.242.165.136/main?module=district&pages=district&amphur_code=06&data_type=02&language=en)
- เขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด: โอกาสและศักยภาพในการพัฒนาอุตสาหกรรมชายแดน*. (2554, กุมภาพันธ์) สืบค้นเมื่อ วันที่ 15 ธันวาคม 2554 เข้าถึงได้จาก: : <http://www.oie.go.th/article>
- คณาจารย์ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (2553) *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 3, ฉบับปรับปรุง) เชียงใหม่: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ค้นหาโรงงานแม่สอดค้นพบ 341 โรงงาน @ Thaidbs.com* (2555) สืบค้นข้อมูลวันที่ 25 พฤศจิกายน 2555 จาก: <http://factory.thaidbs.com/amphurs/?q=แม่สอด>
- คมลักษณ์ ไชยยะ. (2551) *กะเหรี่ยงใน/นอก: ปฏิสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ ณ อาณาบริเวณชายแดน*. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชามานุษยวิทยา. ภาควิชามานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยศิลปากร.

- จักรพันธ์ ชัดชุมแสง. (2543) ชุมชนมุสลิมในเมืองตลาดชายแดนไทย-พม่า : สัมพันธภาพระหว่าง พหุสังคม วิถีชีวิตทางเศรษฐกิจ และการอ้างชาติพันธุ์. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- จาทูร์ อภิชาติบุตร. (2530) ปัญหาผู้อพยพกะเหรี่ยงต่อความมั่นคงของชาติ : ศึกษาเฉพาะกรณี จังหวัดตาก กรุงเทพฯ: วิทยาลัยการปกครอง โรงเรียนนายอำเภอ.
- จามะรี เชียงทอง. (2549) สังคมวิทยาการพัฒนา. กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.
- ฉัตรสุดา ธงชัยสุวรรณ. (2551). ผลกระทบทางสุขภาพของประชาชนจากแรงงานข้ามชาติในอำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงใหม่ วิทยานิพนธ์พยาบาลศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพยาบาลชุมชน บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เฉลิมศักดิ์ แห่งมงาม (2535) ปัญหาแรงงานต่างชาติดูแล : ศึกษากรณีกะเหรี่ยงหลบหนีเข้าเมืองอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก การค้นคว้าแบบอิสระ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชนัตพล หวังเพิ่ม. (2552, 22 เมษายน.) ตามไปดู ‘แรงงานต่างด้าว’ ที่ชายขอบด้านแม่สอด. *มติชนรายวัน*. หน้า 5.
- ชัยณรงค์ พุกชุกร. (2540). เครือข่ายความสัมพันธ์ของกลุ่มผู้ผลิตงานหัตถกรรมในชุมชนภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ชาญวิทย์ เกษตรศิริ (2544) *พม่า: ประวัติศาสตร์และการเมือง* (พิมพ์ครั้งที่ 4) กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ชินสัคค สุวรรณอัจฉริย. (2549). *เครือข่ายทางสังคม*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- เซน น้อมศิริ. (2544). ปัญหาชายแดนไทย -พม่า. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชา รัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2552) กลยุทธ์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของแรงงานข้ามชาติจากชายแดนกัมพูชา-ลาว ที่ทำงานในประเทศไทย ภายใต้กระแสการพัฒนาอนุภาคลุ่มน้ำโขง. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง* 5 (2): 26.
- ไชยณรงค์ เศรษฐเชื้อ. (2552). กลยุทธ์ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของแรงงานข้ามชาติจากชายแดนกัมพูชา-ลาว ที่ทำงานในประเทศไทยภายใต้กระแสการพัฒนาอนุภาคลุ่มน้ำโขง. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง*. 5 (2): 26.
- ด่านศุลกากรแม่สอด สำนักงานศุลกากรภาคที่ 3 กรมศุลกากร. (2556) 25 อันดับแรกสินค้านำเข้า ปีงบประมาณ 2556-2553 เข้าถึงได้จาก: <http://www.danmaesot.com/25-import.html>
- ด่านศุลกากรแม่สอด สำนักงานศุลกากรภาคที่ 3 กรมศุลกากร. (2556) 25 อันดับแรกสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2556-2549 เข้าถึงได้จาก: <http://www.danmaesot.com/25-import.html>
- ด่านศุลกากรแม่สอด สำนักงานศุลกากรภาคที่ 3 กรมศุลกากร. (2556) 25 อันดับแรกสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2556-2549 เข้าถึงได้จาก: <http://www.danmaesot.com/Maps.htm>

- ดุลยภาค ปรีชารัชช. ( 2554) *ความเข้าใจเรื่องเขตแดนไทย-พม่า* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์ และมนุษยศาสตร์.
- เดชา ตั้งสีฟ้า. (2547) มองผ่านดวงตาของกะเหรี่ยง “คนอื่น” สุวีริยาเพื่อผู้ถูกบังคับพลัดถิ่นในพื้นที่ระหว่างไทย-พม่า. *วารสารไทยคดีศึกษา*. 1 (1), 154-196.
- \_\_\_\_\_. (2547, ตุลาคม 2546-มีนาคม) มองผ่านดวงตาของกะเหรี่ยง “คนอื่น”: สุวีริยาเพื่อการศึกษาผู้ถูกบังคับพลัดถิ่นในพื้นที่ระหว่างไทย-พม่า *วารสารไทยคดีศึกษา* 1 (1) 158-196, 308-315.
- ไตรทิพย์ เศรษฐฤทธิ์. (2553). กระบวนการสร้างกลุ่มและการมีส่วนร่วมของกลุ่มในการสร้างฝายต้นน้ำลำธาร: กรณีศึกษา บ้านห้วยราชบุตร หมู่ที่ 2 ตำบล บ้านเป่า อำเภอแม่แตง จังหวัดเชียงใหม่. วิทยาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนามุขมัยสังคมอย่างยั่งยืน. มหาวิทยาลัยแม่โจ้.
- ทเนศ นิตราภ. (2544) ปัญหาการค้าระหว่างประเทศ: ศึกษาเฉพาะกรณีไทยและลาว. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชนศักดิ์ เก่งถนอมม้า. (2541) ปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานจุดผ่อนปรนทางการค้าชายแดนไทย-พม่า ช่องทางก๊วมวอก อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่. การค้นคว้าแบบอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ธนากรแห่งประเทศไทย. (2549). *การดำเนินงานของธนากรแห่งประเทศไทยเพื่อส่งเสริมการค้าชายแดน*. กรุงเทพฯ: ธนากรแห่งประเทศไทย
- ธนิต โสรรัตน์. (2552, 25 มิถุนายน) *โอกาสและความเป็นไปได้ในการจัดตั้งเขตเศรษฐกิจพิเศษ (ชายแดน) ที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก* เข้าถึงได้จาก : <http://www.tanitsorat.com/view.php?id=85> (สืบค้นเมื่อ 25 มิถุนายน 2552)
- ธनिया รุญเจริญ (2547) สถานการณ์ของเด็กกลุ่มแรงงานต่างด้าว สถานะทางกฎหมาย สิทธิในการศึกษาและความเสี่ยงต่อการเป็นแรงงานเด็ก. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (สิทธิมนุษยชน) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- นภาพรณ หะวานนท์. (2540) กระบวนการจ้างแรงงานข้ามชาติที่มีทักษะโดยวิธีการหลบเลี่ยงกฎหมาย ใน *รายงานวิจัยเสนอในการสัมมนาระดับชาติ ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ทางเลือกนโยบายนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย: การศึกษาข้อเท็จจริงจากกลุ่มผลประโยชน์ ข้อสำรวจทางกฎหมายและการวิเคราะห์ระบบการจัดการศึกษาของรัฐ* (หน้า 6-7) กรุงเทพฯ : การสนับสนุนของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- ปัญชา คูอาริยะกุล. (2543). ผลกระทบทางเศรษฐกิจของการค้าในจังหวัดน่าน. การค้นคว้าแบบอิสระเศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- บัทสัน, เบนจามิน เอ. (2543) *อวสานสมบูรณาญาสิทธิราชย์ในสยาม*. แปลโดย กาญจณี ละอองศรียุพา ชุมจันทร์ และคณะ. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์.

- บุญเลิศ วิเศษปรีชา. (2546) เปิดพรมแดน โลกของคนไร้บ้าน. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ปณิธิ สุขสมบูรณ์. 2545. เครือข่ายทางสังคมและการแสวงหาทางเลือกของแม่ค้าหาบเร่แผงลอย : กรณีศึกษาแม่ค้าหาบเร่แผงลอยชาวอีสานที่อาศัยในชุมชนนางเลิ้ง. วิทยานิพนธ์สาขาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ปมินภรณ์ โต๊ะถม. (2545) ผลกระทบของการค้าชายแดนไทย-พม่าต่อความมั่นคงแห่งชาติ. การค้นคว้าแบบอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประทานพร วังสุริยพันธ์. (2546) เครือข่ายทางสังคมและการเรียนรู้ของผู้รับเหมาก่อสร้างในชุมชนชนบท. วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ประสิทธิ์ ลิปรีชา. (2545; มกราคม-เมษายน.) เครือญาติข้ามพรมแดนรัฐชาติ: กรณีกลุ่มชาติพันธุ์ม้ง, *สังคมศาสตร์ข้ามพรมแดน*. 15 (1), 167-186.
- ปราณม สมวงศ์ (2556, มกราคม 2555) *แรงงานข้ามชาติถูกบังคับให้อยู่เฉพาะพื้นที่ชายแดน*  
<http://www.phamit.org/news-detail.php?id=106>
- ปรีชาติ จันทร์เจริญ. (2553). การจัดสวัสดิการชุมชนและการขยายเครือข่ายการจัดสวัสดิการชุมชนจังหวัดสตูล. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ปรีดา รอดนวล (2551) ชีวิตแรงงานข้ามชาติในชุมชนชนบทไทย กรณีศึกษาแรงงานสัญชาติพม่าในชุมชนตำบลโคกขาม อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาชนบทศึกษาและการพัฒนา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ปัทมาภรณ์ โสภณ. (2554). เครือข่ายการเรียนรู้ในวิถีประมงพื้นบ้าน ชุมชนเก่าแสง จังหวัดสงขลา. สารนิพนธ์ปริญญาวิทยาศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- บุญญวัฒน์ จิตประคอง (2555) *วิวัฒนาการการเมืองการปกครองพม่า :ยุคก่อนอาณานิคม ถึงยุคหลังอาณานิคม (ค.ศ.13-1988)* กรุงเทพฯ: โครงการเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- ผกาภาส ธนพัฒน์พงศ์. (2545). การวิเคราะห์เครือข่ายการสื่อสารเพื่อการพัฒนาการเกษตรของชมรมสื่อมวลชนเกษตรแห่งประเทศไทย. วิทยานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต, สาขานิเทศศาสตร์พัฒนาการ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พจมาน นิตยใหม่. (2550) รอยสัก: การสร้างอัตลักษณ์ที่ปรากฏบนเรือนร่าง วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสื่อศิลปะและการออกแบบ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรพิมล ตรีโชติ (2548) *ไร้แผ่นดิน : เส้นทางจากพม่าสู่ไทย* กรุงเทพฯ : สำนักงานสนับสนุนกองทุนวิจัย
- พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข. (2551) อัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติคืนถิ่นกับการต่อรองการพัฒนาของชาวบ้านในจังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

- พรรณภัทร ปลั่งศรีเจริญสุข. (2551). อัตลักษณ์ของแรงงานข้ามชาติคืนถิ่นกับการต่อรองการพัฒนาของชาวบ้านในจังหวัดลำปาง. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการพัฒนาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พรรณี ไทยานนท์ (2520) บทบาทของพรรคสันนิบาตเสรีชนต่อต้านฟาสซิสต์ในการปกครองระบอบประชาธิปไตยของพม่า. วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย)
- พระมหาสุทิตย์ อาภากรโ. 2547. เครือข่าย: ธรรมชาติ ความรู้ และการจัดการ. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์เดือนตุลาคม.
- พฤกษ์ เกาถวิล (2553, กันยายน-ธันวาคม) นโยบายการจัดการแรงงานข้ามชาติของไทย : จากความเกลียดกลัวคนต่างชาติถึง (เหนือกว่า) สิทธิมนุษยชน *วารสารลุ่มน้ำโขง* 6 (3), 1-30.
- พันโท จีร์ศักดิ์ เพชรตรา. (2541) ปัญหาที่ตั้งค่ายอพยพผู้ลี้ภัยชาวกะเหรี่ยงตามแนวชายแดนไทย-พม่า ที่อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก การค้นคว้าอิสระปริญญารัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- พันธ์ทิพย์ กาญจนะจิตรา สายสุนทร (2540) การเข้ามาในประเทศไทยของคนต่างด้าวเพื่อทำงาน: ข้อสำรวจกฎหมาย ปัญหา และทางเลือกนโยบาย ใน *รายงานวิจัยเสนอในการสัมมนาระดับชาติ ชุดโครงการวิจัยเรื่อง ทางเลือกนโยบายการนำเข้าแรงงานข้ามชาติของประเทศไทย : การศึกษาข้อเท็จจริงจากกลุ่มผลประโยชน์ ข้อสำรวจทางกฎหมายและการวิเคราะห์ระบบการจัดการของรัฐ* (หน้า 104-106) กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.)
- พิมพ์วัลย์ ปรีดาสวัสดิ์ และวาทีณี บุญชะลิกษี. (2553). การวิเคราะห์เครือข่ายสังคม ในเอกสารการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ: เทคนิคการวิจัยภาคสนาม. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- ไพรินทร์ มากเจริญ, (2551) ปฏิสัมพันธ์ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์บริเวณชายแดน: กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาล อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก, วิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. 45
- ภาวะการค้าชายแดนไทย-พม่าด้านอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก. (2555) *วิธีการค้าและการเคลื่อนย้ายสินค้าที่มา*. สืบค้นวันที่ 25 ตุลาคม 2555, จาก: [http://www.moc.go.th/opscenter/tk/kcd\\_1.htm](http://www.moc.go.th/opscenter/tk/kcd_1.htm)
- ภาสกร โกไศยกานนท์ (2547) แรงงานอพยพภาคอุตสาหกรรมในบริเวณชายแดนไทย-พม่า กรณีศึกษาแรงงานสัญชาติพม่าในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มงคล พรหมมิตร. (2551) *การดำรงลักษณะของชุมชนกลุ่มน้อยในภาคเหนือ*. เชียงใหม่: คณะศึกษาศาสตร์, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- มณีมัย ทองอยู่ และดุขฎิ อายุวัฒน์, (2548) เครือข่ายทางสังคมของแรงงานข้ามชาติชาวลาวในประเทศไทย. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง* 1, 55-86.

- ยงยุทธ แฉล้มวงษ์ และคณะ (2546) การจ้างแรงงานต่างด้าวกับความมั่นคงของมนุษย์ ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ ประจำปี 2546 เรื่องความมั่นคงของมนุษย์ ณ โรงแรมแอมบาสซาเดอร์ ซิตี้ จอมเทียนชลบุรี, วันที่ 29-30 พฤศจิกายน 2546* กรุงเทพฯ: มูลนิธิสถาบันวิจัยเพื่อพัฒนาประเทศไทย
- ยศ สันตสมบัติ. (2551) *อำนาจ พื้นที่ และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ การเมืองวัฒนธรรมของรัฐชาติในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- \_\_\_\_\_. (2545) พลวัตและความยืดหยุ่นของสังคมชาวนา: เศรษฐกิจชุมชนภาคเหนือ และการปรับกระบวนการทัศน์ว่าด้วยชุมชนในประเทศโลกที่สาม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.(สกว.)
- รณรงค์ เส็งเอี่ยม (2550) ปัญหาการค้าชายแดนของจังหวัดตาก. การค้นคว้าแบบอิสระ เศรษฐศาสตร์มหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- รมช.คลังหนุนตั้งเขตเศรษฐกิจแม่สอดรับทางบกท่าเมกะโปรเจกต์-ดันค้าชายแดน. (2552, 15 พฤษภาคม) *ผู้จัดการ 360 องศา*.
- ร้อยตำรวจเอก เรืองศักดิ์ ไชยอุดม. (2550). ปัญหาการค้าชายแดนไทย-พม่าในอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน. การค้นคว้าอิสระรัฐประศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- ระดม สรรพพันธุ์. (2535). บทบาทของหอการค้าจังหวัดตากต่อการค้าชายแดนไทย-พม่า”. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เรวดี แก้วมณี (2554) เขตเศรษฐกิจพิเศษแม่สอด : โอกาสและศักยภาพในการพัฒนาอุตสาหกรรมชายแดน กรุงเทพฯ: สำนักนโยบายอุตสาหกรรมมหภาค (สม) สำนักงานเศรษฐกิจอุตสาหกรรม กระทรวงอุตสาหกรรม.
- ฤเดช เกิดวิชัย. (2543). การวิเคราะห์เครือข่ายสังคมของผู้ย้ายถิ่นกับการช่วยเหลือผู้ย้ายถิ่น: กรณีศึกษา อำเภอนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์. วิทยานิพนธ์ดุขุฎิบัณฑิต (ประชากรศาสตร์). มหาวิทยาลัยมหิดล.
- รววิทย์ ไชยทอง (2555) *วาทกรรมชาตินิยมของรัฐไทยในพื้นที่เมืองเศรษฐกิจชายแดนแม่สอด: ชาตินิยมไทยในฐานะกลไกการสร้างความเป็นอื่น* กรุงเทพฯ: มปป.
- วัลย์ลดา วิวัฒน์พนชาติ. (2530). *การค้าต่างประเทศของประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- วัลลภ ทองอ่อน (2547) การศึกษาเส้นทางการท่องเที่ยวจากอำเภอแม่สอด จังหวัดตากสู่เมืองมะละแหม่ง สหภาพเมียนมาร์ : เส้นทางการพัฒนาวัฒนธรรม ธรรมชาติและ การค้า กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวยั่งยืน ศูนย์ความร่วมมือเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวในกลุ่มประเทศภูมิภาคแม่น้ำโขง
- วิทยากร บุญเรือง (2556, 7 กรกฎาคม) ทุนนิยม: ‘แม่สอด’ ด้านแรกของคนงานข้ามชาติในภาคอุตสาหกรรม *ประชาไทย*, หน้า 1

- วิไลวรรณ สุวรรณรักษา. (2550). การพัฒนาเครือข่ายภูมิปัญญาชาวบ้านในจังหวัดสงขลา. สารนิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- ศิริพร ทองคนารักษ์. (2551) พลวัตความสัมพันธ์ข้ามพรมแดนไทย-ลาว ในกระแสโลกาภิวัตน์. *วารสารสังคมลุ่มน้ำโขง* 4 (1): 123-147.
- สนมพรรณ วรวิเชียรวงษ์. (2544). ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองระหว่างประเทศไทย-ลาวที่มีต่อผลการกำหนดภาวะการค้าชายแดน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภูมิภาคศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- สภาอุตสาหกรรมสาขาแม่สอดจังหวัดตาก (2544) *ข้อมูลสถิติโรงงานอุตสาหกรรม ปี 2544* ตาก: สภาอุตสาหกรรมสาขาแม่สอดจังหวัดตาก.
- สมโชค สวัสดิ์รักษ์ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกาญจน์ ละอองศรี (2540) *ความสัมพันธ์ระหว่าง ไทย-พม่า-กะเหรี่ยง* กรุงเทพฯ : โครงการห้องสมุดอิเล็กทรอนิกส์ป่วย อิงภากรณ์ สำนักงานจังหวัดตาก KM team. (2556) *ประเด็นความรู้เกี่ยวกับกฎระเบียบการค้าชายแดนไทย-พม่า* สืบค้นได้จาก: [www.tak.go.th/km](http://www.tak.go.th/km)
- สำนักงานศุลกากรที่ 3 จังหวัดเชียงใหม่. (2549). *การพัฒนาการค้าชายแดน*. เชียงใหม่: สำนักงานศุลกากรที่ 3 จังหวัดเชียงใหม่
- สำนักงานอุตสาหกรรมจังหวัดตาก (2556) *จำนวนโรงงานอุตสาหกรรมแยกตามจำพวก* สืบค้นข้อมูล วันที่ มีนาคม 2556, จาก <http://www.industry.go.th/ops/pio/tak/Page/home.aspx>
- สำนักบริหารแรงงานต่างด้าว กระทรวงแรงงาน. (2555). *จำนวนแรงงานต่างชาติและลักษณะการเข้าเมือง* เข้าถึงได้จาก: [http://wp.doe.go.th/s\\_map.html](http://wp.doe.go.th/s_map.html)
- สุจินดา เจียมศรีพงษ์, (2550) โครงการศึกษาความสามารถในการแข่งขันการค้าชายแดนไทย-พม่า ในอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ตามยุทธศาสตร์พัฒนากลุ่มสี่แยกอินโดจีน, คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- สุทธิดา มะลิแก้ว. (2552) ผลกระทบของประกาศจังหวัดต่อวิถีแรงงานข้ามชาติ ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต.(สิทธิมนุษยชน) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล
- สุธาริน คุณผล. (2550, พฤษภาคม-สิงหาคม). เรื่องของชีวิตประจำวัน. *รัฐศาสตร์สาร*. 28 (2), 113-146.
- สุรพงษ์ กองจันทัก (2555, 20 มกราคม) *การพิสูจน์สัญชาติแรงงานข้ามชาติจะแก้ปัญหาแรงงานอพยพได้หรือ* สืบค้นได้จาก [www.statelessperson.com/www/?q=node/7357](http://www.statelessperson.com/www/?q=node/7357)
- เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. (2552) *รัฐชาติ ชาติพันธุ์ และความทันสมัย* *รัฐศาสตร์สาร (ฉบับพิเศษ ธรรมศาสตร์ 60 ปี รัฐศาสตร์สาร 30 ปี)* (1) หน้า 1-17.
- เสนาะ เรียนเมฆ. (2539). การเกิดกลุ่มสมาคมในประเทศไทย. วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต (การปกครอง). บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- เสรี พงศ์พิศ. (2548). *ความเรียงวิชาการเรื่อง เครือข่าย*. สืบค้นได้จาก <http://www.phongphit.com/content/view/84/2> (สืบค้นเมื่อ 12 ธันวาคม 2554).

- หทัยรัตน์ ทองสกุล และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2555, มกราคม-มิถุนายน) การนิยามความหมาย พื้นที่น้ำชาในชุมชนคุเต่า *วารสารศิลปศาสตร์* 4 (1), 78-91.
- องค์การระหว่างประเทศเพื่อการโยกย้ายถิ่นฐาน (IOM). 2553คู่มือด้านสิทธิแรงงานข้ามชาติสำหรับผู้ปฏิบัติงาน.แม่สอด : มปท.
- องอาจ สุขุมลววรรณ. (2546). การค้าชายแดนไทย-จีนตอนใต้: กรณีศึกษาอำเภอแม่สายและเชียงแสน จังหวัดเชียงราย. การค้นคว้าแบบอิสระรัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการเมืองและการปกครอง บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อดิศร เกิดมงคล และบุษยรัตน์ กาญจนดิษฐ์. (2547) *แรงงานข้ามชาติจากประเทศพม่า: การสถาปนาพื้นที่ว่างริมขอบของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการรณรงค์เพื่อประชาธิปไตยในพม่า (กรพ.) และเครือข่ายปฏิบัติการเพื่อแรงงานข้ามชาติ (Action Network for Migrant)
- อดิศร เกิดมงคล. (2551, 24 กุมภาพันธ์) *ปรากฏการณ์การย้ายถิ่นของแรงงานข้ามชาติจากพม่า*. สืบค้นได้จาก <http://www.gotoknow.org/blog/migrantworkers>.
- อดิศร เกิดมงคล. (2550, 19 ตุลาคม) *แรงงานข้ามชาติในสังคมไทย ประชาไท* สืบค้นข้อมูลจาก : <http://www.bloggang.com/mainblog.php?id=inthedark&month=21-10-2007&group=18&gblog=38>.
- อรอนงค์ สุวรรณชัย (2554) ผลกระทบการปิดด่านชายแดนไทย-พม่าที่มีต่อภาวะเศรษฐกิจท้องถิ่น กรณีศึกษาด้านศุลกากรอำเภอแม่สอดจังหวัดตาก วิทยานิพนธ์เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- อรุณ แก้วตาปี. (2541). เครือข่ายชุมชนเพื่อการเรียนรู้: ศึกษากรณี โรงเรียนประถมศึกษาอำเภอ ยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ. พัฒนบริหารศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนาสังคม), สถาบัน บัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- อมสิน บุญเลิศ. (2551) การต่อรองและปรับตัวของคนพลัดถิ่น : กรณีศึกษาชาวไทใหญ่ พลัดถิ่นในเมืองเชียงใหม่. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชาการพัฒนาสังคม. คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อาจารย์ภาควิชาเศรษฐศาสตร์เกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น และคณะ. (2549, มกราคม-มีนาคม). โครงการแนวทางการพัฒนาเครือข่ายกลุ่ม/องค์กรประชาชนในพื้นที่ จังหวัดขอนแก่น. *วารสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์* 23 (2)
- เอกพันธ์ สีนสกลวัฒน์ (2554) สถานภาพทางเศรษฐกิจของแรงงานข้ามชาติจากสหภาพพม่า เศรษฐศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

- Akhil and James Ferguson. (2001) Beyond 'Culture' Space, Identity and the Politics of Difference. in *Culture Power Place Explorations in Critical Anthropology*. (pp. 33-51) London: Duke University Press.
- Amporn Jirattikorn. (2007) *Living on both sides of the border: transnational migrants, pop music and Nation of the Shan in Thailand*. Chiang Mai: Faculty of Social Sciences, Chiang Mai University.
- Anderson, Benedict. (1991). *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London and New York: Verso.
- Appadurai, Arjun. (2002) *The Anthropology of Globalization: A Reader*. London: Blackwell Publishing.
- Appadurai, Arjun. (2002) *The Anthropology of Globalization: A Reader*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Arisa Samosorn and Kettawa Boonprakarn. (2011, April 2) The definition and social networking of underground lottery, in *The 3rd International Conference on Humanities and Social Sciences April 2, 2011 at Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University* (pp.1-16) Songkhla: Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University
- Arnold, Dennis and Hewison, Kevin (2005)
- Billington, R. (1967). The America Frontier, in *Beyond the Frontier: Social Process and Cultural Change*. edited by P. Bohannan and F. Plog. (p. 23-25). New York: American Museum Sourcebook in Anthropology.
- Boissevain, Jeremy. (1974). *Friends of Friends : Network, Manipulators and Coalitions*. Oxford: Basil Blackwell
- Burmese Firms Set Up Shop in Thailand (King-Oua Laohong) (2009, May 18). *Bangkok Post*. p.2
- Carsten, Janet. (2000) Introduction: Cultures of Relatedness. in *Cultures of Relatedness New Approaches to the Study of Kinship*. (pp. 1-36) Cambridge: Cambridge University Press.
- Chinnasak Suwanatchariya. (2006). *Social Network*. Mahasarakham: Mahasarakham University.
- Crosby, Alison. (2006, June 1-16). The Boundaries of Belonging : Reflections on Migration Policy into the 21st Century, In *Inter Pares Occasional Paper*, No 7. Access 20 December 2010 from [http://www.interpares.ca/en/publications/pdf/boundaries\\_of\\_belonging.pdf](http://www.interpares.ca/en/publications/pdf/boundaries_of_belonging.pdf).Gupta.

- de Certeau, Michel. (1984). *The Practice of Everyday Life*. Berkeley: University of California Press.
- Doorairajo, Saroja Devi. (2002). No Fish in the Sea: Thai Malay Tactics of Negotiation in a Time of Scarcity. Doctor's Thesis. Harvard: Harvard University.
- Gupta, Akhil and James Ferguson. (2001). *Beyond 'Culture' Space, Identity and the Politics of Difference, in Culture Power Place Explorations in Critical Anthropology*. edited by Akhil Gupta and James Ferguson. (p. 33-51). London : Duke University Press.
- Hathairat Thongsakul and Kettawa Boonprakarn (2012, Jan-June) The Meaning Given to an Area for Having Tea in Khu Tao Community. *Journal of Liberal Arts*. 4 (1), 78-91.
- Highmore, Ben. (2002). *Everyday Life and Culture Theory: An Introduction*. London & New York: Routledge
- Horstmann, Alexander. (2002). *Incorporation and Resistance: Border Transnational Communities and Social Change in Southeast Asia*. Tokyo: University of Foreign Studies.
- Kanokraekha Chantarawongkitti and Kettawa Boonprakarn. (2013, April 27) Meanings and Social Network Creation of the Animal Lottery in an Industrial Factory in *5th International Conference on Humanities and Social, April 27th, 2013 at BP. Grand Tower Hotel, Hat Yai* Songkhla : Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University
- Kosaiyakanon, Phasakon. (2004). Migrant Industrial Workers in the Thailand-Burma Borderland: A Case Study of Burmese Nationality Workers in Mae Sot District, Tak Province. Thesis for Master of Science in Geography, Graduate School, Chiang Mai University.
- Lavie, Smadar and Ted Swedenburg. (1996). *Displacement, Diaspora, and Geographies of Identities*. Durham: Duke University Press.
- Leach, Edmund R. (1954). *Political Systems of Highland Burma*. London: Athlone.
- Lefebvre, Henri. (1991) *The Production of Space*. London: Blackwell
- Lionnet, Françoise and Shu-mei Shih. (2005) Introduction : Thinking Through the Minor Transnationally. in *Minor Transnationalism*. (pp. 1-23) London: Duke University Press.
- MAP Foundation (2011, Feb 24-25) *Migrants Movement Consultation*. Chiang Mai: Chiang Mai University.

- Marcus, George E. (1995). Ethnography in/of the World System: The Emergence of Multi-Sited Ethnography, *Annual Review of Anthropology*. 24, 95 – 117.
- Network for Human Rights Documentation-Burma. (2010) *Activities Report 2009-2010*. Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Pitch Pongsawat (2007) *Border Partial Citizenship, Border Towns, and Thai-Myanmar Cross-Border Development: Case Studies at the Thai Border Towns*. Doctor's Thesis Berkeley: University of California.
- Solomon, R. (1970, September). Boundary Concepts and Practices in Southeast Asia, *World Politics*. 23 (9), 1-23.
- Sorat, Thanit. (2012, June 25). *Opportunities and Feasibility in Establishing a Special Economic Zone (Border) at Mae Sot District, Tak Province*. Retrieved on 25 June 2012, from <http://www.tanitsorat.com/view.php?id=85>
- Stiftung, Friedrich-Ebert- and Labour Resource Center. (1998) *Migration Workers and the Asian Economic Crisis: Towards a Trade Union Position*. In *Southeast Asian Regional Conference*. (p.1). Bangkok, Thailand.
- Thongchai Winichakul. (1994). *Siam Mapped : A History of the Geo-Body of a Nation*. Chiang Mai: Silkworm Books.
- Tsing, Anna. (1960, March). *The Frontier of Burma, in The Comparative Studies in Society and History*. 3(1) , 49-68.
- \_\_\_\_\_. (2000). The Global Situation, *Cultural Anthropology*. 15 (3), 327-360.
- Walker, Andrew. (1997) *The Legend of the Golden Boat : Regulation, Transport and Trade in North-Western Laos*. Doctor's Thesis. Australia: The Australian National University.
- Wangpherm, Chanatphon. (2012). Following “Foreign Workers” to the Edge of Mae Sot. *Matichon Daily*. April 22.
- Wasan Panyagaew. (2004) *Moving Dai : Moving Stories From the Upper Mekong Region*. Doctor's Thesis. New York: Anthropology of ANU.
- Wilson, M. Thomas and Hastings Donnan (1999) *Borders Frontiers of Identity, Nation, and State*. Cambridge: Cambridge University Press.
- \_\_\_\_\_. (2002) *Nation, State and Identity at International borders in Border Identities : Nation and State at International Frontiers*. (p. 1-31) Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- \_\_\_\_\_. (1998). *Border Identities: Nation and State at International Frontiers*. Cambridge : Cambridge University Press.
- Yaung Chi Oo Workers Association. (2009) *Yaung Chi Oo Workers Association's Record 10 Years Anniversary*. Mae Sot, Tak: YCOWA.

## บุคลากรกรม

- Moe Swe (2555, 11 มกราคม) สัมภาษณ์ที่ Yaung Chi Oo Worker Association
- Myo Zaw. (2552, 3 มิถุนายน) สัมภาษณ์ที่โรงเรียน CDC ตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- กะชิง (2554, 28 ตุลาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่หมู่บ้านวาเลย์ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก
- กานต์ (2555, 9 มกราคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ MAP-Foundation เชียงใหม่
- โกสแต (2555, 11 มกราคม, 14 เมษายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ Sky Blue ตำบลแม่ปะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ครูใหญ่ (2555, 29 สิงหาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงเรียน White Jasmine Nursery School) ตำบลแม่ตาวแพะ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- เจตริน (2555, 12 มกราคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ว่าการอำเภอแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ซอว์ทูโป (2554, 24 ธันวาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านเป็งเคล็ง อำเภออุ้มผาง จังหวัดตาก
- ซาโม (2555, 15 มีนาคม, 13 มกราคม 2555) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ตลาดพาเจริญ เทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ตั้งเหว่ (2555, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ คลินิกแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ตาแวง และมะวี่งฉို สัมภาษณ์วันที่ 10 มกราคม 2555 หลักกิโลเมตรที่ 35 ตำบลช่องแคบ อำเภอพบพระ
- ตาแวง (2555, 9 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านแม่กุเหนือ ตำบลแม่ตาวใหม่ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ถ้ำแก่เส็ง (2555, 15 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานตำบลแม่กุเหนือ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ทฤษฎะ (2555, 8 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่สัมภาษณ์ที่ตลาดพาเจริญ เทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ทะนา (2555, 13 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ทวยะ (2555, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่บ้านแม่กุเหนือ ตำบลแม่ตาวใหม่ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- โทมิ (2554, 28 ตุลาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่หมู่บ้านมอเกอไทย อำเภอพบพระ จังหวัดตาก
- ปะหล่อง (2555, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานตำบลแม่กุเหนือ อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ปะแหล่ม (2555, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ไร่ข้าวโพด อำเภอพบพระ จังหวัดตาก
- ปัญญา (2555, 9 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานหลังวัดเทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ป่าหมอน (2555, 15 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่สัมภาษณ์ที่ตลาดพาเจริญ เทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก

- โปหน่าย (2555, 11-12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานหลังวัดเทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- โปหน่าย (2555, 17 เมษายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานหลังวัดเทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- เผิงฉ่อง (2555, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานบ้านท่าอาจ ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มะจิ้น (2555, 13 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานบ้านท่าอาจ ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มะซอ (2555, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่สัมภาษณ์ที่ตลาดพาเจริญ เทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มะนาว (2555, 25 กรกฎาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานบ้านท่าอาจ ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มะนาว (2555, 9-10 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่สำนักงานพิสูจน์สัญชาติ เทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มะมา (2555, 13 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานบ้านท่าอาจ ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มะอิ (2555, 9 มีนาคม, 15 สิงหาคม, 25 พฤศจิกายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ safe house ของจิตู ตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มาเหมี่ยว (2555, 8 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานบ้านท่าอาจ ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มิงเก๊ะ (2555, 9 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานหลังวัดเทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มินนา (2555, 7 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานบ้านท่าอาจ ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- มูติ (2555, 13 มกราคม, 13 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานหลังวัดเทศบาลเมืองแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- เมียวซอร์ (2555, 11 มกราคม, 26 พฤศจิกายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ safe house ของจิตู ตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- เมียวซุ (2555, 9 มีนาคม)
- โมน่วย (2555, 18 ธันวาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่สำนักงานของจิตู ตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- โมซาน (2555, 18 สิงหาคม) ) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ safe house ของจิตู ตำบลแม่ตาว อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ริชาร์ดสัน (2555, 8 มีนาคม, 16 เมษายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ หอประชุมหน้าที่ว่าการอำเภอแม่สอด อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก
- ละซา (2555, 13 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ทำบ้านท่าอาจ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก

- วันชัย (2555, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่คลินิกแม่ตาว อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก
- สุทธิศักดิ์ รุ่งเรืองผาสุก (2555, 12 มกราคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ MAP-Foundation อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก
- หน่อโพ (2555, 14 เมษายน, 17 มกราคม และ 18 ตุลาคม 2554) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่ตำบลวาลีย์ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก
- หม่อนอู (2555, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานตำบลแม่กุเหนือ อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก
- หม่านตา (2555, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานตำบลแม่กุเหนือ อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก
- ออง เน เล (2554, 28 ตุลาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่หมู่บ้านมอเกอไทย ตำบลวาลีย์ อำเภอพบพระ จังหวัดตาก
- อะซู (2555, 7 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานบ้านท่าอาก ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก
- อิหมุ่นอู (2555, 25 พฤศจิกายน) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงงานตำบลแม่กุเหนือ อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก
- อูออง ซอวิอู (2555, 25 สิงหาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่โรงเรียนสกายบลู (Sky Blue) ตำบลท่าสายลวด อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก
- เอกภพ ดัซต์. (2550, 1 ม.ค. – 15 ก.พ.) “สัมภาษณ์ : ยองซ็อ สมาคมแรงงานพม่าที่ท่าชน อธิพิลมีต”, *สาละวินนิวส์ออนไลน์* 36
- ไฮบริ (2555, 10, 12 มีนาคม) ผู้ให้สัมภาษณ์ ที่คลินิกแม่ตาว อำเภอแม่สวด จังหวัดตาก

ภาคผนวก

## ภาคผนวก ก

**รายการสินค้านำเข้าและส่งออกที่สำคัญระหว่างไทย-พม่า**  
**ด้านอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก 25 อันดับ ปี 2553-2556**

ตาราง 7 สินค้านำเข้าและส่งออก 25 อันดับแรกปีงบประมาณ 2556  
(ตุลาคม 2555 - กรกฎาคม 2556)

ที่	ชนิดสินค้านำเข้า	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออก	มูลค่า (ล้านบาท)
1.	ถั่วลิสง (ส่วนมาก AFTA)	784.883	น้ำมันเบนซิน	2,134.954
2.	โค-กระบือมีชีวิต	462.600	เบียร์	2,032.180
3.	เฟอร์นิเจอร์สิ่งประดิษฐ์ทำด้วยไม้	279.477	น้ำมันดีเซล	1,273.022
4.	พริกแห้ง (บางส่วนใช้สิทธิ AFTA)	187.467	น้ำมันพืช	1,043.558
5.	ถั่วเขียวผิวมัน (AFTA)	63.229	ผ้าพิมพ์ฝ้าย	1,041.516
6.	แรพลวง (บางส่วนเข้าคลังฯ)	63.216	โทรศัพท์พร้อมอุปกรณ์	1,021.801
7.	ปลาเบญจพรรณ (บางส่วน AFTA)	51.437	กาแฟชนิดผงสำเร็จรูป	645.299
8.	ปลายข้าว 100% (WTO)	34.302	อาหารปรุงแต่งกลิ่นรสอื่นๆ	626.878
9.	เมล็ดงา (เข้าคลังฯ)	33.864	ผงชูรส	620.333
10.	รถจักรยานสภาพเก่าใช้แล้ว	21.838	โทรทัศน์	566.774
11.	กระเพาะปลาตากแห้ง	19.742	รองเท้าแตะพองน้ำ	455.912
12.	ชุดนอนสตรี (FORM D)	14.536	ผ้าทอทำด้วยใยสังเคราะห์ร้อยละ 85	454.295
13.	ถั่วเขียวผิวดำ (AFTA)	14.304	ยารักษาโรค	448.114
14.	เสื้อผ้า (บางส่วนเข้าคลัง)	14.041	นมถั่วเหลือง	441.982
15.	ปูทะเลมีชีวิต	11.567	ผ้าทอด้วยด้ายสีต่างๆ	441.655
16.	ขมิ้น (บางส่วนใช้สิทธิ AFTA)	8.664	ซอสปรุงรส	417.154

ที่	ชนิดสินค้านำเข้า	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออก	มูลค่า (ล้านบาท)
17.	ถ่านไม้	6.927	วิสกี	400.404
18.	ปลาไหลนา	6.895	น้ำอัดลม	388.630
19.	กุ้งแห้ง	6.049	รถยนต์เก่า	347.685
20.	เม็ดเงินม่วงหิมพานต์ (AFTA)	5.318	รถจักรยานยนต์	322.991
21.	ถั่วขาวดำ (AFTA)	4.423	ขนมปังกรอบ	298.689
22.	หัวบุกแห้ง (เข้าคลังทัณฑ์บน)	3.739	อวนจับปลา	288.261
23.	สีเสียด (เข้าคลังทัณฑ์บน)	2.757	ผ้าทอด้วยเส้นใยสังเคราะห์	276.533
24.	กุ้งแม่น้ำแช่แข็ง	2.741	โลชั่นบำรุงผิว	268.844
25.	แพะมีชีวิต	2.060	ตุ๋นเย็น	261.380

ที่มา: ด้านศุลกากรแม่สอด 2556

ตาราง 8 สินค้านำเข้าและส่งออก 25 อันดับแรก ปีงบประมาณ 2555

(ตุลาคม 2554 - กันยายน 2555)

ที่	ชนิดสินค้านำเข้า	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออก	มูลค่า (ล้านบาท)
1.	โค-กระบือมีชีวิต	305.164	น้ำมันเบนซิน	2,805.936
2.	เฟอร์นิเจอร์สิ่งประดิษฐ์ทำด้วยไม้	300.215	เบียร์	2,197.655
3.	แร่พลวง (บางส่วนเข้าคลังฯ)	109.854	ผ้าพิมพ์ฝ้าย	1,343.914
4.	กระเพาะปลาตากแห้ง	33.061	น้ำมันพืช	1,254.898
5.	เมล็ดงา (เข้าคลังฯ)	30.870	โทรทัศน์	1,125.068
6.	ปลาเบญจพรรณ	29.676	ผงชูรส	905.481
7.	ถ่านไม้สัก ไม้แดง	17.698	น้ำมันดีเซล	883.010
8.	รถจักรยานสภาพเก่าใช้แล้ว	16.615	กาแฟชนิดผงสำเร็จรูป	756.439

ที่	ชนิดสินค้านำเข้า	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออก	มูลค่า (ล้านบาท)
9.	ปลายข้าว 100%	16.019	รถจักรยานยนต์	668.065
10.	เม็ดมะม่วงหิมพานต์ (AFTA)	14.703	ขนมปังกรอบ	601.047
11.	ถั่วเขียวผิวดำ (AFTA)	13.460	วิกี้	547.581
12.	ถั่ว BEAN (AFTA)	13.330	รองเท้าแตะพองน้ำ	542.863
13.	ปุ๋ยเคมีชีวิต	13.327	ยารักษาโรค	500.070
14.	ถั่วลาย (AFTA)	11.463	น้ำอัดลม	487.465
15.	แร่เหล็ก	11.456	ซอสปรุงรส	450.553
16.	ปลาไหลนา	9.749	ผ้าทอด้วยด้ายสีต่างๆ	433.574
17.	ขมิ้น (บางส่วนใช้สิทธิ AFTA)	9.713	อาหารปรุงแต่งสำหรับทารก	424.103
18.	แพะมีชีวิต	8.240	คอมพิวเตอร์ Notebooks	394.936
19.	ถั่วขาวตาดำ (AFTA)	8.208	ผ้าทอทำด้วยใยสังเคราะห์หรือยลละ 85	373.065
20.	รังนกแท้เกรด C	7.572	ครีมเทียม	368.624
21.	พริกแห้ง	7.118	ยางนอกรถจักรยานยนต์	331.179
22.	ถั่วลิสง	6.874	เหล็กและเหล็กกล้า	297.344
23.	หมากแห้ง (บางส่วนเข้าคลังฯ)	6.812	เครื่องรับโทรศัพท์สำหรับเครือข่ายไร้สาย	269.825
24.	แร่สังกะสี	5.540	สบู่อาบน้ำ	260.420
25.	ข้าวเจ้าขาว 15%, 25%	3.941	ผงซักฟอก	240.598

ที่มา: ด้านศุลกากรแม่สอด 2556

ตาราง 9 สินค้านำเข้าและส่งออก 25 อันดับแรก ปีงบประมาณ 2554 (ตุลาคม 2553 - กันยายน 2554)

ที่	ชนิดสินค้านำเข้า	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออก	มูลค่า (ล้านบาท)
1.	เฟอร์นิเจอร์สิ่งประดิษฐ์ทำด้วยไม้	305.841	น้ำมันเบนซิน	1,424.254
2.	โคมีชีวิต	153.220	เปียร์ทำจากมอลต์	779.165
3.	สินแร่พลวง (เข้าคลังฯ)	100.922	ผงชูรส	753.155
4.	หอมหัวใหญ่ (เข้าคลังทัณฑ์บน)	94.354	น้ำมันดีเซล	748.581
5.	กระป๋อมชีวิต	60.684	น้ำมันพืช	715.042
6.	กระเพาะปลาตากแห้ง	23.446	รถบรรทุกเก่าใช้แล้ว	696.738
7.	ปุ๋ยมะพร้าวชีวิต	21.690	กาแฟชนิดผงสำเร็จรูป	674.673
8.	ปลาเบญจพรรณ	21.317	รถยนต์สภาพเก่าใช้แล้ว	597.507
9.	ถ่านไม้สัก ไม้แดง	17.386	รถจักรยานยนต์	565.832
10.	หมากแห้ง (บางส่วนเข้าคลังฯ)	12.853	ผ้าพิมพ์ฝ้าย 100%	544.265
11.	ปลาไหลนามชีวิต	10.350	โทรทัศน์	541.107
12.	ถั่วเขียวผิวมัน	10.280	ยารักษาโรค	478.003
13.	รังนกแท้ เกรด C (เข้าคลังฯ)	10.018	ขนมปังกรอบ	331.901
14.	รถจักรยานสภาพเก่าใช้แล้ว	9.252	ครีมเทียม	327.884
15.	ถั่วทอง	6.400	น้ำอัดลม	267.753
16.	สินแร่ตะกั่ว (เข้าคลังฯ)	5.712	รถยนต์โดยสารเก่าใช้แล้ว	234.306
17.	เมล็ดงา (เข้าคลังทัณฑ์บน)	4.942	วิสกี	225.079

ที่	ชนิดสินค้านำเข้า	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออก	มูลค่า (ล้านบาท)
18.	จอกคอมพิวเตอร์ (เข้า EPZ)	4.737	เหล็กและเหล็กกล้า	203.687
19.	ถั่วลิสง	4.615	ขอสปริงรส	196.490
20.	แร่เหล็ก	4.460	อาหารใช้สำหรับทารก	183.510
21.	ถั่วเขียวผิวดำ	4.071	เสื้อเชิ้ตชาย	178.477
22.	ซีลี้อย	3.172	ผ้าทอด้วยด้ายสีต่างๆ	173.149
23.	รถยนต์เก่าใช้แล้ว (เข้า EPZ)	2.532	ปูนซีเมนต์	125.673
24.	รถแทรกเตอร์เก่าใช้แล้ว (สภาพใช้ งานไม่ได้)	2.504	ผงซักฟอก	122.693
25.	เครื่องกรองน้ำสภาพเก่าใช้แล้ว	2.160	ปลากระป๋อง	112.693

ที่มา: ด้านศุลกากรแม่สอด 2556

ตาราง 10 สินค้านำเข้าและส่งออก 25 อันดับแรก ปีงบประมาณ 2553 (ตุลาคม 2552 - กันยายน 2553)

ที่	ชนิดสินค้านำเข้า	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออก	มูลค่า (ล้านบาท)
1.	เฟอร์นิเจอร์สิ่งประดิษฐ์ทำด้วยไม้	443.109	น้ำมันดีเซล	1,212.621
2.	หอมหัวใหญ่ (เข้าคลังทัณฑ์บน)	84.728	น้ำมันเบนซิน	1,169.706
3.	ปลาเบญจพรรณ	57.097	น้ำมันพืช	1,057.331
4.	ถั่วลาย (AFTA)	56.905	โทรทัศน์	891.888
5.	โคมีชีวิต	53.320	ผงชูรส	860.981
6.	ปุ๋ยเคมีชีวิต	37.076	ผ้าพิมพ์ฝ้าย 100%	859.495

ที่	ชนิดสินค้านำเข้า	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออก	มูลค่า (ล้านบาท)
7.	ถั่วเขียวผิวมัน (AFTA)	32.125	กาแฟชนิดผงสำเร็จรูป	723.672
8.	กระเพาะปลาตากแห้ง	30.851	รถยนต์สภาพเก่าใช้แล้ว	868.789
9.	กระป๋อมีชีวิต	20.488	เบียร์ทำจากมอลต์	659.951
10.	เม็ดมะม่วงหิมพานต์ (AFTA)	16.495	ยารักษาโรค	560.442
11.	ถ่านไม้สัก,ไม้แดง	16.317	รถจักรยานยนต์	516.253
12.	ถั่วขาวดำ (AFTA)	15.846	ครีมเทียม	411.152
13.	เมล็ดงา (Re-Export)	15.536	รองเท้าแตะ	406.659
14.	สินแร่พลวง	15.305	นมผง	375.395
15.	ถั่วเขียวผิวดำ (AFTA)	14.698	พอร์ตแลนด์ซีเมนต์	358.096
16.	เสื้อแจ็กเก็ต (AFTA)	13.236	ขนมปังกรอบ	343.031
17.	ริงนกแท้เกรด C	12.416	แบตเตอรี่	324.095
18.	เศษทองเหลือง (เข้าคลังทัณฑ์บน)	10.500	วีสกี	298.788
19.	ถั่วลิสง	9.830	แผ่นเหล็กชุบสังกะสี	296.618
20.	หมากแห้ง (AFTA)	9.633	รถบรรทุกเก่าใช้แล้ว	281.238
21.	ปลาไหลนามีชีวิต	8.905	อวนจับปลา	281.140
22.	กากกึ่งแห้งปน (AFTA)	8.694	น้ำอัดลม	274.730
23.	อุปกรณ์ใช้ในทางสำรวจทาง ธรณีวิทยา	8.557	ผ้าทอด้วยเส้นใยสั้นเทียม	272.528

ที่	ชนิดสินค้านำเข้า	มูลค่า (ล้านบาท)	ชนิดสินค้าส่งออก	มูลค่า (ล้านบาท)
24.	สุทพुरुช (AFTA)	7.549	แผ่นเหล็กรีดเย็น	251.735
25.	กุ้งแม่น้ำแช่แข็ง	7.077	น้ำมันปาล์ม	243.246

ที่มา: ด้านศุลกากรแม่สอด 2556

**รายการสินค้าส่งออกที่สำคัญระหว่างไทย-พม่า**  
**ด้านอำเภอแม่สอด จังหวัดตาก 25 อันดับ ปี 2549-2552**

ตาราง 11 สินค้าส่งออก 25 อันดับแรก ปีงบประมาณ 2552 (ตุลาคม 2551 - กันยายน 2552)  
และปีงบประมาณ 2551 (ตุลาคม 2550 - กันยายน 2551)

ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2552	มูลค่า (ล้านบาท)	ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2551	มูลค่า (ล้านบาท)
1.	น้ำมันพืช	891.717	1.	น้ำมันพืช	945.980
2.	น้ำมันเบนซิน	887.729	2.	น้ำมันปาล์ม	867.576
3.	กาแฟชนิดผงสำเร็จรูป	794.590	3.	น้ำมันดีเซล	707.355
4.	โทรทัศน์	699.259	4.	รถจักรยานยนต์	631.329
5.	ผงชูรส	691.552	5.	แผ่นเหล็กชุบสังกะสี	554.451
6.	ผ้าพิมพ์ฝ้าย 100%	651.140	6.	น้ำมันเบนซิน	551.436
7.	รถยนต์สภาพเก่าใช้แล้ว	650.236	7.	ผงชูรส	520.073
8.	ยารักษาโรค	630.303	8.	ยารักษาโรค	348.851
9.	รถจักรยานยนต์	581.628	9.	แบตเตอรี่	311.837
10.	น้ำมันดีเซล	435.937	10.	อวนจับปลา	285.403
11.	ครีมเทียม	414.243	11.	ผ้าพิมพ์ฝ้าย 100%	241.311
12.	แบตเตอรี่	397.650	12.	นมข้นจืด	229.348
13.	ขนมปังกรอบ	376.519	13.	ขนมปังกรอบ	194.273

ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2552	มูลค่า (ล้านบาท)	ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2551	มูลค่า (ล้านบาท)
14.	แผ่นเหล็กชุบสังกะสี	332.555	14.	โทรทัศน์	178.787
15.	รองเท้าแตะ	324.563	15.	รองเท้าแตะพองน้ำ	177.628
16.	เปียร์ทำจากมอลต์	310.120	16.	ผ้าทอด้วยด้ายสีต่างๆ	168.190
17.	นมผง	298.330	17.	รถยนต์สภาพเก่าใช้แล้ว	165.718
18.	รถบรรทุกเก่าใช้แล้ว	294.591	18.	โพลีเอทิลีนสำหรับใช้ใน อุตสาหกรรมผลิตสายไฟฟ้า	162.560
19.	น้ำมันปาล์ม	285.557	19.	น้ำอัดลม	157.414
20.	น้ำอัดลม	284.143	20.	วิสกี	137.803
21.	วิสกี	264.156	21.	นมผง	135.383
22.	อวนจับปลา	262.264	22.	ยางนอกรถจักรยาน	120.303
23.	แผ่นเหล็กรีดเย็น	227.343	23.	เชือกชนิดทไวน์ที่ใช้สำหรับมัด ของ	111.240
24.	แผ่นเหล็กรีดร้อน	207.207	24.	กาแฟชนิดผง	105.852
25.	ผ้าทอด้วยเส้นใยสั้นเทียม	202.659	25.	แผ่นเหล็กรีดร้อน	99.338

ที่มา: ด้านศุลกากรแม่สอด 2556

ตาราง 12 สินค้าส่งออก 25 อันดับแรก ปีงบประมาณ 2550 (ตุลาคม 2549 - กันยายน 2550)  
และปีงบประมาณ 2549 (ตุลาคม 2548 - กันยายน 2549)

ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2550	มูลค่า (ล้านบาท)	ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2549	มูลค่า (ล้านบาท)
1.	ผงชูรส	396.466	1.	ผงชูรส	589.662
2.	น้ำมันดีเซล	384.553	2.	น้ำมันดีเซล	287.904
3.	น้ำมันพืช	305.181	3.	แผ่นเหล็กชุบสังกะสี	265.494
4.	รถจักรยานยนต์	289.022	4.	โทรทัศน์	260.204

ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2550	มูลค่า (ล้านบาท)	ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2549	มูลค่า (ล้านบาท)
5.	ผ้าทอด้วยด้ายสีต่างๆ	269.224	5.	สังกะสีแผ่น	255.913
6.	แบตเตอรี่รถยนต์	224.270	6.	รถจักรยานยนต์	250.181
7.	น้ำมันเบนซิน	220.770	7.	น้ำมันพืช	241.499
8.	อวนจับปลา	189.981	8.	ผ้าพิมพ์ฝ้าย 100%	223.924
9.	ยารักษาโรค	170.769	9.	ยารักษาโรค	212.961
10.	นมข้นจืด	123.813	10.	เลดเอซิด (ชนิดที่ใช้สตาร์ท เครื่องยนต์แบบลูกสูบ)	206.595
11.	ผ้าพิมพ์ฝ้าย 100%	115.751	11.	อวนจับปลา	205.602
12.	ปุ๋ยเคมีชีวิต	112.304	12.	รองเท้าแตะพองน้ำ	157.570
13.	รองเท้าแตะพองน้ำ	108.966	13.	เม็ดพลาสติก (โพลีเอทิลีนเท เอฟทาเลด)	138.729
14.	แผ่นเหล็กชุบสังกะสี	104.258	14.	เม็ดพลาสติก	138.655
15.	โพลีเอทิลีนสำหรับใช้ในอุตสาหกรรม ผลิตสายไฟฟ้า	98.841	15.	ปุ๋ยเคมีชีวิต	134.969
16.	เครื่องสำอาง (โลชั่นบำรุงผิว)	95.658	16.	นมข้นหวาน	127.788
17.	โทรทัศน์	83.372	17.	โพลีเอทิลีนสำหรับใช้ใน อุตสาหกรรมผลิตสายไฟฟ้า	118.670
18.	กาแฟสำเร็จรูป	67.822	18.	ตู้เย็น	110.236
19.	ผ้าทอทำด้วยใยवासังเคราะห์	57.417	19.	บะหมี่กึ่งสำเร็จรูป	108.342
20.	เม็ดพลาสติก	55.304	20.	ผ้าทอทำด้วยใยवासังเคราะห์ ตั้งแต่ 85% ขึ้นไป	99.670
21.	แมงกานีสไดออกไซด์	51.265	21.	เบียร์ทำจากมอลต์	94.274
22.	ขนมปังกรอบ	48.364	22.	น้ำมันเบนซิน	90.674

ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2550	มูลค่า (ล้านบาท)	ที่	ชนิดสินค้าส่งออก ปีงบประมาณ 2549	มูลค่า (ล้านบาท)
23.	ยางนอกรถยนต์	39.943	23.	เมล็ดข้าวโพดสำหรับทำพันธุ์	79.718
24.	น้ำมันปาล์ม	39.494	24.	ขนมปังกรอบ	76.127
25.	แผ่นเหล็กรีดร้อน	38.593	25.	ปูนซีเมนต์	68.653

ที่มา: ด้านศุลกากร 2556

แผนที่แสดงที่ตั้งคลังสินค้าอำเภอแม่สอด



ภาพประกอบ แสดงที่ตั้งคลังสินค้าในพื้นที่อำเภอแม่สอด  
ที่มา: ด้านศุลกากรแม่สอด 2556

### ภาคผนวก ข สถิติโรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่ศึกษา

ตาราง 13 แสดงจำนวนโรงงานแยกตามประเภทอุตสาหกรรม อำเภอแม่สอด เดือนมิถุนายน 2555

รายการ	จำนวน	เงินทุน	ชาย	หญิง	รวม	แรงงาน
อุตสาหกรรมการเกษตร	116	2,273,008,700	895	328	1,223	19,080.83
อุตสาหกรรมอาหาร	42	344,800,470	455	527	992	12,712.96
อุตสาหกรรมเครื่องตี	9	146,073,702	204	79	283	45,258.65
อุตสาหกรรมสิ่งทอ	63	803,560,832	7,813	11,508	19,321	8,574.69
อุตสาหกรรมเครื่องแต่งกาย	120	1,078,352,322	4,186	21,977	26,163	12,020.35
อุตสาหกรรมเครื่องหนัง	5	12,972,000	72	311	383	172.47
อุตสาหกรรมไม้และผลิตภัณฑ์	35	120,525,400	618	239	857	8,018.38
อุตสาหกรรมเครื่องเรือน	14	23,004,576	401	52	453	2,647.50
อุตสาหกรรมกระดาษ	3	74,056,000	58	41	99	5,840.00
อุตสาหกรรมสิ่งพิมพ์	2	4,150,000	8	1	9	26.61
อุตสาหกรรมเคมี	8	23,202,000	81	17	98	303.88
อุตสาหกรรมปิโตรเลียม	5	51,845,000	69	13	82	1,171.60
อุตสาหกรรมยาง	4	2,220,480	7	0	7	33.08
อุตสาหกรรมพลาสติก	8	104,810,000	186	400	676	2,292.66
อุตสาหกรรมอลูมิเนียม	58	1,026,341,000	1,078	951	2,029	19,404.50
อุตสาหกรรมโลหะ	2	3,244,000,000	401	33	434	62,547.81
อุตสาหกรรมผลิตซ่อมจากโลหะ	16	66,033,294	275	162	437	1,653.00
อุตสาหกรรมผลิต ซ่อมเครื่องจักร	13	19,287,700	56	2	59	596.84
อุตสาหกรรมไฟฟ้า	6	60,500,000	443	656	1,099	293.02

อุตสาหกรรมการขนส่ง	37	439,337,394	517	58	575	2,275.12
อุตสาหกรรมอื่น ๆ	62	6,039,377,130	1,117	979	2,096	1,044,013.79
รวม	628	15,958,418,000	18,950	38,424	57,374	1,240,007.32

ที่มา : กรมโรงงานอุตสาหกรรม 2556ก

ตาราง 14 โรงงานอุตสาหกรรมในพื้นที่อำเภอพบพระ 8/9/2013

เลขทะเบียน โรงงาน	ชื่อโรงงาน	ประกอบ กิจการ	ถนน	ตำบล	ประเภท	เงินทุน	คนงาน	แรงม้า
จ3-2(1)-59/53ตก	ห้างหุ้นส่วนจำกัด พีพี. ธุรกิจการเกษตร	อบพีชหรือ เมล็ดพีช เช่น ข้าวโพด		พบพระ	00201	2120000 0	6	76
จ3-2(1)-62/48ตก	ชัยสมบูรณ์ไซโล	การอบพีช หรือเมล็ดพีช	ดอน เจดีย์- วาเลย์	พบพระ	00201	1100000 0	40	225
จ3-2(1)-62/48ตก	ชัยสมบูรณ์ไซโล	การอบพีช หรือเมล็ดพีช	ดอน เจดีย์- วาเลย์	พบพระ	00201	1100000 0	40	225
จ3-2(5)-22/50ตก	พี.พี.ธุรกิจการเกษตร	เก็บรักษา หรือลำเลียง เมล็ดพีชหรือ ผลิตผลจาก พีชในโกดัง		พบพระ	00205	8000000	5	278
จ3-2(5)-23/55ตก	สินรุ่งเรืองการเกษตร	การเก็บรักษา หรือลำเลียง พีช เมล็ดพีช หรือผลิตผล จากพีชใน โกดัง		พบพระ	00205	1480000 0	3	261.7

เลขทะเบียน โรงงาน	ชื่อโรงงาน	ประกอบ กิจการ	ถนน	ตำบล	ประเภท	เงินทุน	คนงาน	แรงม้า
จ3-4(1)-4/50ตก	โรงฆ่าสัตว์เทศบาล ตำบลพบพระ	การฆ่าสัตว์	สาย เลี้ยว เมือง	พบพระ	00401	5246650	6	8.5
จ1-9(1)-1/23ตก	ป.พาณิชย์	สีข้าว (กำลังสี สูงสุดของร้าน สีข้าว 4 เกวียน/วัน)	ชอโอ-	พบพระ	00901	160000	3	35
จ1-9(1)-2/26ตก		สีข้าว		พบพระ	00901	95000	3	16
จ1-9(1)-9/32ตก		สีข้าว		พบพระ	00901	120000	1	16
จ1-9(1)-37/31ตก		สีข้าว		พบพระ	00901	35000	1	18
จ1-9(1)-44/31ตก		สีข้าว		พบพระ	00901	72500	1	15
จ2-20(4)-1/43ตก	บริษัท ทิพย์วารินวัฒนา จำกัด	ผลิตและบรรจุ น้ำแร่		พบพระ	02004	1444770 2	24	42
จ3-34(2)-115/51 ตก	ไม้มรวมไทย	แปรรูปไม้ด้วย เครื่องจักรเพื่อ ประดิษฐ์กรรม		พบพระ	03402	940000	4	28
จ3-37-21/51ตก	ห้างหุ้นส่วนจำกัด ช รัตนบุญโชคชัย	แปรรูปไม้เพื่อ สิ่งประดิษฐ์		พบพระ	03700	4300000	12	155.7
จ3-53(9)-15/53ตก	บริษัท เอสพีที รีไซเคิล จำกัด	การล้าง บด หรือย่อย พลาสติก		พบพระ	05309	2700000	40	126.5
จ2-8(2)-1/43ตก		การถนอมผัก พืช หรือผลไม้ โดยวิธีการ ดอง		ช่องแคบ	00802	560000	25	46
จ1-9(1)-49/31ตก		สีข้าว		ช่องแคบ	00901	28000	1	16

เลขทะเบียน โรงงาน	ชื่อโรงงาน	ประกอบ กิจการ	ถนน	ตำบล	ประเภท	เงินทุน	คนงาน	แรงม้า
จ3-14-5/52ตก	พาเจริญวอเตอร์แอนด์ ไอซ์	ผลิตน้ำแข็ง ก้อนเล็ก		ช่องแคบ	01400	5900000	6	93.5
จ1-20(1)-3/54ตก		ทำน้ำดื่ม		ช่องแคบ	02001	670005	10	11.44
จ2-58(1)-63/50ตก	โซคอนันต์ โลหะ คอนกรีต	ผลิต ผลิตภัณฑ์ คอนกรีต		ช่องแคบ	05801	360000	8	19
จ2-66-1/38ตก	ศ.การช่าง	ซ่อมแซม เครื่องจักร ส่วนประกอบ หรืออุปกรณ์ ของ เครื่องจักร สำหรับไซ	สายแม่ สอด- อู่มฝาง	ช่องแคบ	06600	215000	2	49.5
จ3-92-4/51ตก-	บริษัท เกษมสันต์ จำกัด	ห้องเย็น		ช่องแคบ	09200	1115000 0	10	76
จ3-3(2)-399/50ตก		ขุดดินหรือ รับจ้างขุดดิน		คีรี ราษฎร์	00302	450000	6	190
จ1-9(1)-55/31ตก		สีข้าว		วาเลย์	00901	42000	1	7.5
จ3-55-4/54ตก	แม่เมยเซรามิค	ทำเครื่อง เคลือบดินเผา		วาเลย์	05500	600000	7	60.5
จ1-8(2)-1/53ตก		การดองผัก		รวมไทย พัฒนา	00802	400000	19	18

## ประวัติคณะผู้วิจัย

### หัวหน้าโครงการ

#### 1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เก็ตถวา บุญprakarn

#### ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

Assist Prof. Kettawa Boonprakarn

#### 2. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน

3 4499 00090 07 2

#### 3. ตำแหน่งปัจจุบัน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์

#### 4. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อได้สะดวก

ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

โทรศัพท์ : 0862971458 โทรสาร 074-286722

E-mail : kettawa@hotmail.com

#### 5. ประวัติการศึกษา

##### วุฒิ/สาขาวิชา

##### สถาบัน

##### ปีที่สำเร็จ

การศึกษามหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

2531

(บรรณารักษศาสตร์)

วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต

มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

2541

(การจัดการสิ่งแวดล้อม)

ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

2551

(ไทศึกษา)

#### 6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ:

มานุษยวิทยา สังคมวิทยา ผู้ค้ามุสลิมข้ามแดน แรงงานข้ามชาติ ชาติพันธุ์สัมพันธ์ ชายแดนศึกษา

#### 7. ประสบการณ์ในงานวิจัย

##### 7.1 ผู้อำนวยการแผนงานวิจัย-

##### 7.2 หัวหน้าโครงการ

เก็ตถวา บุญprakarn (2531) *เปรียบเทียบปัญหาและความต้องการของคณะกรรมการที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน จังหวัดร้อยเอ็ด* (วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาบรรณารักษศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มศว.มหาสารคาม)

เก็ตถวา บุญprakarn (2541) *การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขององค์กรพัฒนาเอกชน : กรณีศึกษาสมาคมหยาดฝน จังหวัดตรัง* (วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการจัดการสิ่งแวดล้อม คณะการจัดการสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์)

เกิดถาวา บุญปรากฏ (2543) *บทบาทของรัฐและเอกชนในการจัดการการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ ในเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย* สงขลา : ภาควิชาสารัตถศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ได้รับทุนสนับสนุนจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ปี 2542 จำนวนเงิน 178,000 บาท)

เกิดถาวา บุญปรากฏ (2551) *ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนปางดงเบงฮาร์ ไทย-มาเลเซีย* (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาไทศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม)

เกิดถาวา บุญปรากฏ วันชัย ธรรมสังการ และชูชาติ ผลบัณฑิต (2555) *สิทธิการเข้าถึงทรัพยากรประมง ของชุมชนประมงรอบทะเลสาบสงขลา (The Access Rights to Fisheries Resources of Fishing Communities in Songkla Lake)* สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินรายได้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ประเภททั่วไป ประจำปีงบประมาณ 2550)

เกิดถาวา บุญปรากฏ วันชัย ธรรมสังการ อภิรักษ์ จันทวงศ์ เจตน์สฤกษ์ สังกพันธ์ และปิยะ จอมทอง (2555) *กลยุทธ์การต่อสู้ต่อรองในภาวะความขาดแคลนของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา (Small-scale Fishermen Tactics of Negotiation in a Time of Scarcity in Songkla Lake)* สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2551)

เกิดถาวา บุญปรากฏ วันชัย ธรรมสังการ อภิรักษ์ จันทวงศ์ เอมอร เจียรมาศ เจตน์สฤกษ์ สังกพันธ์ และปิยะ จอมทอง 2555 *การก่อตั้งธนาคารปลากับการเสริมอำนาจขององค์กรชุมชนชาวประมงเพื่อพัฒนาการเลี้ยงปลาในกระชังในทะเลสาบสงขลา* สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2552)

### 7.3 นักวิจัยร่วม

ศรัณยา บุณนาค และเกิดถาวา บุญปรากฏ (2539) *ศึกษาผลกระทบด้านเศรษฐกิจ-สังคม และสิ่งแวดล้อมของโครงการสร้างทางหลวงเชื่อมระหว่างสตูล-เปอร์ลิส มาเลเซีย* สงขลา : คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ศรัณยา บุณนาค สุนันทา เชื้อชาติ เกิดถาวา บุญปรากฏ และเกื้อกุล สุนันทเกษม (2535) *รายงานการประเมินผลโครงการพัฒนาจังหวัดภาคใต้ ปี 2535* สงขลา : คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Saranya Bunnag and Kettawa Boonprakarn (1996) *Groundwater in Hat Yai : A Socio-economic Study*. Songkhla, Thailand : Faculty of Management Sciences, Prince of Songkla University

ศุภีมาน วงศ์สุภาพ เกิดถาวา บุญปรากฏ และสายพิณ วิไลรัตน์ (2541) *โครงการรวบรวมบรรณานุกรมสตรีศึกษา ปักษ์ใต้ (2531-2540)* สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

ศรัณยา บุณนาค และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2542) *โครงการศึกษาการอนุรักษ์และคุ้มครองพื้นที่ชุ่มน้ำที่มีความสำคัญ เขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย จังหวัดพัทลุง : การศึกษาเฉพาะด้าน เศรษฐกิจ-สังคม* กรุงเทพฯ : บริษัทไทยเอ็นอีเนียริงคอนซัลแตนท์ส จำกัด

ปัญญา เทพสิงห์ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2555) *ศิลปวัฒนธรรมชายแดนใต้* สงขลา: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ หาดใหญ่

#### 7.4 งานวิจัยที่ทำเสร็จแล้ว: ชื่อผลงานวิจัย ปีที่พิมพ์ การเผยแพร่ และแหล่งทุน (อาจมากกว่า 1 เรื่อง)

##### บทความตีพิมพ์ในวารสารวิชาการ

เก็ตถวา บุญปรากฏ (2550, ตุลาคม -2551, มีนาคม) การสร้างอัตลักษณ์ทางสังคมของผู้บริโภคสินค้าเสื้อผ้าข้ามแดนในพื้นที่ป่าดงเบงขาร์ไทย-มาเลเซีย *วารสารไทยคดีศึกษา* 5, 1 : หน้า 69- 102 (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์)

เก็ตถวา บุญปรากฏ (2553,มกราคม-มิถุนายน) ปฏิบัติการในชีวิตประจำวันของผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนป่าดงเบงขาร์ไทย-มาเลเซีย *วารสารศิลปศาสตร์* 2 , 1 : หน้า 1-25

Kettawa Boonprakarn. (1999, Jan-Apr) Environmental and Natural Resources Management of Non-governmental Organizations : A Case Study of Yadfon Association, Changwat Trang *Sonklanakar Journal of Social Sciences and Humanities* 5, 1: pp 1-18

เรวดี เสนแก้ว และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2554, มกราคม – มิถุนายน) ผลกระทบของการสนทนาบนอินเทอร์เน็ตต่อวัยรุ่นตอนปลายในเขตเทศบาลนครยะลา *วารสารศิลปศาสตร์* 3, 1 หน้า 105-121.

เนติ สุนทราราววิทย์ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2554, กรกฎาคม-ธันวาคม) ภาพลักษณ์และตัวตนของ “เกย์” ในพื้นที่ไซเบอร์ *วารสารศิลปศาสตร์* 3, 2 หน้า 117-129

เจตน์สฤกษ์ สัชชพันธ์ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2554, กรกฎาคม-ธันวาคม) บาดัก (เลกโตบา) จากมนุษย์กินคนสู่กระบวนการกลายเป็นสินค้าภายใต้กระแสการท่องเที่ยว *วารสารวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่* 4, 2 หน้า 92-109

หทัยรัตน์ ทองสกุล และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2555, มกราคม-มิถุนายน) การนิยามความหมายพื้นที่น้ำชาในชุมชนคูเต่า *วารสารศิลปศาสตร์* 4, 1 หน้า 78-91

เก็ตถวา บุญปรากฏ เจตน์สฤกษ์ สัชชพันธ์ สุณีย์ บุญกำเนิด และนันทรัฐ สุริโย (2554, มกราคม-มิถุนายน) บทวิจารณ์หนังสือเรื่องหุ่นน้ำเวียดนาม *วารสารวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่* 4, 1 หน้า 93-102

สุขษิรี สุขราษฎร์ บัญชา สมบูรณ์สุข และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2554, มกราคม-มิถุนายน) การจัดการเรียนร่วมสำหรับเด็กพิเศษกับเด็กปกติในโรงเรียนสายสามัญ จังหวัดสงขลา *วารสารวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยหาดใหญ่* 4, 1 หน้า 51-64

เก็ตถวา บุญปรากฏ (2555, มกราคม-มิถุนายน) บทวิจารณ์หนังสือเบื้องหลังหน้ากาก *วารสารศิลปศาสตร์* 4, 1 หน้า 118-128

- เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2555, มกราคม-มิถุนายน) บทวิจารณ์  
หนังสือ “ระหัดวิดน้ำลำตะคอง: สัญลักษณ์ของเทคโนโลยีพลังน้ำพื้นบ้าน” The Lam  
Takhong Water Wheel: The Semiotics of a Traditional Hydropower Technology  
วารสารวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่ 5, 1 หน้า 124-134
- สุพร ภัทรอนุวงศ์ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2555, มกราคม-มิถุนายน) วิถีชีวิตแรงงานไทย  
ย้ายถิ่นในโกลเด้นไมล์คอมเพล็กซ์ ประเทศสิงคโปร์ วารสารวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัย  
มหาดใหญ่ 5, 1 หน้า 98-110
- ศิริมาศ จันทวงศ์ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2555, มกราคม-มิถุนายน) การตัดสินใจเลือกใช้  
ร้านยาเภสัช ม.อ. วารสารวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่ 5, 1 หน้า 110-123

### บทความตีพิมพ์ในเอกสารการประชุมสัมมนาในระดับชาติ

- เก็ตถวา บุญปรากฏ (2547) บทบาทของรัฐและเอกชนในการจัดการการใช้ประโยชน์  
ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเขตห้ามล่าสัตว์ป่าทะเลน้อย ใน เอกสารประชุมวิชาการ  
ระดับชาติของคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา ครั้งที่ 1 ณ โรงแรมมิราเคิล  
คอนเวนชัน กรุงเทพฯ วันที่ 15 ธันวาคม 2547 กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ
- เก็ตถวา บุญปรากฏ (2549) คนสองแดน : สายใยสายสัมพันธ์ไร้เขตแดน...ที่นี้..ที่นั่น...และที่  
โน่น ใน เอกสารประกอบการสัมมนาในระดับชาติของคณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขา  
สังคมวิทยา ครั้งที่ 3 หัวข้อพหุลักษณะพลังรัฐ ทูต และชาติพันธุ์ วันที่ 15 ธันวาคม 2549 ณ  
โรงแรมมิราเคิล คอนเวนชัน กรุงเทพฯ : คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ
- ไทรหนับ ศรีอาหมัด เก็ตถวา บุญปรากฏ และณัฐพงษ์ จิตนิรัตน์ (2554) ตลาดน้ำคลองแห:  
พื้นที่ของการประดิษฐ์สร้างเพื่อการท่องเที่ยวและการบริโภค ใน เอกสารการประชุมวิชาการ  
มหาวิทยาลัยทักษิณ ณ โรงแรมเจบีหาดใหญ่ วันที่ 25 พฤษภาคม 2554 สงขลา :  
มหาวิทยาลัยทักษิณ
- ยารอนะ ศรีอาหมัด อนิวัช แก้วจำนงค์ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2554) ความคาดหวังและ  
ความพึงพอใจของสมาชิกต่อการให้บริการสหกรณ์ออมทรัพย์ดัดศึกติด จำกัด จังหวัดสงขลา  
ใน เอกสารการประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยทักษิณ ณ โรงแรมเจบีหาดใหญ่ วันที่ 26  
พฤษภาคม 2554 สงขลา : มหาวิทยาลัยทักษิณ
- ไชยปรกรณ์ ศรีบุญเรือง สุเมธ พรหมอินทร์ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2554) ความรู้ เจตคติ  
และการรับบริการประกันสังคมของบุคลากรสายสนับสนุนโรงพยาบาลสงขลานครินทร์ ใน  
เอกสารการประชุมวิชาการมหาวิทยาลัยกรุงเทพรังสิต วันที่ 25 พฤษภาคม 2554 ณ  
มหาวิทยาลัยกรุงเทพรังสิต กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยกรุงเทพรังสิต
- ชนิษฐา มะเห และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2555) อดังลิปนมหัทศจรยไต้โคลนตม : พื้นที่การ  
สร้างเครือข่ายทางสังคมของชุมชนบักนเคย ใน เอกสารการประชุม โครงการประชุม  
วิชาการระดับชาติ SMARTS ครั้งที่ 2 วันที่ 18 พฤษภาคม 2555 ณ คณะวิทยาการจัดการ  
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพฯ : คณะวิทยาการจัดการ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มารีญา บิลและ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2555) อัตลักษณ์และการต่อรองของแรงงาน  
รับจ้างมุสลิมข้ามแดนในอาณาบริเวณพื้นที่ชายแดนป่าดงเบงขาร์ไทย-มาเลเซีย ใน *เอกสาร  
การประชุม งานสัมมนาเครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาศาสาสังคมวิทยาและ  
มานุษยวิทยา ครั้งที่ 11 “สังคมนอกกะลา : เดินหน้า ถอยหลัง หรือก้าวย่ำอยู่กับที่”* วันที่ 3-  
4 มีนาคม 2555 ณ โรงแรมไดอิชิ อำเภอหาดใหญ่ จ.สงขลา สงขลา : หลักสูตรศิลปศาสตร  
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลา  
นครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่

กนกเรขา จันทรวงศ์กิตติ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2556) การสร้างเครือข่ายทางสังคมผ่าน  
ห่วยสัตว์ของพนักงานในโรงงานอุตสาหกรรมแห่งหนึ่ง ใน *เอกสารการประชุม งานสัมมนา  
เครือข่ายนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษาศาสาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา ครั้งที่ 12  
หลากหลายมิติแห่งวิถีทางสังคม* วันที่ 16-17 มีนาคม 2556 ณ อาคารประชาสังคม  
อุดมพัฒน์ สถาบันวิจัยประชากรสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล วิทยาเขตศาลายา นครปฐม :  
สถาบันวิจัยประชากรสังคมร่วมกับสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล

เจตน์สุษฎ์ สังข์พันธ์ เก็ตถวา บุญปรากฏ และชุติมา หวังเบ็ญหมัด (2556) ผลกระทบการ  
ใช้โปรแกรมสนทนาออนไลน์ในการดำเนินชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ใน  
*เอกสารประกอบการประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 เรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนา  
สังคมไทย* วันที่ 10 พฤษภาคม 2556 ณ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ (หน้า 192) สงขลา:  
มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

เจตน์สุษฎ์ สังข์พันธ์ เกษตรชัย และหิม เก็ตถวา บุญปรากฏ และชุติมา หวังเบ็ญหมัด  
(2556) โมเดลเชิงสาเหตุผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในภาวะรอพิณิจของนักศึกษา  
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ใน *เอกสารประกอบการประชุมมหาดใหญ่  
วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 เรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย* วันที่ 10 พฤษภาคม 2556 ณ  
มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ (หน้า 112) สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

นาสนีน อาแซ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2556) การสร้างอัตลักษณ์ของเลขานุการแพทย์ใน  
สถานพยาบาล ใน *เอกสารประกอบการประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 เรื่อง  
การวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย* วันที่ 10 พฤษภาคม 2556 ณ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ (หน้า  
416) สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

สุนิสา มุณีเมธี และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2556) พื้นที่ย่านเมืองเก่าสงขลา : การทำ  
สถาปัตยกรรมให้กลายเป็นสินค้าภายใต้บริบทการท่องเที่ยว ใน *เอกสารประกอบการประชุม  
มหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 เรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย* วันที่ 10 พฤษภาคม  
2556 ณ มหาวิทยาลัยหาดใหญ่ (หน้า 417) สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

อภิชาติ สุวรรณรัตน์ และเก็ตถวา บุญปรากฏ (2556) ลาวพลัดถิ่น : การกลายเป็นแรงงาน  
ข้ามแดนในพื้นที่จังหวัดสงขลา ใน *เอกสารประกอบการประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ  
ครั้งที่ 4 เรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย* วันที่ 10 พฤษภาคม 2556 ณ มหาวิทยาลัย  
หาดใหญ่ (หน้า 435) สงขลา: มหาวิทยาลัยหาดใหญ่

### บทความตีพิมพ์ในเอกสารการประชุมสัมมนาระดับนานาชาติ

เก็ดถวา บุญปรากร (2549) อัตลักษณ์ผู้ค้ามุสลิมข้ามแดนไทย-มาเลเซีย ในภาวะวิกฤตจากความทันสมัย ใน *เอกสารประกอบการสัมมนาในโครงการประชุมวิชาการ “2007 Southern Thailand English Language Teaching/Cultural Change Conference”* วันที่ 29 มกราคม 2549 ณ โรงแรมเจบี หาดใหญ่ สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

Sunitda Choosawat and Kettawa Boonprakarn (2010) Sakai” and the “Otherness” in the Context of the Development In *The 2nd International Conference on Humanities and Social Sciences April 10th, 2010 Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University* Songkhla : Prince of Songkla University.

Nayti Soontravaravit and Kettawa Boonprakarn (2010) Queer: The Meaning Constructed and its Identities of “Gay” in Social Space In *The 2nd International Conference on Humanities and Social Sciences April 10th, 2010 Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University* Songkhla : Prince of Songkla University.

Patinya Lim-olansuksakul and Kettawa Boonprakarn (2011) The Turning Point in the Boxing Circle and Muay Thai Commoditization by Muay Thai Gamblers In *The 3rd International Conference on Humanities and Social Sciences April 2, 2011 Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University* . Songkhla : Prince of Songkla University.

Arisa Samosorn and Kettawa Boonprakarn (2011) The definition and Social Network of Underground Lottery In *The 3rd International Conference on Humanities and Social Sciences April 2, 2011 Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University*. Songkhla : Prince of Songkla University.

Porin Wanseng and Kettawa Boonprakarn (2011) Pretty : the Rhetoric Meaning of Body Beauty and Creation of Meaning In *The 3rd International Conference on Humanities and Social Sciences April 2, 2011 Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University*. Songkhla : Prince of Songkla University.

Suntharee Thongthip and Kettawa Boonprakarn (2011) Good Health Starts at Home : The Promotion of Corporate Social Responsibility Activities for the Community Health Development In *The 3rd International Conference on Humanities and Social Sciences April 2, 2011 Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University*. Songkhla : Prince of Songkla University.

Lalinthip Kongpanichkul and Kettawa Boonprakarn (2011) Closed-Circuit Television Camera : From its Definitions and the Power of Surveillance to Body Discipline In *The 3rd International Conference on Humanities and Social Sciences April 2, 2011 Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University*. Songkhla : Prince of Songkla University.

Kettawa Boonprakarn, Benjaporn Deekhuntod, Jedsarid Sangkaphan, and Nuntharat Suriyo (2012) “Flowers of the Dawn”: Brokers of Morality of Transnational Laborers in the Thai-Burmese Borderland of Mae Sot In *Seventh International Conference on Applied Ethics (October 26-28, 2012) Risk, Justice and Liberty on 27 October 2012 at Hokkaido University, Sapporo, Japan* Sapporo, Japan : Center for Applied Ethics and Philosophy, Graduate School of Letters, Hokkaido

Kanokraekha Chantarawongkitti and Kettawa Boonprakarn (2013) Meanings and Social Network Creation of the Animal Lottery in an Industrial Factory In *5th International Conference on Humanities and Social / April 27th, 2013 Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University April 27th, 2013 at B.P.Grand tower Hotel*. (pp.348-359) Songkhla: Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University.

#### 7.5 งานวิจัยที่กำลังดำเนินการ:

เกีตถวา บุญปราคากร เบญจพร ดีขุนทด และเจตน์สฤชฎี สังข์พันธ์ (2555) ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ: พื้นที่การต่อรองของแรงงานข้ามชาติและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนวิจัย สกว. (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสกว. 2555) อยู่ระหว่างส่งรายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

## ผู้วิจัยรวมคนที่ 1

### 1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)

ดร.เบญจพร ดีขุนทด

### ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ):

Benjaporn Deekhuntod (Ph.D.)

### 2. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน

3 34150120113

### 3. ตำแหน่งปัจจุบัน

นักวิชาการอิสระ

### 4. หน่วยงานที่อยู่ติดต่อได้

15/39 หมู่ 17 ซอยปานจิตร 6 หมู่บ้านการ์เดนโฮม พหลโยธิน 60 ตำบลคูคต

อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 12130

โทรศัพท์ 089-799-7366, 02-993-6929

อีเมล benjaporn@gmail.com

### 5. ประวัติการศึกษา

วุฒิ/สาขาวิชา

สถาบัน

ปีที่สำเร็จ

2546 – ปัจจุบัน นักศึกษาปริญญาเอกหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.) สาขาไทศึกษา มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

หัวข้อวิทยานิพนธ์ ความทรงจำที่ชายขอบสังคมเมือง : การอธิบายชีวิตของผู้คนท่ามกลางวิกฤติของความทันสมัยในกรุงเทพมหานครผ่าน “ลิเกวิก” (Memories on the Edge : The Explanation for Live and Living within the Crisis of Modernity in Bangkok through “Likay Wik”)

2537 ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ศศ.ม.) สาขาไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม (มหาวิทยาลัยมหาสารคามปัจจุบัน)

หัวข้อวิทยานิพนธ์ วัฒนธรรมภาษาของชื่อตัวละครในวรรณกรรมอีสาน (Cultural Language of the Characters in Esan Literature)

2539 นิเทศศาสตรบัณฑิต สาขาวิทยุโทรทัศน์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

2525 การศึกษาระดับบัณฑิต (กศ.บ.) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒบางเขน

### 6. ประสบการณ์การทำงาน

2546 – ปัจจุบัน อาจารย์พิเศษ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทยหลักสูตรปริญญาตรีบัญชี โปรแกรมภาษาอังกฤษ (B. Acc)

2543 – 2546 อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์ และหัวหน้ากองส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

2537 – 2546 อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทยเพื่อการสื่อสาร คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

2528 – 2537 อาจารย์ประจำวิทยาลัยเทคนิคเลย วิทยาลัยเทคนิคอุบลราชธานี  
และวิทยาลัยเทคนิคดอนเมือง กรมอาชีวศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ

2525 – 2528 นักวิชาการประจำสำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์

## 7. ผลงานวิชาการ

### 7.1 งานวิจัย

ปัจจุบัน นักวิจัยร่วมโครงการรวบรวมและศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมของชนเผ่า  
ในพื้นที่โครงการหลวงและพื้นที่สูง สนับสนุนทุนวิจัยโดยสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การ  
มหาชน)

### 7.2. บทความ

เบญจพร ดีขุนทด. 2551. “ความหมายทางสังคมของลิเกท่ามกลางการเปลี่ยนผ่านทาง  
วัฒนธรรม”. *วารสารไทยคดีศึกษา*. ปีที่ 5 ฉบับที่ 2 (เมษายน - กันยายน)

### 7.3 บทความตีพิมพ์เผยแพร่ในการประชุมสัมมนาในระดับนานาชาติ

Kettawa Boonprakarn, Benjaporn Deekhuntod, Jedsarid Sangkaphan, and  
Nuntharat Suriyo (2012) “Flowers of the Dawn”: Brokers of Morality of  
Transnational Laborers in the Thai-Burmese Borderland of Mae Sot In *Seventh  
International Conference on Applied Ethics (October 26-28, 2012) Risk, Justice  
and Liberty on 27 October 2012 at Hokkaido University, Sapporo, Japan*  
Sapporo, Japan : Center for Applied Ethics and Philosophy, Graduate School  
of Letters, Hokkaido University.

## 8. ความเชี่ยวชาญ

มิติทางสังคมวัฒนธรรมที่ปรากฏในรูปแบบความบันเทิง และพิธีกรรมต่างๆ

### ผู้วิจัยร่วมคนที่ 2

#### 1. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย)

นายเจตน์สฤกษ์ สัจพันธ์

#### ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ):

Mr.Jedsarid Sangkapan

#### 2. หมายเลขบัตรประจำตัวประชาชน

3 9002 00265 811

#### 3. ตำแหน่งปัจจุบัน

นักวิจัยบัณฑิตวิทยาลัย

#### 4. หน่วยงานที่อยู่ติดต่อได้

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา 90110

โทรศัพท์ 0855959400 โทรสาร 074-200384

E-mail : sapichai@yahoo.com

## 5. ประวัติการศึกษา

วุฒิ/สาขาวิชา	สถาบัน	ปีที่สำเร็จ
บริหารธุรกิจบัณฑิต (คอมพิวเตอร์ธุรกิจ)	มหาวิทยาลัยหาดใหญ่	2549
ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พัฒนามนุษย์และสังคม)	มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์	2554

## 6. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) :

ระเบียบวิธีวิจัย	วิจัยทางสังคมศาสตร์
เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ	เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ
คอมพิวเตอร์ธุรกิจ	การใช้โปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ
การศึกษา การเรียนการสอน การวัดผลประเมินผล	สังคมศาสตร์กับการพัฒนา
เทคโนโลยีสารสนเทศ	สิ่งแวดล้อม
แรงงานข้ามชาติ	เยาวชนมุสลิม /ผู้สูงอายุ

## 7. การตีพิมพ์และเผยแพร่ผลงาน

### 7.1 งานวิจัย

เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ (2554) โมเดลเชิงสาเหตุผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในภาวะรอพิณิจของนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนามนุษย์และสังคม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์)

เก็ดถวา บุญปรากฏ วันชัย ธรรมสังการ อภิรักษ์ จันทวงศ์ เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ และปิยะ จอมทอง (2555) *กลยุทธ์การต่อสู้ต่อรองในภาวะความขาดแคลนของชาวประมงพื้นบ้านทะเลสาบสงขลา (Small-scale Fishermen Tactics of Negotiation in a Time of Scarcity in Songkla Lake)* สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2551)

เก็ดถวา บุญปรากฏ วันชัย ธรรมสังการ อภิรักษ์ จันทวงศ์ เอมอร เจียรมาศ เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ และปิยะ จอมทอง 2555 *การก่อตั้งธนาคารปลากับการเสริมอำนาจขององค์กรชุมชนชาวประมงเพื่อพัฒนาการเลี้ยงปลาในกระชังในทะเลสาบสงขลา* สงขลา : คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากเงินงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2552)

เก็ดถวา บุญปรากฏ เบญจพร ดีขุนทด และเจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ (2555) *ดอกไม้แห่งรุ่งอรุณ: พื้นที่การต่อรองของแรงงานข้ามชาติและความสัมพันธ์กับเศรษฐกิจชายแดนไทย-พม่า* กรุงเทพฯ : สำนักงานกองทุนวิจัย สกว. (ทุนอุดหนุนการวิจัยจากสกว. 2555) อยู่ระหว่างดำเนินการขั้นสุดท้าย

## 7.2 บทความตีพิมพ์เผยแพร่ในวารสารวิชาการ

เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ และเก็ดถวา บุญปรากฏ (2554, กรกฎาคม-ธันวาคม) บาทัก (เลกโตบา) จากมนุษย์กินคนสู่กระบวนการกลายเป็นสินค้าภายใต้กระแสการท่องเที่ยว *วารสารวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาดไทย* 4, 2 หน้า 92-109

เก็ดถวา บุญปรากฏ เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ สุณีย์ บุญกำเนิด และนันทรัฐ สุริโย (2554, มกราคม-มิถุนายน) บทวิจารณ์หนังสือเรื่องหุ่นน้ำเวียดนาม *วารสารวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาดไทย* 4, 1 หน้า 93-102

เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ และเก็ดถวา บุญปรากฏ (2555, มกราคม-มิถุนายน) บทวิจารณ์หนังสือ “ระหัดวิดน้ำลำตะคอง: สัญลักษณ์ของเทคโนโลยีพลังน้ำพื้นบ้าน” *The Lam Takhong Water Wheel: The Semiotics of a Traditional Hydropower Technology* *วารสารวิจัยบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาดไทย* 5, 1 หน้า 124-134

เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ (2555) การพัฒนากระแสหลัก: ภัยร้ายไร้พรมแดนคุกคามผู้คนและสิ่งแวดล้อม *วารสารชุมชนศึกษา* 1, 2 หน้า 183-192.

## 7.3 บทความตีพิมพ์เผยแพร่ในการประชุมสัมมนาระดับชาติ

เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ (2554) ความสัมพันธ์ระหว่างผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในภาวะรอพินิจกับปัจจัยด้านจิตพิสัยและปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อมของนักศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่. ใน เอกสารการประชุมมหาดใหญ่วิชาการครั้งที่ 2 วันที่ 12 พฤษภาคม 2554 ณ มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่. สงขลา: มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่.

Jedsarid Sangkhapan (2011) Factors Affecting Students Academic Achievement into Probation Status at Prince of Songkla University In *The 3rd International Conference on Humanities and Social Sciences April 2, 2011 at Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University*. Songkhla: Prince of Songkla University.

เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ เก็ดถวา บุญปรากฏ และชุตติมา หวังเบ็ญหมัด (2556) ผลกระทบการใช้โปรแกรมสนทนาออนไลน์ในการดำเนินชีวิตของนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ ใน *เอกสารประกอบการประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 เรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย วันที่ 10 พฤษภาคม 2556 ณ มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่* (หน้า 192) สงขลา: มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่

เจตน์สฤกษ์ สักขพันธ์ เกษตรชัย และหิม เก็ดถวา บุญปรากฏ และชุตติมา หวังเบ็ญหมัด (2556) โมเดลเชิงสาเหตุผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในภาวะรอพินิจของนักศึกษามหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตหาดใหญ่ ใน *เอกสารประกอบการประชุมมหาดใหญ่วิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 4 เรื่องการวิจัยเพื่อพัฒนาสังคมไทย วันที่ 10 พฤษภาคม 2556 ณ มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่* (หน้า 112) สงขลา: มหาวิทยาลัยมหาดใหญ่

#### 7.4 บทความตีพิมพ์เผยแพร่ในการประชุมสัมมนาระดับนานาชาติ

Kettawa Boonprakarn, Benjaporn Deekhuntod, Jedsarid Sangkaphan, and Nuntharat Suriyo (2012) “Flowers of the Dawn”: Brokers of Morality of Transnational Laborers in the Thai-Burmese Borderland of Mae Sot In *Seventh International Conference on Applied Ethics (October 26-28, 2012) Risk, Justice and Liberty on 27 October 2012 at Hokkaido University, Sapporo, Japan* Sapporo, Japan : Center for Applied Ethics and Philosophy, Graduate School of Letters, Hokkaido University.

## ภาคผนวก ค

## บทความตีพิมพ์เผยแพร่ในการประชุมสัมมนาในระดับนานาชาติ

Kettawa Boonprakarn, Benjaporn Deekhuntod, Jedsarid Sangkaphan, and Nuntharat Suriyo (2012) “Flowers of the Dawn”: Brokers of Morality of Transnational Laborers in the Thai-Burmese Borderland of Mae Sot In *Seventh International Conference on Applied Ethics (October 26-28, 2012) Risk, Justice and Liberty on 27 October 2012 at Hokkaido University, Sapporo, Japan* Sapporo, Japan : Center for Applied Ethics and Philosophy, Graduate School of Letters, Hokkaido University.

**“Flowers of the Dawn”: Brokers of Morality of Transnational Laborers in the Thai-Burmese Borderland of Mae Sot**

Kettawa Boonprakarn, Ph.D.<sup>1</sup>

Benjaporn Deekhuntod, Ph.D.<sup>2</sup>

Jedsarid Sangkaphan, M.A.<sup>3</sup>

Nuntharat Suriyo, B.A.<sup>4</sup>

Correspondent author: kettawa@hotmail.com

Introduction

The situation along the western border in Mae Sot (including, probably, other borders with similar political situations) where there is not only a state boundary but also where there are people crossing back and forth. When there are clashes between armies of ethnic minorities and Myanmar’s army, frightened people have to flee across the river to seek refuge in Thailand. However, there has been a problem regarding people who were involved in the migration of refugees as they look at the border from the perspective of national security which results in their decision-making without understanding of human rights. Sending refugees back to their home country has, therefore, been the easiest measure to take because it does not cause burden. But the people who have been sent back come back again and again and it has become a normal phenomenon in the western border of Thailand. This phenomenon attracts many different groups of people and organizations such as non-government organizations, human right groups, and democratic groups to flow to the border. These flows of organizations and groups of people have eventually made the phenomenon self-driven (Chanatphon Wangpherm, 2009).

The situation has prompted the Thai government to make Mae Sot a special economic zone as it is the end of the East-West Corridor that links transportation from Burma through Mae Sot in Thailand to Laos and Vietnam, followed by the construction of a four-lane highway to link Muang Tak District and Mae Sot District, and the construction of the second Thai-Burma Friendship Bridge in 2008 with the reason that it can be developed into an International Bridge that not only links Mae Sot in Thailand and Myowaddy in Burma, the two trading towns but also strengthens Mae Sot’s being a

---

<sup>1</sup> Lecturer, Department of Education Foundation, Faculty of Liberal Arts, Prince of Songkla University, Hat Yai, Songkhla, Thailand

<sup>2</sup> Freelance Researcher

<sup>3</sup> Researcher of Graduate School, Hat Yai University, Hat Yai, Songkhla, Thailand

<sup>4</sup> Researcher Assistant

base for textile production, wood processing, furniture, jewelry, and livestock of the frontier for Thailand and the world. As a result, investors from other places and countries flux in to establish many businesses and industrial factories (Thanit Sorat, 2009). Simultaneously, demand for cheap labor from the neighboring country to reduce production costs increases. The latest data obtained show that the number of transnational laborers is 70 percent higher than other types of laborers (Burmese firms set up shop in Thailand, 2009). It is remarkable that these laborers do not come in the country not only because of their flight from the fighting but most of their migrations also happen in a process in order to seek better income and better life (Myo Zaw, interviewed on January 11, 2012).

Nevertheless, it is undeniable that the influx of “cheap labor” and “illegal labor” including various incidents that resulted from these laborers has been chronic problems and has affected Thai society and transnational laborers themselves at the individual level, social level and national level all along. There is often news about violence among transnational laborers, illegal migration, drug trafficking or news about some government organizations that have to allocate budget for medical care for foreign patients as well as news about unfair treatment by employers. It is surprising that these problems have never been seriously solved. On the contrary, they are a set of ready-made ideas that these transnational laborers themselves are “the problems” that cause other complications that are considered issues directly related to ethic bias that leads to problem-solving that does not correspond with the causes (Phatsakorn Kosaiyakanon, 2004).

Help and understanding of transnational laborers’ problems are needed for suitably solving the problems. A group of people who understand the problems and are trusted by transnational laborers is “Flowers of the Dawn”, a group formed by transnational laborers themselves, and with potential in helping transnational laborers in virtually all aspects of life. The group can build trust, understand problems, and solve more problems than any other support groups. Therefore, the group “Flowers of the Dawn” can be compared to a broker of morality that links between transnational laborers who escape from death in Burma and those transnational laborers who are in Mae Sot and its vicinities. The help provided when there is trouble can alleviate problems caused by government officials’ negligence and business operators’ exploitations. Even though not every single problem can be solved successfully, at least the problems can make related government officials and business operators realize importance of human rights involved in the problems so that they can no longer ignore them.

The above phenomena with the helping process for transnational laborers by the group “Flowers of the Dawn” show us, the research team that the group is the key to explanation of the group’s being a broker of morality. It is expected that the “Flowers of the Dawn” will be able to negotiate with power groups, namely groups of industrial factory operators and groups of government officials that are groups with power in the area. This will lead to the concepts and practice in being a broker of morality in the Thailand-Burma border area.

### **Objective**

To investigate the concepts and practice of the group “Flowers of the Dawn” as a broker of morality that provides help for transnational laborers.

### **Research Methodology**

1. Research area. The research team selected the area of Mae Sot District, Tak Province as the main area while other areas related to transnational laborers were not excluded such as areas related to Yaung Chi Oo group and the areas nearby where the research team went to collect data. However, the research team was especially interested in Mae Sot itself because it is the largest “starting area” for transnational laborers in Thailand. The geographical characteristics of this area make it convenient for people to cross the border back and forth. There are many factories and small business operating places scattered all over the area. Many important groups of ethnic laborers live in this area where several support organizations that provide help for transnational laborers are located. They are groups of NGOs and CBOs that deals with laws about rights of human, children, women and healthcare.

2. Key Informants. The informants of this study consisted of groups of people who were involved in the study issues; they were staff of the “Flowers of the Dawn” and transnational laborers who came for employment in Mae Sot. They were diverse in their ethnicity, namely Tai, Karen, Mon, Pa-long, Pa-o, Tawai and Burmese, owners of businesses, government officials, people who worked for NGOs, INGOs and CBOs who were linked with the Flowers of the Dawn such as MAP- Foundation in order to obtain data about the Flowers of the Dawn’s being a broker of morality.

#### 3. Data Collection

3.1 Data were collected from documents and research related to history of transnational laborers in Mae Sot and documents about the work and activities done by the Flowers of the Dawn and other groups whose work was related to the Flowers of the Dawn.

3.2 Field data were collected as follows:

3.2.1 Observing how staff of the Flowers of the Dawn worked in providing knowledge about labor rights, and healthcare rights, in doing activities with MAP-Foundation in helping laborers in cases of labor exploitation. Observations were also made of transnational laborers' way of life, the geographical ecology of Mae Sot and people in factory areas, business places, shops, markets, agricultural areas, urban areas and border communities.

3.2.2 Conducting in-depth interviews with groups of key informants: interviewing staff of the Flowers of the Dawn in order to collect data about their work strategies in coordinating with business places, factories and groups of laborers, and about processes in helping and mitigating the problems resulting from both parties; interviewing transnational laborers to collect data on their living conditions and their use of services offered by the Flowers of the Dawn; interviewing agents, government officials, factory operators, staff of MAP -Foundation in order to do analyses on the practice of brokers of morality by different groups that help transnational laborers.

4. Data analysis. Data collected from documents and the field were analyzed together by categorizing them according to the study issues; then they were interpreted and decoded to arrive at conclusions.

## Results

### 1. Establishment of the Flowers of the Dawn

In 1988, Moe Sway and his fellow students and Burmese people protested the Burma's military regime. After the suppression by the military regime, he escaped and joined KNU (Karen National Union) to fight against the Burma military government. In 1997 he worked with ABSDF (All Burma Students Democratic Front) trying to help laborers. The main ideology of the group was to change the Burmese government because the change would lead to ability to help a million laborers along the border. He came to Mae Sot to join Labor Day activities where leaders in the meeting talked about the future of laborers but not their poor living conditions, unfair wages and injustice. Thus, he asked ABSDF to provide help for laborers but ABSDF did not agree, and consequently, he left the group to live in Mae Sot because his ideology and the group's were different. Moe Sway together with his American friend interviewed transnational laborers working on farms and in industrial factories in order to learn about the problems and he learned that the transnational laborers could not do anything with the unfair wages of 50-65 baht per day and their poor living conditions. When factories are closed down and laborers are laid off without pay and compensation, the laborers dare not sue the factories because they are illegal transnational laborers; they are not educated and do not know the Thai language. Offices related to labor do not have

interpreters to help transnational laborers, so they have to be patients with the injustice (Moe Sway, Interviewed on 11 January 2012).

Moe Sway and his Burmese fellows who have the same ideology formed themselves into a group in July 1999 called Yaung Chi Oo Worker's Association (YCOWA) meaning "Flowers of the Dawn" in order to understand the problems and provide help that can really solve the problems accordingly. The group aims to improve work and living conditions for Burmese transnational laborers in Mae Sot District of Thailand. The organization focuses on protecting the rights of the workers and providing knowledge about their rights, supporting their healthcare and facilitating their social activities. Moreover, YCOWA also provides help for various Burmese labor networks in Mae Sot, Bangkok and other provinces in the southern part of Thailand in terms of labor law and justice. The group works with Lawyers Council of Thailand, MAP Foundation, and other Thai NGOs to help laborers in matters related to law and justice (Chawalit, Interviewed on 9 March 2012).

Presently, YCOWA has about 10 staff members who hold activities in providing knowledge and help for transnational laborers as well as taking care of a safe house for Burmese transnational laborers who have problems. YCOWA also has about 700 members scattered in factories, business places and farms who send in news when there are cases about labor injustice (Ma Oo, Interviewed on 12 March 2012).

## **2. Flowers of the Dawn's Operations as Broker of Morality**

### **2.1 Many lives that have to face hardships**

"Testimonies" given by Myo Zaw, the General Manager of Yaung Chi Oo Worker's Association, who has been in the environment of transitional laborers for a long time revealed that in addition to the problem of low wages or over eight hours of work a day, laborers also have to face injustice treatment concerning health and accidents at work. Employers usually use laborers' nationality status as a negotiation tool by holding their work permits so that laborers cannot move to a new workplace (Myo Zaw, Interviewed on 11 January 2012).

Nevertheless, transnational laborers still keep coming to work in Mae Sot unceasingly and the reasons for their coming here are similar.

"...living over there, sometimes, it is fatally dangerous. Fleeing across the border here is by all means better...Living in Burma is very difficult; coming here is also difficult but we have to. We only want to work so that we have something to eat and survive. That's all we ask for..." (Ma Naw, Interviewed on 11 January 2012)

“...If we’re here for a long time, employers don’t want to hire us...Sometimes we’re laid off...because we know about human rights...It’s a problem for employers so they don’t want to continue hiring us...Some workers turn themselves to be their employers’ right hand or left hand...called agents...Employers ask them to go back to Burma to find new workers to replace the old ones...” (Taye, Interviewed on 13 January 2012)

“...Sometimes, we’re laid off and have to move to other factories...even though we’re underpaid at the new place, we have to accept it...because if we don’t, ...and go back (to Burma), we’ll starve to death...” (Moo Di, Interviewed on 12 January 2012)

The above accounts reflect many lives that have to face hardships and have to be patient with problems they have in order to survive and live a bit longer. Of course, this means other lives in their families that they left in their homeland, too. Even though there are several organizations that try to help them such as Joint Action Committee for Burmese Affairs (JACBA) and Arakan Workers Union (AWU), the help given does not cover and is not sufficient for the problems that have increased and become more complicated.

## **2.2 Providing help for transnational laborers as the Flowers of the Dawn, “a broker of morality”**

YCOWA, a broker of morality has helped and has been a medium and coordinate with many power groups as follows:

2.2.1 Being a place for people who have no home. The important work strategy is listening to transnational laborers talk about troubles they face and then trying to help them. If the problem is not severe like having no place to stay in or no job to do, then YCOWA can help them immediately. In 2002, some Burmese who could find refuge in the third country, many of whom went to Norway and earned some money, bought 10 sewing machines to donate to YCOWA. Five of the sewing machines are still in good condition and in use. A Burmese named Ma Ei has been assigned to teach transnational laborers how to use the machines when they come to Mae Sot for the first time so that they have enough sewing skills to go out to work. They stay in the safe house for about one week to learn the sewing skills from Ma Ei who takes them to factories that need workers with sewing skills. Ma Ei does this about 10 rounds a year and trains about 8-10 workers each round. Moreover, YCOWA helps workers who are unemployed, sick, and pregnant or sexual assault victims by giving them a place to stay

in the safe house. YCOWA staff members hold a meeting before helping workers by providing them with shelter and food (Ma Oo, Interviewed on 12 March 2012).

#### 2.2.2 Negotiation with business owners and government officials about labor rights

Provision of knowledge about labor laws and labor rights is organized by the group by assigning staff members and volunteers to attend a training course held every year by MAP Foundation in Chiang Mai. After being trained, they can give advice about law to transnational laborers at the office or on farm and in factories. The data collected from interviews are as follows:

“...I attended a training course at MAP in Chiang Mai with Phi Bee...Phi Kan...for three months...At first I helped talking to transnational laborers in front of factories to give them knowledge. I went there during their breaks and after work because we didn’t have a telephone. Most of the time, I go there alone. Well, at the beginning I had a mentor accompany me for about one month. After that I went all by myself. Sometimes Ko Sat and Mye Zaw also go along and help talk and give knowledge to workers...” (Tuinai, Interviewed on 11 April 2012)

“...my work...each month I go to factories to give knowledge to laborers about labor law for 7-8 times...” (Ko Sat, Interviewed on 12 April 2012)

The above data reflect that YCOWA prepares itself before giving help by sending staff members to be trained and after the training a mentor is provided to accompany the staff member during the first month of their work. Then they can go alone or be accompanied by another staff member.

In addition, YCOWA provides knowledge about labor rights on radio FM 102.5 MHz. broadcast in Burmese and the Karen language. A monthly magazine is also published for transnational laborers to receive news, movements, etc. When laborers have knowledge of labor law and human rights, work of the organization will become easier.

Coordination to give help on employment injustices was difficult at the beginning because transnational laborers thought that the organization would not be able to do anything about it and they did not want to be deported back to their home country. Prapat, Wanchai and Hibrue said the following during the interviews.

“...Even though we’re registered to work for this employer, when we’re treated unfairly... we used to keep quiet and had no one to help us...But

when we stand up for our rights, the employer fire us...” (Prapat, Interviewed on 12 May 2012)

“...I didn’t understand what they came to interview us for and we never thought that they would be able to help us. We were afraid that we might have problems with our employer and get deported back to Burma...” (Wanchai, Interviewed on 11 May, 2012)

“...It takes a long time for a case to end; the money I have will not be enough for me to live on and fight the case. Some of my friends just simply said goodbye. In the past they made us wait to fight the case but now they let us to go back to work; they just ask for our address and telephone number, when it’s time, they just give us a call...otherwise we will have nothing to eat...” (Hibrue, Interviewed on 10 May 2012).

The above phenomena reflect that before transnational laborers found YCOWA, they never thought that they would be treated fairly and dared not demand anything from employers because they were afraid that they would be unemployed and might get into trouble. The organization’s work in helping transnational laborers takes time in learning about the problems and in fighting cases so the organization has to change how it works by allowing laborers to go to work instead of staying at the safe house and wait for their cases to end and the laborers will be called when they are needed to appear for the case.

Help is given according to the condition of the problem and the organization acts as a middleperson or a broker in negotiations between transnational laborers and their employers. If the case cannot be settled, then it is sent to the court and the organization finds a lawyer for the laborer. If after the case goes through the process of justice but it is still unfair, then laborers get together to protest peacefully. This method of the work can solve and mitigate many problems that are caused by negligence on the part of government officials. Labor exploitations by employers can also be mitigated if not successfully solved. At least the work of the organization can make employers and government officials to see importance of human rights and can no longer neglect the cases that take place (Suthisak, Interviewed on 14 January 2012).

During 2002-2008 the organization in cooperation with lawyers from MAP Foundation and Lawyers Council of Thailand fight cases of employers did not pay wages or compensations to laborers. The organization could help up to 1,835 laborers and won a total compensation of 10,737,428 baht from 132 factories for them. The

organization won many cases through the Thai legal process. This type of work brought YCOWA the Eighth Tji Hak-soon Justice & Peace Award from Korea in 2004. This award was for organizations with good performance in protecting victims who are treated unfairly and those who face violence in terms of human rights amidst difficulties.

2.2.3 In providing help on human rights, providing knowledge on healthcare, providing advice on how to obtain services in hospitals and providing lunch for children, the organization established a self-supporting clinic called Clinic Mobile in Mae Sot District to provide door-to-door health services for Burmese laborers and provides lunch for school children every day in order to help parents who cannot take their children with them to work (Tuinai, Interviewed on 11 April 2012).

#### 2.2.4 Jointly organizing activities on important days

The organization jointly organizes activities with government and private organizations on important days such as International Women's Day and National Labor Day by sending staff to cooperate in organizing activities to introduce the scope of the organization's work and to provide knowledge of human rights, laws, women's rights and healthcare rights (Kiki, Interviewed on 12 April 2012).

#### 2.2.5 Coordinating issues on human rights and women's rights

Presently, YCOWA has expanded the scope of its work to cover issues on human rights and women's rights by helping women who are rape victims, organizing funerals for people who were attacked to death and collects evidence for legal actions, helping laborers who are forced to do some types of work and victims of human trafficking. YCOWA helps laborers to be free, helps negotiate about laborers' wages and facilitates their trip to Burma. Ma-li, a staff member who takes care of rape victims said:

“...in 2011, two women were raped by a 40-year old man...one woman was injured and her intestine came out...Yaung Chi Oo has taken care of over 30 rape victims since I have been here. Some told me that when they reported their cases to the police, they needed to have their body examined and had to explain how it happened...Some women dared not report their cases to the police. Some came to tell Yaung Chi Oo and disappeared...Most women who reported their cases to the police were widows or married...If it happens to women who are not yet married, they are too embarrassed to report it to the police...” (Ma Ei, Interviewed on March 11, 2012).

“...The problem now is that...why so many women do not want to report it to the police or enter the process of justice...because when the court

procedure ends...they will be sent back home right away...Well, they don't have a status to be here..."(U-sob, Interviewed on 14 January 2012).

The above data reflect that the help provided by the Flowers of the Dawn has been expanded more extensively. Help that used to be provided for only laborers has been expanded to cover children and women who have been abused and raped. Ma Ei is the one taking care of issues concerning women's rights.

### Conclusion

Providing help for transnational laborers as "a broker of morality" by the Flowers of the Dawn began when some people saw hardships faced by their fellow transnational laborers who had the same nationality, especially in terms of labor injustice, and then got together to form a group to provide help and to act as a middleperson to coordinate between employers and transnational laborers. The group joins hands with other organizations such as MAP- Foundation and the Lawyers Council of Thailand to provide help for transnational laborers in giving shelter, organizing sewing skill training, finding jobs, giving knowledge of labor laws and labor rights through radio, printed media, talks at business places and residence, giving help in fighting cases, giving help in healthcare, sickness, providing childcare for children of transnational laborers, and giving help to women who are rape victims and victims of human trafficking.

### References

- Burmese Firms Set Up Shop in Thailand (King-Oua Laohong) (2009, May 18). *Bangkok Post*.
- Kosaiyakanon, Phasakon. (2004). Migrant Industrial Workers in the Thailand-Burma Borderland: A Case Study of Burmese Nationality Workers in Mae Sot District, Tak Province. Thesis for Master of Science in Geography, Graduate School, Chiang Mai University.
- Sorat, Thanit. (2012, June 25). Opportunities and Feasibility in Establishing a Special Economic Zone (Border) at Mae Sot District, Tak Province. Accessed from: <http://www.tanitsorat.com/view.php?id=85> (Retrieved on 25 June 2012).
- Wangpherm, Chantaphon. (2012). Following "Foreign Workers" to the Edge of Mae Sot. *Matichon Daily*. April 22.

### Interviewees

- Chawalit. (2012, March 9). Interviewed in front of Office of Mae Sot District, Tak Province.
- Kiki. (2012, April 12). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.

- Ko Sat. (2012, April 12). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.
- Ma Ei. (2012, March 11). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.
- Ma Naw. (2012, January 11). Interviewed at Si Hong Factory, Ban Mae Pa, Mae Sot District, Tak Province.
- Ma Oo. (2012, March 12). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.
- Moe Sway. (2012, January 11). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.
- Moo Di. (2012, January 12). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.
- Myo Zaw. (2012, January 11). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.
- Prapat. (2012, May 12). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.
- Suthisak. (2012, January 14). Interviewed at MAP Foundation Office, Mae Sot District, Tak Province.
- Taye. (2012, January 13). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.
- Tuinai. (2012, April 11). Interviewed at Yaung Chi Oo Office, Mae Sot District, Tak Province.
- U-sob. (2012, January 14). Interviewed at MAP Foundation Office, Mae Sot District, Tak Province.